

0337

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΚΑΘΗΓ. Γ. ΣΗΜΙΤΗ

ΔΩΡΕΑ 1980

ΚΑΘΗΓ. Κ. ΣΗΜΙΤΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

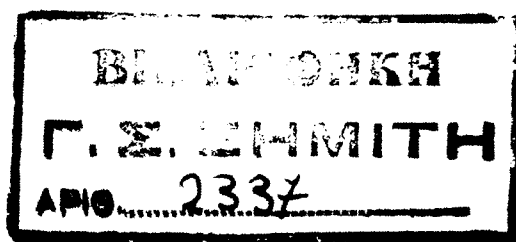
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

„Nihil in literis parvum.“

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ»
(Ὁδὸς Θησέως ἀρ. 4.)
1876.

Ε.Φ.

ΚΟΤ

Πάν αντιτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεω-
ρηθήσεται κλοπιμαίον καὶ καταδιωχθήσεται κατὰ τὸν νόμον.

Μετ. Ζ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ.

Γ. Ἐκλεκτὴ φιλοσοφία.

Πόθεν ἤρξατο κυρίως ἡ ἑκλεξίς καὶ ὑπο

Ἡ ἑκλεξίς οὕσα σημεῖον παρακμῆς ἤρξατο καὶ ταίους αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως· διότι ὁ νοῦς ἀτελευ- καὶ ἐζήτει τὰ ὑπάρχοντα συστήματα νὰ ἀναπληρώσῃ δι' ἀρχαίῳ.

Καίτοι δ' ἡ ἑκλεξίς ἄρχεται ἀπὸ τῆς τοῦ Καρνεάδου σχολῆς, ἄρχεται ὅμως ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, διότι ἑκτοτε διε- χύθη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν ἀνατο- λὴν (Πλούτ. περὶ ἀρετ. Ἀλεξ.), καὶ ἤρξατο ἐπιμιξία, μεθ' ἧς παρήχθη καὶ σύμμικτον εἶδος παιδεύσεως. Ἐκ δὲ τῆς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ Ῥωμαίων ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων ἠγέρθη τοῖς Ἕλλησιν ἐκ μὲν τῶν ἀνατολικῶν αἴσθημα θρησκευτικόν, ἐκ δὲ τῶν Ῥωμαίων πολιτικόν. Ἀλλ' ἡ τῶν στοιχείων τούτων μί- ξις μεθ' ἑλληνικῶν ἐπετάχυνε τὴν διάλυσιν τοῦ ἀτομικοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων χαρακτῆρος, τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐθνοτήτων καὶ τὴν πτώσιν τῆς πολιτικῆς τῶν ἔθνων ὑπάρξεως. Ἡ δὲ συγχώνευσις αὕτη τῶν διαφόρων στοιχείων τῶν ἔθνων δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη, ἐφ' ὅσον ἤκμαζεν ὁ ἀτομικὸς αὐτῶν χα- ρακτῆρ· ὥστε φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἐξασθένησις τοῦ βίου αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξ οὗ ἀνέτειλαν νέα ἔθνη, τὰ νῦν εὐρωπαϊκὰ καλούμενα, νέα παιδεύσεις, νέοι

βίος καὶ νέα πολιτεύματα τῶν νέων χρόνων. Καίτοι δὲ πρότερον ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμὸς, δὲν διέλυσεν ὅμως διὰ μιᾶς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, διότι αὕτη ἐπέζησεν ἐξ αἰῶνας μετὰ Χριστοῦ γέννησιν τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων καταστροφὴν. Τὰ αὐτὰ αἷτια τὰ διαλύσαντα τὴν ἐπιστήμην, ἐπενήργησαν βλαβερῶς καὶ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν.

Τὰ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστήματα ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιστήμην περιορισθέντα εἰς τὸν βίον καὶ τὰ τέλη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κατάστασις αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀμβλύνῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καταστήσῃ ἀμφίβολον.

Ἡ σκέψις ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐπιστημονικὴν ἀληθειαν, ἥ ἐν τῷ δογματισμῷ ἀμφιβολία ἐνήργησε τοσοῦτον ὥστε οὐδὲν σύστημα ἀνεγνωρίζετο ὡς ἀληθές, ἀλλὰ πᾶσι ἀληθές ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ κατὰ τὴν χρείαν καὶ κρίσιν τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ πάντων τῶν συστημάτων.

Ἀπατύσσοντες τὴν ἀμφιβολίαν αὐτῶν ἐν τοῖς Οἰσκηπτικῷ καὶ Ἡτοῦσιν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ πιθανόν· οὕτως ἐποιήσατο συστήματα ἀπέχων εἰς τὸ μετέπειτα τῆς τῶν ἀλλοτρίων δοξῶν ἀναιρέσεως· ἐπίσης καὶ ὁ Κλειτόμαχος καὶ ὁ Αἰσχίνης παρὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν δογματικῶν ἐζήτουν ἐνταύτῳ καὶ θετικὴν σχέσιν πρὸς αὐτάς· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρεῖων μεταβαίνει ἡ σκέψις εἰς ἑκλεξίν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς τότε καταστάσεως τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαφωνίας τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, αἵτινες τὸ μὲν πρῶτον προῦκάλεσαν τὴν σκέψιν, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα τὴν ἑκλεξίν.

Ἐπειδὴ ἡ δημιουργικὴ τοῦ νοῦ τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἐξέλιπε καὶ ἀντικείμενον τῆς μαθήσεως δὲν ἦτο πλέον τὰ νέα, ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα, διότι ταῦτα εἶχον ὑπόληψιν, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἑκλεξίς (θεωρία ἀπολαύουσα ἀπόνως τῶν πόνων τῶν προτέρων) ἦτο τότε ἄφευκτος. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ ἡ ἀναφορὰ, εἰς ἣν παρεστάθη ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία τοῖς Ῥωμαίοις.

Τὴν δ' ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν κατὰ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Πυθαγόρου ἀνεφέ-

ρετο ἐν Ῥώμῃ. Μετὰ τὸν Καρχηδονικὸν πόλεμον ἔστρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ὅπλα πρὸς ἀνατολάς· οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Συρίας ἔφερον ἐξ ἑνὸς μὲν πολλοὺς εὐπατρίδας Ῥωμαίους εἰς Ἑλλάδα, ἐξ ἑτέρου δ' Ἕλληνας πρέσβεις καὶ αἰχμάλωτοι ἦλθον εἰς Ῥώμην· Σκιπίων, ὁ Ἀφρικανὸς, Τ. Κορκτίος Φλαμίνιος καὶ Αἴλιος Παῦλος ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ὁ Ἐννιος εἰς τὸ μετέπειτα, ὁ Πακούβιος, ὁ Στάτιος, καὶ ὁ Πλαῦτος μετήνεγκον εἰς Ῥώμην τὴν ποίησιν, ὁ Φάβιος Πίκτωρ καὶ ἄλλοι χρονογράφοι διηγοῦντο ἑλληνιστὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐγένετο γνωστὴ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χρ. Ἐν ἔτει 155 ἢ 173 ἀπεβλήθη ἡ Ἐπικούρειος φιλοσοφία ἐκ Ῥώμης, καὶ ἐν ἔτει 161 π. Χρ. ἀπηγορεύθη τοῖς φιλοσόφοις ἡ διδασκαλία διὰ ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας. Gell. N. A. XV, 11). Ἕλληνες φιλόσοφοι εἰς Ῥώμην ἀφικόμενοι παρελαμβάνοντο ὑπ' εὐπατριδῶν Ῥωμαίων εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος παρέλαβε τὸν Μητροδωρον πρὸς παιδείῃ τῶν υἱῶν αὐτοῦ (Πλουτ. Αἰμ. Παυλ. 6). Οἱ νέοι ἐσπούδαζον τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἵνα διαπρέψωσιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως τὰ μὲν πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ τέλος νομίζοντες, τὰς δ' ἐπιστήμας καὶ τέχνας μέσον, δὲν ἠδυνήθησαν νέον τι νὰ προσθέσωσι τῇ φιλοσοφίᾳ· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἠδύνατο ἡ παρὰ Ῥωμαίοις ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὅλως νὰ παραλειφθῇ· παραλαμβάνεται ὅμως, ὡς εἰκὸς, χάριν συμπληρώσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Οἱ δ' Ἀνατολικοὶ τέλος δὲν ὑπέλαβον τὴν θρησκείαν. Καὶ οὐ μόνον ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν ἀνατολικῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἀνατολικῶν θρησκευτικὰ δόγματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· ἐνὶ λόγῳ τὴν συγχώνευσιν ἀπῆται ἡ ἐποχὴ. Καὶ ἂν ζητῇται, ὥς ἕκαστος νὰ ἐκλέγῃ ἐκ τῶν συστημάτων τὸ ἀληθὲς πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ, ὑποτίθεται ὅμως, ὅτι ἕκαστος ἔχει τὸ μέτρον ἐν ἑαυτῷ πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τοῦ ἡμαρτημένου, ὅτι ἡ ἀλήθεια δέδοται ἀμέσως ἐν τῷ συνεπιγνωστικῷ· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει κεῖται, ὡς

φαίνεται, τὸ ἴδιον καὶ ἡ σημασία τῆς ἐκλεκτικῆς φιλοσοφίας.

Ἐὰν ἡ ἀλήθεια δὲν εὑρίσκεται ἐν ἐνὶ συστήματι, ἀλλ' ἐν ἅ-
πασι, φανερόν εἶναι ὅτι δόγματα διαφόρων συστημάτων νὰ ἐνω-
θῶσι δὲν δύνανται.

Καίτοι δ' ὁ ἐκλεκτικὸς σύνδεσμος εἶναι ἀνεπαρκής, ἐπενήρ-
γησεν ὁμῶς, ὥστε ὁ νοῦς νὰ ζητῇ τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως ἐκ-
τὸς αὐτοῦ καὶ τῶν προτέρων συστημάτων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀπο-
καλύψει τοῦ θεοῦ ἐξ ἐνὸς καὶ ἐν τῇ θρησκευτικῇ παραδόσει ἐξ
ἐτέρου. Καὶ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισεν ἡ νέα Πλατωνικὴ φι-
λοσοφία.

Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἐστία τῆς φιλοσοφίας διέ-
μειναν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια. Μετὰ δὲ τὴν
καταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Σύλλα οἱ ἐπισημότεροι φι-
λόσοφοι κατέφυγον εἰς Ῥώμην, Ἀλεξάνδρειαν καὶ Ῥόδον. Ἐν-
δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ Κικέρωνος ἤκμαζεν ἡ Ἐπικουρείος σχολή
σχολαρχοῦντος Φαίδρου καὶ Πάτρωνος, ἡ νέα Ἀκαδημία ἐπὶ Ἀν-
τιόχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἡ Περιπατητικὴ (Cic. de fin. V, 1.
ad Att. V, 10. Tusc. V, 8. de off. I, 1). Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ
αἱ Ἀθῆναι ἐκτῆσαντο καὶ βιβλιοθήκην (Παυσ. I, 18), καὶ ἐπὶ
Ἀντωνίνου Πίου καὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τῶν ἔπειτα ἐλάμβαν-
ον μισθὸν οἱ τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας διδάσκαλοι (Δίων
Κάσσ. XXI, 31. Φιλόστρ. β. σοφ. II, 2), μάλιστα δὲ δύο ἐξ
ἐκάστης, τῆς Πλατωνικῆς, τῆς Ἀριστοτελικῆς, τῆς Στωϊκῆς καὶ
Ἐπικουρείου φιλοσοφίας δέκα χιλιάδας δραχμῶν ἐκτὸς τῶν δι-
δάκτρων (Eunap. I, 1). Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ εἰσήχθη πάλιν ἡ φι-
λοσοφία εἰς Ῥώμην τὸ πρότερον ἀποβληθεῖσα.

Ἐπίσης ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς Ῥω-
μαϊκῆς ἐξουσίας κατέστη ἐστία τῶν φώτων καὶ τῆς φιλοσοφίας·
ἐκεῖ ἐδιδάσκετο ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἡ Περιπατητικὴ, ἡ Πυθα-
γόρειος, ἡ Πλατωνικὴ, ἡ Ἡρακλείτειος καὶ ἡ Σκεπτικὴ· ἀλλ' οὐ-
σιωδεστέρα ἀπασῶν ἦτο ἡ συγκέρασις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας
μετὰ δογμάτων ἀνατολικῶν.

Ἡ δὲ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπεκταθεῖσα κατέστρεψε τὴν Ἀ-
λεξανδρινὴν σχολὴν καὶ τοὺς ναοὺς εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστή-

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τούτους τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς ἐπεσκέπτοντο καὶ νέοι Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Κικέρων καὶ ὁ Ἀττικὸς (Cic. fin. V, 1), καὶ ἐπὶ τῶν Καισάρων πολλοὶ Ἕλληνες ἦσαν ἐν Ῥώμῃ (Στραβ. XIV, 5) καὶ ἐν Μασσαλίᾳ (Στραβ. IV, 1), εἰς ἣν νέοι Ῥωμαῖοι χάριν σπουδῆς μετέβαινον. Γενομένων δὲ γνωστῶν τῶν δύο σχολῶν Στωϊκῆς καὶ Ἐπικουρείου ἐπόμενον ἦτο νὰ κατασταθῶσι γνωσταὶ καὶ ἄλλαι σχολαί. Ἀλλ' ἡ Ἐπικουρείος κατ' ἀρχὰς εὔρε περισσοτέρους ὁπαδοὺς παρὰ πᾶσαν ἄλλην αἵρεσιν (Cic. Tusc. IV, 3). Ἐπίσης δ' οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον καὶ τὴν περιπατητικὴν, διότι ὁ Σύλλας ἔφερε τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία εἰς Ῥώμην, ἅπερ ἐξεδόθησαν ὑπ' Ἀνδρονίκου τοῦ Ῥοδίου καὶ Τυραννίωνος τοῦ γραμματικοῦ. Ἐν δὲ Ῥώμῃ ἐδίδασκε καὶ ὁ Φίλων καὶ ὁ Ἀντίοχος τὴν ἀκαδημαϊκὴν φιλοσοφίαν καὶ πολλοὺς ἐποιήσαντο ὁπαδοὺς, ὡς τὸν Μ. Τ. Κικέρωνα, Μ. Βροῦτον, Μ. Τερέντιον Οὐάρρωνά καὶ Λυκίλλιον (Πλουτ. 6. Βρουτ. 2. Cic. Acad. I, 3. ad Att. XIII, 25). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα π. Χρ. αἱ τρεῖς σχολαὶ συνεκεράσθησαν, καὶ ἡ ἔκλεξις ἦτο εὐπρόσδεκτος ἐκείνοις, οὓς ἐνεδιέφερε τὸ πρακτικὸν τῆς φιλοσοφίας περισσότερον ἢ ἡ αὐστηρὰ ἐπιστήμη (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 106).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ εὔρον παρὰ Ῥωμαίοις ὑποδοχὴν, ἀλλ' ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι οὐδὲν νέον προσέθεσαν, διότι, ὡς εἴρηται, τέλος δὲν ἐνόμιζον τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὴν πολεμικὴν καὶ πολιτικὴν.

Λυθέντων δὲ ἀμφοτέρων τῶν ζητημάτων, πῶς μετέβη ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς Ῥώμην καὶ ποίας μεταβολὰς παρὰ Ῥωμαίοις ἔλαβεν, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις φιλοσοφίας ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ἐπισημοτέρου τῶν Ῥωμαίων φιλοσόφου, τοῦ Κικέρωνος.

α. Φιλοσοφία Κικέρωνος.

Ὁ Κικέρων ἐξ ἱπποτικοῦ γένους ἐν ἔτει 106 π. Χρ. γεννηθεὶς ἠκροάσατο πρῶτον μὲν Φαίδρου τοῦ Ἐπικουρείου, ἔπειτα δὲ

Φίλωνος τοῦ Λαρισσαίου, τὴν δὲ διαλεκτικὴν ἔμαθε παρὰ Διοδότῳ τῷ Στωϊκῷ. Εἰς δ' Ἀθήνας μεταβὰς ἠκροάσατο ἐκεῖ Ἀντιόχου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ζήνωνος τοῦ Ἐπικουρείου, ἐν δὲ Ῥόδῳ Ποσειδωνίου τοῦ Στωϊκοῦ. Καίτοι δ' ὁ Κικέρων διαφόρους αἱρέσεις ἐσπούδασεν, οὐδεμιᾷ ὁμῶς παρεδόθη ἀποκλειστικῶς, ἀλλ' ἐξέλεξεν ἐξ ἀπασῶν.

Ἡ νεότης τοῦ Κικέρωνος συμπίπτει εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν παιδείυσιν καὶ ἤρξατο ἡ ἐπὶ μέρους τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων συγχώνευσις.

Τὰ δὲ συστήματα ἐγνώρισεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχηγῶν, τῶν περὶ αὐτοὺς καὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ. (Cic. ep. ad Fam. XIII, 1. Πλουτ. 6. Κικ. 3). Ὁ Κικέρων ἦτο μὲν πολυμαθὴς, δὲν ἦτο δὲ καὶ ἀκριβὴς καὶ ἀνεξάρτητος ἐν ταῖς αὐτοῦ κρίσεσιν. Οἱ φιλόσοφοι, οὓς συνεχῶς ἀναφέρει, εἰσὶν ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οὗ τὰ φιλοσοφικὰ δὲν ἐγνώριζεν, ὁ Θέοφραστος, ὁ Δικαίαρχος, ὁ Κράντωρ, ὁ Παναίτιος, ὁ Ἐκάτων, ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Κλειτόμαχος, ὁ Φίλων, ὁ Ἀντίοχος, ὁ Φιλόδημος. Τὴν δὲ δόξαν αὐτοῦ δὲν ἐξήτει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ τέχνῃ, δι' ἧς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐνέδυσσε καὶ τοῖς Ῥωμαίοις προσιτὴν κατέστησεν. (fin. I, 2. Acad. I, 3, Tusc. I, 1).

Ἦδη δὲ προβεβηκῶς ἤρξατο νὰ συγγράφῃ, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν τῆς πολιτείας. (Tusc. I, 1. N. Δ. I, 4). Ἐπειδὴ δὲ κύριος σκοπὸς τοῦ Κικέρωνος δὲν ἦτο ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ, κατέφευγεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὅτε ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐπιρροὴ ἤρχετο νὰ ἐκπίπτῃ, ἐλπίζων, ὅτι δι' αὐτῆς θέλει εὖρει ἄνεσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καταστήσει παρὰ Ῥωμαίοις περιττήν. (Cic. N. Δ. I, 4. de divin I, 2. Acad. I, 3). Ἐπειδὴ ὁ Κικέρων ἐκλονίζετο μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦτο μεθ' ἑαυτοῦ σύμφωνος, οὐδὲν ἄλλο εἶδος φιλοσοφίας ἠδύνατο αὐτῷ νὰ ᾔῃναι καταλληλοτέρον εἰμὴ μετρία τις σκέψις. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ οὔσα μετὰ τοῦ φρονήματος αὐτοῦ σύμφωνος ἔθε-

μελιοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀμέσου συνειδότος, ὃ ἦτο τὸ κέντρον, ἐξ οὗ ἐπήγαζεν ἡ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἐξέτασις αὐτοῦ (Cic. ad. Att. XII, 52), καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἦτο ἀντιγραφὴ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, (ἀπόγραφα sunt, minore labore fiunt. verba tantum affero, quibus abundo)· καὶ ἀληθῶς τὸ ἄμεσον τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀντιόχου. Τὰς δ' ἰδέας αὐτοῦ δὲν ἐκθέτει ἀμέσως, ἀλλὰ παριστᾷ πρόσωπα τῶν αἰρέσεων διαλεγόμενα, ὡς ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ δείκνυται (in Academicis, de finibus, de natura Deorum, de divinatione κτλ.)· καὶ φαίνεται, ὅτι χωριστὰ ταῦτα ἐπεξεργάζετο, συνέθετε καὶ τὸ περιεχόμενον ἡρμήνευε· καὶ ὅπου ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ὁμιλεῖ ἔπεται συγγράμμασιν ἀρχαίοις· ὥστε τὰ ἴδια αὐτοῦ πονήματά εἰσιν ἐπεξεργασίαι ἄλλων, ὡς λ. χ. τὸ περὶ καθηκόντων αὐτοῦ εἶναι ἐπεξεργασία τοῦ περὶ καθήκοντος τοῦ Παναιτίου, ἡ παραμυθία εἶναι ἐπεξεργασία τοῦ Κράντορος περὶ πένθους· ἐκθέτων δὲ τὰ ἀλλότρια δεικνύει ποίαν τῶν θεωριῶν παραδέχεται. Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἐκλεκτικὴ ἐπὶ σχέψεως στηριζομένη. Τὸν δὲ Καρνεάδην ἀπομιμούμενος μετεχειρίζετο τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους (Tusc. I, 4. V, 4. N. Δ. I, 5). Ὁ Κικέρων ὁμολογῶν ἑαυτὸν Ἀκαδημαϊκὸν (Acad. II, 20. off. III, 4) παραδέχεται τοὺς λόγους τοὺς ἀναιροῦντας τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως. Ὁ δὲ κύριος λόγος τῆς ἀμφιβολίας εἶναι αὐτῷ ἡ διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ζητημάτων. (N. Δ. I, 1, Acad. II, 48). Ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία τοῦ Κικέρωνος δὲν ἔχει τὴν σημασίαν, ἣν εἶχεν ἐν τῇ νέᾳ Ἀκαδημίᾳ· διότι ἐξ ἐνὸς ἀποδίδει τῇ πιθανότητι ἀξίαν μεγαλειτέραν τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἐξ ἑτέρου δ' ἐν τισὶ μέρεσι τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας δὲν μεταχειρίζεται τὰ σκεπτικὰ ἀξιώματα. Μετὰ Καρνεάδου λέγει, ὅτι ἡ πρᾶξις δὲν ἔχει χρεῖαν βεβαιότητος, ἀλλὰ πιθανότητος (Acad. II, 31. N. Δ. I, 5). Ὁ Κικέρων ὁμῶς διέφερε τοῦ Καρνεάδου, διότι ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης κρίσεως ἦτο τῷ Καρνεάδῃ τὸ κύριον τέλος τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης, ἡ δὲ περὶ πιθανότητος θεωρία ἐξήχθη ἐκ τῆς σταθμίσεως τούτου, ὅπερ ἡ ἀμφιβολία κατέλιπε. Παρὰ δὲ τῷ Κικέρωνι ἡ τοῦ πιθανοῦ ἀνεύρεσις δείκνυται ὡς τὸ

πρῶτον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ἡ δ' ἀμφιβολία ὡς μέσον καὶ ὁρος πρὸς λύσιν τούτου τοῦ προβλήματος· διὰ τοῦτο ἀποφαίνεται ὁ Κικέρων, ὅτι ἡ σκέψις αὐτοῦ ἰσοδυναμεῖ τῷ αἰτήματι τῶν Στωϊκῶν περὶ ἀπολύτου γνώσεως, τοῖς δὲ Περιπατητικοῖς τοῖς αἰτοῦσιν ἤττονα γνῶσιν εἶναι σύμφωνος (Fin. V, 26), καὶ συμβαδίζει αὐτοῖς ὡς πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἐρεῦνας, δὲν θέτει ὁμως τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα καὶ τὰς μετ' αὐτῶν συνεχομένας φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ὑπὸ συζήτησιν.

Τὴν διαλεκτικὴν ὡς μὴ παρέχουσαν γνῶσιν πραγματικὴν, ἀλλὰ κανόνος μόνον κατ' εἶδος περὶ σχηματισμοῦ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν, δὲν κατακρίνει (Acad. II. 28). Περὶ δὲ τῶν φυσικῶν καὶ θεολογικῶν ἰσχυρίζεται, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ εἴπῃ τις τί οὐκ ἔστιν ἢ τί ἐστιν. (N. D. I, 21). Ἐν δὲ τοῖς οὐσιωδεστάτοις ζητήμασιν, ἐν οἷς μεγίστη τῶν φιλοσόφων ὑπάρχει διαφωνία, εἶναι ὁ Κικέρων δογματικός. (Acad. II, 42, Leg. I, 13). Καίτοι δὲ παρεδέχετο τὴν πιθανότητα, δὲν ἦτο ὁμως ἀκόλουθος τοῦ Καρνεάδου ὁπαδός. Ὁ Κικέρων δυσπιστῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν θεωρεῖ τὴν πιθανότητα ὡς τὸ μέγιστον, ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ ζητεῖ βεβαιότητα. Ὁ Κικέρων τὸ πρακτικὸν ὑπέθετεν ἀνώτερον τοῦ θεωρητικοῦ (Acad. II, 41. off. I, 43)· ἡ περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ συζήτησις ἦτο ἡ σπουδαιότατη· βελτίστη δὲ φιλοσοφία εἶναι ἡ περὶ τὰ τῆς φύσεως ἀμέριμνος καὶ τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως γινώσκουσα τρέπεται εἰς τὰ ἠθικὰ προβλήματα. (Acad. I, 4).

Ἐπειδὴ αὐτῷ αἱ θεωρητικαὶ συζητήσεις δὲν εἶχον ἀξίαν, παρεδέχετο τὴν περὶ τοῦ ἀδυνάτου αὐτῶν ἀπόδειξιν· ἅμα ὁμως τὰ πρακτικὰ ἀμφίβολα καθίσταντο, ἐτρέπετο ἀπὸ τῆς σκεπτικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐκλεκτικὴν. Ὁ Κικέρων εἰς τὸ ζήτημα : πόθεν ἀρυόμεθα τὰς θετικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις : ἀποκρίνεται λέγων, ὅτι τὸ πιθανὸν εὐρίσκεται διὰ συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως τῶν διαφόρων θεωριῶν· τὸ δὲ θετικὸν τῶν τοῦ Κικέρωνος θεωριῶν εἶναι τὸ ἐκλεκτικόν (off. III, 4)· ἵνα ὁμως τὰς ἀντιθέτους θεωρίας κρίνωμεν, πρέπει νὰ ἔχωμεν τὸ μέτρον τῆς κρίσεως· καὶ ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφικὴ συζήτησις ὑφίσταται ἐν τῇ ἐξετάσει

τῶν διαφορῶν θεωριῶν, πρέπει τὸ μέτρον νὰ ᾔηται δεδομένον πρὸ πάσης ἐπιστημονικῆς συζητήσεως· ὡς ἀμέσως δὲ δεδομένον παρίσταται διττὸν, δηλαδὴ ἡ τῶν αἰσθήσεων μαρτυρία καὶ ἡ τοῦ συνειδότος.

Ὁ Κικέρων ἀποδείκνυται τῆς νέας Ἀκαδημίας ὁπαδὸς καὶ ἐκ τῆς τριμεροῦς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας εἰς λογικόν, φυσικόν καὶ ἠθικόν. (Cic. Acad. II, 36. N. Δ. I, 6).

α) Λογικόν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Κικέρων ἐνόμιζεν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις παρέχουσι βεβαιότητα, ὑπέθετεν αὐτὰς κριτήριον τῆς γνώσεως· ἀλλὰ τὰς αἰσθήσεις ὑπέθετεν ἀρχὴν μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ὡς μόνην πηγὴν (leg. I, 10)· διότι, εἰ ταύτας ὡς μόνην πηγὴν ὑπέθετεν, δὲν θὰ συνεφώνει τοῖς ἰδεολόγοις, ὅτι αἱ αἰσθήσεις δὲν γινώσκουσιν τι ἀνώτερον καὶ θεῖον, ἀλλὰ μόνος ὁ νοῦς γινώσκει τὰ καθόλου καὶ κρίνει (Acad. I, 8. II, 7). Ὅθεν ὁ Κικέρων παρεδέχετο καὶ τὴν αἰσθητὴν βεβαιότητα μεταχειριζόμενος ὡς παράδειγμα τῆς μεγίστης βεβαιότητος τὴν ἐνάργειαν, τὴν πεῖραν καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα· ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν ἀπέδιδε τῷ ἐσωτερικῷ ἡμῶν, διότι ὁ ἠθικὸς κόσμος ἐνδιαφέρει αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπεται τοῖς φιλοσόφοις τοῖς παραδεχομένοις ὡς δόγμα τὴν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ κυριαρχίαν· διὰ τοῦτο κατὰ Κικέρωνα ἡ πεποίθησις ἡμῶν στηρίζεται ἐπὶ ἀμέσου ἐσωτερικῆς βεβαιότητος, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ περὶ ἀληθείας αἰσθήματος ἥτοι τοῦ ἐμφύτου τῆς γνώσεως.

Ὁ Κικέρων ὑποθέτει γινῶσιν ἔμφυτον τουτέστι πρὸ πάσης πείρας καὶ ἐπιστήμης· τὰ σπέρματα τῆς ἠθικῆς εἰσιν ἔμφυτα· ἐὰν ἀνεπτύσσοντο ἀκωλύτως, ἡ ἐπιστήμη θὰ ᾔτο περιττὴ· ἀλλ' ἐπειδὴ διαστρέφονται, εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἀναγκαία· (Tusc. III, 1)· ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου εἶναι ἔμφυτος· ἡ φύσις ἔδωκεν ἡμῖν οὐ μόνον ἠθικὴν ἐπιδεκτικότητα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας πρὸ πάσης παιδεύσεως· μόνον ἡ τῶν ἐμφύτων ἐννοιῶν ἀνάπτυξις εἶναι ἡμετέρα (fin. V, 21).

Ἐπειδὴ δ' ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ νόησις ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἀρχεται, κατέκρινε τὸν Ἀντίοχον καὶ τοὺς Στωϊκοὺς δεχομένους ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γνῶσιν πραγματικὴν. Ἡ δὲ διαφωνία αὐτοῦ πρὸς τοὺς περιπατητικοὺς ἦτο ἀσήμαντος. (Acad. II, 35. fin. V, 26). Τοῖς δ' Ἀκαδημαῖκοις ἐπόμενος ὑπέθετε τινὰ μὲν ἀληθῆ, τινὰ δὲ ψευδῆ, οὐδὲν ὅμως σημεῖον ἀσφαλὲς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους παρεδέχετο (Acad. II, 34. N. Δ. I, 5). διὰ δὲ τοῦτο τινὰ μὲν ἐθεώρει πιθανὰ, τινὰ δ' ἀπίθανα (leg. I, 13). ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Κικέρων τὴν πιθανότητα ὑπέθετεν ἱκανὴν καὶ ἐπαρκῆ τοῖς τεχνικοῖς καὶ πρακτικοῖς τοῦ ἀνθρώπου τέλεσι (N. Δ. I, 5).

β) Φ υ σ ι κ ὅ ς .

Τὸ δὲ φυσικὸν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ὁ Κικέρων ὑπέθετεν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν· διότι τίς δύναται, ἔλεγε, νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ τὴν γῆν; οἱ φιλόσοφοι κάμνουσι λόγον περὶ κατοίκων σελήνης· τίς ὅμως γνωρίζει ἂν ἡ γῆ ἴσταται ἢ κινεῖται; τίς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος ἢ θνητὴ; τίς περὶ τῆς φύσεως αὐτῆς, περὶ ὑπάρξεως θεῶν, προνοίας, μέλλοντος καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων; ταῦτά εἰσιν ἀμφίβολα, ἡ δ' ἔννοια τοῦ θεοῦ ἀκατάληπτος· πῶς δ' ὁ εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ θεοῦ ἐλπίζων δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ τόσα ἐν τῷ κόσμῳ κακά; (Cic. Acad. 38. fin. V, 12. Tusc. I, 11. N. Δ. I, 1. III, 15). Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Κικέρων εὐρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ ἀντιθέτων θεωριῶν. (Acad. II, 37).

Καίτοι δὲ τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν ὑπέθετεν, ὑπέθετεν ὅμως αὐτὴν ὡς ἐξυψοῦσαν τὸν νοῦν (Acad. II, 41) καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀξίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ παραλαβὼν τὸν θεόν, τὴν πρόνοιαν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς παρὰ τῶν Στωϊκῶν ἐδόξαζε τὸ λογικὸν αὐτῆς ἐκ θεοῦ καταγόμενον καὶ ἀθάνατον, (leg. I, 8); καὶ ὅτι ἔνεκα τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος συνείδησιν τοῦ θεοῦ (leg. I, 8. Tusc. I, 13).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ λογικὸν εἶναι τῷ θεῷ ὅμοιος, εἶναι καὶ πᾶς ἄνθρωπος θεὸς κινῶν τὸ αὐτοῦ σῶμα, ὡς ὁ θεὸς τὸν κόσμον (de republ. VI, 24). Μετὰ δὲ τοῦ λόγου εἰς καὶ αἱ ὁρμαὶ δεδομέναι ἄγουσαι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἠθικὴν κοινωνίαν (fin. II, 14)· διὰ τοῦτο ἐδόξαζεν ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς λαμβάνεται οὐ μόνον ἐξ ἐξόχων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κοινοῦ συνειδότος.

Ἡ πίστις ὅμως ζητεῖται πρὸς τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν συμφέρον· μετὰ τῆς θρησκείας πίπτει ἡ πίστις, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ κοινωνία. Ὁ Κικέρων παραδέχεται καὶ τὴν τελεολογικὴν ἀπόδειξιν καὶ τὰς ἄλλας. Περὶ δ' οὐσίας τοῦ θεοῦ ἔπεται τοῖς Ἀκαδημαῖκοις· αὐτὸν δ' ἀέρα ἢ πῦρ λέγων συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ὡς ὃν δ' αἰθέριον τοῖς περιπατητικοῖς (Tusc. I, 26).

Αἱ θεωρίαι ὅμως αὗται δὲν συμφωνοῦσιν ἐκείναις, ἃς ἐκθέτει ἐν τῷ περὶ φύσεως θεῶν· διότι ἐν αὐτῷ ἀντιτάσσει ταῖς τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων θεωρίαις τὰς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, καὶ τὰς τῶν Στωϊκῶν κατακρίνων ἀνεπαρκεῖς, τὰς δὲ τῶν Ἐπικουρείων ἀθέους, τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς καὶ μὴ τῶν θεῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ φρονήματος ἐκάστου· καὶ τοι δὲ τὰς τῶν Στωϊκῶν παραδέχεται, ὑποθέτει ὅμως αὐτὰς μᾶλλον πιθανάς. (N. Δ. III, 40. de divin. I, 5. II, 72). Ἡ δὲ γνώμη αὐτοῦ κυρίως εἶναι, ὅτι ὁ λαὸς πρέπει νὰ πιστεύῃ τοὺς θεοὺς τῶν πατέρων, οἱ δὲ φιλόσοφοι νὰ φέρωσι τὰς περὶ ὑπάρξεως τῶν θεῶν ἀποδείξεις (N. Δ. III, 2)· ἱκανὴν δ' ἀπόδειξιν ἐνόμιζε τὴν κοινὴν τῶν ἔθνων ὁμολογίαν (Tusc. I, 13. leg. I, 8)· ἀλλὰ πάλιν αὐτὴν ἀναιρεῖ, (N. Δ. III, 4. I, 23), πλὴν νομίζει ὅτι τὸ μέγα προέρχεται ἐκ τῆς μετὰ τῶν θεῶν συνεχείας (N. Δ. II, II, 66. Tusc. I, 26).

Ὁ Κικέρων θεωρεῖ τὸν θεὸν δημιουργὸν καὶ προνοοῦντα περὶ τοῦ παντός, ἀλλὰ τῆς φύσεως χωριστὸν, κινοῦντα πάντα καὶ γινώσκοντα (Tusc. I, 27 καὶ ἐφ. leg. I, 7)· ἀλλ' αὐτὸν ἐκλαμβάνει ὡς ψυχὴν τοῦ παντός (Acad. I, 7), ὡς σφαῖραν κινοῦσαν τὰς ἄλλας. de republ. VI, 17). Τοιαύτην δὲ ἔχων ιδέαν περὶ θεοῦ ἡ πόρις ἂν ὁ θεὸς ὑπόκειται τῇ ἀνάγκῃ (Tusc. I, 22.

N. Δ. III, 15). Συνιστῶν δὲ τὴν περὶ τοὺς θεοὺς τῶν πατέρων πίστιν κατακρίνει τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καὶ παριστᾷ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν περὶ θεῶν καὶ θείων ὄντων γελοίους. (Cicer. de divinat. leg. II, 13. N. Δ. III, 15).

Ἡ δὲ τοῦ παντὸς τάξις, λέγει, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑπάρχει ὃν ἀτίδιον καὶ τέλειον. (de divinat. II, 72). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὴν θρησκείαν ὁ Κικέρων ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ μέσον τῆς πολιτείας. Τὴν δ' ἀθανασίαν ὑπέθετεν ἔμφυτον ἀλήθειαν, περὶ ἧς ἐκ τῆς κοινῆς ὁμολογίας βεβαιούμεθα. Καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἐκλαμβάνει ὥς τι ἐσωτερικόν (de fato c. 14). Τὴν δὲ ψυχὴν θεωρεῖ ἀπόρροϊαν τῆς θεότητος καὶ οὐχὶ ὅλως ἀσώματον, (leg. I, 7. republ. VI, 17. Tusc. I, 27), ὡς μόνον ὅμως τοῦ θεοῦ ἀθάνατον. Περὶ δ' ἀθανασίας ἔφερεν ὅλας τὰς τοῦ Πλάτωνος ἀποδείξεις (Tusc. I, 12). πρὸς δὲ ὡς κύριον λόγον ἀνέφερε καὶ τὴν κοινὴν τῶν ἐθνῶν ὁμολογίαν. Τὰς δ' ἐν Ἀθῆναις ὑπελάμβανε μύθους, τὸν δὲ μετὰ θάνατον βίον εὐδαίμονα (Tusc. I, 21). Περὶ δὲ θανάτου φόβον παρέχει, ὡς ἐνόμιζεν, ἡ δεισιδαιμονία (de senect. 21).

γ) Ἡ θ ι κ ο ν.

Ὁ Κικέρων ἐκθέτει τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ ἀξιώματα ἐπικρίνων τὰς θεωρίας τῶν Ἐπικουρείων, τῶν Στωϊκῶν, τῶν Ἀκαδημαϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν, καὶ τὴν Ἐπικούρειον πολεμῶν ἀμφιταλαντεύεται περὶ τῶν ἄλλων (fin. I, 7. II, 14. Acad. I, 6). ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀμφιταλαντεύεται μετὰ τῶν διαφορῶν δοξασιῶν. Τὰς μὲν τῶν Ἐπικουρείων ἀνασκευάζει ὡς ἀναιρούσας τὴν ἠθικὴν (Acad. II, 42), τὰς δὲ τῶν Σωκρατικῶν πιθανὰς θεωρῶν συμφωνεῖ ταῖς τῶν Στωϊκῶν (Acad. I, 5). Τὰ παράδοξα ὅμως τῆς Στωϊκῆς θεωρίας ἀπομακρύνουσιν αὐτὸν (fin. III, 3. IV, 20), καὶ διότι ἡ ἠθικὴ αὐτῶν οὐτ' εἰς τὸν βίον ἀρμόζει οὐτ' εἰς τὸ δικαστήριον (fin. V, 9). θαυμάζει δὲ τὸ ὕψος, τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς ἠθικῆς· μέγα τι φαίνεται αὐτῷ τὸ νὰ ἐκλαμβάνηται αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ (Tusc.

v, 1). ἔπειτα δ' ἀπορεῖ ἂν ὄντως ὑπάρχει ἀρετή· ἐπὶ τέλους δ' αὐτῷ φαίνεται ἀληθῆς ὅτε μὲν ἡ περιπατητικὴ ἠθικὴ, ὅτε δὲ ἡ στωϊκὴ. (off. III, 7). Τοὺς Στωϊκοὺς κατακρίνει ὅτι οὗτοι διδάσκοντες τὸ ἀκολουθεῖν τῇ φύσει κωλύουσι πάντα νὰ ἀποβλέπῃ καὶ εἰς τὸ σῶμα (fin. IV, 11)· περὶ τούτου συμφωνεῖ μετὰ τῶν Περιπατητικῶν, διότι οὗτοι ἀναγνωρίζοντες τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ θεωροῦσιν ὡς βάσιν τῆς ἀρετῆς (fin. IV, 15). Κατὰ δὲ τῆς τῶν Ἐπικουρείων ἠθικῆς καταφερόμενος ὑπερασπίζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διότι ἡ φύσις ἐποίησεν ἡμᾶς πρὸς τι ἀνώτερον τέλος καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ἡδονῆς (fin. V, 11)· ἡ φύσις ἐπιτάττει ἡμῖν καθήκοντα, καὶ ὡς δεῖγμα τῆς θείας ἡμῶν καταγωγῆς ἐνέφυσεν ἡμῖν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους, τὴν οἰκογένειαν, τὴν πατρίδα, τὴν κοινωνίαν (fin. I, 7. leg. I, 7).

Κατὰ δὲ τῆς ἠθικῆς τῶν Στωϊκῶν λέγει, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἄνευ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται (fin. IV, 5. V, 23), ἐπομένως οὐδ' ὁ σοφὸς δύναται νὰ ᾔῃ εὐδαίμων ἄνευ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν (Tusc. IV, 25)· ὁ Κικέρων ὁμῶς δὲν ἀποβάλλει τὴν μετρίαν ἡδονὴν οὐδὲ τὸν μέτριον πόνον (Tusc. II, 18)· ἀλλὰ τὸν πόνον θεωρεῖ κακὸν ὡς κωλύοντα τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς· ἐπίσης δὲ κακὰ θεωρεῖ καὶ τὰ πάθη, καὶ τὴν ἀρετὴν τέλος καὶ οὐχὶ μέσον (Tusc. IV, 17). Ἐν δὲ τούτοις ἅπασι καταδείκνυται ὁ ἐκλεκτικὸς τρόπος τοῦ Κικέρωνος, διότι καὶ τὸ τίμιον (honestum) ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἔχει ἐπιρροὴν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς, ἐνοῶν τίμιον τὴν ἀρετὴν. (fin. II, 14. off. I, 4)· ἀντίθετον δὲ τῷ τιμίῳ ἐστὶ τὸ ἄτιμον, τὸ κακόν. (off. III, 8. fin. V, 22). Τὴν βούλησιν θεωρεῖ ἐλευθέραν, ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ (de Fato) τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔλυσεν· ἐνὶ λόγῳ ζητῶν νὰ συνδέσῃ τὴν περιπατητικὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς στωϊκῆς δὲν ἡδυνήθη κωλυόμενος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος.

Περὶ δὲ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ὀλίγα τινὰ ἀποσπάσματα διεσώθησαν, ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι ἡ πολιτεία αὐτοῦ ἦτο ἀπομίμησις τῆς Πλατωνικῆς.

Τὰς δὲ τῶν πολιτειῶν μεταβολὰς, ἃς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου (Πολύβ. VI, 5), παραδεχόμενος παριστᾷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ὡς παράδειγμα, ὃ μιμούμενός τις δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν βελτίστην πολιτείαν· κατακρίνει ὁμῶς καὶ τινὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ὡς καὶ τὴν δημοκρατίαν ἥττον ἀναγνωρίζων ἀσπάζεται τὴν βασιλείαν (republ. I, 38. 46. leg. I, 6. II, 10). Ἐπειδὴ δ' ἐκάστη τῶν τριῶν ἀκράτων πολιτειῶν εἶναι ἐλλιπὴς (republ. I, 27), εἶναι βελτίστη ἡ ἐκ τῶν τριῶν συγκειμένη (de republ. I, 29). Τὰς δὲ τρεῖς ταύτας εὐρίσκει ὁ Κικέρων συνδεδεμένος ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ· διότι τὴν μὲν βασιλείαν εὐρίσκει ἐν τοῖς ὑπάτοις, τὴν δ' ἀριστοκρατίαν ἐν τῇ γερουσίᾳ, τὴν δὲ δημοκρατίαν ἐν τοῖς δημάρχοις (tribunis) καὶ τῷ λαῷ (republ. II, 23). Τὴν δὲ δουλείαν ὑπερασπίζει διὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐπιχειρημάτων (republ. II, 30. III, 24). Τὸ δὲ περὶ καθηκόντων σύγγραμμα αὐτοῦ, ὃ συνέγραψε κατὰ μίμησιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Παναιτίου, περιέχει ἀξιώματα στηρίζοντα φρόνησιν μᾶλλον ἢ καθήκοντα. Τὸ δ' ἠθικὸν συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ὄντως ὠφελίμου (off. III. 7). Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὅλαι αἱ τοῦ Κικέρωνος θεωρίαι εἰσὶν ἐπαναλήψεις προτέρων θεωριῶν, ἃς ἐζήτει νὰ συνδέσῃ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κικέρων ἡσπάσατο τὴν ἐκλεξίν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἀντιόχου. Καίτοι δὲ ὁ Κικέρων οὔτε ἰδίαν εἶχεν ἀρχὴν, οὔτε εἰς τὰς τῶν προτέρων ἐνεβάθουνεν, ὡς ἡ ἔννοια τῆς ἐντελεχείας καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποδεικνύουσιν, αἱ θεωρίαι ὁμῶς αὐτοῦ κατέστησαν βάσις τῆς ἑπειτα φιλοσοφίας τῶν λατίνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων (Herbart Abhandlung über die Phil. κτλ. jahrg. 1844. 1 Stck).

Τὸν δ' ἐκλεκτισμὸν τοῦτον τοῦ Κικέρωνος παρέλαβε καὶ ὁ ἐπισημότατος καὶ πολυμαθέστατος φίλος αὐτοῦ Μάρκος Τερέντιος Οὐάρρων. Οὗτος δ' ὡς φιλόσοφος ἦτο τοῦ Κικέρωνος κατώτερος· καὶ οὗτος ἤκουσε τοῦ Ἀντιόχου ἐν Ἀθήναις καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὴν περιπατητικὴν θεωρίαν μετὰ τῆς στωϊκῆς.

Τὸ κύριον πρόβλημα εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· μόνον ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ ἐξάγεται τί ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι συγκείμενος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, πρέπει καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν νὰ σύγκηται ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ σώματος καὶ τῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητῇται καὶ τὸ πρῶτον κατὰ φύσιν καὶ ἡ ἀρετή. Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετή. Ἐν τῇ κτήσει αὐτῆς καὶ τῇ τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν ὑφίσταται ἡ εὐδαιμονία.

Ὁ Οὐάρρων τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ παρέλαβεν ἐξ Ἀντιόχου.

Καὶ ἡ τοῦ Σεξτίου σχολὴ δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Σεξτίος Ῥωμαῖος εὐπατρίδης καταλιπὼν τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν ἔζη ἐν τῷ πρώτῳ αἰῶνι π. Χρ. (Πλουτ. prof. in virt. Sen. ep. 98).

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διεδέχθη ἴσως ὁ υἱὸς αὐτοῦ· ἐπόμενοι δ' αὐτῷ φέρονται Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Σενέκας, ἔτι νέος ὢν (Sen. ep. 108), Κορνήλιος Κέλσος, Λ. Κρασίτιος Ταραντῖνος, Φαβιανὸς Παπίριος, μεθ' ὧν καὶ αὕτη ἡ σχολὴ συναπέθανε (Sen. qu. nat. VII, 32). Zeller. Phil. d. Gr. III, 594).

Ἀπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς σχολὰς, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον.

β) Σχολὴ Ἐπικούρειος.

Ἡ σχολὴ αὕτη παμπλείστους ἀριθμεῖ ὁπαδοὺς παρὰ Ῥωμαίοις, οἷον Τίτον Πομπώνιον, Γάϊον Κάσσιον, Κρίντον Τορκουᾶτον, Κ. Βελλήϊον καὶ Λουκρήτιον, ὃν ὁ Κικέρων ἐπαινεῖ (Cicer. ad quint. II, 11), διότι τὸ περὶ φύσεως ποίημα τοῦ Λουκρητίου ἐπεσκήασεν ὅλα τὰ πρότερα τῶν Ῥωμαίων Ἐπικουρείων δοκίμια. Τὸ ποίημα τοῦτο προϋτίθετο ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς τότε δεισιδαιμονίας, ὡς καὶ ἕτεροι τὸν αὐτὸν εἶχον σκοπὸν, ὁ Λουκιανὸς, ὁ Κέλσος, Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ἄλλοι.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιήματος εἶναι ὠραία· ἡ θεωρία ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἔκτυπον τῆς τοῦ Ἐπικούρου, μόνον δὲ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἡπιωτέρα τῆς τοῦ Ἐπικούρου.

Ὅθεν ἡ θεωρία τῶν Ἐπικουρείων τὰ μέγιστα εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας συντελέσασα καὶ πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν βίον συμβιβάζομένη ἔλαβε παρὰ Ῥωμαίοις ὑποδοχὴν μεγίστην.

γ) Σχολὴ Στωϊκὴ.

Ἡ σχολὴ αὕτη ἡ πηγάσασα ἐκ τῆς Κυνικῆς παρήγαγεν εἰς τὸ μετέπειτα τὴν Κυνικὴν θεωροῦσαν τὴν ἐπιστήμην ἀπλῆν διασκέδασιν (Sen. ben VII, 8). διὰ τοῦτο οἱ ἔπειτα Κυνικοὶ ἐπίσημοι φαίνονται διὰ τοῦ βίου αὐτῶν μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐπιστήμης, ὥς ὁ Δημόναξ ἀποβλέψας εἰς τὴν αὐτάρκειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ σοφοῦ ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν (Λουκ. Δημ. 5), Οἰνόμαχος ἐπὶ Ἀδριανοῦ συγγράψας καὶ κατὰ τῶν μαντείων ὥς ἀναιρούντων τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. (Εὐσεβ. Εὐαγ. πρ. V, 18. Σουῖδ. λ.). Ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος ὁ διατηρηθεὶς χωρισμὸς τῶν τεσσάρων σχολῶν κατέστησεν ἀκριβεστέραν τὴν τῶν διαφορῶν συστημάτων γνῶσιν. (Δίων Κασσ. LXXI, 31). Ἡ δ' ἐκλεξις ἐξηκολούθει· μόνη δ' ἡ Ἐπικούρειος σχολὴ δὲν μετεβλήθη· ἡ Περιπατητικὴ περιωρίζετο ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων· ἡ Στωϊκὴ ἀπεμακρύνετο τῆς ἠθικῆς αὐστηρότητος· ἡ δὲ Ἀκαδημαϊκὴ ἐμίγνυτο στωϊκοῖς καὶ περιπατητικοῖς στοιχείοις καὶ ἔτεινεν εἰς τὸν μυστικισμόν.

Παρὰ πάσας δὲ τὰς ἄλλας σχολὰς μεγαλειτέραν ὑπόληψιν ἔλαβε παρὰ Ῥωμαίοις ἡ στωϊκὴ ὥς μᾶλλον εἰς τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν ἀνταποκρινομένη.

Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ μὲν συνέγραφον ἐλληνιστὶ, οἱ δὲ λατινιστὶ, οἱ μὲν ἦσαν τὸ γένος Ἕλληνες, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι· τότε ἤρξαντο καὶ τὰ ἔθνη νὰ μιγνύωνται καὶ τὸν ἐθνικὸν ἰδιωτισμὸν αὐτῶν νὰ ἀπολλύωσιν. (Senec. qu. nat. VII, 32).

Ἡ Στωϊκὴ σχολὴ ἀπαριθμεῖ πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας, ἰδίως δὲ τὸν Σενέκαν, τὸν Μουσώνιον, τὸν Ἐπίκτητον καὶ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, διότι ὁ Κορνοῦτος φαίνεται μᾶλλον γραμματικὸς.

1) Λ. Αἰναῖος Σενέκας ἐν Κορδύβῃ τῆς Ἰσπανίας γεννηθεὶς

ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ῥήτωρ· ἀλλ' ἐναντίον τῆς βουλήσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἤψατο τῆς φιλοσοφίας (Sen. ep. 108.) Ἐπὶ Κλαυδίου ἐξορισθεὶς ἀνεκλήθη ὑπὸ τῆς Ἀγριππίνης, ἵνα διδάξῃ τὸν Νέρωρα, ὅφ' οὗ, ὡς λέγεται, ἐθανατώθη.

Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ συνέγραψεν ἀναρμόστως καθ' ὕψος ῥητορικόν.

Ὁ Σενέκας τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας ἀσπασάμενος ἔλεγεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι τέχνη τοῦ βίου καὶ ἀποβλέπει εἰς θεραπείαν τῶν δεινῶν, καὶ μόνον εἰς τὸ ἠθικὸν περιορίζεται (ep. 113. 117. de constit. I, 1.)· διὰ τοῦτο καὶ τὸ λογικὸν δὲν ἐθεώρει πολλοῦ λόγου ἄξιον, τὸ δὲ φυσικὸν ἀνώτερον τοῦ λογικοῦ ὑπελάμβανε, τὸ δὲ ἠθικὸν ὡς τὸ οὐσιωδέστατον· διότι τὸ φυσικὸν αὐτῷ ἦτο μέσον τοῦ ἠθικοῦ (nat. qu. I. VI, 4. ep. 65. nat. qu. III, 10. III, 18.). Ὁ Σενέκας τὰς λογικὰς συζητήσεις παραλείπει ὅλως, παραλαμβάνει δὲ τὰς φυσικὰς τὰς εἰς τὸ ἠθικὸν ἀναφερομένας (ep. 88.), τὰς δὲ περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς ὑπελάμβανε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν (ep. 65). Καὶ οὐ μόνον τὰς φυσικὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς μεταφυσικὰς καὶ θεολογικὰς θεωρίας παρέλαβεν ἐκ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, διότι τὴν ὕλην καὶ τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ὡς οἱ Στωϊκοί. (ep. 106.)

Ὁ θεὸς αὐτῷ εἶναι ὁ λόγος, τὸ τέλειον πνεῦμα, πάνσοφος, ἅγιος, ἀγαθοεργός, πατὴρ ἡμῶν. Ὁ κόσμος εἶναι τέλειος καὶ κάλλιστος (Ben. II, 29. IV, 19.)· ἀλλ' ἐξ ἐνὸς μὲν συγχέων τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον, ἐξ ἐτέρου δὲ αὐτοὺς διακρίνων φαίνεται ἀνακόλουθος· ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι Πλατωνικὴ.

Καὶ ὁ Σενέκας ἐπόμενος τοῖς Στωϊκοῖς λέγει τὸν θεὸν σωματικόν (ep. 117. 102.), τὰ μέρη τοῦ κόσμου ὡς μέρη τοῦ θεοῦ, θεὸν καὶ κόσμον (ep. 92), φύσιν, εἰμαρμένην καὶ θεὸν ταῦτά (Ben. IV, 8.)· τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ ἀνάγει εἰς τὸν νόμον τοῦ παντὸς, τὴν πρόνοιαν εἰς τὴν ἀμετάβλητον συνέχειαν τῶν φυσικῶν αἰτίων. (Ben. VI, 23). Καὶ ἂν φαίνεται διαφορὰ τις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν, ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη προσεγγίζει μᾶλλον τῷ Σωκράτει καὶ Πλά-

τωνι· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀπομακρύνεται τῆς Στωϊκῆς θεωρίας, διότι καὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ περὶ κοσμοποιίας καὶ ἐκπύρωσεως, περὶ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων, τῶν στοιχείων, συνάδουσι τῇ τῶν Στωϊκῶν θεωρίᾳ (ep. 90. nat. qu. III, 10. I, 3. Ben. IV, 5. VI, 30. qu. nat. VI, 16. VII, 1). Ἐκκλίνει δὲ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας περὶ φύσεως ἀνθρωπίνης.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Σενέκαν εἶναι σῶμα, διότι δὲν ἡδύνατο εἰς τὸ σῶμα νὰ ἐνεργῇ (ep. 106)· εἶναι ὅμως ὕλη λεπτοτάτη καὶ τοῦ πυρὸς καὶ ἀέρος λεπτοτέρα (ep. 57) καὶ συνίσταται ἐκ θερμοῦ πνεύματος (ep. 50). Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπόρροια τοῦ θεοῦ καὶ μῶριον τῷ σώματι ἐμφυτευθέν· καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ συγγενείας θεμελιοῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ (nat. qu. I, 12. ep. 41). Ἡ ἰδέα αὕτη φέρει τὸν Σενέκαν ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας εἰς τὴν Πλατωνικὴν. Τῷ λόγῳ, ὃς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ θεῖόν ἐστιν, ἀντίκεινται αἱ ἄλλοι ὁρμαὶ, τὰ πάθη, καὶ ἐν τῇ κατανικήσει τῶν παθῶν ὑφίσταται κατὰ Σενέκαν τὸ ἠθικὸν πρόβλημα. Τὴν ἰδέαν ταύτην παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ποσειδωνίου (Ben. VII, 27. ep. 94. nat. qu. III, 30). Μετὰ δὲ τοῦ λογικοῦ ὑπάρχει καὶ τι ἄλογον τῷ λόγῳ ἐναντίον ὑπάρχον ἐν τῷ σώματι, κάλυμμα δὲ τῆς ψυχῆς, δεσμωτήριον, ἀφ' οὗ πρέπει νὰ ζητῇ ν' ἀπαλλαγῇ (ep. 92)· ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνωτέρα τοῦ σώματος, ὡς ὁ θεὸς τῆς ὕλης ἀνωτερος (ep. 65). Ὅθεν ὁ ἀληθὴς βίος ἄρχεται ἀπὸ τῆς φυγῆς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· παρὰ δὲ ταύτην τὴν ἰδέαν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος τὴν περὶ ἀναμνήσεως τῆς θείας καταγωγῆς τῆς ψυχῆς (ep. 57. 94) καὶ τὴν περὶ διακρίσεως τοῦ λογικοῦ καὶ ἀλόγου αὐτῆς (ep. 71).

Καίτοι δὲ ἀνάγει μετὰ τῶν Στωϊκῶν τὰς δυνάμεις εἰς μίαν, τουτέστι τὸ ἡγεμονικόν, ἀναγνωρίζει ὅμως πολλὰς. Καὶ τὸν Σενέκαν ἐπηρεάζει οὐ μόνον ἡ ἐκλεξις, ἀλλὰ καὶ ἡ σκέψις (ep. 65). Περὶ δὲ ψυχῆς ποῦ καὶ τί ἐστὶν οὐδεὶς, λέγει, νὰ ἀνεύρη δύναται (nat. qu. VII, 25)· καὶ περὶ ἀθανασίας δὲ ἀποφαίνεται σκεπτικῶς (ep. 102).

Ἐν τῇ ἠθικῇ εἶναι ὁ Σενέκας Στωϊκὸς μετὰ τῶν Στωϊκῶν πα-

ραδεχόμενος, ὅτι τὸ μόνον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετὴ, διότι μόνη κατὰ φύσιν ἐστίν· ὁ ἐνάρετος εἶναι ἰσόθεος ἢ τοῦ θεοῦ ἀνιώτερος (ep. 53)· ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης καὶ ζῆ ὡς ὁ Ζεὺς· μᾶλλον δ' ἀνώτερος, διότι οἱ θεοὶ εἰσι φύσει σοφοί, ὁ δ' ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ οἱ μὲν εἰσιν ἀπαθεῖς, μόνος δὲ ὑπὲρ τὰ πάθη (ep. 53). Ὁ Σενέκας ζητῶν ἐκρίζωσιν τῶν παθῶν παραδέχεται τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας περὶ ἀρετῆς, τὸ ἀναμάρτητον τοῦ σοφοῦ (Ben. IV, 25. VII, 8)· εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν ἀποβλέπων λέγει, ὅτι ἀρετὴ καὶ σοφία δὲν ὑπάρχει. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ τοῦ Σενέκα μετριοτήτης καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας αὐτοῦ παρέκκλισις.

Περὶ δὲ τῆς τῶν ἀγαθῶν θεωρίας συμφωνεῖ τοῖς περιπατητικοῖς (ep. 74. 87. Ben. V, 13. ep. 62). Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι παρεξστράπη τῆς Στωϊκῆς θεωρίας (ep. 72. 75. Ben. I, 1. ep. 41). Ἐπίσης δ' αὐτῆς ἀπεμακρύνθη ὡς θεωρήσας τὸν ὅλον βίον βάσανον, καὶ ἐν ταῖς τρικυμίαις τὸν θάνατον ὡς τὸ μόνον καταφύγιον· ἀποτραπείς δὲ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας ἐκλινεν εἰς ἑκλεξίν, διότι αὐτὴν καὶ τὸ ἔθνος ἀπῆτει καὶ ἡ τότε ἐποχὴ.

Ὁ Σενέκας ὅμως καὶ οἱ νεώτεροι Στωϊκοὶ διαφέρουσι τῶν ἀρχαίων ἀποβλέποντες εἰς τὰς χρείας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Ἐν χρόνῳ ἠθικῆς διαφθορᾶς, βαρέως ζυγοῦ, ἐξουσίας τυραννικῆς εἶναι χρεία βάσεως, ἐφ' ἧς ἕκαστος ἡδύνατο ἰστάμενος νὰ ἀντιταχθῇ ἐσωτερικῶς κατ' αὐτῶν· ἐν τοιοῦτῳ χρόνῳ ὅλαι αἱ τῆς κοινωνίας διαφοραὶ αἴρονται, ἐν ᾧ οἱ φαῦλοι εὐδοκιμοῦσιν, οἱ ἐνάρετοι θυσιάζονται.

Καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἕκαστος εἰς τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων παρεδίδετο, τόσῳ μᾶλλον ἔπρεπεν νὰ ἀποτρέπηται ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου εἰς τὸν ἰδιωτικόν.

Ὁ Σενέκας ταῦτα πάντα παρατηρῶν ἐξυμνεῖ τὴν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίαν, νουθετεῖ νὰ ζητῶμεν τὴν εὐδαιμονίαν ἐν ἡμῖν (ep. 53. 59. 64).

Πάντας θεωρεῖ ἀσθενεῖς· τὴν καταστολὴν τῶν κακῶν θεωρεῖ κύριον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς πρῶτον

ὄρον ἀναρρώσεως (ep. 50)· ἐπ' ἐσχάτων δὲ γνωρίσας ποῦ τὸ κακὸν κεῖται συνιστᾷ τὴν ἐξέτασιν ἡμῶν αὐτῶν καθ' ἐκάστην (ep 50. de ira III, 36)· παραπέμπει εἰς τὴν συνειδήσιν, εἰς τοὺς θεοὺς ὡς μάρτυρας τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου (ep. 28. vit. beat. 20. ep. 83), ἐνὶ λόγῳ τὴν τοῦ σοφοῦ εὐδαιμονίαν θεωρεῖ ὡς βραβεῖον τῆς ἀρετῆς (ep. 94).

Ὁ Σενέκας ἀποδεχόμενος τὴν συγγένειαν πάντων τῶν ἀνθρώπων (ep. 14), τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας ἀπελπιστικὴν εὐρίσκων ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ διδασκάλου θέσιν ἀνωτέραν τῆς τοῦ πολιτικοῦ. Τῷ γάμῳ καὶ τῇ φιλίᾳ ἀποδίδει ἀξίαν μεγάλην· πρὸ πάντων δὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐκλαμβάνει ὡς κορωνίδα τῆς ἠθικῆς (Ben. I, 13. nat. qu. VI, 23). Οὐ μόνον δ' ἐν τούτοις συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ (Ben. IV, 25), καὶ ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν ὁ μέγιστος νόμος.

Ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ συνειδήσει εἶναι τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἴσοι (ep. 31. nat. qu. VI, 32)· ὥστε ἐν ἅπασιν ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἣν ἐκ Παναιτίου παρέλαβεν (Cic. N. Δ. II).

Ὁ Σενέκας εἰς τὸν θεῖον νόμον ἀποβλέπων προέτρεπεν εἰς ἀρετὴν καὶ λατρείαν τοῦ θεοῦ ἀπαγορεύων τὰς προσευχὰς καὶ τὴν τῶν χειρῶν ὑψωσιν πρὸς τὸν οὐρανόν. (ep. 41). Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἡ τῶν πατέρων λατρεία ἐσθρέσθη.

2) Νεώτερος δὲ τοῦ Σενέκα ἦτο Μουσώνιος Ῥοῦφος γεννηθεὶς ἐν Οὐολπινίῳ τῆς Ἑτρουρίας τῷ 20 ἢ 30 μ. Χρ. ἐδίδασκεν ἐν Ῥώμῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ Νέρωνος, ὅφ' οὗ ἐξωρίσθη καὶ ἐπανῆλθεν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου (Tacit. au. XIV, 59). Καὶ οὗτος τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας ἀσπασάμενος ἐζήτει τὴν θεραπείαν τῆς διαφθορᾶς διὰ τῆς φιλοσοφίας (Tacit. hist. III, 81. IV, 10). Τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐγύμναζεν ἐν τῇ λογικῇ, καὶ ἐν τῇ φυσικῇ ἠκολούθει τοῖς Στωϊκοῖς. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μόνη ἡ φέρουσα εἰς ἀρετὴν· διὸ αὕτη εἶναι ἀναγκαία· ἡ φι-

λοσοφία ὅμως καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι ταυτόν· ἡ δ' ἀρετὴ δὲν ἔχει χρεῖαν πολλῶν λόγων (Στοβ. ἐκλ. II, 426)· ὥστε κατὰ Μουσώνιον πᾶσα θεωρία πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς βελτίωσιν, εἰς τὸ πρακτικὸν τέλος (Ἐπικτ. διατρ. III, 23). Τὸ πλεῖστον τῶν θεωριῶν αὐτοῦ εἶναι ἐφαρμογὴ τῶν Στωϊκῶν ἀξιωματῶν.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι ἡ χρῆσις τῶν φαντασιῶν ἡμῶν καὶ ἐπ' αὐτῆς θεμελιούται ἡ ἀρετὴ καὶ εὐδαιμονία· ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Στοβ. ἐκλ. II, 356). Ὁ Μουσώνιος λέγει μετὰ τῶν Κυνικῶν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ μόνον ἀγαθόν, ἡ δὲ κακία τὸ μόνον κακόν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα, οἷον πλοῦτος, πενία, ἡδονή, πόνος, ζωὴ, θάνατος, εἰσὶν ἀδιάφορα. Πρὸς δ' ἐνίσχυσιν τοῦ φρονήματος ὁ ἄνθρωπος δεῖται ἡθικῆς ἀσκήσεως, σωματικῆς σκληραγωγίας· νουθετεῖ ἀποχὴν ἡδυπαθείας, τροφῆς, μάλιστα κρέατος, διότι δὲν εἶναι κατὰ φύσιν καὶ σκοτίζει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ ἐξασθενεῖ· συνιστᾷ τὸν γάμον ὡς ἡθικόν, κατὰ φύσιν, κατακρίνει τὰ ἐκ τῆς ἀγαμίας κακά.

3) Ἐπίκτητος μαθητὴς Μουσωνίου ἐγεννήθη ἐν Ἰεραπόλει τῆς Φρυγίας, τὸ μὲν πρῶτον ἦτο δοῦλος, ἔπειτα δ' ἐλεύθερος (Ἀρρίαν. περὶ Ἐπικτ. I, 19)· ἤκουσεν ἐκτὸς τοῦ Μουσωνίου ἴσως καὶ Εὐφράτου τοῦ Στωϊκοῦ (Ἀρρ. IV, 5)· ὅτε δ' ὁ Δομιτιανὸς ἀπέβαλε τοὺς φιλοσόφους ἐκ Ῥώμης, ἀπῆλθε καὶ ὁ Ἐπίκτητος εἰς Νικόπολιν τῆς Ἡπείρου καὶ ἐκεῖ ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν. Ἐτελεύτησε δ' ἐπὶ Τραϊανοῦ (Σουῖδ. λεξ. Ἐπικτ.).

Ὁ Ἐπίκτητος ἦτο χωλὸς καὶ πένης, τὴν τύχην ὅμως αὐτοῦ ὑπέμενε μετὰ Στωϊκῆς καρτερίας (Ὡριγ. κατὰ Κέλσου VII, 7. Ἀρρίαν. I, 12).

Ὁ Ἐπίκτητος δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' Ἀρρίανος ὁ μαθητὴς αὐτοῦ διέσωσε τὸ ἐγχειρίδιον καὶ τὰς διατριβάς τοῦ Ἐπικτήτου. Ταῦτα δὲ φαίνονται ἀτελεῖ καὶ ἀτάκτως διατεταγμένα (Ritter. Gesh. d. Phil. IV, 214).

Ὁ Ἐπίκτητος φαίνεται ἐκλεκτικὸς μᾶλλον ἢ Στωϊκός· διὰ τοῦτο καὶ τὸν Σωκράτην τιμᾷ καὶ τὸν Διογένην καὶ τὸν Ζή-

νωνα καὶ τὸν Πλάτωνα (Ἀρρίαν. III, 21). διὰ τοῦτο καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀρχὴ εἶναι τὸ γινῶθι σαυτὸν, ἡ δὲ πρώτη διδασκαλία πρέπει νὰ γίνηται περὶ θεοῦ, οὗ οὐσία ἐστὶ τὸ ἀγαθόν. (Ἀρρίαν. II, 8).

Ἐν δὲ τοῖς τοῦ Ἐπικτήτου συγγράμμασι τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας περιορίζεται εἰς τὸ πρακτικόν. (Διατρ. II, 11. ἀρχὴ φιλοσοφίας ἐστὶ συναίσθησις τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας περὶ τὰ ἀναγκαῖα). Ὁ μέλλων νὰ γείνη ἀγαθὸς πρέπει νὰ γνωρίσῃ ὅτι κακὸς ἐστίν· ὁ φιλόσοφος εἶναι ἰατρός, εἰς δὲν προσέρχονται πάσχοντες (Διατρ. III, 23). τοὺς μαθητάς του πρέπει οὐ μόνον νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ θεραπεύσῃ· ὁ φιλόσοφος πρέπει εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν του νὰ διαλέγηται, νὰ δείξῃ αὐτοῖς τὰς νόσους καὶ οὕτω νὰ φέρῃ τὴν θαραπείαν, (Διατρ. III, 23), νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἐπιδεκτικοὺς θεραπείας καὶ νὰ κινήσῃ εἰς βελτίωσιν (Διατρ. προοιμ. 5). Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν τὸ μὲν λογικὸν δὲν θεωρεῖ ἄχρηστον ὅλως, ἀλλὰ μόνον μέσον τοῦ ἠθικοῦ (Ἀρρίαν. I, 7). καὶ ἂν τὴν διαλεκτικὴν ἐκλαμβάνει δῶρον θεῖον, δὲν ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὅμως καὶ τέλος, ἀλλὰ μέσον τοῦ βίου (Ἀρρίαν. II, 23).

Τῆς δὲ φιλοσοφίας τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἀναφέρει εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεωριῶν, οἷον νὰ μὴ ψεύδῃται τις, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὰς ἀποδείξεις, οἷον διὰ τί δὲν πρέπει τις νὰ ψεύδῃται, καὶ τὸ τρίτον ἐπιβεβαιοῖ τὰς ἀποδείξεις, καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ λογικόν (1). ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ. Ἡ λογικὴ καίτοι προφυλάττει ἐκ τῆς ἀπάτης (Διατρ. I, 7. II, 25) δὲν εἶναι ὅμως τέλος, ἀλλὰ μέσον, ὄργανον τῆς ἀρετῆς ὡς μόνου καὶ ἀπολύτου τέλους (ἐγχειρ. 52). διὰ τοῦτο δὲν ἡσχολεῖτο καὶ περὶ λογικὰ ζητήματα (Διατρ. I, 5). Καὶ περὶ τὰ φυ-

(1) Ἐγχειρ. 52. Ὁ πρῶτος καὶ ἀναγκαιότατος τόπος ἐστὶν ἐν φιλοσοφίᾳ ὁ τῆς χρήσεως τῶν θεωρημάτων, οἷον τὸ μὴ ψεύδεσθαι· ὁ δεύτερος ὁ τῶν ἀποδείξεων, οἷον πόθεν ὅτι οὐ δεῖ ψεύδεσθαι; τρίτος ὁ αὐτῶν τούτων βεβαιωτικὸς καὶ διαρθρωτικὸς· οἷον πόθεν ὅτι τοῦτο ἀπόδειξις; τί γάρ ἐστιν ἀπόδειξις; τί ἀκολουθία; τί μάχη; τί ἀληθές; τί ψεῦδος; οὐκοῦν ὁ μὲν τρίτος τόπος ἀναγκαῖος διὰ τὸν δεύτερον, ὁ δὲ δεύτερος διὰ τὸν πρῶτον.

φυσικά δὲ δὲν ἡσχολεῖτο, διότι ταῦτα ὑπελάμβανεν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν καὶ ὡς μὴ ἔχοντα ἀξίαν πρακτικὴν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία εἶναι τρόπος βίου, πᾶν δ' ἄλλο εἶναι μέσον, εἶναι καὶ τὸ φυσικὸν μέσον τοῦ ἡθικοῦ.

Ὁ Ἐπίκτητος τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἐνότητος, τῆς τάξεως καὶ τῆς συνεχείας τοῦ παντός (Διατρ. I, 14. ἐγχ. 31), ὃ θεωρεῖ ἔργον τοῦ θεοῦ τέλειον (Διατρ. IV, 7. I, 16. III, 24).

Περὶ δὲ προνοίας, ἐκπυρώσεως, θεῶν καὶ δαιμόνων ἀσπάζεται τὴν τῶν Στωϊκῶν θεωρίαν. (Διατρ. III, 13. IV, 12. ἐγχ. 31. 32). Πρέπει δ' ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσῃ ὅτι εἶναι υἱὸς θεοῦ, μόνιον καὶ ἀπόρροια τοῦ θεοῦ· ἐκ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης γινώσκει τὴν ἀξίαν του· (Διατρ. I, 14) καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἐπίκτητος δαίμονα ἐννοεῖ τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον (I, 3).

Τὸ δ' ἡθικὸν ἄρχεται ὁ Ἐπίκτητος ἀπὸ τῆς διακρίσεως τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (1). Ἡ δὲ πλάνη φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς ταραχὴν, δουλείαν καὶ κακοδαιμονίαν τῆς ψυχῆς. Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐπίκτητος τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἀναγνωρίζων περιορίζει, διότι ἐλευθερίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (2). Ἡ δ' ἰδέα τοῦ Ἐπικτήτου εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεατῆς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατῆς, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνευτῆς αὐτῶν (Διατρ. I, 6). Οὐδ' ἐν τῇ ἡθικῇ ἀνέπτυξεν ὁ Ἐπίκτητος συζητήσεις βαθείας, ἀλλὰ θεωρεῖ τὰς κοινὰς ἡθικὰς ἐννοίας ἐμφύτους, καὶ ταύτας ὅτι ἔχει νὰ ἀναπτύξῃ ἡ φιλοσοφία (Διατρ. I, 22).

Ἐπειδὴ ὁ Ἐπίκτητος περιορίζων τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἡθικὸν προσέθετο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ εὐδαίμονα, προσέταξε διττὸν ζήτημα, τὸ νὰ ὑπομένῃ ὅλα τὰ δεινὰ, καὶ τὸ

(1) Ἐγχειρ. 1. Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν μὲν ὑπόληψις, ὁρμὴ, ὄρεξις, ἐκκλισις καὶ ἐνὶ λόγῳ ὅσα ἡμέτερα ἔργα, οὐκ ἐφ' ἡμῖν δὲ τὸ σῶμα, ἡ κτῆσις, δόξαι, ἀρχαὶ καὶ ἐνὶ λόγῳ ὅσα οὐχ' ἡμέτερα ἔργα. Διατρ. I, 1.

(2) Διατρ. I, 1. III, 3. I, 17. Εἰ γὰρ τὸ ἴδιον μέρος, ὃ ἡμῖν ἔδωκεν ἀποσάσας ὁ θεός, ὑπ' αὐτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κωλυτὸν ἢ ἀναγκαστὸν κατεσκευάκει, οὐκ ἔτι ἂν ἦν θεός, οὐτ' ἐπεμελεῖτο ἡμῶν, ὃν δεῖ τρόπον.

νὰ ἀπαγορευθῶσιν ὅλαι αἱ εἰς τὰ ἐκτὸς ἀναφερόμεναι ἐπιθυμίαι. Ἡ δ' ὅλη σοφία κατ' Ἐπικτήτον εἶναι ἡ διάκρισις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀπὸ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 1. ἐγχειρ. I, 1).

Ἐκ δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι μόνη ἡ βούλησις ἡμῶν ἢ ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ μόνη ἡ χρῆσις τῶν φαντασιῶν ἡμῶν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 25. II, 5. III, 3). Ἐὰν λ. χ. ἀπολέσῃς τὸν σὸν οἶκον, οὐδὲν ἀπώλεσας, διότι ταῦτα ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ θρηνεῖν, ἡ δυστυχία κτλ. εἰσὶ φαντασίαι· ὁ ἀποβάλλων τὰς φαντασίας καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν τῇ βουλήσει ζητῶν ἔξει ἐν παντὶ καιρῷ ἡσυχίαν ψυχῆς (ἐγχ. 6. Διατρ. III, 3). Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστι ἡ τοῦ Ἐπικτήτου ἠθικὴ εἰς περιορισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν μὴ ἀποβλέπουσα ζητεῖ τελείαν αὐτῶν νέκρωσιν. Τὸ δ' ἐξαγόμενον τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἀγαθὸν εἶναι μόνον τὸ λογικόν, κακὸν δὲ μόνον τὸ ἄλογον (Διατρ. I, 2. III, 3. ὕλη τοῦ κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ ἴδιον ἡγεμονικόν. ἐγχειρ. 29). Ἐκαστος πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἐκτὸς ὅλως καὶ νὰ ἐπιμελῇται μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν (ἐγχ. 13. Διατρ. II, 8). ἵνα τις ὁμῶς γείνη ἀγαθός, πρέπει νὰ γνωρίσῃ πρότερον ὅτι κακός ἐστι (Στωβ. Serm. I, 48). διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἡ φιλοσοφία νὰ καθαρίσῃ τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττουσα αὐτὴν τῆς οἰήσεως καὶ τῆς ἀπιστίας περὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως, διότι ἡ ἰδέα τῆς ἀδυναμίας γεννᾷ ἀνησυχίαν ἐν τῇ ψυχῇ (1). Ἡ δὲ διαφωνία τῶν φαντασιῶν προέρχεται, ὅταν πρόκηται περὶ ἐφαρμογῆς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα· ὁ φιλόσοφος πρέπει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἰσὶ φαντασίαι πολλαὶ καὶ διάφοροι καὶ ἀντίθετοι περὶ τὰ γαθοῦ, καὶ ν' ἀναιρέσῃ τὴν τῶν ἀμαθῶν φαντασίαν ὡς ψευδῆ· καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀναιρετικὴ τέχνη τοῦ Σωκράτους, διότι αὕτη φέρει εἰς ὁμολογίαν τῆς ἀμαθίας καὶ εἰς γνῶσιν, ὅτι μόνη ἡ βούλησις καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἰσὶν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δ' ἐκτὸς ἡμῶν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 22. III, 14. Σωκρά-

(1) Διατρ. III, 14. Οἷσις μὲν γάρ ἐστι τὸ δοκεῖν μηδενὸς προσδεῖσθαι, ἀπιστία δὲ τὸ ὑπολαμβάνειν μὴ δυνατόν εἶναι εὑρεῖν σε τοσούτων περιεστηκότων.

τει συνεβούλευεν (ὁ θεός) τὴν ἐλεγκτικὴν χώραν ἔχειν). Πρὸς δ' ἀποδείξιν τούτων ἀποβλέπουσιν ὅλα τὰ ῥητὰ τοῦ Ἐπικτήτου, οἷον ἡ αὐτοχειρία μετὰ λόγου ἐστὶν ἐλευθέρα, καὶ οὐδένα αἰτιᾶται ὁ σοφὸς, οὐδ' ἐγκαταλείπει τὴν θέσιν, ἣτις δέδοται αὐτῷ ἐν τῷ κόσμῳ (Διατρ. I, 29. III, 24)· καὶ ὅσα ἐδόθησαν αὐτῷ πρέπει νὰ μεταχειρίζηται ὡς δεδομένα, καὶ ἀφαιρεθέντα νὰ θεωρῇ ὡς ξένα καὶ αὐτοῦ ἀφηρεύθησαν ἐγχειρ. 11. 15)· πρέπει δὲ καὶ ἑαυτὸν νὰ θεωρῇ ὡς ξένον ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὐχὶ μόνον νὰ βλάβῃ τὸν ἐχθρόν του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν εὐεργετῇ (Στοβ. Serm XX, 61, καὶ τὸν πταίσαντα νὰ συγχωρῇ, διότι τὸ ἁμάρτημα προέρχεται ἐξ ἀγνοίας (Διατρ. I, 18. 28).

Ὅταν δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς δυστυχεῖς αἰσθανθῶμεν, πρέπει αἰτίους τῆς δυστυχίας ἡμῶν νὰ νομίζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, διότι δυστυχεῖς ἡμᾶς ποιοῦσιν αἱ φαντασίαι ἡμῶν· μόνος ὁ ἀμαθὴς κατηγορεῖ ἑτέρους ὡς αἰτίους τῆς δυστυχίας αὐτοῦ· ὁ δὲ σπουδαῖος οὔτ' ἄλλους οὔθ' ἑαυτόν. (ἐγχειρ. 5). Τὴν δ' ἐπιθυμίαν τὴν ἀτιμάζουσαν καὶ δουλοῦσαν ἡμᾶς ποιοῦμεν διὰ τῆς μαθήσεως ὑποχείριον (Διατρ. IV, 4). Οὐδέποτε δὲ πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ φθαρτὰ καὶ ξένα εἰσὶν· ὅταν σοι ἡδονὴ τις παρασταθῇ μὴ ὁρμήσης, ἀλλὰ συλλογίσου τὰς συνεπείας, μέμνησο τῶν ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀκρασίας κακῶν· οὕτω δὲν θέλει σὲ σύρει ἡ φαντασία τῆς ἡδονῆς (ἐγχειρ. 34)· πρὸ πάντων δὲ γίνωσκε ὅτι ζῆς ἐλευθέρως, πρέπει δὲ νὰ ζῆς ὅπως θέλεις· τοῦτο δὲ κατορθοῦσι μόνον οἱ ἀγαθοὶ, οἵτινές εἰσι κύριοι τῆς αὐτῶν βουλήσεως· οἱ δὲ κακοὶ δὲν ζῶσιν ὅπως βούλονται, διότι ἡναγκασμένοι νὰ ζῶσι κατὰ τὰς κλίσεις καὶ φαντασίας αὐτῶν ἐμπίπτουσιν εἰς φόβον, ἀγωνίαν, ἀνησυχίαν ψυχῆς (Διατρ. IV, 1), ἃς δὲν θέλουσιν· κινήσεις δὲ τῆς ψυχῆς ἐνόει ὁ Ἐπικτήτος καὶ τὴν πρὸς ἄλλους ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τὴν κοινωνίαν· λέγων δ' ἐκτὸς ἀγαθὰ ἐνόει καὶ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰ τέκνα καὶ τὴν πατρίδα (Διατρ. I, 15. III, 3). Ἀναιρέσας ὁμῶς πᾶσαν πρὸς ταῦτα σχέσιν ἀνῆρσε καὶ πᾶσαν συμπάθειαν καὶ πάντα τὰ καθήκοντα (ἐγχειρ. 12. 14—16. Διατρ. III, 3). Ζητῶν δ' ἐξ ἑτέρου εὐσέβειαν πρὸς

τοὺς θεοὺς, ἐκπλήρῳσιν τῶν καθηκόντων ἡμῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν, τὴν πατρίδα, τοὺς γονεῖς, τοὺς φίλους, δείκνυται ἀνακόλουθος (Διατρ. III, 2. II, 7. III, 21. ἐγγ. 32. Στοβ. Serm. I, 57). Ἡ δὲ ἰδέα, ὅτι υἱοὶ θεοῦ ἐσμὲν, εἶναι ἀληθῶς μεγάλη· ὁ θεὸς ἔδωκεν ἡμῖν πάντα τὰ γαθὰ καὶ τὸν ἐν ἡμῖν δαίμονα, θεόν· ὁ κλείων τὰς θύρας τῶν ἐκτὸς εὕρισκει ἐντὸς ἑαυτοῦ τὸν θεόν καὶ τὸ φῶς τὸ φωτίζον τὰ ἔργα αὐτοῦ (Διατρ. I, 14). Πάντα τῷ θεῷ χάριν ἔχομεν, πάντα αὐτοῦ δῶρά ἐῖσι· ταῦτα δὲ πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ τὸ λογικόν (Διατρ. II, 23), διότι δι' αὐτοῦ ἐσμὲν τῷ θεῷ ὅμοιοι· διὰ τοῦτο πρέπει αὐτὸ νὰ ἀναπτύσσωμεν, καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ζητῶμεν τὸ ἡμέτερον ἀγαθόν (Διατρ. II, 18. τοῦ θεοῦ μέμνησο· ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν καὶ παραστάτην)· ἐὰν οὐδὲν ἄλλο διώκωμεν ἢ ὅπερ ὁ θεὸς βούλεται, ἐσόμεθα ἐλεύθεροι καὶ πάντα ἡμῖν κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἔσονται.

Διὰ ταύτης τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας συνδέει αὐθις ὁ Ἐπικτήτος πᾶν μετὰ τοῦ παντός. Τὸ δὲ πᾶν εἶναι ἔργον τοῦ θεοῦ· τοιούτου δ' ὄντος πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑποτάσσεται τῇ νομίμῳ τοῦ κόσμου τάξει (ἐγγ. 33. 42. Διατρ. IV, 8). Τὸ ὅλον εἶναι τοῦ μέρους βέλτιον, ἢ πόλις τοῦ πολίτου· ὁ ἄνθρωπος ὢν μέρος τοῦ ὅλου, πολίτης τῆς κοινῆς πόλεως, πρέπει νὰ ὑποτάσσεται τῷ ὅλῳ καὶ νὰ μὴ βούληται τὸ ἴδιον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς πόλεως βέλτιστον· ἔχων δὲ μίαν ἐν τῷ ὅλῳ θέσιν πρέπει νὰ ζῇ κατ' αὐτήν· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἰδέᾳ ὑφίστανται τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς, φίλους, πατρίδα, καθήκοντα. Ταῦτα πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ κατ' αὐτὰ πράττων νὰ ᾔῃ τῷ ὅλῳ σύμφωνος (Διατρ. I, 12. II, 9). Πόθεν δὲ δύναται νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν δοθέντα αὐτῷ ἐν τῷ κόσμῳ σκοπόν; λέγει ὁ Ἐπικτήτος, ὅτι ἐν ἑαυτῷ (Διατρ. I, 2). Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ἔλαβε χαρακτῆρα ἀσκητικόν.

Τὴν τοῦ Ἐπικτήτου ἠθικὴν ἀντιπαρέθεσαν τινὲς πρὸς τὴν χριστιανικὴν καὶ εὖρον ὅμοιά τινα, διότι καὶ ἡ τοῦ Ἐπικτήτου ἠθικὴ ἀποβλέπει εἰς ταπεινοφροσύνην, εἰς ἀποβολὴν τῆς οἰήσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀνάγει εἰς τὸν θεόν. (ἐγγ. 22).

Αἱ θεωρίαι αὗται τοῦ Ἐπικτήτου εἶχον ἐπιρροὴν μεγίστην εἰς τὸ φρόνημα τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἑπειτα· καὶ δι' αὐτοῦ διεδόθη ἡ Στωϊκὴ θεωρία. Ὅλαι ὁμῶς αἱ θεωρίαι αὗται αὐτοῦ εἶναι μὲν στωϊκαὶ, οὐχὶ ὁμῶς ἀρχαῖαι.

Ὁ Ἐπικτήτος κλίνει εἰς τὸν Κυνισμὸν ὥς μὴ δίδων τῇ θεωρίᾳ ἀξίαν (Διατρ. II, 5. ἐγγ. 15)· ἀλλὰ τῷ Κυνισμῷ κλίνων δεικνύει μαλακωτέραν διάθεσιν τῆς τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν (Διατρ. I, 18. III, 2. 22).

Ταῖς δὲ θεωρίαις τοῦ Ἐπικτήτου συμφωνοῦσι καὶ αἱ θεωρίαι τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου, διότι καὶ οὗτος ὑποθέτει τὴν στωϊκὴν θεωρίαν· διαφέρουσι δ' αὗται μόνον ὥς ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν βίον.

Ὁ Μ. Αὐρήλιος οὔτε φυσικὸς ἦτο οὔτε διαλεκτικὸς, εἰ καὶ τὴν ἀξίαν ἀμφοτέρων ἀνεγνώριζεν (Μ. Αὐρήλ. VII, 67. VIII, 13. I, 17)· ἐνόμιζε δὲ ὅτι καὶ ἄνευ πολλῶν γνώσεων δύναται τις ν' ἀφίχθῃ εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ (1).

Ἡ φιλοσοφία παρέχει βάσιν στερεάν καὶ ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς τήρησιν τοῦ ἐν ἡμῖν δαίμονος ἀγνοῦ, εἰς τὸ νὰ θεωρῶμεν τὰ συμβαίνοντα θεῖα μοῖρα καὶ νὰ περιμένωμεν τὸ τέλος μετ' εὐθυμίας ὥς λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνεται (II, 17)· ὥστε τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ τοῦ χαρακτῆρος μόρφωσις καὶ τῆς ψυχῆς ἡρεμία.

Ὁ Μ. Αὐρήλιος κατακρίνων τὰς μακρὰς συζητήσεις ὥς ἀποπλανώσας τοῦ δαίμονος (II, 13) ζητεῖ νὰ κλείσωσι τὰς θύρας τῶν αἰσθήσεων, ἵνα θεωρῶσι τὸ φῶς τοῦ δαίμονος, ὃ οἱ ἄνθρωποι εὐρίσκουσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὥς καὶ ὁ Ἐπικτήτος ἔλεγε· διότι ἐν αὐτοῖς, εὐρίσκουσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἡσυχίαν καὶ ἐλευθερίαν. (XII, 3).

Ὅσῳ μᾶλλον τὴν τῶν ὄντων μεταβολὴν γινώσκομεν, τόσῳ μᾶλλον λαμβάνει ἡ πεποίθησις ἡμῶν σημασίαν, ὅτι ἡ μεταβολὴ ὑπ' ἀνωτέρου νόμου ἀρχεται καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ

(1) II, 13. II, 2. Οὐδὲν συμβῆσεται μοι, ὃ οὐχὶ κατὰ τὴν τῶν ὄλων φύσιν ἐστίν· ἐτέρῳ, ὅτι ἔξεστί μοι μηδὲν πράσσειν παρὰ τὸν ἐμὸν θεὸν καὶ δαίμονα· οὐδεὶς γὰρ ὁ ἀναγκάσων τοῦτον παραδῆναι.

ὑπερτάτου λόγου συντελεῖ. Ἐπίσης καὶ ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πί-
στις εἶναι ἀναπόφευκτος (II, 17. VIII, 18), καὶ δὲν εἶναι ἀμ-
φιβολία, ὅτι ἡ πρόνοια πάντα διέταξε καὶ περιλαμβάνει (II, 3.
XII, 5). Μία λογικὴ καὶ ἐνεργὸς δύναμις διήκει διὰ πάντων
καὶ τοὺς σπερματικούς λόγους ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ παράγει κατὰ
σειρὰν πάντα (1). διὰ τοῦτο ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐν ὅλον (IV,
40. II, 11). Τὰ ἔχνη τῆς θείας προνοίας φαίνονται πανταχοῦ,
πρὸ πάντων δ' ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, ὃ ἐστὶ μῶριον καὶ
ἀπόρροια τῆς θεότητος, ὡς δαίμων ἐν ἡμῖν, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ
εὐδαιμονία καὶ κακοδαιμονία ἡμῶν (IV. 21).

Ἡ βάσις τῆς τοῦ Μ. Αὐρηλίου φιλοσοφίας εἶναι τὸ ἠθικόν
ὡς παρὰ τῷ Ἐπικτήτῳ· καὶ οὗτος ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος
πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ τῇ θείᾳ βουλήσῃ νὰ κα-
ταδίδῃται· μόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπάρχει ἡρεμία καὶ εὐδα-
μονία· ἀπόβαλε τὰ ἐκτὸς, τήρησον τὸν ἐν σοὶ δαίμονα ἀγνόν,
μόνον ἐν σοὶ ὑπάρχει ἀέναντος εὐδαιμονίας πηγή· ὁ ἀπαθὴς λό-
γος εἶναι τὸ μόνον φρούριον, εἰς δὲ πρέπει νὰ καταφύγῃ ὁ ἄν-
θρωπος, (II, 13. III, 4. IV, 3. V, 19, VII, 28. XII, 3), ἵνα
ἐν αὐτῷ εὕρῃ τὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν· ὅσα δὲν συνέχονται τῇ
ἠθικῇ τοῦ ἀνθρώπου οὔτ' ἀγαθὰ εἰσιν οὔτε κακά. (VIII, 10.
IV, 39). Ἡ ἐπιθυμία τοῦ εἰς ἑαυτὸν περιοριζομένου καὶ τῶν
ἐκτὸς ἀπαλλακτομένου σβέννυται· ὁ πιστεύων, ὅτι οὐδὲν παρὰ
τὴν τοῦ θεοῦ βούλησιν γίνεται, παραδίδεται τῇ φορᾷ τῶν πραγ-
μάτων, ἔπεται τῷ κοινῷ νόμῳ (X, 1. III, 12. II, 3. IX, 3.
XI, 3).

Ὁ Μ. Αὐρήλιος οὐδὲ τοὺς φαύλους ἀποκλείει τῆς ἀγάπης,
διότι πάντες εἰσὶ συγγενεῖς ἡμῶν, ὅτι ἐν ᾧ πασι τὸ θεῖον ἐνοι-
κεῖ. (VII, 22. ἴδιον ἀνθρώπου τὸ φιλεῖν καὶ τοὺς πταίοντας).

Ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ δείκνυται ἡ εὐγένεια τῆς
ψυχῆς, ἡ ἀγνότης τοῦ φρονήματος, ἡ εὐσυνειδησία, ἡ πιστὴ τοῦ
κἀθήκοντος ἐκπλήρωσις, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ φιланθρωπία αὐτοῦ.
(IV, 37. V, 5. X, 8).

(1) V, 32. Τὸν διὰ τῆς οὐσίας διήκοντα λόγον καὶ διὰ παντὸς τοῦ αἵωνος
κατὰ περιόδους τεταγμένως οἰκονομοῦντα τὸ πᾶν.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ θεωρία τῶν νεωτέρων Στωϊκῶν εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς μέριον τοῦ παντός ἔπρεπε πάντα τὰ συμβαίνοντα νὰ θεωρῇ ἀποφάσεις τοῦ σοφοῦ τοῦ Παντός κυβερνήτου, οὗ ἔσμεν υἱοί.

Διὰ τούτου τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος οἱ νεώτεροι Στωϊκοὶ παρεσκεύασαν τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν ὁδόν.

Ἡ τῶν Στωϊκῶν θεωρία ἐμόρφωσε τοιούτους ἄνδρας ἐν καιροῖς διαφθορᾶς· ἐξ αὐτῶν ὅμως οὐδεμία ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἐγένετο.

δ) Κυρικὴ σχολή.

Ἡ τῶν Στωϊκῶν σχολὴ ἐπήγαγεν ἐκ τῆς Κυρικῆς δοῦσα τῷ Κυνισμῷ βάσιν ἐπιστημονικὴν. Ἀρὰ ὅμως ἡ βάσις αὕτη ἀφῆρεθη, ἐπανήλθεν αὖθις ἡ Στωϊκὴ εἰς τὴν Κυρικὴν.

Παρὰ τῷ Μουσωνίῳ καὶ Ἐπικτήτῳ παρατηρήθη τοιαύτη τις τάσις· κατὰ τὸν πρῶτον ὅμως αἰῶνα τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως προέρχονται οἱ Κυνικοὶ, οἵτινες διὰ τῆς ἀπρεποῦς διαγωγῆς των ἐνέπνευσαν περιφρόνησιν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Λουκιανὸς ἀποδεικνύει (νεκρ. διάλογ. κτλ.)· ὁ δ' ἐπισημότερος τῶν Κυνικῶν Δημήτριος φίλος τοῦ Σενέκα (Cic. off. I, 41. Πλουτ. Βροῦτ. 34), ὑφ' οὗ ἐγκωμιάζεται, ἐνουθέτει τοῖς μαθηταῖς νὰ μὴ ζητῶσι πολλὴν μάθησιν, ἀλλὰ μόνον μάθησιν κανόνων τινῶν πρὸς πρακτικὴν χρῆσιν (Sen. Ben. VII, 1). Περὶ δὲ τῶν ἔπειτα Κυνικῶν, τοῦ Οἰνομάου ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς (Τοξ. 27. Δημων. 3 καὶ ὁ Εὐσέβιος (εὐαγ. πρ. V, 18. VI, 6), ὅτι συνέγραψε κατὰ τῶν μαντείων καὶ τῆς τῶν Στωϊκῶν εἰμαρμένης. Καὶ ὁ Δημόναξ Κύπριος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ (Δημων. 3) καὶ δὲν διακρίνεται καθὸ ἐκλεκτικὸς ποίαν θεωρίαν ἡσπάζετο (Λουκ. 5. 11). Οἱ Κυνικοὶ καίτοι ἐπιστημονικὴν μὴ ἔχοντες σημασίαν ἔχουσι σημασίαν ὡς ἐκφράζοντες τὴν ἀποστροφὴν τῆς ἐποχῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τάσιν αὐτῶν εἰς ἑκλεξίν.

Ἐπειδὴ ὁ Κυνισμὸς ἦτο τρόπος βίου καὶ οὐχὶ ἐπιστήμης, διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἄμα ὁ ἐθνισμὸς ἔπεσε, κατεστράφη καὶ ἡ Κυνικὴ σχολή. Τὸν κυνικὸν ὅμως τοῦ βίου τρόπον παρέλαβον οἱ μοναχοὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (Ἰουλιαν. λογ. VI, 224).

ε) *Περιπατητικὴ σχολή.*

Ἡ σχολὴ αὕτη ἀνορθωθείσα κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα π. Χρ. οὔτε ὑπόληψιν μεγάλην παρὰ Ῥωμαίοις ἔλαβεν οὔτε ἔκτασιν διὰ τὴν σπανιότητα καὶ δεινότητα τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων. Καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Περιπατητικῶν ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἃ ὁ Σύλλας εἰς Ῥώμην ἔφερεν.

Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος προΐστατο τῆς Περιπατητικῆς σχολῆς ἐν Ἀθήναις (Στραβ. XIV, 2. Πλούτ. Συλλ. 25), καὶ πρῶτος διήρесе τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλία καὶ ἐξέδωκε. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀνδρονίκου συνετέλεσεν εἰς βάσιμον σπουδὴν τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξηκολούθησεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Βόηθος (Στραβ. XVI, 2) ἐρμηνεύσας τὰς κατηγορίας, τὴν φυσικὴν καὶ τὰ ἀναλυτικὰ πρότερα (Θεμίστ. φυσ. 21. Σιμπλ. περὶ ψυχ. 69)· τοῦτον δ' ἐμιμήθησαν καὶ Σωσιγένης καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, καὶ ὁ Ξέναρχος, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰγαῖος ὁ καθηγητὴς τοῦ Νέρωνος. Ἡ περιπατητικὴ σχολὴ τὴν πρώτην αὐτῆς πορείαν ἐτήρησε καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἀσχοληθεῖσα περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐρμηνευτῶν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἀσπάσιος ἡρμήνευσε τὰς κατηγορίας, τὸ περὶ ἐρμηνείας, τὴν μεταφυσικὴν (Σιμπλ. φυσ. 28. περὶ οὐραν. 194), ὁ Ἀδραστος συνέγραψε περὶ τῆς τάξεως τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν (Σιμπλ. φυσ. 1. κατηγ. 4)· ὁ Ἑρμῖνος ἡρμήνευσε τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ ὅμως ἦσαν ἀσήμεντοι.

Ὁ Ἀχαῖκός ἡρμήνευσε τὰς κατηγορίας καὶ ὁ Σωσιγένης. Ὁ Ἀριστοκλῆς ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως ὡσαύ-

τως ταῦτα ἡρμήνευσεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐρμηνειῶν ἐν μόνον ἀπό-
σπασμα αὐτοῦ διεσώθη (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XI, 3. XIV, 17.
XV, 2). Πάντων δὲ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐρμηνευτῶν τὰ πονή-
ματα ἐπεσκίασεν Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς ὁ ἐπὶ κλην ἐρμη-
νευτής· οὗτος ἐζήτησε νὰ ὑψώσῃ τὴν Περιπατητικὴν ὑπὲρ πά-
σας τὰς ἄλλας· διὰ τοῦτο πρὸς πάσας διεφέρετο (Ζητήμ. φυσ.
καὶ ἡθ. III, 12). Πρὸς τὴν Στωϊκὴν διεφέρετο ζητῶν νὰ ἀπο-
δείξῃ, ὅτι ἡ εἰμαρμένη ἢ τὴν ἡθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν
ἀναιροῦσα εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη αὐτὴ ἡ φύσις· ἡ φύσις ἀπο-
τυγχάνει πολλάκις τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὸ φύσει
γιγνόμενον δὲν γίνεται καθ' εἰμαρμένην (Ἀλεξ. περὶ εἰμ. 166).
ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως εἶναι ἀνακόλουθος, διότι ἀναγνωρίζων ὑπερ-
τάτην αἰτίαν ἀρνεῖται τὴν συνέχειαν αἰτίου καὶ ἀποτελέ-
σματος.

Τοῦτο δ' ἐποίησατο, ὡς φαίνεται, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἐλευ-
θερία καταστρέφεται, ὅταν ὑπάρχῃ συνέχεια· διότι τὸ ἐπόμενον
ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ προτέρου, διότι, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη συνέ-
χεια, οὔτ' ἀπόφασις ὑπάρχει οὔτ' ἐνοχὴ, οὔτ' ἀμοιβή, οὔτε τι-
μωρία, οὔτ' ἀρετὴ, οὔτε κακία, ἀλλ' ἀναιρεῖται ἡ τοῦ ἀνθρώ-
που φύσις. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ὑποθεῖς ὑπερτάτην αἰτίαν καὶ
μὴ ὀρίσας τὴν ἐλευθερίαν ὀρθῶς ἦλθεν εἰς τὰς αὐτὰς τῶν Στωϊ-
κῶν δοξασίας, ἃς ἐζήτην ν' ἀναιρέσῃ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ
εἶναι οὐ μόνον ὑπερασπίσεις, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεῖαι τῆς Ἀριστο-
τελικῆς θεωρίας· ἡρμήνευσε δὲ τὰ πρότερα ἀναλυτικὰ, τὰ το-
πικὰ, τὰ μετεωρολογικὰ, τὸ περὶ αἰσθήσεως, μεταφυσικῆς· αἱ
ἐρμηνεῖαι ὅμως τῶν κατηγοριῶν, τοῦ περὶ ἐρμηνείας, τοῦ δευ-
τέρου βιβλίου τῶν ἀναλυτικῶν προτέρων, τῶν ὑστέρων, τῆς φυ-
σικῆς, περὶ οὐρανοῦ, περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ περὶ ψυχῆς
ἀπώλοντο.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποσύρεται εἰς τὸ ἄμεσον συνειδὸς, ὡς ὁ
Κικέρων· περὶ δὲ τοῦ νοῦ οὐδὲν διεσάφησεν, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα
μυστικισμοῦ ἀνέμιξεν· ἀπομακρύνεται δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς
ἰσχυρίζομενος ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον εἶναι τὸ πρότερον οὐ μόνον
πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ καθ' αὐτό. (Σιμπλ. κατηγ. 21). Ἐπομέ-

νως ὁ θεὸς αὐτῷ εἶναι τι ἴδιον. Αἱ κοιναὶ ἔννοιαί εἰσιν ἐν τῷ νῷ, ὁ νοῦς ἀφαιρεῖ αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἰδίων, χωρίζει τὰ μετὰ τῆς ὕλης ἡνωμένα εἶδη· ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ὀργανικοῦ σώματος (ψυχ. 123). Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τῶν ἄλλων τῆς ψυχῆς δυνάμεων· ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν διακρίνει, τὸν δὲ ποιητικὸν νοῦν ὁ Ἀλέξανδρος συνταυτίζει μετὰ τοῦ θείου (ψυχ. 139).

Ὁ Ἀλέξανδρος ζητεῖ ν' ἀναγάγῃ τὰ φαινόμενα εἰς φυσικὰς αἰτίας καὶ οὕτω τὴν πρόνοιαν ἀπομακρύνων νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου (ψυχ. 141. 159. ἀπορ. φυσ. I, 25. περὶ εἰμ. 6. 30. φυσ. ἀπορ. II, 21). Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὰς τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρχὰς ἀρκούντως δὲν ἐνεβάθυνε, διότι ἄλλως θὰ ἀνεκάλυπτε τὰς ἀρχὰς, ἐξ ὧν αἱ τῶν Στωϊκῶν θεωρίαι ἐπήγασαν.

Οἱ δὲ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Περιπατητικοὶ ᾔσαν ἀσήμενοι (Πορφ. 6. Πλωτ. 20).

Ἡ Περιπατητικὴ σχολὴ ἀπόλλυται ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, ὑφ' ἧς ἐπιμελῶς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία ἐσπουδάζοντο.

ς) Σχολὴ Πλατωνικὴ.

Ἡ σχολὴ αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μετὰ Χριστὸν οὐδένα διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας νὰ ἐπιδείξῃ δύναται· περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος ἀρξαμένη τελευτᾷ ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ.

Κατὰ πρῶτον φαίνεται ὁ Ἀμμώνιος ὁ τοῦ Πλουτάρχου διδάσκαλος Πλατωνικὸς, ὁ Ἀριστόδημος, ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ Γάϊος, ὁ Καλθίσιος Ταῦρος, ὁ Αὔλος Γέλλιος, ὁ Νιγρίνος, Σέξτος ὁ Χαιρωνεὺς, ὁ Ἀλβῖνος, ὁ Δημήτριος, ὁ Ἀρειοῦ Δίδυμος, ὁ Μάξιμος Τύριος, ὁ Ἀλκίνοος, ὁ Σεβῆρος, ὁ Ἀπουλήϊος, Θέων ὁ Σμυρναῖος, ὁ Ἀττικὸς, ὁ Ἀρποκρατίων, ὁ Νουμήνιος, ὁ Κράνιος, ὁ Κέλσος, ὁ Κενσωρίνος, ὁ Θεόδοτος, ὁ Εὐβουλος, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Φαβωρίνος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Προκλῆνος, καὶ ἄλλοι. (Εὐσεβ. εὐαγ, πρ. XI, 23. Gell. XII, 5. Εὐσεβ. XV, 4). Ἡ σχολὴ αὕτη ἀπὸ Φιλωνος καὶ Ἀντιόχου διέμεινεν ἐκλεκτικὴ·

εἰς αὐτὴν ὁμῶς εἰσεχώρησε καὶ θρησκευτικὴ μυστικὴ καὶ τοιαύτη κατασταθεῖσα μετέστη εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ὡς δ' οἱ Περιπατητικοί, οὕτως ἐτράπησαν καὶ οἱ Πλατωνικοὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων· ὡς τοιοῦτοι δ' ἐρμηνευταὶ ἀναφέρονται Γάϊος, Ἀλβῖνος, Πρισκιανός, Ταῦρος, Δερκυλλίδης, Θράσυλλος, Εὐδωρος, Πρόκλος καὶ ἄλλοι.

Τοῦ Ἀλβίνου διεσώθη εἰσαγωγή τις εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους καὶ ἐρμηνεῖαι εἰς τὸν Τίμαιον καὶ Φαίδωνα μικροῦ λόγου ἄξιαι (Πρόκλ. εἰς Τίμ. 67). Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Σεβήρου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πρόκλου γνωστὴ (εἰς Τίμ. 63). Ὁ Ἀττικὸς ἡρμήνευσε τὸν Τίμαιον καὶ Φαῖδρον, ὁ Νουμήνιος καὶ Λογγῖνος τὸν Τίμαιον (Πορφύρ. β. Πλωτ. 14. Gell. XIX, 6. XX, 4). Ὁ Ταῦρος συνέγραψε περὶ διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, καὶ κατὰ τῶν Στωϊκῶν (Gell. N. A. XII, 5)· καὶ ὁ Πλούταρχος συνέγραψε περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας.

Καὶ ὁ Ἀττικὸς δὲν ἐβάδισεν, ὡς φαίνεται, ἐπιστημονικῶς, διότι αἱ κατ' Ἀριστοτέλους κατηγορίαι ἀφορῶσιν εἰς τὸ ἡθικὸν καὶ θρησκευτικόν. (Εὐσεβ. XV, 6. Προκλ. Τιμ. 304). Τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα τοῦ Ἀντιόχου ἐτηρήθη παρὰ τοῖς πλείστοις Ἀκαδημαῖκοις, οἷον τῷ Πλουτάρχῳ, Μαξίμῳ, Ἀπουλητίῳ, Νουμηνίῳ.

Θέων δ' ὁ Σμυρναῖος Πλατωνικὸς ἔπεται τοῖς νέοις Πυθαγορείοις. Ὁ Σεβῆρος καὶ Ἀλκινόος εἰσι Πλατωνικοί, πλὴν ὁ μὲν Σεβῆρος ἀσπάζεταιται ἰδέας Στωϊκᾶς, ὁ δὲ Ἀλκίνοος φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ τῆς Στωϊκῆς καὶ Πλατωνικῆς καὶ Περιπατητικῆς φιλοσοφίας παρέλαβε· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἀλκίνοος συνέμιξε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν μετ' ἄλλων θεωριῶν, ἐπομένως ἀκριβῶς τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν δὲν ἐγίνωσκεν. Ἐκλεκτικοὶ δὲ φαίνονται καὶ ὁ Δίων καὶ ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Γαληνὸς καὶ ὁ Ποτάμων.

Ὁ Δίων περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος, ὁ Λουκιανὸς περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου μετέστησαν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ὑφίσταντο πολλαὶ ῥη-

τορικῆς σχολαί, οἱ δὲ ῥήτορες ἐπιπολαίως ἡσχολοῦντο περὶ τὴν φιλοσοφίαν (Φιλόστρ. βίοι σοφιστῶν (δηλ. ῥητόρων) Gell. N. A. I, 9. XVII, 20. X, 19).

Ὁ Δίων ἐπὶ Δομιτιανοῦ ῥητορικὴν διδάσκων ἐν Ῥώμῃ ἐξωρίσθη· ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δὲν ἤθελε νὰ ᾔῃαι πλέον ῥήτωρ, ἀλλὰ φιλόσοφος ἐν κυνικῇ ἐνδυμασίᾳ· ἡ δὲ φιλοσοφία του περιωρίζετο εἰς ἠθικὰς θεωρίας (Συνέσ. 14) καὶ προϋτίθετο νὰ θεραπεύσῃ ἠθικὰ νοσήματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ καταστήσῃ ἠθικούς. Κατὰ δὲ τὰ πλεῖστα συνεφώνει τοῖς Στωϊκοῖς περὶ τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς συγγενείας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, περὶ κοσμοποιίας, ἐκπυρώσεως, περὶ κόσμου, δαίμονος κτλ. ἐνὶ λόγῳ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἦτο δημῳδής.

Ὁμοίαν θέσιν κατέχει καὶ ὁ Λουκιανὸς, ὃς ἀληθῆ φιλοσοφίαν θεωρεῖ τὴν πρακτικὴν τοῦ βίου σοφίαν (Νιγρ. καὶ Δημων. καὶ ἄλλα αὐτοῦ συγγράμματα, οἷον νεκρικοὶ διάλογοι, ἀλιεὺς, εὐνοῦχος κτλ.). Τοὺς φιλοσόφους πάντας καθιστᾷ γελοίους, ἰδίως δὲ τοὺς Κυνικούς.

Ὁ Λουκιανὸς ἐπαινεῖ τὸ φρόνημα, τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν ὀλιγάρκειαν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἐπικούρου καὶ αὐτὸν τὸν Ἐπίκουρον ὡς καταφερόμενον κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας· τὴν φιλοσοφίαν ὡς τέχνην τοῦ βίου τιμᾷ, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν δὲν εὕρισκει ἐν ταῖς σχολαῖς.

Οὐδεὶς ὅμως τῶν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς (σοφιστικῆς) εἰς τὴν φιλοσοφίαν μεταστάντων νέον τι προήγαγεν· οὗτοι δὲ μόνον δεικνύουσι τὴν κλίσιν τῆς τότε ἐποχῆς εἰς τὸ ὠφέλιμον καὶ δημῳδες. Οἱ τότε Πλατωνικοὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XV, 4).

Τοῖς δὲ ἐπὶ τῶν Καισάρων Πλατωνίσασι προσαριθμοῦσι καὶ Κλαύδιον τὸν Γαληνόν, ὃς ἐζήτησε θεωρίας Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος συνδέσας νὰ σχηματίσῃ σύστημα ἰατρικῆς. Οὗτος ἐγεννήθη 131 μ. Χρ. ἐν Περγᾷ· τῷ 17 ἔτει ἤρξατο τῆς ἰατρικῆς καὶ πρότερον τῆς φιλοσοφίας· ἐν ἔτει 158 μετέβη εἰς Πέργαμον καὶ ἐν ἔτει 164 εἰς Ῥώμην· τῷ δὲ 168 ἐπανῆλθε,

εἰς τὴν πατρίδα του· ἐπὶ δὲ Μάρκου Αὐρηλίου προσεκλήθη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ 78 ἢ 70 ἔτους, ὥστε ἀπέθανεν 200 ἔτη μ. Χρ. Τὴν φιλοσοφίαν ἐσπούδασεν ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Στωϊκοῦ Φιλοπάτορος, τοῦ Πλατωνικοῦ Γαΐου καὶ τοῦ Περιπατητικοῦ Ἀσπασίου· ἔπειτα δ' ἐν Σμύρνῃ ἤκουσε τοῦ Ἀλβίνου.

Τὸ πλεῖστον τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Γαληνοῦ ἀπώλετο.

Ὁ Γαληνὸς εἶναι ἐκλεκτικός· μόνον δὲ τὴν Ἐπικουρείον καὶ τὴν σκεπτικὴν θεωρίαν πολεμεῖ.

Ὁ Γαληνὸς κριτήριον τῆς ἀληθείας θεωρεῖ τὴν ἄμεσον βεβαιότητα, τὴν τῶν αἰσθήσεων καὶ τὴν τοῦ νοῦ· καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ τῷ Κικέρωνι.

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας τὴν μὲν λογικὴν ἐκλαμβάνει μέσον βοηθητικὸν ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης· λογικὰ συγγράμματα συνέγραψε πολλά· ἐκ δὲ τῶν διασωθέντων φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχον ἀξίαν.

Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ καὶ μεταφυσικῇ ἠκολούθησε τῷ Ἀριστοτέλει κυρίως καὶ ὑπεράσπισε κατὰ τῶν Στωϊκῶν τὴν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων θεωρίαν.

Αἱ δ' ἐνστάσεις αὐτοῦ κατ' Ἀριστοτέλους περὶ τόπου, χρόνου καὶ κινήσεως εἰσιν ἀνυπόστατοι (Σιμπλ. φυσ. 133)· τὴν δὲ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαν περὶ τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν παραδεχόμενος συνέδρε μετὰ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ δὲ παρεδέχετο ἰδέας Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους.

Ἡ ἐκλεξις ὁμῶς τοῦ Γαληνοῦ ἔφερε τοὺς ἰατροὺς εἰς ἀκριβέστεραν ἔρευναν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν.

Ποτάμων δ' ὁ Ἀλεξάνδρεὺς ἐξελέξατο τὰ ἀρέσκοντα ἐξ ἐκάστης τῶν αἱρέσεων, οἷον Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν καὶ περιπατητικῶν στοιχείων ἄνευ συστηματικῆς διατάξεως. Περὶ Ποτάμωνος δ' οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ γνωστόν.

Διελθόντες τὴν παρὰ Ῥωμαίοις Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν εἶναι εὐλογον νὰ διερευνήσωμεν καὶ τὴν παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς, παρ' οἷς ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία μεγάλην ἔλαβεν ἐπιρροήν.

*B) Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς·
ἦτοι ἡ ἐλληνικοανατολική.*

Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς δὲν φέρει εἰς γνῶσιν καὶ εὐδαιμονίαν, ἐζήτησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς αὐτὰς διὰ θείας ἀποκαλύψεως.

Ἐὰν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ γνῶσις τῶν θείων ὄντων δὲν δύναται νὰ ἀποκτηθῇ διὰ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ δι' εὐσεβείας, ἡ θεότης χωρίζεται τοῦ συνειδότος καὶ τοῦ κόσμου καὶ καθίσταται ἀκατάληπτος. Ἐὰν ἡ θεότης δι' ἀποκαλύψεως γινώσκηται, πρέπει νὰ εὑρεθῇ τὸ μέσον, δι' οὗ αὕτη γινώσκεται ὑπὸ τοῦ νοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ μέσον ἀντικειμενικῶς μὲν εἶναι τὰ μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου ὄντα, δαίμονες, δυνάμεις, ὑποκειμενικῶς δ' οἱ καθαρμοί.

Ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὗται ἀντίκεινται ταῖς τοῦ ἐλληνικοῦ νοῦ, ἐπομένως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἐπιρροῶν ἐξωτερικῶν· διὰ τοῦτο ὑπέθεσαν, ὅτι αἱ τῶν Ἀνατολικῶν ἰδέαι ἐξηπλώθησαν καὶ τοῖς Ἑλλησι μετεδόθησαν.

Ἡ ὑπόθεσις ὅμως, ὅτι δι' ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀνατολικῶν προήλθε τάσις εἰς συγχώνευσιν τῶν ἰδεῶν, οὔτε ὀρθῇ ἀποδείκνυται (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 522), οὔτε ἐξαρκεῖ· ἡ ἔννοια παγκοσμίου φιλοσοφίας ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ καὶ ὅλα τὰ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστήματα, διότι ὅλα ὑποθέτουσι τὴν συγχώνευσιν, τὸν κοσμοπολιτισμόν· περὶ ἐπιρροῆς ὅμως ἀνατολικῶν ἰδεῶν οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἢ ἐλάχιστον ἀναφέρεται.

Καὶ ἂν ὡς ἴδιον χαρακτηριστικὸν τὴν ἄμεσον τοῦ θεοῦ παρουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ παραδεχθῇ τις, πάλιν ἡ ἰδέα αὕτη ὑπάρχει ἐν τῇ Στωϊκῇ θεωρίᾳ, ἡ ἰδέα τοῦ ἐμμόνου τοῦ θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καὶ νέοι Πυθαγόρειοι παραδέχονται τὸ ἔμμονον δυναμικῶς, οἱ δὲ Στωϊκοὶ οὐσιωδῶς. Μόνη δ' ἡ ὑπόθεσις ὑπερφυσικῶν ἀποκαλύψεων καὶ συναφείας τοῦ θείου ὑπὲρ τὸ νοεῖν ἦτο μέχρι τῆς τῶν νέων Πυθαγορείων ἐποχῆς ξένη.

Οἱ Ἕλληνες καὶ Ἀνατολικοὶ διαφέρουσι καὶ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν θεωρίαν· ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων Ἀλεξανδρινῶν ἐλήφθη ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέ-

λους. Ἡ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τὸν κόσμον παράστασις εἶναι καὶ τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῇ τῶν Ἀνατολικῶν ἰδίας· τὴν ιδέαν ταύτην ὁ Φίλων καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἀνέπτυξαν ἐπιστημονικῶς. Ἡ νέα ὁμῶς Πλατωνικὴ φιλοσοφία παρσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ἀπορροῆς θεωρία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνατολική· διότι οἱ Στωικοὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπέλαβον ὡς ἀπόρροϊαν τῆς θεότητος, καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος παρέλαβον.

Ἡ ιδέα, ὅτι ἡ τῶν ὄντων τελειότης κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος ἀπομάκρυνσιν ἐλαττοῦται, ὑπάρχει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ ἡ περὶ κόσμου θεωρία δείκνυται ὅτι τὸ ἔμμονον τῶν Στωϊκῶν, τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀπορροῆς δὲν ἴστανται ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποθέσῃ συνεχεῖαν ἐπιστημονικὴν τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἐλληνικῶν μὴ ὑπαρχουσῶν περὶ τούτου μαρτυριῶν.

Ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνατολῆς, δὲν δύναται καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐπιρροὴ νὰ ὀρισθῇ· διότι οὔτε ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς θρησκείας αὕτη ἐπήγασεν οὔτ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἱερέων ὄντων ἀγνώστων· παρὰ δὲ τῶν Χαλδαίων ἡδύνατο ἡ ἀστρολογικὴ δεισιδαιμονία νὰ ληφθῇ, ἣν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἀορίστως ἀναφέρουσι καὶ πολεμοῦσιν. Ὁ δὲ τῶν Περσῶν δυαδισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ φῶς καὶ σκότος, ἥτοι εἰς φυσικὰς δυνάμεις, ὁ δὲ τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν νέων Πυθαγορείων εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως, τοῦ λόγου καὶ τῆς ὕλης.

Τὸ Ἰνδικὸν σύστημα εἶναι πανθειστικὸν διάφορον τοῦ δυαδικοῦ τοῦ Φίλωνος· ἀλλ' ἐπίσης διάφορον εἶναι καὶ τοῦ συστήματος τῶν νέων Πυθαγορείων.

Εἰ μὲν τοῖς Ἑλλησιν οὐδὲν ἐστὶ γνωστὸν περὶ Ἰνδικῶν θεωριῶν, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ καὶ συνάφεια ἀμφοτέρων.

Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμὸς, ὡς εἰς τὴν Ἀλεξαν-

δρινήν Ἰουδαϊκὴν φιλοσοφίαν, ἐπενήργησε καὶ εἰς τὴν νέαν Πυθαγόρειον, διότι ὁ Ἰουδαϊσμός εἶχε συνάφειαν μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός παρέλαβε μᾶλλον ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ οὗτος ἐξ ἐκείνου. Ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπάρχει τὸ ὑπερκόσμιον τοῦ θεοῦ, ἡ πίστις ἀμέσων ἀποκαλύψεων, τὸ προφητικὸν καὶ ἐκστατικὸν τῶν ἀποκαλύψεων. Παρὰ τοῖς θεραπευταῖς καὶ Ἑσσαιοῖς ἀπαντῶνται ἔχνη τινὰ τῆς νέας Πυθαγορείου αἵρέσεως, ἃ τάχιον ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ τοῦ Φίλωνος θεωρίᾳ. Ἰουδαϊσμός καὶ Ἑλληνισμός ἀνερμίσθησαν ἴσως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ἀλλὰ τὴν μεγαλειτέραν ἐπενέργειαν παρέσχεν ὁ Ἑλληνισμός, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Φίλων, παρ' ᾧ οὐ μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ μορφή καὶ μέθοδος τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικὴ, αἱ ἔννοιαι καὶ τὰ δόγματα εἰσιν ἐκ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στωϊκῶν καὶ Πυθαγορείων, ἀλλὰ καὶ ἡ τάσις τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ νέοι Πλατωνικοὶ παραμελήσαντες τῶν λογικῶν καὶ φυσικῶν ἐτράπησαν εἰς τὰ θεολογικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα, διότι τὸ πρακτικὸν ἦτο τότε ἐπικρατέστερον τοῦ θεωρητικοῦ· οὕτω καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ· καίτοι δ' οὗτοι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἐκλαμβάνουσι φιλοσοφικὰς, τὴν φιλοσοφίαν ἀποκάλυψιν καὶ θείαν λατρείαν, τοὺς φιλοσόφους ὄργανα τῆς θεότητος, ταῦτα πάντα ὁμῶς ἔλαβον ἐκ τῆς προτέρας φιλοσοφίας, διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία εἶχε τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν, καὶ διὰ τῆς μαντικῆς ἐξέφρασε τὴν χρεῖαν ἀνωτέρας ἀποκαλύψεως.

Ἐὰν τὸ νοεῖν δὲν ἐλπίζῃ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἑαυτῷ, πρέπει αὐτὴν νὰ ζητῇ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει.

Ἀλλ' ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία κατὰ τὸ περιεχόμενον ἀνήκει τῷ ἑλληνισμῷ, καὶ ἂν ἐν αὐτῇ εἶναι ἀνατολικά στοιχεῖα μεμιγμένα μεθ' ἑλληνικῶν, εἶναι ὁμῶς τὰ ἑλληνικὰ ἰσχυρότερα καὶ ἐπικρατέστερα. Αὕτη δ' ἡ φιλοσοφία ἀναπτυσσομένη διαχωρίζεται εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἑλληνικοῖουδαϊκὴν.

I. Ἡ Ἑλληνική.

Εἰς αὐτὴν ἀνάγονται οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, οἱ Πυθαγορίζοντες Πλατωνικοὶ καὶ οἱ ὕστερον Στωϊκοί.

α) Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία.

Πότε καὶ ποῦ ἀνεφάνη ἡ φιλοσοφία αὕτη ;

Κατὰ τὸν Ἀριστόξενον ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ἀπώλετο κατὰ τὰ 320 π. Χρ., ἴσως δ' ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλλάδι διετηρήθη πλείονα χρόνον (Δ. Α. VIII, 37. Διόδωρ. XV, 76). Ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ὡς αἵρεσις φιλοσοφικὴ ἀπώλετο ἐκ τῆς ἱστορίας· κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχον ἐκταθῇ τὰ Ὀρφικὰ καὶ Πυθαγόρεια μυστήρια (Ἀθῆν. IV, 161). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἐπήγασαν, ὡς φαίνεται, καὶ τὰ μυθικὰ συγγράμματα, ἃ ἐκυκλοφόρουν κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα π. Χρ., οἷον τὰ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων. Τὰ δὲ Πυθαγόρεια μυστήρια συνδεθέντα μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παρήγαγον, ὡς ὁ Ζέλλερος νὰ ἀποδείξῃ ζητεῖ, τὸν Ἑσσαισμὸν κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα π. Χρ. (Zeller Phil, d. Gr. III Bd. II Rbth. 65).

Ὁ Ζέλλερος (ἐν τῷ αὐτῷ) θεωρεῖ πιθανὸν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν ὁ Πυθαγορισμὸς ἐτηρήθη ὡς θρησκεία.

Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἂν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μετεδόθη καὶ ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία καὶ σχολὴ ἐπιστημονικὴ.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ τρίτου αἰῶνος λέγεται, ὅτι ὁ Κάτων ἠκροάσατο τοῦ Νεάρχου (Cicer. Cato 12)· ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται ἀξιόπιστος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ συμπεράνη τις, ὅτι τότε σχολὴ Πυθαγόρειος ὑπῆρχεν, εἰ καὶ ἡ τοῦ Πυθαγόρου μνήμη ἔζη ἐν Ἰταλίᾳ (Zeller. s. 69).

Ἡ δὲ νέα Πυθαγόρειος θεωρία ἀναφαίνεται κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα, καὶ ἐξ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς πηγάζει αὕτη, ἣν Ἀλέξανδρος ὁ Πολυτίστωρ ἐν δῆθεν λεγομένοις συγγράμμασιν εὑρεν, καὶ ἥς τὰ οὐσιωδέστερα ἀναφέρει Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐξ αὐτοῦ (VIII, 24 καὶ ἐφ.).

Ἡ θεωρία αὐτοῦ ἐκλαμβάνει ἀρχὴν πάντων τὴν μονάδα καὶ ἐξ αὐτῆς παράγει τὴν ἀόριστον δυάδα, ἣν ὡς ὕλην θεωρεῖ· ἐκ δ' ἀμφοτέρων παράγει τοὺς ἀριθμούς, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰς στιγμὰς, ἐκ δὲ τῶν στιγμῶν τὰς γραμμὰς, ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπίπεδα, καὶ ἐξ αὐτῶν τὰ σωματικὰ σχήματα, καὶ ἐξ αὐτῶν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἃ μεταβαίνουσιν εἰς ἄλληλα. Ἐκάστω δὲ τῶν στοιχείων ὑπάρχει ἴδιον τὸ ψυχρὸν, τὸ ὑγρὸν, τὸ ξηρὸν καὶ τὸ θερμόν· διὰ δὲ τῆς τούτων ὑπεροχῆς διακρίνονται αἱ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥραι.

Ὁ κόσμος ἐστὶν αὐτῷ ἔμψυχον καὶ λογικὸν καὶ σφαιροειδές, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ εἶναι ἡ γῆ· τὸ δὲ θερμόν εἶναι τὸ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς οὐσι θεῖον. Ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς τὸ θερμόν ἐπικρατεῖ, εἰσὶν ἥλιος, σελήνη καὶ ἄστρα θεοί· ἕνεκα τοῦ θερμοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος συγγενῆς τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ ἀντικείμενον· ἡ εἰμαρμένη εἶναι αἰτία τῶν ὅλων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους· ἡ ψυχὴ ἐκτυπον οὖσα τοῦ θεοῦ ὄντος εἶναι ἀθάνατος· ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι κράμα ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος· ὁμοίως δ' αἱ αἰσθήσεις ἀνάγονται εἰς ἀτμούς, αἱ διάφοροι ἐνέργειαι τῆς ζωῆς ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχουσαι ἀναπτύσσονται κατὰ τοὺς ἀρμονικοὺς ἀριθμούς· ἡ δὲ ψυχὴ συνίσταται ἐκ τοῦ νοῦ, τοῦ θυμοῦ καὶ τῶν φρενῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη παραληφθεῖσα ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀπέχει τῆς ἀρχαίας τῶν Πυθαγορείων θεωρίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν συστημάτων, ἰδίως δὲ τοῦ Στωϊκοῦ, παρέλαβεν, ἀνήκει εἰς τὴν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐποχὴν, καθ' ἣν ἤρξατο ὁ συγκερασμὸς τῶν συστημάτων. Ἡ θεωρία αὕτη παρέλαβεν ἐκ τῶν Πυθαγορείων μυστηρίων τὴν μετεμψύχωσιν, τὴν περὶ τοὺς δαίμονας πίστιν καὶ τὴν ἀσκητικὴν.

Ταῦτα δὲ πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὸ σύγγραμμα, ἐξ οὗ ὁ Ἀλέξανδρος ἤντλησεν, ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν νέων Πυθαγορείων θεωρίας· καίτοι ὁ χρόνος τῆς συντάξεως δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῇ, ἐπειδὴ ὅμως ὁ μνημονεύων αὐτοῦ ἔζη ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰ 80 καὶ 50 π. Χρ., δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἡ σύνταξις αὐτοῦ πέρα τοῦ πρώτου π. Χρ. αἰῶνος, ὡς καὶ ὁ ἐκ-

λεκτικὸς αὐτοῦ τρόπος ἀποδεικνύει. Ποῦ ὅμως συνεγράφη, καὶ τοῦτο δὲν ἐξακριβοῦται· ἐν Ῥώμῃ δὲ δὲν συνεγράφη, ἀλλ' ἐν τῇ Ἀλατολῇ. (Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abth. 78).

Ὁ Κικέρων ὡς πρῶτον ἀνακαινιστὴν τῆς Πυθαγορείου σχολῆς καὶ φιλοσοφίας ὀνομάζει τὸν Π. Νιγίδιον Φίγουλον καὶ ἄλλους εἰς αὐτὴν εἰσαγαγόντα (Cic. ad Famil. IV, 13. I, 9).

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ πρώτου αἰῶνος π. Χρ. ἀναφαίνεται ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνεφάνησαν ὑποβολιμαῖα συγγράμματα (Δ. Λ. VIII, 80 καὶ ἐφ. III, 61)· λέγεται δ' ὅτι ὁ τῆς Λιβύης βασιλεὺς Ἰοβάτης συνέλεξε τὰ συγγράμματα τοῦ Πυθαγόρου. Ἐκ τοῦ συγγράμματος Ἀρείου τοῦ Διδύμου περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας καὶ ἔκ τινος ἀποσπάσματος τοῦ Εὐδώρου φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χρ. ἐγένετο μίξις Πλατωνικῶν καὶ Πυθαγορείων φιλοσοφημάτων, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μίξει ὑφίσταται ἡ νέα Πυθαγόρειος θεωρία. Ποῦ ὅμως ἡ νέα αὕτη Πυθαγόρειος φιλοσοφία ἀνεφάνη, περὶ τούτου παρὰδόσεις δὲν ὑπάρχουσιν..

Ἐπειδὴ δ' ἐν Ῥώμῃ αὕτη δὲν ἀνεφάνη, ὡς ὁ Σενέκας ἐπιθεβαιοῖ (nat. qu. VII, 32), ἐν δ' Ἀλεξανδρείᾳ ἔζων καὶ ὁ Εὐδωρος καὶ ὁ Σωτίων καὶ ὁ Ἀρείος, καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος τὸ αὐτοῦ σύστημα ἀνέπτυξεν, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολύττωρ ἐκ πηγῶν Ἀλεξανδρινῶν ἤντλησε, φαίνεται πιθανώτερον, ὅτι ἡ νέα Πυθαγόρειος σχολὴ προῆλθεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι χάριν τῆς τοῦ Πυθαγόρου ὑπολήψεως ἀπεσιώπων τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἀπλῶς Πυθαγόρειοι ὀνομάζοντο, ὅ ἐστιν, ἤθελον νὰ ἀναστήσωσι τὴν ἀρχαίαν Πυθαγόρειον θεωρίαν· διὰ τοῦτο τὰς ιδέας αὐτῶν ἔθετον εἰς τὸ στόμα τοῦ Πυθαγόρου καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐπέγραφον ἐν ὀνόματι τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα συγγράμματα ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος, καὶ μόνον τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσιν 70 καὶ ἐπέκεινα συγγράμματα καὶ 13 ἐπιστολάς. (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ 83 καὶ ἐφ.). Πολλὰ δὲ τούτων φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχύτου (Στοβ. ἐκλ. I, 420), καὶ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὰ πλεῖστα ἀποσπάσματα τοῦ Φιλολάου ἐλήφθη-

σαν. Όλα δὲ τὰ ἄλλα πλὴν ὀλίγων τινῶν φαίνονται ὑποβο-
λιμαῖα καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συντεταγμένα, μάλι-
στα δ' ὑπὸ Ἑλλήνων κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χρ. καὶ τὸν
πρῶτον μ. Χρ. Τῶν δ' ἔπειτα Πυθαγορείων τὰ ὀνόματά εἰσι
γνωστά, οἷον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, τὸ τοῦ Μοδεράτου
ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος, τὸ τοῦ Νικομάχου ἀπὸ τοῦ δευτέρου,
καὶ τὸ τοῦ Φιλοστράτου ἀπὸ τοῦ τρίτου (Στοβ. ἐκλ. I, 96.
Πορφ. 6. Πλωτ. 48. Εὐσέβ. εὐαγ. πρ. VI, 19).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πλατωνικοὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων τῶν Και-
σάρων εἰσὶ συγγενεῖς μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων, ὠνομάζοντό
τινες μὲν τούτων Πυθαγόρειοι, τινὲς δὲ Πλατωνικοὶ.

Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία βάσιν ἔχει τὴν ἐπικρατήσα-
σαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος π. Χρ. ἔκλεξιν καὶ τὰς θεωρίας
αὐτῆς παρέλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Πλατωνικῆς, Περι-
πατητικῆς καὶ Στωϊκῆς σχολῆς. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχαίας Πυθαγο-
ρείου παρέλαβε τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀσκητι-
κὴν· τὴν δὲ περὶ κόσμου θεωρίαν μᾶλλον ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ
Ἀριστοτέλους ἢ ἐκ τῶν Πυθαγορείων.

Αὕτη δὲ ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία δὲν διακρίνεται ἄλ-
λων ἐκλεκτικῶν σχολῶν ὥς ἐκ τῆς ἀρχαίας Πυθαγορείου φιλο-
σοφίας παραλαβοῦσα, ἀλλ' ὅτι παρέλαβε τὴν περὶ τὴν ἀποκά-
λυψιν πίστιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν μυστικὴν, δι' ἧς ὑψοῦται
ὑπεράνω τῶν ἄλλων φιλοσοφιῶν.

Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι θέλοντες νὰ φαίνωνται γνήσιοι τοῦ Πυ-
θαγόρου μαθηταὶ ἐξέδωκαν πολλὰ συγγράμματα τῷ Ἀρχύτᾳ
καὶ Πυθαγόρᾳ ἀποδόντες.

Ὁ Πορφύριος καὶ Ἰάμβλιχος (Πορφ. 6. Πλωτ. 57. Ἰαμβλ.
6. Πορφ. 252) λέγουσιν, ὅτι ἡ Πυθαγόρειος θεωρία κατεστράφη
μετὰ τῶν Πυθαγορείων, τὰ δὲ διασωθέντα συνέγραψαν ἀπὸ
μνήμης καὶ ἐγκατέλειψαν τοῖς ἀπογόνους καὶ προσέταξαν νὰ
μὴ μεταδώσωσιν ἄλλοις, καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα ἐκυ-
κλοφόρησαν. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Μοδεράτος (Πορφ. 6. Πλωτ.
48). Ἐπειδὴ, λέγει, οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι τὰς μεγίστας ἐννοίας
δὲν ἐγίνωσκον νὰ ἐκθέσωσι καὶ τὰ πρῶτα αἷτια διὰ λόγων,

ἐξέλεξαν τοὺς ἀριθμοὺς ὡς σημεῖα τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐξέφερον τὴν αἰτίαν τῆς ἀρμονίας, τὴν ἐννοιαν τῆς μονάδος, τῆς ὁμοιότητος, μονιμότητος καὶ κανονικότητος τῶν ὄντων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ἑνός, τὴν δ' ἐννοιαν τοῦ ἐτέρου, τῆς ἀνομοιότητος, τῆς διαιρέσεως καὶ μεταβολῆς διὰ τοῦ ἀριθμοῦ δύο, τὴν δ' ἐννοιαν τοῦ τελείου ὡς ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος ἔχοντος διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τρία, φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαία τῶν Πυθαγορείων θεωρία ἦτο ἄλλη τις ἢ ἡ νέα, δηλαδή ἡ ἀφηρημένη μεταφυσικὴ, ἢ οἱ νέοι εἰς τόπον τῆς ἀριθμολογίας ἔθεσαν· διὰ τοῦτο οἱ νέοι Πυθαγόρειοι μὴ παραλαβόντες τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων θεωρίαν κατακρίνουσιν οὐκ ὀρθῶς τοὺς ἔπειτα φιλοσόφους ὡς παραλαβόντας ἐκ τοῦ Πυθαγορείου συστήματος ιδέας καὶ ὡς ιδίας ἐκθέσαντας (Πορφ. β. Πλωτ. 53)· διότι τοιοῦτοι ἰσχυρισμοὶ μὴ εὐρισκόμενοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις εἰσὶν ἀνυπόστατοι. Τοῦτο δ' ἀποδείκνυται ἐν τῷ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν ζητήματι. Οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν ἦσαν τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις ἱκανά. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι ἀνάγουσιν εἰς ἀνωτέρας ἀρχάς, θέτουσι τὴν μονάδα καὶ ἀόριστον δυάδα ὡς γενικὰς ἀρχάς, ἃς μεταφυσικὰς κατηγορίας καθιστῶντες προβαίνουν σιν ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων θεωρίαν.

Ἡ μονὰς ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν παντὸς ἀγαθοῦ, πάσης τελειότητος καὶ τάξεως, παντὸς μονίμου καὶ ἀμεταβλήτου· ἡ δὲ δυὰς ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν πάσης ἀτελείας, κακίας, ἀταξίας καὶ μεταβολῆς· ἡ μονὰς ταυτίζεται μετὰ τῆς θεότητος, τοῦ εἶδους, ἡ δὲ δυὰς μετὰ τῆς ὕλης ὡς πηγῆς τοῦ κακοῦ· αἱ ιδιότητες τῆς μονάδος ἐπαναλαμβάνονται ἐν τοῖς περιττοῖς ἀριθμοῖς, αἱ δὲ τῆς δυάδος ἐν τοῖς ἀρτίοις· ἐκ δὲ τούτων τῶν ἐναντίων ἀρχῶν μεταβαίνουν σιν εἰς τὴν θεότητα ὡς ἐνωτικὴν πάντων αἰτίαν. Τὴν δὲ σχέσιν αὐτῶν πρὸς αὐτὴν ἐκλαμβάνουσι διαφόρως· τισὶν ἡ μονὰς ἐστὶ τὸ πρῶτον ὃν τὴν δυάδα παράγον καὶ τῆς παραχθείσης μονάδος διακρινόμενον· ἄλλοις δὲ ἡ θεότης εἶναι αἰτία κινήτικὴ φέρουσα ὁμοῦ εἶδος καὶ ὕλην, ὡς συνδέει ὁ δημιουργὸς τὴν ἰδέαν καὶ τὸ φαινόμενον (Τιμ. Λοκρ. περὶ ψυχ.)· ἢ διακρίνουσι τοῖς Στωϊκοῖς ἐπόμενοι τὸν θεὸν καὶ τὴν ὕλην ὡς

τὸ ἐνεργοῦν καὶ τὸ πάσχον (Δ. Λ. VIII, 24. Σεξτ. Μαθ. X, 277). καίτοι δ' ἓνα θεὸν παρεδέχοντο, ἕκαμνον ὁμῶς λόγον καὶ περὶ πολλῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 340. I, 94). ὁ θεὸς εἶναι δὲ πνευματικόν, ἀγαθὸν καὶ μακάριον, εἶναι νοῦς, ψυχὴ, ἡγεμὼν τοῦ σύμπαντος κόσμου (Στ. ἐκλ. II, 66). Εἰς δὲ τὴν σχέσιν τοῦ πρώτου ὄντος πρὸς τὸ πεπερασμένον ἀφορῶντες παραδέχονται ἀμφοτέρας τὰς ἀρχάς, τὴν τοῦ ὑπερβατικοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τὴν τοῦ ἐμμόνου τῶν Στωϊκῶν, ἀντιθέτους· καὶ κατὰ μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑπερβατικοῦ παρίσταται ὁ θεὸς χωριστὸς τοῦ κόσμου, καλεῖται αἰτία αἰτιῶν, θεωρεῖται ὑπὲρ τὸν νοῦν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἐμμόνου ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ θερμὸν τὸ ῥέον ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ κόσμου, ὡς τὸ πνεῦμα, ὡς δύναμις διήκουσα διὰ πάντων καὶ πάντα ζωογονοῦσα (1). Καὶ ὁ Νικόμαχος λέγων ὅτι σπερματικῶς ὑπάρχουσι τὰ ἐν τῇ φύσει ὄντα (θεολογ. ἀριθ. 6) ἀναφέρει εἰς Στωϊκῆς θεωρίας (Συριαν. εἰς μεταφ. XIII, 6). οἱ δὲ τὸν θεὸν χωριστὸν τοῦ κόσμου ἐκλαμβάνοντες ὑπέθετον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ὡς μέσον τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὄντων (Στοβ. ἐκλ. I, 862) Πλούτ. ἀρεσκ. φιλ. IV, 7). Καὶ ὁ Φιλόλαος περιγράφει τὴν θεότητα ὡς τὴν ψυχὴν τὴν διήκουσαν διὰ πάντων καὶ περιέχουσαν καὶ περιάγουσαν πάντα (Στοβ. ἐκλ. I, 420). Καὶ αὕτη ἡ παράστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν Πλατωνικὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν καὶ τὸ πρῶτον τοῦ Ἀριστοτέλους κινῶν καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν περὶ θεοῦ τῶν Στωϊκῶν. Τινὲς δὲ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὸ κεντρικὸν πῦρ, εἰς οὗ τὴν χῶραν τίθεται ὁ ἥλιος (Στοβ. ἐκλ. I, 94. I, 453. Σιμπλ. περὶ οὐραν. 505. Ἰππόλυτ. (Ref: Haer. VI, 28).

Τὴν δὲ περὶ ἰδεῶν καὶ ἀριθμῶν θεωρίαν αὐτῶν παρέλαβον ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων, καὶ διακρίνουσι τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπεραισθητὸν τῷ Πλάτωνι ἐπόμενοι (Νικομ. ἀριθ. I, 1. Στοβ. ἐκλ. I, 722, I,

(1) Σεξτ. Μαθ. IX, 127. Ἰουστίνος Cohort. 19. οὐκ ἐκτὸς τῆς διακοσμῆσεως, ἀλλ' ἐν ἐκντῷ ὄλῳ ἐν ὄλῳ τῷ κύκλῳ ἐπισκοπῶν πάσης τῆς γενέσεως.

336). Τοὺς δ' ἀριθμούς, οὓς ὁ Πλάτων ἐπ' ἐσχάτων συνεταύ-
τισε μετὰ τῶν ἰδεῶν, ὑπέλαβον οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἀνωτέρους
τῶν ἰδεῶν καὶ αὐτοὺς καὶ τὰς ἀναλογίας συνδετικὰ τῶν ἐν τῷ
κόσμῳ ἀντιθέσεων, τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης καὶ τακτοποιοὺς
καὶ μορφωτικοὺς αὐτῆς. Ὁ ἀριθμὸς αὐτοῖς εἶναι τὸ πρωτότυ-
πον τοῦ κόσμου, ἡ πρώτη ἰδέα τῆς θεότητος, ἀρχὴν τῶν εἰ-
δῶν, ὄργανον τῆς διακοσμήσεως καὶ ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων
(Σιμπλ. φυσ. 104). Οἱ ἀριθμοὶ ὅμως κατὰ τοὺς νέους Πυθα-
γορείους δὲν προηγούνται τῆς θεότητος, ὡς αἱ ἰδέαι τοῦ Πλά-
τωνος καὶ τὰ εἶδη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ παράγονται ἐκ τῆς
θεότητος καὶ εἰσὶ νοήματα αὐτῆς (Σιμπλ. φυσ. 39). Πάντα
ἐτακτοποιήθησαν κατ' ἀριθμούς ὑπὸ τῆς προνοίας καὶ τοῦ δη-
μιουργικοῦ νοῦ· διότι αὐτοῖς ὁ ἀριθμὸς εἶναι τὸ ἀρχέτυπον πα-
ράδειγμα ἐν τῷ νῷ τοῦ δημιουργοῦ προηγούμενος (ἄριθ. εἰσαγ.
I, 6. Συριαν. μετ. XIII, 6). ἔάν οἱ ἀριθμοὶ ᾗναι νοήματα τοῦ
θεοῦ, δὲν εἶναι ἐν ταύτῳ ἡ οὐσία τῶν αἰσθητῶν ὄντων. Τὴν
ιδέαν ταύτην παρέλαβεν εἰς τὸ μετέπειτα ὁ Πλωτῖνος ὑποθέ-
σας τὸν νοητὸν κόσμον ἐν τῷ νῷ τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ Πλάτων αὐ-
τὸν παρέστησεν ὡς ἀντικείμενον τῆς αὐτοῦ ἐποπτείας (Πορφ.
6. Πλωτ. 18). Τοὺς ἀριθμούς ἐκλαβόντες μέσον τοῦ θεοῦ καὶ
τοῦ κόσμου, ὄργανον καὶ πρωτότυπον τῆς δημιουργίας ἐπόμενον
ᾗτο νὰ ἀποδώσωσιν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀξίαν· αὐτοὺς ὅμως
δὲν ἐνδιέφερεν ἡ μαθηματικὴ σημασία αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ θεολο-
γικὴ, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ φυσικὴ. (Φωτ. κώδ. 187). Ὁ Νικό-
μαχος ἀποδεικνύει (θεολογουμ. ἀριθμητ.), ὅτι οἱ ἀριθμοὶ παρι-
στῶσι θεοὺς, οἷον τὸ ἐν, ἡ μονάς, σημαίνει τὸν θεόν, τὸν νοῦν,
τὸ εἶδος τῶν εἰδῶν, τὸ ἀγαθόν, τὸν σπερματικὸν λόγον, τὸ μέ-
τρον, τὴν ἁρμονίαν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ λοιπὰ, καὶ ὀνομάζεται
Ἀπόλλων (Πλούτ. περὶ Ἰσιδ. 75), ἥλιος, Ἀτλας, κλπ. ἐπειδὴ
ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς πάντα, δύναται καὶ ὕλη καὶ σκότος καὶ
χάος καὶ τάρταρος καὶ Στύξ νὰ θεωρηθῇ, καὶ διὰ τὴν διττὴν
ἐννοιαν δύναται νὰ κληθῇ ἀρτιοπέριστος καὶ ἀρσενόθηλος (Φωτ.
κώδ. 143. θεολογ. ἀριθ. 1. Θέων. μαθ. II, 40. Στοβ. ἐκλ.
I, 20). Ἡ δυάς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνομοιότητος, τῆς ἀντιθέ-

σεως, τῆς μεταβολῆς, ἡ ὕλη, ἡ φύσις, ἡ ἀρχὴ τῶν πολλῶν καὶ τῆς διαιρέσεως, καὶ καλεῖται Ἰσις, Ἀρτεμις, Δήμητρα, Ἀφροδίτη, εἶναι πηγὴ τῆς ἀρμονίας καὶ ἡ Μηῦσα Ἑρατώ· καλεῖται δὲ καὶ ἀνδρία καὶ τόλμη καὶ ὁρμή καὶ δόξα· διότι ἐν αὐτῇ ἀντίκειται τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ (Φωτ. κωδ. 143. θεολ. ἀριθ. 2. Θεων. 41).

Ἡ δὲ τριάς εἶναι ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ὁ ἔχων ἀρχὴν μέσον καὶ τέλος, ὁ ἀριθμὸς τοῦ τελείου· ἡ δὲ τετράς εἶναι πάνθεος ὡς ἡ δεκάς, οὕσα θεὸς θεῶν (Φωτ. 144)· ἀριθμὸν δ' ὑπελάμβανον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου. Καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης παρέλαβον ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Στωϊκῶν (Νικομ. ἀριθ. 1. Τιμ. Λοκρ. 93. Πλουτ. ἀρεσκ. φιλ. I, 9. Στοβ. ἐκλ. I, 318). Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι οἱ νέοι Πυθαγόρειοι τέσσαρας ἀρχὰς παρεδέχοντο, τὸν θεόν, τὰς ἰδέας ἥτοι τοὺς ἀριθμοὺς, τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν καὶ τὴν ὕλην· οἱ δὲ πλεῖστοι εἰς δύο ἀνήγαγον παράγοντες τὴν δυάδα ἐκ τῆς μονάδος, ἄλλοι δ' εἰς μίαν ἀρχὴν πάντων (Σιμπλ. φυσ. 50). Ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς, φυσικοῖς καὶ ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασιν φαίνεται ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιρροή μεγαλειτέρα τῆς τοῦ Πλάτωνος. Τῷ δὲ Πλάτῳ ἐπόμενοι διακρίνουσι τέσσαρα εἶδη γνώσεως, τὸν νοῦν ἀπτόμενον ἀμέσως τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τὴν διάνοιαν, τὴν ἐπιστήμην, τὸν ἐμμέσως τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀπτόμενον νοῦν, τὴν αἴσθησιν τὴν ἀπτομένην ἀμέσως τῶν αἰσθητῶν, καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπτομένην ἐμμέσως αὐτῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 722. I, 784).

Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ ἔπονται τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει ἐκλαμβάνοντες τὸν κόσμον καὶ πάντα ἔκτυπα τῶν αἰδίων μορφῶν, τῶν ἰδεῶν ἥτοι τῶν ἀριθμῶν (Τιμ. Λοκρ. 97). Τὸν κόσμον ἐκλαμβάνουσιν γενόμενον καὶ ὁρατὸν θεόν (1).

Ἐπόμενοι δὲ τοῖς Στωϊκοῖς ὑποθέτουσι τὸ κακὸν κατὰ πρόνοιαν γιγνόμενον (Νικόμ. θεολ. ἀριθ. 33)· ἐπόμενοι δὲ τῷ Ἀρι-

(1) Πλουτ. ἀρεσκ. II, 4. Πυθαγόρας καὶ Πλάτων καὶ Στωϊκοὶ γεννητὸν ὑπὸ θεοῦ τὸν κόσμον. Στοβ. ἐκλ. I, 450. Πυθαγόρας φησι γεννητὸν κατ' ἐπίνοιαν τὸν κόσμον οὐ κατὰ χρόνον.

στοτέλει ἐκλαμβάνουσι τὸν κόσμον ἀίδιον (Νικόμ. ἀριθ. 1. 3. Στοβ. ἐκλ. I, 420)· καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἀίδιον παραδέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ οὗτοι δὲ ἐκ τῶν ἀριθμῶν παρήγαγον τὰ μεγέθη, ἀνάγοντες τὴν στιγμὴν εἰς τὴν μονάδα, τὴν γραμμὴν εἰς τὴν δυάδα, τὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὴν τριάδα, τὸ σῶμα εἰς τὴν τετράδα (Σεξτ. Μαθ. X, 278. Πυρρ. ὑπ. III, 153)· ἢ ἐκ τῶν ἀριθμῶν παρήγαγον τὰς στιγμὰς, ἐκ τῶν στιγμῶν τὰς γραμμὰς, ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπίπεδα, καὶ ἐκ τῶν ἐπιπέδων τὰ σώματα (Δ. Λ. VIII, 25).

Τὴν δὲ περὶ τῶν στοιχείων θεωρίαν παρέλαβον ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος προστιθέντες καὶ τὸν αἰθέρα πέμπτον, διακρίνοντας τὸ μὲν τοῦ κόσμου ἀμετάβλητον, τὸ δὲ μεταβλητὸν, καὶ ἀναγαγόντες τὸ μὲν εἰς τὸ ποιεῖν τὸ δ' εἰς τὸ πάσχειν (Τιμ. Λοκρ. 96. Στοβ. I, 356. I, 420)· περὶ δὲ τὰ φυσικὰ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι δὲν ἡσυχολήθησαν (Πλουτ. ἀρεσκ. I, 15. Στοβ. ἐκλ. I, 362), ἀλλὰ ἀπέδιδον τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς καὶ ἠθικοῖς ζητήμασι μείζονα σημασίαν· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἔπονται τῷ Πλάτῳ, τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς Πυθαγορείοις μυστηρίοις· ὁ ἄνθρωπος ἐκλαμβάνεται μικρόκοσμος, διότι ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς τοῦ κόσμου δυνάμεις (Φωτ. κωδ. 249)· ἡ ψυχὴ ὀρίζεται ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν (Πλουτ. ἀρεσκ. IV, 2. Στοβ. ἐκλ. I, 794), τὰς ἀρμονικὰς περιέχων ἀναλογίας (Σεξτ. Μαθ. IV, 6), ὣν κατὰ μὲν τὸν Πυθαγόραν τετράγωνος, κατὰ δὲ τὸν Ἀρχύταν σφαιροειδής, θεῖος, ἀσώματος (Στοβ. ἐκλ. I, 848. Πλουτ. ἀρεσκ. IV, 4).

Τὴν δὲ τῆς ψυχῆς προῦπαρξιν καὶ τὴν μετεμψύχωσιν ἀνήγαγον εἰς τὸν Πυθαγόραν, τὴν δὲ περὶ τοὺς δαίμονας πίστιν συνεχίζει ὁ Νικόμαχος μετὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων περὶ τῶν ἀγγέλων θεωρίας (θεολ. ἀριθμ. 43).

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων παράδοσιν ἐκλαμβάνουσι τοὺς δαίμονας ψυχὰς μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὄντας· αὐτοῖς παρέδωκεν ὁ θεὸς τὴν τοῦ κόσμου διοίκησιν καὶ τὴν τῶν ἀδικιῶν τιμωρίαν. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι παραδέχονται καὶ κακοὺς δαίμονας ὠθοῦντας εἰς ἀδικίας (Στοβ. ἐκλ. I, 100).

Τὰς δ' ἠθικὰς ἰδέας αὐτῶν ἡρανίσθησαν ἐκ τῶν Στωϊκῶν, Ἀκαδημαϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 856). Περὶ δ' ἀρετῆς ἔπονται τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει· ἐκ μὲν τῆς διαιρέσεως τῆς ψυχῆς εἰς τρία ἐξάγουσι τέσσαρας ἀρετάς, ἐκ δὲ τῆς διαιρέσεως τῶν ἀρετῶν εἰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς παραδέχονται τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους προσθέτοντες καὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ πολιτικὰ παρέλαβον ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ὥς καὶ περὶ τῶν πολιτευμάτων καὶ τῶν τριῶν ἐν πόλει τάξεων.

Τὸ δ' ἴδιον αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐν τῇ θρησκείᾳ. Τὸ θεολογικὸν αὐτῶν ὑποθέτον τὸν μονοθεϊσμόν συνδυάζει μετὰ τοῦ πολυθεϊσμοῦ (Στοβ. ἐν τῷ αὐτῷ). Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ὃν πνευματικόν, ζητεῖται ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ τοῦ ἀνθρώπου διαγωγῇ· διὰ τοῦτο τῷ θεῷ δὲν ἀρμόζουσι θυσίαι ὑλικαί, διότι οὐδενὸς δεῖται, ἀλλ' ὁ θεὸς πρέπει ἐν πνεύματι νὰ λατρεύηται· πᾶς τις πρέπει τὸν θεὸν νὰ ἐπικαλῇται οὐχὶ ἔχοντα χρεῖαν, ἀλλ' ἵνα ἐξευγενίσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ συγγενῇ οὖσαν μετὰ τοῦ θεοῦ (Στοβ. Floril. 43 καὶ ἐφ.).

Ἐπειδὴ καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑπερτάτου καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν, πρέπει νὰ λατρεύωνται· διότι ὅσοι ὁ θεὸς ὑπὲρ τὸν κόσμον εἶναι, τόσῳ μεγαλειτέρα ἡ χρεῖα ἀποκαλύψεως τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως. Τὸ δὲ μέσον τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς εἶναι ἡ μαντική (1)· ἐντεῦθεν προῆλθε καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι δι' ἀγνόητος τοῦ βίου καὶ ἀποφυγῆς τῶν ἐκτὸς καθιστῶσιν ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ κοινωνίας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μετέβησαν αἱ ἀποχαὶ καὶ καθάρσεις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μυστηρίων εἰς τοὺς νέους Πυθαγορείους. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναφέρει καθάρσεις καὶ ἀποχὴν ἀπὸ τινων φαγητῶν, δὲν ἀπαγορεύει ὅμως τὸ κρέας καὶ τὸν οἶνον, ὥς οἱ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα Πυθαγόρειοι (Πορφύρ. περὶ ἀποχ. IV, 18)· οὐδ' ὁ γάμος ἀπηγορεύετο, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μὴ ἀποβλέπῃ εἰς ἡδονήν, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν

(1) Πλουτ. ἀρεσκ. V, 1. Ταῦτα δ' οὐ ῥᾶδιον εἰδέναι, ἀν μὴ τις ἡ θεοῦ ἀκηκούτος ἢ θεοῦ ἀκούστη, ἡ δὲ τέχνη θείας πορίζεται· διότι καὶ περὶ τὴν μαντικὴν σπουδάζουσι· μόνη γὰρ αὕτη ἐρμηνεία τῆς περὶ τῶν θεῶν διανοίας ἐστίν.

τοῦ γένους (Δ. Λ. VIII, 19). καὶ τὸν ὄρκον ἀπηγόρευεν ὁ Πυθαγόρας, διότι τῷ ἀγαθῷ καὶ ἄνευ ὄρκου πρέπει πίστις νὰ δίδεται (Δ. Λ. VIII, 22. μηδ' ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν).

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Πυθαγόρειοι τὸν Πυθαγόραν ἐζωγράφησαν ὡς ἔκτακτον ὄν, ὡς ἡθικὸν καὶ θρησκευτικὸν μεταρρύθμιστὴν, ὡς ἀγαπητὸν καὶ ἀπόγονον τῶν θεῶν καὶ ὡς δαίμονα ἢ θεὸν ἐν ἀνθρώποις (Φιλόστρ. β. Ἀπολλων. I, 1. I, 32. VI, 11. Ἰαμβ. β. Πυθαγ. 91), ὡς αὐτὸν τὸν Ἀπόλλωνα, ὡς μάντιν, προφήτην. Οὕτως ἀνέδειξαν καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα ἄνδρα θαυμάσιον, ὑπὲρ ἄνθρωπον καὶ παράλληλον τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἀπολλώνιος ἐγεννήθη ἐπὶ Αὐγούστου ὀλίγα ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Ὅσα ὅμως ὁ Φιλόστρατος περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει, φαίνονται ὑποπτα.

Ὁ Ἀπολλώνιος μιμούμενος τὸν πυθαγόραν περιεφρόνει τῆς τοῦ κρέατος τροφῆς, τοῦ οἴνου καὶ λοιπῶν· ἐπίσης δὲ τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν μουσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν θεωρῶν μικροῦ λόγου ἀξίας ὑπελάμβανεν ὡς μέγιστον καὶ κύριον τὰς θρησκευτικὰς χρήσεις καὶ τὴν προσευχὴν ὡς τῷ ὑψίστῳ θεῷ ἀρμόζουσαν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. IV, 13. III, 3). ἐνόμιζε δ' ὅτι ἡ τοῦ Πυθαγόρου θεωρία ἦλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξ Ἰνδιῶν (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ. III, 19). Κατὰ τὴν 58 ἐπιστολὴν αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐν μόνον ὃν ἐστίν, ὑποκείμενον πάντων τῶν ὄντων, ὅτι ὃν ἀμετάβλητον παρέχει κατὰ συστολὴν καὶ διαστολὴν τὰς ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολάς· ὁ δὲ κόσμος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας κατ' Ἀπολλώνιον ἦτο ἡ περὶ θεοῦ γνῶσις καὶ λατρεία αὐτοῦ.

Τὰ ἀναφερόμενα περὶ αὐτοῦ, ὅτι συγχρόνως πανταχοῦ, καὶ ἐν Ἰνδαίαις καὶ Ῥώμῃ κλπ., παρευρίσκετο, ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς τὴν ἰδέαν τῶν Στωϊκῶν, ὅτι τὸ θεῖον πληροῖ πάντα καὶ πανταχοῦ ἀποκαλύπτεται (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ. IV, 40. V, 14. III, 34). Περὶ δὲ τὰ φυσικὰ μὴ ἀσχολούμενος ὁ Ἀπολλώνιος, ἀλλὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν θεόν,

παραδέχεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὴν θεϊαν οὐσίαν ἔχων γίνεται διὰ σοφίας καὶ ἀρετῆς θεός· ἔτι δ' ἀσπάζεται τὴν αἰδιότητα τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν μετεμψύχωσιν, καὶ τὸ σῶμα θεωρεῖ δεσμωτήριον τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ φιλοσοφίαν μέσον ἀπαλλαγῆς (Φιλόστρ. β. 'Απολλ.). ἡ φιλοσοφία ὁμῶς δὲν εἶναι γνῶσις ἐπιστημονικὴ, ἀλλὰ θρησκευτικὴ ὑφισταμένη ἐν τῇ τοῦ βίου ἀγιότητι καὶ τῇ ὀρθῇ τοῦ θεοῦ λατρείᾳ· ἐνὶ λόγῳ ὁ 'Απολλώνιος περιγράφεται ὡς ἀρχέτυπον ὃν τὸν ὅλον βίον τῇ λατρείᾳ τοῦ θεοῦ ἀφιερῶσας καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ κτῆσις τῆς σοφίας ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Πυθαγορείου βίου, ἐκ τῆς ἀποχῆς κρέατος καὶ οἴνου, τῆς ἀγαμίας, τῆς ἀποχῆς θυσιῶν ζώων καὶ ἐκ πολυχρονίου σιγῆς τοῦ μαθητοῦ (Φιλόστρ. β. 'Απολλ.). ὁ παραδιδούς ἑαυτὸν τῇ σοφίᾳ ὑπερπηδᾷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, λαμβάνει τὴν θεϊαν δύναμιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ μέλλοντος καὶ ἄλλα, ἃ ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει.

Ἡ περιγραφή αὕτη τοῦ Φιλοστράτου ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ αἶσθημα τῆς τότε ἐποχῆς, ὡς τις βλέπει ἐκ τῆς ἀποθεώσεως τοῦ 'Απολλωνίου, ἀποδοθείσης τῷ 'Απολλωνίῳ παρὰ τῶν φίλων τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας.

Καὶ ὁ Μοδεράτος ἐπὶ Νέρωνος Πυθαγόρειος ἀσχολούμενος περὶ τὸ θεωρητικὸν ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος καὶ 'Αριστοτέλους στηρίζονται ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ Πυθαγόρου (Πλουτ. συμποσ. VIII, 7. Πορφυρ. β. Πυθ. 32. 53)· ἐδόξαζε δ' ὅτι πάντα τριττῶς νοοῦνται, κατὰ διαφορὰν, κατ' ἐναντίωσιν καὶ πρὸς τι (Σεξτ. Μαθ. X, 263). Τὰ γένη, εἰς ἃ πάντα ἀνάγονται, εἰσὶν ἡ ἑνὰς καὶ ἡ ἀόριστος δυάς· καὶ ἐκ μὲν τῆς μονάδος πηγάζει ὁ ἀριθμὸς εἷς, ἐκ δὲ τῆς δυάδος ὁ δύο καὶ λοιποὶ, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰ ὄντα (Σεξτ. 427). Ἐκ τῶν ἀριθμῶν παράγονται γραμμαὶ, ἐπίπεδα καὶ σώματα (Σεξτ. 278. 281)· πῶς ὁμῶς ἐκ σχημάτων δύνανται σώματα ὑλικά νὰ παραχθῶσι, τοῦτο εἶναι ἀκατανόητον.

Καὶ ὁ Νικόμαχος ἐκλαμβάνεται Πυθαγόρειος πρὸ τῶν Ἀντωνίνων καὶ ἄλλοι (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 530), οἵτινες εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας ἐτράπησαν.

6) Ἡ Πυθαγορίζουσα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Ἐγγύς δὲ τῆς νέας Πυθαγορείου σχολῆς εἶναι ἡ Πλατωνικὴ, ἥτις ἐκ τῆς ἀρχαίας Πυθαγορείου παρέλαβεν, ὡς ἡ νέα Πυθαγόρειος ἐκ τῆς Πλατωνικῆς.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀκαδημίᾳ ἦσαν Πλατωνικαὶ καὶ Πυθαγόρειοι ἰδέαι μεμιγμέναι, καὶ ἐν αὐτῇ ἀνεπτύχθη ἡ ἀριθμητικὴ συμβολικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ μυστικὴ. Καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ζητοῦντες νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν τοῦ Πυθαγόρου θεωρίαν συνεμίγνυνον Περιπατητικὰς καὶ Στωϊκὰς ἰδέας μετὰ Πλατωνικῶν.

Ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἔμφυτον τῶν ἰδεῶν ὡς ἄμεσον τῆς φύσεως καὶ τῆς θεότητος ἀποκάλυψιν ὑποθέσαντες παρέλαβον ἡμιτελῶς τὴν περὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. Καὶ ὁ Εὐδωρος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Πλατωνικὴ θεωρία συνεφιλιώθη εὐκόλως μετὰ τῆς νέας Πυθαγορείου. Τὴν συγχώνευσιν τῶν Πλατωνικῶν θεωριῶν μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων κυρίως ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, ὃς γεννηθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μ. Χρ. αἰῶνος ἔζησεν μέχρις Ἀδριανοῦ.

Ὁ Πλούταρχος τάττει ἑαυτὸν εἰς τοὺς Ἀκαδημαῖκους, ἀναφέρει ὁμῶς καὶ ἰδίᾳς ἰδέας πρὸς ἐξήγησιν χωρίων Πλατωνικῶν. Κατὰ τῶν Ἐπικουρείων συνέγραψεν «ὅτι οὐδὲ ζῆν ἡδέως κατ' Ἐπικούρον, κατὰ Κολώτου καὶ εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας». Κατὰ τῶν Στωϊκῶν «περὶ Στωϊκῶν ἐναντιωμάτων, περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ ὅτι παραδοξότερα οἱ Στωϊκοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσιν». Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἡ Πλατωνικὴ θεωρία δὲν εἶναι καθαρὰ, ἀλλὰ μεμιγμένη μετὰ θεωριῶν Ἀριστοτέλους, νέων Πυθαγορείων, ὡς τὰ ἠθικὰ καὶ ψυχολογικὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὸ περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος, ἀποδεικνύουσιν. Πρὸς δὲ τούτοις συμφωνεῖ καὶ τοῖς ὕστερον Στωϊκοῖς, ὅτι τὸ πρακτικὸν εἶναι τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας πρόβλημα (de prof. in virt. 7. περὶ παιδῶν ἀγωγῆς 10, κατὰ Κολώτου 3, 6).

Καίτοι δ' ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν τῆς θεωρίας, ἔλκεται ὁμῶς ὑπὸ ζητημάτων εἰς τὸν ἠθικὸν βίον ἀναφερομένων καὶ δεικνύει

τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν τῆς ἱστορίας (Νικ. 1. Αἰμ. Παῦλ. 1).

Περὶ δὲ τὰ διαλεκτικὰ καὶ φυσικὰ ἡσχολήθη ἐν παρόδῳ, τὴν δὲ προσοχὴν τοῦ κυρίως ἐπέστησεν εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά· διὰ δὲ τὴν τοῦ πρακτικοῦ ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὸ θεωρητικὸν δὲν ἠδύνατο ἡ σκεπτικὴ αὐτοῦ διάθεσις νὰ ἀναπτυχθῇ (μαντ. ἐκλελ. 2. κατὰ Κολώτ. 27. ζητημ. συμποσ. IX, 14. de prim. frig. 23). Διὰ δὲ τὸ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον ἐνισχύθη ἡ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐπιρροή, καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ διακρίνεται ὁ Πλούταρχος τῶν προτέρων Πλατωνικῶν.

Ὁ ἠθικὸς βίος, ὃ ὑπηρετεῖ ἡ φιλοσοφία, τελειοποιεῖται δι' εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας. Ἐπειδὴ δ' ἀληθὴς τοῦ θεοῦ ἱερεὺς εἶναι ὁ γινώσκων τὴν οὐσίαν αὐτοῦ (περὶ Ἰσιδ. 3), κατὰ ἡ φιλοσοφία τὸ μέγιστον αὐτῆς τέλος ἐν τῇ θεολογίᾳ (μαντ. ἐκλ. 2· ἡ φιλοσοφία τέλος ἔχει τὴν θεολογίαν). Ἡ φιλοσοφία ἡ εἰς ἀδιαφορίαν φέρουσα, ὡς ἡ Ἐπικούρειος, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὴν πηγὴν τῆς μεγίστης ἡρεμίας καὶ εὐδαιμονίας (οὐδὲ ζῆν ἡδέως κατ' Ἐπικούρου 20 καὶ ἐφ.). διὰ τοῦτο σπουδαιότατα ζητήματα κατὰ τὸν Πλούταρχον εἰσι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτόν· Ἐν δὲ τοῖς ζητήμασι τούτοις ἔπεται τῷ Πλάτῳ καὶ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις.

Καὶ περὶ θεοῦ ἔπεται τῷ Πλάτῳ· διότι κατὰ Πλούταρχον οὐδεὶς τῶν φιλοσόφων ἔχει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὅσον ὁ Πλάτων, ὃν ὁμῶς ἐννοεῖ, ὡς οἱ νέοι Πυθαγόρειοι (μαντ. ἐκλελ. 47 καὶ ἐφ.).

Ὁ θεὸς κατὰ Πλούταρχον εἶναι τὸ ὄντως ὄν καὶ διὰ τοῦτο αἰδίδιον, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον (περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς εἰ. 19), καθαρὸν, νοητὸν, ἀγαθὸν, οὐδεμιᾶς ἀρετῆς ἐνδεὲς, πρόνοια ἐπὶ πάντα ἐκτεινομένη (περὶ Ἰσιδ. 67. μαντ. ἐκλ. 24. περὶ εἰμαρμ. 9). Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι νοῦς, εἶναι ἀμετάβλητος καὶ ἀφθαρτος (περὶ Ἰσιδ. 54).

Τῇ ἐννοίᾳ τοῦ θεοῦ ἀντιφατικὴ εἶναι ἡ σύγχυσις τοῦ θεοῦ μετ' αἰσθητῶν εἰδώλων, ἡ δόξα, ὅτι ἄψυχά εἰσι θεοί· (περὶ Ἰσιδ. 71. μαντ. ἐκλ. 15. βίος Περικλ. 39)· καὶ ἡ φυσικὴ τῶν

μύθων ἐξήγησις, ἣν οἱ Στωϊκοὶ παρέλαβον, δὲν ἀπεῖχε κατὰ Πλούταρχον πολὺ τῆς ἀθείας (Στωϊκ. ἐναντιωμ. 38. περὶ Ἰσιδ. 66. μαντ. ἐκλ. 19. περὶ τοῦ ει. 21).

Ὁ θεὸς δὲν δύναται τῇ ὕλῃ νὰ μιχθῇ καὶ σώμασι γινομένοις καὶ φθειρομένοις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀεὶ ὑπεράνω τῶν τοῦ κόσμου μεταβολῶν, ἐν βάθροις ἀγίοις (τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ) (μαντ. ἐκλ. 29).

Τὸν θεὸν περιγράφει ὁ Πλούταρχος ὡς προσωπικὸν (μαντ. ἐκλ. 8. 19. περὶ εἰμαρμ. 9. οὐδὲ κατ' Ἐπικ. ἡδ. ζῆν 20. Στωϊκ. ἐναντιωμ. 28). ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεῖ τὸ φθαρτὸν, τὸν περιορισμὸν καὶ τὰ πολλὰ, διότι εἶναι τὸ τέλειον ἡθικῶς καὶ νοερώς (Στωϊκ. ἐναντ. 40. περὶ Ἰσιδ. 1. 20. μαντ. ἐκλ. 29. περὶ τοῦ ει. 18).

Ἐκ τούτου τοῦ ὄντως ὄντος ζητεῖ ὁ Πλούταρχος νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα. Ὁ Πλούταρχος νομίζει ὅτι τὸ πεπερασμένον εἶναι μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος καὶ δὲν ἔχει σύστασιν ἐν τῇ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς· μόνον τὸ ὄν εἶναι αὐτῷ ἀίδιον, ἀνώτερον τοῦ χρόνου καὶ τῆς μεταβολῆς· τὸ δὲ μὴ ὄν δὲν δύναται νὰ ἐπήγασεν ἐκ τοῦ ὄντως ὄντος, διότι αἱ ἀτέλειαι καὶ ἐλλείψεις δὲν δύνανται νὰ πηγάσωσιν ἐκ τοῦ τελείου· διότι τὸ νὰ ὑποθέσῃ τις τὸν θεὸν τοῦ κακοῦ αἷτιον εἶναι τὸ αὐτὸ τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν θεότητα (Ἰσιδ. 45. Στ. ἐναν. 33). διὰ τοῦτο ὑποθέτει δύο ἀρχάς· ἀντιθέτους, μίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μίαν τοῦ κακοῦ, διότι ἐκ τῆς ὑποθέσεως δύο ἀρχῶν ἐξηγεῖ τὰς ἀτελείας, τὰς ἀνομοιότητας καὶ ἀντιθέσεις· διὰ τοῦτο τοῖς Πυθαγορείοις ἐπόμενος παραδέχεται δύο ἀρχάς· πρῶτας, μίαν παντὸς ἀγαθοῦ αἰτίαν καὶ μίαν παντὸς κακοῦ (μαντ. ἐκλ. 35). ἡ δὲ τοῦ κακοῦ αἰτία δὲν δύναται νὰ ᾔῃναι ἡ ἄποιος ὕλη, διότι ἐκ τοῦ ἀποίου δὲν δύναται νὰ παραχθῇ θετικόν, οἷον τὸ κακόν, καὶ διότι οὐδέποτε δύναται ἡ ὕλη νὰ ὑποτεθῇ ἄποιος, διότι πᾶσα ὕλη ὑποθέτει τι· οὕτω πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι κατὰ τὴν δημιουργίαν ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια εὔρεν ὕλην δεκτικὴν ἐνεργείας (περὶ Ἰσιδ. 58). Ὁ θεὸς οὔτε ἀπὸ τοῦ ἄσωμάτου σωματικὸν ἐποίησεν, οὔτ' ἐκ τοῦ ἀψύχου ψυχὴν, ἀλλὰ τὴν πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως κινουμένην ὕλην ἐτακτοποίησεν (ζητημ. Πλατ. 2, 2,

περὶ Ἰσιδ. 48. μαντ. ἐκλ. 37). Ἐὰν τῇ ὕλῃ ἀποδοθῶσιν ἰδιότητές τινες καὶ τὰ πέντε σώματα, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν αἰτίαν τοῦ κακοῦ ἀρχὴν τῆς ὕλης διάφορον καὶ τοῦ θεοῦ· ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ κακοῦ καλεῖται διαφόρως, οἷον Ἀριμάνης, Τύφων, Ἄρης, νεῖκος, θυὰς, καὶ παρὰ Πλούταρχου ἡ κακὴ τοῦ κόσμου ψυχὴ (περὶ Ἰσιδ. 46. 54. Πλατ. Τιμ. 52)· ἐκ ταύτης τῆς τοῦ κακοῦ ἀρχῆς πηγάζουσιν ὅλα τὰ ἐν τῇ φύσει κακὰ (περὶ Ἰσιδ. 49)· ἡ ὕλη εἶναι μὲν ὁ τόπος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δὲν εἶναι ὅμως τὸ κακόν· αὕτη εἶναι τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει (περὶ Ἰσιδ. 53)· ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν ὅτι ἡ δευτέρα ἀρχὴ διηρέθη εἰς δύο, ἐπομένως κατὰ Πλούταρχον εἰσὶ τρεῖς ἀρχαὶ τῶν ὄντων, ἡ θεότης ἥτοι τὸ ἀγαθόν, ἡ ἄτακτος τοῦ κόσμου ψυχὴ, ἐξ ἧς τὸ κακόν, καὶ ἡ ὕλη αὕτη καθ' αὐτὴν ἄποιος. Ἄρα ὁ Πλούταρχος τῷ Πλάτῳ κατὰ πάντα δὲν συμφωνεῖ, οὐδ' ἐν τῇ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίᾳ· ὁ Πλούταρχος λέγει μὲν, ὅτι ἡ ἰδέα εἶναι ἄϋλος καὶ ἀκίνητος (περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ει. 18), καὶ τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ ἐσχημάτισεν ὁ θεὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον (Ἰσιδ. 54. ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἐστὶν εἰκὼν τοῦ νοητοῦ), αἱ ἰδέαι ὅμως ἔχουσιν ὑποδεεστέραν σημασίαν, καὶ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς σχηματίζονται ἐν τῇ ὕλῃ καὶ παρίστανται ὑπὸ τῆς ὕλης δι' ἀπορρόγης τῆς θεότητος γονοποιούμεναι (περὶ Ἰσιδ. 53). Τοῖς δὲ νέοις Πυθαγορείοις ἐπόμενος παραδέχεται, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἰσὶ τὸ πρῶτον γέννημα τῶν πρώτων ἀρχῶν ὡς περαινομένου τοῦ ἀπείρου ὑπὸ τοῦ ἐνὸς (μαντ. ἐκλ. 35).

Ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ἀγαγὼν εἰς τάξιν τὴν ἄλογον ψυχὴν καὶ λόγου καὶ ἀρμονίας πληρώσας καὶ ἀντικαταστήσας τὴν ἄτακτον κίνησιν διὰ τακτικῆς, τὴν εὐμετάβλητον αἰσθητὴν γνῶσιν διὰ τῆς λογικῆς (1)· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἐσχηματίσθη ὁ οὐρανός· ἡ τακτικὴ κίνησις αὐτῆς εἶναι ὁ

(1) Anim. proc. 6, 14. Γέγονε δὲ φρονιμωτάτη καὶ δικαιοτάτη τοῖς κατ' ἀρμονίαν λόγοις· πρᾶξαθ' ἡ γὰρ ὁ δημιουργὸς ἀταξίαν καὶ πλημμέλειαν ἐν ταῖς κινήσεσι τῆς ἀναρμόστου καὶ ἀνοήτου ψυχῆς διαφορομένης πρὸς ἑαυτήν, τὰ μὲν διώρισε καὶ διέστησε, τὰ δὲ συνήγαγε πρὸς ἄλληλα καὶ συνέταξεν, ἀρμονίαις καὶ ἀριθμοῖς χρησάμενος.

χρόνος, πρὸ τῆς τακτικῆς κινήσεως χρόνος δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ κόσμος· ὅθεν ὁ κόσμος ἔχει ὠρισμένην ἀρχήν, τὰ δὲ συστατικὰ αὐτοῦ, τὴν ἄποιον ὕλην καὶ τὴν ἄλογον ψυχὴν, εὔρεν ὁ δημιουργὸς πρὸ αὐτοῦ (ζητήμ. Πλατ. 8, 4).

Ὁ Πλούταρχος ἀντιφέρεται πρὸς τὴν τοῦ κόσμου αἰδιότητα, ἣν καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι παρεδέχοντο, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι βλάπτεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς ψυχῆς ὑπὲρ τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕψος τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τὸν κόσμον· διὰ τῆς ψυχῆς μεταδίδει ἡ θεότης ἑαυτὴν τῷ κόσμῳ· ὁ θεῖος νοῦς μεταβαίνει εἰς γένεσιν καὶ φανεροῦται ἐν τῇ τακτικῇ τοῦ κόσμου κινήσει (περὶ Ἰσιδ. 62. anim. procr. 4)· ὁ θεὸς ὢν τοῦ κόσμου δημιουργὸς ἐνέφυσεν τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν (ζητήμ. Πλατ. 2, 1)· ἐνταῦθα ὅμως δεῖκνυνται ἰδέαι Στωϊκαί· ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου σύγκειται ἐκ τοῦ θείου νοῦ τοῦ ρεύσαντος εἰς τὴν ὕλην καὶ ἐκ τῆς ἀτάκτου δυσνάμεως, τῆς καλουμένης κακῆς ψυχῆς ὑπ' αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐτερότητος (περὶ Ἰσιδ. 49)· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι μεμιγμένον τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ τάξις καὶ ἡ ἀταξία, καὶ ὁ οὐρανὸς διαιρεῖται εἰς τὴν τῆς ὁμοιότητος καὶ τὴν τοῦ θατέρου σφαῖραν, δηλαδὴ τῶν ἀπλανῶν καὶ πλανήτων (1). Ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ βελτίονος τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς ἔχει τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, ἐκ τοῦ χείρονος τὰς ἀλόγους ὁρμὰς καὶ τὴν αἰσθητικότητα (anim. procr. 24. ψυχὴ γὰρ αἰτία κινήσεως καὶ ἀρχή, νοῦς δὲ τάξεως καὶ συμφωνίας περὶ κίνησιν).

Περὶ δὲ προνοίας κάμνει λόγον νοῶν πρόνοιαν πρῶτον μὲν τὴν βούλησιν καὶ τὸν νοῦν τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, ὑφ' ὧν τὸ πᾶν κρατεῖται, δεύτερον δὲ τὴν πρόνοιαν τῶν οὐρανίων θεῶν (ἄστρων) περὶ τῶν φθαρτῶν ὄντων καὶ τῆς τῶν γενῶν διατηρήσεως, καὶ τρίτον τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ τῶν δαι-

(1) Περὶ Ἰσιδ. 49. Μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίονος τὸ κράτος ἐστίν· ἀπολέσθαι δὲ τὴν φαύλην παντάπασιν ἀδύνατον, πολλὴν μὲν ἐμπεφυκυῖαν τῷ σώματι, πολλὴν δὲ τῇ ψυχῇ τοῦ παντός καὶ πρὸς τὴν βελτίονα ἀεὶ διαμαχοῦσαν.

μόνων (περὶ εἰμαρμ. 9. περὶ τοῦ δαιμ. Σωκρ. 22. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. ει. 21. μαντ. ἐκλ. 7)· παραδέχεται δὲ καὶ κακοὺς δαίμονας (μαντ. ἐκλ. 10. Ἰσιδ. 25)· τρόπον δ' αὐτῶν μεταξὺ τοῦ εὐμεταβλήτου καὶ ἀμεταβλήτου, ἄνω καὶ κάτω σελήνης (de fac. lun. 28). Ἐκ δὲ τῶν δαιμόνων παράγει τὴν μαντικὴν· οἱ δαίμονες ἐπιτηροῦσι τὰς λατρείας, τιμωροῦσι τὰ ἀνοσιουργήματα, προστατεύουσι τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἐναρέτους (μαντ. ἐκλ. 10. 13. 16). Ὁ δὲ τοῦ ἀνθρώπου δαίμων, λέγει, εἶναι ὁ νοῦς αὐτοῦ. (Διων. 2. 54. Βροῦτ. 36. Καίσι. 69. Ἀλεξ. 50. περὶ δαιμ. Σωκρ. 22).

Ἡ δὲ πρόνοια εἶναι ἡ βούλησις καὶ ἡ ἰδέα τοῦ μεγίστου θεοῦ· ἡ βούλησις ἐκτελεῖται τριττῶς· ἡ διακόσμησις καὶ οἱ κοινοὶ νόμοι πηγάζουσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ δημιουργοῦ· ἡ γένεσις καὶ τήρησις τῶν θνητῶν ὄντων ἐκ τῶν ὁρχτῶν θεῶν (ἄστρον)· αἱ πράξεις καὶ τύχαι τῶν ἀνθρώπων ἴστανται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ ἐδηγίαν τῶν δαιμόνων (περὶ εἰμ. 9)· ἡ εἰμαρμένη ἀπορρέει ἐκ τῆς προνοίας καὶ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένος νόμος (περὶ εἰμ. 10). Ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἀπαράβατος, δὲν εἶναι ὅμως τοῖς λογικοῖς οὖσιν ἀπόλυτος· ἡ εἰμαρμένη ὁρίζει τὰς συνεπείας, τὰς πράξεις ὅμως δὲν διατάσσει· διότι πάντα κατὰ πρόνοιαν γίνονται καὶ οὐχὶ καθ' εἰμαρμένην καὶ κατὰ φύσιν (περὶ εἰμ. 5. 9. 6. μαντ. ἐκλ. 47). Ὁ κόσμος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἔργον τῆς προνοίας νικώσης καὶ συνδεούσης τὰς δυνάμεις εἰς ἓν. (de fac. lun. 12). Διὰ δὲ τὴν θεολογικὴν ταύτην θεωρίαν παρημέλησεν ὁ Πλούταρχος τῶν φυσικῶν, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Πλάτωνος παραδέχεται τὴν περὶ τῶν στοιχείων θεωρίαν, ἐκ δὲ τῶν Στωϊκῶν τὸν αἰθέρα ὑπέλαβε πῦρ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου ἐκπύρωσιν παρέλαβεν (μαντ. ἐκλ. 31. περὶ τοῦ ει. 11. Στ. ἐν. 38).

Καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασι παρέλαβεν ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ὡς διακρίνας λογικὸν καὶ ἄλογον μέρος ψυχῆς, τὸ δ' ἄλογον εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν διαιρέσας· τὰς δὲ τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συνδέσας ἐξήγαγε πέντε μέρη ψυχῆς, τὸ θρεπτικόν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ὄρε-

κτικόν, τὸν θυμὸν καὶ τὸν νοῦν (μαντ. ἐκλ. 10. 36. δαιμ. Σωκρ. 22. περὶ τοῦ ει. 13).

Τὴν δ' ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐξήγαγεν ὡς αἴτημα πρακτικόν καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικῶς, ὡς φαίνεται (περὶ Ἰσιδ. 78. μαντ. ἐκλ. 38).

Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ ἔπεται τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει (περὶ παιδ. ἀγωγ. 4). Καὶ περὶ ἠθικῶν σχέσεων, οἰκιακοῦ βίου, φι-
λίας, φιλανθρωπίας ὁμιλῶν ἔπεται τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέ-
λει (tranqu. anim. 3. 17. Κλεομ. 31. Αἰμ. Παῦλ. 34). Ἐπί-
σης δὲ τὸν κοσμοπολιτισμὸν ἀσπαζόμενος ἀνῆρει τὴν μεταξὺ
Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων διαφορὰν, ἣν μόνον ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ
κακίᾳ ἀνεγνώριζε.

Καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς κατὰ τὸ πλεῖστον ἠκολούθει τῷ Πλά-
τῳ καὶ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ προέκρινε τὴν μοναρχίαν, τὸν δ'
ἄρχοντα ὑπέθετεν ὑπερέτην καὶ εἰκόνα τῆς θεότητος πρὸς ἄν-
θρώπων σωτηρίαν καὶ ἐπιμέλειαν. (Πρὸς ἡγεμ. ἀπαίδ. 3, 3.
οὐδὲ ζῆν ἡδ. κατ' Ἐπίκτ. 21. Κολωτ. 31. Ἰσιδ. 71).

Τὴν δὲ θρησκείαν ἐθεώρει πηγὴν ἀένναον τῆς ψυχικῆς ἡρε-
μίας καὶ βάσιν τῆς κοινωνίας ἀναγκαίαν. Ἡ ἀθεότης ἀναιρεῖ
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἡ εὐσέβεια εἶναι τὸ μέσον τῆς ἀναιρέ-
σεως τῆς ἀθεότητος καὶ τῆς δεισιδαιμονίας (περὶ Ἰσιδ. 11.
71. οὐδὲ ζῆν. . . 21). τὴν δὲ δεισιδαιμονίαν ὑποθέτων χεί-
ρονα τῆς ἀθεότητος ἐξελέγχει τοὺς ποιητὰς διὰ τοὺς μύθους
αὐτῶν (Ἰσιδ. 11).

Τὴν δ' ἀποκάλυψιν παραδεχόμενος θεωρεῖ τὸ ἀνώτερον αὐ-
τῆς εἶδος πάθος ψυχῆς καθιστῶν τὸν ἄνθρωπον ὄργανον τοῦ
ὑψίστου (de Pyth. orac. 21. μαντ. ἐκλ. 48). Μεταξὺ θεοῦ καὶ
ψυχῆς εἰσὶ δαίμονες· ὁ ἄνθρωπος γίνεται δεκτικὸς ἀποκαλύ-
ψεως διὰ ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ· ἡ
δ' ἐσωτερικὴ ἀποκάλυψις διαλάμπει τῇ ψυχῇ καὶ παρέχει τὴν
καθαρὰν ἀλήθειαν (περὶ Ἰσιδ. 77). καὶ ἐνταῦθα παρίστανται
ἰδέαι Στωϊκαὶ καὶ νέαι Πλατωνικαὶ περὶ ἐκστάσεως. Περὶ δὲ
μαντείων καὶ τῆς τούτων δυνάμεως εἶχε μεγάλην ἰδέαν καὶ
τοὺς χρησμούς· ὑπελάμβανεν ἀληθεῖς (μαντ. ἐκλ. 9. 39. de

Pyth. orac. 7, 20. 11, 29. Ἀλκιβ. 39. Τιμ. 12, Αἰμ. Παῦλ. 24. Ἀλεξ. 14).

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τῶν πολλῶν θρησκείαν ἔλεγεν, ὅτι αὕτη περιέχει πολλὰ ἡμαρτημένα καὶ τῆς θεότητος ἀνάξια, ταῦτα δ' εἰσὶν ἀναγκαῖα. Οἱ δὲ θεοὶ εἰσιν ὀνόματα ἐνὸς θεοῦ, ὅτι μόνον εἷς θεὸς ἐστίν, ὡς εἷς ἥλιος, μία πρόνοια, ἥτις κυβερνᾷ (Ἰσιδ. 67).

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Πλούταρχος παραδέχεται τὰς θρησκείας ἀπάσας καὶ δικαιολογεῖ, ἀλλὰ παραδέχεται μόνον τὴν λατρείαν τῆς τοῦ ἔθνους του θρησκείας (ζητημ. συμποσιακ. IV, 6. Στ. ἐν. 38. Ἰσιδ. 20. 66). Τὸν δὲ μῦθον ὑπελάμβανεν ἀντανάκλασιν τῆς ἀληθείας καὶ παρεδέχετο τὴν ἀλληγορικὴν τῶν Στωϊκῶν ἐξήγησιν τῶν μύθων, καὶ συνεμίγνυσεν ὅλας τὰς θρησκείας μετ' ἀλλήλων. Εἷς δὲ τὴν τῶν νέων Πυθαγορείων ἀσκητικὴν μικρὰν δείκνυσι κλίσιν, θέλει ὅμως τὴν ἠθικὴν ἐξάσκησιν, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀρετὴ. (Ἰσιδ. 2. 60. δαιμ. Σωκρ. 15). Εἷς δὲ τὴν ἀποχὴν πολλὴν σημασίαν δὲν δίδει· συνιστᾷ χωνευτικὴν τροφὴν εἰς ὑγίειαν συντελοῦσαν καὶ εἰς πνευματικὴν ἐνέργειαν, καὶ περιορίζει τὴν ἐκ τῶν ζώων τροφὴν (de Sanit. praec. 18)· δὲν ἀπαιτεῖ ὅμως παντοτεινὴν ἀποχὴν (de solert. anim. 7, 5)· (τὰ ὑγιεινὰ παραγγέλματα δὲν φαίνονται τοῦ Πλουτάρχου γνήσια).

Τοῦ αὐτοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι ἦσαν καὶ ὁ Μάξιμος καὶ ὁ Ἀπουλήϊος καὶ ὁ Νουμῆνιος καὶ ἄλλοι.

Μάξιμος ὁ Τύριος ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ζῶν ἦτο θαυμαστής τοῦ Πλάτωνος καὶ φιλόσοφος Πλατωνικός. Ἡ ἐπιστήμη ἦτο αὐτῷ τὸ μέγιστον. Παραδεχόμενος τὴν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν θεωρίαν τῶν Περιπατητικῶν καὶ Ἀκαδημαϊκῶν προκρίνει τὸν κυνικὸν βίον Dissert. VII, 6. VII, 5. XL, 5), καὶ ἐν ἄλλοις συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ὅτι τὸ μόνον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετὴ (XVIII, 3), τὰ δὲ κακὰ εἰσι μέσα, ὁ κόσμος ἀρμονία ἐκ τοῦ θεοῦ (XI, 7. XVI, 3).

Καὶ ἐν τῇ περὶ ψυχῆς θεωρίᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ μιγνύει στοιχεῖα Πλατωνικὰ καὶ Ἀριστοτελικά (XVII, 8).

Ὁ Μάξιμος ὁμοῦ παραδέχεται καὶ τὸν δυαδισμόν τῶν νέων Πυθαγορείων (XVI, 2, XI, 6. XXIII, 5). Ὁ θεὸς ὡς νοῦς ὑπέρτατος καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι εἰς ἐπέκεινα χρόνου καὶ φύσεως, ἀόρατος, ἄρρητος, μόνον τῷ καθαρῷ νῷ γνωριστὸς (VIII, 10. XVII, 8), δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ ἀρχῶν, οὗ ἡ πρόνοια ἀεὶ ἐνεργεῖ, περιέχει καὶ συντηρεῖ (X, 8. XXI, 6). ἡ ὕλη καθὼ ὕλη τῆς δημιουργίας εἶναι αἰτία τῶν κακῶν XLI, 4). Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν οἱ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες συνδέοντες τὸ ὑπεραισθητὸν μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ (XV, 7. XVII, 12). Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θεία, τὸ δὲ σῶμα εἶναι τὸ δεσμωτήριον αὐτῆς (XIII, 5). ἀπαλλαττομένη δὲ τοῦ βίου τούτου ἀποκτᾷ καθαρὰν γνῶσιν καὶ ἐποπτείαν τοῦ θείου (XVI, 9). Ἀπόδειξιν δὲ τῆς ὑπάρξεως τῆς θείας προνοίας ἐκλαμβάνει φήμας, οἰωνοὺς, ὄνειρα, φωνὰς, θυσίας (XIV, 7). ὑπερασπίζων τὰς αἰσθητὰς τῆς θεότητος παραστάσεις δι' εἰκόνων καὶ μύθων ὡς μέσον ἐξυμνεῖ τοὺς ποιητὰς ὡς τοὺς ἀρχαιοτάτους φιλοσόφους (X, 3. XXIII, 3).

Σύγχρονος δὲ τοῦ Μαξίμου ἦτο ὁ Ἀπουλήϊος, καὶ οὗτος ἦτο Πλατωνικός· καίτοι καὶ ἄλλων μιγνύει ἰδέας, ἡ βάσις ὁμοῦ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ εἶναι Πλατωνικὴ τε καὶ νέα Πυθαγόρειος.

Ἀρχὰς ἐκλαμβάνει τὸν θεόν, τὴν ὕλην καὶ τὰς ἰδέας. Τὸν θεὸν λέγει ἄρρητον καὶ ἀπερίμετρον καὶ ἀνώτερον τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν (de deo Socr. 3). Αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἀπλῶς μορφαὶ, ἄσώματα καὶ τῶν ὄντων παραδείγματα· καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει φύσεως ἀνωτέρας (δογμ. Πλατ. I, 6). μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου θέτει τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας (δογμ. Πλατ. I, 11). αἱ θυσίαι ἀναφέρονται εἰς τοὺς δαίμονας, τὰ εἶδωλα, οἱ ναοί· οἱ χρησμοὶ, αἱ ἀποκαλήψεις ἐξ αὐτῶν προέρχονται (de deo Socr. 14). Ἡ ψυχὴ ἡ ἀνθρωπίνη εἶναι ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν δαιμόνων ἢ καὶ τῶν θεῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐσκέπτετο καὶ Θεὸν ὁ Σμυρναῖος, οὐ μόνον τοῖς Πυθαγορείοις ἐπόμενος, ἀλλὰ καὶ τῷ Πλάτῳ (Θεων. Μαθ. II, 38. I, 4). Οὕτως ἐσκέπτετο καὶ ὁ Ἀλκίνοος πραγματευθεὶς περὶ τῶν ἰδεῶν, τῆς ὕλης, τῆς θεότητος, τῆς

τοῦ κόσμου αἰδιότητος, τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τῆς δαιμονολογίας ἰδίως.

Καὶ ὁ Ἀττικὸς προσεγγίζει τῷ Πλουτάρχῳ ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ ἀγαθῆς καὶ κακῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς.

Καὶ ὁ Κέλσος, καθ' οὗ ὁ Ὀριγένης συνέγραψεν, ὑπεστήριξε τὸν ἐθνισμὸν θεωρίαις Πλάτωνος καὶ ἰδίαις (Ὀριγ. κατὰ Κέλσου IV, 36. I, 68. V, 14. VI, 1. 63. VII, 42). Ὁ Κέλσος ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ ὁρμώμενος λέγει ὅτι ὁ θεὸς οὐδὲν θνητὸν ἐδημιούργησεν, καὶ ἡ ψυχὴ ἔργον οὗσα αὐτοῦ εἶναι φύσεως ἀνωτέρας καὶ ἀθάνατος (VIII, 49). VII, 53). Τὸ θνητὸν καὶ κακὸν πηγάζει ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς ὕλης (IV, 65). ἐπεὶ δὲ ἡ φύσις τῆς ὕλης εἶναι ἀμετάβλητος, ἄρχεται ὑπὸ φυσικῆς ἀνάγκης· ἐὰν ὁ θεὸς εἰς τὸν κόσμον δὲν ἐνεργῇ, πρέπει ἐν τῷ μέσῳ νὰ ὑπάρχωσι θεοὶ καὶ δαίμονες· ὅθεν εὐλόγως πρέπει τὰ ἄστρα νὰ λατρεύωμεν, τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας, καὶ λατρεύοντες ταῦτα δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ὅτι τὸν ὑψιστον λατρεύομεν, καίτοι ἕκαστον ἔθνος τηρεῖ τὴν ἰδίαν λατρείαν καὶ ἀποδίδει τοῖς θεοῖς τιμὰς, οἷς ἐνεπιστεύθη τὴν τοῦ κόσμου τήρησιν (V. 26. VII, 68. VIII, 2).

Καὶ παρὰ τῷ Νουμηνίῳ ἐπικρατεῖ τὸ Πλατωνικὸν ὑπὲρ τὸ Πυθαγόρειον. Καίτοι δ' οὐδὲν νέον προήγαγε, φαίνεται ὅμως ὡς ἄμεσος πρόδρομος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. IX, 7. XIV, 5). Περὶ τὰ δόγματα, ὡς φαίνεται, τῶν Ἀνατολικῶν ἀσχοληθεὶς ἐνόμιζεν ὅτι παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς ὑπῆρχε μείζων σοφία ἢ παρ' Ἑλλήσι· διὰ τοῦτο τὸν Πλάτωνα ἀπεκάλεσε Μωσῆν Ἀττικίζοντα, διότι ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ σοφία ἐλήφθη παρὰ τῶν Ἀνατολικῶν. (Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. I, 342).

Τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος διέκρινε τὸ ἀσώματον τοῦ σωματικοῦ θεωρῶν τὸ μὲν ἀμετάβλητον, τὸ δὲ μεταβλητόν· τὸ δ' ἀμετάβλητον δὲν δύναται νὰ ᾔηται σῶμα, οὐδὲ ὕλη, διότι τὸ μὲν μεταβάλλεται, ἡ δὲ αἰεὶ ῥέει· τὸ σῶμά ἐστι διαιρετὸν ἐπ' ἄπειρον καὶ δύναται νὰ διασκεδασθῇ· τὸ σῶμα δὲν δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὸ σῶμα· ἄρα πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τι ἀσώματον, ψυχὴ

τις αὖλος, ἵνα τὴν διασκέδασιν καὶ διάλυσιν κωλύῃ· ἐντεῦθεν δεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀσωμάτου ἀναγκαίαν (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 2. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XV, 7).

Τὸ δὲ σωματικὸν ἤτοι τὴν ὕλην ἐθεώρει αἰτίαν τοῦ κακοῦ, ὡς τὸ ἄπειρον, ἄτακτον, ἄψυχον, μὴ ὄν. Τὸ δ' ἀσώματον ἤτοι τὸν θεὸν ὡς τὸ ὄν, τὸ ἐν, τὸ ἀγαθόν, τὸν πρῶτον θεὸν ἀργὸν ἔργων συμπάντων, τουτέστι μὴ δημιουργοῦντα (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 18). Ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ἀπλοῦς, ἀκίνητος, τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν, χωριστὸς τῆς ὕλης, θεωρητικὸν βίον διάγων.

Ὁ δεῦτερος θεὸς εἶναι κατὰ παραγωγὴν ἀγαθὸς καὶ οὐχὶ ὡς ὁ πρῶτος καθαρὸς· ὁ δεῦτερος βλέπει πρὸς τὸν πρῶτον καὶ πρὸς τὴν ὕλην, καὶ διὰ τοῦτο διπλοῦς τὴν φύσιν καὶ κατ' οὐσίαν ὑπεραισθητὸς, κατ' ἐνέργειαν αἰσθητὸς κόσμος, οὗ ψυχὴ οὗτός ἐστιν (1).

Ὁθεν ὁ Νουμήνιος διακρίνει τρεῖς θεοὺς, τὸν πατέρα, τὸν δημιουργὸν καὶ τὸ ποίημα τὸ τρίτον· ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός· ὥστε ὁ Νουμήνιος νομίσας, ὅτι ὁ Πλάτων τὸν δημιουργὸν κατώτερον θεὸν τοῦ πρώτου ὑπέλαβε, παρέλαβεν ὡς διάφορον τοῦ πρώτου.

Ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ κόσμου αὐτὸς καθ' αὐτόν· εἰ δ' εἶναι ἀργός, πῶς ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ; πῶς νὰ γεννήσῃ τὸν δεῦτερον;

Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐκ τοῦ δευτέρου θεοῦ καὶ τῆς ὕλης ἐδημιουργήθη, ἔχει ὁ ἄνθρωπος δύο ψυχάς, μίαν λογικὴν καὶ μίαν ἄλογον (Στοβ. ἐκλ. I, 836)· καὶ ἐκ μὲν τῆς λογικῆς πηγάζει τὸ ἀγαθόν, ἐκ δὲ τῆς ἀλόγου τὸ κακόν· καὶ τῷ μὲν λόγῳ κοινωνοῦμεν τοῦ θεοῦ (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XI, 22), καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κοινωνίᾳ ἀναιρεῖται πᾶσα ἀντίθεσις (Στοβ. ἐκλ. I, 1066).

Τὴν δ' ἐνσωμάτωσιν ὑπέλαβε πτώσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ θείου (Στοβ. I, 910), τὴν δὲ καθαρισθεῖσαν ψυχὴν ἐνόμιζεν ὡς δυναμένην νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ θεοῦ· ἡ δὲ μετεμψύχωσίς ἐστι πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀκαθάρτων ψυχῶν (Νεμ. περὶ φυσ. ἀνθρ.

(1) Εὐσεβ. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητὰ, ὁ δὲ δεῦτερος περὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. (Εὐσεβ. XI, 18. Ὁ δεῦτερος καὶ τρίτος θεὸς εἷς.

51). Τὴν δ' οὐσίαν τῆς ψυχῆς ὡς Πυθαγόρειος ἔθεσεν εἰς τὸν ἀριθμὸν (Πρόκλ. εἰς Τίμ. 187). τὴν δὲ γνῶσιν, δι' ἧς μετέχομεν τοῦ θείου, ὑπέθετε μέγιστον ἀγαθὸν καὶ δῶρον θεῖον· ταύτην δὲ κτῶμεν τῶν ἐκτὸς ἀπέχοντες· τὴν δὲ τῶν ἀριθμῶν θεωρίαν συνιστᾷ ὡς ὁδὸν ἄγουσαν εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 22).

Τὰς αὐτὰς δ' ἰδέας ἠσπάσατο καὶ ὁ Κρόνιος τοῦ Νουμηνίου σύγχρονος (Στοβ. ἐκλ. I, 896), καὶ ὁ Ἀρποκρατίων μαθητὴς τοῦ Ἀττικοῦ (Πρόκλ. εἰς Τιμ. 93). Καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὕστερον Στωϊκοὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τὴν εἰς τὸν νέον Πλατωνισμόν ἄγουσαν ἔλαβον, διότι μὴ εὐρίσκοντες ἐπιστημονικὴν βεβαιότητα εἰς τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως ἐζήτουν θρησκευτικὴν βεβαιότητα, ὡς ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Σενέκας, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μ. Αὐρήλιος ἐπιβεβαιούσι τραπέντες ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Στωϊκῶν θεωρίας εἰς τὸ θρησκευτικόν, ὅπερ πλεῖον παρὰ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις καὶ Πλατωνικοῖς ἀναπτύχθ' ἐν παρесеκέυασε τὴν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν ὁδόν.

II. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἦτοι ἡ Ἑλληνοϊουδαϊκὴ.

Ἔνεκα δὲ τῶν τότε σχέσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ὑποτίθεται καὶ τις ἐπενέργεια τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου μετενάστευσαν Ἰουδαῖοι εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἠύξησαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων κατὰ τὸν ἀριθμόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐπενήργησεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ συνεμίχθη μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς· ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ οὐσα ὑπέροχος ἐπενήργησεν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ παρήγαγε τὴν Ἑλληνοϊουδαϊκὴν φιλοσοφίαν, ἧς βάσιν κυρίως ἀπετέλει ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, διότι ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ ᾔηται μέσον ἀπλῶς βοηθητικὸν πρὸς κατάληψιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Οἱ Ἰουδαῖοι ᾔθελον νὰ δεικνύωσι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν βιβλίων των· καὶ ἐὰν ἡ ἔννοια αὐτῶν συνεφώνει τοῖς συστήμασι τῶν φιλοσόφων,

δὲν ἐζήτουν τὸν λόγον ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς βιβλίοις, ἃ διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν καταγωγὴν των ἔπρεπε νὰ περιέχωσι πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν· καὶ διὰ τοῦτο τὰ δόγματα τὰ μετενεχθέντα εἰς τὴν γραφὴν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετήνεγκον ἀντιστρόφως ἐκ τῆς γραφῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· διὰ δὲ τοῦτο, ἀγνοοῦντες, ὅτι διὰ τῆς ἐρμηνείας των ταύτης μετεβάλλετο ἡ ἀρχαία τῶν ἱερῶν γραφῶν ἔννοια, δὲν ἠδύναντο τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τῶν βιβλίων των νὰ νοήσωσιν· ἐπειδὴ δ' ὡς Ἰουδαῖοι ἠβούλοντο νὰ στερεώσωσι τὰς παραστάσεις των τὰς ἀπομακρυνθείσας τῶν ἀρχαίων Ἰουδαϊκῶν διὰ τῶν συγγραφῶν των, ἐπόμενον ἦτο ἡ ἔννοια αὐτῶν νὰ διαστραφῇ, τὰ δόγματα καὶ αἱ διηγήσεις αὐτῶν νὰ λάβωσιν ἄλλην σημασίαν ἢ ἐκείνην, ἣν κατὰ γράμμα ἐκφράζουσιν, ἡ δ' ὅλη Παλαιὰ διαθήκη ἀλληγορικῶς νὰ καταληφθῇ.

Οἱ δ' Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι μὴ ἔχοντες βάσιν καὶ τέλος τὸ φιλοσοφικόν, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικόν, δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὸ ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνο, ὃ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἦτο αὐτοῖς χρήσιμον· οὗτοι δὲ δὲν ἦσαν ἐκλεκτικοὶ ἄνευ ἀρχῶν, ἀλλ' εἶχον τὸ αὐτὸ σύστημα τοῖς νέοις Πυθαγορείοις καὶ Πλατωνικοῖς, δηλ. σύστημα δυαδικόν, ἀντίθεσιν τοῦ θεοῦ καὶ ἐπιγείου ὑποθέτον· ἡ περὶ θεοῦ ἔννοια αὐτῶν ἦτο ἀφηρημένη, δὲν ἠσπάζοντο τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ παρεδέχοντο τὴν κατάβασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα, μέσα ὄντα, πίσιν θείας ἀποκαλύψεως, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι τὸν θεὸν τῶν φιλοσόφων τὸν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου συνεταύτισαν μετὰ τοῦ Ἰεχοῦᾶ, ἐνὶ λόγῳ ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ τῆς θετικῆς βάσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ἐν πολλοῖς συνεφώνει τῇ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλοσοφίᾳ περὶ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ θεοῦ, περὶ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ, περὶ μέσων ὄντων, ἃ οἱ Ἰουδαῖοι ἀγγέλους προσηγόρευον, περὶ τοῦ θεοῦ πνεύματος, ὃ σοφία μετωνομάσθη, περὶ τῆς ἀποκαλύψεως κλπ. Μόνον δὲ ἠδύνατο νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία περὶ τούτου, ἂν ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία παρήχθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἢ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· Ἐπειδὴ κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα

π. Χρ. φαίνεται σύνδεσμος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολογίας, ἡ δὲ τοῦ Φίλωνος θεωρία φαίνεται ἡ αὐτὴ τῇ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν, ἀποδείκνυται ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ θρησκευτικὴ φιλοσοφία εἶναι μεταγενεστέρα.

Πρῶτος ὁ Ἀριστόβουλος ὥρισε τὴν σχέσιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, καὶ συνειδῶς ὅτι ἡ Μωσαϊκὴ θεωρία συνεφώνει τοῖς δοκιμωτέροις τῶν Ἑλλήνων συστήμασι συνέδεσε τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν μετὰ συστηματικῶν Ἑλληνικῶν.

Τοῦ Φίλωνος φαίνονται καὶ ἄλλοι προηγούμενοι, τοῦλάχιστον αὐτὸς ἀναφέρει ἐρμηνευτὰς (Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abth. 225) ἐρμηνεύοντας ἀλληγορικῶς· ἐκ δὲ τῶν ἀναφερομένων ἀποδείκνυται, ὅτι ἐγίνωσκον τὸν νοῦν τοῦ Πλάτωνος, ἐπομένως καὶ πρὸ τοῦ Φίλωνος ὑπῆρχον ἐρμηνευταί.

Καὶ ὁ Ἀριστέας δεικνύει, ὅτι τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐγίνωσκεν, καὶ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων ἀναπτύσσει τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν παθῶν, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἀποσπάσματα τῶν Σιβυλλείων δεικνύουσι Στωϊκὴν θεωρίαν, καὶ ἡ σοφία ἡ περιγραφομένη ὡς ἔλλαμψις τοῦ θεοῦ φωτὸς, ὡς κάτοπτρον, ὡς ἀπόρροια τῆς θεότητος, δεικνύει τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τοῦ παγκοσμίου πνεύματος· ἡ δὲ σοφία διακρίνεται τοῦ θεοῦ καὶ δεικνύεται ὡς θεῖος λόγος παρὰ τῷ Φίλωνι. Ἐν τῇ σοφίᾳ φαίνεται καὶ ὁ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν δυαδισμὸς (φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον κλπ.), ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ ἐπίσης· διότι ἡ μὲν ψυχὴ παρίσταται τοῦ σώματος ἀνωτέρα, τὸ δὲ σῶμα ὡς φυλακὴ καὶ δεσμοτήριον αὐτῆς. Ἐκ δὲ τούτων τεκμαίρεται ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. 232 καὶ ἐφ.), ὅτι ἡ σοφία Σολομῶντος πηγάζει ἐκ τῶν Ἑσσαιῶν καὶ Θεραπευτῶν.

Οἱ Ἑσσαῖοι κατὰ Φίλωνα ἢ Ἑσσηνοὶ κατὰ Ἰώσηπον ἀναφέρονται ὡς μία τῶν τριῶν αἱρέσεων τῶν Ἰουδαίων (Josph. Ἀντ. qu. XIII, 5) (δηλ. τῶν Φαρισαίων, Σαδδουκαίων καὶ Ἑσσαιῶν). Τὸ ἰδιάζον τῆς αἱρέσεως ταύτης εἶναι ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ

τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Οἱ Ἑσσαῖοι ἀπετέλουν ἑταιρίαν θρησκευτικὴν καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ. Χρ. ἀνέβαινεν εἰς τέσσαρας χιλιάδων ἀνδρῶν· οὗτοι εἶχον ἰδίους ἱερεῖς, ἐπιμελητὰς, ἀποδέκτας προσόδων, ταμίας, ἐδίκαζον δὲ οὐκ ἐλάττους τῶν ἑκατὸν συνελθόντες· διήρηνται δὲ κατὰ χρόνον τῆς ἀσκήσεως εἰς μοίρας τέσσαρας· ὥμνουν τὸ πιστὸν ἀεὶ παρέξιν πᾶσι, μάλιστα δὲ τοῖς κρατοῦσι, μηδενὶ μεταδοῦναι τῶν δογμάτων ἐτέρως, ἢ ὡς αὐτὸς μετέλαβε· μήτε κρύψειν τι τοὺς αἰρετιστάς, μήτε ἑτέροις αὐτῶν τι μηνύσειν, ἐὰν μέχρι θανάτου τις βιάζεται· ἐν ταύτῃ δ' ὥκουν κατὰ θιάσους ἑταιρίας καὶ συσσίτια ποιούμενοι· ἦσαν ὁμοδίαιτοι καὶ ὁμοτράπεζοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· οὐδενὸς οἰκία τις ἦν ἰδία· οἱ μὲν γεωπονοῦντες οἱ δὲ τέχναις μετιόντες ὅσαι συνεργάτιδες εἰρήνης ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς πλησιάζοντας ὠφελοῦσιν· οἰκοῦσι δὲ πολλάς μὲν πόλεις τῆς Ἰουδαίας, πολλάς δὲ κώμας καὶ μεγάλους καὶ πολυαριθμούς ὁμίλους, παρὰ τὸ νεκρὸν ὕδωρ ἐν τῇ μεσογείᾳ τῆς Παλαιστίνης πόλιν ὅλην εὐδαίμονα κειμένην. Οἱ Ἑσσαῖοι διεκρίνοντο κατὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν ζῶντες λιτῶς καὶ τὴν ἡδονὴν ὡς ἁμαρτίαν φεύγοντες, ὄντες εὐσυνεῖδητοι, δίκαιοι, φιλαλήθεις, τῆς ἀδικίας ἐχθροὶ ἄσπονδοι· οὔτε γαμετὰς εἰσάγονται, οὔτε δούλων ἐπιτηδεύουσι κτῆσιν, δοῦλος παρ' αὐτοῖς οὐδὲ εἷς ἐστίν, ἀλλὰ πάντες ἐλεύθεροι ἀνθυπουργοῦντες ἀλλήλοις· καταγινώσκουσι τῶν δεσποτῶν οὐ μόνον ὡς ἀδίκων ἐσιόπτητα λυμαινομένων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσεβῶν θεσμὸν φύσεως ἀναιρούντων, ἢ πάντας ὁμοίως ὡς ἀδελφοὺς γνησίους ἀπειργάσατο· σέβονται δὲ τὰ μέγιστα μετὰ τὸν θεὸν τὸ ὄνομα τοῦ νομοθέτου· καὶ βλασφημήσῃ τις εἰς τοῦτον, κολάζεται θανάτῳ.

Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἦτο ἡ βάσις τῆς πίστεως καὶ τοῦ βίου αὐτῶν· τὸν νόμον τοῦτον ἀνὰ πᾶν σάββατον ἐν τοῖς ὁμίλοις ἀνεγίνωσκον καὶ ἡρμηνεύον. Ἐξέκλινον δὲ καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἔθους τῶν Ἰουδαίων· δὲν μετέσχον τῶν θυσιῶν, διότι ἐνόμιζον, ὅτι εἶναι ἀσυγχώρητον νὰ φωνεύωσι τὰ ζῶα καὶ νὰ τρέφονται ἐξ αὐτῶν· ἐπίσης δ' ἀπεῖχον καὶ οἴνου καὶ βρωμάτων

παρ' ἄλλων παρασκευαζομένων, καὶ γάμου καὶ ἡδονῆς, εἰ καὶ τέκνα ἄλλων παρελάβανον καὶ ἀνέτρεφον· καίτοι δὲ μέρος τούτων τὸν γάμον ἡσπάζετο, αὐτὸν ὅμως ἐνόμιζε μέσον συντηρητικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· κύριον δ' εἶχον τὴν ἀγνότητα· διὰ τοῦτο ἔφερον καὶ λινὰ σκεπάσματα κατὰ τὰς θείας λειτουργίας αὐτῶν, ἐκαθαρίζοντο δι' ὕδατος καὶ ἐτέλουν ἅγια συμπόσια καὶ θυσίας ἐκτὸς τοῦ ναοῦ.

Οἱ Ἑσσαῖοι κατὰ Φίλωνα δὲν ἡσυχολοῦντο περὶ θεωρητικά, ἀλλὰ περὶ τὴν ἠθικὴν (1)· διότι δὲν ὠρμῶντο ὑπὸ θεωρητικοῦ, ἀλλὰ πρᾶκτικοῦ ἐνδιαφέροντος, μάλιστα δὲ θρησκευτικοῦ. Ὁ θρησκευτικὸς ὅμως βίος ὑποθέτει θεωρίαν τινὰ περὶ κόσμου, ὡς ὁ Φίλων ἐπιβεβαιοῖ λέγων, ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἐξηγήσεις δὲν ἦσαν αὐτοῖς ξέναι. Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ἦτο ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία, ἐξ ἧς τὰ δόγματα αὐτῶν ἠρύοντο, οὐχὶ ὅμως ἀποκλειστικῶς, ὡς τὰ μυστικὰ αὐτῶν συγγράμματα ἀποδεικνύουσιν (Iosep. II, 8. Φιλ. qu. o. pr. 877), ἀ ἡρμήνευον ἀλληγορικῶς, καὶ τὸ ἀλληγορικὸν δείκνυσι τὴν παρέκκλινιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν παραδόσεων. Οὗτοι παρεδέχοντο τὴν εἰμαρμένην κυρίαν πάντων, ὃ ἐστὶν ἀνῆγον πάντα εἰς τὴν θείαν βούλησιν καὶ προδιάταξιν (Iosep. Ant. XIII, 5, 9. XVIII, 1, 5)· καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν παρῆγον ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ κακὸν ἐξ ἄλλου ἀντιθέου ὄντος (Φιλ. qu. o. pr. 877. πάντων μὲν ἀγαθῶν αἴτιον, κακοῦ δὲ μηδενὸς νομίζειν εἶναι τὸ θεῖον)· Παρεδέχοντο δὲ τὸν δυαδισμόν καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ αὐτῶν (2). Τὴν ψυχὴν ὑπελάβανον φύσεως ἀνωτέρας, τὸ δὲ σῶμα εἰρκτὴν τῆς ψυχῆς (Iosep. B. I. II, 8, 11)· καὶ ἡ ἀνάστασις τότε κοινὸν οὔσα δόγμα ἀντικατέστη διὰ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς (Hippolyt. Ref. IX, 17).

Μετὰ δὲ τοῦ δυαδισμοῦ τῶν ἐθνικῶν συνεβάδιζε καὶ ἡ τῶν

(1) Qu, omni. pr. 158. Τὸ μὲν λογικὸν ὡς οὐκ ἀνυχκτὸν εἰς κτῆσιν ἀρετῆς, τὸ δὲ φυσικὸν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατὰληψιν, τὸ δ' ἠθικὸν εὖ μάλα διανοοῦσιν, ἀλείπταις χρώμενοι τοῖς πατρίοις νόμοις.

(2) Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. VIII, 11, 14. Clementin. Homil. II, 15. Ὁ θεὸς εἰς ὧν διχῶς καὶ ἐνεντίως διεῖλε πάντα τὰ τῶν ἔκρων ποιήσας οὐρανὸν καὶ γῆν, ἡμέραν καὶ νύκτα, ζωὴν καὶ θάνατον.

Ἑσσαιῶν περὶ ἀγγέλων ἰδέα καὶ περὶ θείων ἀποκαλύψεων, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ καὶ τῷ ὕδατι ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν ὑπέθετον. (Element. Homil XI, 24. Ἐπιφαν. Haer. 19. Δ. Α. VIII, 6.). καὶ προφήτης ἦν ὁ ἐμφύτῳ καὶ ἀεννάῳ πνεύματι πάντοτε ἐπιστάμενος· τοιοῦτος δ' ἐγένετο διὰ τῆς τελετῆς τῶν ἀρχαίων προφητῶν καὶ δι' ἱερῶν καὶ διαφόρων ἀγνείων. (Jos. B. J. II, 8, 12. Element. Homil. III, 11.).

Οἱ δὲ Θεραπευταὶ μετὰ τῶν Ἑσσαιῶν συνεχόμενοι ᾤκουν πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας ἀσχολούμενοι περὶ τε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν βιβλίων, (Φιλ. περὶ ἐποπτικοῦ βίου)· καθ' ὅλα σχεδὸν συνεφώνουν τοῖς Ἑσσαιῶσι· ἡ θεωρία ὁμῶς αὐτῶν φαίνεται μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἢ ἡ τῶν Ἑσσαιῶν καὶ προηγεῖται τῆς τοῦ Φίλωνος.

Καὶ οὗτοι ἡσπάζοντο, ὡς οἱ Ἑσσαιῶι, τὸν διαδισμόν. Ὁ δ' Ἑσσαιῆσμός κατὰ Ζέλλερον δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι ἐπήγασεν ἐκ μόνου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι ἐν πλείστοις καὶ σύσιωδεστάτοις ἀντίκειται αὐτῷ. Ἐπειδὴ τὰ τὸν Ἰουδαϊσμόν ἀπαρτίζοντα στοιχεῖα παρὰ τοῖς Ἑσσαιῶσι δὲν ὑπάρχουσιν, ἀναφύεται τὸ ζήτημα πόθεν οἱ Ἑσσαιῶι τὰ αὐτῶν παρέλαβον; Ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν, ἰδίως ἐκ τῶν Περσῶν καὶ Πάρθων, λέγει, ἐξ ἅπαντος δὲν παρέλαβον, διότι οὗτοι ὑπετάγησαν τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ καὶ ταῖς τέχναις καὶ πολλὰ τῶν Ἑσσαιῶν αὐτοῖς ἐναντία ἐπιδείκνυνται καὶ εἰς Ἑλληνικὰς πηγὰς ἀναφέρονται. Καὶ ἂν ὁ Βουδδισμός ὁμοία ἔχει τῷ Ἑσσαιῷ, ἔχει ὁμοίως ὁ Ἑσσαιῆσμός πολλὰ ὁμοία τοῖς Πυθαγορείοις καὶ Ὀρφικοῖς· ὥστε αἱ τῶν Ἑσσαιῶν διαφοραὶ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων φέρουσιν εἰς πηγὰς Ἑλληνικάς. Διὰ τοῦτο φαίνεται τῷ Ζελλέρῳ, ὅτι ὁ Ἑσσαιῆσμός κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπήγασεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας. Τοῦτο δ' ἐπιβεβαιοῖ, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ Ἰώσηπος (Ἀκτ. XV, 10, 4.), διότι οἱ Ἑσσαιῶι ἀκολουθοῦσι τῷ βίῳ, ὃν ὁ Πυθαγόρας τοῖς Ἑλλήσιν εἰσήγαγεν. Ἐπειδὴ ὁ κύριος τοῦ Ἑσσαιῆσμοῦ χαρακτήρ φαίνεται ὁ δυαδισμός περὶ κόσμου καὶ βίου, περὶ ἀποχῶν καὶ καθάρσεων, περὶ ἀνθρωπολογίας καὶ ἠθικῆς, δείκνυται ἡ ἀμφοτέρων τῶν αἰ-

ρέσεων συγγένεια οὐ μόνον ἐν τοῖς γενικοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μερικοῖς, ὥστε ἡ συγγένεια αὕτη δὲν δύναται τυχαία νὰ θεωρηθῇ.

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν ὁμοιοτήτων τεκμαίρεται ὁ Ζέλλερος, ὅτι οἱ Ἑσσαιῶι καὶ Θεραπευταὶ εἶχον τοὺς νέους Πυθαγορείους παράδειγμα, καὶ μᾶλλον τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ ἀνήκουσιν. Ἐπειδὴ δ' ὁ νέος Πυθαγορισμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πηγᾷσῃ ἐκ τοῦ Ἑσσαισμοῦ, οὐδ' ἀμφοτέρωι ἔκ τινος κοινῆς πηγῆς, οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι οὐδὲν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἀναφέρουσιν, ἐξάγεται, ὅτι οἱ Ἑσσαιῶι καὶ Θεραπευταὶ εἰσιν αἰρέσεις, εἰς αἷς οἱ νέοι Πυθαγόρειοι προηγηθέντες μεγίστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησαν. Πῶς ὅμως, ποῦ, πότε ὁ νέος Πυθαγορισμὸς ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μαρτυρίαι περὶ τούτου δὲν ὑπάρχουσιν. Διὸ συμπεραίνει ὁ Ζέλλερος ὅτι ἡ ἔνωσις αὕτη ἐτελέσθη ἐν Αἰγύπτῳ, διότι ἐκεῖ ἠνώθη ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν Θεραπευτῶν μετεκομίσθη εἰς Παλαιστίνην. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἑσσαιῶι εἰσιν τῶν Θεραπευτῶν ἀρχαιότεροι, εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ Θεραπευταὶ προῆλθον ἐκ τῶν Ἑσσαιῶν· διότι ὁ Ἑσσαισμὸς ὡς αἵρεσις ἀνεπτύχθη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Μακκαβαίων.

Πῶς ὅμως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐπιρροὴ τῶν νέων Πυθαγορείων εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν; Ἐπειδὴ ὁ Ἰώσηπος μνημονεύει τῶν τριῶν τῶν Ἰουδαίων αἰρέσεων (Φαρισαίων, Σαδουκαίων καὶ Ἑσσαιῶν,) ἀναφανεισῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, δηλαδὴ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δευτέρου αἰῶνος, δυνάμεθα, λέγει, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αἱ αἰρέσεις αὗται δὲν ὑπῆρχον πρότερον. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως πλέον τοῦ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως αἰῶνος ἵστατο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων, καὶ ἔπειτα τῶν ἐν Συρίᾳ, ὅτι πανταχόθεν περιεκυκλοῦτο ὑπὸ Ἑλληνικῶν καὶ Μακεδονικῶν ἀποικιῶν, ὅτι εἶχον συγκοινωνίαν καὶ ἐμπόριον, ὅτι κατ' ἔτος μετέβαινον εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπειράριθμοι Ἰουδαῖοι ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία εἶχεν ἐπιρροὴν, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ μεγάλη μερὶς Ἑλληνικὴ εἶχε σχηματισθῇ (1. Μακκ. 1, 11, 2. Μακκ. 4, 7.).

Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εὔ-

ρον ὑποδοχὴν οἱ Ὀρφικοὶ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὅτι μεταξὺ τῶν τὰ πάτρια τηρούντων καὶ τῶν τὰ ἀλλότρια εὐκόλως δεχομένων ἦσαν καὶ ἄνδρες, οἵτινες τὰ πάτρια τηροῦντες ἀνεγώριζον καὶ τὴν σοφίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν ἀπέρριπτον, ἀλλ' ἐδέχοντο, ὃ αὐτοῖς ἀνταπεκρίνετο· τοιοῦτοι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν Πυθαγόρειον ἀσκητικὴν, πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἰδανικὰ τῆς τοῦ Πυθαγόρου φήμης καὶ τῆς θεωρίας περὶ τῆς οὐρανίου τῆς ψυχῆς καταγωγῆς καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Δι' ὅλα ταῦτα ἡ φήμη αὕτη τοῦ Πυθαγόρου ἠδύνετο κατὰ τὸν Ἰώσηπον νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους.

Ὁ δ' Ὑβερβέγιος (Grundr. d. Gesch. der Phil. der schol. Zeit s. 68.) πρὸς τὸν Ζέλλερν ἀντιφερόμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Ἑσσαιϊσμοῦ, δὲν ἐπηρέασθη ὁ Ἰουδαϊσμός ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμός ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἐπομένως τὸ στοιχεῖον τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ Ἑσχατικῇ καὶ Θεραπευτικῇ ἠθικῇ εἶναι στοιχεῖον ἀνατολικὸν καὶ οὐχὶ ἐλληνικόν.

Εἰ καὶ δὲν ἔχομεν τὰ μέσα, ἵνα ἐξακριβώσωμεν τὸ ἀληθές, παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι τοῦ Ὑβερβέγιου στηρίζονται ἐπὶ ὑποθέσεων μᾶλλον ἢ ἀποδείξεων, ἐν ᾧ οἱ τοῦ Ζελλέρου ἐπὶ γεγονότων, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ Φίλωνος καὶ ἄλλων, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός τὰ μέγιστα καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐπηρέασεν. Ἐὰν ἡ ἐπιρροὴ Ἑλληνικῶν θεωριῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἤρξατο πρὸ πολλοῦ καὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἐξηκολούθησεν, εἶναι καταληπτόν, ὅτι ἡ συγχώνευσις ἠδύνετο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ σχολῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ νὰ παραγάγῃ θεωρίαν τοσοῦτον ἀνεπτυγμένην καὶ περιεκτικὴν, ὥς ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς τοῦ Φίλωνος συγγράμμασι (Zeller Phil. d. Griech.. Bd III. II, Abth. 208—292.).

Φίλων ὁ Ἰουδαῖος (1) ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 30 ἔτη ἢ

(1) Gfrörer Philo und die alexandrinische Religionsphilosophie I. 1831. Ritter Gesch. d. Phil. IV, 444 καὶ ἐφ. Brandis Geschichte der Entwicklung d. gr. Phil. II, 282. καὶ ἐφ. Vacherot école d' Alexan-

20 π. Χρ. καταγόμενος ἐξ ἐπισήμου Ἰουδαϊκῆς οἰκίας κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον· (Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστ. II, 4. Josep. antiqu. XVIII, 8. Φίλων de legat. ad Caj. 22). ἐστάλη δὲ εἰς Ῥώμην 40 μ. Χρ. γέρων ἤδη· πότε δ' ἀπέθανεν, τοῦτο εἶναι ἄγνωστον.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἃ ἀνόθευτα ὅλως δὲν ἔμειναν, περιέχουσι θεωρίας Ἑλληνικὰς μιχθείσας μετὰ δογματῶν ἀνατολικῶν. Ἐκ δὲ τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ Φίλων ἐγίνωσκε τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Πυθαγόρειον, τὴν Περιπατητικὴν καὶ τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν, καὶ κατ' ἀρέσκειαν μετεχειρίζετο· (quod omnis prob. lib. 22. de vit. contempl. I, 472. de mundi creat. 13. 9. 40. 28.).

Ὁ Φίλων διακρίνεται τῶν πρὸ αὐτοῦ ὅτι τὰς θεωρίας αὐτῶν ἀκολούθως εἰς ἓν σύστημα ἀνέπτυξεν, συνδυάσας τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰουδαῖσμός παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων τὸ νέον Πυθαγόρειον καὶ Πλατωνικόν· ὡς μέσον δὲ συγχωνεύσεως τῆς περὶ τὴν ἀποκάλυψιν Ἰουδαϊκῆς πίστεως καὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ὑπῆρχεν ἡδὴ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ ἀλληγορικὴ τῆς Γραφῆς ἐρμηνεία. Πρῶτος ὁ Φίλων συνεδύασε τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀλεξανδρινῆς θεωρίας ἐπιστημονικῶς καὶ ἰδρύσατο τὴν ἰδιόζουσαν τῆς σχολῆς αὐτοῦ φιλοσοφίαν μεταφυσικῶς καὶ ἀνέπτυξεν ὁλοσχερῶς. Πρῶτος ὁ Φίλων ἀπεφῆναιτο ὅτι ἡ ἀληθὴς θεολογία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν ὑπελάμβανεν ἀνωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐζήτει νὰ καταστήσῃ τὴν φιλοσοφίαν μέσον τῆς θεολο-

drie I, 142 καὶ ἐφ. Dorner Entwicklungsgesch. d. Lehre von d. Person Christi I, 21 καὶ ἐφ. Keferstein Philos. Lehre v. d. göttlichen Mittelwesen 1846. Bucher Philon. Studien 1848. Wolff die Philon. Phil. 1858. Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abtheil.

Ἡ περὶ Θεοῦ θεωρία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον ὑπὸ Π. Παυλίδου 1873 ἀσχολεῖται εὐμεθόδως περὶ τὴν λύσιν τριῶν τοῦ Φίλωνος ζητημάτων, 1) πῶς ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ, 2) τίς ὁ Θεὸς καθ' ἑαυτὸν, καὶ 3) τίς ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λόγον καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ.

γίας, καὶ ἐπομένως κατωτέρας ἀξίας, καὶ τὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας περιεχόμενον τηρήσας νὰ προσθέσῃ αὐτῇ τὴν μορφὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Καίτοι ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία δὲν δύναται νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ἐπιρροὴ ὅμως αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ κραταιωθῇ ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὴν θετικὴν θρησκείαν καὶ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης νὰ ἀποβάλλῃ τὴν θεολογικὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως, καὶ κατέχων θέσιν μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπεφάνητο ὅτι τὰ ἱερὰ τῶν Ἰουδαίων βιβλία περιέχουσι τὴν ὅλην φιλοσοφίαν (1), καὶ προῆλθον διὰ θείας ἐμπνεύσεως ἀποκλειούσης πᾶσαν πλάνην καὶ ἀτέλειαν (v. Mos. 681). διὰ δὲ τοῦτο ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις οὐδὲ λέξις ὑπάρχει ἄνευ σκοποῦ καὶ σημασίας (de agric. 187. de Cherub. 117), πᾶς αὐτῶν ἐμπαιγμὸς συνεπάγεται τὰς βαρυτάτας ποινὰς (Mut. nom. 1053), καὶ ἡ ἐμπνευσις αὐτῶν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν (v. Mos. 657). διὰ τοῦτο ὁ Φίλων δὲν ζητεῖ ἄλλην τῆς σοφίας πηγὴν. Τὴν δὲ ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν βιβλίων θεωρεῖ πάτριον φιλοσοφίαν (v. contempl. 894), καὶ ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων ἀναπτύσσει τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἀποκλειστικῶς, διότι ταῦτά εἰσι τὰ οὐσιωδέστατα περὶ ἀποκαλύψεως· ὁ ταῦτα συγγράψας φαίνεται αὐτῷ ὁ μέγιστος τῶν προφητῶν, μάλιστα δ' ὁ μέγιστος τῶν ἀνθρώπων. Καίτοι δὲν ἐξυμνεῖ τὰ πάτρια βιβλία, δὲν δύναται ὅμως νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐκτὸς τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ τῆς θρησκείας αὐτῆς σοφίαν ἀληθῆ· μάλιστα δ' ἐπικαλεῖται τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους, τοὺς Μάγους, τοὺς Γυμνοσοφιστὰς, τοὺς Ἑσσαίους, τοὺς Θεραπευτὰς πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ σοφοῦ (qu. omn. pr. lib. 876. de prov. II, 12). Τὸν Πλάτωνα καλεῖ μέγαν, ἱερώτατον (de prov. II, 42. qu. omn. probl. libr. 867). κάμνει λόγον περὶ τῆς ἱερᾶς τῶν Πυθαγορείων κοινότητος, περὶ τῆς ἱερᾶς ἐταιρίας τῶν ἀνδρῶν, Παρμενίδου, Ἐμπεδοκλέους, Ζήνωνος καὶ

(1) De mundi opif. 2. Μωσῆς δὲ καὶ φιλοσοφίας ἐπ' αὐτὴν φθάσας ἀκρότητα καὶ χρησμοῖς τὰ πολλὰ καὶ συνεκτικώτατα τῶν τῆς φύσεως ἀναδιδαχθεῖς.

ἄλλων (de prov. II, 48)· τὴν Ἑλλάδα ἐξυμνεῖ ὡς κοιτίδα τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ὡς πηγὴν, ἐξ ἧς τὰς αὐτοῦ θεωρίας ἔλαβεν (prov. II, 109. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. VIII, 14). Ἡ θεολογία, ἰδίως δ' ἡ Ἰουδαϊκὴ, εἶναι αὐτῷ ἡ βάσις τῆς ὅλης σοφίας· ἡ δὲ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐγκύκλιοι ἐπιστῆμαί εἰσι μέσον βοηθητικὸν τῆς θεολογίας ἀναπόφευκτον· ἐπεὶ δὲ αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἦσαν μόνον παρ' Ἑλλησιν, εἶχε καὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἰδέαν εὐνοϊκωτέραν ἢ οἱ ἄλλοι Ἰουδαῖοι. Καί-τοι τὸν νομοθέτην τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους θεωρεῖ ἀνώτερον τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τὸ περιεχόμενον ὅμως τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀποδεικνύει τὸ αὐτὸ, μόνον δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία περιέχει μὲν τὴν αὐτὴν σοφίαν, ἥττον δ' ἀγνὴν καὶ τελείαν· καὶ τοὺς ποιητὰς δικαιολογεῖ λέγων, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῶν μύθων πρέπει νὰ εὗρεθῇ, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἡ ἀλήθεια ἀποκαλυφθῇ (de prov. II, 40)· μάλιστα δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν ἐθνικῶν θρησκείᾳ ἑώρακεν ἀλήθειαν, εἰ καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Ἰουδαῖοι τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνικῶν ἐθεώρουν ὡς κακοὺς δαίμονας (Decal. 752. vit. contempl. 890).

Ἐπεὶ δὲ ὁ Φίλων τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν ὡς μέσον βοηθητικὸν ἀνεγνώριζεν, ἤψατο αὐτῆς· ἐπεὶ δὲ ὅμως τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλύψεως ὑπέθετεν, ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τὴν περὶ ἀντιθέσεως τῶν ὄντων θεωρίαν παρέλαβεν ἐκ τῆς Γενέσεως (qu. rer. div. haer. 510), καὶ ὁ Πλάτων, ὁ Ἡσίοδος τὴν κοσμογονίαν, καὶ ὁ Ζήνων τὴν ἀπάθειαν ἐκ τοῦ Μωσέως, καὶ οἱ Ἕλληνες νομοθέται τοὺς νόμους ἐκ τῆς Πεντατεύχου (qu. omn. pr. libr. 873. de jud. 719).

Τὴν δ' ἀλληγορικὴν ἐξήγησιν ὑπέθετεν ὡς τὴν οὐσιωδεστάτην πρὸς κατάληψιν τῆς Γραφῆς (vit. contempl. 893. de Ios. 530. de spec. leg. 804). Ἡ μὲν κατὰ γράμμα ἐξήγησις τῆς Γραφῆς παριστᾷ τὸ σῶμα, ἡ δὲ κατ' ἐννοιαν, δηλαδή ἡ ἀλληγορικὴ, τὴν ψυχὴν αὐτῆς (Migr. Abr. 402). Ὁ Φίλων μετεχειρίζετο, ὅσα μέσα καὶ οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι, ἀποδίδων τῷ αὐτῷ πολυειδῆ ἀλληγορικὴν σημασίαν καὶ

ἐξηγῶν Ἑβραϊκὰ ὀνόματα καθ' Ἑλληνικὴν ἐτυμολογίαν (de prof. 476. de Somn. 577. leè. alleg. 95).

Ὁ Φίλων ἐν τῷ θεοσοφικῷ συστήματι αὐτοῦ δὲν ἤρξατο ἀπὸ τῆς συζητήσεως περὶ τῶν ὄρων καὶ ὀρίων τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς θεωρίας περὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου.

Τὸ σύστημα τοῦ Φίλωνος εἶναι οὐ μόνον θρησκευτικόν, ἀλλὰ στηρίζεται καὶ ἐπὶ τοῦ δυαδισμού τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, ὡς καὶ τὸ τῶν νέων Πυθαγορείων· αὐτῷ μόνος ὁ θεὸς εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ τέλειον, τὸ ἀληθές, τὸ δὲ πεπερασμένον τὸ ἀτελές, τὸ μὴ ὄν, ἡ δ' ὕλη τὸ ὑποκείμενον τῶν πεπερασμένων ὄντων, τὸ μὴ ὄν καὶ τὸ κακόν.

Ἐπειδὴ ὁ Φίλων ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ πεπερασμένα προσόντα ἀφαιρᾷ, οὐδὲν δὲ θετικὸν περὶ αὐτοῦ νὰ εἴπῃ δύναται, εἶναι ἡ θεολογία αὐτοῦ ἀποθετική.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν θεὸν ὑποθέτει ὡς τὸ μόνον ἀληθές ὄν, πίπτει εἰς ἀντίφασιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφιταλαντεύεται ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ περὶ τῆς θεότητος, ὡς ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς ὅτε μὲν πάντα τὰ προσόντα, ὅτε δὲ αὐτῇ ἀπάσας τὰς τελειότητας ἀποδίδων.

Ὁ Φίλων ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ἀντιτάττων τὸ ἀγέννητον τῷ γεννητῷ, τὸ ἄφθαρτον τῷ φθαρτῷ, τὸ ἀμετάβλητον τῷ μεταβλητῷ, τὸ ἀπλοῦν τῷ συνθέτῳ (de Somn. 576. migr. Abra. 418. de Decal. 751. conf. lingn. 339. de Cher. III, leg. alleg. 53).

Ὁ Φίλων ὁμῶς δὲν θεωρεῖ ἱκανόν, ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀφήρεσε τὰς ἀτελείας τῶν πεπερασμένων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ἐκλαμβάνει καὶ τῶν τελειότητων ἀνώτερον, κρείττονα ἀρετῆς, ἐπιστήμης, αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ ἐνὸς εἰλικρινέστερον καὶ τῆς μονάδος ἀρχεγονώτερον (munti opif. 2. vit. contempl. 890). Ἐπειδὴ δὲ τὸν θεὸν ὑπέθετεν ἀνώτερον παντὸς προσόντος, ὠνόμασεν αὐτὸν ἄποιον, διότι τὸ ποιὸν δέχεται γένεσιν καὶ φθοράν (de Cher. 116). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει ποιὸν, οὐδὲ τὸ ὄνομα δύναται νὰ ἀποδοθῇ τῷ θεῷ (de Somn. 599. leg. alleg. 99). Τὸ δὲ μήτε ὄνομα μήτε ποιὸν ἔχον εἶναι ἀκατάληπτον· διὰ τοῦτο ὁ Φίλων εἶναι ἀκό-

λουθος ισχυριζόμενος ὅτι ὁ θεὸς κατ' οὐσίαν εἶναι ἀκατάληπτος (conf. lingn. 340).

Μόνον ὅτι ἔστιν οὐχὶ δὲ καὶ τί ἐστὶν ὁ θεὸς δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν (qu. De. s. immu. 302)· διὰ τοῦτο τὸ ὄν εἶναι τὸ μόνον κατηγορούμενον, ὃ δύναται τῷ θεῷ νὰ ἀποδοθῇ, τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος, δηλαδή τὸ τοῦ Ἰεχοβά, ὅπερ σημαίνει τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν (de Abra. 367. v. Mos. 614).

Ἐκ τῶν προσόντων τοῦ θεοῦ ἀφαιρεθέντων ἔμειναν μόνον τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος. Ἐν τούτῳ ὅμως τῷ ἀποθετικῷ ὁ Φίλων νὰ μείνῃ δὲν ἠδύνατο· ἐπειδὴ ἡ ἀποθετικὴ θεολογία ἐπήγασεν μὴ ὄντων συμφώνων τῶν κατηγορουμένων τοῦ θεοῦ τῇ τελειότητι αὐτοῦ, τὰ δ' ἀποθετικὰ προσόντα ὑποθέτουσι θετικά, ἔπρεπεν ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ βοηθὸν νὰ προσλάβῃ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διότι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀνθρωποειδοῦς, ἡ προσωπικότης τοῦ θεοῦ, ἐθεμελιοῦτο ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ μονοθεϊσμῷ· ἐνταύτῳ δ' ἔπρεπεν ἀξίαν νὰ ἔχωσιν αἱ ιδιότητες τοῦ θεοῦ αἱ ἐκφράζουσαι τὴν ἰδέαν, ὅτι ὅλαι αἱ τελειότητές εἰσιν ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύονται· διὰ τοῦτο περιγράφει τὸν θεὸν οὐ μόνον ἐπέκεινα πάντων, ἀλλὰ καὶ ὡς περιέχοντα ἐν αὐτῷ πάντα, ὡς τὸ ἀρχέτυπον τοῦ κάλλους, ὡς τὸ ἀπολύτως μακάριον καὶ τέλειον ὄν (Cher. 122), ὡς τὸν νοῦν τοῦ παντός (migr. Abra. 418)· λέγει δ' οὐ μόνον ὅτι οὐδαμοῦ ἐστὶν, ἀλλὰ ὅτι πανταχοῦ, πάντα πληροῖ καὶ περιέχει (leg. alleg. 48. conf. lingn. 339)· οὐ μόνον ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐποπτευθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ πάντα ἐποπτεύει (qu. De. s. immut. 295. conf. lingn. 340)· μάλιστα δ' ὅτι ὁ θεός ἐστι πάντα, διότι μόνῳ ὑπάρχει ἀληθὲς ὄν (1).

Ὅσω οἱ λόγοι οὗτοι περὶ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας ἀντιφάσκουσι τῇ ὑπερβατικότητι τῆς περὶ θεοῦ ἰδέας αὐτοῦ, τόσω μᾶλλον περιγράφει τὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν. Μόνῳ τῷ θεῷ ὑπάρχει ἀληθὲς ὄν καὶ πρώτη ἐνέργεια· ἡ ἐνέργειά ἐστὶν αὐτῷ φύσει ὡς τῷ

(1) leg. alleg. 48. ἅτε εἷς καὶ τὸ πᾶν αὐτός ὢν· qu. det. pot. insid. 148. ὁ θεὸς μόνος ἐν τῷ εἶναι ὑφίστηκεν· ὡς τῶν μετ' αὐτὸν οὐκ ὄντων κατὰ τὸ εἶναι, ὁὕτῃ δὲ μόνον ὑφίστάναι νομιζομένων.

πυρὶ τὸ καίειν (leg. alleg. 41)· ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, ἡ δὲ οὐσία τοῦ δημιουργήματος τὸ πάθος, τὸ πάσχειν (Cher. 121)· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς ἐνεργεῖ ἀπαύστως καὶ εἶναι τῆς ἐνεργείας τῶν ἄλλων αἷτιος (leg. alleg. 48. Sacr. Abel. 140).

Ὁ Φίλων διακρίνει ἄμεσον καὶ ἔμμεσον τῶν ὄντων ἐκ τοῦ θεοῦ παραγωγὴν, πάντα ὁμῶς ἀναφέρει εἰς τὸν θεὸν ὡς μόνον αἷτιον (1).

Ἡ ταυτότης ὁμῶς τῆς θεότητος μετὰ τῆς ἐνεργείας ἀποδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὸν Φίλωνα, ὡς καὶ αἱ φράσεις δραστήριον αἷτιον καὶ ἡ ταυτότης αὐτοῦ μετὰ τοῦ τῶν ὄλων νοῦ ἀποδεικνύουσιν (mund. opif. 2).

Ὁ θεὸς εἶναι τῷ Φίλωνι τὸ ἐπέκεινα αἷτιον πάντων καὶ δύναται νὰ γνωρισθῇ μόνον ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Ἰδιότητας δὲ τοῦ θεοῦ θεωρεῖ καὶ τὴν δύναμιν καὶ ἀγαθότητα, ἀλλὰ τὴν ἀγαθότητα θεωρεῖ ἀρχαιοτέραν καὶ ἀνωτέραν, δι' ἣν ὁ θεὸς ὀνομάζεται τὸ τέλειον ἀγαθὸν (conf. lingu. 346)· ἡ δημιουργία καὶ ἡ διοίκησις τοῦ κόσμου παράγονται κατὰ τρόπον Πλατωνικὸν ἐκ τῆς ἀνεπιφθόνου ἀγαθότητος (De mut. nom. 1051. Mos. v. 673. mund. opif. 4).

Ὁ Φίλων ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐκ θεοῦ μόνον ἀγαθὸν, οὐδὲν δὲ κακὸν γίνεται (conf. lingu. 339. De. Abr. 370)· καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀγαθοποιοὶ ἐνέργειαι ἀναφέρονται ἄμέσως εἰς τὸν θεόν, αἱ δὲ φθαρτικαὶ ἔμμέσως (De. prof. 460. mut. nom. 1049)· τὴν δὲ θείαν χάριν ἐξυμνεῖ ὡς ἐκτείνουσιν ἀεὶ τὴν χεῖρα τὴν σωτήριον τοῖς ἁμαρτωλοῖς (2).

Ἐνταῦθα δείκνυται, ὅτι τὰς ἰδέας ταύτας παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος (mundi opif. 4). Αἱ ἰδέαι ὁμῶς αὗται συνεβιβάζοντο τῷ τοῦ Φιλωνος συστήματι, διότι τὴν βάσιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ὁ πόθος πρὸς θείαν βοήθειαν καὶ ἀποκάλυψιν· διὰ τοῦτο αἱ ἰδιότητες αὗται, δηλαδή ἡ ἀγαθότης καὶ παντοδυναμία,

(1) leg. alleg. 62. ὁ μὲν θεὸν καὶ γένεσιν ἀγαγὼν εἰς ταῦτ' ὡς αἷτια, ἐνὸς ὄντος αἰτίου τοῦ ὄρωντος.

(2) qu. D. s. immut. 304. οὐ μόνον δικάσας ἐλεεῖ, ἀλλ' ἐλεήσας δικάζει. πρεσβύτερος γὰρ δίκης ὁ ἔλεος παρ' αὐτῷ ἐστίν.

ἦσαν ἀναγκαῖαι, διότι αὗται ἀποτελοῦσι καὶ τὴν βάσιν τῆς θεολογίας αὐτοῦ.

Ὁ Φίλων ὑπέθετε τὸν θεὸν κεχωρισμένον ὅλως τοῦ κόσμου, τὰ δ' ὄντα ἐξηρητημένα ἐξ αὐτοῦ· διὸ ἐζήτει τὸ μέσον, δι' οὗ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπενέργεια τοῦ παρὰ τὸν κόσμον θεοῦ εἰς τὸν κόσμον· διότι ὁ θεὸς δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον φύσει, ἀλλὰ πάρεστιν ἐν αὐτῷ μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας του (De post. Cain. 229. migr. Abra. 416)· ἀμέσως δ' ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἐπενεργεῖ, διότι ὁ τέλειος δὲν ἐφάπτεται (οὐ γὰρ ἦν θέμις ἀπείρου καὶ πεφυρμένης ὕλης ψάσειν τὸν εἶδμονα καὶ μακάριον (Conf. lingu. 345)· διὰ τοῦτο ἐχρήσατο ὁ θεὸς ὑπηρετικαῖς δυνάμεσι, μέσοις οὖσι, μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, δι' ὧν ὁ θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἐπενεργεῖ.

Πρὸς δὲ παράστασιν τῶν μέσων τούτων ὄντων παρέλαβε τὴν Πλατωνικὴν θεωρίαν περὶ τῶν ἰδεῶν, τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων, τὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἰουδαίων περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων περὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ταύτας συνέμιξεν. Ἐπειδὴ ὁ Φίλων ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐνέργειαν, παρέλαβε τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ τοῦ διήκοντος δι' ὅλης τῆς φύσεως, περὶ τοῦ σπερματικοῦ λόγου, τῶν δυνάμεων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος, ὅπως αὗται διὰ τοῦ ὅλου κόσμου διήκωσι τὸ πᾶν ἐμψυχοῦσαι καὶ μορφοῦσαι. Ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πανθεϊσμοῦ καὶ ὕλισμοῦ τῶν Στωϊκῶν συνεταύτισε τὰς ἐνεργητικὰς δυνάμεις μετὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶν καὶ ἀνήγαγεν εἰς τὴν θεότητα ὡς ὃν ὑπερκόσμιον, καὶ ἀντὶ τῶν τοῦ πυρὸς καὶ ἀέρος ἀπορρόων, εἰς ἃς διεμερίσθη τὸ τεχνικὸν πῦρ, ἔθεσεν οὐσίας πνευματικὰς ἀπορρέουσας εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ θεοῦ χωρὶς αὐτὸς νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐνότητος αὐτοῦ ἢ νὰ καταβῇ εἰς τὰ πεπερασμένα ὄντα.

Τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ θεοῦ συνάψας μετὰ τε τῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξήγαγε τὴν ἐξῆς περὶ κόσμου θεωρίαν.

Ἄμα ἡβουλήθη ὁ θεὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον, ἐγνώρι-

σεν, ὅτι ἕκαστον ἔργον ὑποθέτει ἰδανικὸν παράδειγμα, καὶ πρῶτον ἐδημιούργησε τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν (*mundi opif.* 3 καὶ ἐφ.).

Αἱ ἰδέαι ὅμως εἰσὶν οὐ μόνον τὰ παραδείγματα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ αἱ ἐνεργοὶ δυνάμεις, αἱ εἰς τάξιν τὰς ἀτάκτους ὕλας ἀγαγοῦσαι καὶ ἐντυποῦσαι· (*de monarch.* 817). Ὁ θεὸς εἰς ᾧν ἔχει ἀπείρους περὶ αὐτὸν δυνάμεις, δι' ᾧν ὁ νοητὸς καὶ ἀσώματος κόσμος συνεστήθη ἰδέαις ἀοράτοις· αἱ ἀόρατοι αὗται δυνάμεις δορυφοροῦσιν αὐτὸν (*Conf. lingu.* 345. *de sacr. Abel.* 139). Διὰ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐνεργεῖ καὶ διαπράττει ὁ θεὸς ἐν τῷ κόσμῳ, δηλ. ἐμμέσως καὶ οὐχὶ ἀμέσως (*mundi opif.* 15)· αἱ δυνάμεις αὗται εἰσὶν ὑπηρέτιδες, ἐπίτροποι τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, πρεσβευταί, δι' ᾧν τὴν αὐτοῦ βούλησιν διακοινωνῶναι τοῖς ἀνθρώποις, μεσῖται μεταξὺ θεοῦ καὶ ὄντων, δυνάμεις ἐνωτικάι, λειτουργικά πνεύματα καὶ ὄργανα τῆς θείας βουλήσεως, καθαραὶ ψυχαί, ἃς δαίμονας οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν καὶ ὁ Μωϋσῆς Ἀγγέλους (*Somn. Abr.* 366. *qu. D. S. immut.* 310). Αἱ δὲ δυνάμεις παρίστανται ὅτε μὲν ὡς πρόσωπα, ὅτε δ' ὡς ἰδιότητες τοῦ θεοῦ, (*de prof.* 458. *leg. alleg.* 1101), καὶ ἔννοιαι γενικαὶ καὶ εἰδικαὶ (*de Cher.* 113), καὶ ὡς νοήματα ἐν τῷ νῷ τοῦ θεοῦ (*mundi opif.* 4. *qu. D. S. immut.* 304. *sacr. Abel.* 139). Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι ὅτι ὁ φίλων δὲν ὑπέθετεν ὑποστάσεις, ἐπομένως οὐδὲ οὗτος ἀντελήφθη ὀρθῶς τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος καὶ ἐξέθηκεν ἀκολούθως. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν δυνάμεων θεωρίᾳ συγχέονται ἡ θρησκευτικὴ περὶ προσωπικῶν ὄντων παράστασις καὶ ἡ φιλοσοφικὴ περὶ ἀπροσώπων μέσων ὄντων· συνάπτων δ' ἀμφοτέρως πίπτει εἰς ἀντίφασιν, διότι ἐξ ἐνὸς μὲν αἱ δυνάμεις παρίστανται μετὰ τοῦ θεοῦ αἱ αὗται, ἐξ ἑτέρου δὲ διάφοροι αὐτοῦ.

Μὴ ἀποδείξας δὲ τὴν τῶν δυνάμεων παραγωγὴν λέγει, ὅτι τὸ θεῖον ἐκτείνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ διὰ τοῦ μέσου πνεύματος μέχρι τοῦ ὑποκειμένου (*leg. alleg.* 47)· τὸ θεῖον λέγει δὲν τέμνεται, ἀλλ' ἐκτείνεται, τὰς ἰδίας ὅμως δυνάμεις ἔτεμεν ἀπὸ τῶν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπείσέλευσιν εἰς τὸν κόσμον παραβάλλει

πρὸς τὴν βροχὴν (de prof. 479. τὸν γὰρ ξύμπαντα τοῦτον κόσμον ὤμβρησεν). Ἡ ἰδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς ἀπορρόητικὴν θεωρίαν περὶ τῆς τῶν δυνάμεων γενέσεως, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα ἠδύνατο τὸν θεὸν νὰ παραβάλλῃ πρὸς φῶς (de Somn. 576). τὴν ἰδέαν ὁμῶς ταύτην δὲν μεταχειρίζεται, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν τῶν δυνάμεων γένεσιν· κάμνει μὲν λόγον περὶ ἀκτινοβολήσεως τῆς θεότητος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν (Somn. 582)) καὶ τῆς τῶν δυνάμεων (qu. D. S. immut. 304), δὲν λέγει δὲ, ὅτι ὑπάρχει τῇ φύσει τοῦ θεοῦ φωτὸς τὸ αἷτιον τῆς τῶν δυνάμεων ἀπορρόης, καὶ ὡς ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἰδέαν εὐκρινῇ περὶ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως· ἐπίσης μὲν ὑποτίθεται, ὅτι τὸ δημιουργηθὲν εἶναι ἀτελέστερον τοῦ δημιουργήσαντος, ἢ ὑπόθεσις ὁμῶς αὕτη δὲν εἶναι γνῶρισμα τῆς ἀπορροητικῆς θεωρίας, διότι αὕτη ὑποτίθεται καὶ ἐκ συστημάτων ἀντιθέτων, ὡς τοῦ ἀριστοτελικοῦ, ἀλλὰ τὸ γνῶρισμα τῆς ἀπορροητικῆς θεωρίας εἶναι ἡ θεμελίωσις τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης διὰ τῆς φυσικῆς ἐξασθενήσεως τῶν ἀπορρόων· τὸ τοιοῦτον ὁμῶς δὲν ἀπαντᾶται παρὰ Φίλωνι. Οὐδὲ ἡ τῆς ἀπορρόης θεωρία δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν συστημάτων, διότι ταῦτα τότε ἦσαν ἄγνωστα· ἡ παραβολὴ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ φῶς εἶναι κοινὴ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσι καὶ ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ τοῦ Πλάτωνος Πολιτείᾳ περὶ τᾶγαθοῦ, εἰς ὃ ὁ Φίλων ἀπεῖδεν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν δυνάμεων ἀπέβλεψεν εἰς τοὺς Στωϊκοὺς μεταχειρισθέντας πρώτους καὶ τὴν λέξιν ἀπόρροιαν, ὅπως δείξωσι τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν πρὸς τὸ θεῖον πνεῦμα· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ τῆς ἀπορρόης ἔννοια δὲν δύναται ἄνευ τοῦ ὕλισμοῦ νὰ ἐξαχθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ περὶ τῶν δυνάμεων τοῦ Φίλωνος θεωρία καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν δὲν δύναται ἀλλαχοῦ νὰ ζητηθῇ εἰ μὴ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς συστήμασι καὶ ἰδίως ἐν τῷ συστήματι τῶν Στωϊκῶν (Zeller ἐν τῷ περὶ Φίλωνος).

Ἐπειδὴ δ' αἱ δυνάμεις εἰσὶ πολλαί, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ἔχει ἄξιαν· ἀναφέρονται δὲ ἐξ συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λόγου (de prof. 464). ἄξιαν δ' ἔχουσιν αἱ δύο μέγιστα, ἡ ἀγα-

θότης καὶ ἡ ἰσχὺς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ θεῷ ἐνοικοῦσαι (de Cher. 112. qu. in. gen. I, 57. Exod. II, 62)· διὰ τῆς ἀγαθότητος ἐδημιούργησε πάντα, διὰ τῆς ἰσχύος κρατεῖ πάντων. Τὸ δὲ τρίτον τὸ συνδετικὸν ἀμφοτέρων καὶ μεσιτεῦον εἶναι ὁ λόγος, διότι διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου ὁ θεὸς εἶναι ἄρχων καὶ ἀγαθός· ἡ ἀγαθότης ὀνομάζεται θεός, ἡ ἰσχὺς κύριος· ἡ ἀγαθότης ὀνομάζεται καὶ δημιουργικὴ καὶ εὐεργετικὴ, καὶ εὐμενὴς καὶ εὐσπλαγχνικὴ, ἡ δ' ἰσχὺς βασιλικὴ καὶ νομοθετικὴ καὶ τιμωρὸς δύναμις.

Περὶ δὲ τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων ὁ Φίλων δὲν ἀποφαίνεται· ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθη παράστασιν ὁ θεὸς ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ ἀμφοτέρων (qu. in gen. IV, 2)· κατ' αὐτὴν ὁ λόγος θὰ ᾗτο προῖον ἀμφοτέρων (de Cher. 112. ὁ λόγος φαίνεται ὡς μέσος συναγωγὸς τῆς ἀγαθότητος καὶ ἰσχύος)· ἐν ἄλλοις δὲ (qu. in Exod. II, 68) πάλιν φαίνεται ὁ λόγος ἀνώτερος ἀμφοτέρων τῶν δυνάμεων· ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ὁ Φίλων δὲν εἶχεν ἰδέαν εὐκρινῇ περὶ τῆς σειρᾶς τῶν δυνάμεων.

Ὁ λόγος, εἴτε προῖον τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἰσχύος θεωρηθῇ εἴτε ἡ πηγὴ αὐτῶν, εἶναι ἡ οὐσιωδεστάτη δύναμις, διότι οὗτος συγκεντρώνει ἀπάσας τὰς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἶναι ὁ μεσίτης μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Τὸν λόγον ἐκλαμβάνει ὁ Φίλων ὡς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ ᾗτοι τὸν ἐνεργητικὸν τοῦ θεοῦ νοῦν, ὡς τὴν ἰδέαν τὴν περιλαμβάνουσαν ὅλας τὰς ἄλλας, ὡς τὴν δύναμιν τὴν περιλαμβάνουσαν ἀπάσας, ὡς τὸ ὅλον τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου ᾗτοι τῶν θείων δυνάμεων, (mundi opif. 5), ὡς τὸν αὐτὸν τῷ νοητῷ κόσμῳ, τῷ ἀρχετύπῳ παραδείγματι, τῇ ἰδέᾳ τῶν ἰδεῶν· ὥστε ὅλοι οἱ διορισμοὶ τῶν δυνάμεων ἀνάγονται εἰς αὐτόν (1)· οὗτος εἶναι ὕπαρχος, πρεσβευτὴς τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ὑπήκοον, διερμηνεὺς, ὁ ἀργάγγελος κομιζὼν τὰς ἀποκαλύψεις καὶ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, τὸ ὑποκείμενον τῶν καλουμένων θεοφανείων, τὸ ὄργανον, δι' οὗ ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ κόσμου κατ' ἀνα-

(1) Qu rer. div. haer 509. "Ἰνα μεθόριος στὰς τὸ γενόμενον διακρίνη τοῦ πεποιηκότος, οὐτ' ἀγέννητος ὡς ὁ θεὸς ὢν, οὐτε γεννητὸς ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ μέσος τῶν ἄκρων, ἀμφοτέροις ὁμηρεύων κλπ.

φοράν πρὸς τὸν θεόν, ὁ ἀρχιερεὺς ὁ ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος, ὁ ἰκέτης, ὁ παράκλητος (leg. alleg. 93. 79. in Exod. II, 13. migr. Abra. 404. qu. rer. div. 509).

Ὁ λόγος ἐξ ἑνὸς μὲν φαίνεται ὡς ἰδιότης τοῦ θεοῦ καὶ ὁ αὐτὸς μετὰ τῆς θείας σοφίας, ἐξ ἑτέρου δ' ὡς ἴδιον ὃν καθ' ἑαυτὸ καὶ διάφορον τοῦ θεοῦ καὶ ὡς διάφορον τῆς σοφίας ὡς μητρὸς τοῦ λόγου (de profug. 466. leg. alleg. 52. qu. rer. div. 512. migr. Abra. 389. de Somn. 575. leg. alleg. 93).

Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος εἶναι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον τῶν ἔργων τοῦ θεοῦ, ὀνομάζεται πρωτότοκος υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς δεύτερος, κατώτερος τοῦ ὑπερτάτου (conf. lingn. 341. de Somn. 599. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. VII, 13, 1).

Κατ' ἀναφοράν δὲ πρὸς τὸν κόσμον παριστᾷ ὁ Φίλων τὸν λόγον ὡς τὸ ἀρχέτυπον, τὸν δὲ κόσμον ὡς εἰκόνα αὐτοῦ. (qu. in gen. I, 4. leg. alleg. 79. de profug. 452). τὸν λόγον παριστᾷ οὐ μόνον τῶν ἄλλων ὄντων παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ συγγενεύει, καλεῖται ὁ κατ' εἰκόνα ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος ὁ ἄνθρωπος (confns. lingn. 341). Τοῦτο δὲ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ κόσμου εἶναι ἐνταύτῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἔσωθεν κινουσα αὐτόν. Ὁ λόγος ἐνδύεται τὸν κόσμον καὶ συνδέει αὐτόν, καὶ εἶναι ὁ αἰθιὸς νόμος τοῦ θεοῦ, ὁ ἀόρατος, σπερματικὸς, τεχνικὸς θεῖος λόγος, ὁ τομεὺς τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ὄντων, τοῦ λογικοῦ καὶ ἀλόγου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς (qu. rer. div. 497).

Καθ' ὅσον δὲ ὑπάρχει ταῖς δυνάμεσι προσωπικότης, ὑπάρχει καὶ τῷ λόγῳ. Περὶ τούτου ὅμως ὁ Φίλων ἀντιφατικῶς ἐδόξαζε, διότι τὸν λόγον οὔτε παρὰ τὸν θεὸν ὑπέθετεν ἀνεξάρτητον πρόσωπον, οὔτε σχέσιν τοῦ θεοῦ δείκνυσι. Κατὰ Φίλωνα ὁ λόγος καὶ προσωπικὸν παρίσταται καὶ ἀπρόσωπον, τουτέστιν ἀποκλειστικῶς οὔτε σχέσις οὔτε πρόσωπον. Πῶς ὅμως ἐνόει τοῦτο ; Ὁ Φίλων τὸν λόγον περιγράφει ὡς ἰδιότητα τοῦ θεοῦ, ὡς τὴν θείαν σοφίαν, ἐπίσης δὲ καὶ ὡς ἴδιον πρόσωπον, ὡς ὀνομάζων ἀρχάγγελον, ἀρχιερέα, δεύτερον θεόν. (leg. alleg. 1103).

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν ἐφάπτεται τῶν πεπερασμένων ὄντων ἀμέ-

σως, πρέπει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου νὰ ὑπάρχη τι ὄν, ὃ δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔῃ ἀπλῆ τοῦ θεοῦ ιδιότης, ἀλλὰ διάφορον ἀμφοτέρων (τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ιδιότητος). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Φίλων ἀμφιταλαντεύετο μεταξὺ τῆς τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἀπροσώπου ἐννοίας τοῦ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ τῶν θείων δυνάμεων θεωρία αὐτοῦ εἶναι πλήρης ἀντιφάσεων.

Ὁ Φίλων δὲν λέγει πόθεν τὴν περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν αὐτοῦ ἔλαβεν, ἀλλὰ παράγει ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν τὴν περὶ ἀποκαλύψεως θεωρίαν του. Ἡ σοφία τοῦ Σολομῶντος φέρει εἰς τὴν περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν, ἀλλὰ δὲν ἀποσπᾶται τοῦ θεοῦ.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ χρεῖᾳ μεσίτου μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου ὑπάρχει ἄμεσος ἀφορμὴ, διότι ὑπετέθη ἀντίθεσις μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου· ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς χρεῖας προῆλθε καὶ παρ' Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσιν ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων θεωρία, φαίνεται ὅτι ὁ Φίλων συνδέσας τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν περὶ τούτων θεωρίαν, ἐξήγαγε τὴν περὶ τῶν δυνάμεων θεωρίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἄνευ μέσων ὄντων δὲν ὑφίσταται μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου συνέχεια, καὶ ἐπομένως ἡ συνέχεια εἶναι ἀκατάληπτος, ἡ δ' ἄμεσος τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐπενέργεια δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ὑπερβατικότητα, ἣν ὁ Φίλων ὑπέθετε, δὲν ἔμενε τῷ Φίλωνι ἄλλο ἢ ἡ παραδοχὴ, ὅτι ὅλαι αἱ δυνάμεις ἔχουσι κέντρον μίαν, ὃ ἐστὶν ὃν διάφορον τοῦ θεοῦ ὅλας τὰς ἐνεργείας εἰς τὸν κόσμον διαβιβάζον. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη παρεσκευάσθη ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ θεολογίᾳ, ἐν ᾗ ὁ Φίλων εὔρε τὴν περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ παράστασιν, τὴν τοῦ θείου πνεύματος καὶ τῆς θείας σοφίας, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ εὔρε τὴν Πλατωνικὴν περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς θεωρίαν, καὶ τὴν Στωϊκὴν περὶ τῆς θεότητος ὡς τοῦ λόγου τοῦ κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων τῶν παραστάσεων αἱ περὶ τῆς σοφίας εἶχον τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν τοῦ λόγου θεωρίαν. Ὁ Φίλων τὴν σοφίαν ὑπέλαβεν ιδιότητα τοῦ θεοῦ μόνιμον καὶ διάφορον ὃν αὐτοῦ καὶ ταύτῃν μετὰ τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ λόγου. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς ἐπιρροῆς Ἑλληνικῶν θεωριῶν εἰς τὸν Φίλωνα, ὃς τὰς θείας δυνάμεις συνεδύασε μετὰ τῶν Πλατωνικῶν

ιδεῶν καὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς. Ἐὰν αἱ ἰδέαι μετὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς συνταυτισθῶσιν, ἐξάγεται ἀρχή, ἥτις ὡς τοῦ κόσμου νοῦς εἶναι ἐν ταύτῳ τὸ ἀρχέτυπον, ἡ πρώτη τῶν ὄντων μορφή καὶ ἡ κινητηρία δύναμις. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἐπεχείρησε τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἀποφηνάμενη τὸν θεὸν ὡς τὸν λόγον, ὡς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νόμον τοῦ κόσμου, ὡς τὸν κοινὸν λόγον, ὡς τὸν σπερματικὸν λόγον, ὡς τὴν τεχνικῶς μορφωτικὴν φύσιν, ὡς τὴν κοινὴν ἐνεργητικὴν δύναμιν, ἥς αἱ ἀπόρροιαὶ ἔπρεπε νὰ ᾔναι αἱ ἴδιαι φυσικαὶ δυνάμεις καὶ πρὸ πάντων αἱ τῶν λογικῶν ὄντων ψυχαί. Ἐὰν ἀπὸ τῆς τῶν Στωϊκῶν περὶ τοῦ λόγου θεωρίας ἀφαιρεθῇ τὸ πανθεϊστικόν, διακρινομένης τῆς θεότητος καὶ τῆς γεγонуίας ὕλης ἀπὸ τοῦ λόγου, προέρχεται ὁ λόγος τοῦ Φίλωνος. Εἰ καὶ ἡ ὑπερβατικότης τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας ἐπήγαγεν, κατὰ ἥττονα δὲ λόγον ἐκ τῆς Πλατωνικῆς καὶ νέας Πυθαγορείου, οὐχ' ἥττον ὅμως ἡ Στωϊκὴ θεωρία περὶ τοῦ λόγου ἦτο ἡ ἄμεσος πηγὴ τῆς τοῦ Φίλωνος περὶ τοῦ λόγου θεωρίας, διότι ἡ τοῦ λόγου τοῦ κόσμου ἰδέα εἶναι οὐσιωδῶς Στωϊκὴ, ἡ περιγραφὴ τοῦ λόγου τοῦ Φίλωνος συμφωνεῖ ταῖς τῶν Στωϊκῶν περιγραφαῖς, καὶ ἡ ὕλικὴ τοῦ λόγου κατάληψις ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπάρχει παρὰ τῷ Φίλωνι (de Cherub. 112. ὀξύκινητότατον γὰρ καὶ θερμὸν λόγος· τὸν ἔνθερμον καὶ πυρώδη λόγον)· ὥστε ἡ Στωϊκὴ θεωρία συνετέλεσεν εἰς τὴν τοῦ Φίλωνος περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν περισσότερον ἢ ἡ Πλατωνικὴ θεωρία καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία.

Ὁ Φίλων διὰ τῆς περὶ τῶν θείων δυνάμεων θεωρίας αὐτοῦ καὶ μάλιστα διὰ τῆς περὶ τοῦ λόγου ἀνήρρεσε τὴν τοῦ θεοῦ ὑπερβατικότητα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια θεωρεῖται ἐν ἅπασιν. Ὁ δυαδισμὸς ὅμως ὁ ἀποτελῶν τὴν βάσιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀπαγορεύει τὴν τοῦ πεπερασμένου παραγωγὴν ἐκ τῆς θείας αἰτιότητος· ὁ θεὸς δύναται νὰ παραγάγῃ μόνον ἀγαθὸν καὶ τέλειον, μόνον τάξιν καὶ ζώην· τὸ ἀτελὲς ἢ ἔρις, τὸ νεκρὸν, τὸ κακὸν, δύναται νὰ παραχθῇ ἐξ αἰτίου διαφόρου τοῦ θεοῦ (de prof. 479. de Somn. 1142). Πῶς ὅμως τὸ διάφορον τοῦτο αἷτιον πρέπει νὰ νοηθῇ; Ἐὰν αἱ ἐνέργειαι

παρηγάγοντο ἐκ τοῦ θεοῦ, ἡ δευτέρα αὕτη ἀρχὴ θὰ καθίστατο παθητικὴ ὅλως· ἐὰν ἐκ τοῦ θεοῦ τὸ ζῆν, τὸ πραγματικόν, ἡ τάξις, ἡ μορφὴ, ἡ δευτέρα ἀρχὴ θὰ ᾗτο τὸ νεκρὸν, τὸ ἄτακτον, τὸ ἄμορφον, τὸ μὴ ὄν· ταῦτα δὲ τὰ γινώρίσματα ἀποτελοῦσι τῆς ὕλης τὴν ἔννοιαν, ὡς αὐτὴν τὸ Πλατωνικὸν σύστημα καὶ τὸ Στωϊκὸν ὑπέλαβον, ἃ ὁ Φίλων εἶχεν ὀδηγόν. Τὴν δὲ τοῦ Ζήνωνος θεωρίαν τῷ Μωϋσῇ ἀποδιδούς λέγει, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι δύο αἷτια, ἐνεργοῦν καὶ πάσχον, ὁ ἄπειρος νοῦς καὶ ἡ ἄψυχος ὕλη (1). Τὴν δ' ὕλην, ἣν ὀνομάζει κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ οὐσίαν, ἐκλαμβάνει κατὰ Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς ἄποιον καὶ ἄμορφον (*mund. opif. 4. de prof. 451*) καὶ ἄψυχον καὶ ἀκίνητον καὶ ἄτακτον καὶ ἀνόμοιον, ὡς οὐσίαν καθ' αὐτὴν ἀτελεῖ καὶ διὰ τοῦτο δεκτικὴν τοῦ νὰ γείνη πάντα, ὡς τὸ κενόν, ἐνδεές, ὡς τὸ μὴ ὄν, τὸ σκότος (*mundi opif. 18*)· ὅτι δ' ὁ Φίλων τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης τοῦ Πλάτωνος μιγνύει μετὰ τῆς τῶν Στωϊκῶν, ἀποδεικνύει ἡ λέξις οὐσία ἐκλαμβάνομένη ἡ αὐτὴ τῷ σωματοειδεῖ (*Cher. 129. de prov. I, 8. II, 48*).

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Φίλων δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ δημιουργίαν, ἀλλὰ ποίησιν μόνον, χωρισμὸν καὶ τάξιν τῶν στοιχείων μεμιγμένων ὄντων (*qu. rer. div. haer. 499*). Ἡ περὶ δημιουργίας θεωρία αὐτοῦ οὐδὲν ἔχει ἴδιον, ἀλλὰ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου ἀναιρῶν ὑποθέτει αὐτὸν μετὰ Πλάτωνος ἀφθαρτον (*qu. rer. div. haer. 502. ἀναλογία δὲ καὶ ὁ πᾶς κόσμος κραθεὶς συνέστη τε καὶ συσταθεὶς εἰς ἅπαν διαμένει*). Καὶ ὁ χρόνος ἅμα τῷ κόσμῳ ἐγένετο· ὁ κόσμος συντηρεῖται διὰ τῆς ἀϊδίου ἐνεργείας τῆς θεότητος· ὁ θεὸς ὡς δημιουργὸς καλεῖται τοῦ κόσμου πατήρ καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ (*leg. alleg. 41. mundi opif 5. 16. 39*)· ἀντὶ δὲ τῆς θείας ἐνεργείας θέτει ὁ Φίλων μετὰ τῶν Στωϊκῶν τὴν φύσιν (*de monarch. 824. mundi*

(1) *De mundi opif. 2*. Μωσῆς δ' ἔγνω ὅτι ἀναγκαιότατόν ἐστιν ἐν τοῖς οὖσι τὸ μὲν εἶναι δραστήριον αἷτιον, τὸ δὲ παθητικόν· καὶ ὅτι τὸ μὲν δραστήριον ὁ τῶν ὄλων νοῦς ἐστιν, τὸ δὲ παθητικὸν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον ἐξ ἑαυτοῦ, κινηθὲν δὲ καὶ σχηματισθὲν καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ *de prof. 479*. ἡ μὲν γὰρ ὕλη νεκρὸν, ὁ δὲ θεὸς πλέον τι ἢ ζωή.

opif. 27). Πῶς ὁμῶς συμβιβάζεται ἡ τοῦ κόσμου ιδιότης πρὸς τὴν τοῦ δημιουργοῦ τελειότητα; πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου πορίζεται ὅλας τὰς ιδέας ἐκ τῶν Στωϊκῶν (leg. alleg. 74. de pron. II, 12. I, 47. Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. VIII, 14), ἐξ ὧν πορίζεται καὶ τὴν συνάφειαν τοῦ οὐρανίου καὶ γηίνου, τὴν συμπάθειαν τῶν τοῦ κόσμου μερῶν πρὸς ἄλληλα, συμπαραλαβὼν καὶ τοὺς τῶν Πυθαγορείων ἀριθμητικοὺς λόγους πρὸς ἐξήγησιν ταύτης τῆς συναφείας (1).

Τὰς δὲ φυσικὰς θεωρίας λαμβάνει ἐκ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἐξ ἄλλων· καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων θεωρεῖ τὰ ἄστρα ἔμψυχα καὶ ὀνομάζει θεοὺς γεννητοὺς (mundi opif. 5. 16. de pron. I, 81). Περὶ δὲ ἀνθρωπολογίας παραδέχεται τὰς τοῦ Πλάτωνος ιδέας μιγνύων καὶ στωϊκὰς μετ' αὐτῶν καὶ περιπατητικὰς.

Τὸ σύμπαν ὑποθέτει ἔμψυχον καὶ ψυχὰς ἐν τῷ ἀέρι (de Gigant. 285), αἱ καθαρώτεραι ψυχαὶ οἰκοῦσι μακρὰν τῆς γῆς καὶ εἰσι λειτουργοὶ τοῦ θεοῦ, ἄγγελοι καὶ μεσῖται παρὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων δαίμονες καὶ ἥρωες, παρὰ δὲ τοῦ Μωσέως ἄγγελοι καλούμεναι· αἱ δὲ ἐγγὺς τῆς γῆς ἱστάμεναι καταβαίνουσιν εἰς σώματα θνητά. Ἡ ψυχὴ εἶναι δύναμις καθαρὰ, θεία, ἄγγελος, ἀπόρροια (de Somn. 505. qu. det. pot. ins. 172. mundi opif. 33)· καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι ἀπόρροια τοῦ θείου νοῦ, αὐτοῦ ἔκτυπον· ἡ θρεπτικὴ καὶ αἰσθητικὴ ψυχὴ γίνεται ἐκ τῶν σπερματικῶν λόγων· ἐπειδὴ ὁ νοῦς εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς καὶ τὰ θεῖα ὄντα, εἶναι ἀθάνατος (mundi opif qu. De. immut 300)· ὑπὸ δὲ θεολογικὴν ἔποψιν ἐκφράζεται, ὅτι ὁ θεὸς ἐνέφυσεν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα· πνεῦμα δ' ἐκλαμβάνει εἰς τὸ νόημα τοῦ νοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους (qu. det. pot. ins. 170. mundi opif. 31). Ὁ Φίλων ὁμῶς μιγνύς καὶ ιδέας Στωϊκὰς ἔχει καὶ παραστάσεις περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ὕλικας

(1) De monarch. 824. Migr. Abra. 416. λ. γ, τὰ ἄστρα ἐδημιουργήθησαν τὴν τετάρτην ἡμέραν· διότι ἡ τετρακτὺς εἶναι ἀριθμὸς τέλειος· τὰ ζῷα τὴν πέμπτην· διότι πέντε αἱ αἰσθήσεις· ἐν ἑπτὰ ἐτελέσθη ἡ δημιουργία· αἱ ἐντολαὶ εἰσὶ δέκα· διὸ ἔχει ἡ δεκάς ἀξίαν κτλ

(qu. det. pot. 159. de Somn. 570. mundi opif. 18). 'Ο ἐν σώματι ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἴσος τοῖς ἄλλοις πνεύμασιν, ἀλλ' αὐτοῦ ἀπαλλαγείς· μόνος ὁ νοῦς κέκτηται τὴν εὐδαιμονίαν (1).

'Ο Φίλων διακρίνει θνητὸν καὶ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς, αἰσθητὸν καὶ νοητὸν, καὶ μετὰ τῶν Στωϊκῶν παραδέχεται τὴν φαντασίαν ἐνέργειαν τῆς αἰσθήσεως εἰς τὸν νοῦν, τὴν δ' ὁρμὴν τοῦ νοῦ εἰς τὴν αἰσθησιν (leg. alleg. 45. Cher. 117).

'Ο Φίλων συγχέει πολλὰς Στωϊκὰς ἰδέας μιγνύων μετ' Ἀριστοτελικῶν (mundi opif. 27. leg. alleg. 42. τὸ λογικὸν ὅτε μὲν καλεῖ νοῦν, ὅτε δὲ λόγον). Ἡ ψυχὴ ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸ σῶμα εἶναι καθαρὰ, ἐν δὲ σώματι εἶναι ἡ πηγὴ τῶν κακῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σῶμα ὀνομάζει εἰρκτὴν, δεσμοτήριον, τύμβον, μνήμα· ἐφ' ὅσον ἐν σώματι ζῶμεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ κοινωνήσωμεν τοῦ θεοῦ (leg. alleg. 68)· διὰ τοῦτο ἡ σοφία εἶναι τῇ ἡδονῇ ἐναντία. Τὴν ἡδονὴν ὀνομάζει κακὸν, ὅφιν πλανῶντα ἡμᾶς· ὁ δ' ὅφισ, ἡ ἡδονὴ ἐξ ἑαυτῆς μοχθηρὰ (leg. alleg. 20. 100)· ὅταν ἡ ψυχὴ ἀποστραφῇ τὰ θνητὰ, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἄφθαρτον (qu. de S. immut. 311)· ὅταν τὸ πνεῦμα ἔλθῃ εἰς ἀληθινὴ γνῶσιν, ἀποβάλλει πᾶσαν εἰς τὸ ὑλικὸν κλίσιν. 'Ο Φίλων τὴν αἰσθησιν ἐκλαμβάνει μέσον, τὴν ἡδονὴν κακὸν, ζητῶν ἐξόντωσιν αὐτῇ· καὶ τῶν παθῶν (migr. Abra. 390. Gigant. 285. qu. rer. div. haer. 518). Τοιαύτην δὲ τὴν αἰσθησιν ὑποθέσας καὶ τοιοῦτον τὸ σῶμα ἐπόμενον ἦτο πάντας τοὺς ἀνθρώπους νὰ θεωρήσῃ ἁμαρτωλούς. Τὸ δ' αἷτιον τῆς ἁμαρτίας ἀναφέρει εἰς τὴν κάθοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν, εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος (mundi opif. 31. leg. alleg. 48. qu. in Gen. I, 32)· λέγει δ' ὅτι τὴν εἰς τὸ κακὸν ἔφεςιν παράγει τὸ σῶμα. Αὕτη δ' ἡ ἀνθρωπολογία παρσκευάσας τὴν εἰς τὴν ἠθικὴν ὁδόν. Ἐπειδὴ ἐπρέ-

(1) Mundi opif. 15, de Abr. 385. Somn. 586. Τῶν ψυχῶν αἱ μὲν τὰ συνήθη τοῦ θνητοῦ βίου ποθοῦσι παλινδρομοῦσιν αὖθις, αἱ δὲ πολλὴν φλυαρίαν αὐτοῦ καταγοῦσι δεσμοτήριον μὲν καὶ τύμβον ἐκάλεσαν τὸ σῶμα, συγοῦσι δ' ὥσπερ ἐξ εἰρκτῆς ἡ μνήματος, ἄνω κούφοις πτεροῖς πρὸς αἰθέρα ἐξαχθεῖσιν, μετεωροπολοῦσι τὸν αἰῶνα.

σβευε παντελῇ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀπαλλαγὴν, ἔπρεπεν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ νὰ φέρῃ χαρακτῆρα ἀποθετικόν, ἔπρεπε νὰ ἀποβλέπῃ εἰς καταστροφὴν παντελῇ τῆς ἡδονῆς καὶ τῶν παθῶν· διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἐλήφθη ἐκ τῆς Στωϊκῆς (leg. alleg. 51. Somn. 1109. post. Cain. 251)· διότι ὁ Φίλων δὲν ἐζήτει μετριοπάθειαν, ἀλλ' ἀπάθειαν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν σοφὸν του παρίστα ὡς τὸν μνηστικὸν βασιλέα (quod omnis probus libre 867). Ὁ Φίλων ἡσπάζετο καὶ τὸν κοσμοπολιτισμὸν τῶν Στωϊκῶν (v. Mos. 626. in Exod. II, 42).

Ἐκ δὲ τῶν πολιτευμάτων βέλτιστον ἐφαίνετο αὐτῷ τὸ δημοκρατικόν (de poenis 717). Τὰ δ' ἠθικὰ, ὡς φαίνεται, ἀνάγει εἰς τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δικαιοσύνην (Decal. 751).

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀπαλλαγῇ τῶν αἰσθητῶν, ὡς αἰσθητικὸν δὲ ὄν δὲν δύναται, πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τινα δύναμιν ἀνωτέραν, ὅπως παρ' αὐτῆς λάβῃ τὴν δύναμιν, ἧς στερεῖται· διὰ τοῦτο κατὰ Φίλωνα πᾶσα ἀρετὴ πηγάζει ἐκ τῆς θείας σοφίας (leg. alleg. 48)· μόνος ἄρα ὁ θεὸς ὑψοῖ ἡμᾶς ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ, μόνος ἐμφυτεύει τῇ ψυχῇ τὰς ἀρετάς. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ὕλης λαμβάνει παρὰ μὲν τοῦ θεοῦ τὴν χάριν, παρὰ δὲ τῆς ὕλης τὰ κακά· μάλιστα δ' ὁ Φίλων ὑποθέτει, ὡς φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν φαῦλοι θυμῷ θεοῦ γεγόνασιν, οἱ δ' ἀγαθοὶ χάριτι (quod de immut. 283). Ἡ χάρις αὐτοῦ προηγεῖται ἡμῶν ἐκλέγουσα τὰ ὄργανα αὐτῆς πρὸ πάσης πράξεως, μάλιστα δὲ πρὸ τῆς γεννήσεως (leg. alleg. 75)· ἐντεῦθεν δείκνυται, ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ νὰ θέσῃ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν εἰς σχέσιν πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως νὰ λάβῃ τὴν ἀφορμὴν τῶν πράξεων αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀληθὴς ἀρετὴ πηγάζει ἐκ τοῦ θεοῦ (leg. alleg. 84). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Φίλων συμφώνως τοῖς Ἑλλησι φιλοσόφοις θεμελιοῖ τὴν ἀρετὴν ἐπὶ τῆς σοφίας· σοφίαν ὅμως λέγων ἐνοεῖ τὴν πίστιν (de nobil. 908. De Abr. 387).

Ὁ Φίλων παραδέχεται τὴν ἀρετὴν θεωρητικὴν τε καὶ πρακτικὴν, καὶ εἰ καὶ θεωρεῖ τὸν πρακτικὸν βίον ἀναγκαῖον, προκρίνει

ὁμῶς τὸν θεωρητικὸν (de Somn. 1110. migr. Abr. 395), καὶ ἀποδίδει ἀξίαν τῇ θεωρίᾳ, διότι αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν· ἐπειδὴ δ' αἱ ἐγκύκλιοι ἐπιστῆμαι καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ τὴν σοφίαν (πίστιν) κατασκευάζουσιν, ἔχουσιν αὐτῆς κατωτέραν ἀξίαν (de congressu quaerendae eruditionis gratia). Ὁ Φίλων ἀναγνωρίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως· ἐὰν ὁμῶς ἐνεργητικὸν εἶναι μόνος ὁ θεός, τὰ δ' ἄλλα παθητικὰ, ποῦ ἡ ἐλευθερία αὐτῆς ὑφίσταται; Ὁ Φίλων τὴν ὕλην ὑποθέτει πρώτην αἰτίαν τῆς πτώσεως ἐκ θεοῦ, καὶ θεωρητικῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἀναιρέσας καθίσταται ἀνακόλουθος παραδεχόμενος αὐτὴν πρακτικῶς, ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀρετὴν, διότι, εἰ δὲν ἤμεθα ἐλεύθεροι, δὲν ἠθέλομεν ἀμείβεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι (leg. alleg. 50).

Ἡ φιλοσοφία εἶναι τὸ μέγιστον παρὰ θεοῦ δῶρον (mundi opif. 11). Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἰατρός τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ προωρισμένος εἰς θεραπείαν τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ἡ λογικὴ καὶ φυσικὴ εἰσι μέσα τῆς ἠθικῆς οὐσῆς τέλους· τὸ δὲ τέλος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἠθικὴ θεραπεία, τὸ κύριον αὐτῆς πρόβλημα εἶναι τὸ γινῶθι σαυτόν. (de Somn. 573. migr. Abr. 416)· γινώσκουμεν, ὅτι μόνος ὁ θεὸς εἶναι σοφός, τὸ δ' ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀσθενὲς εἰς τὸ νὰ νοήσῃ τὴν τῶν ὄντων φύσιν· αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν ἡμᾶς, αἱ κρίσεις ἀλλοιοῦνται κατὰ τὰς περιστάσεις, οἱ φιλόσοφοι διαφωνοῦσιν ἐν τοῖς οὐσιώδεσι ζητήμασιν (leg. alleg. 57). Ὁ βουλόμενος νὰ γνωρίσῃ τὸν θεὸν πρέπει νὰ στραφῇ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, καὶ γινώσκει τὸν ἄπειρον τὸν ἀποκαλύπτοντα ἡμῖν ἑαυτὸν ὁ ἀρνούμενος ἑαυτὸν (de Somn. 574. post. Cain. 229).

Διὰ δὲ τούτων τῶν δογμάτων χωρίζεται ἡ τοῦ Φίλωνος θρησκευτικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡ σοφία καὶ ἡ ἀρετὴ φαίνονται ἐπέκεινα τοῦ νοῦ ὡς παράδοσις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ τῇ ὑπερκοσμίῳ θεότητι.

Καὶ ἡ θρησκευτικὴ δὲ τελειότης ἔχει βαθμίδας· καὶ ὁ Φίλων σύμφωνος τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις διακρίνει τριπλοῦν εἶδος ἀρε-

τῆς· ἡ ἀρετὴ κτᾶται ἢ ἀσκήσει ἢ μαθήσει ἢ φύσει (de praem. et poen. 421)· ἡ ἀσκήσει κτωμένη ἀρετὴ φέρει εἰς ἀπάθειαν, (διὰ καταστροφῆς τοῦ σώματος), ἡ μαθήσει εἶναι ἀμετάβλητος, ἡ δὲ φύσει (θεία) εἶναι ἀνωτέρα ἀμφοτέρων, διότι δίδεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ (post. Cain. 229)· διὰ τοῦτο ἡ εὐσεβὴς θεωρία εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἀρετῆς, αὕτη ἡ σοφία· τίς δ' αὕτη; Ὁ Φίλων παραδέχεται, ὅτι οὐδὲν δημιουργήμα δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν θεότητα ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ μέσων δυνάμεων· αὐθις δὲ παραδέχεται, ὅτι γινώσκει αὐτὴν ἀμέσως, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις· διὸ ζητεῖ, ἵνα ὁ ἄνθρωπος προβῇ ὑπὲρ τὰ θεία ὄντα εἰς τὴν ἐποπτείαν τοῦ θεοῦ· βαίνων δ' ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τὰς ἰδέας καὶ τὸν λόγον υἱὸς λόγου ὧν γίνεται υἱὸς θεοῦ καὶ ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ λόγου (mundi opif. 15. leg. alleg. 79. Somn. 587). Τοῦτο ὅμως κατὰ Φίλωνα ἄνευ φωτισμοῦ ἀνωτέρου δὲν κατορθοῦται· ἡ δὲ κατάστασις αὐτοῦ εἶναι ἡ τῆς ἐκστάσεως κατὰστασις· ὅπως δ' ὁ ἄνθρωπος λάβῃ τὸν θεὸν εἰς ἑαυτὸν πρέπει νὰ παραδώσῃ ἑαυτὸν τῇ θείᾳ ἐνεργείᾳ καὶ ἀρνούμενος ἑαυτὸν καταστήσῃ ἑαυτὸν δεκτικὸν τοῦ νὰ γείνη θεός. Ὁ Φίλων λέγει ὅτι ὁ θέλων νὰ κοινωνήσῃ τοῦ θεοῦ πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν αἴσθησιν, τὸ σῶμα, τὸν λόγον, καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ ἐν εἰδὲι ἐνθουσιασμοῦ προφητικοῦ, πρέπει νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ὅμοιον ἀλάλῳ καὶ ἀλόγῳ παιδίῳ (qu. rer. div. h. 490. leg. alleg. 69). Ἐὰν ἡ θεία μανία προφητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καταλάβῃ τὸν ἄνθρωπον, πρέπει ὁ νοῦς νὰ καταστραφῇ, ἐν τῷ θείῳ νῷ (φωτὶ) νὰ σβεσθῇ· ὥστε ἡ ἐκστασις εἶναι ἡ οὐσιώδης τῆς προφητείας μορφή. (qu. rer. div. h. 515). Ὅταν τοῦτο γένηται, τὸ ἴδιον νοεῖν ὑπεῖκει τῷ θείῳ, τὸ θεῖον πνεῦμα ἐνοικεῖ αὐτῷ καὶ κινεῖ ἄβουλον ὡς τὰς χορδὰς μουσικοῦ ὄργάνου (de spec. leg. III, 343). Αὕτη δ' ἡ σοφία ἡ εἰς τὸ ὕψος ὀρμῶσα ἔπρεπε νὰ φαίνεται ὡς τι μυστηριώδες, ὡς τι τοῖς πολλοῖς ἀπρόσβατον μυστήριον, ὡς τις θησαυρὸς τοῖς μεμνημένοις ἀφθόνω διανεμόμενος (de Cher. 116. Gigant. 291).

Ἡ κοσμοποιεῖα πορεύεται ἀπὸ τοῦ τελείου ἐπὶ τὸ ἀτελές· ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον· διὸ καὶ τοὺς εἰς

ὕλικά ἀφωσιωμένους ὀνομάζει ἐπιγείους, τοὺς δ' εἰς κοσμικὰ μαθήματα οὐρανίους καὶ τοὺς εἰς τὸν θεὸν ἀληθεῖς ἱερεῖς καὶ προφήτας καὶ ἀληθεῖς τοῦ νοητοῦ κόσμου πολίτας (Gigant. 271). Ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐποπτείας εἶναι τὸ ἄκρον τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὃ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μετὰ τοῦ θεοῦ κοινωνίαν, ἥτις κατὰ διὰ τῆς ἐκστατικῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Φίλων ὑποθέτων τὸ αἶσθημα τῆς μηδαμινότητος τῶν πεπερασμένων ὄντων, τὴν χρεῖαν τῆς βοηθείας τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως, ἐζήτησεν ὑποθέτων τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ θεοῦ νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς ἀνθρωποειδεῖς διορισμοὺς ἀπὸ τῆς θεότητος καὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν θεὸν τὸ τέλειον καὶ πραγματικόν, τὴν δ' αἰσθησιν ὡς ἀλλότριον νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ὡς πηγὴν ὅλων τῶν κακῶν, καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ μέσον τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου, δι' οὗ τῷ ἀνθρώπῳ ἀνοιγεται ὁδὸς πρὸς κοινωνίαν μετὰ τῆς θεότητος. Ἐκ τῆς διπλῆς ταύτης τάσεως ἐξήρτητο ἡ σχέσις, ἐν ᾗ ὁ Φίλων παρέλαβεν οὐχὶ ἄνευ ἀντιφάσεων τὰς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τὰς παραστάσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Αἱ δ' ἀντιφάσεις αὗται ἦσαν συνέπειαι τῆς τοῦ συνειδότος ἀναπτύξεως, ὃ διερρήγμενον μεθ' ἑαυτοῦ ἡγωνίζετο ἔχον τὴν θεότητα ἐν τῷ νῷ νὰ ἔλθῃ εἰς ἔνωσιν μεθ' ἑαυτοῦ. Καίτοι δ' ἡ θεωρία αὕτη συνέχεται μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἀποτελεῖ ὅμως μέρος οὐσιῶδες ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἰδίως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποδεικνύει, εἰς ἣν ὁ Φίλων ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν (Zeller Phil. d. Griech. III, Bd. II, Abth. s. 293—367).

Ἡ Ἑλληνικὴ ὅμως φιλοσοφία φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἐπιρροὴν μεγίστην καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μυστικῆς τῶν Ἰουδαίων τῆς καλουμένης Καθβάλας, καὶ εἰς τὰ θεοσοφήματα τῶν Ἰνδῶν, ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἡμῶν Τόμ. Α'. σελ. 34 καὶ ἐφ. ἀπεδείχθη, διότι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος θεοσοφήματα ἐπήγασαν μετὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἐνταῦθα γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Δ'. Νέα Πλατωνική φιλοσοφία.

Εἰσαγωγή (1)

Μέχρι τοῦ τρίτου μ. Χρ. αἰῶνος φαίνονται διαφοραί τινες δηλοῦσαι τὴν διαφορὰν τῶν προγενεστέρων σχολῶν· δὲν φαίνονται ὅμως καὶ ἐπεξεργασίαι ὅλου τινος συστήματος. Ἐν δὲ τούτῳ ὁ Πλωτῖνος ὑπερέβη πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος μ. Χρ. διότι πάντας ὑπερέβη καὶ κατὰ τὴν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκολουθίαν.

Ὁ Νουμηνίος ἔχει μὲν ἰδέας τινάς, αἵτινες τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν παρεσκεύασαν, τὰ κύρια δὲ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς δὲν δύνανται εἰς αὐτὸν νὰ ἀναχθῶσιν.

Ὁ Φίλων διὰ τῆς περὶ τοῦ θεοῦ θεωρίας αὐτοῦ παρεσκεύασε τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεολογίαν· κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῶν θείων δυνάμεων καὶ τοῦ λόγου καθίστανται μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ κόσμου μέσα ὄντα, ἅπερ ὄντα ἐνέργειαι καὶ ἐνταύτῳ ἰδιότητες τοῦ θεοῦ συνδέονται ἐν τῷ λόγῳ· καὶ τὴν ἐνότητά τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐνεργούντων αἰτίων τηρεῖ ὁ Φίλων πλέον ἢ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί.

Πρῶτος ὁ Φίλων ὡς μέγιστον τέλος ὑπολαβὼν τὴν ἐποπτείαν τῆς θεότητος, ἣτις προβαίνει ὑπὲρ τὰ μέσα ὄντα, τὰς ἐννοίας καὶ τὸν νοῦν, ἀπεφάνετο βέλτιον τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ τὴν σχέσιν τῶν νοητικῶν καὶ ἡθικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὴν ἐποπτείαν· ἀλλὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι φιλοσοφικῶς ὑποδεέστερον τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου· διότι μόνον τὸ τοῦ Πλωτίνου ὅλον ὃν συνδέει διάφορα συστήματα εἰς ἓν.

Ἐπειδὴ ὁ Φίλων δὲν ἀπέβλεψεν εἰς φιλοσοφικὴν γνῶσιν, ἀλλ'

(1) Περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς σχολῆς Cousin hist. génér. de la Philosophie. 187. Vacherot hist. de l' école d' Alex 1846. 1851. Jules Simon hist. de l' école d' Alex. 1845. Hegel Gesch. d. Phil. III, 3. καὶ ἐφ. Ritter IV, 571. Preller hist. phil. 587. Schweigler Gesch. d. gr. Phil. 261. Zeller Phil. d. Griechen III Bd. II Abth. 368 καὶ ἐφ.

εἰς ἐξήγησιν τῶν Ἰουδαϊκῶν δογμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ ἀκρίβειαν τῶν ἐπιστημονικῶν ὄρων, τελειότητα καὶ μεθοδικὴν ἀκολουθίαν· καὶ ἐπειδὴ τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἤντλησέν ἐκ δύο πηγῶν καὶ κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ περιεχόμενον διαφόρων, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναπτύξῃ ἐν ὅλῳ τι σύστημα ὁμογενές.

Ὁ ἄποιος τῶν νέων Πλατωνικῶν θεὸς εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ θεοῦ τοῦ Φίλωνος, ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ὁ προσωπικὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ὁ Φίλων διὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ τηρεῖ τὴν ἐνότητα τῶν αἰτίων, δὲν ζητεῖ ὅμως νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν δυαδισμόν τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ὕλης παράγων, ὡς ὁ Πλωτῖνος, τὴν ὕλην ἐκ τοῦ θεοῦ. Ἡ θεωρία τοῦ Φίλωνος περὶ τῶν θείων δυνάμεων, δι' ὧν γίνεται ἡ εἰς τὸ πεπερασμένον μετάβασις, καταντᾷ ἀμφίβολος· αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι οὔτε μετὰ τοῦ λόγου τῶν Στωϊκῶν συνδέονται οὔτε μετὰ τῆς Περσικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς περὶ ἀγγέλων παραστάσεως. Ὁ λόγος τοῦ Φίλωνος, ὡς εἴρηται, ἴσταται μεταξὺ προσωπικοῦ ὄντος καὶ ἀπροσώπου δυνάμεως· οὐδὲ τὰς μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου βαθμίδας νὰ προσδιορίσῃ ἐζήτησεν, οὐδ' ἡ ἀνθρωπολογία αὐτοῦ δύναται πρὸς τὴν τῶν νέων Πλατωνικῶν κατὰ τε τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀκολουθίαν νὰ παραβληθῇ.

Ἐν τῇ ἡθικῇ ἔπεται ὁ Φίλων τοῖς Στωϊκοῖς, ἐν τῇ ἐκστάσει συμφωνεῖ τῷ Πλωτίνῳ, ἡ ἡθικὴ ὅμως αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ ἐπιστημονικῶς πρὸς τὴν τοῦ Πλωτίνου· ὥστε ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐξέχει τῶν πρὸ αὐτῆς συγγενῶν συστημάτων κατὰ τε τὴν συστηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰ κοσμολογικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα. Τινὲς μὲν ὑπερύψωσαν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν θεωρήσαντες ἀνωτέραν τῆς προτέρας (1), τινὲς δ' αὐτὴν κατεβίβασαν (Ritter Gesch. d. Phil. IV. Prantl Lesch. d. Gog. I. 613)· ἄλλοι δὲ πάλιν ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ περιλαμβάνει

(1) Hegel Gesch. d. Phil. I, 182.III, 11. 81. Cousin Proleg. Proclus. 1. Tom. p. X. Vacherot hist. de l' école d' Alex. III, 221. Steinhart in Paulys Realencycl. V, 1708.

τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τὰς ἀρχὰς ὅμως τῶν προτέρων ἐν ἀνωτέρᾳ ἀρχῇ δὲν ἀνῆρτεσεν, ἀλλ' ἐχρήσατο πᾶσι κατὰ τὰς χρείας καὶ τὰς ἰδέας τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνωτέρα οὔτε τῶν προτέρων, οὔτε τῶν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστημάτων, εὐλογον εἶναι οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον νὰ ἀνυψωθῇ, (Iules Simon hist. de l' école d' Ahex. III, 221. 459), οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον νὰ καταβιβασθῇ (Ritter Gesch. d. Phil. eodem.), ἀλλὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς τελευταῖον μέλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Ζέλλερος διατείνεται (Zeller Phil. d. Griech. III, Bd. II, Abth. s. 368 καὶ ἐφ.). Οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἐζήτησαν μὲν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ Πυθαγόρας, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι συμφωνοῦσι τῷ Πλάτῳ· δὲν ἀπέδειξαν ὅμως, ὅτι τούτων ἕκαστος εἶχεν ἀρχὴν μονομερῆ συμπληρώσεως δεομένην καὶ ἀναπτύξεως ὑπ' ἄλλης, ἀλλ' ὅτι εἶχε τὴν ἀληθῆ· ὥστε πάντες μόνον κατὰ τὰς λέξεις διαφέρουσιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἐξαρκεῖ, εἶναι τὸ Πλατωνικὸν σύστημα τὸ μέτρον, ἐν ᾧ ἡ ἀλήθεια τῶν ἄλλων μετρεῖται· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι σύστημα νέον συνδετικὸν τῶν ἀτελῶν ἀρχῶν τῶν προτέρων, ἀλλὰ παλινόρθωσις τῆς γνησίας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· διὰ τοῦτο θέλουσιν οἱ νέοι Πλατωνικοὶ νὰ ᾔναι καὶ νὰ ὀνομάζωνται Πλατωνικοὶ πεποιθότες, ὅτι ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ περιέχεται ἡ ὅλη ἀλήθεια. Ἀλλ' οὗτοι πράγματι μακρύνονται τῆς γνησίας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διότι μὴ ἀναπληρώσαντες τὰς μονομερείας τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰς τῶν προτέρων καὶ μὴ συνενώσαντες μετ' ἀλλήλων ἐπιστημονικῶς πορεύονται κατ' ἀναφορὰν πρὸς τε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη μονομερῶς. Οὐδὲ τοῖς φυσικοῖς οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἀποδίδουσιν ἀξίαν, οὐδὲ τοῖς πολιτικοῖς καὶ κοινωνικοῖς μεγάλην, ἀλλὰ τῷ θρησκευτικῷ μόνον, καὶ τὴν παλινόρθωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὸ σπουδαιότατον τῶν προβλημάτων· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία περιορίζουσα τὴν ἐπιστήμην ἐν τῷ αὐτῷ κύκλῳ, ἐν ᾧ ἐκινεῖτο καὶ ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία,

τουτέστι τῷ πρακτικῷ, συνδέεται μᾶλλον μετ' αὐτῆς ἢ μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοὶ εἰς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐπανελθόντες κατεπολέμουν τὴν τῶν Ἐπικουρείων περὶ ἡδονῆς θεωρίαν καὶ τὸν ὕλισμὸν αὐτῶν τε καὶ τῶν Στωϊκῶν· ἀλλ' οὐχ ἥττον παρέλαβον τὴν μεταφυσικὴν αὐτῶν ἐκ τῶν Στωϊκῶν μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, διότι ἐκ τῶν Στωϊκῶν παρέλαβον τὸν θεὸν ὡς δύναμιν ἐνεργόν, καὶ ὁ δυναμικὸς τῶν νέων Πλατωνικῶν πανθεισμὸς κυρίως εἶναι μεταμόρφωσις τῆς Στωϊκῆς θεωρίας περὶ τῆς σχέσεως τοῦ κόσμου καὶ τοῦ θεοῦ. Καὶ ὡς οἱ Στωϊκοὶ πρῶτοι, οὕτως ὑπέλαβον καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ τὴν ὕλην προῖον τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων, καὶ τὴν ὑπερβατικότητα κυρίως, τὸν δυαδισμόν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης παρέλαβον ἐκ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας· διότι τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ὁ νοῦς δὲν εἶναι τὸ μέγιστον, ὡς τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ τι ὑπὲρ τὸν νοῦν· διότι ἡ ὕψωσις τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τὸν νοῦν ὑποθέτει τὴν ἐπάνοδον τοῦ συνειδότος εἰς ἑαυτὸ ἀπὸ τῶν ἐκτός, ὡς παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς ἀποδείκνυται καὶ τοῖς Σκεπτικοῖς· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἡ τοσοῦτον τῇ Στωϊκῇ σύμφωνος δὲν ἡδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελική, ἀλλ' ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ καταληφθῇ μόνον ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐξ ὑποκειμένου φιλοσοφίας καὶ ὡς μέλος αὐτῆς. Ὡς ὁ Ἰάμβλιχος πρῶτος τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν θρησκείαν ἀνήγαγε, καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις σχολὴ ἐγκαταλιποῦσα πᾶσαν ἀξίωσιν γενέσεως νέων ἰδεῶν ἐτράπη εἰς ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, οὕτως ἐτράπη καὶ ὁ Πλωτῖνος πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ οἱ Στωϊκοὶ πρὸς τὸν Ἡράκλειτον καὶ οἱ Ἐπικούρειοι πρὸς τὸν Δημόκριτον (Πλωτ. ἐνν. ΙΙΙ, 9, 1. ΙV, 3, 1. Ι, 2, 1. VI, 6, 17). Καὶ οὐ μόνον οἱ Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικούρειοι ἐξήρτωντο ἐκ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ δύναμις εἶχε καὶ παρ' αὐτοῖς ἐλαττωθῇ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τῶν νέων Πλατωνικῶν δὲν ἡδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς γνώ-

σεως, ὡς τὰ ἀρχαῖα. Αὕτη δὲ ἡ ὑποκειμενικὴ τοῦ συστήματος τῶν νέων Πλατωνικῶν ἀρχὴ δηλοῦται ἐκ πολλῶν ἰσχυρισμῶν αὐτῶν, οἷον ὅτι ἡ εἴσοδος τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτὴν θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἐποπτεῖαν ὁδός (1). Ἡ ἐποπτεία τοῦ πρώτου φωτὸς φαίνεται, ὅταν κλείσῃ ἔξω ἑαυτοῦ τὰ ἐκτὸς καὶ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτὸν (2). Καὶ ὁ Πρόκλος (εἰς Πλατ. θεολ. I, 3) λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔξω βλέπει σκιὰς καὶ εἰδῶλα, ἐντὸς δ' ἐποπτεύει θεῶν γένος καὶ τὰς ἐνάδας. Τὸ γινῶθι σαυτὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας (εἰς Πλάτ. Ἀλκιβ. II, 13). Ἡ ψυχὴ μεταξὺ τοῦ ἀνωτάτου καὶ κατωτάτου γινώσκει διὰ τῆς αὐτῆς ἐποπτείας ἀμφοτέρω (περὶ προν. 12. Πορφυρ. 15). Ἐφ' ὅσον μένει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ περιωρισμένος, τοσοῦτον ζῇ ἐν τῷ πεπερασμένῳ· ἵνα δ' εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔλθῃ, πρέπει νὰ προβῇ ὑπὲρ ἑαυτὸν εἰς τὴν πρώτην πηγὴν. Ἡ βάσις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ἡ βεβαιότης ὑπάρχοντος ἐν ἑαυτῷ αὐτοσυνειδότος, ἀλλ' ὁ πόθος πρὸς ἀνωτέραν ἀλήθειαν, ἣν ὁ ἄνθρωπος δὲν εὕρισκει ἐν ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο ἡ ἐποπτεία ἑαυτοῦ φέρει ἀμέσως εἰς τὴν τοῦ θεοῦ ἐποπτεῖαν· καὶ αὕτη ἡ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία ἀποτελεῖ τὴν οὐσιώδη βάσιν τοῦ συστήματος αὐτῶν. Ἐνταῦθα τρέπεται ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ὁδοῦ εἰς τὴν ἐξ ἀντικειμένου. Ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶναι σύστημα θρησκευτικὸν ἐξεικονίζον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν θρησκευτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κατάστασιν καὶ τὴν χρεῖαν τοῦ νὰ φέρῃ εἰς προσωπικὴν μετὰ τοῦ θεοῦ ἐνότητα.

Ἡ θεότης ὑποτίθεται ὑπεράνω τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν ὄντων. Ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει εἰς αὐτὴν ὡς μὴ εὕρισκων τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς οὕσι καὶ ἐν ἑαυτῷ· ἡ θεότης ἐποπτεύεται ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία πάντων καὶ ἡ ἰδίᾳ οὐσία ἡμῶν

(1) Ἐνν. IV, 8, 1, Πολλάκις ἐγειρόμενος εἰς ἑμαυτὸν ἐκ τοῦ σώματος καὶ γιγνόμενος τῶν μὲν ἄλλων ἔξω, ἑμαυτοῦ δ' ἐξω, θαυμαστὸν ἡλίκον ὄρων κάλλος· ζῶν τε ἀρίστην ἐνεργήσας καὶ τῷ θεῷ εἰς ταῦτόν γεγενημένος.

(2) Ἐνν. V, 5, 7. Νοῦς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων καλύψας καὶ συναγαγὼν εἰς τὸ εἶσω μὴδὲν ὄρων θεάσεται οὐκ ἄλλο ἐν ἄλλῳ φῶς, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ μόνον καθαρὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐξαίφνης φανέν.

γινώσκει, ὅτι ὁ θεὸς μεταδίδει αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ παραγωγή πάντων ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ τοῦ θεοῦ τήρησις ἐκτὸς καὶ ἐπέκεινα πάντων, ταῦτα τὰ δύο ἀποτελοῦσι τὸ πρόβλημα τῆς νέας Πλατωνικῆς μεταφυσικῆς.

Καίτοι δὲ αὕτη παρέλαβε μέσα ὄντα, πρὸς λύσιν ὅμως τοῦ προβλήματος τούτου διέρχεται ὁδὸν συστηματικωτέραν· ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἀφηρημένου ἀρχομένη προχωρεῖ εἰς τὸ μᾶλλον συγκεκριμένον, ἥτοι εἰς τὸ ἔσχατον, τὴν ὕλην· καίτοι δ' αὕτη ἀσχολεῖται περὶ τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα, μέτρον ὅμως καὶ τέλος αὐτῶν ἔχει πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ὃς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ ζητεῖ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν δι' ἰδίας πράξεως καὶ διὰ τῶν αὐτῶν βαθμίδων, δι' ὧν τὰ ὄντα ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος παρήχθησαν, καὶ τὸ τέλος τοῦτο κτᾶ, ὅταν τὸ πνεῦμα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ πᾶσα διαφορὰ αὐτῶν ἀναιρεθῇ· ὁ πόθος πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ θεοῦ προερχόμενος ἐκ τοῦ αἰσθήματος τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πνεύματος ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἦτο ἡ τοῦ συστήματος ἀρχή· ἐπειδὴ ἡ ἡρεμία δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ χωρισμοῦ, αὕτη ὅμως ἐν τῷ δε τῷ βίῳ ὅλως δὲν ἐπιτυγχάνεται, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ δὲν ἀπαλλάττεται τοῦ ἀγῶνος, εἶναι ἡ τῆς θρησκείας ὑποστήριξις ἀναγκαία· καὶ ἐκ τούτου προέρχεται ὁ σύνδεσμος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας, ἥτις εἰς τὸ μετέπειτα ὅλως ἐκράτησεν.

Οἱ εἰς τοῦτο δὲ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς τὴν ἀφορμὴν δόντες ἦσαν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί. (Πορφ. β. Πλωτιν. 14. ὡς τοιοῦτοι δ' ἀναφέρονται ὁ Κρόνιος, ὁ Νουμήνιος, ὁ Σευήρος, ὁ Ἀττικὸς κλπ.). Πρῶτος ὅμως ὁ Πλωτίνος ἔταξε τὸν θεὸν ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὰς βαθμίδας τοῦ παραγομένου ἐκ τοῦ παράγοντος. Ἡ ἐποπτεία τοῦ Νουμηνίου, ἰδίως δ' ἡ τοῦ Φίλωνος συμφωνεῖ τῇ τοῦ Πλωτίνου, καὶ ἴσως τὰ τοῦ Φίλωνος συγγράμματα ἐπενέργησαν εἰς τὴν τοῦ Πλωτίνου θεωρίαν.

Ἡ δὲ δοξασία, ὅτι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία φέρει χαρα-

κτῆρα ἀνατολικόν, δὲν φαίνεται ὀρθή, διότι δὲν ἐπισημαίνεται ἐπὶ ἱστορικῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' ἐπὶ ἐσωτερικῆς ὁμοιοτήτος, ἣν εὐρίσκουσιν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀπορρόης (Vacherot hist. de l'Épée d' Alex. III, 250).

Ἀλλ' ἡ νέα Πλατωνικὴ θεωρία δὲν εἶναι σύστημα ἀπορροητικόν· διότι ἰσχυρίζομένη ἀπλῶς δυναμικὴν μετάδοσιν τῆς θεότητος τοῖς πεπερασμένοις οὖσιν ἀποκλείει τὴν οὐσιώδη· ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ θεωρίαι τῶν ἀνατολικῶν οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν τῇ τοῦ Πλωτίνου· τὰ δ' ἀνατολικά τὰ φέροντα χαρακτῆρα ἐπιστημονικὸν δὲν φαίνονται ἀρχαιότερα τοῦ συστήματος τῶν νέων Πλατωνικῶν· ἡ γενικότης δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ ἄμεσον ἱστορικὴν συνέχειαν, ἥττον δ' ὅταν ᾖναι γνωστὰ τὰ αἷτια τὰ παραγαγόντα τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ οἱ ἐπενεργήσαντες εἰς αὐτήν· οὐδὲ μετὰ τοῦ Πλωτίνου καὶ Ἰνδικῶν συστημάτων συνάφεια δεικνύται, οὐδὲ μετὰ τῆς θεωρίας τῆς τοῦ Πλωτίνου καὶ τῶν Γνωστικῶν· μάλιστα δ' ὁ Πλωτῖνος ἔγραψε κατ' αὐτῶν, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦ Οὐαλεντίνου (ἐνν. II, 9)· ἐπειδὴ εἰς τὸν Οὐαλεντῖνον ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὴν πλείστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησε, λέγεται μαθητῆς καὶ τῆς Πλατωνικῆς καὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας (Εἰρήν. II, 6. Πλωτ. ἐνν. II, 9, 6. Ἰππόλ. VI, 29).

Οὐδ' ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶχεν εἰς τὸν Πλωτῖνον καὶ τοὺς νέους Πλατωνικοὺς ἐπιρροὴν, διότι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἦλθον εἰς τὸ μετέπειτα εἰς συνάφειαν· ταῦτα δ' εἰσὶ συγγενῆ, διότι ἀμφοτέρω ὑποθέτοντα τὴν ἀντίθεσιν ἀποβλέπουσιν εἰς ἐξιλέωσιν αὐτῆς, ἣν ζητοῦσιν ἐν τῇ ἀποκαλύψει, ἐν τῇ θεῇ βοηθείᾳ, ἀλλὰ διαφέρουσι, διότι ὁ μὲν Χριστιανισμὸς διδάσκει κατὰ βᾶσιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀνάβασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν θεόν. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· ἀπόδειξιν δ' ἡδύνατό τις νὰ φέρῃ τὸν ἰδρυτὴν τῆς σχολῆς ταύτης, δηλ. Ἀμμώνιον τὸν Σακκά, περὶ οὗ λέγεται ὅτι ἀνατραφεὶς ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μετέστη εἰς τὴν ἐθνικὴν.

Τὸ δὲ σύστημα τοῦ Πλωτίνου οὐδὲν ἔχνος Χριστιανικῆς δεικνύει ἐπιρροῆς, διότι ἡ τριάς τῶν νέων Πλατωνικῶν οὐδὲν ἔχουσα τῇ Χριστιανικῇ κοινὸν ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους (Cousin hist. gén. d. phil. 191. Iul. Simon hist. de l' école d' Alex. I, 308).

Οἱ δ' ἀληθεῖς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας γεννήτορες εἰσὶν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἀμέσως μὲν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, Πλατωνικοὶ, Στωϊκοὶ, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πορφυρ. β. Πλωτ. 14), ἐμμέσως δ' οἱ Σκεπτικοί. Ταῦτα δὲ πάντα ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία παραλαβοῦσα ἐμόρφωσε κατ' ἰδίαν ἀρχήν, καὶ τὴν μέθοδον ἐξ Ἀριστοτέλους ἐρανισαμένη· ὡς βάσιν δ' ἔθεσε τὴν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ διάκρισιν, τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν, τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τῆς ὕλης θεωρίαν· τάξασα ὁμῶς τὸ πρῶτον ὃν ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ ταυτίσασα τὸ κακὸν μετὰ τῆς ὕλης ὑπερεπήδησε τὸν Πλατωνικὸν δυαδισμόν· ἰδέας δὲ παραλαβοῦσα Στωϊκὰς καὶ Ἀριστοτελικὰς μετέβαλε τὸν ἰδανικὸν κόσμον εἰς νοῦν, τὰς ἰδέας εἰς ἐνεργοὺς δυνάμεις, καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ὡς ἔνωσιν τῶν σπερματικῶν λόγων ἀπεφάνετο· ἡ ἀριθμητικὴ τῶν νέων Πυθαγορείων παρὰ τοῖς ἔπειτα νέοις Πλατωνικοῖς ἔλαβε σημασίαν μεγάλην, ἐν τῇ φυσικῇ ἔλαβεν ἰδέας Στωϊκὰς καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἐν δὲ τῇ ἀνθρωπολογίᾳ Πλατωνικὰς· ἡ δὲ περὶ ἐκστάσεως θεωρία πλὴν τοῦ Φίλωνος πρὸς οὐδὲν τῶν συστημάτων ἔχει ἀναλογίαν· ὅθεν πανταχοῦ Ἑλληνικὰ στοιχεῖα φαίνονται· καὶ ἂν ἔλαβε καὶ μὴ Ἑλληνικά, ταῦτα ἢ συνεχώνευσεν ἢ ἰδιαζόντως μετεποίησεν.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ὑπὸ Ἀμμωνίου τοῦ Σακκά ἰδρυθεῖσα ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου καὶ Πορφυρίου, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἰαμβλίου εἰς τὸ θρησκευτικόν, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς καὶ ἰδίως τοῦ Πρόκλου εἰς σύστημα· διὰ τοῦτο τῆς σχολῆς ταύτης, διακρίνονται τρεῖς ἐποχαί, ἡ ἀνάπτυξις, ἡ ἀναγωγὴ εἰς τὸ θρησκευτικόν καὶ ἡ ἀνύψωσις εἰς σύστημα.

Α') Ἀρχὴ τῆς σχολῆς ταύτης. (Πρώτη ἐποχή).

Ἡ σχολὴ αὕτη ἐξετάθη παραλαβοῦσα τὰς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων· ἰδίως ὅμως ἀρχῆς στερουμένη δὲν ἠδυνήθη νὰ συναρμολογήσῃ τὰς θεωρίας ταύτας εἰς ἓν ὅλον ὀργανικόν· διὰ δὲ τοῦτο μαρानθεῖσα κατέπεσεν ἐνώπιον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀπώλετο.

1. Τὴν σχολὴν ταύτην ἰδρύσατο Ἀμμώνιος ὁ Σακκάς οὕτω κληθεὶς, ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ πτωχείαν Σακκοφόρος ἐγένετο· λέγεται δ' ὅτι εἶχε γονεῖς Χριστιανοὺς καὶ χριστιανικῶς ἀνατραφεὶς μετέστη εἰς τὸν ἐθνισμόν (Φωτ. κώδ. 214. Ritter Gesch. d. Phil. IV, 573).

Ὅτε δ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ὁ Πλωτῖνος ἠκροάσατο ἀνέκραξεν, ὡς λέγεται, ὅτι τοῦτον ἐζήτουν· ἐδεσμεύθη δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἑνδεκά ἔτη παρ' αὐτῷ διέμεινε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (Πορφύρ. β. Πλωτ. 3). Οἱ δὲ τοῦ Ἀμμωνίου μαθηταὶ θεωροῦντες τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὡς ἀποκάλυψιν ἀνωτέραν ἐθεώρουν ἀσυγχώρητον νὰ μεταδίδηται τοῖς ἀμυήτοις· μὴ συγγράψαντος δὲ τοῦ Ἀμμωνίου δὲν γνωρίζομεν τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν τοῦ Πλωτίνου μὴ ἐξεληοῦσαν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πολλὰ ἀκτῖνες τοῦ Χριστιανισμοῦ πίπτουσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν. Λέγεται δ' ὅτι ὁ Ἑρέννιος, ὁ Ὠριγένης (ὁ φιλόσοφος), καὶ ὁ Πλωτῖνος συνεφώνησαν νὰ τηρήσωσι τὴν τοῦ Ἀμμωνίου διδασκαλίαν μυστικὴν, ὅτι τὴν συμφωνίαν ταύτην πρῶτος ἠθέτησεν ὁ Ἑρέννιος, μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Ὠριγένης καὶ τελευταῖον ὁ Πλωτῖνος (Πορφύρ. β. Πλωτ. 14). Αὕτη ὅμως ἡ διήγησις περὶ συνθηκῶν δὲν φαίνεται πιθανή, διότι καὶ ὁ Λογγῖνος καὶ ὁ Πλωτῖνος ἀνεγνώριζον τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ Ἀμμωνίου (Πορφ. β. Πλωτ. 20). Ποῦ ὅμως ἡ ἀξία αὕτη ἐθεμελιούτο, κατὰ πόσον ὁ Πλωτῖνος τὰς ἰδέας τοῦ Ἀμμωνίου ἐξέθηκεν ἀκριβῶς, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὁ Ἱεροκλῆς μαθητὴς τοῦ Ἀθηναίου Πλουτάρχου περὶ τὸ μέσον τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐπραγματεύθη περὶ τῆς τοῦ Ἀμμωνίου σχολῆς (Φωτ.

κώδ. 214) λέγων, ὅτι ὁ θεοδίδακτος Ἀμμώνιος ἀντικατέστησε τὴν γνήσιαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους θεωρίαν δείξας τὴν συμφωνίαν αὐτῶν (Φωτ. κώδ. 251). Ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν τοῦ Ἀμμωνίου μαθητῶν ἐξέθηκε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἐκ ποίας πηγῆς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ταῦτα ὁ Ἱεροκλῆς ὢν δύο αἰῶνας μεταγενέστερος; Ὁ Φώτιος λέγει, ὅτι ὁ Ἱεροκλῆς τὴν ὅλην σχολὴν ὑπέθετε τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς τοῦ Ἀμμωνίου, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀναφερόμενα ὑπ' αὐτοῦ δὲν δύνανται, ὡς μὴ ἱστορικὰ, νὰ ᾔναι ἀξιόπιστα· οὐδὲ τὰ ὑπὸ Νεμεσίου (περὶ φύσ. ἀνθρ. 2) εἰς τὸν Ἀμμώνιον καὶ Νουμῆνιον ἀναφερόμενά εἰσιν ἀξιόπιστα, διότι δὲν ἀναφέρονται ποῖά εἰσι τοῦ Ἀμμωνίου καὶ ποῖα τοῦ Νουμηνίου. Καίτοι δὲ δὲν λέγει πόθεν ἔλαβεν, ἐπειδὴ ὅμως ὑποθέτει τὰ τοῦ Πλωτίνου δόγματα, δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι παρὰ τοῦ Πλωτίνου ἔλαβεν, ὡς καὶ ὁ Βαχερότος (I, 350) καὶ ὁ Ζέλλερος (III, II, Abth. 400) ἀποδεικνύουσιν.

Ἐπειδὴ μαθηταὶ τοῦ Ἀμμωνίου ᾔσαν ὁ Ἐρέννιος, οἱ δύο Ὠριγένειαι, ὅτε χριστιανὸς καὶ ὁ ἐθνικὸς, ὁ Λογγῖνος καὶ ὁ Πλωτῖνος, περὶ δὲ Ἐρεννίου οὐδὲν γνωρίζομεν, τοῦ δὲ Ὠριγένους τὰ περὶ δαιμόνων δὲν εἶναι λόγου ἄξια, ὁ δὲ Λογγῖνος ᾔτο μᾶλλον φιλόλογος ἢ φιλόσοφος, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γινῶσιν περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀμμωνίου μόνον ἐκ τῶν τοῦ Πλωτίνου συγγραμμάτων, ἃ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ θεμέλιος λίθος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. (Πορφυρ. β. Πλωτ. 3. Προκλ. Τιμ. 27).

2. Πλωτῖνος.

Ὁ Πλωτῖνος ἐν Λυκοπόλει γεννηθεὶς (Πορφ. β. Πλωτ. 2. Εὐνάπ. β. Σοφιστ. 6.) τῷ 205 ἢ 204 μ. Χρ. ἐπαιδεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· εἰκοσιοκταέτης ἐπεσκέφθη τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ τὴν τοῦ Ἀμμωνίου, παρ' ᾧ διέμεινεν ἑνδεκάετη μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ θελήσας νὰ ἴδῃ τοὺς τόπους τῆς ἀνατολῆς καὶ γνωρίσῃ τὴν σοφίαν αὐτῶν, ἰδίως δὲ τὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἰνδῶν, ἐξεστράτευσεν ὑπὸ τὸν Καίσαρα Γορδιανὸν κατὰ τῶν Περσῶν. Πεσόντος δὲ τοῦ Γορδιανοῦ ἐν

τῇ μάχῃ καὶ τοῦ στρατοῦ νικηθέντος διέφυγεν ὁ Πλωτῖνος εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐκείθεν μετ' οὐ πολὺ μετέβη (245. μ. Χρ.) εἰς Ῥώμην, ὅπου καὶ ἐδίδασκεν τὰς τοῦ Ἀμμωνίου θεωρίας, ἃς ἤρξατο νὰ συγγράφῃ τῷ δεκάτῳ ἔτει μετὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ (Πορφ. β. Πλωτ. 2).

Ἐν δὲ Ῥώμῃ εἶχεν ἀκροατὰς πολλοὺς, τὸν αὐτοκράτορα Γαλιηνὸν, τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σαλωνῖνα καὶ ἄλλας γυναῖκας· εἵλκυε δὲ ἕνεκα τῶν γνώσεών του, τῆς πρωτοτυπίας τῶν ἰδεῶν του, (Πορφ. β. Πλωτ. 7. 12), τῆς ἐμψύχου παραδόσεως, τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρός του, τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ὀξυνοίας καὶ τῆς αὐστηρᾶς διαγωγῆς του (Πορφ. β. Πλ. 8. 15. 16). Ὁ Πλωτῖνος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐγύμναζεν ἐν λογογράφοις καὶ ποιηταῖς, ἀναγινώσκων καὶ ἄλλων φιλοσόφων συγγράμματα, ἰδίως δὲ Πλάτωνος καὶ Ἀριττοτέλους (Πορφ. β. Πλωτ. 8). Τὴν δὲ μαντείαν ἀπέρριπτεν, ὡς φαίνεται (Πορφ. β). ὁμοίως δὲ περιεφρόνει καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ὡς ἀναξίων φιλοσόφου· καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐνόμιζε σκιὰν καὶ βάρος (Πορφ. 4. 8. 15), καὶ διὰ τοῦτο ἡσχύνετο νὰ εἴπῃ τοὺς γονεῖς καὶ τὴν αὐτοῦ πατρίδα, εἰ καὶ ἐώρταζε τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος γεννήσεως· (Πορφ. β. Πλ. 1). διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατρίκιον Ῥογατιανὸν παραμελήσαντα τῶν ἐκτὸς περιγράφει ὡς παράδειγμα φιλοσόφου. Καθιστάμενος δὲ τῶν ἀνηλίκων κηδεμῶν ἐφρόντιζε περὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἕως οὗ οὗτοι ἤρχοντο εἰς φιλοσοφίαν.

Πολλάκις δὲ προέλεγε τοῖς μαθηταῖς τὴν διάνοιαν καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῶν, κλοπὰς ἀνεκάλυπτε καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· ἐνὶ λόγῳ ὁ Πορφύριος αὐτὸν περιγράφει ὡς ὃν ἀνωτέρας φύσεως βεβαιῶν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς παρ' αὐτῷ διαμονῆς του εἶδε τὸν θεὸν τετράκις, αὐτὸς δὲ ἅπαξ μόνον διὰ βίου· (τέλος γὰρ αὐτῷ καὶ σκοπὸς ἦν τὸ ἐνωθῆναι καὶ πελάσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ).

Λέγεται δ' ὅτι ἐζήτησε νὰ συστήσῃ καὶ μίαν πόλιν, Πλατωνούπολιν, κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Πλάτωνος πολιτείας, ἀπέτυχεν ὅμως μὴ ἐπιτρεψάντων τῶν περὶ τὸν Καίσαρα Γαλιηνὸν λειτουργῶν.

Ἔνεκα δὲ τῶν κόπων ἀσθενήσας ἀπεσύρθη εἰς Καμπανίαν, ὅπου ἐτελεύτησεν ἐξήκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν, τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ ἔτει μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἀφίξιν αὐτοῦ.

Λέγεται δ' ὅτι ὁ Πλωτῖνος πάσχων τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν ἠδύνατο τὸ ἀπαξ γεγραμμένον νὰ ἐπιδιορθώσῃ· ἐν δὲ τῷ γράφειν ἦτο σύντομος, πολύνους· ἡ δὲ συγγραφή αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀνάπτυξις μεθοδική. Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου συνιστάμενα ἐκ πεντήκοντα καὶ τεσσάρων πραγματειῶν διέταξεν ὁ Πορφύριος εἰς ἑξ ἑννεάδας κατὰ τὸ περιεχόμενον (1).

Ὅθεν ὁ Πορφύριος ἐπιδιορθώσας τὴν ἐξωτερικὴν τῶν βιβλίων μορφήν προσέθηκε καὶ τινα καὶ ἐξέδωκε ταῦτα, ἃ ἴσως ἔχομεν.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τοῦ Πορφυρίου ἀναφέρεται καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τῶν τοῦ Πλωτίνου βιβλίων ὑπ' Εὐστοχίου μαθητοῦ καὶ τούτου τοῦ Πλωτίνου ἄλλην ἔχουσα διαίρεσιν τῆς τοῦ Πορφυρίου διάφορον (Ἐνν. IV, 4, 29.). Πρὸς δὲ τούτοις τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου ἐγνωστοποίησε καὶ ὁ Ἀμέλιος (Πορφ. β. Πλ. 13.). Τὸ λεκτικὸν τοῦ Πλωτίνου εἶναι ἀνόμοιον, τὸ ὕφος σκοτεινόν, καὶ ὁ συλλεκτικὸς τρόπος καθιστᾷ αὐτὸ ἔτι σκοτεινότερον. (Πορφ. β. Πλωτ. 8.). Πρὸς δὲ τούτοις τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου εἰσὶ πλήρη ἐπαναλήψεων, αἵτινες οὔσαι παρεκβολαὶ καὶ μικρὰν συνέχειαν ἔχουσιν μετὰ τῆς θεωρίας του δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὥς τις πολυλογία γεροντικὴ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ σχολῇ.

Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος ἀπέβλεπε πρὸς τελείαν ἔνωσιν μετὰ τοῦ θεοῦ, πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν, εἶναι ἡ βᾶσις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὑποκειμενικὴ.

(1) Πορφ. τὰ μὲν οὖν βιβλία εἰς ἑξ ἑννεάδας τοῦτον τὸν τρόπον κατετάξαμεν, τέσσαρα καὶ πεντήκοντα ὄντα· καταβεβλήμεθα δὲ καὶ εἰς τινα αὐτῶν ὑπομνήματα ἀτάκτως διὰ τοὺς ἐπείζοντας ἡμᾶς ἐταίρους γράφειν, εἰς ἅπερ αὐτοὶ τὴν σαφήνειαν αὐτοῖς γενέσθαι ἠξίου· ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ κεφάλαια αὐτῶν πάντων, πλὴν τοῦ περὶ τοῦ καλοῦ, διὰ τὸ λείπειν ἡμῖν, πεπονήμεθα κατὰ τὴν γρονικὴν ἔκδοσιν τῶν βιβλίων· ἀλλ' ἐν τούτῳ οὐ τὰ κεφάλαια μόνον καθ' ἕκαστον ἔκκειται τῶν βιβλίων, ἀλλὰ καὶ ἐπιχειρήματα, ἃ ὡς κεφάλαια συναριθμεῖται· νυνὶ δὲ πειρασόμεθα ἕκαστον τῶν βιβλίων διερχόμενοι· τὰς τε στιγμὰς αὐτῶν προσθεῖναι καὶ εἴ τι ἡμαρτημένον εἴη κατὰ λέξιν διορθοῦν καὶ ὅ,τι ἂν ἡμᾶς ἄλλο κινήσῃ, αὐτὸ σημαίνει τὸ ἔργον. Πορφ. 18.

Ἡ δ' ἀντικειμενικὴ εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Τὸ πνεῦμα ἔρχεται εἰς ἑαυτὸ ὑψούμενον εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· ἡ ἐκ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὸ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἶναι ἄμεσος ἐπαφὴ μετὰ τοῦ θεοῦ· τὸ ὑπεραισθητόν δὲν ἔχει χρεῖαν ἀποδείξεως· διότι δίδοται ἐν τῷ αὐτοσυνειδότι.

Διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ· ἡ περὶ γνώσεως θεωρία διορίζεται ἐκ τῆς μεταφυσικῆς, ἡ μέθοδος τῆς γνώσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταλήψεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ὢν τῷ ὑπεραισθητῷ ἀντικείμενος παρ-άγεται ἐν ταύτῳ ἐξ αὐτοῦ· διότι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συστή-ματος ἀποτελεῖ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος.

Μετὰ δὲ τοῦ πρώτου μέρους συνέχεται ἡ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θεωρία.

Ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὃς ἕνεκα τῆς ἀνω-τέρας αὐτοῦ φύσεως ζητεῖ, ἔχει ὁρμὴν εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· καὶ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ὁρμὴν ταύτην διὰ τῶν μέσων βαθμίδων εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον.

Περὶ δὲ τῆς ἀνυψώσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κό-σμον πραγματεύεται τὸ τρίτον τοῦ συστήματος μέρος.

Α'. Ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος.

Οὗτος περιλαμβάνει τὰ θεῖα, ἥτοι τὸ πρῶτον ἐν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν.

1) Τὸ πρῶτον ὄν (τὸ ἐν).

Ὁ Πλωτῖνος ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ τὰς ἰδέας ἔθεσε τὸ πρῶτον ὄν καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήγαγε πάντα καὶ τὴν ὕλην. Ὁ Πλωτῖνος δια-κρίνων τὸ ὑπεραισθητόν καὶ τὸ αἰσθητόν, οὗ ἡ ὕλη ἐστὶν ὑπο-κείμενον, ἀναιρεῖ τὸν δυαδισμόν τῶν ἀρχῶν· εἰς δὲ τὸν ὑπεραι-σθητὸν κόσμον ἀνάγει πρῶτον μὲν τὸ πρῶτον ὄν τὸ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ τῶν ὄντων καὶ οὐσίᾳ τοῦ νοῦ διάφορον, δεύτερον δὲ τὸν νοῦν μετὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ τρίτον τὴν ψυχὴν. Λί-τρεῖς αὗται ἀρχαὶ περιέχουσι τὰς ἐπέκεινα τοῦ αἰσθητοῦ δυ-νάμεις· ὁ Πλωτῖνος ἀποδεικνύει κατὰ τῶν Γνωστικῶν, ὅτι οὔτε πλείω τούτων δύνανται ἐν τῷ νοητῷ νὰ τεθῶσιν οὔτε ἐλάττω, (Ἐνν. II, 9, 1.)

Ὁ Πλάτων ὑπὲρ τὰς ἰδέας ἔθεσε τὸ ἄγαθόν, πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχον· ὁμοίως καὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς τέλος τοῦ κόσμου εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ἄγαθῷ. Πρῶτος ὁ Πλωτῖνος διέκρινε τὸν θεὸν ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ ἔθεσεν ὑπὲρ τὸν νοῦν, διότι ὁ νοῦς εἶναι δύο, τουτέστι πολλά, νοῶν καὶ νοητὸς, τὸ δ' ἄγαθόν, ἥτοι ὁ θεὸς, ἓν. Τὸ πρῶτον ὃν δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι πολλά, ἀλλὰ τὸ ἓν μόνον· διότι πᾶν πλῆθος ὑποθέτει τὸ ἓν (1). Ἡ θεωρία τοῦ Πλωτίνου περὶ τοῦ πρώτου ὄντος ἥτοι τοῦ θεοῦ ὑποθέτει τὴν διάκρισιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πλήθους, τὴν τοῦ νοητοῦ καὶ νοοῦντος· ὅσα εἰσὶ πρώτως ὄντα καὶ ὅσα λέγονται· ἐν τοῖς οὔσι, πάντα εἰσὶ τῷ ἑνὶ ὄντα (VI, 9, 1. VI, 6, 13)· ἐν δὲ τῷ νῷ εἰσιν αἰεὶ πολλά. τοῦλάχιστον δύο, τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοητὸν, ἡ οὐσία καὶ ἐνέργεια (2). Ἴνα δ' ὁ νοῦς θεωρῇ ἑαυτὸν, πρέπει νὰ ᾔῃαι πολλά καὶ πρὸς ἕτερον νὰ ἀναφέρηται, ὃ θεωρεῖ (V, 3. 10). Ὁ ἀπολύτως ἓν ἐστίν, οὐδὲν ἔχει, εἰς δ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἡδύνατο ν' ἀναφέρηται· διότι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ πρόοδος εἰς τι· διὰ τοῦτο πρέπει τὸ ἐνεργοῦν ἢ περὶ ἄλλο νὰ ἐνεργῇ ἢ τὸ νὰ ᾔῃαι πολὺ τι, εἰ μέλλει νὰ ἐνεργῇ ἐν αὐτῷ. Τὸ δὲ νοεῖν εἶναι ἐνέργεια· πρέπει ἄρα τὸ νοοῦν ὅταν νοῇ νὰ ᾔῃαι ἐν δυσὶ καὶ ἢ ἕξω θάτερον ἢ τῷ αὐτῷ ἄμφω (VI, 7, 39). Ὁ Πλωτῖνος ἀναφέρει, ὅτι τὸ πρῶτον ὃν δὲν δύναται νὰ νοῇ, διότι πᾶν νοεῖν

(1) Ἐν V, 3, 12. δεῖ γὰρ πρὸ τοῦ πολλοῦ τὸ ἓν εἶναι, ἀφ' οὗ καὶ τὸ πολὺ· ἐπ' ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς τὸ ἓν πρῶτον· V, 6, 3. οὐ δύναται γὰρ πολλά μὴ ἑνὸς ὄντος, ἀφ' οὗ ἢ ἐν ᾧ τὰ πολλά ἐστίν, ἢ ὅλως ἑνὸς, καὶ τοῦτου πρώτου τῶν ἄλλων ἡριθμημένου ὃ αὐτὸ ἐφ' αὐτοῦ δεῖ λαβεῖν μόνον· VI, 6, 13. εἰ πολλά ἀνάγκη προϋπάρχειν ἓν, ἐπεὶ καὶ ὅταν πλῆθος λέγῃ πλείω ἑνὸς λέγει.

(2) Ἐν III, 8, 7. κατὰ τί δ' ὁ νοῦς εἶναι πολλά, ὅτι οὐχ ἓν θεωρεῖ· ἐπεὶ καὶ ὅταν τὸ ἓν θεωρῇ οὐχ ὡς ἓν· εἰ δὲ μὴ οὐ γίνεται νοῦς· ὁ νοῦς οὐ πρῶτος, ἀλλὰ δεῖ εἶναι τὸ ἐπέκειναι αὐτοῦ· πρῶτον μὲν ὅτι πλῆθος ἑνὸς ὑστερον· καὶ ἀριθμὸς δ' οὗτος, ἀριθμοῦ δ' ἀρχὴ καὶ τοῦ τοιούτου τὸ ὄντως ἓν· καὶ οὗτος νοῦς καὶ νοητὸς ἅμα, ὥστε δύο ἅμα· εἰ δὲ δύο, δεῖ τὸ πρὸ τοῦ δύο λαβεῖν Ἐν VI, 9, 5· τοῦτο δὲ (νοῦς) κυριώτερον ψυχῆς, οὐ μὲν τοι πρῶτον, ὅτι μὴ ἓν μηδὲ ἀπλοῦν, ἀπλοῦν δὲ τὸ ἓν καὶ ἡ ἀπάντων ἀρχή· δεῖ τι πρὸ νοῦ εἶναι ἓν ἐν μὲν εἶναι βουλομένου, οὐκ ὄντος δὲ ἓν, ἐνοειδοῦς δὲ, ὅτι αὐτῷ μὴ διεσκέδασται ὁ νοῦς, ἀλλὰ σύνεστιν ἑαυτῷ ὄντως οὐ διαρτήσας ἑαυτὸν τῷ πλησίον μετὰ τὸ ἓν εἶναι, ἀποστῆναι δὲ πως τοῦ ἑνὸς τολμήσας.

ὑποθέτει ἑτερότητα, τὴν τοῦ νοοῦντος καὶ νοουμένου διάκρισιν· καὶ ἂν ὁ νοῦς ἑαυτὸν νοῇ,, γίνεται πολὺς, νοητὸς, νοῶν, κινούμενος καὶ ὅσα ἄλλα τῷ νῷ προσήκει· καὶ ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους λέγει, εἰ μὲν οὐσία ἐστὶν αἰὶ νοοῦσα, δύο ὁμῶς λέγουσι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν νόησιν καὶ οὐχ ἀπλοῦν λέγουσιν (1).

Ἐκ τῶν ἀναφερδμένων ἀποδεικνύει ὁ Πλωτῖνος, ὅτι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι τὸ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ ἐπέκεινα αὐτοῦ (2). Ἐὰν δὲ τὸ πρῶτον ὃν προσδιορισθῇ ὡς τὸ ἀγαθόν, τὸ νοεῖν ἔχει ἀντικείμενον τὸ ἀγαθὸν καὶ περιεχόμενον αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ γίνεται κατὰ μέθεξιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθόν, κατὰ μέθεξιν τοῦ ἐνὸς ἐν, δεῖται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἐνὸς, ἄρα δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν (3). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὃν καὶ ἡ οὐσία (ἣν μετὰ τοῦ νοεῖν ταυτίζει) δὲν δύνανται νὰ μὴ ᾔῃαι πολλὰ, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ταῦτα καὶ νὰ ᾔῃαι ἐν πολλὰ (Ἑνν. VI, 2, 17)· διὸ τὸ ὃν δύναται νὰ ᾔῃαι ὑπὲρ τὰ πολλὰ· διὸ πρέπει τοῦ συνθέτου νὰ προηγῇται τὸ ἀπλοῦν, τοῦ παραγομένου τὸ ἀπόλυτον ἐν, τοῦ ὀρισμένου τὸ ἀόριστον, τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἡ αἰτία αὐτῶν, τοῦ ὅλου μῆτε μέρος μῆτε ὅλον (4).

(1) V, 1, 4. ὁ νοῦς ἐστὶν ἅμα νοῦς καὶ ὃν καὶ νοοῦν καὶ νοούμενον· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο τὸ νοεῖν ἑτερότης μὴ οὔσης καὶ ταυτότητος δέ.

(2) Ἑνν. V, 3, 11. εἰ οὖν νοῦς, ὅτι πολὺς ἐστὶ, πληθύνει, δεῖ τὸ πάντη ἀπλοῦν καὶ πρῶτον ἀπάντων ἐπέκεινα νοῦ εἶναι· καὶ γὰρ εἰ νοῇσει, οὐκ ἐπέκεινα νοῦ, ἀλλὰ νοῦς ἔσται· ἀλλ' εἰ νοῦς ἔσται, καὶ αὐτὸ πληθὺς ἔσται.

(3) Ἑνν. III, 8, 10. τῇ τοῦ νοῦ ὄψει τὸ ἀγαθὸν τὸ πληροῦν· εἰ γὰρ αὐτὸς τὸ ἀγαθόν, τί ἔδει ὄρᾳν ἢ ἐνεργεῖν ὅλως; Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα περὶ τὸ ἀγαθόν καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐδενὸς δεῖται· διὸ οὐδὲν ἐστὶν αὐτῷ ἢ αὐτό· ὁ μὲν γὰρ νοῦς τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐ δεῖται ἐκείνου.

(4) Ἑνν. V, 4, 1. δεῖ μὲν γάρ τι πρὸ πάντων εἶναι ἀπλοῦν τοῦτο καὶ παντῶν ἕτερον τῶν μετ' αὐτό V, 5, 4. V, 3, 12. III, 8, 8. Εἰ ὁ νοῦς ζωὴ καὶ ἐνέργεια ἐν διεξόδῳ τῶν πάντων ἐστὶν, ἐκ τίνος ἄλλου αὐτὸν εἶναι ἀνάγκη, ὅ· οὐκ ἔτι ἐν διεξόδῳ, ἀλλ' ἀρχὴ διεξόδου καὶ ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ νοῦ καὶ τῶν πάντων οὐ γὰρ ἀρχὴ τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα· αὕτη δὲ οὐκ ἔτι τὰ πάντα οὐδέ τι τῶν πάντων, ἵνα γεννήσῃ τὰ πάντα καὶ ἵνα μὴ πληθὺς ᾔῃ, ἀλλὰ τοῦ πληθους ἀρχή· τοῦ γὰρ γεννηθέντος πανταχοῦ τὸ γεννῶν ἀπλούστερον· εἰ οὖν τοῦτο νοῦν ἐγέννησεν, ἀπλούστερον νοῦ δεῖ αὐτὸ εἶναι· ὡς δὴ ὁ ἀναδλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ τῶν ἄστρον φέγγος ἰδὼν τὸν ποιήσαντα

Ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ἐν ἐστὶ πάντα, ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῇ ἡ συγκεείμενον ἐκ πάντων, τότε ὅμως δὲν θὰ ᾔτο τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὸ ὕστερον, ἢ ἐὰν ὑποτεθῇ σύγχρονον τοῖς οὖσιν αὖθις, δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔναι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν· ἢ ἐὰν ὑποτεθῇ ταῦτόν μετὰ τῶν ὄντων, ταῦτα αὖθις ὡς ἴδια δὲν θὰ διεκρίνοντο. Τὸ ἐν ὑποθέτει ἀκίνητον, τὸν νοῦν νοοῦντα ἑαυτὸν, τὴν ψυχὴν τὸ ἑαυτὸ κινοῦν καὶ τοῦ κόσμου δημιουργόν. Ταῦτα δὲ ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἑλεατῶν, τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, λέγει ὁ αὐτός, ὅτι αἱ δόξαι αὐταὶ εἰσι παλαιαὶ ἐπιβεβαιούμεναι τοῖς αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος γράμμασιν (Ἐνν. V, 1, 8).

Ἄλλ' ὁ Πλωτῖνος τὸ νοητὸν ἐκλαμβάνει τοῦ νοῦ ἀνώτερον. Ἐπειδὴ τὸν νοῦν δεικνύει δυάδα, ἀναγκάζεται νὰ προβῇ εἰς ἀρχὴν τοῦ νοῦ ἀνωτέραν, οὖσαν μονάδα, ἐν ἀπλοῦν. Τούτων δ' ὑπόθεσις φαίνεται ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι τὸ πρῶτον ὃν πρέπει νὰ ᾔναι ἐκτὸς τοῦ παραγομένου, τὸ αἷτιον ἐκτὸς τοῦ αἰτιατοῦ, τὸ ἐν ἐκτὸς τῶν πολλῶν, τὸ νοητὸν ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος· ὥστε ὑποτίθεται τὸ ἐπέκεινα, ἡ ὑπερβατικότης τοῦ πρώτου ὄντος V, 3, 11). ὁ νοῦς νοεῖ τότε, ὅταν πληρωθῇ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ· ἡ ἀρχὴ δὲν ἐνυπάρχει· αὕτη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἐστὶν ἕτερον· ἢ δ' ἀπόλυτος ἀρχὴ ἕτερον ἀπάντων καὶ πρὸ πάντων, ὥστε καὶ πρὸ τοῦ νοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δ' ἡδύνατο ἀντὶ τοῦ ἀφηρημένου ἐνὸς τοῦ ἀποκλείοντος πάντα νὰ θέσῃ ὡς πρῶτον ὃν τὸ ἐν τοῦ Πλάτωνος, ἀντὶ τοῦ νοητοῦ τοῦ ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος τὸν ἑαυτὸν νοοῦντα νοῦν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀντὶ τῆς αἰτίας τῆς ἐκτὸς πάντων τῶν αἰτιατῶν τὴν ἐνυπάρχουσαν τῷ παντὶ ἐνέργον δύναμιν τῶν Στωϊκῶν. Πόθεν ὅμως πηγάζει αὕτη ἡ ὑπόθεσις; Τὸ ζήτημα τοῦτο διασαφεῖ ὁ Πλωτῖνος ἐν τοῖς ἀναφερομένοις χωρίοις, ἐν οἷς λόγος γίνεται περὶ τῆς ἀναγκαιότη-

ἐνθυμεῖται καὶ ζητεῖ, οὕτω χρὴ καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, ὃς ἐθεάσατο τὸν ἐκείνου ποιητὴν ζητεῖν. Πάντως τοι οὔτε νοῦς ἐκεῖνος, οὔτε κόρος, ἀλλὰ καὶ πρὸ νοῦ καὶ κόρου III, 9, 3· δεῖ πρὸ πάντων ἐν εἶναι. Πληροῦν οὖν δεῖ αὐτὸν (τὸ πρῶτον ὃν, τὸν θεόν) καὶ ποιεῖν πάντα, οὐκ εἶναι τὰ πάντα, ἀ ποιεῖ· τὸ μὲν πρῶτον δυνάμεις ἐστὶ κινήσεως καὶ στάσεως, ὥστε ἐπέκεινα τούτων, τὸ δὲ δεύτερον VI, 9, 3· γεννητικὴ γὰρ ἡ τοῦ ἐνὸς φύσις οὕσα τῶν πάντων οὐδὲν ἐστὶν αὐτῶν.

τος τοῦ νὰ ζητῇται τὸ πρῶτον ὃν ἐπέκεινα τοῦ νοῦ· καὶ τοῦτο κυρίως εἶναι τὸ διακρίνον τὸν Πλωτίον ἀπὸ τῶν προκατόχων του. Τὸ νοεῖν φαίνεται ἀσθενές, τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δὲν ἔχει αὐτὸ, ἀλλὰ λαμβάνει ἐξ ἀνωτέρου ὄντος· ἐπειδὴ ἀντικείμενον ἔχει τὸ ἀγαθόν, δὲν εἶναι τὸ ἀγαθόν· τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον τοῦ νοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ πλήθους ἐν τῇ παραστάσει χωρίζονται εἰς διάφορα ὑποκείμενα· ἐπειδὴ ὁ νοῦς νοῶν ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει ἄνευ ἀντιθέσεως, πρέπει ἡ ἐνότης νὰ κῆται ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δηλαδὴ ὑποθέτει ὅτι ἐπέκεινα τοῦ νοῦντος δὲν ὑπάρχει νοῦν, διότι ὁ νοῦς ὑποθέτει νοοῦν καὶ νοητὸν, τουτέστι δυάδα, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ᾔῃ ἀπολύτως ἀπλοῦν· ἐὰν δέ τις, ὡς λέγει ὁ Πλωτῖνος, τὸ ὁρῶν ποιήσῃ ἴσον τῷ ὁρωμένῳ ἐν τὰ δύο θήσῃ, οὕτω νοῦν καὶ νοητὸν εὕρήσει. Ὁ Πλωτῖνος ὁμῶς τὴν διαφορὰν ταύτην ἔλαβεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ αὐτοσυνειδότος καὶ ἔθεσε τὸ νοητὸν ὑπὲρ τὸ νοοῦν· οὕτως ὑποθέτει ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον, τὸ ἐνεργοῦν καὶ ἐνεργούμενον.

Ὁ Πλωτῖνος ἀποδεικνύει, ὅτι τοῦ νοῦ προηγεῖται τὸ ἀπλοῦν ἐν, ὅτι τῷ πρώτῳ ὄντι νοῦς δὲν προσήκει, διότι ὁ νοῦς ὑποθέτει δυάδα, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ᾔῃ ἀπλοῦς. Ἐπειδὴ τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοητὸν ὑποτίθενται κεχωρισμένα, ὑποτίθεται καὶ τὸ νοητὸν ἐπέκεινα τοῦ νοοῦντος ὥς τι ὑπερνοητόν. Αἱ ὑποθέσεις αὗται τοῦ Πλωτίνου δεικνύουσιν, ὅτι ὁ Πλωτῖνος ἐν τῷ νῷ εὕρισκε τι διηρημένον, πεπερασμένον καὶ ἐξηρητημένον, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ περιεχόμενον, τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου, λαμβάνει ἐξ ἀνωτέρου, τουτέστι τοῦ πρώτου ὄντος, ὅπερ ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ πάντων τῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος ἐπήγασεν ἐξ ἀφαιρέσεως ἀπὸ πάντων τῶν ὄντων καὶ τοῦ νοῦ, παρίσταται τὸ ὃν τοῦτο ἐπέκεινα καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ζωῆς, ὡς τὸ ἀόριστον, τὸ ἀγνώριστον, τὸ ἄπειρον, ὡς ἐκεῖνο, ᾧ οὐδὲν ζῆν, νοεῖν, ἐνεργεῖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια προσόντα ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Πλωτῖνος ἐν τούτοις τοῖς ἀποθετικοῖς διορισμοῖς (προσοῦσι) νὰ

μείνη δὲν ἡδύνατο, ἔπρεπε νὰ προβῇ ὑπὲρ τὸ πεπερασμένον, τὸ ὠρισμένον, (διότι ταῦτα πλήρη ἀλήθειαν δὲν ἔχουσιν), εἰς τὸ πραγματικώτατον καὶ θετικώτατον, ὅπερ τις πρέπει νὰ ἐκφράσῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Αἱ ἐννοιαὶ ὅμως αὗται εἰσι θετικαὶ καὶ ὠρισμέναι, καθὼς δὲ τοιαῦται δὲν παρέχουσι γνῶσιν πραγματικὴν. Πόθεν ὅμως λαμβάνομεν τοιαύτην γνῶσιν περὶ αὐτοῦ, ὃ πρέπει νὰ ᾔηται ὑπὲρ πάντα ἔρισμόν; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι μόνον ἐξ ἐναντίου συλλογισμοῦ, ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ εἰς τὸ αἷτιον· διότι ἀναγκαζόμεθα νὰ ζητήσωμεν τὴν τῶν πολλῶν ἀρχὴν ἐν τῷ ἐνὶ, τὴν τοῦ πεπερασμένου ἐν τῷ ἀπείρῳ· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον γινώσκομεν τὴν ἄπειρον αὐτοῦ αἰτιότητα, ἣτις μένει ὡς ἡ θετικὴ τοῦ ὄντος ἐννοια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ πρώτου ὄντος περιγραφῇ ὡς τοῦ ἐνὸς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου αἰτίου περιέχονται ὅλοι οἱ περὶ αὐτοῦ λόγοι τοῦ Πλωτίνου.

Τὸ πρῶτον ὃν διορίζεται ὡς τὸ ἐπέκεινα πάντων, οὐσίας, ἐνεργείας, νοῦ, νοήσεως, ὡς τὸ ἄπλετον καὶ ἄπειρον, ὃ ἐστὶν ἀποθετικῶς (Ἐνν. VI, 8, 11. ἐν ἀφαιρέσει πάντα τὰ περὶ τούτου λεγόμενα). Τοῦτο τὸ ὃν ἐστὶν ἐπέκεινα τῶν ἀρίστων, ἐπέκεινα κάλλους, ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωὴν (1). Οὐδεμία ἰδιότης δύναται αὐτῷ νὰ ἀποδοθῇ ὑπάρχουσα τῷ πεπερασμένῳ, καὶ οὐδὲ ἰδιότης τοῦ νοῦ· διότι αὐτό ἐστὶν ἄμορφον, ἄπειρον, ἄνευ ἀρετῆς, βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, ἄνευ ζωῆς, νοήσεως, ἐστὶν ἐπέκεινα αὐτῶν. Ἐπειδὴ πᾶν κάλλος ὑποθέτει μορφήν, οὐδὲ καλὸν νὰ κληθῇ δύναται, ἀλλ' ὡς αἷτιον τοῦ κάλλους, αὐτὸ τὸ κάλλος, δὲν εἶναι ὅμως κάλλος, ἀλλ' ἐπέκεινα αὐτοῦ (2). Τὸ πρῶτον ὃν δὲν ἔχει βούλησιν· διότι ἡ βού-

(1) I, 7, 1. Τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἐπέκεινα οὐσίας, ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως. I, 8, 2. Ὁ Θεός ἐστὶν ὑπέρκαλος καὶ ἐπέκεινα τῶν ἀρίστων VI, 8, 16. Αὐτὸς ἄρα ἐστὶν ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωὴν.

(2) IV. 3, 8. Ὁ Θεός οὐ πεπερασμένος VI, 7, 17, VI. 9, 6. Ληπτέον δὲ καὶ ἄπειρον αὐτὸν οὐ τῷ διεξιτήτῳ ἢ τοῦ μεγέθους ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀπεριλήπτῳ τῆς δυνάμεως· ὅταν γὰρ αὐτὸν νοήσῃς οἷον νοῦν ἢ θεὸν πλεον ἐστὶ V, 5, 10. Ὁ Θεός ἐστὶν ἄπειρος τῇ δυνάμει· ἄπειρος δ' ἐστὶν ὡς μὴ ὢν πολλά. VI, 5, 11. Ὁ Θεός οὐδ' ἐν τόπῳ, ὡς μὴ ἔχων τόπον. VI, 7, 17. Ὁ

λησις εἶναι ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ πρῶτον ὃν οὐδενὸς δεῖται· ἡ βούλησις, καθὼς τὸ νοεῖν, ὑποθέτει τὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας. Τὸ πρῶτόν ἐστι καθαρὸν ἓν. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον οὐδενὸς δεῖται, οὐδεμίαν ἔχει χρεῖαν, πᾶσα δὲ χρεῖα ἐστὶν ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ, ἔπεται, ὅτι τῷ ἐνὶ οὐδὲν ἀγαθὸν ὑπάρχει, οὐδὲ βούλησις οὐδενός. Ὁ Πλωτῖνος ἐρευνᾷ ἂν τὸ πρῶτον ἦναι κύριον ἑαυτοῦ, τοῦτέστιν ἂν τὸ ὃν διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν, ἀποφαινόμενος, ὅτι ἡ ἐνέργεια καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ταῦτόν· διότι, εἰ ταῦτόν ἦτο, αὐτὸς δὲν θὰ ἦτο κύριος αὐτοῦ· διότι τὸ κύριον αὐτοῦ ὑποθέτει διαφορὰν τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας· ὥστε μόνον ἀκυρολεκτικῶς ἡδύνατο λόγος νὰ γείνη περὶ ἐνεργείας, βουλήσεως, αὐτεξουσιότητος τοῦ πρώτου ὄντος (V, 3, 12). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι οὔτε ἐνέργεια οὔτε βούλησις δύναται τῷ πρώτῳ ὄντι νὰ ἀποδοθῇ· διότι ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ βούλησις εἶναι ἀναφορὰ πρὸς ἕτερον, μετὰβάσεις ἐξ ἑνὸς εἰς ἕτερον, ὁρμὴ πρὸς τι, οὗ τὸ ὁρμῶν στερεῖται, πρὸς τι ἀγαθὸν, ὅπερ ἐστὶν ἐκτὸς αὐτοῦ (1).

*Ὁν οὔτε πολλὰ ἔχον οὔτε πρόοδον πρὸς ἕτερον, ἀλλὰ τέλειον ἀπολύτως δύναται νὰ ἐνεργήσῃ δημιουργικῶς, δημιουργοῦν ὅμως νὰ μὴ κινῆται, ἀλλὰ νὰ μένῃ ἐν τελείᾳ ἡρεμίᾳ ἐν ἑαυτῷ (V, 3, 12). Οὐδ' ἡθικαὶ ιδιότητες δύνανται νὰ ἀποδο-

νοῦς τὴν μορφήν ἔλαβεν ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος ἀμόρφου ὄντος· αὐτὸ ἀνείδεον ἰδρύον εἶδος εἰδῶν· ἐπέκεινα πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ μορφῶν παράγει τὰς μορφάς, τὰς δυνάμεις· οὔτε δὲ τὸ ποσόν, οὔτε τὸ ποιὸν ὑπάρχει αὐτῷ· τοῦτο τὸ ὑπέρκαλον, ὃ νοῦς ἐστὶ καλόν.

(1) I, 7, 1. Εἰ οὖν ἔφεςις καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ ἄριστον ἀγαθόν, δεῖ τὸ ἀγαθὸν μὴ πρὸς ἄλλο βλέπον μὴδ' ἐφιεμένον ἄλλου ἐν ἡσυχίᾳ οὔσαν πηγὴν καὶ ἀρχὴν ἐνεργειῶν κατὰ φύσιν οὔσαν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθοειδῆ ποιοῦσαν οὐ τῇ πρὸς ἐκεῖνα ἐνεργείᾳ· ἐκεῖνα γὰρ πρὸς αὐτήν· οὐ τῇ ἐνεργείᾳ οὐδὲ τῇ νοήσει τὰγαθὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτῇ τῇ μονῇ τὰγαθὸν εἶναι· καὶ γὰρ ὅτι ἐπέκεινα οὐσίας, ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως· καὶ γὰρ αὐ τοῦτο δεῖ τὰγαθὸν τίθεσθαι, εἰς ὃ πάντα ἀνήρτηται, αὐτὸ δὲ εἰς μηδέν· δεῖ οὖν μένειν αὐτὸ, πρὸς αὐτὸ δὲ ἐπιστρέφειν πάντα VI, 7, 17. Τὸ δίδον ἐστὶ πρότερον τοῦ διδομένου· ἔτι τοίνυν ἐνεργείας πρότερον, ἐπέκεινα ἐνεργείας, ὥστε καὶ ἐπέκεινα ζωῆς, ἐν VI, 8, 12 δὲ περιγράφεται τὸ πρῶτον ὄν ὡς καθαρὰ ἐνέργεια.

θῶσι τῷ πρώτῳ (1, 2, 3· ἢ δ' ἀρετὴ ψυχῆς· νοῦ δὲ οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦ ἐπέκεινα)· καὶ τὸ νοεῖν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ τῷ πρώτῳ· διότι τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, ἀλλὰ πρὸ τοῦ νοῦ (1). Τὸ πρῶτον ὡς ἀρχὴ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀρχὴν, πρὸς ἣν τρέπεται, ὡς τὸ νοοῦν πρὸς τὸ νοητόν· οὐδὲ συνεπιγνωστικὸν ὑπάρχει αὐτῷ (2).

Ἐὰν τῷ πρώτῳ οὔτε ἐνέργεια ὑπάρχει, οὔτε νοεῖν, οὔτε ὁρισμὸς οὐδὲ ζωὴ καὶ ὃν ὑπάρχει αὐτῷ· διότι τὸ ὃν εἶναι ὅλον, ὡς ὅλον πολλὰ, τὸ δὲ πρῶτον ἀποκλείει τὰ πολλὰ. Ἐκαστον ὃν ἔστιν ὠρισμένον· τὸ πρῶτον πρέπει νὰ προηγῇται παντὸς ὁρισμοῦ· διότι, εἰ ἦτο ὠρισμένον, δὲν θὰ ἦτο πρῶτον, ἀρχή. Τὸ ὃν εἶναι αἰτιατόν· τὸ αἷτιον πρέπει νὰ ἦναι διάφορον αὐτοῦ, ὑπὲρ αὐτό (3)· ἄρα τὸ πρῶτόν ἐστι διάφορον πάντων, ἄμορφον, ἄνευ μεγέθους, ἄνευ ζωῆς, ἄνευ νοῦ, ἄνευ οὐσίας (4). Διὰ τοῦτο

(1) VI, 9, 3. Εἰ νοήσει τὸ πρῶτον, ὑπάρξει τι αὐτῷ, οὐκ ἄρα πρῶτον, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, καὶ οὐχ ἓν, ἀλλὰ πολλὰ, καὶ πάντα ὅσα νοήσει· καὶ γὰρ εἰ μόνον ἑαυτὸ (νοήσει) πολλὰ ἔσται V, 3, 11· εἰ γὰρ νοήσει οὐκ ἐπέκεινα νοῦ, ἀλλὰ νοῦς ἔσται, καὶ αὐτὸ πλῆθος ἔσται· τὸ δὲ ἐπέκεινα νοῦ καὶ ἐπέκεινα γνώσεως οὐδενὸς δεόμενον οὐδὲ τὸ γινώσκειν· εἰ τὰγαθὸν ἀπλοῦν καὶ ἀνενδεές δεῖ εἶναι, οὐδ' ἂν τοῦ νοεῖν δεοίτο· οὐ δὲ μὴ δεῖ οὐ παρέσται αὐτῷ· ἐπεὶ καὶ ὅλως οὐδὲν πάρεστιν αὐτῷ.

(2) VI, 7, 4. Οὐκ αἰσθάνεται οὖν ἑαυτοῦ, οὐ γὰρ δεῖται· τὸ ἀληθὲς νοεῖν ἐστὶ νοεῖν ἑαυτὸ, τὸ δ' ἕτερον νοεῖν ἐνδεές· τὸ δὲ πάντῃ ἀπλοῦν καὶ αὐτάρκες ὄντως οὐδὲν δεῖται· ἢ συνάισθησις πολλοῦ τινος συνάισθησις ἐστὶν (καὶ ἡ συνείδησις) ὁμοίως καὶ τὸ ὃν ἔχει πολλὰ· ἄρα τὸ πρῶτον οὔτε νοεῖ, οὔτ' ἔστι νόησις αὐτοῦ.

(3) III, 6, 6. III, 8, 9. Τὸ ὑπὲρ τὴν ζωὴν αἷτιον ζωῆς· τὸ ἐν δεῖ εἶναι ὑπὲρ πάντα. Τὸ ἐν πάντα καὶ οὐδὲ ἐν, ἀρχὴ γὰρ πάντων οὐ πάντα· ἐπέκεινα λέγεται οὐσίας· ἐκεῖνο δ' ἀνείδεον. ὡς ἀνείδεον δ' οὐκ οὐσία V, 2, 1· ἢ οὐσία δεῖ εἶναι ὠρισμένον, τὸ δὲ πρῶτον οὐκ ἔστιν ὠρισμένον V, 5, 6. VI, 7, 16· καὶ οὐδὲ τούτου (τοῦ ἐστίν) δεῖται τὸ πρῶτον, ἐπομένως οὐδ' ἀγαθόν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν.

(4) VI, 9, 3. Οὐδὲ νοῦς τοῖνον, ἀλλὰ πρὸ νοῦ (τὸ ἐν), οὐδὲ τί, ἀλλὰ πρὸ ἐκάστου, οὐδὲ ὄν· καὶ γὰρ τὸ ὄν οἶον μορφήν τὴν τοῦ ὄντος ἔχει, ἄμορφον δ' ἐκεῖνο καὶ μορφῆς νοητῆς· γεννητικὴ γὰρ ἡ τοῦ ἐνὸς φύσις οὔσα τῶν πάντων οὐδὲν ἐστὶν αὐτῶν· οὔτε τι οὔτε ποῖον οὔτε ποσόν οὔτε ψυχὴν οὔτε νοῦν, οὔτε κινούμενον οὐδ' αὖ ἐστώς, οὐκ ἐν τόπῳ, οὐκ ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ τὸ καθ' αὐτὸν μονοειδές, μᾶλλον δ' ἀνείδεον, πρὸ εἰδούς ὃν παντός, πρὸ κινήσεως πρὸ στά-

εἶναι τοῦτο τὸ ὄν ἄρρητον καὶ ἀκατανόητον· οὐτ' ὄνομα αὐτοῦ
νὰ προφέρωμεν δυνάμεθα οὔτε νὰ νοήσωμεν· δὲν δυνάμεθα νὰ
εἴπωμεν τί ἐστίν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν· αὐτὸ ἀρχὴν πάντων ὑπο-
θέτοντες μανθάνομεν μόνον ὅτι ἔστιν, οὐχὶ ὅμως καὶ τί ἐστίν (1).

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἀποθετικῶν τούτων διορισμῶν δὲν ἠδύνατο
νὰ κτηθῇ τοῦ θεοῦ θετικὴ τις ἰδέα, ἦτο ἀδύνατον τοῦλάχιστον
νὰ μὴ ζητηθῇ. Περὶ τούτου δὲ αὐτῷ ὑπῆρχον δύο ὁδοί. Ἐπειδὴ
ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος παρήχθη δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ πάν-
των, ἠδύνατο κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν θετικὴν αὐτοῦ ὀνομα-
σίαν νὰ εὑρεθῇ λέξις ἐκφράζουσα θετικῶς τὴν ἀποκλειστικὴν
ἀναφορὰν τοῦ ὄντος εἰς ἑαυτὸ, τὴν ἀντίθεσιν εἰς πᾶν πεπερα-
σμένον. Ἐὰν ὅμως ἀντ' αὐτῆς ἔπρεπε νὰ τεθῇ θετικὸς διορισμὸς,
ἠδύνατο μόνον νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ πρῶτον ὄν εἶναι τὸ ἀπόλυτον
αἴτιον καὶ τὸ ἀπόλυτον τέλος πάντων τῶν πεπερασμένων ὄν-
των. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὁδοῦ προῆλθεν ἡ ἔννοια τοῦ ἑνός, ἐπὶ δὲ
τῆς ἐτέρας ἡ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον καὶ ὁ Πλά-
των τὸν θεὸν ὡς τὸ ἓν καὶ τ'ἀγαθὸν ὑπέλαβεν· ἀμφοτέρας τὰς
ὀνομασίας ταύτας τοῦ πρώτου ὄντος μεταχειρίζεται μὲν ὁ Πλω-
τῖνος, ὁμολογεῖ δὲ ὅτι οὐδετέρα τούτων ἐκφράζει ἱκανῶς τὴν
τοῦ ὑψίστου οὐσίαν. Τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἓν, ὅτι αὐτό ἐστίν
ἄνευ πολλῶν, ἄνευ ὁμοειδοῦς ἐκτός αὐτοῦ, ἄνευ διαφορᾶς ἐν
ἑαυτῷ (VI, 8, 7· μοναχόν, ἀπλοῦν). Τὸ ἓν ἀποκλεῖον ἀπολύ-
τως πάντα ὑπάρχει τῷ πρώτῳ μόνον (2)· διὰ τοῦτο τὸ ἓν δὲν
ἐπαρκεῖ τῷ πρώτῳ ὡς ὀνομασία· ἡ ὀνομασία αὕτη εἶναι ἀπο-
θετικὴ δηλοῦσα ἀπομάκρυνσιν τοῦ πλήθους ἀπὸ τούτου τοῦ ὄν-
τος, οὐχὶ δὲ θετικὴ (3).

σεως· ταῦτα γὰρ περὶ τὸ ὄν, ἃ αὐτὸ πολλὰ ποιεῖ VI, 7, 32· οὐδὲν οὖν τοῦτο
τῶν ὄντων καὶ πάντα· οὐδὲν μὲν ὅτι ὕστερα τὰ ὄντα, πάντα δ' ὅτι ἐξ αὐτοῦ.

(1) V, 5, 6. Οὐδὲν τούτων ὄν ἂν λέγοιτο ἐπέκεινα τούτων· μόνον δ' ἐκεῖ-
νος ἐποπτεύει, ὃς ἀφῆσει πᾶν τὸ νοητόν.

(2) VI, 2, 9. Τὸ μὲν οὖν ἓν, εἰ μὲν τὸ πάντως ἓν, ἐν ᾧ μηδὲν ἄλλο πρόσε-
στι, μὴ ψυχὴ, μὴ νοῦς, μὴ ὁτιοῦν, οὐδενὸς ἂν κατηγοροῖτο τοῦτο.

(3) V, 5, 6. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἓν ὄνομα τοῦτο ἄρσιν ἔχει πρὸς τὰ πολλά·
εἰ δὲ θέσις τις τὸ ἓν, τό τε ὄνμα τώ τε δηλούμενον ἀσαφέστερον ἂν γένοιτο
τοῦ εἰ μὴ τις ὄνομα ἔλεγεν αὐτοῦ· τάχα γὰρ τοῦτο ἐλέγετο; ἵνα ὁ ζητήσας

Οὕτω λέγει καὶ περὶ τἀγαθοῦ· καὶ αὕτη ἡ λέξις κατὰ Πλω-
τῖνον δὲν σημαίνει ἔννοιαν γένους, ὅφ' ἦν τάσσεται τὸ πρῶτον
(VI, 2, 17· τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἔστι γένος)· τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι
τοῦ πρώτου κατηγορούμενον ἀπλῶς· ὁ θεὸς δὲν εἶναι ἀγαθός,
ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν, ὑπεράγαθος (1). Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ὅτι τῷ
πρώτῳ τἀγαθὸν δίδοται ὡς κατηγορούμενον ἔνεκα τῆς σχέσεώς
του πρὸς ἐκεῖνο, ὃ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ, ἔσται καὶ τοῦτο ὡς
διορισμὸς οὐσιώδους ἄχρηστον (2)· καὶ οὐδεμία ὠφέλεια ἔσται,
ἐὰν γνωρίσωμεν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἔστι τὸ αὐτὸ ὡς τὸ ἓν (3)·
διότι οὔτε τοῦτο οὔτ' ἐκεῖνο τὸ ὄνομα ἔπρεπεν εἰς τὴν συνήθη
σημασίαν τῷ πρώτῳ νὰ ἀποδοθῇ· καὶ ἀληθῶς αἱ ἔννοιαι αὗ-
ται εἰς οὐδεμίαν φέρουσι θετικὴν γνῶσιν τοῦ ἀπείρου ὄντος,
ἐὰν τὸ ἓν, ἡ μία ἔννοια, δὲν προβῇ ὑπὲρ τοὺς ὑποθετικούς διο-
ρισμούς, τὸ δ' ἀγαθόν, ἡ ἑτέρα, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὴν ἀπό-
λυτον αἰτιότητα. Καὶ μόνη ἡ ἔννοια αὕτη δύναται παρὰ τῷ

ἀρξίμενος ἀπ' αὐτοῦ ὃ μάλιστα πάντων ἀπλότητός ἐστι σημαντικὸν ἀπο-
φήσει τελευτῶν τοῦτο, ὡς τεθὲν μὲν ὅσον οἶόν τε καλῶς τῷ θεμένῳ, οὐκ ἄξιον
οὐδὲ τοῦτο εἰς δῆλωσιν τῆς φύσεως ἐκείνης VI, 9, 5· τὸ δὲ πρὸ τούτου (νοῦ)
θαῦμα τὸ ἓν, ὃ ὄνομα μὲν κατ' ἀλήθειαν οὐδὲν προσήκον, εἴπερ δὲ δεῖ ὀνομά-
σαι κοινῶς ἂν λεχθὲν προστηκόντως ἓν, οὐχ ὡς ἄλλο, εἴτα ἓν, χαλεπὸν μὲν
γνωσθῆναι διὰ τοῦτο, γινωσκόμενον δὲ μᾶλλον τὸ ἀπ' αὐτοῦ γεννήματι, τῇ
οὐσίᾳ.

(1) V, 5. 13. VI, 7, 38. VI, 9, 6. Πᾶν δὲ ὃ ἂν λέγεται ἐνδεές, τοῦ εἶ καὶ
τοῦ σώζοντός ἐστιν ἐνδεές· ὥστε τῷ ἐνὶ οὐδὲν ἀγαθὸν ἐστίν, οὐδὲ βούλησις
τοίνυν οὐδενός, ἀλλ' ἔστιν ὑπεράγαθον καὶ αὐτῷ οὐχ ἑαυτῷ, τοῖς δ' ἄλλοις
ἀγαθὸν εἴ τι αὐτοῦ δύναται μεταλαμβάνειν· τὸ δ' αἷτιον οὐ ταῦτόν τῳ αἰτια-
τῷ· τὸ δὲ πάντων αἷτιον οὐδὲν ἐστίν ἐκείνων· οὐ τοίνυν οὐδὲ ἀγαθὸν λεκτέον
τοῦτο, ὃ πρέχει, ἀλλ' ἄλλως τἀγαθὸν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ἀγαθά V, 3, 11· οὐδὲ
τἀγαθὸν οὖν, εἰ σημαίνει ἓν τι τῶν πάντων τἀγαθόν, οὐδὲ τοῦτο (προσερεῖς τὸν
θεόν)· εἰ δὲ τὸ πρὸ πάντων, ἔστω οὕτως ὀνομασμένον.

(2) VI, 7, 41. Οὐ τοίνυν οὐδ' ἀγαθὸν αὐτῷ, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις, ταῦτα
γὰρ καὶ δεῖται αὐτοῦ, αὐτὸ δὲ οὐκ ἂν δέοιτο ἑαυτοῦ V, 5, 9· ταῦτη ἀγαθὸν
τῶν πάντων, ὅτι καὶ ἔστι καὶ ἀνήρηται πάντα εἰς αὐτό.

(3) II, 9, 1. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπλή φύσις καὶ
πρώτη, πᾶν γὰρ τὸ οὐ πρῶτον οὐχ ἀπλοῦν, καὶ οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ'
ἓν τι, καὶ τοῦ αὐτοῦ λεγομένου ἡ φύσις ἡ αὐτή· καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ἄλλο εἴτα ἓν,
οὐδὲ τοῦτο ἄλλο εἴτα ἀγαθόν. Ὅταν λέγωμεν τὸ ἓν καὶ ὅταν λέγωμεν τἀ-
γαθόν, τὴν αὐτὴν δεῖ νομίζειν τὴν φύσιν καὶ μίαν λέγειν.

Πλωτίνω νὰ ἀποτελέσῃ τὸ θετικόν· εἰς δὲ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἦλθεν, ὡς ὁ αὐτὸς διαβεβαιοῖ, διὰ συλλογισμοῦ ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ εἰς τὸ αἷτιον πρὸς τὸ πρῶτον ὄν. Ἐπειδὴ οὕτω μόνον δύναται νὰ εὐρεθῇ ἡ ἔννοια τῆς ἐνεργοῦ δυνάμεως, διότι αὕτη μόνη περιέχεται ἐν τῇ τοῦ αἰτιατοῦ, ὀνομάζεται τὸ ἀγαθὸν ἡ αἰτία πάντων, ἡ ἄπειρος δύναμις, ἡ πρώτη δύναμις, ἐξ ἧς πάντα (1).

Ἡ ἰδέα αὕτη περὶ τῆς σχέσεως τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρον εἶναι παρὰ τῷ Πλωτίνω ἐπικρατοῦσα. Ἐὰν τὸ πρῶτον ὄν εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, πρέπει ἡ ἐνέργεια νὰ μὴ ἐκληθῇ κατηγορούμενον, ἀλλὰ νὰ ὀρισθῇ ὡς ἡ ἀπόλυτος ἐνέργεια, ὅπως τηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ πρώτου ὄντος. Μετὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ καὶ τὰ πολλὰ ἐν τῷ ἐνί, τοῦλάχιστον δυνάμει (2).

Ταῦτα δ' ἐλήφθησαν ἐξ Ἀριστοτέλους. Πῶς ὁμως ἡδύναντο ἐκ τοῦ ἐνός νὰ παραχθῶσι τὰ πολλὰ; δὲν ἔπρεπε τὸ ἐν νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ ταῦτα; Εἰς ταῦτα λέγει, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ γεννώμενον ἀτελέστερόν ἐστι τοῦ γεννῶντος, δὲν ἡδύνατο τὸ ἐκ τοῦ ἐνός

(1) I, 8, 2· νῦν δὲ λεγέσθω τίς ἡ ἀγαθοῦ φύσις· ἔστι δὲ τοῦτο εἰς ὃ πάντα ἀνήρτηται καὶ οὗ πάντα τὰ ὄντα ἐφίεται ἀρχὴν ἔχοντα αὐτό. VI, 9, 6· καλεῖται συνεχῶς ἀρχή· V, 5, 9· κακείνου δεόμενα· τὸ δ' ἔστιν ἀνενδεές, ἱκανὸν ἑαυτῷ, μηδενὸς δεόμενον, μέτρον πάντων καὶ πέρας, δοὺς ἐξ αὐτοῦ νοῦν καὶ οὐσίαν· V, 5, 13· καὶ οὖν καὶ ἡμεῖς μηδὲν τῶν ὑστέρων καὶ τῶν ἐλαττόνων προστιθώμεν (τῷ Θεῷ), ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ἱὼν ἐκεῖνος· τούτων αἷτιος ἦ, ἀλλὰ μὴ αὐτὸς ταῦτα· τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἀμιγὲς πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ αἷτιον τῶν πάντων· III, 8, 9· τί δὴ ὄν (τὸ ἐν)· δύναις τῶν πάντων, ἧς μὴ οὔσης οὐδ' ἂν τὰ πάντα· V, 4, 1· εἰ τέλειόν ἐστι τὸ πρῶτον καὶ πάντων τὸ πρῶτον καὶ δύναμις ἡ πρώτη δεῖ πάντων τῶν ὄντων δυνατώτατον εἶναι· ὀνομάζεται δὲ καὶ δύναμις μεγίστη ἀπασῶν, ἡ πάντων δύναμις, δύναμις, ἀφ' οὗ ζωή· V, 3, 16· δύναμις ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ ἀμήχανος δύναμις καὶ ἄφατος καὶ ἄπλετος· V, 9, 15· αὐτοῦ ἡ φύσις τοιαύτη ὡς πηγὴν τῶν ἀρίστων εἶναι καὶ δυνάμιν γεννώσαν τὰ (ὄντα) πάντα.

(2) VI, 8, 16· τὸ ἄρα εἶναι, ὅπερ ἐστίν, ἡ ἐνέργεια ἡ πρὸς αὐτόν· τοῦτο δ' ἐν καὶ αὐτός· αὐτὸς ἄρα ὑπέστησε συνεξενεχθείσης τῆς ἐνεργείας μετ' αὐτοῦ· αὐτὸς ἄρα ἐστὶν ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωήν· εἰ οὖν τελειότερον ἡ ἐνέργεια τῆς οὐσίας, τελειώτατον δὲ τὸ πρῶτον, πρῶτον ἂν ἐνέργεια εἴη.

γεννηθὲν νὰ ἦναι ἀπολύτως ἐν· τέλος δ' ὁμολογεῖ, ὅτι τὸ ἐν ἔπρεπε νὰ ἔχη τὰ πολλὰ (III, 3, 7· τὸ μὲν γὰρ εἰς ὃ πάντα, ἀρχή, ἐν ᾗ ὁμοῦ πάντα καὶ ὅλον πάντα). Οὕτω φέρει καὶ αὕτη, ὡς πᾶσα θετικὴ ὀνομασία, εἰς ἀντίφασιν πρὸς τοὺς προτέρους ἀποθετικούς διορισμούς· αὐτὸς προδίδει αἴσθημά τι ταύτης τῆς ἀντιφάσεως ἀποδιδούς τὸ ὄνομα ἀρχή τῷ πρώτῳ (1), καὶ ἀναγνωρίζει διὰ τῆς παρατηρήσεως (2) ὅτι τὸ αἴτιον τοῦ θεοῦ δὲν σημαίνει τι, ὃ αὐτῷ ὑπάρχει, ἀλλὰ τι μᾶλλον, ὃ ἡμῖν ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου δὲν παρέχει τὰ μέσα πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλείψεων τούτων.

Ὁ Πλωτῖνος ὑποθέτων τὸ πρῶτον δύναμιν ἐνεργητικὴν ὑποθέτει ἐξ ἀνάγκης ὅτι τοῦτο γεννᾷ ἕτερον μέχρις ἐσχάτων. Ἡ γέννησις ὁμως αὕτη δὲν ἔγεινε κατὰ Πλωτῖνον λογισμῷ καὶ ἐλευθέρᾳ βουλήσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ, φύσει (3). Τὴν δ' αὐτὴν ἰδέαν, ὅτι τὸ τελεώτατον καὶ δυνατώτατον γεννᾷ ἕτερον, ἐκφέρει καὶ εἰκονικῶς (4), καὶ ἀποβάλλει οὐ μόνον πᾶσαν ἐν χρόνῳ γέννησιν (V, 1, 6), ἀλλὰ καὶ πᾶσαν παράστασιν ἀπορρόης (V, 1, 3), ὅπου ὁ νοῦς γεννᾷ τὴν ψυχὴν, οἷον λόγος ὁ ἐν προφορᾷ λό-

(1) VI, 8, 8· τούτων (πάντων) γὰρ αὐτὸς ἀρχή καίτοι ἄλλον τρόπον οὐκ ἀρχή.

(2) V, 9, 3· ἐπεὶ καὶ τὸ αἴτιον λέγειν οὐ κατηγορεῖν ἐστὶ συμβεβηκός τι αὐτῷ, ἀλλ' ἡμῖν, ὅτι ἔχομέν τι παρ' αὐτοῦ ἐκείνου ὄντος ἐν αὐτῷ.

(3) III, 2, 2· γέγονε δὲ (κόσμος) οὐ λογισμῷ τοῦ δεῖν γενέσθαι, ἀλλὰ φύσεως δευτέρως ἀνάγκῃ· οὐ γὰρ ἦν τοιοῦτον ἐκεῖνο (τὸ νοητόν), οἷον ἐσχατον εἶναι τῶν ὄντων· πρῶτον γὰρ ἦν καὶ πολλὴν δύναμιν ἔχον καὶ πᾶσαν· καὶ ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ ποιεῖν ἄλλο ἄνευ τοῦ ζητεῖν ποιῆσαι· ἡδὴ γὰρ ἂν αὐτόθεν οὐκ εἶχεν εἰ ἐζήτει, οὐδ' ἂν ἦν ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλ' ἦν οἷον τεχνίτης ἀφ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν οὐκ ἔχων, ἀλλ' ἐπακτὸν ἐκ τοῦ μαθεῖν λαβὼν τοῦτο V, 4, 1· εἰ τέλειον ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ πάντων τελεώτατον καὶ δυνάμεις ἢ πρώτη, δεῖ πάντων τῶν ὄντων δυνατώτατον εἶναι καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις καθόσον δύνανται μιμεῖσθαι ἐκεῖνο· ὅτι δ' ἂν τῶν ἄλλων εἰς τελείωσιν ἤ ὁρῶμεν γεννῶν· πῶς οὖν τὸ τελεώτατον καὶ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἐν αὐτῷ σταίη, ὥσπερ φθονήσαν ἐαυτοῦ ἢ ἀδυνατήσαν, ἢ πάντων δυνάμεις; πῶς δ' ἂν ἔτι ἀρχὴ εἴη;

(4) V, 2, 1. Πρώτη οἷον γέννησις αὕτη· ὃν γὰρ (τὸ ἐν) τέλειον τῷ μηδὲν ζητεῖν μηδ' ἔχειν μηδὲ δεῖσθαι οἷον ὑπερερρύθη, καὶ τὸ ὑπερπληρὲς αὐτοῦ πεποίηκεν ἄλλο· τὸ δὲ γεννώμενον εἰς αὐτὸ ἐπιστρέφη καὶ ἐπληρώθη.

γου τοῦ ἐν ψυχῇ οὕτω τοι καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ, παρατηρῶν, ὅτι τὸ κατώτερον δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόρροια τοῦ ἀνωτέρου· τὸ πρῶτον μένει ἀκίνητον ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀμείωτον, ὁ ποταμὸς τῶν ὄντων ἐξ αὐτοῦ ῥέει (III, 8, 9)· τὸ πρῶτον ὡς πηγὴ μένει τὸ αὐτό· τὸ παραγόμενόν ἐστιν ἐν αὐτῷ οὐχὶ δὲ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ· ζητῶν δὲ νὰ καταστήσῃ καταληπτὸν τὸ ἔμμονον (III, 8, 9) παριστᾷ τὸ πρῶτον ὡς ῥίζαν, τὸ δὲ μετ' αὐτὸ ὡς φυτόν (III, 3, 7)· τὸ δὲ πρῶτον παριστᾷ καὶ ὡς ἥλιόν, τὸ δὲ παραγόμενον ὡς περίλαμψιν ἐξ αὐτοῦ μένοντος (V, 1, 6. V, 3, 12).

Τὸ παραγόμενον δὲν εἶναι μέρος τοῦ πρώτου ὡς ὅλου, ἀλλὰ τὸ αἰτιατὸν τοῦ πρώτου ὡς αἰτίου· δὲν ἐλήφθη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἄνευ μειώσεως καὶ μεταβολῆς ταύτης τῆς τοῦ πρώτου οὐσίας ἐτέθη διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἡ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰκόνων χρῆσις δείκνυσιν ἀσάφειαν καὶ ἀοριστίαν τῆς ἰδέας καὶ τείνει πρὸς κάλυψιν τῆς ἀντιφάσεως, στηριζομένης ἐπὶ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι τοῦ παραγομένου αἷτιον καὶ μένει ἐν ἑαυτῷ οὐδενὸς δεόμενον. Τὸ αἷτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν, ἡ δύναμις καὶ τὸ φαινόμενόν εἰσιν ἔννοιαι σχετικαί, ἐπομένως ἡ μία ἄνευ τῆς ἐτέρας δὲν δύναται νὰ νοηθῇ. Ὁ Πλωτῖνος ὁμως ὑποθέτει αἷτιον ἄνευ αἰτιατοῦ, ἐκτὸς τοῦ αἰτιατοῦ, οὐδενὸς δεόμενον πρὸς τελειότητα· μάλιστα δ' ὑποθέτει ὅτι τὸ αἷτιον δὲν ὑπάρχει τῷ αἰτιατῷ, ἀλλὰ αὐτὸ ὑπάρχει μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνο. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀντιφάσεως ταύτης χρῆται εἰκόσιν.

Οὕτως ὁρίζεται ἡ σχέσις τοῦ παραγομένου πρὸς τὸ παράγον· τὸ παραγόμενον ὡς τοιοῦτον εἶναι ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ παράγοντος, ἢ ἀνήρτηται εἰς αὐτὸ (τὸ πρῶτον) (1). Ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐξερχομένη δύναμις ἐπὶ πάντα προχέεται χωρὶς νὰ ἀποτμηθῇ τῆς δυνάμεως τῆς πρώτης. Ὅθεν τὸ πρῶτον ὑπάρχει παντὶ ὅλον μετὰ τῆς ἀδικοιρέτου δυνάμεως αὐτοῦ παρὸν, ἐστὶ

(1) I, 7, 1. Τοῦτο δεῖ τὰγαθὸν τίθεσθαι, εἰς ὃ πάντα ἀνήρτηται, αὐτὸ δὲ εἰς μηδὲν I, 8, 2· διὸ καὶ τυχὴ ἀγαθὸν τῶν πάντων, ὅτι καὶ ἔστι καὶ ἀνήρτηται πάντα εἰς αὐτὸ ἄλλο ἄλλως I, 6, 7· ἀφ' οὗ πάντα ἐξήρτηται καὶ πρὸς αὐτὸ βλέπει καὶ ζῇ καὶ νοεῖ

ζωή, ἥτις ἐξ αὐτοῦ πορευομένη εἰς τὸ πᾶν προχέεται δίδουσα παντὶ τὸ προσῆκον· τοῦτο δὲ τὸ πρῶτόν ἐστι μὲν παρὸν, χωριστὸν δὲ ὄν (1)· ἢ ὅπως ὁ Πλωτῖνος εἰκονικῶς λέγει· ἐκ τῶν ἀκτί-νων τοῦ πρώτου ὄντος φωτίζονται πάντα, αὐτὸ ἐστὶν ὁ ἥλιος ἐκπέμπων τὸ πᾶν ὡς κύκλον φωτός (2), τὸ κέντρον, δὲ τὸν ὅλον κύκλον τοῦ ὄντος τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει κρατεῖ (3).

Ὅλαι δ' αὖται αἱ παραβολαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ δηλώ-σωσιν, ὅτι τὰ παραγόμενα πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ἐνεργήματα τοῦ πρώτου ὄντος. Διὰ τοῦτο ἀναφέρονται πάντα εἰς τὸ πρῶ-τον ὡς τὸ τέλος, ὡς τὸ κέντρον, περὶ δὲ στρέφονται (4). Πάντα τοῦ πρώτου ἐφίενται, ἐξ οὗ ἐγένοντο, πάντα πρὸς αὐτὸ στρέ-φονται. (5) Καὶ οὗτος ὁ πόθος δέδοται ἐν τῇ φυσικῇ ὁρμῇ τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ἐπειδὴ πάντα ἐνιαίας εἰσὶν οὐσίας, ἐφίενται τοῦ ἐνός· τοὔτέστι τοῦ νὰ κοινωνήσῃ τοῦ πρώτου ὄντος, καὶ τοὔτό ἐστι τὰγαθόν. (6)

(1) VI, 4, 3. VI, 5, 12. Πάρεστιν οὖν πως (ἡ πρώτη φύσις τοῖς ἄλλοις) ὡς ζωὴ μία· εἰ δὲ τις ζητεῖ πάλιν πως, ἀναμνησθήτω τῆς δυνάμεως ὅτι μὴ ποσὴ, ἀλλ' εἰς ἄπειρον διαιρῶν τῇ διανοίᾳ ἀεὶ ἔχει δύναμιν τὴν αὐτὴν βυσσό-θεν ἄπειρον· ὅθεν ὁ νοῦς καλεῖται V, 1, 6· ἡ ἐνέργεια ἢ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ πρώτου.

(2) VI, 8, 18. Ἡ σχέσις τοῦ ἐνός πρὸς τὸν νοῦν ἐστὶν ὡς περ φωτός ἐπὶ πολὺ σκεδασθέντος· ἐξ ἐνός τινος ἐν αὐτῷ ὄντως διαφανοῦς· εἶδωλον μὲν τὸ σκεδα-σθέν, τὸ δ' ἀφ' οὗ τὸ ἀληθές· οὐ μὴν ἄλλοειδές τὸ σκεδασθὲν εἶδωλον ὁ νοῦς VI, 4, 9· τὴν παραβολὴν ταύτην ἐκ Πλάτωνος ἔλαβεν πολιτ. VI, 506.

(3) I, 7, 1. Δεῖ οὖν μένειν αὐτὸ (τὰγαθόν), πρὸς αὐτὸ δ' ἐπιστρέφειν πάντα ὡς περ κύκλον πρὸς κέντρον, ἀφ' οὗ πᾶσαι γρῦμαί· καὶ παράδειγμα ὁ ἥλιος, ὡς περ κέντρον ὢν πρὸς τὸ φῶς τὸ παρ' αὐτοῦ ἀνηρητὸν πρὸς αὐτόν· παν-ταχοῦ γοῦν καὶ οὐκ ἀποτετέμνεται, καὶ ἀποτεμεῖν ἐβελήσης ἐπὶ θάτερα, πρὸς τὸν ἥλιόν ἐστι τὸ φῶς.

(4) I, 8, 2. Ἐνεργεῖ μὲν τοι (ὁ νοῦς) περὶ ἐκεῖνον (θεὸν) οἷον περὶ ἐκεῖνον ζῶν· ἡ δὲ ἔξωθεν περὶ τοῦτο χορεύουσα ψυχὴ περὶ αὐτὸν βλέπουσα καὶ τὸ εἶσω αὐτοῦ θεωμένη τὸν θεὸν δι' αὐτοῦ βλέπει I, 7, 1· εἰ οὖν τι μὴ πρὸς ἄλλο ἐνεργεῖ· πρὸς αὐτὸ δὲ τὰ ἄλλα, δηλὸν ὡς τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀγαθόν, δι' ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῦ μεταλαμβάνειν ἐστί· τὰ δὲ ἄλλα διχῶς ἂν ἔχοι, ὅσα οὕτω, τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ ὁμοιωσθαι καὶ τῷ πρὸς αὐτὸ τὴν ἐνέργειαν ποιεῖσθαι.

(5) I, 8, 2. VI, 1, 6. Ποθεῖ δὲ πᾶν τὸ γεννησάν V, 5, 12. Πάντα γὰρ ὀρέγεται ἐκείνου καὶ ἐφίεται αὐτοῦ φύσεως ἀνάγκη, ὡς περ ἀπομεμαντευμένα, ὡς ἄνευ αὐτοῦ οὐ δύναται εἶναι.

(6) VI, 5, 1. Ἡ ἐνότης τοῦ πρώτου αἰτεῖται ὑπὸ κοινῆς ἐννοίας, καὶ ἐστὶ

Κυρίως δ' ἡ ὁρμή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ πρῶτον, ἐκ δὲ τῆς ὑποκειμενικῆς ταύτης χρείας προῆλθεν ἡ περὶ κόσμου θεωρία παριστῶσα πάντα τὰ πεπερασμένα ὄντα ὡς ἐνεργήματα ὑπερκοσμίου ὄντος. Τὸ πρῶτον ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ παραγομένῳ· διὰ τοῦτο τὸ παραγόμενον ἴσταται ἐν σχέσει ταυτότητος πρὸς ἐκεῖνο, μεταλαμβάνει αὐτοῦ· οὕτως ὁμοίως τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης μόνον ἐμφανίσεως ἐν ἐτέρῳ, εἰσὶν ἀμφοτέρω ἐν ἀποθετικῇ σχέσει πρὸς ἄλληλα· τὸ πρῶτον δύναται τῷ παραχθέντι νὰ μεταδώσῃ ἑαυτὸ μόνον ἀτελῶς, καὶ ὅσῳ τὰ ὄντα μακρύνονται τοῦ πρώτου, τόσῳ καὶ ἡ τελειότης αὐτῶν ἐλαττοῦται. Τὸ ἐν πάρεστι πᾶσι τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει. (1) Πάντα εἰσὶν εἰδῶλον καὶ σκιά τοῦ πρώτου· ἐν δ' ἕκαστόν ἐστιν ὡς τὸ πρῶτον ἐν ἀπομιμούμενον· τὸ δὲ πρῶτον ὃν ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν· πάντα δὲ τὰ ἄλλα κατὰ λόγον τῆς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀποστάσεως ἀτελέστερα, διότι τὸ γεννώμενον δὲν εἶναι τῷ γεννῶντι ὅμοιον, ἀλλ' αὐτοῦ κατώτερον· διὸ καὶ εἰσὶ βαθμίδες, εἰς αἷς τὰ ὄντα ἀνάγονται. (2) Ἀφ' οὗ τὸ θεῖον ἐτέθη ἐπέκεινα πάντων καὶ ἀφ' οὗ πᾶσα οὐσιώδης ἐνότης αὐτοῦ κατέστη μετὰ τοῦ παραγομένου ἀδύνατος, ἐδηλώθη ἔτι μᾶλλον ἡ ἀναφορὰ τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ αἰτιατόν· τὸ αἷτιον ὁμοίως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ βουλητικὸν ἢ νοητικόν, διότι τὸ πρῶτον ὃν οὐ μόνον θὰ καθίστατο

πάντων βεδαιοτάτη ἀρχή, ἣν ὥσπερ αἱ ψυχαὶ ἡμῶν φθέγγονται· οὕτω γὰρ ἂν αὕτη ἀληθὴς εἴη, εἰ τὰ πάντα εἰς ἐν σπεύδοι, καὶ ἐν εἴῃ καὶ τούτου ἡ ὄρεξις εἴη, ἢ δ' ἀρχαία φύσις καὶ ἡ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦ εἰς ἐν ὄντως ἄγει, καὶ ἐπὶ τοῦτο σπεύδει πᾶσα φύσις, ἐφ' ἑαυτήν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν τῇ μιᾷ ταύτῃ φύσει, τὸ εἶναι αὐτῆς καὶ εἶναι αὐτήν, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ εἶναι μίαν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὁρθῶς ἂν λέγοιτο οἰκεῖον.

(1) V, 5, 9. Πᾶν τὸ γενόμενον ὑπ' ἄλλου ἢ ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ τῷ πεποιηκότι ἢ ἐν ἄλλῳ, εἴπερ εἴη τι μετὰ τὸ ποιῆσαν αὐτό· ἄτε γὰρ γενόμενον ὑπ' ἄλλου καὶ πρὸς τὴν γένεσιν δεηθὲν ὑπ' ἄλλου, ἄλλου δεῖται πανταχοῦ· διόπερ καὶ ἐν ἄλλῳ.

(2) I, 7, 1. VI, 5, 1. Ὁ νοῦς ἀνώτερός ἐστὶ τῆς ψυχῆς VI, 9, 1· τὰ μὲν ἥττον ὄντα ἥττον ἔχει τὸ ἐν, τὰ δὲ μᾶλλον, μᾶλλον VI, 2, 11· τὸ ἐν οὐ τὸ αὐτὸ ἐν πᾶσιν, ἀλλ' ὁμοίως πάντα τὸ αὐτὸ μιμεῖται III, 8. Πάντα θεωρίας ἐφίενται, καὶ τὰ μὲν ἔλλογα ἀληθῶς, τὰ δ' ἄλογα κατὰ μίμησιν τούτου VI, 7, 17. Πρῶτον γὰρ δεῖ τὸ ἐνεργεῖα εἶναι, τὰ δ' ὕστερα εἶναι δυνάμει τὰ πρό αὐτῶν V, 1, 7· ψυχὴν γὰρ γεννᾷ νοῦς· τὸ γεννώμενον δεῖ εἶναι εἰδῶλον αὐτοῦ.

καθ' αὐτὸ ἐξ ἀορίστου ὠρισμένον, ἀλλὰ θὰ ἀπετέλει καὶ τὴν αὐτάρκειαν αὐτοῦ, ὡς ὁ Πλωτῖνος ὀρθῶς παρατηρεῖ· διότι ἅμα ὁ κόσμος ἐθεωρεῖτο ἀντικείμενον τῆς θείας βουλήσεως καὶ νοήσεως, θὰ ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας του, ἡ θεότης θὰ ἐδεῖτο αὐτοῦ, ἡ βούλησις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη ἄνευ βουλητοῦ, ὁ νοῦς ἄνευ νοητοῦ· διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ πεπερασμένον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ πρώτου ὄντος καὶ εἶναι συμβεβηκὸς καὶ εἰδῶλον αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον ὃν τέλειον καὶ αὐτάρκες ἐν ἑαυτῷ ὃν οὔτε ἐξέρχεται ἑαυτοῦ διὰ τῆς τοῦ πεπερασμένου γεννήσεως, οὔτε λαμβάνει αὔξησιν τελειότητος· μόνον τὸ πεπερασμένον ἔχει ὁρμὴν ἐσωτερικὴν πρὸς τὸ πρῶτον, τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν πρὸς τὸ δεύτερον. Τὸ δεύτερον ἐγένετο (ὁ νοῦς) ἐκ τοῦ ὑπερπλήρους τοῦ πρώτου, καὶ εἶναι αὐτῷ περιττόν. Ἐν ταύτῃ τῇ σχέσει ἀμφοτέρων ὁ Πλωτῖνος δὲν παραδέχεται, ὅτι τῷ πεπερασμένῳ μετεδόθη οὐσία τις τοῦ πρώτου· καὶ ὁ Πλωτῖνος εἶχε λόγον ἀποχρῶντα, προφυλαχθεὶς ἐκ τοιαύτης ὑποθέσεως, ὅτι τὸ γεννώμενον πρέπει νὰ ἦναι ἀτελέστερον τοῦ γεννῶντος· διὰ τοῦτο ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἰουλίου Σίμωνος (*hist. de l' écol. d' Alex. I, 297*) δὲν εἶναι ὀρθός, ὅτι αἱ τρεῖς τοῦ Πλωτίνου ἀρχαὶ, τὸ ἐν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ, ἀποτελοῦσιν ἓνα θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, διότι τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον οὐδὲν χωρίον τοῦ Πλωτίνου ἐπικυροῖ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου δὲν δύναται νὰ κληθῇ σύστημα ἀπορρόης· διότι ὁ Πλωτῖνος ἐναντιοῦται εἰς τὴν παράστασιν, ὅτι ἡ ἀπορρόη εἶναι ἐπέκτασις τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον, δι' ἧς μέρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐκείνῳ μεταδίδοται. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς πρώτας αὐτοῦ ὑποθέσεις, διότι τῷ Πλωτίνῳ τὸ πρῶτον ὃν εἶναι ἐν ἑαυτῷ οὕτως, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων διάφορον οὕτως, ὥστε δὲν μεταδίδοται· ὥστε εἰς τοῦτο τὸ νόημα τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου δὲν εἶναι σύστημα ἀπορρόης· μάλιστα δὲ διττῶς διχογνωμεῖ πρὸς τὰ ἀπορρόητικὰ συστήματα, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ πρόοδος ἐκ τοῦ ἀπολύτου εἰς τὸ πεπερασμένον οὔτε λογισμῷ οὔτε βουλήσει οὔτε

λογικῇ ἀνάγκῃ, ἀλλὰ φυσικῇ ἐνεργείᾳ γίνεται, δεύτερον δ' ὅτι ἡ πρόοδος εἶναι πρόοδος εἰς βαθμιαίαν ἀτελειότητα· μόνον τὰ ἐξασθενούμενα δὲν εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ συμβεβηκότα, ἐνεργήματα τοῦ πρώτου ὄντος. Ἐάν τις παραδεχθῇ δύο ἤδη συστημάτων ἀπορρόης, τὸ μὲν τὸ θεωροῦν τὴν ἀπορρόην ὡς μετάδοσιν τῆς οὐσίας, τὸ δὲ τὸ θεωροῦν αὐτὴν ὡς μετάδοσιν τῆς δυνάμεως, δύναται τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου νὰ ὑποθέσῃ ὡς σύστημα ἀπορρόης τῆς δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν θὰ ᾔτο σύστημα ἀπορρόης, ἀλλὰ δυναμικὸς πανθεϊσμός, διότι ἀληθῶς τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου εἶναι πανθεϊστικόν ὡς ἰσχυρίζομενον τοιαύτην τὴν σχέσιν τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρον, καθ' ἣν τὸ πεπερασμένον πάσης αὐθυπαρξίας στερούμενον καθίσταται συμβεβηκός, ἀπλοῦν φαινόμενον τοῦ ἀπείρου, εἶναι σύστημα πανθεϊστικόν. Αὐτὸς δ' ὁ Πλωτίνος λέγει, ὅτι τὸ παραγόμενον ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος προχομένων δυνάμεων βαστάζεται, καὶ ὅτι αἱ δυνάμεις δὲν εἶναι κεχωρισμέναι τοῦ πρώτου ὄντος, ὅτι μία ἐνέργεια πάντα περιλαμβάνει, διὰ πάντων διήκει καὶ πάντα ὀρίζει. Εἰ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ πανθεϊστικὴ θεωρία, αὐτὸς ὁ Πλωτίνος λέγει, ὅτι πάντα ἐν τῷ θεῷ, ὁ θεὸς ἐνεργεῖ πάντα καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ πάρεστι πᾶσι, πάντα αὐτοῦ κοινωνοῦσιν, ἐν αὐτῷ πάντα εἰσὶν (1).

Ἡ παρουσία ὅμως αὕτη τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ παρουσία τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον ὃν μένει ἐν ἑαυτῷ, δὲν εἰσέρχεται εἰς τὰ πολλὰ, ἵνα γείνη πολλὰ, καὶ τὰ πολλὰ μέρη αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ποιοῦν τηρεῖ ἑαυτὸ

(1) V, 5, 9. Πᾶν τὸ γινόμενον ὑπ' ἄλλου ἢ ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ τῷ πεποιηκότι ἢ ἐν ἄλλῳ· πέφυκεν οὖν τὰ μὲν ὕστατα ἐν τοῖς πρὸ αὐτῶν ὑστάτοις, τὰ δ' ἐν προτέροις, καὶ ἄλλο ἐν ἄλλῳ ἕως εἰς τὸ πρῶτον ἀρχῆς· ἀρχὴ δὲ τὰ ἄλλα περιέληψε πάντα VI, 5, 3· λείπεται τοίνυν λέγειν, αὐτὸ μὲν (τὸ ἐν) ἐν οὐδενὶ εἶναι. τὰ δ' ἄλλα ἐκείνου μεταλαμβάνειν ὅσα δύναται αὐτῷ παρεῖναι καὶ καθόσον ἐστὶ δυνατὰ αὐτῷ παρεῖναι, ὅθεν τὸ ἐν καὶ ταῦτόν ἀριθμῷ, μὴ μεμερισμένον, ἀλλὰ ὅλον ὃν, τῶν ἄλλων τῶν παρ' αὐτὸ οὐδενὸς ἀποστατεῖν, οὐδὲν τοῦ ἕλκεσθαι δεηθὲν, οὐδὲ τῷ μοίρας τινὰς ἀπ' αὐτοῦ ἐλθεῖν, μηδ' αὖ τῷ αὐτὸ μὲν μένειν ἐν αὐτῷ ὅλον, ἄλλο δὲ τι ἀπ' αὐτοῦ γεγονὸς καταλελοιπὸς αὐτὸ ἤκειν εἰς τὰ ἄλλα πολλαχῇ· ἔσται τε γὰρ οὕτως τὸ μὲν (τὸ πρῶτον) ἄλλοθι, τὸ δ' αὐτοῦ ἄλλοθι, καὶ τόπον ἔξει διεστηκὸς ἀπὸ τῶν ἀπ' αὐτοῦ.

οὐσία ἐκτὸς τοῦ παρ' αὐτὸ ἐνεργήματος· τὰ πολλά εἰσι ἐν τῷ ἐνὶ ἀπολύτῳ, οὐχὶ ὅμως τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς (1)· τὸ ἔμμονον ἄρα τῶν ὄντων ἐν τῷ θεῷ ἐστὶ ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Τὸ πρῶτον ὃν ἐστὶ πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ, ἐν παντὶ καὶ ἐν οὐδενί, οὐδὲν καὶ πάντα· πανταχοῦ ἐστὶ, διότι οὐδαμοῦ· εἰ ἦν τὸ πρῶτον ἐν ἐτέρῳ, θὰ περιείχετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐπομένως θὰ ἦτο περιωρισμένον καὶ καθ' ὑπαρξιν καὶ ἐνέργειαν· διάφορον δ' ὃν οὐσία πάντων καὶ ἐνέργεια ἐπέκεινα πάντων εἶναι ἀπεριόριστον, τὸ πάντα ἐνεργοῦν καὶ ὡς τοιοῦτον πανταχοῦ ὅλον παρόν· διότι ἡ παρουσία αὐτοῦ δὲν εἶναι μετάδοσις τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἰς τὰ ὄντα, ἀλλ' ἐνέργεια ἀπὸ τινος κέντρου ὡς ἡ παρουσία τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσιν (2).

Ἡ παρουσία ὅμως αὕτη τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἔμμεσος, διὰ βαθμίδων, ἐνεργεῖται διὰ τῶν ἀνωτέρων ἐν ταῖς κατωτέραις βαθμίσι· κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος ἐνεργεῖ τὸ μέρος καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ὅλον· τὸ σωματικὸν ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, αὕτη ἐν τῷ νῷ, οὗτος ἐν τῷ ἐνί· ἡ ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ νοῦς φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἐνός, ἡ ψυχὴ ὑπὸ τοῦ νοῦ, τὸ σωματικὸν ὑπὸ τῆς ψυχῆς (VI, 3, 12)· ὅθεν τὸ σωματικὸν κινεῖται πρὸς τὴν ψυχὴν, αὕτη πρὸς τὸν νοῦν καὶ οὗτος πρὸς τὸ ἐν (I, 7, 2), τὰ δ' ἄλλα πάντα πρὸς τὸ ἐν, πῶς; ἡ τὰ μὲν ἄψυχα πρὸς ψυχὴν, ψυχὴ δὲ πρὸς αὐτὸ διὰ νοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο παριστᾷ τὴν πρόοδον ἐκ τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς θείας ἐνεργείας διερχομένης πάντα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ πᾶν ὡς ὅλον διατεταγμένον· ἐξ ἐτέρου δὲ παριστᾷ τὸ σύστημα τοῦτο, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ θεοῦ κοινωνία τῶν ὄντων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κατωτέρων δυνάμεων· διὰ τῆς ιδέας ταύτης δικαιολογεῖ τὸν πολυθεϊσμόν καὶ τὴν θεουργίαν τῶν ἔπειτα νέων Πλατώνικων. Ὁ διορισμὸς οὗτος δέδοται ἀμέσως μετὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐλαττουμένης τελειότητος τῶν

(1) V, 5, 9. Ὁ κόσμος ἐν τῇ ψυχῇ, αὕτη ἐν τῷ νῷ, ὁ νοῦς ἐν τῷ πρώτῳ V, 3, 11· αὐτὸ ἔχει πάντα οὐδὲν δ' αὐτό VI, 5, 3.

(2) V, 5, 9. Οὗ δὲ πᾶσι αἱ δυνάμεις, αὐτὸ σαφῶς πάρεστι χωριστὸν ὅμως ὃν VI, 7, 32· οὐδὲν οὖν τοῦτο τῶν ὄντων καὶ πάντα, οὐδὲν μὲν ὅτι ὕστερα τὰ ὄντα, πάντα δ' ὅτι ἐξ αὐτοῦ· διὸ καὶ οὐδὲν ὃν κέκληται (δηλ. ὠρισμένον).

θείων ἐνεργειῶν· διότι ἡ ἐλαττουμένη τελειότης τῶν ὄντων θεμελιοῦται κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν ἐπὶ τῆς κατὰ λόγον ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος. Ἐκ δὲ τῶν βαθμίδων ἡ ἄμεσος μετὰ τὸ πρῶτον ὄν ἐστὶν ὁ νοῦς.

2) *Τὸ δεύτερον ὄν, ὁ νοῦς.*

Ὁ Πλωτῖνος ἐκλαμβάνων τὸ ἐν ἀφηρημένον, κενὸν, ἄνουν, ἐκλαμβάνει αὐτὸ ἀνακολούθως πληρὲς, δηλαδὴ τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον ἐν ἑαυτῷ περιέχον. Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος τὸ ἐν ὑπέλαβε καθ' αὐτὸ, ἐζήτει τὰ ἄλλα νὰ παραγάγῃ ἐξ αὐτοῦ· γεννῶν αὐτὸ δὲν μεταβάλλει, ἀλλὰ μένει πηγὴ ἀένναος, ὡς γεννῶν εἶναι τοῦ δευτέρου ὡς γεννωμένου ἀπλούστερον. Τὸ ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος γεννώμενον δὲν δύναται νὰ ᾔῃ τοσοῦτον τέλειον ὡς τὸ πρῶτον, τὸ γεννῶν. Ἐὰν τὸ πρῶτον ᾔῃ καθὸ ἐν τέλειον, τὸ δεύτερον δὲν δύναται πλέον νὰ ᾔῃ ἀπλοῦν ἐν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ πολλά (1). Ἐὰν τὸ γεννώμενον δὲν ᾔῃ ταῦτόν τῷ γεννῶντι, δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔῃ καὶ βέλτιον· διότι τί θὰ ᾔτο βέλτιον τοῦ ἐνός; ἄρα χειρόν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος καὶ ἐνδεέστερον, ἐνδεέστερον δὲ ὄν ἐστὶ μὴ ἐν, μὴ ἐν δὲ ὄν ἐστὶ πολλά· ἄρα πρέπει πρὸ τοῦ νοῦ ὡς μὴ ὄντος ἐνός, ἀλλὰ δυάδος καὶ ἐπομένως πολλῶν, νὰ ὑπάρχῃ τι ὄν, ἐν ὄν. Τοῦτο τὸ δεύτερον, ὁ νοῦς, πρέπει νὰ ᾔῃ ὁμοιον τῷ πρώτῳ ὡς τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι, εἰκὼν τοῦ πρώτου ὡς τὸ φῶς εἰκὼν τοῦ ἡλίου· πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν πρὸ τῶν πολλῶν, ἢ ἡ ἀόριστος δυὰς πρέπει νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐνός (2).

Ὅταν τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, πῶς ὁ νοῦς εἶναι αὐτῷ

(1) V, 3, 15· οὐ ταῦτόν ἐμελλε τὸ ἐξ ἐκείνου ἐκείνω (εἶναι)· εἰ οὖν μὴ ταῦτόν, οὐ δέ γε βέλτιον, τί γὰρ ἂν τοῦ ἐνός βέλτιον, ἢ ἐπέκεινα ὅλως; χειρόν ἄρα· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐνδεέστερον· τί οὖν ἐνδεέστερον τοῦ ἐνός ἢ τὸ μὴ ἐν; πολλά ἄρα ἐφείμενον δὲ ὅμως τοῦ ἐνός· ἐν ἄρα πολλά· πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐν τῷ ἐν σώζεται καὶ ἐστὶν ὅπερ ἐστὶ τοῦτο.

(2) V, I, 5. Πρὸ δυάδος τὸ ἐν, δεύτερον δὲ δυὰς, καὶ παρὰ τοῦ ἐνός γεγενημένη ἐκεῖνο ὁριστὴν ἔχει, αὐτὴ δὲ ἀόριστον παρ' αὐτῆς· ὅταν δ' ὁρισθῇ ἀριθμὸς ἤδη.

ὁμοιον ; τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν λύει ὁ Πλωτῖνος· καὶ παράδοξον ὄντως φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, τὸ δὲ δεύτερον, ὁ νοῦς, νὰ ᾔῃαι ὁμοιον αὐτῷ.

Ὅτι δ' ὁ νοῦς μόνος δύναται νὰ ᾔῃαι τὸ δεύτερον ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτόν ἐστιν ὑπὲρ τὸν νοῦν· ἐπειδὴ τὸ πρῶτον εἶναι τὸ αἷτιον τοῦ νοῦ, δύναται ὁ νοῦς νὰ ὑποτεθῇ ὡς πρῶτον ἐνέργημα τούτου τοῦ αἰτίου· ζητῶν δ' ὁ Πλωτῖνος νὰ ἀποδείξῃ τὴν γένεσιν τοῦ νοῦ λέγει, ὅτι τὸ δεύτερον πρὸς τὸ πρῶτον ὡς τὸ αἷτιον αὐτοῦ τρεπόμενον ἐρίζεται καὶ πληροῦται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦ πρώτου ἐν τῷ δευτέρῳ ἀπεικονιζομένου γίνεται τὸ δεύτερον νοοῦν καὶ τὸ πρῶτον κατ' ἀναφοράν πρὸς τὸ δεύτερον νοητόν (1). Ὁ Πλωτῖνος τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος θεωρεῖ τὸ νοεῖν καὶ τὸ ὄν κατηγορίας οὐσιώδεις. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. VI, 508. Σοφιστ. 254) ἐκλαμβάνει τὸ ἀγαθὸν αἷτιον τῆς γνώσεως καὶ τοῦ εἶναι, καὶ ἐν τῷ Σοφιστῇ τῷ ὄντως ὄντι ἀποδίδει κίνησιν, ἡρεμίαν, ζῶην καὶ νόησιν καὶ ἐπομένως ταυτότητα καὶ διαφοράν. Ὁ δὲ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι τὸ γεγονὸς πρὸς τὸ πρῶτον τραπὲν ἔγεινε νοεῖν ἅμα καὶ ὄν· νοεῖν ἔγεινεν ὡς φωτισθὲν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἑώρα αὐτὸ, ὃν ἔγεινεν ὡς εἰς στάσιν ὑπ' αὐτοῦ (πρώτου) ἀχθέν (2). Ὅθεν ὁ Πλωτῖνος ἐπέ-

(1) V, 4, 2. Ἐπεὶ δὲ ἐπέκεινα νοῦ τὸ γεννῶν, νοῦν εἶναι ἀνάγκη (τὸ γεννώμενον)· διὰ τί δὲ οὐ νοῦς, οὗ ἐνέργειά ἐστι νόησις ; νόησις δὲ τὸ νοητὸν ὁρῶσα καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιστραφεῖσα καὶ ἀπ' ἐκείνου ὥσπερ ἀποτελουμένη καὶ τελειουμένη ἀόριστος μὲν αὐτὴ ὥσπερ ὄψις, ὀρίζομένη δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ· διὸ καὶ ἐῖρηται ἐκ τῆς ἀορίστου δυάδος καὶ τοῦ ἐνὸς τὰ εἶδη καὶ οἱ ἀριθμοί· τοῦτο γὰρ ὁ νοῦς· διὸ οὐχ ἀπλοῦς, ἀλλὰ πολλά· V, I, 7. εἰκόνα δ' ἐκείνου λέγομεν εἶναι τὸν νοῦν· δεῖ γὰρ σαφέστερον λέγειν· πρῶτον μὲν ὅτι δεῖ πως εἶναι ἐκεῖνο τὸ γεννώμενον καὶ ἀποσώζειν πολλὰ αὐτοῦ καὶ εἶναι ὁμοιότητα πρὸς αὐτὸ ὥσπερ καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· ἀλλ' οὐ νοῦς ἐκεῖνο· πῶς οὖν νοῦν γεννᾷ ; ἢ ὅτι τῇ ἐπιστροφῇ πρὸς αὐτὸ ἑώρα, ἢ δὲ ὄρασις αὕτη νοῦς. V, 6, 2. ὁ νοῦς ὁ τὸ νοητὸν ἔχων οὐκ ἂν συσταίῃ μὴ οὔσης οὐσίας καθαρῶς νοητοῦ, ὃ πρὸς μὲν τὸν νοῦν νοητὸν ἔσται καὶ ἑαυτὸ δὲ οὔτε νοοῦν οὔτε νοητὸν κυρίως ἔσται· τότε γὰρ νοητὸν ἐτέρῳ (νοητὸν ἐστίν), ὅτε νοῦς τὸ ἐπιβάλλειν τῇ νοήσῃ κενὸν ἔχει ἄνευ τοῦ λαβεῖν καὶ ἐλεῖν τὸ νοητὸν ὃ νοεῖ· οὐ γὰρ ἔχει τὸ νοεῖν ἄνευ τοῦ νοητοῦ.

(2) V, 1, 4. Ἐκαστον δὲ αὐτῶν (νοητῶν) νοῦς καὶ ὄν ἐστι καὶ τὸ σύμπαν πᾶς νοῦς καὶ πᾶν ὄν· ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν ὑφίσταται τὸ ὄν, τὸ δὲ ὄν, τῷ

κεινα τοῦ νοῦ θέτει τὸ ἐν, ὡς δεύτερον δὲ μετ' αὐτὸ τὸν νοῦν. Τὸν νοῦν καὶ τὸ ὄν ὑποθέτει προϊόντα τοῦ πρώτου ὄντος καὶ διαμερίζει· εἰς δύο ὄντα, εἷς τε τὸ νοεῖν καὶ τὸ ὄν· ἀλλὰ τὸ νοεῖν ὑποθέτει ἀνώτερον τοῦ ὄντος καὶ πρὸ αὐτοῦ (1). Ὁ Πλωτῖνος τὴν θεωρίαν ἑαυτοῦ δεικνύει ὡς τὸ μέσον τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως (2).

Οἱ περὶ νοῦ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Πλωτίνου περιέχονται ἐν τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ὁ νοῦς κατὰ τὴν μορφήν δὲν εἶναι ἀναλυτικὸς, ἀλλ' ἐποπτικὸς, καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶναι νοῦς ἑαυτοῦ (νόησις νοήσεως νόησις)· λέγων δ' ὅτι ὁ νοῦς ἐκτὸς ἑαυτοῦ νοεῖ καὶ τὸ πρῶτον, τὸ δὲ πρῶτον εἶναι ὑπεράνω πάσης ἐνεργείας, ἐννοεῖ ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἡ πρώτη ἐνέργεια· (I, 8, 2)· ἡ ἐνέργεια ὅμως αὕτη εἶναι τελεία ἡ αὕτη μένουσα ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς· ἐν τῷ νῷ ἄρα οὔτε διαφορὰ τοῦ δυνάμει καὶ τοῦ ἐνεργείᾳ νοεῖν, οὔτε μετάβασις ἐκ τοῦ μὴ νοεῖν εἰς τὸ νοεῖν ἐστὶ· διότι εἶναι ἀπόλυτον νοεῖν (3). Ἐν τῷ νῷ οὔτε ἰδέαι ζητοῦνται, οὔτε σκέψεις, οὔτ' ἀπόδειξις, ἀλλὰ τέλειον μόνον νοεῖν, ᾧ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ πάρεστι, καὶ ὃ ἔχει πάντα, καὶ δὲν μίγνυται, ἀλλ' ἐστὶ χωριστός· οὐδὲ μνήμην ἔχει· διότι ἡ μνήμη ἐγίγνοιτο ἂν ἐν χρόνῳ, ἀλλ' ἐν αἰῶνι καὶ ὁ ὄντως

νοεῖσθαι τῷ νῷ διδόν τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι· τοῦ δὲ νοεῖν αἷτιον ἄλλο, ὃ καὶ τῷ ὄντι· ἀμφοτέρων οὖν αἷτιον ἄλλο· ἅμα μὲν γὰρ ἐκεῖνα καὶ συνυπάρχει καὶ οὐκ ἀπολείπει ἀλλήλα, ἀλλὰ δύο ὄντα τοῦτο τὸ ἐν ὁμοῦ, νοῦς καὶ ὄν, καὶ νοοῦν καὶ νοούμενον, ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν, τὸ δὲ ὄν κατὰ τὸ νοούμενον III, 9, 1· τὸ νοούμενόν ἐστιν ὁ νοῦς ἐν στάσει καὶ ἐνότητι καὶ ἡσυχίᾳ, ὁ νοῦς, ὃς ὁρᾷ τὸν ἐν ἑαυτῷ ὄντα νοῦν, ἐστὶν ἐνέργειά τις ἀπ' ἐκείνου, ἡ ὁρᾷ ἐκεῖνον V, 2, 1· τὸ δὲ γενόμενον εἰς αὐτὸ (πρῶτον) ἐπεστράφη καὶ ἐπληρώθη καὶ ἐγένετο πρὸς αὐτὸ βλέπον καὶ νοῦς οὕτως· καὶ ἡ μὲν πρὸς ἐκεῖνο στάσις αὐτοῦ τὸ ὄν ἐποίησεν, ἡ δὲ πρὸς ἑαυτὸ θέα τὸν νοῦν· ἐπεὶ οὖν ἔστη πρὸς αὐτὸ, ἵνα ᾗ, ὁμοῦ νοῦς γίνεται καὶ ὄν.

(1) VI, 7, 13. οὐδὲν πρὸ τοῦ νοῦ, αὐτὸς τὰ πάντα ἐγέννα, μᾶλλον δὲ τὰ πάντα ἦν· οὐκ ἐστὶν ἄρα τὰ ὄντα εἶναι μὴ νοῦ ἐνεργήσαντος.

(2) V, 3, 9. ψυχὴν οὖν ὡς ἔοικε καὶ τὸ ψυχῆς θεϊότατον κατιδεῖν δεῖ τὸν μέλλοντα νοῦν εἴσεσθαι ὅτι ἐστὶν.

(3) V, 3, 5. οὐδὲ γὰρ ὁ νοῦς οὗτος δυνάμει, οὐδ' ἕτερος μὲν αὐτὸς ἡ δὲ νόησις ἄλλο· V, 1, 4. οὐδὲν ἔχων ἐν αὐτῷ ὃ μὴ νοεῖ· νοεῖ δὲ οὐ ζητῶν, ἀλλ' ἔχων.

αἰῶν, ὃν πάντα μιμεῖται (1)· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ δὲν δύναται νὰ ᾔηται γνῶσις δι' ἀποδείξεως, διότι τοιαύτη γνῶσις δὲν εἶναι βεβαία (2)· τὸ τέλειον νοεῖν εἶναι ἀναγκαίως νοεῖν ἑαυτοῦ· διότι νοεῖν τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ζητοῦν δὲν εἶναι ἐν ἑαυτῷ τέλειον (3)· τὸ πρῶτως νοοῦν ἔσαι ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ νοεῖ ἑαυτό, ἐπεὶ μόνον τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἔχει κατ' ἀρχάς· ἵνα νοήσῃ ἑαυτόν ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀλλότρια ἐν αὐτῷ· ἐὰν ἄλλω μέρει ἑαυτοῦ ἄλλο μέρος αὐτοῦ καθορᾷ, ἔσται τὸ μὲν ὁρῶν τὸ δὲ ὁρώμενον, τοῦτο δὲ οὐκ αὐτὸ ἑαυτό· ὥστε τὸ ὁρῶν πρέπει νὰ μὴ διαφέρῃ τοῦ ὁρώμενου. Ἐκ τῆς φυσικῆς ὁμως συναφείας τοῦ δευτέρου μετὰ τοῦ πρώτου ἔπεται, ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἀν-

(1) I, 8, 2. νοῦ ἐκεῖνου ὄντος οὐ κατὰ νοῦν οἰηθείη ἂν τις κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν λεγομένους νόας εἶναι· λογιζομένους τε καὶ τοῦ ἀκολούθου θεωρίαν ποιουμένους, ὡς ἐξ ἀκολουθίας τὰ ὄντα θεωμένους, ὡς πρότερον οὐκ ἔχοντας ἀλλὰ κενοὺς πρὶν μαθεῖν ὄντας· ἀλλ' ἔχει πάντα καὶ ἔστι πάντα καὶ σύνεστιν αὐτῷ συνών, καὶ ἔχει πάντα οὐκ ἔχων· οὐ γὰρ ἄλλα ὁ δὲ ἄλλος, οὐδὲ χωρὶς ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῷ· ὅλον τε γὰρ ἔστιν ἕκαστον καὶ πανταχὴ πᾶν, καὶ οὐ συγκέχυται ἀλλ' αὖ χωρίς· V, 3, 9. νοῦς δ' αὐτὸς αὐτὸν ὁρᾷ οὐ συλλογιζόμενος περὶ αὐτοῦ· πάρεστι γὰρ αἰεὶ αὐτῷ.

(2) V, 9, 7. Ὁ νοῦς ἔστι τὰ πρῶτα ὄντα, συνών αὐτῷ αἰεὶ καὶ ἐνέργεια ὑπάρχων καὶ οὐκ ἐπιβάλλων (τοῖς οὖσιν ἢ τοῖς νοητοῖς) ὡς οὐκ ἔχων ἢ ἐπικτώμενος ἢ διεξοδεύων οὐ προκεχειρισμένα· ψυχῆς γὰρ ταῦτα πάθη· ἀλλ' ἔστηκεν ἐν ἑαυτῷ ὁμοῦ πάντα ὧν· VI, 2, 21. ἔχει δὲ (ὁ νοῦς) πάντα ὡς ἐννοήσει· νοήσει δὲ οὐ τῇ ἐνδιεξόδῳ . . ἀλλ' ἔστιν εἰς οἷον λόγος, μέγας, τέλειος, πάντας περιέχων, ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ ἐπεξιῶν, μᾶλλον δ' αἰεὶ ἐπεξελθὼν, ὥστε μηδέποτε τὸ ἐπεξιέναι ἀληθὲς εἶναι· ὅλως γὰρ πανταχοῦ, ὅσα ἂν τις ἐκ λογισμοῦ λάβοι ἐν τῇ φύσει ὄντα, ταῦτα εὕρησει ἐν νῷ ἄνευ λογισμοῦ ὄντα· VI, 2, 8. Ὡς δὲ νοῦν καθαρόν . . ὁρᾷς δὴ; νόησιν οὐκ ἐνεργοῦσαν εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥδη, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ αἰεὶ ἥδη, καὶ τὸ παρὸν αἰεὶ καὶ ὡς νοῶν ἐν ἑαυτῷ καὶ οὐκ ἔξω. IV, 3, 25. Εἰ δὲ ἔστι τὸ τῆς μνήμης ἐπικτήτου τινός ἢ μαθήματος ἢ παθήματος, οὔτε τοῖς ἀπαθέσι τῶν ὄντων οὔτε τοῖς μὴ ἐν χρόνῳ ἐγίγνοιτο ἂν τὸ μνημονεύειν· μνήμην δὲ οὐδὲ περὶ θεῶν οὐδὲ περὶ τὸ ὂν καὶ νοῦν θετέον. V, 5, 1. δεῖ γὰρ αὐτὸν αἰεὶ εἰδέναι μὴδ' ἂν ἐπιλαθέσθαι ποτέ. V, 1, 4. ὁ νοῦς περιέχει πάντα, ἐστὼς αἰεὶ· τί γὰρ ζητεῖ μεταβάλλειν εἰ ἔχων; ἀλλ' ἐν αἰῶνι πάντα καὶ ὁ ὄντως αἰῶν, ὃν μιμεῖται· χρόνος περιθέων ψυχὴν.

(3) V, 5, 1. ὁ δὲ νοῦς γινώσκων καὶ τὰ νοητὰ γινώσκων, εἰ μὲν ἔτερα ὄντα γινώσκει, πῶς μὲν ἂν συντύχοι αὐτοῖς; ἐνδέχεται γὰρ μὴ· ὥστε ἐνδέχεται μὴ γινώσκειν.

τικείμενον ἐκείνου (V, 1, 7)· διὰ τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ ἐγένετο ὁ νοῦς· περὶ τὸ πρῶτον καὶ πρὸς αὐτὸ κινεῖται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ (1)· καὶ ἂν δὲν δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ τὸ ἐν ὡς καθαρὸν ἐν, ἄψεται ὅμως αὐτῷ (V, 3, 11)· εἰ ὁ νοῦς ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὸ ἐν, νοεῖ μὲν αὐτὸ οὐχὶ ὅμως ὡς ἐν, διότι ὁ νοῦς ἐστὶ πολλὰ, τοῦλάχιστον δυάς (2)· ἀλλὰ τὸν θεὸν θεωρεῖ εἴποιμεν ἂν· πλὴν καὶ τότε πρέπει νὰ γινώσκῃ ἑαυτὸν· διότι γινώσκων τὸν θεὸν καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ γινώσκει καὶ ἑαυτὸν ὡς ἐνέργημα αὐτοῦ (θεοῦ)· εἰ δ' ἀδυνατήσῃ ἰδεῖν σαφῶς ἐκεῖνον, ἐπειδὴ τὸ ἰδεῖν ἴσως αὐτὸ ἐστὶ τὸ ὁρώμενον, ταύτῃ μάλιστα λείποιτ' ἂν αὐτῷ ἰδεῖν ἑαυτὸν καὶ εἰδέναι, εἰ τὸ εἰδεῖν τοῦτό ἐστὶ τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ ὁρώμενον (ταυτότης ὁρῶντος καὶ ὁρωμένου). Ἡ οὐσία τοῦ νοῦ ἐστὶν καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τὸ νοεῖν (3).

Ἐὰν ὁ νοῦς ἔχῃ περιεχόμενον τὸ ὄν, δὲν δύναται νὰ ᾗναι διάφορον αὐτοῦ (4)· δείκνυται δὲ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν δὲν εἶναι διάφορον αὐτοῦ, διότι ἡ ταυτότης παρέχει πλήρη ἀλήθειαν· ὥστε ὁ νοῦς καὶ τὸ ὄν (ἡ οὐσία) ἐστὶ ταυτόν· νοῦς καὶ ὄν ἐστὶ τὸ πρῶτον γέννημα τοῦ πρώτου ὄντος. Ὅτι δ' ὁ νοῦς καὶ τὸ ὄν ἐστὶ ταυτόν, ἀποδεικνύει πολλαχοῦ (5)· ὁ ἐνερ-

(1) I, 8, 2· καὶ ἐστὶν (ὁ νοῦς) πρώτη ἐνέργεια ἐκείνου καὶ πρώτη οὐσία, ἐκείνου (τοῦ πρώτου) μένοντος ἐν ἑαυτῷ· ἐνεργεῖ μέντοι περὶ ἐκεῖνον οἷον περὶ ἐκεῖνον ζῶν.

(2) Ὡστε ὥρμησε μὲν ἐπ' αὐτὸ οὐχ ὡς νοῦς, ἀλλ' ὡς ὄψις οὐπω ἰδοῦσα, ἐξηλθε δὲ ἔχουσα ὅπερ αὐτὴ ἐπλήθυνεν· οὗτος ἔχει μὲν τύπον τοῦ ὁράματος, οὗτος δὲ πολλὸς ἐξ ἐνὸς ἐγένετο, καὶ οὕτως γνοὺς εἶδεν αὐτὸ καὶ τότε ἐγένετο ἰδοῦσα ὄψις· πρὸ δὲ τούτου ἔφεσις μόνον καὶ ἀτύπωτος ὄψις (ἦν).

(3) V, 3, 6. μὴ οἶόν τε τοῦτον τὸν τοιοῦτον (νοῦν) ἐκτὸς ἑαυτοῦ εἶναι· ὥστε ἐν αὐτῷ οὗτος καὶ οὐκ ἄλλο αὐτοῦ τὸ ἔργον καὶ ἡ οὐσία ἢ τὸ νῶ μόνον εἶναι, οὐ γὰρ δὴ πρακτικὸς γε οὗτος· ὧ δὲ μὴ πράξις (οὐδὲ γὰρ ὀρεξις τῷ καθαρῷ νῷ ἀπόντος) τούτῳ ἡ ἐπιστροφή πρὸς αὐτὸν οὔσα· ὑποδείκνυσιν ἀναγκαίαν αὐτοῦ τὴν γυνῶσιν.

(4) V, 3, 5. δεῖ τὴν θεωρίαν ταῦτόν εἶναι· τῷ θεωρητῷ, καὶ τὸν νοῦν ταῦτόν εἶναι τῷ νοητῷ· καὶ γὰρ εἰ μὴ ταῦτόν, οὐκ ἀλήθεια ἐσται, τύπον γὰρ ἔξει ὁ ἔχων τὰ ὄντα ἕτερον τῶν ὄντων, ὃ οὐκ ἐστὶν ἀλήθεια· τὴν ἄρα ἀλήθειαν οὐχ ἐτέρου δεῖ εἶναι, ἀλλ' ὃ λέγει τοῦτο καὶ εἶναι· ἐν ἅρα οὕτω νοῦς καὶ τὸ νοητὸν καὶ τὸ ὄν καὶ πρῶτον ὄν τοῦτο.

(5) I, 8, 2. ὁ νοῦς ἔχει πάντα καὶ ἐστὶ πάντα. III, 6, 6. τὸ ὄντως ὄν οὐ

γεία καὶ αἰεὶ ὦν νοῦς πρέπει ὅσα νοεῖ καὶ ἔχει νὰ ἔχῃ ἐξ αὐτοῦ· εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖ, αὐτός ἐστιν ὁ νοεῖ· εἰ ἡ μὲν οὐσία αὐτοῦ ἄλλη, ὁ δὲ νοεῖ ἕτερα αὐτοῦ, ἔσται ἡ οὐσία αὐτοῦ ἀνόητος, καὶ δυνάμει, οὐκ ἐνεργείᾳ αὖ· ὅσα νοεῖ δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ· ὁ νοῦς ἄρα τὰ ὄντα ὄντως, οὐχ οἷά ἐστιν ἄλλοτε νοῶν· οὐ γάρ ἐστιν οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτόν· ἀλλ' οἷον νομοθέτης πρῶτος, μᾶλλον δὲ νόμος αὐτός τοῦ εἶναι. Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς ἐστιν ὁ αὐτός μετὰ τοῦ ὄντος, δὲν ἐγέννησεν αὐτὸ διὰ τοῦ νοῦ· διότι τὸ νοεῖν ὑποθέτει τὸ νοητὸν (τὸ ὄν τοῦ νοῦ προεπινοεῖν ἀνάγκη). Ὁ Πλωτῖνος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἔστηκεν ἐν αὐτῷ ὁμοῦ πάντα ὦν, οὐ νοήσας, ἔν' ὑποστήσῃ ἕκαστα· ἐγκεῖσθαι δεῖ τίθεσθαι ἐν τῷ νοοῦντι, τὰ ὄντα, τὴν δ' ἐνέργειαν καὶ τὴν νόησιν ἐπὶ τοῖς οὔσιν, οἷον ἐπὶ πυρὶ ἤδη τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· καὶ οὐδὲ ἐννοεῖ, ὅτι τὸ ὄν ἐστιν ἡ οὐσία καὶ ὁ νοῦς ἡ ἐνέργεια· διότι καὶ τὸ ὄν κατὰ Πλωτῖνόν ἐστιν ἐνέργεια· ἀλλ' ὅτι ἀμφότερα, τό τε ὄν καὶ ὁ νοῦς εἰσι μία φύσις· ὥστε κατὰ Πλωτῖνον τὸ ὄν καὶ ὁ νοῦς εἰσι ταῦτόν, ἐν ὄν, ὃ γεννᾶται· ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος καὶ διὰ τῆς λάμψεως τοῦ πρώτου πληροῦται καὶ διὰ τοῦ περιεχομένου νοῦ γίνεται (1).

δεῖται ὄντος· μᾶλλον δ' ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων· ὁ νοῦς καὶ ἡ φρόνησις ἐν ζωῇ καὶ ἐν τελείᾳ ζωῇ· IV, 2, 21· ἐν οἷς γὰρ ἡ οὐσία οὐκ ἄλλο τι· ἡ νοῦς καὶ οὐκ ἐπακτὸν οὔτε τὸ ὄν αὐτοῖς οὔτε ὁ νοῦς· V, 3, 6. τὸν ἀληθῆ νοῦν, ὃς ἦν ὁ αὐτός τοῖς νοουμένοις ἀληθέσι καὶ ὄντως οὔσι καὶ πρώτοις· V, 8, 4. ὁ νοῦς καὶ σοφία ταῦτόν, καὶ αὐτὴ οὐσία. V, 9, 5.

(1) VI, 7, 16. οὐπω νοῦς ἦν ἐκεῖνο βλέπων, ἀλλ' ἔζη μὲν πρὸς αὐτὸ καὶ ἀνήρητο αὐτοῦ καὶ ἐπέστραπτο πρὸς αὐτὸ, ἡ δὲ κίνησις αὕτη πληρωθεῖσα τῷ ἐκεῖ κινεῖσθαι καὶ περὶ ἐκεῖνο ἐπλήρωσεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἔτι κίνησις ἦν μόνον ἀλλὰ κίνησις διαρκῆς καὶ πλήρης· ἐξ ἧς δὲ πάντα ἐγένετο (αὐτός) καὶ ἔγνω τοῦτο ἐν αἰσθήσει αὐτοῦ καὶ νοῦς ἤδη ἦν, πληρωθεὶς μὲν, ἔν' ἔχῃ ὃ ὄφεται, βλέπων δὲ αὐτὰ μετὰ φωτὸς παρὰ τοῦ δόντος ἐκεῖνα καὶ τοῦτο κοιμιζόμενος· V, 5, 5. τὸ γὰρ τοι λεγόμενον ὄν τοῦτο πρῶτον ἐκεῖθεν οἷον ὀλίγον προδε-
δηκὸς οὐκ ἠθέλησεν ἔτι πρόσω ἐλθεῖν, μεταστραφὲν δὲ εἰς τὸ εἶσω ἕστη καὶ ἐγένετο οὐσία. VI, 2, 8. Ἐν μὲν οὖν τῷ νοεῖν ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ κίνησις, ἐν δὲ τῷ ἑαυτὸν ἡ οὐσία καὶ τὸ ὄν· ὦν γὰρ νοεῖ καὶ ὄντα ἑαυτὸν καὶ εἰς ὃ οἷον ἐπερείδετο ὄν· ἡ μὲν γὰρ ἐνέργεια ἡ εἰς αὐτόν οὐκ οὐσία, εἰς ὃ δὴ καὶ ἀφ' οὗ τὸ ὄν· τὸ γὰρ βλεπόμενον τὸ ὄν. οὐχ ἡ βλέψις· ἔχει δὲ καὶ αὕτη τὸ εἶναι, ὅτι ἀφ' οὗ καὶ εἰς ὃ ὄν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐστὶν ἐνέργεια οὐ δυνάμει, δὲν χωρίζονται ἀμφοτέρω, ἀλλ' ἕκαστον τούτων (τὸ θεωροῦν καὶ τὸ θεωρούμενον) ἐστὶ συγχρόνως τὸ ἕτερον, ποιεῖ ὁ νοῦς ἑαυτὸν ἐκεῖνο καὶ ἐκεῖνο ἑαυτόν. Καὶ ἡ ὀριστικότης τούτου τοῦ ὄντος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρὸς τὸ νοεῖν σχέσεως αὐτοῦ (VI, 1). Ὁ νοῦς ἐστὶν ἐνέργεια, ζῶν, κίνησις, τὸ ὄν ἐστὶ στάσις, ἀμετάβλητον, αἰδίδιον (1). Τῷ νῷ, ὅς ἐστι νοεῖν καὶ ὄν, πρέπει καὶ κίνησις νὰ ὑπάρχῃ καὶ στάσις καὶ ταυτότης καὶ διαφορά. (2).

Ὁ Πλωτῖνος καταφέρεται κατ' Ἀριστοτέλους καὶ Στωϊκῶν, ὅτι αἱ κατηγορίαι αὐτῶν εἰσιν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνεφάρμοστοι· ἡ τοῦ ἐνὸς κατηγορία δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτό· διότι τὸ πρῶτον ἐν ἐστὶν ὑπὲρ τὸ ὄν καὶ κατ' οὐδενὸς δύναται νὰ κατηγορηθῇ (VI, 2, 9)· τὸ δὲ παραγόμενον ἐν δὲν εἶναι γένος καὶ ταυτόν μετὰ τοῦ ὄντος (V, 2, 9)· οὐδὲ τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν ἐφαρμόζονται, διότι τὸ ποσὸν ὡς διωρισμένον ἢ συνεχὲς ἢ ὡς ἀριθμὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ ὄντος παραγόμενον· ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ποιὸν ἀπαντᾶται ἐν τῷ πεπερασμένῳ μόνον. Αἱ δὲ ἄλλαι κατηγορίαι δὲν λαμβάνουσι χώραν ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ. Καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν τοῦ ὄντος κατηγορίαν· τὸ δὲ παραχθὲν ἀγαθὸν εἶναι ποιὸν ὑπάρχον διαφόροις οὓσιν καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ κοινὸν γένος αὐτῶν. Ἐπίσης τὸ κάλλος σημαίνει ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ιδέας λάμψιν ἢ τὸ ὄν ὡς τὸ καλὸν ἢ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει τοῦτο δὲν εἶναι κατηγορία, ἀλλ' ἐνέργεια τοῦ ὄντος, ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲν διαφέρει τοῦ ὄντος, καὶ

(1) I, 8, 2. καὶ ἐστὶ πρώτη ἐνέργεια ἐκείνου καὶ πρώτη οὐσία. III, 8, 7. πᾶσα ζωὴ νόησις τις, ἄλλη ἄλλης ἀμυδροτέρα, ὡς περ καὶ ζωὴ· ἡ δὲ πρώτη ζωὴ καὶ πρῶτος νοῦς εἷς· νόησις οὖν ἡ πρώτη ζωὴ, καὶ ζωὴ δευτέρα νόησις δευτέρα καὶ ἡ ἐσχάτη ζωὴ ἐσχάτη νόησις· V, 1, 4. Ὁ δὲ νοῦς πάντα· ἔχει οὖν ἐν αὐτῷ πάντα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐστὶ μόνον καὶ τὸ ἐστὶν αἰεὶ καὶ οὐδαμοῦ τὸ μέλλον· ἐστὶ γὰρ καὶ τότε· οὐδὲ τὸ παρεληλυθὸς κτλ.

(2) V, I, 4. οὐ γὰρ ἂν γένοιτο τὸ νοεῖν, ἐτερότητος καὶ ταυτότητος μὴ οὐσης· γίνεται οὖν τὰ πρῶτα νοῦς, ὄν, ἐτερότης, ταυτότης· δεῖ δὲ καὶ κίνησιν λαβεῖν καὶ στάσιν· καὶ κίνησιν μὲν εἰ νοεῖ, στάσιν δὲ, ἵνα τὸ αὐτό· τὴν δ' ἐτερότητα, ἢ τὴν νοοῦν καὶ νοούμενον· ἑαυτὸν δὲ, ἐπεὶ ἐν ἑαυτῷ καὶ κοινὸν δέ τι ἐν πᾶσι· καὶ ἡ διαφορὰ ἐτερότης· ταῦτα δὲ πλείω γενόμενα ἀριθμὸν καὶ τὸ ποσὸν ποιεῖ· καὶ τὸ ποιὸν δὲ ἡ ἐκάστου τούτων ιδιότης· ἐξ ὧν ὡς ἀρχῶν τᾶλλα.

ἐν τῇ τρίτῃ τῆς κινήσεως· ὁμοίως ἡ γνῶσις ἀναφέρεται ἢ εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς κινήσεως ἢ εἰς τὴν τῆς στάσεως ἢ εἰς ἀμφοτέρους· ἔπειτα αἱ ἀρεταὶ εἰσιν ἐνέργειαι ἀπλῶς, δὲν εἶναι γενικοὶ τοῦ νοῦ διορισμοί· τέλος δ' ὁ νοῦς δὲν εἶναι μία τῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον τὸ περιέχον ὅλας. Ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ νοοῦν καὶ ἐκ πάντων συγκεῖμενον, οὐχὶ ἐν τι τῶν γενῶν· καὶ ὁ ἀληθὴς νοῦς μετὰ πάντων ὧν ἐστὶ πάντα τὰ ὄντα, τὸ δὲ ὄν ἐστὶν εἰς γένος ἀναφερόμενον στοιχεῖον (VI, 2, 9).

Ἐκ τῶν πρώτων ἐκείνων τοῦ ὄντος διορισμῶν προέρχονται ἄλλαι κατηγορίαι, ὁ ἀριθμὸς, τὸ ποιόν, τὸ ποσόν κτλ. Αἱ κατηγορίαι τοῦ ὑπεραισθητοῦ δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν ὁρατὸν κόσμον. Ὅλαι δὲ ἀνάγονται εἰς πέντε, οὐσίαν, ποσόν, ποιόν, πρὸς τι καὶ κίνησιν. Ἡ θεωρία ὅμως τοῦ Πλωτίνου περὶ τῶν κατηγοριῶν εἶναι μικροῦ λόγου ἀξία, διότι ἐν μέρει τὰ ἀλλότρια ἀποβάλλων, τὰ ἴδια ἀναπτύσσων ἐλλιπῶς ἐπιζητεῖ μόνον τὰ ἀλλότρια.

Ἐὰν ὅμως ἐν τῷ δευτέρῳ νῷ εἰσι διορισμοὶ πολλοὶ, πρέπει αὐτῶν νὰ διακριθῇ τὸ κοινόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ βᾶσις αὐτῶν· ἐὰν ἐν αὐτῷ τὸ θάτερον ὑπάρχη, πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ ἄπειρον· ἐὰν τοῦτο ὑπὸ τοῦ πρώτου πρέπει νὰ ὁρισθῇ, πρέπει αὐτὸ νὰ ἦναι ἀόριστον· ἐὰν κινῆται, ποιεῖ ἐνέργειάν ὅπερ ἦν θυνάμει· ἐὰν ἦναι νοεῖν, εἶναι ἐνέργεια τῆς νοητικῆς δυνάμεως. Τὸ ἄπειρον ὅμως, τὸ ἀόριστον, ἡ ἀπλῇ δύναμις, τὸ καθόλου, δὲ ὀρίζεται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν γνωρισμάτων, εἶναι ἡ ὕλη· ἡ ὕλη ἄρα πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν τῷ νῷ. Ὁ Πλάτων κατ' Ἀριστοτέλην ἔκαμε λόγον περὶ ὕλης ἰδεῶν· ὁ δὲ Πλωτῖνος ταύτην τὴν τοῦ Πλάτωνος ὑπόθεσιν ἀσπασάμενος ζητεῖ δι' αὐτῆς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ δευτέρου ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος· μάλιστα δὲ διακρίνει διττὸν εἶδος ὕλης, νοητὸν καὶ αἰσθητόν· ἡ μὲν νοητὴ ὕλη ἐμορφώθη καὶ ἐνεψυχώθη ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου, ἡ δὲ αἰσθητὴ ἀνθίσταται τῇ μορφῇ, ἡ μὲν εἶναι ὄν, ἡ δὲ μὴ ὄν, ἡ μὲν ἀέδιος, ἡ δὲ φθαρτή (1)· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ ἡ διαφορὰ ἡ χωρίζουσα (εἰ-

(1) II, 4, 1. εἰ οὖν πολλὰ τὰ εἶδη κοινὸν μὲν τι ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη εἶναι, καὶ δὴ καὶ ἴδιον ᾧ διαφέρει ἄλλο ἄλλου.

δοποιός), εἶναι ἡ οἰκεία μορφή· εἰ δὲ μορφή, ἔστι καὶ τὸ μορφούμενον, περὶ δὲ ἡ διαφορά· ἔστιν ἄρα καὶ ὕλη ἡ τὴν μορφήν δεχομένη καὶ αἰεὶ τὸ ὑποκείμενον· καὶ γὰρ ἡ ἑτερότης ἡ ἐκεῖ (ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ) αἰεὶ, ἢ τὴν ὕλην ποιεῖ· ἀρχὴ γὰρ ὕλης αὕτη, ἡ κίνησις ἡ πρώτη· ἀόριστον δὲ καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ ἑτερότης ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου κἀκείνου πρὸς τὸ ὀρισθῆναι δεόμενα· ὀρίζεται δὲ, ὅταν πρὸς αὐτὸ ἐπιστραφῇ· πρὶν δὲ ἀόριστον καὶ ἡ ὕλη καὶ τὸ ἕτερον καὶ οὐπω ἀγαθόν, ἀλλ' ἀφώτιστον ἐκείνου· καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς ἡ ὕλη, τὸ ἄπειρον· ἡ ὕλη αὕτη ἔχει ζῶν νοεράν καὶ ὠρισμένην, ἡ φθαρτὴ ἐστὶ νεκρόν (1). Ἡ διαφορά τοῦ διττοῦ τούτου εἵδους ὕλης παρίσταται τοιαύτη, ὥστε ἀμφοτέρωθεν ἔχουσιν ἄλλο κοινόν ἢ τὸ ὄνομα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀρχῇ (νῷ) ἀρχεται ἡ γένεσις ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐνός, καὶ τὸ τέλος αὐτῆς ἐστὶν ἡ ὕλη.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ὄν, δὲ μετὰ τοῦ νοῦ εἶναι ταῦτόν, δὲν εἶναι ἐν καθαρόν, ἀλλὰ πολλὰ ἐν τῷ ἐνί· ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν ἄπειρον δύναμιν ἐκ τοῦ ἐνός προχομένην· ἵνα δὲ βαστάξῃ αὐτὴν πρέπει νὰ μερίσῃ εἰς πολλά· (VI, 7, 15)· ὁ νοῦς πρέπει νὰ ᾔῃαι πολλά, εἰ βούλεται νὰ ᾔῃαι νοῶν· τὰ πολλά ὅμως τὰ ἐν τῷ νῷ περιεχόμενά εἰσιν ἔννοιαὶ ἢ ἰδέαι (III, 9, 1), ἀλλὰ τὰς ἰδέας ὁ Πλωτῖνος ἐκλαμβάνει ἀριθμούς, καὶ τὸν ἀριθμὸν ὡς τὸν σύνδεσμον, δι' οὗ τὰ πολλά ἐκ τοῦ ἐνός ἐξέρχονται· διὸ ἀριθμὸν ὀνομάζει ὅτε μὲν τὸ ὄντως ὄν, ὅτε δὲ τοὺς ἀριθμοὺς ρίζας καὶ πηγὴν τοῦ ὄντος (2). Καίτοι δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην παρὰ Πλάτωνος ἔλαβε, παρεκκλίνει αὐτοῦ ἐν πολλοῖς· ἀλλ' οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι τοῦ Πλωτίνου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἰδεολογία αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπὴς καὶ δὲν ἔχει

(1) III, 8, 10. Ἐπεὶ γὰρ ὁ νοῦς ἐστὶν ὅψις τις καὶ ὅψις ὁρῶσα, δύναμις ἔστι εἰς ἐνέργειαν ἐλθοῦσα· ἔστι τοίνυν τὸ μὲν ὕλη, τὸ δ' εἶδος αὐτοῦ· ὕλη δ' ἐν νοητοῖς.

(2) VI, 6, 9. ὁ ἀριθμὸς πρότερος τῶν ὄντων, καὶ τὸ ὄν· ἡ τοῦ ἀριθμοῦ δύναμις ἐμέρισε τὸ ὄν· τὸ ὄν ἐστὶν ἀριθμὸς ἡνωμένος, τὰ δ' ὄντα ἐξεληλεγμένους ἀριθμὸς· νοῦς δ' ἀριθμὸς ἐν ἑαυτῷ κινούμενος, τὸ δὲ ζῶν ἀριθμὸς περιέχων. VI, 2, 21. VI, 6.

τὴν αὐτὴν σημασίαν τῇ τοῦ Πλάτωνος, διότι ἡ τοῦ Πλωτίνου ἀποβλέπει εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως τῶν πεπερασμένων ὄντων ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος· διὰ τοῦτο τὸ ὑπεραισθητὸν ἐκλαμβάνει ἥττον οὐσίαν ἢ δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ νοῦ ἔννοιαν ἀνωτέραν τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας, διότι ἡ μὲν τοῦ νοῦ ἐκφράζει ἐνέργειαν, ἡ δὲ τῆς οὐσίας ὄν. (1).

Ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἔχει ἐν ἑαυτῷ πλῆθος μορφῶν καὶ δυνάμεων, ἐκτείνεται ἡ ἔννοια αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοὔτεστι συνταυτίζεται μετ' αὐτοῦ (VI, 2, 2.)· ὁ Πλωτῖνος ἐξ ἑνὸς ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὰ πολλὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλυτα, ἐξ ἐτέρου νὰ διακρίνῃ ταῦτα τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, τοὔτο δὲ δηλοῦται καὶ ὅταν ὁ νοητὸς κόσμος κινούμενος καὶ ζῶν καὶ ἀμετάβλητος παρίσταται· διὰ τοῦτο παρίσταται ὁ νοητὸς κόσμος ὡς αὐτόζων, ὃ πάντα τὰ πρωτότυπα ζώντων ὄντων ἐν ἑαυτῷ περιλαμβάνει· (2) δείκνυται δ' ὅτι ὁ νοῦς κινεῖται εἰς πάντα τὰ εἶδη, ἃ πρέπει νὰ ἦναι ἐν αὐτῷ, εἰ τέλειός ἐστι· διότι τότε μόνον ἐστὶν εἷς (ἐνότης) ἐν τοῖς πολλοῖς, ὅταν τὰ πολλὰ κατὰ ποιὸν εἶναι διάφορα· (3) δι' ἕκαστον δὲ ζητεῖται ἀρχέτυπον

(1) V, 9, 8. εἰ οὖν ἡ νόησις ἐνόντος (εἰ τὸ νοεῖν τοῦ νοῦ ἐστὶ νοεῖν ἐνὸς ἐν αὐτῷ ὄντος) ἐκεῖνο τὸ εἶδος τὸ ἐνὸν καὶ ἡ ἰδέα αὕτη· τί οὖν τοῦτο ; νοῦς καὶ ἡ νοερὰ οὐσία, οὐχ ἑτέρα τοῦ νοῦ ἐκάστη, ἰδέα, ἀλλ' ἐκάστη νοῦς, καὶ ὅλος μὲν ὁ νοῦς τὰ πάντα εἶδη, ἕκαστον δὲ εἶδος νοῦς ἕκαστος, ὡς ἡ ὅλη ἐπιστήμη τὰ πάντα θεωρήματα· IV, 8, 3. οὗτος τοίνυν παντὸς νοῦ ἐν τῷ τῆς νοήσεως τόπῳ ὅλου τε καὶ παντὸς, ὃν δὴ κόσμον νοητὸν τιθέμεθα, ὄντων δὲ καὶ τῶν ἐν τούτῳ περιεχομένων νοερῶν δυνάμεων καὶ νόων τῶν καθ' ἕκαστα· οὐ γὰρ εἷς νοῦς μόνος, ἀλλ' εἷς καὶ πολλοί· VI, 2, 20· εἷς δὲ νοῦς καὶ πολλὰ ὦν καὶ τοὺς πολλοὺς νόας ποιεῖ. VI, 6, 15. ἐν δὲ τῷ νῷ καθόσον νοῦς ὡς μὲν μέρη οἱ νόες πάντες καθεκάστων· VI, 7, 17. τί δὲ τὰ πολλὰ ; νόες πολλοί· πάντα οὖν νόες· καὶ ὁ μὲν πᾶς νοῦς, οἱ δὲ ἕκαστοι νοῖ· ὁ δὲ πᾶς νοῦς ἕκαστον περιέχων· οὐχ ὡς νοῦς εἷς, ἀλλὰ πᾶς καὶ πάντας τοὺς καθ' ἕκαστα νοῦς ἔχων.

(2) VI, 2, 2. συντελεῖν ἅπαντα εἰς μίαν φύσιν καὶ ἐκ πάντων τῷ νοητῷ κόσμῳ, ὃν δὴ λέγομεν τὸ ὄν, τὴν σύστασιν εἶναι· V, 9, 9. κόσμου δὲ τοῦδε ὄντος ζώου περιεκτικοῦ ζώων ἁπάντων· ἀναγκαῖον καὶ ἐν νῷ τὸ ἀρχέτυπον πᾶν εἶναι καὶ κόσμον νοητὸν τοῦτον τὸν νοῦν εἶναι, ὃν φησιν ὁ Πλάτων (Τιμ. 39).

(3) VI, 7, 13. εἰ γὰρ μηδεμίαν ἔχει ἐξαλλαγὴν μηδὲ τις ἐξεγείρει αὐτὸ εἰς τὸ ζῆν ἑτερότης, οὐδ' ἂν ἐνέργεια εἴη· δεῖ δὲ πάντα ζῆν καὶ πανταχόθεν καὶ

ἐν τῷ νοητῷ, καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἄλογον, ἀφαιρουμένων τῶν αἰσθητῶν καὶ τηρουμένων τῶν οὐσιωδῶν μόνον· μόνον τὸ παρὰ φύσιν, αἰσχρὸν καὶ πλημμελές· πρέπει νὰ ἀποκλεισθῶσι τῶν ἰδεῶν (V, 9, 10· V, 7, 11· V, 9, 11· VI, 6, 18· VI, 7, 2). Ἐν τῷ νοητῷ ἐστὶν οὐ μόνον τελειότης, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς περιορισμός· ἀντὶ τοῦ τόπου ἐστὶ τὸ ἐν ἀλλήλοις τῶν ἰδεῶν, ἀντὶ τοῦ χρόνου ἢ αἰδιότης· ἢ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ κίνησις ἐστὶν ὁμαλὴ, ἀμετάβλητος, τὸ ὃν ἀπόλυτος ἐνέργεια, τὸ τί ἐστὶ τοῦ ἐξ οὗ οὐ διάφορον· τὸ πλῆθος οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι τῷ ἐνὶ, διότι πάντα ἐν ἀλλήλοις, ἕκαστόν ἐστιν ἐνταύτῳ τὸ ὅλον, καὶ πᾶν μέρος παντὶ διαφανές, αἱ πολλαὶ νοηταὶ δυνάμεις εἰσὶ μία δύναμις, οἱ πολλοὶ θεοὶ εἷς θεός (1). Ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ τῶν πολλῶν καὶ τοῦ ἐνὸς ὄντων κεχωρισμένων, ἀποκλείουσιν ἄλληλα τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ, ἡρεμία καὶ κίνησις καὶ τὰ τούτοις ὅμοιαι ἀντίθεσιν ἀποτελοῦσιν· ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ ἐστὶ τὸ ἐναντίον, ἐν αὐτῷ πάντα ἐν ἀλλήλοις. καὶ τοῦτο τὸ ἐν ἀλλήλοις, αὕτη ἡ ἀπόλυτος ἁρμονία ὅλων τῶν μερῶν αὐτοῦ, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ἐξυμνούμενον κάλλος καὶ ἡ μακαριότης τούτου τοῦ κόσμου. (VI, 2, 21)· ἀλλὰ περὶ νοητοῦ κάλλους ἐπραγματεύθη ὁ Πλωτῖνος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι (ἐνν. V, 8. I, 6.)

3). Τὸ τρίτον, ἡ ψυχὴ.

Ἡ ψυχὴ γεννᾶται ὑπὸ τοῦ νοῦ, ὡς γεννώμενον δ' εἶναι ἔλαττον καὶ εἰδῶλον τοῦ γεννήσαντος ὀριζόμενον καὶ εἰδοποιούμενον. (2).

οὐδὲν μὴ ζῆν· ἐπὶ πάντα οὖν κινεῖσθαι δεῖ, μᾶλλον δὲ κεκινῆσθαι· φύσιν ἄρα ἔχει ἐπὶ πᾶν ἑτεροιοῦσθαι· τὸ ὃν δ' ἔστιν, ὅταν ὁ νοῦς ἐνεργῇ, ἐνεργεῖ ὁμῶς αἰεὶ ἄλλο μετ' ἄλλο, καὶ διαιροῦντι τὸ ἄλλο ἀναφαίνεται.

V, 8, 4. διαφανῇ γὰρ πάντα καὶ σκοτεινὸν οὐδ' ἀντίτυπον οὐδὲν, ἀλλὰ πᾶς παντὶ φανερός· εἰς τὸ εἶσω καὶ πάντα· φῶς γὰρ φωτί· καὶ γὰρ ἔχει πᾶς πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ αὖ ὁρᾷ ἐν ἄλλῳ πάντα· ὥστε πανταχοῦ πάντα καὶ πᾶν πᾶν καὶ ἕκαστον πᾶν καὶ ἅπτερος ἢ ἀγλή· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν μέγα, ἐπεὶ καὶ τὸ μικρὸν μέγα· καὶ ἥλιος ἐκεῖ καὶ πάντα ἄστρα· καὶ ἕκαστον ἥλιος αὖ καὶ πάντα.

(2) V. I, 7. ψυχὴν γεννᾷ νοῦς· καὶ γὰρ τέλειον ὄντα γεννᾷν ἔδει καὶ μὴ

Ἐγένετο δ' ἡ ψυχὴ οὐ βουλευσαμένου τοῦ νοῦ, ἀλλὰ γεννήσαντος ἄνευ μεταβολῆς ἑαυτοῦ· τὸ δὲ γεννηθὲν εἰδωλὸν ἐστὶν αἰτίδιον, ὥς καὶ τὸ γεννῆσαν, καὶ τὸ γεννηθὲν τοῦτό ἐστιν ἡ ψυχὴ· ἡ ψυχὴ δ' ἐστὶ τὸ ἀμέσως μετὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, πληροῦται ὑπὸ τοῦ νοῦ, κινεῖται καὶ φωτίζεται καὶ ἐφάπτεται τῶν μετ' αὐτὸ, μεταλαμβάνον δὲ τοῦ νοῦ γίνεται νοοῦν (V, 1, 7)· συγγενῆς δ' οὕσα τοῦ νοῦ τάσσεται καὶ αὕτη εἰς τὰ θεῖα μετὰ τε τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἑνός· ἡ τῆς ψυχῆς φύσις ἐστὶν ἐν τῷ νοητῷ· καὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀριθμὸς (V, 1, 5.) καὶ εἶδος οὕσα ἔχει πάντα, αὕτη μετὰ τὸν νοῦν οὕσα ἐστὶν ἀθάνατος (IV, 7, 11.), καὶ ἔξω χρόνου οὕσα καὶ αἰτίδιος τὸν χρόνον γεννᾷ· (IV, 4, 15). Ἡ ψυχὴ ἔχει τὸ ἀμέριστον καὶ τὸ μεριστὸν, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ νοῦ λαμβάνουσα, διότι ὁ νοῦς ἀμέριστός ἐστιν· ἡ ψυχὴ ἐν τῷ νοητῷ ἐστὶν ἀμέριστος, φύσει ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἐξερχομένη, ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ σωματικοῦ, εἶναι μεριστή. (1) ἀλλ' ὁ μερισμὸς οὗτος δὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν κυρίως, ἀλλὰ τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ἐστὶν· αὕτη οὕσα ἐν τῷ μεριστῷ μένει μία, διότι ἐν ἐκάστῳ μέρει ὅλη καὶ ἡ αὕτη ἐστὶν· μόνον τὸ σῶμα, οὐχὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐν τόπῳ· (IV, 1· ΙΑ, 3, 9· IV, 4, 16)· ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ τὸ πλῆθος καὶ οὐχὶ ἐν τῷ νῷ ὑπὸ τοῦ ἑνὸς περιεχόμενον· ἐν αὐτῇ ὑπάρχει ἔφεσις, ὁρμὴ πρὸς τὸ μεριστὸν, ὅπως ἐν τῷ νῷ ἐπόπτειυσεν, ἵνα ἐκθέσῃ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ· τὸ πλῆθος ὅμως οὕτω ἐστὶ μεριστόν· Ἡ ψυχὴ διαφέρει τοῦ νοῦ, ὥς ὁ προφορικὸς λόγος τοῦ ἐνδιαθέτου (2). Ὅθεν ἡ ψυχὴ διττὴ ἐστὶν, ἐξ

δύναμιν οὕσαν τσαύτην ἄγονον εἶναι· κρεῖττον δὲ οὐχ οἷόν τε ἦν εἶναι οὐδ' ἐνταῦθα τὸ γεννώμενον, ἀλλ' ἔλαττον ὃν εἰδωλὸν εἶναι αὐτοῦ ἀόριστον μὲν ὡσαύτως, ὀριζόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ γεννήσαντος καὶ οἷον εἰδοποιούμενον. Οὕτως οὖν ὃν (νοῦς) οἷον ἐκεῖνος (θεός) τὰ ὅμοια ποιεῖ, δύναμιν προχέας πολλήν· καὶ αὕτη ἐκ τῆς οὐσίας ἐνέργεια ψυχῆ, τοῦτο μένοντος ἐκείνου γενομένη· καὶ γὰρ ὁ νοῦς μένοντος τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐγένετο V, 2, 1).

(1) ΗΙ, 9, 1. Ψυχὴν εἶναι τὴν μερίσασαν εἰς πολλὰς ψυχάς· οὐ νοῦ ἔργον ἢ διάνοια, ἀλλὰ ψυχῆς μεριστὴν ἐνέργειαν ἐχούσης ἐν μεριστῇ φύσει· IV, I, 1 νοῦς μὲν οὖν ἀεὶ ἀδιάκριτος καὶ ἀμέριστος, ἔχει δὲ φύσιν μερίζεσθαι· καὶ γὰρ ὁ μερισμὸς αὐτῆς τὸ ἀποστῆναι καὶ ἐν σώματι γενέσθαι.

(2) V, 1, 3. Ψυχὴ εἰκὼν τις ἐστὶ νοῦ, οἷον λόγος ὁ ἐν προφορᾷ λόγος τοῦ

ένος μὲν ὡς γέννημα τοῦ νοῦ νοερὰ, καθ' ὅσον ὁ νοῦς ἐν αὐτῇ ἐνεργεῖ καὶ ἐποπτεύεται ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἔχει τὰ εἶδη τῶν ὄντων οὔσα καὶ αὐτὴ εἶδος· ἐξ ἐτέρου δὲ ἔχει καὶ πρὸς τὸ ὑπὲρ αὐτὴν (νοῦν) ἀναφορὰν καὶ πρὸς τὸ ὑφ' αὐτὴν (σῶμα)· καὶ πρὸς μὲν τὸ ἄνω βλέπουσα νοεῖ, πρὸς δὲ τὸ κάτω κοσμεῖ καὶ διοικεῖ καὶ ἄρχει αὐτοῦ. Τὸ μετὰ τὸν νοῦν ἀμέσως γεννηθὲν εἶναι ἢ τοῦ κόσμου ψυχὴ· ἐξ αὐτῆς αἱ ἴδιαι ψυχαὶ παράγονται· τὴν δὲ τοῦ κόσμου ψυχὴν ὑποθέτει ὡς οὐσίαν διάφορον τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ ἐκτὸς τοῦ σωματικοῦ, τὸ δὲ σωματικὸν ἐν αὐτῇ (1)· ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι παριστᾷ ὡς ὃν προσωπικόν· διότι καὶ ἂν ἀπ' αὐτῆς ἀφαιρῇ μνήμην καὶ λογισμὸν καὶ αἴσθησιν, καὶ ἂν γεννώσαν ἐξ ἀνάγκης ὑποθέτῃ, ὑποθέτει ὅτι αὐτῇ ὑπάρχει εἰδός τι συνεπιγνωστικοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ τὸ προσωπικόν· (2) κυρίως δὲ κατὰ Πλωτῖνον δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ κόσμου ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ ψυχῶν αὐτοῦ μόνον. Ἡ ψυχὴ ἐστὶ μετὰ τὴν αἴσθητοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου· ἡ μέση αὕτη θέσις τῆς ψυχῆς παρήγαγε τὴν δόξαν διττῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου, ἄνωτέρας καὶ κατωτέρας· ἡ μὲν ἄνωτέρα ἐστὶν ἄυλος οὔτ' εἰς τὸ σωματικὸν καταβαίνουσα οὔτ' ἀμέσως εἰς αὐτὸ ἐνεργοῦσα, ἡ οὐρανία Ἀφροδίτη, ἡ δὲ κατωτέρα εἶναι εἰδωλον καὶ γέννη-

ἐν ψυχῇ, οὕτω τοι καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ. V, 16. ἡ ψυχὴ λόγος νοῦ καὶ ἐνεργεία τις, ὥσπερ αὐτὸς ἐκεῖνου (πρώτου). III, 2, 2. νοῦς τοίνυν δούς τι ἑαυτοῦ εἰς ὕλην ἀτρεμῆς καὶ ἡσυχος τὰ πάντα εἰργάζετο· οὗτος δ' ὁ λόγος ἐκ νοῦ ῥεῖς· ὡς τὸ σῶμα ἐν σπέρματι γίνεται, οὕτω δὴ καὶ ἐξ ἐνός νοῦ καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ λόγου ἀνέστη τόδε τὸ πᾶν καὶ διέστη. IV, 7, 13. ὁ νοῦς ἐστὶν ἀπαθὴς καὶ μένει ἐν τῷ νοητῷ· οὐ γὰρ ἐνὶ ὁρμῇ οὐδ' ὄρεξις· ὁ δ' ἂν ὄρεξιν προσβάλῃ, ἐφεξῆς ἐκείνῳ τῷ νῷ ὃν, τῇ προσθήκῃ τῆς ὀρέξεως οἷον πρόβεισιν ἤδη ἐπὶ πλεόν, καὶ κοσμεῖν ὀρεγόμενον, καθ' ἃ ἐν νῷ εἶδεν, ὥσπερ κυοῦν ἀπ' αὐτῶν καὶ ὠδινον γεννῆσαι, ποιεῖν σπεύδει καὶ δημιουργεῖ.

(1) III, 4, 4. Οὐδὲ γὰρ ἦλθεν (ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ), οὐδὲ κατῆλθεν. ἀλλὰ μενούσης προσάπτεται τὸ σῶμα τοῦ κόσμου καὶ οἷον καταλάμπεται. III. 9. 2. ἡ πᾶσα ψυχὴ οὐδαμοῦ ἐγένετο οὐδ' ἦλθεν, οὐ γὰρ ἦν ὅπου, ἀλλὰ τὸ σῶμα γειτονῆσαν μετέβαλεν αὐτῆς, διὸ οὐκ ἐν τῷ σώματι, οὐδ' ὁ Πλάτων φησίπου, ἀλλὰ τὸ σῶμα εἰς αὐτὴν.

(2) IV, 4, 24. συναίσθησιν μὲν αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἡμῶν αἰσθανόμεθα, δοτέον, αἴσθησιν δ' αἰεὶ ἐτέρου οὔσαν οὐ δοτέον.

μα τῆς ἀνωτέρας καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ σωματικοῦ τοῦ κόσμου, ὡς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος. (II, 2, 3. II, 1, 5. II, 3, 9. IV, 3, 11. IV, 9, 4. VI, 2, 22.). Ἀλλ' ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ παρίσταται ὡς ὁ νοῦς· μόνη δὲ ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ παράγει τὰ αἰσθητὰ καὶ ἐμφυτεύει τὰς μορφάς, τὰς μεταβαίνουσας ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας εἰς αὐτήν, τῷ σωματικῷ κόσμῳ· ἡ κατωτέρα αὕτη ἀρχὴ ὡς ἐνεργοῦσα ἐν τῷ αἰσθητῷ καλεῖται δευτέρα ψυχὴ, φύσις· (1) καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ψυχὴ γίνεται πρακτικὴ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διαμερίζει ὁ Πλωτῖνος τὴν ψυχὴν, ἥτις ἔπρεπε νὰ συνδέῃ τὸν νοητὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ ταύτῃ τοῦ κόσμου ψυχῇ περιέχονται αἱ ἴδιαι ψυχαί· τὴν δὲ κατωτέραν ψυχὴν παριστᾷ ὡς σύνθετον ἐκ τοῦ μεριστοῦ καὶ ἀμερίστου καὶ διὰ τοῦτο αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὰ πολλὰ μετὰ τοῦ ἐνός· (III, 9, 1.). ἀλλὰ ψυχὰς παράγει οὐ μόνον ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ κατωτέρα. (IV, 9, 4. II, 1, 5.). Αἱ ἴδιαι ψυχαί εἰσιν ἐνέργειαι τῆς κοινῆς ψυχῆς· καίτοι δ' αὗται ἀτομικῶς διάφοροί εἰσιν, εἰσιν ὅμως μία καὶ ἡ αὕτη ψυχὴ, ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ μία ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς, ὡς ἐστὶν ἐν φῶς φωτίζον διαφόρους τόπους (IV, 3, 4. VI, 5, 9.). Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἀμέριστος, (VI, 4, 12.) καὶ ὡς ἡ φωνὴ πολλοῖς ὤσιν, ἡ εἰκὼν πολλοῖς ὀφθαλμοῖς παροῦσα, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ πανταχοῦ οὔσα οὐ μεμερισμένη δὲν εἰσέρχεται εἰς τὰ σώματα, ἀλλ' ἐστὶν αὐτοῖς παροῦσα, μένουσα συγχρόνως καθ' αὐτήν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Πλωτῖνος ἄνευ ἀντιφάσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς μετὰ τῶν πολλῶν ψυχῶν, διότι ἐξ ἐνός θεωρεῖ τὴν κοινὴν ψυχὴν καὶ τὰς ἰδίας τὰς αὐτάς, ἐξ ἐτέρου δὲ διαφόρους.

Μετὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὀρίζεται καὶ διαχωρίζεται ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος· (V, 1 7. καὶ μέχρι τούτων τὰ θεῖα, δηλαδὴ τὸ πρῶτον, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ). Καίτοι δ' ἡ ὑψίστη ψυχὴ ἀπὸ τοῦ νοητοῦ δὲν ἐξέρχεται, τὸ αἷτιον ὅμως τῆς

(1) III, 8, 3. ἡ λεγομένη φύσις ψυχὴ οὔσα γέννημα ψυχῆς προτέρας δυνατότερον ζώσης.

εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον κεῖται ἐν τῷ μερισμῷ τῆς κοινῆς ψυχῆς εἰς τὰς ἰδίας ψυχάς. (Ἐνταῦθα γίνεται ἡ μετὰβασις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Πλωτίνου εἰς τὴν φυσικὴν.)

B') Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἦτοι ἡ φυσική.

Ὁ αἰσθητὸς κόσμος διακρίνεται τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ὅτι τὸ ἐν τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀναλύεται ἐν αὐτῷ εἰς πολλὰ, τὸ ἐν ἀλλήλοις εἰς τὸ ἀπ' ἀλλήλων, ἡ ἁρμονία εἰς ἀντίθεσιν (1), εἰς τόπον τοῦ νοητοῦ ἐστὶ μίξις νοῦ καὶ ἀνάγκης (2), εἰς τόπον τῆς αἰωνιότητος ὁ χρόνος (III, 7, 2), εἰς τόπον τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος τὸ φαινόμενον, ἄπαυστος τῆς γενέσεως ῥοή, τὸ ἔνδαλμα τοῦ ἀληθοῦς ὄντος· εἰσὶ δ' ἀμφοτέρω ἀντίθετοι ἀλλήλοις οὕτως, ὥστε τὰς τοῦ ὑπεραισθητοῦ κατηγορίας ὁ Πλωτῖνος θεωρεῖ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀνεφαρμόστους.

Αἴτιον δὲ τῆς ιδιότητος, τῆς διαφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀναφέρει ὁ Πλωτῖνος τὴν ὕλην ὡς τὸ ὑποκειμενον πάντων τῶν αἰσθητῶν· ὅτι δὲ κοινὸν τῶν σωματίων ὑποκειμενον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀλλοιωσεως αὐτῶν καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ εἶδους ἀπὸ τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ δ' οὔτε ἡ φθορὰ εἶναι παντελὴς φθορὰ, οὔτε ἡ γένεσις γένεσις ἐκ τοῦ μηδενός, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κοινὸν τούτων τῶν μεταβολῶν ὑποκειμενον. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ἴδιον σῶμα συνδέεται ἐξ εἶδους καὶ ὕλης, ὑποθέτει ἕκαστον ἀμφοτέρα, τὸ καθαρὸν εἶδος καὶ τὴν ἄμορφον ὕλην. (II, 7, 3. εἶδός τι καὶ λόγος τις ὃς ἐγγενόμενος τῇ ὕλῃ σῶμα ποιεῖ)· ἡ δ' ὕλη ὡς ἄμορφος πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἀόριστος καὶ ἄποιος· (II, 4, 8). Ἐὰν δὲ στερεῇται

(1) III, 2, 2. ὑφίσταται γοῦν ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ἀληθινοῦ ἐκείνου καὶ ἐνὸς κόσμος οὗτος οὐχὶ εἰς ἀληθῶς. Πολὺ γοῦν καὶ εἰς πλῆθος μεμερισμένος καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου ἀφεστηκὸς καὶ ἀλλότριον γεγεννημένον· καὶ οὐκ ἔτι φιλία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔχθρα τῇ διαστάσει, καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει ἐξ ἀνάγκης πολέμιον ἄλλο ἄλλῳ· οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ τὸ μέρος, ἀλλὰ σωζόμενον τῷ ἄλλῳ πολέμιόν ἐστὶν ἀφ' οὗ σώζεται.

(2) III, 2, 2. ἔστι γὰρ τὸ πᾶν τότε οὐχ ὥσπερ ἐκεῖ νοῦς καὶ λόγος, ἀλλὰ μετέχον νοῦ καὶ λόγου· συνελθόντος νοῦ καὶ ἀνάγκης, ἄρχοντος δὲ νοῦ ὅμως ἀνάγκης.

τῆς ἐννοίας τοῦ ποιοῦ, στερεῖται καὶ τῆς τοῦ μεγέθους, ἐπο-
μένως δὲν εἶναι ὄγκος, ἀλλὰ δεκτικὸν ὄγκου, χώρα πάντων, τὸ
μέγα καὶ τὸ μικρόν· (II, 4, 7, III, 6, 16 καὶ ἐφ.). ἡ ὕλη
ἄρα δὲν εἶναι σῶμα, ἀλλὰ ἀπλῆ τοῦ ὄντος δύναμις (1), ἀμυ-
δρὸν εἶδωλον αὐτοῦ, σκιά λόγου καὶ ἔκπτωσις (III, 6, 7.) καὶ
στέρησις δίδουσα ἄλλω ἀφορμὴν νὰ ἐμφανισθῇ καὶ οὕτω νὰ πα-
ραγάγῃ τὸ ἀπατηλὸν τοῦ ὄντος φαινόμενον· (2) ἐνὶ λόγῳ ἡ
ὕλη ἐστὶν ἀπολύτως μὴ ὄν, στέρησις, ἀόριστος, ἀπειρον, οὐχὶ δ'
οὐσία ἀπειρος (3). Ἀλλ' ἐξ ἀποθετικῶν διορισμῶν οὐδεμία ἐξά-
γεται ἔννοια. Οἱ δὲ διορισμοὶ οὗτοι ἐλήφθησαν ἐκ Πλάτωνος.
Τὴν δ' ὕλην μετὰ τῶν Πυθαγορείων ὡς αἰτίαν τοῦ κακοῦ, ὡς
τὸ κακὸν, ὀρίζων προβαίνει καὶ πέρα τοῦ Πλάτωνος. Τὸ κακὸν
ὁ Πλωτῖνος δὲν ὑποθέτει κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ψυχῇ, διότι ἀνω-
τέραν ἔχουσα φύσιν ἐστὶν αὐτοῦ ἐλευθέρα· μετὰ τοῦ σώματος
ὁμως συνδεομένη δὲν εἶναι ἐλευθέρα αὐτοῦ· ὥστε τὸ κακὸν προ-
ῆλθε τῇ ψυχῇ ἔνεκα τοῦ συνδέσμου αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος,

(1) III, 6, 7. ἔστι μὲν οὖν ἀσώματος, ἐπεὶ περ τὸ σῶμα ὕστερον καὶ σύνθε-
τον καὶ αὐτὴ μετ' ἄλλου (εἰδούς) ποιεῖ σῶμα.

(2) III, 6, 15. ἔχει οὐδὲν τῶν ὄντων οὔτε ἀληθές οὔτε οἰκτεῖον ψεῦδος· οὐκ
ἔχει δὲ δι' ὅτου φανῇ, ἐρημία πάντων οὔσα, ἀλλὰ γίγνεται μὲν αἰτία ἄλλοις
τοῦ φαίνεσθαι. III, 6, 18. τοῦτο δ' ἔξει (ἡ ὕλη) ἐμφανιζόμενον.

(3) III, 6, 7. μὴ ὄν δ' ἂν εἰκότως λέγοιτο, καὶ οὐχ ὥσπερ κίνησις μὴ ὄν ἢ
στάσις, ἀλλ' ἀληθινῶς μὴ ὄν, εἶδωλον καὶ φάντασμα ὄγκου καὶ ὑποστάσεως
ἔφρεσις καὶ ἐστηκός οὐκ ἐν στάσει καὶ ἀόρατος καθ' αὐτὸ καὶ φεύγον τὸ βουλό-
μενον ἰδεῖν καὶ ὅταν τις μὴ ἴδῃ γιγνόμενον, ἀτενίσαντι δὲ οὐχ ὁρώμενον, καὶ
τὰ ἐναντία αἰεὶ ἐφ' ἑαυτοῦ φανταζόμενον, μικρόν καὶ μέγα καὶ ἥττον καὶ μάλ-
λον, ἐλλειπόν τε καὶ ὑπερέχον, εἶδωλον οὐ μένον οὐδ' ἂν φεύγειν δυνάμενον·
οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἰσχύει ἅτε μὴ ἰσχύῃ παρὰ νοῦ λαβὼν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει
τοῦ ὄντος παντὸς γενόμενον· διὸ πᾶν ὃ ἂν ἐπαγγέληται ψεύδεται, καὶ μέγα
φαντασθῇ, μικρόν ἐστι κλ. οἷον παίγνιον φεύγον, τὰ δ' εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα
τῶν ὄντων μιμήματα καὶ εἶδωλα εἰς εἶδωλον ἀμορφον καὶ διὰ τὸ ἀμορφον
αὐτῆς ἐνορῶμενα ποιεῖν μὲν δοκεῖ εἰς αὐτὴν, ποιεῖ δ' οὐδὲν καμνηνὰ γὰρ καὶ
ἀσθενῇ καὶ ἀντερεῖδον οὐκ ἔχοντα· ἀλλ' οὐδ' ἐκείνης ἐχούσης δίεισιν οὐ τέμνοντα
οἷον δι' ὕδατος· ἀσθενὲς δὲ καὶ ψεῦδος ὄν καὶ εἰς ψεῦδος ἐμπίπτον, οἷα ἐν ὀνεί-
ρῳ ἢ ὕδατι ἢ κατόπτρῳ, ἀπλῆ αὐτὴν εἶασεν ἐξ ἀνάγκης εἶναι. II, 4, 10. τὸ
φάντασμα αὐτῆς (ὕλης) εἶναι λογισμὸς νόθος· ὅταν ἡ ψυχὴ ἀφαιρῇ (ὁ κατα-
λείπει ὁ λόγος), τοῦτο νοεῖ ἀμυδρῶς ἀμυδρὸν καὶ σκοτεινῶς σκοτεινὸν καὶ νοεῖ
οὐ νοοῦσα· καὶ οὐκ ἀνεχομένη ἐν τῷ μὴ ὄντι ἐπὶ πολὺ ἐστάναι.

ἄρα τὸ κακὸν εἶναι ἐπακτὸν καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ὕλης (I, 6, 5. Τοῦτο τὸ ἀλλότριον ψυχῆς δηλαδή τὸ κακὸν ἐστὶν ἡ ὕλη. I, 8, 14). Ἐὰν τὸ κακὸν ᾗναι ἀγαθοῦ στέρησις, εἶναι ἡ ὕλη ἡ πρώτη καὶ ἀπόλυτος στέρησις· ὥστε ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρῶτον κακὸν τὸ σωματικὸν τὸ δεύτερον, καὶ ἡ ψυχὴ παραδιδούσα τῷ κακῷ τὸ ἀλλότριον αὐτῇ δύναται νὰ κληθῇ κακὴ. (I, 8, 3. II, 4, 16). Αὕτη δ' ἡ ἔννοια τῆς ὕλης δὲν εἶναι φυσικὴ ἢ μεταφυσικὴ, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τοῦ κακοῦ ἔννοια.

Ἦτο δ' ἡ ὕλη καὶ τὸ κακὸν ἀναγκαῖον πρὸς τὴν τοῦ κόσμου ὑπαρξιν; Πρὸς λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους, δι' ὧν ἡ τοῦ ἀτελοῦς γένεσις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τελείου. Ἐν δὲ τῇ γενέσει ταύτῃ τοῦ ἀτελοῦς ἐκ τοῦ τελείου ἐνόμιζεν ὅτι θέλει κτηθῇ ὅριον, ἐν ᾧ τὸ ἀγαθὸν μεθίσταται εἰς τὸ κακὸν, τὸ νοεῖν εἰς τὴν ὕλην, τὸ φῶς εἰς τὸ σκότος (1).

Ἐνταῦθα δὲ φαίνεται ἀντίφασις, ὅτι τὸ ἀπόλυτον κατὰ ποιὸν ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ ἔπρεπε νὰ προέλθῃ διὰ βαθμιαίας ἐξασθενήσεως ἐξ αὐτοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δὲν εἶχε μέσον ὑπεκφυγῆς τῆς ἀντιφάσεως ταύτης, διότι τὴν ὕλην οὔτε ὡς ὅρον θετικὸν τῆς τοῦ θεοῦ πραγματοποιήσεως ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ, οὔτε ὡς δευτέραν ἀρχὴν νὰ θέσῃ ἐγγὺς τοῦ θεοῦ.

Μετὰ δὲ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ συνεχίζετο καὶ τὸ περὶ τῆς καθόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ὕλην. Ὁ Πλωτῖνος ὁμῶς συνήθως ὑποθέτει τὴν ὕλην ὑπάρχουσαν καθὼς καὶ τὴν ψυχὴν καὶ συζητεῖ ποῖον εἶναι τὸ αἷτιον τοῦ συνδέσμου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἴσταται ἐν τῷ ὁρίῳ τοῦ υπεραισθητοῦ, φωτίζει τὴν ὕλην ὡς τὸ ὑπ' αὐτὴν, μεταδίδει ἑαυτὴν αὐτῇ, εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν, δεσμεύεται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς (2). Ἡ

(1) I, 8, 9. ἔστι δὲ τοῦ κακοῦ καὶ οὕτω λαθεῖν τὴν ἀνάγκην· ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον τὸ ἀγαθὸν, ἀνάγκη τῇ ἐκβάσει τῇ παρ' αὐτὸ, ἢ εἰ οὕτω τις ἐθέλοι λέγειν, τῇ αἰεὶ ὑποδίσσει καὶ ἀποστᾶσει τὸ ἔσχατον καὶ μεθ' ὃ οὐκ ἦν ἔτι γενέσθαι ὁτιοῦν τοῦτο εἶναι τὸ κακόν· ἐξ ἀνάγκης δ' εἶναι τὸ μετὰ τὸ πρῶτον ὥστε καὶ τὸ ἔσχατον· τοῦτο δὲ ἡ ὕλη μηδὲν ἔτι ἔχουσιν αὐτοῦ. III, 2, 5. τὸ κακὸν ἀναγκαῖον ὅτι ἐκ βελτίονος, καὶ τὸ πᾶν ἄλλως ἀτελές ἔσται, καὶ πρὸς καλὸν τοῦ παντός τὸ κακόν.

(2) I, 8, 14. ἔστιν οὖν ἐν τοῖς οὖσιν ὕλη· ἔστι δὲ καὶ ψυχὴ καὶ οἷον τόπος

ψυχὴ καταβᾶσα ἐξέρχεται τῆς αἰωνιότητος εἰς τὸν ἑγχρονον βίον (I, 5, 7). Ὁ δὲ ὁρατὸς κόσμος προέρχεται τῇ ἐνώσει ψυχικῶν δυνάμεων μετὰ τῆς ὕλης. Ἡ γένεσις ὅμως αὐτοῦ δὲν ἐκλαμβάνεται ἔργον ἀνθρώπινον· ἡ φύσις αὐτὴ καθ' αὐτὴν εἶναι μὲν ψυχὴ, ψυχὴ ὅμως ἄλογος· ὅθεν οὐδ' οἶδεν, μόνον δὲ ποιεῖ· οὐδὲ φαντασίαν ἔχει, οὐθενὸς ἀντίληψιν, οὐδὲ σύνεσιν (1).

Ὁ Πλωτῖνος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ κόσμος προῆλθεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχὶ ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως αὐτοῦ καὶ λογισμῶ· διότι τὸ ἐλευθέρως ἐνεργοῦν ἐνεργεῖ πρὸς τι τέλος, τὸ δὲ πρὸς τι ἐνεργοῦν δείκνυται ἐπιθυμίαν ἔχον, τὸ δ' ἔχον ἐπιθυμίαν ὑποθέτει ἄλλο τι ἀνώτερον.

Ὁ θεὸς τέλειος ὢν δὲν ἔχει χρεῖαν τοῦ κόσμου· αὐτὸν δὲ ποιῶν δὲν γίνεται χείρων οὐδ' ἔχει τι αὐτῷ ὅμοιον· ὁ θεὸς πηγὴ πάντων ὢν παράγει καὶ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ὕλην. Τὸν κόσμον ὅμως δημιουργεῖ ἐν αὐτῷ. Ἐὰν τὸ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶναι ταῦτά, φανερόν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου εἶναι πανθεϊστικόν (2).

Τὸ πανθεϊστικὸν ὅμως σύστημα δὲν παραδέχεται πρόσωπον καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' οὐσίαν, ἀνάγκην.

εἰς τις· δυνάμεις δὲ ψυχῆς πολλαί, καὶ ἀρχὴν καὶ μέσα καὶ ἔσχατα ψυχὴν ἔχει· ὕλη δὲ παροῦσα προσαιτεῖ, οἷον καὶ ἐνοχλεῖ καὶ εἰς τὸ εἶσω παρελθεῖν θέλει· πᾶς δ' ὁ χώρος ἱερός· καὶ οὐδὲν ἔστιν ὃ ἄμοιρόν ἐστι ψυχῆς· ἐλλάμπεται οὖν ὑποβάλλουσα ἑαυτήν, καὶ ἄφ' οὗ μὲν ἐλλάμπεται οὐ δύναται λαβεῖν· τὴν δ' ἐλλαμψιν καὶ τὸ ἐκεῖθεν φῶς ἐσκότῳσε τῇ μίξει καὶ ἀσθενὲς πεποίηκε, τὴν γένεσιν αὐτὴ παρασχοῦσα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, οὐ γὰρ ἂν ἦλθε τῷ μὴ παρόντι καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πτώμα τῆς ψυχῆς. IV, 8, 7 ἄμεινον μὲν ψυχῇ ἐν τῷ νοητῷ εἶναι, ἀνάγκη γε μὴν ἔχει καὶ τοῦ αἰσθητοῦ μεταλαμβάνειν τοιαύτην φύσιν ἐχούσῃ, καὶ οὐκ ἀγανακτητέον αὐτὴν ἐαυτῇ εἰμὴ πάντα ἐστὶ τὸ κρεῖττον, μέσῃν τάξιν ἐν τοῖς οὖσιν ἐπισχοῦσαν, θεῖας μὲν μοίρας οὔσαν, ὡς ὁμορον οὔσαν τῇ αἰσθητῇ φύσει διδόναι μὲν τι αὐτῷ, ἀντιλαμβάνειν δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ εἰμὴ μετὰ τοῦ αὐτῆς ἀσφαλοῦς διακοσμοῖ.

(1) III, 8, 2. λόγος γάρ. IV, 4, 13. Ἰνδαλμα γὰρ φρονήσεως ἡ φύσις καὶ ψυχῆς ἔσχατον ὃν ἔσχατον καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἐλλαμπόμενον λόγον ἔχει. III, 8, 3. ἡ λεγομένη φύσις ψυχὴ οὔσα.

(2) Ἐν. VI, 2, 3. ὅλως δ' ὥσως οὐδὲ τὸ ἐν φατέον αἷτιον τοῖς ἄλλοις εἶναι, ἀλλ' οἷον μέρη αὐτοῦ καὶ οἷον στοιχεῖα αὐτοῦ, καὶ πάντα μίαν φύσιν

Ὁ Πλωτῖνος μίαν δύναμιν, ἣν ἐκλαμβάνει εἰς τὸ νόημα τοῦ Ἀριστοτέλους, δεχόμενος, μίαν ψυχὴν, παραδέχεται καὶ τὴν γένεσιν πᾶσαν τὴν αὐτὴν, τὴν τε ἐν ἡμῖν καὶ τὴν ἐκτὸς ἡμῶν.

Ὁ θεὸς ὁ γεννῶν τὸν κόσμον ἐξ ἀνάγκης δὲν δύναται ἐλεύθερος νὰ κληθῇ. Ἐὰν πάντα ἐξ ἀνάγκης ἐποίησεν, εἶναι καὶ τοῦ κακοῦ αἴτιος καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν, εἰ καὶ τὸ κακὸν ἐκλαμβάνει μέσον. Τὰ δὲ τῆς φύσεως γεννήματά εἰσιν οἷον ἰνδάλματα· ὁ κόσμος προῆλθεν ἀνάγκῃ φυσικῇ, ἡ δὲ ψυχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ ἄλλο, εἰμὴ νὰ σχηματίσῃ τὴν ὕλην, νὰ φωτίσῃ τὸ ὑπ' αὐτὴν· καὶ ἐπειδὴ ἀνάγκῃ ὑπῆρχε καὶ ὑπάρξει, δὲν παραδέχεται ὁ Πλωτῖνος ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τέλος· (II, 1, 1)· παραδέχεται ὅμως περίοδον ἀναπτύξεως τοῦ κόσμου ἐπανερχομένου εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν. (V, 7, 1. IV, 3, 12). Ἡ δ' ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς ὕλης εἶναι πτώσις αὐτῆς. (I, 8, 14). Ἐκ δὲ ταύτης τῆς τοῦ ὁρατοῦ κόσμου παραγωγῆς παρίσταται διττὴ τις ἔποψις· ὁ κόσμος ὡς ἀναγκαῖον τοῦ ὅλου τῶν ὄντων μέρος, ὡς ἔργον καὶ φαινόμενον τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ ᾔηται καλὸς καὶ τέλειος· ὡς αἰσθητὸς δὲ παρίσταται ἀκάθαρτον ἔκτυπον, εἰδῶλον καὶ σκιὰ, ἐξ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπαλλαχθῇ. Καὶ αὕτη ἡ θεωρία εἶναι τῷ Πλωτίνῳ ἀναγκαία, διότι ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ μεταθέσῃ τὴν ὅλην ἀλήθειαν εἰς τὸ ὑπεραισθητόν. Ὁ Πλωτῖνος ὅμως δὲν περιεφρόνησε τῆς φύσεως ὡς οἱ ἐπὶ αὐτοῦ χριστιανοὶ, ἀλλ' ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἐξυμνήσῃ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρμονίαν αὐτῆς. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι φαινόμενον, ἔκτυπον, ὑπεραισθητῶν δυνάμεων, ἀπεικονισμὸς τῆς ψυχῆς ἐν τῇ ὕλῃ (1). Ὁ Πλωτῖνος ἐνοεῖ,

μεριζομένην ταῖς ἡμῶν ἐπινοίαις, αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι ὑπὸ δυνάμεως θαυμαστῆς ἐν εἰς πάντα, καὶ φαινόμενον πολλὰ καὶ γινόμενον πολλὰ, οἷον ὅταν κινήθῃ, καὶ τὸ πολύχουν τῆς φύσεως ποιεῖν τὸ ἐν μὴ εἶναι ἐν.

(1) IV, 3, 15. ὁ λόγος ὁ τοῦ ἀνθρώπου τὸ τί εἶναι, τὸ δὲ ἀποτελεσθὲν ἐν σώματι φύσει, εἰδῶλον ὃν τοῦ λόγου, ποιόν τι μᾶλλον εἶναι. VI, 4, 2. ἔστι δὴ τὸ μὲν ἀληθινὸν πᾶν, τὸ δὲ τοῦ παντὸς μίμημα, ἡ τοῦδε τοῦ ὁρατοῦ φύσις· τὸ μὲν οὖν ὄντως πᾶν ἐν οὐδενί ἐστιν, οὐδὲν γὰρ ἐστι πρὸ αὐτοῦ· ὁ δ' ἂν μετὰ τοῦτο ᾗ, τοῦτο ἤδη ἀνάγκῃ ἐν τῷ παντί· εἶναι, εἴπερ ἔσται, καὶ μάλιστα ἐξ ἐκείνου ἡρτημένον καὶ οὐ δυνάμενον ἄνευ ἐκείνου οὔτε μένειν οὔτε κινεῖσθαι·

ὅτι τὸ αἰσθητὸν φαινόμενον εἶναι ἄνευ οὐσίας, εἶναι μόνον ἀπεικονισμὸς τοῦ ὄντος ἐν τῷ μὴ ὄντι, μόνον ἀντανάκλασις (1). αἷτιον δὲ τοῦ ὅτι οἱ λόγοι ἐγχρόνως ἀπ' ἀλλήλων παρίστανται εἶναι ἡ ὕλη, καὶ ἐπειδὴ αὕτη τῆς μορφῆς ἐγχώρως δὲν χωρίζεται, δύναται νὰ λάβῃ αὐτὴν ἐν ἅπασιν τοῖς μέρεσιν εἰς ἑαυτήν· καὶ ἡ μορφή μένει μία χωρὶς νὰ διασκεδασθῇ ἐν τῇ ὕλῃ. (VI, 5, 8)· περιέχει τὸ σωματικὸν χωρὶς νὰ περιέχῃται ὑπ' αὐτοῦ, βαστάζει τὸ πληροῦν τὸν τόπον χωρὶς νὰ ᾔῃ ἐν τόπῳ· ἡ μορφή εἰσερχομένη εἰς τὴν ὕλην οὐδὲν οἰκαιοποιεῖται αὐτῆς (III, 6, 15)· ἡ ὕλη ὡς μὴ ὄν μὴ μετέχουσα μετέχει τοῦ ὄντος (2). Τὴν αὐτὴν σχέσιν δείκνυσιν ὁ Πλωτῖνος καὶ περὶ τῶν σπερματικῶν λόγων λέγων, ὅτι τὰ αἰσθητὰ σχηματίζονται ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς σπέρμασιν ἐνεργούντων λόγων· οἱ λόγοι οὗτοί εἰσιν ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, δι' ὧν αὐτὴ σχηματίζει τὴν ὕλην· ἐκάστη τῶν ἐνεργειῶν ὀρίζεται λόγῳ τε καὶ ἀριθμῷ, ἐκάστη εἶναι λόγος ἐνεργός, ἡ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχουσα μορφή τοῦ σχηματισθησομένου (3)· διὸ οἱ σπερματικοὶ λό-

ἔστιν ἐν αὐτῷ τῷ οἷον ἐρεῖδεσθαι ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀναπαύεσθαι πανταχοῦ ὄντος ἐκείνου καὶ συνέχοντος.

(1) (III, 6, 7. ἡ ὕλη ἀπχτᾶ)· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ· διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ἐν κατόπτρῳ εἰδώλου ἐξηγεῖ ὁ Πλωτῖνος, πῶς ἡ ψυχὴ καὶ ἡ νοητὴ μορφή ἐν τῷ πολλῷ καὶ τῷ αἰσθητῷ νὰ ὑπάρξῃ δύναται, χωρὶς αὐτὴ νὰ μερισθῇ καὶ νὰ γείνη αἰσθητὴ· ὡς ἡ φωνὴ παρὰ πολλῶν ἀκούεται, οὕτως ἡ μία ψυχὴ μένουσα ἐν ἑαυτῇ φαίνεται πολλοῖς (III, 6, 13).

(2) III, 6, 14. ἐπεὶ γὰρ οὐχ οἷόν τε τοῦ ὄντος πάντα μὴ μετέχειν ὅτι περ ὁπωσοῦν ἔξω ὄν αὐτοῦ ἐστίν, αὕτη γὰρ ὄντος φύσις τὰ ὄντα ποιεῖν, τὸ δὲ πάντα μὴ ὄν ἄμικτον τῷ ὄντι, θαῦμα τὸ χρῆμα γίνεται, πῶς μὴ μετέχον μετέχει καὶ πῶς οἷον παρὰ τῆς γειτνιάσεως ἔχει.

(3) VI, 2, 5. ἡ ψυχὴ δὲ οὔτε καθαρὸν ἐν πλῆθος, ἀλλ' ἐν πλήθους· τί οὖν τὸ πλῆθος; οἱ λόγοι τῶν γιγνομένων· ἄρ' οὖν αὐτὸ μὲν ἄλλο, οἱ λόγοι δ' ἄλλοι, ἢ καὶ αὐτὴ λόγος καὶ κεφάλαιον τῶν λόγων καὶ ἐνέργεια αὐτῆς κατ' οὐσίαν ἐνεργούσης οἱ λόγοι. VI, 2, 2. ἐπὶ τῶν λόγων τῶν τὰ ζῶα ποιοούντων· πλὴν ἡ ψυχὴ καὶ ὁ λόγος οὗ ταῦτ' ὄν φαίνεται· VI, 7, 5. λόγον τοίνυν δεῖ τὸν ἄνθρωπον ἄλλον παρὰ τὴν ψυχὴν εἶναι· τί κωλύει συναμφοτέρων τι ἄνθρωπον εἶναι, ψυχὴν ἐν τοιῷδε λόγῳ, ὄντος τοῦ λόγου οἷον ἐνεργείας τοιαύδε, τῆς δ' ἐνεργείας μὴ δυναμένης ἄνευ τοῦ ἐνεργοῦντος εἶναι· οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἐν τοῖς σπέρματι λόγοι· οὔτε γὰρ ἄνευ ψυχῆς οὔτε ψυχῆς ἀπλῶς· ὁ λόγος τοῦ ἀν-

γοι σημαίνουνσι τὴν κοινὴν τῆς φύσεως δύναμιν τὴν ἐνεργοῦσαν ὡς μορφωτικὴν δύναμιν ἐν ἐκάστῳ.

Καὶ οὐ μόνον τὴν περὶ τούτων θεωρίαν παρὰ τῶν Στωϊκῶν ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ἐνότητος, τελειότητος τοῦ κόσμου, τὴν περὶ συμπαθείας τῶν μερῶν αὐτοῦ, τὴν περὶ προνοίας καὶ λοιπῶν. Ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ φαινομένου πρὸς τὰς ἐνεργοὺς δυνάμεις ἐξάγει ἐξ ἐνὸς μὲν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι γέννημα ἀτελές αὐτῶν, σκιά τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι οὗτος ὡς φαινόμενον ψυχικῶν δυνάμεων εἶναι ἔμψυχον, τὰ πάντα εἰσὶν ἐν αὐτῷ ἐν καλλίστῃ ἀρμονίᾳ, καὶ ὡς ὅλον εἶναι ἔργον τῆς θείας προνοίας ἄξιον. Ἡ ψυχὴ πάντα ἐποίησεν ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζωὴν, καὶ ἃ ἡ γῆ τρέφει καὶ ἃ ἡ θάλασσα καὶ ἃ ἐν ἀέρι, ἐν οὐρανῷ ἄστρα θεῖα, αὐτὴ δ' ἡλίου, τὸν μέγαν οὐρανὸν, αὐτὴ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δ' ἐν τάξει περιάγει φύσις οὐσα ἑτέρα ὧν κοσμεῖ (V, 1, 2). ὥστε πάντα ζῶντά τε καὶ ἔμψυχα, καὶ αὐτὸ τὸ πᾶν ἐγρηγορὸς πανταχῇ καὶ ζῶν (VI, 5, 12). Ἐκαστον τῶν μερῶν ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ ὅλου ἐστὶν (IV, 4, 45). Ἡ ἔχθρα καὶ ἡ ἀντίθεσις ἢ τὴν ἀρμονίαν ταραττουσα εἶναι μέσον συντηρητικόν. Ἐὰν ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ᾔηται εἷς, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῷ διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις, ἔπρεπεν ἐν αὐτῷ ἐκ τῶν ἐναντίων νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ ἀρμονία (III, 2, 16). καὶ τὰ μέρη τοῦ παντός ἴστανται ἐν ὀργανικῇ συναφείᾳ καὶ ἀλλήλοις συμπάσχουσιν ὡς μέλη ἐνὸς σώματος· τὴν συνάφειαν ὁμῶς ταύτην ὁ Πλωτῖνος δὲν ἐκλαμβάνει ἔμμεσον, διὰ φυσικῶν συναιτίων, ἀλλ' ἐνέργειαν ἄμεσον τοῦ ὁμοιομεροῦς εἰς τὸ ὁμοιομερές (IV, 4, 32). Τὸ πᾶν ἐκλαμβάνει ζῶον

θρώπου οὐκ ἄκρατος νοῦς οὐδ' αὐτονοῦς οὐδέ γε ψυχῆς καθαρᾶς τὸ γένος, ἡρτημένος δ' ἐκείνης καὶ οἷον ἐκλαμψὶς ἐξ ἀμφοῖν, νοῦ καὶ ψυχῆς καὶ ψυχῆς κατὰ νοῦν διακειμένης γεννησάντων τὸν λόγον· τοῦτον ζωὴν λόγον τινὰ ἡσυχῇ ἔχουσιν· πᾶσα δὲ ζωὴ ἐνέργεια, οἷς νοοῦν ἂν παρῇ καὶ μετὰσχῃ ὅπως οὖν ὀτιοῦν, εὐθὺς λελόγεται, τοῦτο δ' ἔστι μεμόρφωται· (ἡ τεχνικὴ αὕτη τοῦ λόγου ἐνέργεια παράγει τοὺς ὀργανισμούς). III, 3, 1. ψυχῆς γὰρ τινος πάσης ἐνέργεια οἱ λόγοι, τῶν δὲ μερῶν τὰ μέρη. II, 3, 17 (οἱ λόγοι δὲν εἶναι νοήματα (ἐνέργειαι γνωστικαί). ὁ γὰρ λόγος ἐν ὕλῃ ποιεῖ καὶ τὸ ποιοῦν φυσικῶς οὐ νόησις οὐδ' ὄρασις, ἀλλὰ δυνάμεις τρεπτικὴ τῆς ὕλης, οὐκ εἰδύτα, ἀλλ' ὁρῶσα μόνον.

μίαν ἔχον ψυχὴν (V, 5, 1)· καὶ ἐπὶ τῆς ἁρμονίας τῶν μερῶν θεμελιούται τὸ κάλλος καὶ ἡ τελειότης τοῦ παντός. Τὸ πᾶν ὡς ἔκτυπον τῆς ἀνωτέρας ζωῆς καὶ σοφίας, ὡς ἔργον τοῦ θεοῦ εἶναι τέλειον καὶ αὐταρκες (III, 2, 3). Τὴν δὲ περὶ τὴν πρόνοιαν πίστιν ὑπεράσπισεν ἐν ἰδίῳ συγγράμματι (Ἐνν. 2, 3) ἀνασκευάζων καὶ τοὺς ἀρνούμενους αὐτὴν καὶ τοὺς συγχέον-
τας μετὰ τῆς εἰμαρμένης (III, 1, 1. III, 2, 1. VI, 7, 1. IV, 4, 39)· ἰσχυρίζεται δ' ὅτι ἡ θεία πρόνοια δὲν εἶναι προόρα-
σις ἢ πρᾶξις ἐκ λογισμοῦ καὶ βουλήσεως, ἀλλ' ἐκ φυσικῆς ἀναγκαιότητος ἀπλῶς, ὅτι ἡ θεία πρόνοια δὲν ἀποβλέπει εἰς ἴδια, ἀλλ' εἰς τὸ ὅλον (IV, 3, 12. IV, 4, 39. III, 2, 9).

Κατὰ δὲ τὴν τοῦ Πλωτίνου ἔννοιαν ἡ θεία πρόνοια συνταυ-
τίζεται μετὰ τῆς φυσικῆς νομιμότητος πάντων τῶν ὄντων (III, 2, 1. III, 3, 4. IV, 4, 45. II, 9, 9. VI, 8, 17). Ὁ σω-
ματικὸς κόσμος ἐστὶ φαινόμενον, τὸ δὲ οὐσιῶδες αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἀνώτεραι δυνάμεις (1). Τὸ πρῶτον σωματικόν, εἰς δ' ἡ ψυχὴ καταβαίνει ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, εἶναι ὁ οὐρανός (IV, 3, 17)· ἡ δὲ τάξις καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ δεικνύουσιν, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἶναι καὶ καθαρωτέρα καὶ τελειότερα τῆς τοῦ ἀνθρώπου (II, 9, 5)· καθ' ὕλην δ' ὁ οὐρανὸς συνίσταται ἐκ τοῦ διαυγεστάτου φω-
τός, ὅπερ δὲν εἶναι ταῦτόν τῳ τῆς γῆς πυρί (II, 1, 4)· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ εἶναι ἡ κύκλω (II, 2), ἀμετάβλητος καὶ ἄφθαρ-
τος (II, 1, 3). Ὁ δ' οὐρανὸς εἶναι ἔμψυχος καὶ τὰ ἄστρα, αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν εἰσι τελειόταται (V, 1, 2)· διὸ οἱ ὁρατοὶ θεοὶ εἰσιν ἔκτυπα τῶν ἀοράτων (II, 9, 5), ἐποπτεύοντες ἀεὶ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον καὶ βίον μακάριον διάγοντες (IV, 4, 8. V, 8, 3). Ἐπειδὴ δ' εἰσὶν ἐπέκεινα χρόνου, δὲν ὑπάρχει μνήμη αὐτοῖς (II, 2, 2), οὐδὲ γνῶσις τῶν οὐτιδανῶν πραγμάτων.

(1) VI, 3, 9· σῶμα μὲν οὖν τὸ σύμπαν θετέον εἶναι, τούτων δὲ τὰ μὲν ὑλι-
κώτερα (τὰ τέσσαρα στοιχεῖα), τὰ δ' ὀργανικά· εἴτα εἴδη γῆς λαμβάνειν καὶ
τῶν ἄλλων στοιχείων, καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων τῶν ὀργανικῶν τὰ τε φυτὰ κατὰ
τῆς μορφῆς διαιροῦντα καὶ τὰ τῶν ζώων σώματα ἢ τῶν τὰ μὲν ἐπίγεια καὶ
ἔγγεια, καὶ καθ' ἕκαστον στοιχεῖον τὰ ἐν αὐτῷ· ἢ τῶν σωμάτων τὰ μὲν
κοῦφα τὰ δὲ βαρέα τὰ δὲ μεταξύ.

Ἐπιρρόην δὲ τῶν ἄστρον εἰς τὴν γῆν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων τύχας καὶ ὁ Πλωτῖνος παρεδέχετο, ἐπιρρόην ὅμως φυσικὴν. Ἐπειδὴ πᾶν μέρος τοῦ παντός μετὰ πάντων συνέχεται, αἱ δ' ἐνεργοὶ δυνάμεις μεταδίδονται πρῶτον μὲν τῷ οὐρανῷ, ἔπειτα δὲ τῇ γῇ, πρέπει ἡ γῆ νὰ νοηθῇ ἐξηρητημένη ἐκ τοῦ οὐραναῦ (Ἐνν. II, 3, 6. III, 1, 6. II, 3, 14). ἡ δ' ἐπιρρόη τῶν ἄστρον εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων προέρχεται ἐκ τῆς φυσικῆς ιδιότητος καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ παντί, καθὼς ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης, καὶ ἡ ἐπιρρόη αὐτῶν ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν ἐλαχίστων (III, 1, 6. II, 3, 9).

Ὁ Πλωτῖνος πολεμεῖ τὰς τότε δεισιδαιμονίας τῶν ἀστρολόγων (IV, 4, 33. II, 3, 7). Τὰ ἄστρα ὅμως δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς προρρήσεις, ἀλλ' εἰσὶν οἷον βιβλίον, ἐν ᾧ τὸ μέλλον διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ παντός ἀναγινώσκεται, καὶ ἐν ᾧ εἰσὶ σεσημειωμένοι αἱ τύχαι τῶν ἀνθρώπων· διότι καὶ ἡ κάθοδος καὶ ἡ ἀνοδος τῶν ψυχῶν καὶ πάντα συνέχονται τῷ παντί (IV, 3, 12). ἔὰν δὲ ᾖ τὰ πάντα προωρισμένα, πῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία; Τὴν δυσχέρειαν ταύτην ζητεῖ νὰ λύσῃ ὁ Πλωτῖνος λέγων, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μὲν ἐλευθέρα, αἱ ἐνέργειαι ὅμως αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κοινῆς συνεχείας (IV, 4, 39. ἀρετὴ δ' ἀδέσποτον, συνυφαίνεσθαι δὲ καὶ τὰ αὐτῆς ἔργα τῇ συντάξει), τὴν δυσχέρειαν ὅμως ταύτην δὲν ἔλυσεν, διότι δὲν ἀπέδειξε πῶς ἐλευθερία καὶ προδιάταξις, προορισμός, συμβιβάζονται.

Μετὰ δὲ τοὺς ὁρατοὺς θεοὺς εἰσὶν οἱ δαίμονες μετὰ τὸ τοῦ θείου καὶ τῆς γῆς (III, 5, 6. II, 3, 9), οἵτινες εἰσὶ δυνάμεις πηγάσσαι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς (III, 5, 6). διὰ τοῦτο ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ οὐδεὶς ἐστὶ δαίμων (1). καὶ οὐ μόνον πάθη ἔχουσι καὶ ὕλην, ἀλλὰ καὶ σώματα ἐκ νοητῆς ὕλης, καὶ πυρώδη καὶ αἰρώδη, καὶ μνήμην καὶ αἴσθησιν καὶ φωνήν, ἀκούουσιν, ὁμιλοῦσι καὶ τὸ ὑπεραισθητὸν ἐποπτεύουσιν (IV, 4, 43. IV, 3, 18). Τὸν δ' ἔρωτα ὁ Πλωτῖνος, ὃν μέγαν δαίμονα καλεῖ, ψυχῆς

(1) VI, 7, 6· ἔστι μίμημα θεοῦ δαίμων, εἰς θεὸν ἀνηρητημένος III, 5, 6· δαίμοσι δὲ προστίθεμεν πάθη, ἀδίδους λέγοντες ἐφεξῆς τοῖς θεοῖς, ἥδη πρὸς ἡμᾶς, μετὰ τὸ θεῶν τε καὶ τοῦ ἡμετέρου γένους.

ἐνέργειαν ἀποφαινόμενος καθιστᾷ τὸ πραγματικὸν τῶν δαιμόνων ἀμφίβολον, εἰ καὶ δὲν προτίθεται νὰ καταστήσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν αὐτῶν ὑπαρξιν ἀμφίβολον (III, 5, 4). Ταῦτα πάντα ὁμῶς φαίνονται μᾶλλον φανταστικά. Τὰ φυσικὰ ζητήματα αὐτὸν δὲν ἐνδιαφέρουσιν, ἀλλὰ μόνον ψυχικαὶ δυνάμεις αἱ ἐν τῷ αἰσθητῷ (II, 1, 5). Τὴν γῆν ἐκλαμβάνει ἔμφυχον τεκμαιρόμενος τοῦτο ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς φυτὰ, ζῶα καὶ λοιπὰ προῆλθον (IV, 4, 22. IV, 4, 27. IV, 7, 14). Εἰς δὲ τὰ φυσικὰ μικρὰν ἔδωκε προσοχήν. Πρὸ δὲ τῆς τούτου τοῦ κόσμου γενέσεως ἦσαν ἄνθρωποι ἄλλοι καὶ τινες καὶ θεοὶ, ψυχὰι καθαραὶ, μέρη τοῦ νοητοῦ οὐκ ἀφωρισμένα οὐδ' ἀποτετμημένα τοῦ ὅλου (IV, 2, 14. IV, 8, 4)· ἐν ὅσῳ αἱ ψυχὰι ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει ἐμμένουσιν, εἰσὶν ἐλευθεραὶ παθῶν καὶ ὡς μέρη τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς συνάρχουσι τοῦ κόσμου χωρὶς νὰ ᾔναι ἐν αὐτῷ, εἰσὶν ἐκτὸς χρόνου· διότι χρόνος ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ δὲν ὑπάρχει οὐδὲ μεταβολή (IV, 4, 1. III, 7, 10)· οὔτε λογισμὸν ἔχουσιν οὔτ' αὐτοσυνειδὸς, οὔτε μνήμην (IV, 4, 2), ἀλλὰ διαφανεῖς οὔσαι ἐποπτεύουσιν ἐν ἑαυταῖς τὸν νοῦν, τὰς οὐσίας πάσας καὶ τὸ ὑπερούσιον ἀγαθόν (IV, 3, 18). Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει αἱ ψυχὰι νὰ μείνωσι δὲν δύνανται, διότι ἀναγκάζονται νὰ παραγάγωσιν ἕτερον καὶ νὰ μεταδώσωσιν ἑαυτὰς τοῖς ὑφ' αὐτάς. Ἐπειδὴ ἐν τῷ ὁρίῳ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἴστανται, πρέπει μέρος αὐτῶν νὰ δώσωσι τοῖς αἰσθητοῖς· ἀλλ' ἡ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς δὲν ἀποκλείεται, μάλιστα δ' ἡ ψυχὴ κτᾷ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐπιγείου, ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις τὰς ὑπνωττούσας ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ, ἐκτιμᾷ τὸ ἀνώτερον, οὗ τὴν ἀξίαν ἀποκαλύπτει ἢ τοῦ κακοῦ πεῖρα (IV, 8, 5)· διὰ τοῦτο στρέφεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἵνα προνοήσασα περὶ αὐτοῦ φωτίσῃ αὐτό· περὶ τὸ κατώτερον ὁμῶς ἀσχολουμένη λησμονεῖ ἑαυτήν, ἐφίεται τοῦ σωματικοῦ, δεσμεύεται ὑπ' αὐτοῦ, κινεῖται μετ' αὐτοῦ καὶ ἐξέρχεται τῆς τοῦ ὑπεραισθητοῦ κοινωνίας εἰς ἰδίαν ὑπαρξιν (IV, 3, 17. IV, 8, 4. IV, 8, 4. IV, 7, 13). Ἐπειδὴ ἡ ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος δὲν προέρχεται ἐξ ἐξωτερικῆς δυνά-

μεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἐξ ἰδίας τῆς ψυχῆς κλίσεως, δύναται νὰ θεωρηθῇ τῆς ψυχῆς πρᾶξις ἐλευθέρα, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ψυχὴ ἔνοχος τῆς ἐξόδου αὐτῆς ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (IV, 8, 5). διότι ἡβουλήθη καταβάσσει νὰ γείνη αὐτεξούσιος (V, 1, 1). Ἡ βούλησις ὁμῶς δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς καταβάσεως κατὰ Πλωτῖνον, ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη μάλιστα εἶναι ἡ εἰμαρμένη τῶν ψυχῶν, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν κλίσις πρὸς τὸ σωματικόν· αἱ ψυχὰι ἔλκονται ὑπ' αὐτῆς ὡς ὑπὸ μαγικῆς δυνάμεως ἄνευ λογισμοῦ καὶ ἐκλογῆς εἰς τὸ κατάλληλον σῶμα (IV, 3, 13· καὶ ἐν χρόνῳ τεταγμένῳ αὐτομάτως κᾶτεισι καὶ εἴσεισιν εἰς ὃ δεῖ) κατ' αἰδῖον νόμον κᾶτεισιν ἐκάστη καθ' ὁμοίωσιν τῆς διαθέσεως (IV, 3, 12). ὥστε ἡ κατάβασις αὐτῶν εἰς τὸν ἔγχρονον βίον ἐκ τῆς αἰωνιότητος ἐξαρτᾶται οὐ μόνον ἐξ ἰδίας αὐτῶν αὐτεξουσίου ῥοπῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αἰτίας δυνάμεως καὶ τῆς σωματικῆς κοσμήσεως (IV, 8, 5· ῥοπῇ αὐτεξουσίῳ καὶ αἰτίᾳ δυνάμεως καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν (ἀπόλυτον αἰτίαν) κοσμήσει ὡδὶ ἔρχεται). Οἱ λόγοι οὗτοι συνάπτονται εἰς ἓν· διότι ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ἐστὶ τοιαύτη· διότι ἐν τῷ παντί ἐστὶ μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ σωματικόν δὲν εἶναι διάφορος τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ θέσεως· ὥστε ἐξάγεται, ὅτι αἱ ψυχὰι εἰς σῶμα εἰσέρχονται· διότι ἡ ψυχὴ συνδέει τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπεραισθητὸν, καὶ ἡ ἐπὶ μέρος ψυχῇ εἰς ὠρισμένον μέρος τοῦ σωματικοῦ φύσει ἀναφέρεται.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστὶν ὅτι κατὰ Πλωτῖνον ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἢ εἰς τὸ αἰσθητὸν καταβῇ προὑπῆρχεν ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ, ἐπομένως ἐν τῇ αἰωνιότητι. Μετὰ δὲ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν ὑπάρχει ἐν χρόνῳ. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ κατάγεται ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, δύναται νὰ ᾔῃ καὶ μόνη φύσεως νηπτικῆς· διὰ τοῦτο καταφέρεται ὁ Πλωτῖνος κατὰ τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Πυθαγορείων, διότι οὗτοι τὴν ψυχὴν ὑποθέτουσι τοῦ σώματος ἀχώριστον καὶ οὐχὶ ἀνεξάρτητον, ἴδιον καὶ τοῦ σώματος ἀνωτέραν (IV, 7, 12. 1, 25). διότι κατὰ Πλωτῖνον ἡ ψυχὴ διαφέρει τοῦ σώματος, ὅτι ἡ οὐσία αὐτῆς διαφέρει τοῦ σωματικοῦ, ὅτι αὐτὴ εἶναι συγγενὴς τοῦ θεοῦ καὶ ἀ-

δίου· αὕτῃ παρίσταται καθαρὰ τῆς μετὰ τοῦ σώματος κοινωνίας ἀπαλλαττομένη. Τῇ ἀσωμάτῳ ψυχῇ προσετέθη ἕνεκα τῆς μετὰ τοῦ σώματος ἐνώσεως αὐτῆς τι ἄλλότριον· ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ φυσικοῦ στοιχείου αὐτῆς, τοῦ ὑπεραισθητοῦ, μετέστη εἰς νέον, τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπέκυψε τῇ ἀνάγκῃ διττοῦ βίου, τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (1). Τὸ μὲν σῶμα θηρίον ζῶον, ὁ δ' ἀληθὴς ἄνθρωπος ἄλλος (I, 1, 10. V, 1, 10. VI, 7, 5). τρεῖς δὲ εἰσὶν ἄνθρωποι, καὶ ὁ μὲν ἐν νῷ ἄνθρωπος μιμεῖται τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ἐλλάμπει δ' οὗτος τῷ δευτέρῳ καὶ οὗτος τῷ τρίτῳ (II, 9, 2. III, 4, 3. V, 3, 3. VI, 7, 6). Ἡ ψυχὴ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ ἵσταμένη ἐνεργεῖ ὅτε μὲν κατὰ τὸ ἄνω, ὅτε δὲ κατὰ τὸ κάτω, ὅτε δὲ κατὰ τὸ μέσον· ἡ δ' ἀληθὴς οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἄνω (I, 1, 7)· ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶναι δι' αὐτῆς συγγενῆς τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς (IV, 7, 12)· ἡ ψυχὴ οὕσα κεχωρισμένη τοῦ αἰσθητοῦ ἔχει τὸν νοῦν οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτῇ (I, 1, 8). Κατὰ Πλωτῖνον νοῦς καὶ ψυχὴ διακρίνονται, διότι ὁ μὲν νοῦς ἐποπτεύει τὸ θεῖον ἀμέσως, ἡ δὲ ψυχὴ ἐμμέσως· ὁ νοῦς διαφέρει τῆς ψυχῆς ὡς τὸ εἶδος τῆς ὕλης· τὴν σχέσιν ὁμῶς αὐτῶν ὁ Πλωτῖνος δὲν παριστᾷ σαφῶς (V, 1, 10. V, 3, 3. II, 9, 2. I, 1, 7). Πῶς ὁμῶς δύναται νὰ συνίσταται τι ὅλον ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, καὶ πῶς δύνανται τὰ φαινόμενα τῆς ἐνώσεως νὰ ἐξηγηθῶσιν, οἷον αἴσθησις, ἐπιθυμία κλπ.; τὰ ζητήματα ταῦτα τὸ σύστημα τοῦ Πλωτῖνου δὲν ἔλυσεν· ἡ αὐτὴ δυσχέρεια ὑπάρχει καὶ περὶ ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σωματικοῦ, ἃ ὁ Πλωτῖνος ὡς αἷτιον ἐκλαμβάνει καὶ αἰτιατόν. Πρὸς δ' ἀποφυγὴν τῆς δυσχερείας ταύτης λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ παράγει μόνον ἐξ αὐτῆς εἶδος τι φωτὸς ἢ

(1) VI, 4, 14. οὐδὲ νῦν ἀποτετμήμεθα· ἀλλὰ γὰρ νῦν ἐκείνῳ τῷ ἀνθρώπῳ προσελήλυθεν ἄνθρωπος ἄλλος εἶναι θέλων, καὶ εὐρὼν ἡμᾶς περιέθηκεν ἑαυτὸν ἡμῖν· I, 1, 9· ἀτρεμήσει οὖν οὐδὲν ἥττον ἡ ψυχὴ πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἐν ἑαυτῇ· αἱ δὲ τροπαὶ καὶ ὁ θόρυβος ἐν ἡμῖν παρὰ τῶν συνηρτημένων· IV, 8, 4· γίνονται οὖν (ψυχαι) οἷον ἀμφίδιοι ἐξ ἀνάγκης, τὸν τε ἐκεῖ βίον τὸν τε ἐνταῦθα παρὰ μέρος βιοῦσαι.

θερμότητος καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ σῶμα ζῶν γίνεται (VI, 4, 15. V, 7, 5. I, 1, 7). Πῶς ὁμως ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν σώματι; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι αὐτὴ ἐν αὐτῷ δὲν εἶναι ὡς τὸ σῶμα ἐν τόπῳ, ὡς ἡ ποιότης ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ὡς τὸ μέρος ἐν τῷ ὅλῳ, τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ, ἡ ἐνεργὸς δύναμις ἐν τῷ φυσικῷ αὐτῆς ὀργάνῳ ἢ ὡς τὸ πῦρ ἐν τῷ θερμανθέντι ἀέρι· διὸ θὰ ᾔτο σαφέστερον ἐάν τις ἔλεγεν, ὅτι τὸ σῶμά ἐστὶν ἐν ψυχῇ καὶ οὐχὶ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι (1). Ἐπειδὴ οὔτε ὅλαι αἱ δυνάμεις εἰσὶ τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐνεργῶσιν εἰς τὸ σῶμα, οὔτε ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος δέονται τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, δύναται νὰ εἴπη τις, ὅτι τινὲς φυσικαὶ δυνάμεις παρίστανται ἐν τῷ ὅλῳ σώματι ἢ ἐν τισὶ μέρεσιν (IV, 3, 22). ἀλλ' ὁ Πλωτῖνος δὲν νοεῖ διαμερισμὸν τῆς ψυχῆς πραγματικὸν εἰς τὰ διάφορα ὄργανα, ἀλλ' αὕτη πρέπει ὡς ὅλον νὰ ἐνεργῇ, εἰ καὶ ἕκαστον ὄργανον δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸν ὅλων τῶν δυνάμεων αὐτῆς (IV, 3, 3). ἡ ψυχὴ ὁμως ἔσται πανταχοῦ ἡ ὅλη, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐν πολλοῖς ἅμα οὔσα· ὅθεν διαίρεσις τῆς ψυχῆς δὲν προέρχεται. Ἐὰν δ' ἡ ψυχὴ ἐνεργῇ ἐν τῷ σώματι καὶ δι' αὐτοῦ, ποῖόν ἐστι κυρίως τὸ ὑποκείμενον ταύτης τῆς ἐνεργείας; Τὸ σῶμα νὰ ᾔναι ἢ τοῦλάχιστον μόνον δὲν δύναται· διότι αἰσθησις, ἐπιθυμία κλπ. δὲν εἶναι κινήσεις σωματικαὶ ἀπλῶς· ὁμοίως δ' οὐδὲ ἡ ψυχὴ νὰ ᾔναι δύναται, διότι πῶς ἔπρεπε νὰ θίγῃται ὑπὸ σωματικῶν καταστάσεων; Τοῦτο καὶ ὁ Πλωτῖνος παρατηρήσας λέγει (I, 1, 9), ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργοῦσα εἰς τὸ σῶμα μένει ἐν ἑαυτῇ, ἐπομένως δὲν δύναται εἰς αὐτὴν ν' ἀναχθῇ, ὃ ὁ ἄνθρωπος ποιεῖ κακόν, ἢ πάσχει· ἐνὶ λόγῳ τῷ ἀσωμάτῳ οὐδὲν πάθος δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καὶ τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς δὲν ἐξαιρεῖται· διότι καὶ τοῦτό ἐστὶν εἶδος αὔλον, τῷ δ' εἶδει ἀταξία ἢ πάθος νὰ ἀποδοθῇ δὲν δύναται (III, 6, 1). πῶς ὁμως ἔπειτα πρέπει αἱ παθητικαὶ καταστάσεις, τὰ πάθη, αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ αἰσθήσεις νὰ ἐξηγηθῶσιν; Ὁ Πλωτῖνος καὶ εἰς ταῦτα τὰ ζητήματα ἀπαντᾷ, ὅτι μό-

(1) IV, 3, 20. τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι εἶναι ὡς ἐν ὀργάνῳ φυσικῷ· φα-
τεῖον ὅταν ψυχὴ σώματι παρῇ, παρῆναι αὐτὴν ὡς τὸ πῦρ πάρεστι τῷ ἀέρι.

νον τὸ σῶμα πρέπει νὰ πάσχει, οὐχὶ δὲ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῷ γινόμενον. *Αν καὶ αἰσθανόμεθα σωματικὴν ἡδονὴν ἢ ἀλγηδόνα, τούτου αἰσθάνεται μόνον τὸ σῶμα καὶ ἡ ζωώδης ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ἡ φύσις, ἐν ἣ αἱ καταστάσεις αὐταὶ εἰσιν· ἡ ψυχὴ εἶναι τούτων ἀπαθής· ἡ ἡδονὴ προέρχεται ὅταν τὸ σῶμα ἐνοῦται μετὰ τῆς ψυχῆς, ἡ ἀλγηδὼν, ὅταν χωρίζεται αὐτῆς· ἡ ψυχὴ τὰς καταστάσεις ταύτας παρατηρεῖ, τὸ δ' ὑποκείμενον αὐτῶν ἐστὶ τὸ συγκείμενον ἔκτε τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἰνδάλματος τῆς ψυχῆς· ἐν αὐτῷ προέρχεται ἀλγηδὼν, ὅταν ἡ ταύτου σύνθεσις διαλυθῇ, ἡδονή, ὅταν ἡ σύνθεσις διαμένῃ (1).

Καὶ περὶ αἰσθήσεως λέγει, ὅτι τὰ αἰσθητὰ δὲν παρατηροῦνται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' αἱ ἀνατυπώσεις μόνον, ἃς τὰ ὄντα παρήγαγον (2)· διὰ τοῦτο αὕτη δεῖται τῶν αἰσθητηρίων ὡς μέσου ἀναλόγου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀντικειμένου· διότι αὕτη δὲν δύναται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου νὰ θιχθῇ (IV. 2, 23)· διὸ ἡ αἰσθησις δὲν εἶναι ἔκτυπον τῶν ἀντικειμένων. ἡ βέλτιον τύπωσις ἐν ψυχῇ, ἀλλὰ σύλληψις τῶν ἐξ αὐτῶν παραχθειςῶν αἰσθητῶν παραστάσεων· καὶ ἐνταῦθα ἡ ψυχὴ δὲν πάσχει, ἀλλ' ἐνεργεῖ (3)· ἡ δὲ μνήμη μόνη ἀνήκει τῇ ψυχῇ· ἡ μνήμη δὲν στηρίζεται ἐπὶ αἰσθητῶν ἀνατυπώσεων, ἀλλ' ἐπὶ νοητικῆς ἐνεργείας (IV, 6, 3)· αὕτη ὅμως ὑπάρχει μόνον τοῖς εὐμεταβλήτοις καὶ τοῖς θνητοῖς οὖσι, καὶ ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις δὲν εἶναι τὸ νοεῖν, ἀλλὰ τὸ φανταστικόν, εἰς δ' ἡ μνήμη ἀνήκει· ὑπάρχει δὲ διττὸν φανταστικόν, τὸ μὲν τηροῦν τὰ αἰσθητὰ εἰδῶλα, τὸ δὲ τὰ νοητά·

(1) IV, 4, 18. εἶναι μὲν ἀλγηδόνα γινώσκειν ἀπαγωγῆς σώματος ἰνδάλματος ψυχῆς στερισκομένου, ἡδονὴν δὲ γινώσκειν ζώου ἰνδάλματος ψυχῆς ἐν σώματι ἐναρμοζομένου πάλιν αὖ· ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ πάθος, ἡ δὲ γινώσις τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς· καὶ ἡλγύνθη μὲν ἐκεῖνο, λέγω δὲ τὸ ἡλγύνθη τὸ πέπονθεν ἐκεῖνο· ἥσθητο δὲ ἡ ψυχὴ παραλαβοῦσα τῷ ἐφεξῆς οἷον κεῖσθαι· πᾶσα δ' ἥσθητο τὸ ἐκεῖ πάθος οὐκ αὐτὴ πεθοῦσα.

(2) I, 1, 7. τὴν δὲ τῆς ψυχῆς τοῦ αἰσθάνεσθαι δύναμιν οὐ τῶν αἰσθητῶν εἶναι δεῖ, τῶν δὲ ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἐγγιγνομένων τῷ ζῳῳ τύπων ἀντιληπτὴν εἶναι μᾶλλον, νοητὰ γὰρ ἤδη ταῦτα.

(3) IV, 6, 1· τοῦτο γὰρ δυνάμει οὐ τὸ παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δυνηθῆναι καὶ ἐφ' ᾧ τέτακται ἐργάσασθαι· ὄψις, ἀκοή, καὶ λοιπὰ αἰσθητήρια, δὲν εἶναι πείσεις, ἀλλ' ἐνεργεῖαι περὶ ὧ ἐνεῖσι.

ἡ δὲ δυὰς αὕτη εἶναι τῷ συνειδότητι ἡμῶν ὅλως ἀφανής (IV, 3, 20). Ἡ ἐπιθυμία αὐθὶς ἐστὶ μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ· τὸ σῶμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ δὲν θὰ ἡσθάνετο ἐπιθυμίαν, ἡ ψυχὴ οὐδεμίαν ἐπιθυμίαν τοῦ αἰσθητοῦ· ἡ δ' ἐπιθυμία προέρχεται ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος ἐν τῇ δευτέρᾳ ψυχῇ τῇ καλουμένῃ φύσει. Ἡ αἴσθησις τῆς ἐπιθυμίας παράγει ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ψυχῇ παράστασιν, δι' ἣν ἡ δέχεται ἡ ἀπωθεῖ τὴν ἐπιθυμίαν. Τὸ δὲ πάσχον ἐστὶ τὸ σῶμα, ἡ δ' ἐπιθυμία προέρχεται ἐν τῷ αἰσθητικῷ τῆς ψυχῆς, τῇ φύσει (IV, 4, 20).

Μετὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος συμφωνῶν παραδέχεται τὴν σωματικὴν τῆς ἐπιθυμίας ἑδραν ἐν τῷ ἥπατι (IV, 4, 28), τὴν δὲ τοῦ θυμοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ· ἡ δ' ὀργὴ ὑφίσταται ἐν ἐρεθισμῷ τοῦ αἵματος καὶ τῆς χολῆς. Καὶ τὰς ἀνωτέρας ἐνεργείας τῆς ἡθικῆς ἀρετῆς ἀποδίδει τῷ κοινῷ καὶ οὐχὶ τῇ ψυχῇ αὐτῇ καθ' αὐτήν (1)· καὶ τοῦτο ἀποδίδει ὡς φαίνεται καὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ συνεπιγνωστικοῦ ἢ συναισθητικοῦ· διότι ὁ Πλωτῖνος λέγει μὲν ὅτι τῷ νῷ πρῶτως ὑπάρχει τὸ νοεῖν ἑαυτὸν (V, 3, 1), ἀλλὰ πάλιν λέγει, ὅτι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰ καὶ μὴ ἐσμέν εἰδότες τούτου· διότι τὸ συνειδὸς εἶναι ἀντανάκλασις τῆς νοητικῆς ἐνεργείας ἐν τῷ αἰσθητικῷ, καὶ διὰ τοῦτο διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ μέσῳ (I, 4, 9, ἐνεργοῦντος ἐκείνου (τοῦ νοοῦντος) ἐνεργοῦμεν ἂν ἡμεῖς)· ἐὰν κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν ἡ ψυχὴ τοῦ νὰ ᾔηται αἰτία τῆς πλάνης ἐλευθεροῦται, καὶ μόνον τὸ κοινὸν αἷτιον θεωρηθῇ, ἔτι γίνεται καταφανέστερον ποίαν τὸ κοινὸν ἔχει σημασίαν· ἔτι δὲ ἀκαταληπτότερον ἔσται, πῶς ἐνοῦται ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ ἀλλοτρίου αὐτῆς σώματος, καὶ πῶς ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν κοιναὶ καταστάσεις τῆς ζωῆς προέρχονται, δι' ἃς ὅμως οὔτε τὸ σῶμα οὔτε ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ᾔηται κυρίως τὸ ὑποκείμενον. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ᾔηται ἀναμάρτητος, πῶς εἰσι πλάνη καὶ πρᾶξις ἐγκληματικὴ δυναταί; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι ἡ τῶν ψευδῶν καλουμένη διάνοια φαντασία οὐσα δὲν ἀνέμεινε τὴν τοῦ διανοητικοῦ κρίσιν· ὁ δὲ

(1) I, 1, 10. αἱ δ' ἀρεταὶ αἱ μὴ φρονήσῃ, ἔθεσι δὲ ἐπιγιγνόμεναι καὶ ἀσκησεσι τοῦ κοινοῦ· τούτου γὰρ αἱ κακίαι, ἔπει καὶ φθόνοι καὶ ζηλοὶ καὶ ἔλεοι.

νοῦς ἢ ἡψατο τῆς φαντασίας, ἢ ὥστε ἀναμάρτητος· ἢ οὕτω δὴ λεκτέον ὡς ἡμεῖς ἢ ἡψάμεθα τοῦ ἐν τῷ νῷ νοητοῦ ἢ οὐ, ἢ τοῦ ἐν ἡμῖν· ἢ ἐνέργεια τῆς ἀνωτέρας ψυχῆς εἶναι μόνον τὸ νοεῖν, αἱ δὲ τροπαὶ καὶ ὁ θόρυβος ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν συνηρτημένων καὶ τῶν τοῦ κοινοῦ παθημάτων.

Αἱ δυσχέρειαι αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐν τῷ περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ζήτηματι ἢ ἀτελῶς ἢ οὐδόλως αὐτὰς παρετήρησεν· ὅτι ἡ βούλησις εἶναι ἐλευθέρα καὶ ἡ ἀρετὴ ἀδέσποτον, ὅτι ἕκαστος αἷτιος τῶν αὐτοῦ πράξεων ἐστίν, εἶναι ἀλήθεια, ἣν ὁ Πλωτῖνος ἐξέφρασεν, ὅτι ἄνευ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως δὲν θὰ ἦμεθα ἄνθρωποι, ἀνεξάρτητοὶ καὶ αὐτενεργοὶ, ἀλλὰ τοῦ παντός μόνον μέρη ἐξῶθεν κινούμενα (III, 1, 4). Τὸ δὲ ζήτημα, πῶς ἡ ἐλευθέρα βούλησις πρὸς τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν τοῦ κόσμου συνέχειαν συμβιβάζεται, λύεται διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐλευθέρα, τὰ δ' ἔργα αὐτῆς συνέχονται μετὰ τοῦ παντός (IV, 4, 39)· πᾶς τις παριστᾷ τὸ κατάλληλον ἐν τῷ δράματι πρόσωπον (III, 2, 17)· ἔπειτα ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀντίφασιν τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀδέσποτον μὲν εἶναι καὶ τὸ κακὸν αὐταίτιον, ἐν ταυτῷ ὅμως, ὅτι πᾶν κακὸν εἶναι ἀκούσιον· (οὐδεὶς ἐκὼν κακός), καὶ μόνῃ ἡ λογικὴ πρᾶξις εἶναι ἐλευθέρα (I, 8, 5. III, 1, 9. III, 2, 10)· μάλιστα δ' ἡ ἐλευθερία ἐδρεύει ἐν τῇ καθαρᾷ λογικῇ ἐνεργείᾳ (VI, 7, 5)· καὶ πρὸς λύσιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης παρατηρεῖται, ὅτι ἐλευθέρως ἐστίν ὁ ἀκολουθῶν τῇ φύσει αὐτοῦ· διότι οὗτος ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἐξαρτᾶται σπεύδων πρὸς τὰγαθὸν καὶ σπεύδων πράττει αὐτὸ ἐκουσίως (VI, 8, 4)· ἐξ ἄλλου δὲ τὸ ἀκούσιον τοῦ ἀμαρτήματος δὲν ἀναιρεῖ τὴν τοῦ πράττοντος ἐνοχλήν· διότι ἐστὶν ἔνοχος ὡς πράττων τὸ κακόν. (III, 2, 10). Τίτι δὲ μέρει τῆς ψυχῆς ἡ ἐλευθέρα βούλησις ὑπάρχει, ὁ Πλωτῖνος δὲν διασαφεῖ. Ἐὰν ἡ ἐλευθερία μετὰ τοῦ λόγου συνεταυτίζετο, ἔπρεπεν ἡ ἐλευθέρα βούλησις νὰ ὑπάρξῃ τῇ ἀσωμάτῳ ψυχῇ, καὶ ἐπομένως θὰ συνεφώνει, ὅτι αἱ ψυχαὶ πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς σῶμα ἐκλέγουσι τὸν βίον αὐτῶν ἐλευθέρως. Ὅτι ὅμως τὸ κακὸν πρέπει εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν νὰ ἀναχθῇ, τοῦτο δὲν ἀρμόζει,

διότι ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ᾔηται ἀλάνθαστος καὶ ἀναμάρτητος (1). Κατὰ τοῦτον ὅμως τὸν τρόπον ἐσμὲν ἐν τῷ μέσῳ δύο μερῶν, εἰς ἃ τέμνεται ἡ ἀνθρωπίνη οὐσία. Ἐὰν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐνοῦνται τὰ συστατικὰ, ἐξ ὧν ὁ ἄνθρωπος σύγκειται, θέλουσιν αὐθις μετὰ τοῦ τέλους αὐτοῦ χωρισθῇ, καὶ ἐπακολουθήσει ἡ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπεραίσθητόν· ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀνευ σώματος πρὸ τούτου τοῦ βίου ὑπῆρχεν, ὑπάρξει καὶ μετ' αὐτόν· καὶ ἐπὶ τούτῳ συνέγραψε σύγγραμμα ἴδιον περὶ ἀθανασίας ψυχῆς (Ἐν. IV, 7), ἐν ᾧ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σωματικόν, ἐπομένως δὲν εἶναι σύνθετος καὶ οὕτω διαλυτή. (I, 1, 2. IV, 7, 2). Τὰ δὲ δόγματα τοῦ Πλάτωνος ἀναφέρων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι συγγενὴς τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι, ἂν αἱ ψυχαὶ ᾔσαν θνηταί, οὐδὲν θὰ ὑπῆρχεν· ἐὰν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ᾔηται ἀθάνατος, πρέπει νὰ ᾔηται καὶ ἡ ἡμετέρα, διότι τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχουσιν· ἀλλὰ τὸ σῶμα ὡς εἰρκτὴ τῆς ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἀθάνατον· διότι ἡ εἰρκτὴ θὰ διακρινόμην· διὰ τοῦτο ἡ περὶ τὴν ἀνάστασιν πίστις αὐτῶν ἐφαίνετο ἄτοπος (2).

Περὶ δὲ μετεμψυχώσεως λέγει, ὅτι ἐκ τῶν ψυχῶν τῶν καταβασῶν ἐκ κλίσεως εἰς σώματα αἱ μὴ ἀπαλλαχθεῖσαι τοῦ ὕλικου θὰ κατέλθωσιν εἰς σώματα, καὶ κατὰ κοινὸν νόμον ἡ ψυχὴ ἀφικνεῖται, ὅπου ἡ κλίσις αὐτῆς ἔλκει αὐτήν, καὶ μεταβαίνει εἰς σῶμα κατάλληλον (3). Ἡ ψυχὴ περιπολεῖ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἄλλοτε ἐν ἄλλοις εἵδεσιν ἢ ἐν αἰσθητικῷ εἶδει ἢ ἐν λογικῷ ἢ ἐν αὐτῷ τῷ φυτικῷ· τὸ κρατοῦν αὐτῆς μόνον τὸ ἑαυτῷ πρόσφορον ποιεῖ, τὰ δ' ἄλλα ἀργεῖ, διότι ἔξω· ἐν δὲ τῷ ἀν-

(1) III, 1, 4. ἀλλὰ γὰρ δεῖ καὶ ἕκαστον εἶναι καὶ πράξεις ἡμετέρας καὶ διανοίας ὑπάρχειν καὶ τὰς ἐκάστου καλὰς τε καὶ αἰσχυρὰς πράξεις παρ' ἑαυτοῦ ἐκάστου, ἀλλὰ μὴ τῷ παντὶ τὴν γοῦν τῶν αἰσχυρῶν ποίησιν ἀνατιθέναι.

(2) III, 6, 6. ἡ δ' ἀληθινὴ ἐγρήγορσις ἀληθινὴ ἀπὸ σώματος οὐ μετὰ σώματος ἀνάστασις· ἡ μὲν γὰρ μετὰ σώματος, μετάστασις ἐστὶν ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλον ὕπνον οἷον ἐξ ἐτέρων δεμνίων· ἡ δ' ἀληθὴς, ὅλως ἀπὸ τῶν σωματικῶν.

(3) IV, 3, 13. τὸ γὰρ ἀναπόδραστον καὶ ἡ δίκη οὕτως· ἐν οὐσὶ κρατούσῃ εἶναι ἕκαστον ἐν τάξει πρὸς ὃ ἐστὶν ἕκαστον γενόμενον εἰδῶλον προαιρέσεως καὶ διαθέσεως ἀρχετύπου.

θρώπων οὐ κρατεῖ τὰ χεῖρω, ἀλλὰ σύνεστιν· ἐξελθοῦσα δὲ ὅτι περ ἐπλεόνασε τοῦτο γίγνεται (III, 3, 2)· ἴσως δὲ καὶ ἡ χειρίστη ψυχὴ βυθίζεται ἐν τῇ ὕλῃ καὶ θνήσκει (I, 8, 13), ἢ μεταβαίνει εἰς σῶμα ζώου καὶ φυτοῦ (III, 4, 5. III, 2, 13)· ἀλλὰ δὲ ψυχαὶ ἄλλα ἐπιζητοῦσι σώματα ὀριζόμενα κατὰ τε προαίρεσιν καὶ διάθεσιν (III, 4, 5)· ἀλλὰ δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα μεταβαίνουσιν, αἱ δὲ καθαρώτεραι εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον (III, 4, 6). Ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ αὕτη καθ' αὐτὴν ἐστὶ πάντα, δύναται νὰ γείνη καὶ πάντα, καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἢ ἐνέργεια αὐτῆς νὰ ὀρισθῇ. Ὅλη δ' αὕτη ἡ περίοδος ἔχει σημασίαν οὐ μόνον φυσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴν· αὕτη εἶναι ὁ νόμος τῆς αἰδίου δικαιοσύνης ὀρίζων καὶ φέρων τὰς ψυχὰς εἰς τὰ σώματα καὶ τοὺς βίους πρὸς ἀμοιβὴν τῶν πράξεων αὐτῶν (IV, 3, 24). Ὁ ὑλικῶς βίος γίνεται τοῦτο τὸ ζῶον, ἄνθρωποι ὑλικοὶ δόξυθυμοι γίνονται θηρία, γαστρίμαργοι πολυφάγα, μουσικοὶ πτηνὰ ψάλλοντα, ἀφιλόσοφοι ἀστρονόμοι ὑψιπετῇ πτηνᾷ, ἄφρονες βασιλεῖς ἀετοὶ κλπ. (III, 4, 2). Καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος θέλει μετρηθῇ κατὰ τὸν τοῦ ἀντιπεπονητότος νόμον· αἰσχροὶ δεσπόται γενήσονται δοῦλοι, πλούσιοι πένητες, φονεῖς φονευθήσονται κτλ.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη θεωρία περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως δὲν ἀντιφάσκει τῇ φυσικῇ, ἀλλ' αὕτη μάλιστα ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, καθ' ὃν πᾶσα ψυχὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ οἰκεῖον τῇ καταστάσει αὐτῆς σῶμα· καὶ ἐνταῦθα ἀπαντᾶται ἢ δυσχέρεια, ἥτις καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ, ὅτι ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ μεταβῇ ἀπὸ τούτου τοῦ βίου εἰς ἕτερον ἢ ἀνθρώπινον ἢ ἀνώτερον ἢ κατώτερον αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πράξεις αὐτῆς, καθ' ἃς ἀμείβεται. Τίς ὅμως ἐστὶν ἡ ἐν τῷδε τῷ βίῳ ψυχὴ; αὕτη δὲ εἶναι ἀπλῆ, ἀλλὰ σύνθετος· ποῖόν ἐστι κυρίως τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐπέκεινα βίου, τῆς μετεμψυχώσεως καὶ τῆς ἀμοιβῆς; Ἐὰν ἡ πρώτη ψυχὴ ᾗτο τὸ ὑποκείμενον θὰ ᾗτο σαφές· ἡ μετεμψύχωσις ὅμως ἀρμόζει εἰς τὸ σύνθετον μόνον, καὶ εἰς τοῦτο μόνον ἡ ἀμοιβὴ ἀφορᾷ· διότι τὸ τιμωρούμενον δὲν εἶναι ἡ κα-

θαρά ψυχῇ, ἀλλὰ τὸ σύνθετον (1). Πλὴν καὶ τῶν εἰς τὸ ὑπερ-
 ραισθητὸν ἀνυψουμένων ἡ τῆς προσωπικότητος διάρκεια καθί-
 σταται ἀμφίβολος· διότι ἐκεῖ καὶ ἡ μνήμη καὶ ὁ ἔγχρονος βίος
 ἀπόλλυνται (IV, 4, 1. IV, 3, 27)· διότι ἡ μνήμη δὲν ἀναφέ-
 ρεται εἰς τὸ αἰδίδιον (IV, 3, 25). Ἐὰν ἡ ψυχὴ εἰς τὸν δε τὸν
 βίον δι' ἐπισκοπήσεώς τινος τῆς πρώτης οὐσίας αὐτῆς, ἡ δ' ἐπι-
 σκότῃσις ἐν τῷδε τῷ βίῳ δὲν παύει, ἡ δὲ ψυχὴ ἐλπίζει νὰ ἐπα-
 νέλθῃ εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς (ἄσώματον) ἀπαλ-
 λαττομένη τῶν αἰσθητῶν, ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ὅτι πρέπει
 εἰς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς νὰ ἐνεργήσῃ μόνῃ καὶ εἰς τοῦτο τὸ τέλος
 νὰ ἀγωνίζεται. Πῶς ὅμως εἶναι τοῦτο δυνατὸν, ἔχει νὰ κατα-
 δείξῃ ἡ τοῦ Πλωτίνου ἠθική.

Γ. Ἡ θ ι κ ῆ .

Τινὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκτεθειμένων δὲν ἀνήκουσι τῇ ἠθικῇ, δὲν
 δύνανται ὅμως αὐτῆς καὶ νὰ ἀποσπασθῶσιν, ὥς αἱ περὶ τοῦ
 θεωρητικοῦ καὶ τῆς θρησκείας συζητήσεις, διότι τὸ τέλος, ὁ
 προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἥττον ἐν τῷ πρακτικῷ, τῷ
 ἠθικῷ, ἢ ἐν τῷ θεωρητικῷ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ περὶ ἀρετῶν καὶ
 πολιτείας θεωρία ἀπολλύουσι τὴν σημασίαν αὐτῶν· ἔτι δὲ μᾶλ-
 λον πρέπει τὸ περὶ ἐνώσεως τοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ ὑπεραι-
 σθητοῦ ζήτημα καὶ τὸ περὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων νὰ προτα-
 χθῶσι ταύτης τῆς ἐνώσεως· ἐρωτῶντες δὲ πῶς τὸ τέλος, ὁ σκο-
 πὸς, τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ
 ὑπερραισθητὸν ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ὀρίζεται, μανθάνομεν, ὅτι ὁ
 Πλωτῖνος ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Ποῖον
 δ' ἔστι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία ; Τὸ μέγιστον ἀγα-
 θὸν ἐκάστῳ ἐστὶν ἡ κατὰ φύσιν ἐνέργεια αὐτοῦ· τῷ δὲ συν-
 θέτῳ μέγιστον ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀνελ-
 λιπῆς ἐνέργεια τοῦ κρείττονος (I, 7, 1)· ἡ εὐδαιμονία οὕτ' ἐν

(1) IV, 8, 5. πάσχει δὲ κατὰ τὸ ὅλον καὶ ἀμαρτάνει τὸ σύνθετον καὶ τοῦ-
 τό ἐστι τὸ διδὸν δίκην, οὐκ ἐκεῖνο. I, 10, 6. ὅταν αὐτὴ (χωριστὴ ψυχὴ)
 παντάπασιν ἀποστῇ, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς ἐλλαμψθεῖσα ἀπελήλυθε συνεπομένη.

τῇ ἡδονῇ καὶ τῇ εὐπαθείᾳ ὑφίσταται, οὐτ' ἐν τῇ ἀταραξίᾳ, οὐτ' ἐν τῷ κατὰ φύσιν ζῆν καὶ τῇ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ, διότι ἔπρεπε καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζώοις νὰ ἀποδοθῇ εὐδαιμονία (I, 4, 1), οὐδ' ὁ κατὰ λόγον βίος εἶναι ἡ εὐδαιμονία (I, 4, 2), διότι ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶναι κατ' εἶδος ἀνεπαρκής· ἡ εὐδαιμονία εἶναι βίος κατ' οὐσίαν τέλειος, εἶναι αὐτὸς ὁ ἀληθὴς καὶ μέγιστος βίος (I, 4, 3). ὁ τέλειος ὁμῶς βίος ὑπάρχει πρῶτως τῷ νῷ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ· μόνον ἐν αὐτῷ ὑφίσταται ἡ εὐδαιμονία καὶ μόνον νοητικὰ ὄντα εἰσὶν αὐτῇ δεκτικά (1). Ἡ εὐδαιμονία αὐτοῖς ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία αὐτῶν καὶ οὐχὶ κατὰ συμβεβηκὸς, διότι ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου οὐσία ὑφίσταται ἐν τῇ νοερᾷ αὐτοῦ φύσει (I, 4, 32). διὰ τοῦτο ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν ἐκτὸς περιστάσεων καὶ καταστάσεων· ἡ εὐδαιμονία εἶναι σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ τὸ νοεῖν, ἡ νοερὰ οὐσία αὐτοῦ· ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶ πρόσθετα, κάλυμμα ἐξωτερικόν ἐκείνου τοῦ μόνου οὐσιώδους (2). ἡ εὐδαιμονία ἄρα οὕσα ἀνεξάρτητος τῶν ἐκτὸς ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Περὶ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίας ὁ Πλωτῖνος ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς· ὁ ζῶν τῷ ἀνωτέρῳ ἐστὶν αὐτάρκης, οὐδενὸς ἄλλου δεῖται πρὸς εὐδαιμονίαν εἰμὴ τῆς ἀρετῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε θάνατος οἰκείων, οὔτε λύπη, οὔτε νόσοι, οὔτε τῆς πατρίδος καταστροφή καὶ τῶν συμπολιτῶν φόνοι δύνανται νὰ ἀναιρέσωσι· διὰ τοῦτο ἡ εὐδαιμονία κρέμεται ἐκ τοῦ ἐσωτε-

(1) I, 4, 31. ὅτι δ' ἡ τελεία ζωὴ καὶ ἡ ἀληθινὴ καὶ ὄντως ἐν ἐκείνῃ τῇ νοερᾷ φύσει, καὶ ὅτι αἱ ἄλλαι ζωαὶ ἀτελεῖς καὶ ἰνδάλματα ζωῆς καὶ οὐ τελείως οὐδὲ καθαρῶς καὶ οὐ μᾶλλον ζωαὶ ἢ τοῦναντίον, πολλάκις μὲν εἴρηται.

(2) I, 4. ἀλλ' ἄρά γε ὡς ἄλλος ὢν ἄλλο τοῦτο (ἡ τελεία ζωὴ) ἔχει, ἢ οὐδ' ἐστὶν ὅλως ἄνθρωπος μὴ οὐ καὶ τοῦτο δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ ἔχων, ὃν δὲ καὶ φαιμέν εὐδαίμονα εἶναι; ἀλλ' ὡς μέρος αὐτοῦ φήσομεν ἐν αὐτῷ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς τὸ τέλειον εἶναι; ἢ τὸν μὲν ἄλλον ἄνθρωπον μέρος τι τοῦτο ἔχειν δυνάμει ἔχοντα, τὸν δ' εὐδαίμονα ἤδη, ὅς δὲ καὶ ἐνεργείᾳ ἐστὶ τοῦτο καὶ μεταβέβηκε πρὸς τὸ αὐτὸ εἶναι τοῦτο (δηλαδή τέλειον ἢ ἐν τῷ νοεῖν ζῶν· περιεῖσθαι δ' αὐτῷ τὰ ἄλλα ἤδη ἃ δὲ οὐδὲ μέρη αὐτοῦ ἂν τις θεῖτο, οὐκ ἐθέλον τι παρὰ κείμενα· τούτῳ τοίνυν τίποτ' ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, ἢ αὐτὸς αὐτῷ ὅπερ ἔχει, τὸ δ' ἐπέκεινα αἴτιον τοῦ ἐν αὐτῷ.

ρικοῦ. Ἐπειδὴ ἡ ἀτέλεια τούτου τοῦ βίου ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος προέρχεται, ζητεῖται πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς ἀτελείας ἡ διάλυσις τῆς ἐνώσεως, καὶ καθ' ὅσον ἡ σύνθεσις ἐκ τῆς ἐφέσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸ αἰσθητὸν ἐξαρτᾶται, δὲν ἀπαιτεῖ ἡ ἀναίρεσις ἀλλοίωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ χαρακτῆρος, ὅπως ἐπανακάμψῃ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν καθαρότητα καὶ τελειότητα αὐτῆς· ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει νὰ πράξῃ ἄλλο, εἰμὴ νὰ τραπῇ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὴν καὶ τὴν πρώτην ἐνέργειαν αὐτῆς· μεταβολὴ ταύτης τῆς ἐνεργείας οὔτε δυνατὴ εἶναι οὔτ' ἀναγκαία, διότι ἡ ἀληθὴς τῆς ψυχῆς οὐσία ἔμεινεν ἀναμάρτητος καὶ ἀλάνθαστος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ τοῦ Πλωτίνου ἠθικῇ ἐπικρατεῖ ὁ ἀποθετικὸς χαρακτήρ· τὸ κύριον τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐνέργειαν εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀπόστασις, καὶ μετ' αὐτῆς δίδοται καὶ ἡ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν τροπὴ, καὶ οὐδεμία ὑπάρχει χρεῖα ἰδίας ἐπενεργείας τῆς βουλήσεως εἰς ἑαυτὴν, οὐδ' ἐσωτερικῆς κινήσεως πρὸς παραγωγὴν αὐτῆς, ἀλλ' ἅμα τὸ κώλυμα ἄρθῃ τὸ κωλύον τὴν αἰσθητὴν ἔφεσιν τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, παρίσταται αὐτὴ (τροπὴ) αὐθις, καὶ ἡ ψυχὴ λαμβάνει τὴν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ὁδόν· διὰ τοῦτο ἡ πρώτη ἐννοια τῆς τοῦ Πλωτίνου ἠθικῆς εἶναι ἡ τοῦ καθαρμοῦ, τῆς λύσεως ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἐκ τοῦ ἀποθετικοῦ ὁμῶς προέρχεται ἀμέσως τὸ θετικόν, ἡ τροπὴ εἰς τὸν ἐπέκεινα κόσμον ἥτοι τὴν ὁμοίωσιν τῷ θεῷ. Ἡ κακία τῆς ψυχῆς ὑφίσταται ἐν τῇ μίξει αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῇ ἐξαρτήσεϊ αὐτῆς ἐξ αὐτοῦ· ἡ ἀρετὴ αὐτῆς ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ λύεται τοῦ σώματος καὶ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐνεργεῖ (1).

Ὅλαι δ' αἱ ἀρεταὶ κατὰ Πλωτίνον εἰσι καθαρμοί (2). Ἡ κά-

(1) I, 2, 3. Ἐπειδὴ μὲν κακὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ συμπεφυρμένη τῷ σώματι καὶ ὁμοιοπαθὴς γινομένη αὐτῷ καὶ πάντα συνδοξάζουσα, εἴη ἂν ἀγαθὴ καὶ ἀρετὴν ἔχουσα, ἢ μήτε συνδοξάζοι ἀλλὰ μόνῃ ἐνεργοῖ (ὅπερ ἐστὶ νοεῖν τε καὶ φρονεῖν), μήτε ὁμοιοπαθὴς εἴη (ὅπερ ἐστὶ σωφρονεῖν), μήτε φοδοῖτο ἀφιστιμένη τοῦ σώματος (ὅπερ ἐστὶν ἀνδρίζεσθαι) ἢ γοῖτο δὲ λόγος καὶ νοῦς, τὰ δὲ μὴ ἀντιτείνουσι (δικαιοσύνη δ' ἂν εἴη τοῦτο).

(2) I, 6, 6. ἔστι γὰρ δὴ, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ πᾶσα ἀρετὴ κάθαρσις καὶ ἡ φρόνησις αὕτη.

θαρσις ὅμως αὕτη δὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν ὡς τοιαύτην, διότι αὕτη δὲν εἶναι μεμολυσμένη, ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα (III, 6, 5). διὸ ἐν τῇ καθάρσει καὶ ἡ ἀφομοίωσις τῷ θεῷ περιέχεται· ἅμα τὰ ἀκάθαρτα στοίχεϊα ἀπομακρυνθῶσιν, ἡ ψυχὴ ἐμφανίζεται αὐθις ἐν τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ αὐτῆς (I, 2, 3). Ἡ καθαρσις κατὰ Πλωτῖνον δὲν εἶναι μέσον, ἀλλ' αὕτη ἡ ἀρετή· (1) ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνων τὸ περιττὸν παρίσταται ἐν τῷ καθαρῷ αὐτοῦ κάλλει, τὸ θεῖον πρέπει νὰ θεωρήσῃ ὑπὲρ ἑαυτὸν, διότι μόνον ὅμοιον ὁμοίῳ ἐποπτεύεται (2). οὕτως ἀνάγεται ἐπὶ τέλους πᾶσα ἡθικὴ ἐνέργεια εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· ἡ καθαρσις ὅμως αὕτη δὲν φέρει εἰς ἀσκητικὴν· μάλιστα δ' ὁ Πλωτῖνος ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ φυγὴ ἀπὸ τοῦ ὕλικου ἔχει ὅριά τινα· ἡδονὴν καὶ ἀλγηδὸνα περιορίζει μὲν εἰς τὸ ἀναγκαῖον, τὸν φόβον καὶ τὸν θυμὸν θεωρεῖ πάθη ἀκούσια, τὴν ἐπιθυμίαν τροφῆς καὶ τὴν συνουσίαν φυσικὰς ὁρμᾶς, ἐνὶ λόγῳ δὲν θέλει νὰ καταστρέψῃ τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποτάξῃ τῷ λόγῳ καὶ τὴν ψυχὴν νὰ διατηρήσῃ ἀγνήν· (III, 5, 1. I, 2, 5). οὐδὲ τὴν αὐτοχειρίαν (ἣν ὀνομάζει ἐξαγωγὴν) ἀσπάζεται (II, 1, 9. I, 4, 7). ἐνὶ λόγῳ ἀσπάζεται τὸ ἀξίωμα τῶν Στωϊκῶν, ὅτι πρέπει τις ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὸ φρόνημα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πρᾶξιν (3). Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ζητῇ τὴν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ τροπὴν οὐχὶ τόσον ἐν ὠρισμέναις ἐξωτερικαῖς ἀποχαῖς, ὅσον ἐν τῇ τῆς βουλήσεως ἀπαλλαγῇ καὶ τῇ τῆς εἰς τὸ σωματικὸν προσκολλησεως· ἐξ ἑτέρου δ' ὁ Πλωτῖνος ἀπὸ τῆς περὶ τοῦ κάλλους τούτου τοῦ κόσμου θεωρίας τοῦ Πλάτωνος παρακινούμενος θέτει τὸ αἰσθητὸν καὶ νοητὸν καὶ ἐν ἡθικῇ ἀναφορᾷ εἰς θετικὴν σχέσιν· ὅσω καὶ ἂν ὁ κόσμος οὗτος ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀφίσταται, φέρει ὅμως τὴν εἰκόνα αὐ-

(1) I, 6, 6. γίνεται οὖν ἡ ψυχὴ καθαρθεῖσα εἶδος καὶ λόγος καὶ πάντα ἀσώματος καὶ νοερὰ καὶ ὅλη τοῦ θεοῦ.

(2) I, 6, 9. οὐ γὰρ ἂν πώποτε εἶδεν ὀφθαλμὸς ἥλιον ἡλιοειδὲς μὴ γεγεννημένος, οὐδὲ τὸ καλὸν ἂν ᾗδῃ ψυχὴ μὴ καλὴ γενομένη.

(3) I, 5, 10. αἱ πράξεις οὐκ ἐξ ἑαυτῶν τὸ εὖ διδόασιν, ἀλλ' αἱ διαιθέσεις καὶ τὰς πράξεις καλὰς ποιοῦσι, καρποῦται τε ὁ φρόνιμος τὸ ἀγαθὸν καὶ πράτων, οὐχ ὅτι πράττει οὐδ' ἐκ τῶν συμβαινόντων, ἀλλ' ἐξ οὗ ἔχει.

τοῦ, ἡ ἄμορφος ὕλη φαίνεται ἐν αὐτῷ μεμορφωμένη ὑπὸ τοῦ εἶδους, συνέλαβεν ἐν αὐτῇ τὴν ἰδέαν, καὶ ἀναμιμνήσκει τῇ ψυχῇ τὸ ὑπεραίσθητόν (I, 6. II, 9). Τὸ αἰσθητόν ἐστὶ κατὰ τοῦτο γέφυρα πρὸς τὸ ὑπεραίσθητόν· ἐν τῷ σωματικῷ κάλλει ἐξάπτεται ὁ ἔρως (ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ), καὶ εἶναι δυνατόν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ νὰ ἀνυψωθῇ βαθμηδὸν εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ ἀνώτατον κάλλος (I, 3, 2. I, 6, 4. V, 9, 1. VI, 9, 9). Ὁ Πλωτῖνος διακρίνει δύο εἶδη ἔρωτος, ἀνώτερον καὶ κατώτερον· ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ὁ οὐράνιος, υἱὸς τῆς οὐρανίας Ἀφροδίτης (τῆς πρώτης ψυχῆς), ὁ θεὸς ἔρως, γεννηθεὶς ἐκ τοῦ ἔρωτος αὐτῆς πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὰγαθόν· ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς τῆς πανδῆμου Ἀφροδίτης (τῆς δευτέρας ψυχῆς), ὃν ὁ Πλάτων υἱὸν τῆς πενίας (ὕλης) καὶ τοῦ πόρου (νοῦ ἢ λόγου) ὀνομάζει. Ἡ ἄνοδος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ καὶ προβαίνει εἰς τὸ αἷτιον (1)· καὶ οὕτως ἡ ἀποθετικὴ ἔννοια τῆς ἠθικῆς κέκτῃται τὴν ὑπεροχὴν, ὡς ὁ τοῦ συστήματος ἀπαιτεῖ χαρακτήρ. Διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀποδοθῇ τῷ πρακτικῷ ὑποδεεστέρα ἀξία τοῦ θεωρητικοῦ χωρὶς ὅμως τὸ πρακτικὸν ὅλως νὰ ἀποβληθῇ.

Ὁ Πλωτῖνος οὐδόλως τοῖς χριστιανοῖς γνωστικοῖς συμφωνῶν περὶ περιφρονήσεως τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἔλεγεν (II, 9), ὅτι τῷ καταφρονοῦντι τῆς ἀρετῆς ἄλλο δὲν μένει ἢ ἡδονὴ καὶ τὸ συμφέρον· ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος τηρήσει τὴν ἀρετὴν καὶ ἐν πράγμασι τούτου τοῦ βίου καὶ τὰ μέσα δὲν θέλει παρίδει, δι' ὧν ἡ ψυχὴ θεραπεύεται καὶ καθαρίζεται· ἡ νουθεσία πρὸς θεωρίαν τοῦ θεοῦ δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει νὰ δειχθῇ πῶς αὕτὴ εἶναι δυνατὴ· μόνη ἡ τελεία ἀρετὴ δείξει τὸν θεόν· ὅπου λείπει ἀρετὴ, τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ εἶναι κενόν· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Πλωτῖνος ὅλως δὲν ἀπέστη τοῦ πρακτικοῦ· ἐφ' ὅσον πράττει ὁ ἄνθρωπος, ἀσχολεῖται περὶ τὸ ἀντικείμενον, θέτει ἐξωτερικὸν τέλος, ἐξήρ-

(1) I, 6, 7. ἀναγκατέον οὖν πάλιν ἐπὶ τὸ ἀγαθόν· τεῦξις δ' αὐτοῦ ἀναγκαίου νοῦσι πρὸς τὸ ἄνω καὶ ἐπιστραφεῖσι καὶ ἀποδυμένοις ἃ καταβαίνοντες ἡμφιέσμεθα· οὕτως ἐπιτυχγάνει ἐρεῖν ἀληθῆ ἔρωτα καὶ ὀριμεῖς πόθους καὶ τῶν ἄλλων ἐρώτων καταγελᾶν καὶ τῶν πρόθεν νομιζομένων καλῶν καταφρονεῖν.

τηται ἐξ ἐξωτερικῶν μέσων, ἀναγκάζεται νὰ ἀψῆται τοῦ αἰσθη-
τοῦ κόσμου, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ταῖς ιδέαις αὐτοῦ ὑποτελῇ.
Τοῦτο ὅμως ἐφαίνετο τῷ Πλωτίνῳ οὐ μόνον ἀτέλεια, ἀλλὰ καὶ
ἀκαθαρσία· ἡ ἡθικὴ ἀρετὴ δὲν ἀνήκει τῇ ἀνωτέρᾳ ψυχῇ, ἀλλὰ
τῷ κοινῷ μόνον, τῷ συγκειμένῳ ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατω-
τέρων δυνάμεων (I, 1, 10. VI, 3, 16). Ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις εἶναι
ἐνέργεια σχετικὴ ἐξ ἄλλου ἡρτημένη, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῇ
ἐξ ἄλλου ἡρτημένος, ἢ ὅπως ὁ Πλωτῖνος λέγει, γοητευμένος (1).
Καὶ ὅσω τελεία καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια δὲν δύ-
νεται νὰ ἐξομοιωθῇ τῇ θεωρητικῇ· ἐπομένως μόνος ὁ θεωρητι-
κὸς δύναται ν' ἀνυψωθῇ πρὸς τοὺς θεοὺς, εἰς τὸ ὑπεραισθητόν
(I, 1, 12)· καὶ ἂν ἡ πρᾶξις ἀνελλιπὴς ὑποτεθῇ, μένει ὡς τὸ
οὐσιῶδες αὐτῆς μόνη ἡ θεωρία, διότι σκοπὸς πάσης πράξεως
δύναται νὰ ᾖ μόνη ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ· τοῦτο ὅμως ἔχει
ἡ ψυχὴ μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ· ἄρα ἡ θεωρία εἶναι τὸ τέλος τῆς
πρακτικῆς ἐνεργείας καὶ πηγάζει ἐκ τῆς ὁρμῆς καὶ χρείας τῆς
γνώσεως, καὶ ὅτι αὐτὴ δὲν ἀπευθύνεται εἰς τὴν γνῶσιν ἀμέ-
σως, τούτου αἷτιον εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως.
Πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος νοερῶς νὰ ἐποπτεύσῃ δὲν δύναται, τοῦτο
παριστᾷ ἐξωτερικῶς, ὅπως ἐποπτεύσῃ τοῦλάχιστον αἰσθητῶς,
ἡ πρᾶξις αὐτοῦ εἶναι γνῶσις ἀτελὴς, μόνον περίοδος πρὸς γνῶ-
σιν (2). Αἱ πολιτικαὶ ἀρεταὶ ἔχουσιν ἀξίαν, διότι μετριάζουσι
καὶ περιορίζουσι τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη, ἀπομακρύνουσιν

(1) IV, 4, 43. πᾶν γὰρ τὸ πρὸς ἄλλο γοητεύεται ὑπ' ἄλλου· πρὸς ὃ γὰρ
ἔστιν ἐκεῖνο, γοητεύει καὶ ἄγει αὐτὸ, μόνον δὲ πρὸς αὐτὸ ἀγοήτευτον.

(2) III, 8, 3· ἄνθρωποι ὅταν ἀσθενήσωσιν εἰς τὸ θεωρεῖν σκιὰν θεωρίας καὶ
λόγου τὴν πρᾶξιν ποιοῦνται· ὅτι γὰρ μὴ ἱκανὸν αὐτοῖς τὸ τῆς θεωρίας ὑπ'
ἀσθενείας ψυχῆς λαβεῖν οὐ δυνάμει τὸ θέαμα ἱκανῶς καὶ διὰ τοῦτο οὐ πλη-
ρούμενοι, ἐφιέμενοι δ' αὐτὸ ἰδεῖν, εἰς πρᾶξιν φέρονται, ἵνα ἴδωσιν ὃ μὴ νῦν
ἐδύναντο III, 8, 5· ἡ ἄρα πρᾶξις ἐνεκα θεωρίας καὶ θεωρήματος, ὥστε καὶ
τοῖς πράττουσιν ἡ θεωρία τέλος· καὶ οἷον ἐξ εὐθείας ὃ μὴ ἡδυνήθησαν λαβεῖν,
καὶ τοῦτο περιπλανώμενοι ἐλθεῖν ζητοῦσιν· ἐπεὶ καὶ ἀγαθοῦ χάριν πράττουσιν·
τοῦτο δὲ οὐχὶ ἵνα ἔξω αὐτῶν, οὐδ' ἵνα μὴ ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τὸ ἐκ τῆς
πράξεως ἀγαθόν· τοῦτο δὲ ποῦ; ἐν ψυχῇ· ἀνέκαμψεν οὖν πάλιν ἡ πρᾶξις εἰς
θεωρίαν.

ἡμαρτημένας δόξας, παρέχουσιν ἐν τῷ αἰσθητῷ ὁμοίωμα τοῦ μέτρου ἐν τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἡ ἀνωτέρω ἀρετὴ δὲν εἶναι ἡ περιορίζουσα τὴν αἰσθητικότητα διὰ τοῦ νοητικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐλευθεροῦσα αὐτὸ ὅλως ἀπ' αὐτῆς· ἡ ἀληθὴς σοφία, σύνεσις, ἀνδρία καὶ δικαιοσύνη δὲν ἀναφέρονται πλεον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτήν· μόνον αὗται αἱ ἀρεταὶ εἰσιν ἔκτυπον τῶν τοῦ θείου νοῦ ἰδιοτήτων, αἱ δ' ἠθικαὶ οὐδὲ συγκριτικῶς δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ· διὸ ὁ ἐπιδεκτικὸς ἰσχυρᾶς θεωρητικῆς ἐνεργείας δὲν θέλει ἐπὶ πολὺ διατρίψει ἐν τῷ κατωτέρῳ, ἀλλὰ τραπῇ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸ ἀνώτερον, τὴν θεωρίαν· οὗτος δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ζήσῃ ὡς ἄνθρωπος μόνον, ἀλλ' ὡς θεός (I, 2, 2. I, 6, 6). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ πολιτικὸς βίος καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ οὐδὲν εἶχον τῷ Πλωτίνῳ θέλητρον. Ὁ Πλωτῖνος λέγει μὲν ὅτι τις πρέπει νὰ ἀνθίσταται γενναίως εἰς τὸ ἄδικον, δὲν πρέπει ὅμως διὰ προσευχῆς νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν (III, 2, 8), κατηγορεῖ τοὺς κακῶς κυβερνωμένους, ὅτι οὔτε κρείττους ἀνατρέφουσιν οὔτε ἀνέχονται (I, 4, 14. III, 2, 9)· καίτοι ἐπιδοκιμάζει τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀριστοκρατίαν, ἀπέχει ὅμως τῶν πολιτικῶν (IV, 4, 17).

Τὸ φρόνημα τοῦ Πλωτίνου εἶχε τοσοῦτον τραπῇ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, εἰς τὸν νοητὸν κόσμον, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀξίαν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ὁ Πλωτῖνος λέγων τὸ ἐν ἐλεύθερον, ἐξ αὐτοῦ δὲ πάντα φύσει παράγων, συνέχεεν ἐλευθερίαν καὶ ἀναγκαιότητα (III, 1, 4). Ἐλεύθερον δὲ λέγει καὶ τὸν ἀσώματον ἄνθρωπον, ἐπομένως καὶ τὴν ψυχὴν τὴν καθαρὰν ἀναμάρτητον. Ἐνεκα ὅμως τῆς συνεχείας τοῦ ἐνὸς μετὰ πάντων οὔτ' αὐτὸ δύναται ἐλεύθερον νὰ κληθῇ οὔτε ὁ ἄνθρωπος.

Ἐκ δὲ τῶν θεωρητικῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζει τὴν αἰσθησιν ἄγγελον, ὃν ἐξαποστέλλει πρὸς τὰ κάτω ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐν ἡμῖν, ὁ νοῦς (V, 3, 3)· θεωρεῖ δὲ ὅτι οἷον λόγον ἔχει τὸ φανταστικόν πρὸς τὸ νοητικόν, ἔχει ἡ αἰσθησις τὸν αὐτὸν πρὸς τὴν συγκατάθεσιν (IV, 3, 23)· τὴν αἰσθησιν καὶ τὰ αἰσθητὰ ἐκλαμβάνει εἰδωλόν τινος ἀνωτέρου, ὡς ἀμυδρὰν νόησιν (VI, 7, 7.

ὥστε εἶναι τὰς αἰσθήσεις ταύτας ἀμυδράς νοήσεις, τὰς δ' ἐκεῖ νοήσεις ἐναργεῖς αἰσθήσεις). δεικνύει πῶς ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ ἀναβαίνομεν εἰς τὸ ὑπεραισθητόν, ὅτι ἐν τῷ αἰσθητῷ εἰσι μορφαὶ καὶ δυνάμεις, ὡς ἔχνος ὅμως, οὐχὶ δὲ πράγματι. ὥστε τὴν αἰσθητὴν γνῶσιν θεωρεῖ ὡς ἐξωτερικὸν ἐκτυπον τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ὡς μὴ τῇ καθαρᾷ ψυχῇ ἀνήκουσαν, ἀλλὰ τῇ μεμολυσμένη (V, 3, 3. I, 1, 7. IV, 8, 4), καὶ προτρέπει αὐτῆς νὰ ἀποτραπῶσιν (III, 6, 5), δὲν ἀνῆρσεν ὅμως τὸ οὐσιῶδες ψεῦδος τῆς αἰσθητῆς γνώσεως. ἔδειξε μὲν ὅτι ἐν τῷ αἰσθητῷ ὑπάρχει ἀναφορὰ, ἥτις καὶ ἔχνος καλεῖται, τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἡ ἀναφορὰ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ πᾶγμα, ἐὰν ἡ αἰσθησις ἐξηγῇται ἀνοίκειον τῆς ἀντιλήψεως εἶδος. ἡ θεωρία αὕτη περὶ αἰσθήσεως ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ Πλωτίνου περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θεωρίας, ὅτι ἡ αἰσθητὴ γνῶσις ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰδῶλι τοῦ ὄντως ὄντος περιορίζεται (II, 6), καὶ ἀνήκει τῇ ἐν τῷ σώματι ψυχῇ.

Ἐκ δὲ τῆς αἰσθήσεως πηγάζει ἡ φαντασία.

Πλείονα δ' ἀλήθειαν ἀποδίδει τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ, διότι ταῦτα ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ ὄν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος (1). Ποίαν δ' ἀξίαν ἀπέδιδεν αὐτῷ, ἀποδεικνύουσιν οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ περὶ τῆς διαλεκτικῆς. αὕτη ἦν αὐτῷ ἡ καθαρὰ ἐπιστήμη, ἡ λόγῳ περὶ παντὸς δυναμένη ἐξίς εἰπεῖν (2). ἡ διαλεκτικὴ πραγματεύεται περὶ τάγαθοῦ, τοῦ αἰδίου, καὶ τοῦ ἐναντίου, καὶ περὶ πάντων, ὅσα εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἔννοιαν ἀναφέρονται. ἐν αὐτῇ καταλήγει ἡ πλάνη ἐκ τοῦ σωματικοῦ πηγάζουσα, καὶ ἡ ψυχὴ ἐλευθέρα πλάνης ἐν τῷ χώρῳ κινεῖται τῆς ἀληθείας. Ἡ δὲ συνήθης λογικὴ ἐστὶ βοηθητικὴ καὶ προπαρασκευαστικὴ αὐτῆς (IV, 4, 5). ἡ διαλεκτικὴ ὅμως

(1) IV, 4, 12. τὸ γὰρ λογίζεσθαι τί ἄλλο ἂν εἴη ἢ τὸ ἐφίεσθαι εὑρεῖν λόγον καὶ φρόνησιν ἀληθῆ καὶ τυγχάνοντα νοῦ τοῦ ὄντος; ἡ φρόνησις ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὸ ὄν, τὸ νοητόν.

(2) IV, 4, 12. Τί τε ἕκαστον καὶ τί τῶν ἄλλων διαφέρει, καὶ τίς ἡ κοινότης ἐν οἷς ἐστὶ, καὶ ποῦ τούτων ἕκαστον, καὶ ἔστιν ὃ ἐστὶ, καὶ τὰ ὄντα ὅποσα καὶ τὰ μὴ ὄντα αὐτῶν ὅτε ὄντων.

δὲν εἶναι γινῶσις κατ' εἶδος μόνον, δὲν εἶναι περιεχομένου κενή, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὸ πραγματικόν, τὸ ὄντως ὄν, καὶ πραγματεύεται περὶ τὸ ἀπολύτως αὐτὸν καὶ κατὰ διαφορὰν πρὸς τὴν πρακτικὴν γινῶσιν (φρόνησιν) πρέπει ὡς ἡ σοφία νὰ θεωρηθῇ. Ὁ Πλωτῖνος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μορφήν δὲν παραγνωρίζει, ἀλλὰ ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ φέρει μεθοδικῶς εἰς τὸ ὄν (IV, 9, 5). ἰσχυρίζομενος ὅμως ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι συμφόρησις θεωρημάτων, καὶ ἡ τοῦ νοῦ γινῶσις δὲν εἶναι γινῶσις δι' ἀποδείξεως, δὲν ἀναφέρει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιστήμην, ἀλλ' εἰς τὸν θεῖον νοῦν (V, 8, 4). Ὁ Πλωτῖνος ἰσχυρίζομενος, ὅτι τὸ λογιστικόν, τὸ διανοητικόν, ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως δεδομένον (V, 3, 2), ἀποδίδων τῷ νῷ ἀναγκαιότητα, τῇ ψυχῇ βεβαιότητα διὰ πειθοῦς, ἀναφέρει τὴν ἐπιστήμην οὐ μόνον εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ψυχικὸν λογισμόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ διαλεκτικὴ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς λαμβάνει παρὰ τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξ αὐτῶν ἀναπτύσσει τὰ περαιτέρω καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Πλωτῖνος δὲν ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτὸν καὶ συγχέει, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν αὐτοῦ ἀκρίβειαν δὲν τηρεῖ. Τὸ ἔμμεσον ὅμως νοεῖν δὲν θεωρεῖ ὡς τὸ μέγιστον, διότι αὐτὸ ὑποθέτει ἄμεσον τοῦ ὑπεραισθητοῦ γινῶσιν· ἡ ψυχὴ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐντὸς τοῦ λογισμοῦ περιοριζομένη ἐρανίζεται τὰς ἀρχὰς ἀνωτέρας γνώσεως ἐκ τοῦ νοῦ (1).

Ὁ νοῦς δύναται νὰ φανερωθῇ τῷ νῷ μόνον, μόνον συγγενές

(1) I, 3, 5· ἀλλὰ πόθεν τὰς ἀρχὰς ἔχει ἡ ἐπιστήμη αὕτη; ἡ νοῦς οἰδῶσιν ἐνεργεῖς ἀρχὰς εἴ τις λαβεῖν δύναίτο ψυχῇ; εἴτα τὰ ἐξῆς καὶ συντίθησι καὶ συμπλέκει καὶ διαιρεῖ ἕως εἰς τέλειον νοῦν ἥκη· V, 3, 3· ἐπερρώσθη δὲ (ψυχῇ) εἰς αἴσθησιν τοῦ τοιούτου (τῆς αἰσθητοῦ) ἐπιλάμποντος αὐτῇ νοῦ, τὸ γὰρ καθαρὸν τῆς ψυχῆς τοῦτο, καὶ νοῦς δέχεται ἐπικείμενα ἔχνη· διὰ τί δὲ οὐ τοῦτο νοῦς, τὰ δ' ἄλλα ψυχῇ ἀπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀρξάμενα; ἡ ὅτι ψυχὴν δεῖ ἐν λογισμοῖς εἶναι, ταῦτα δὲ πάντα λογιζομένης δυνάμεως ἔργα· ἀλλὰ διὰ τί οὐ τούτῳ τῷ μέρει δόντες τὸ νοεῖν ἐαυτὸ ἀπαλλαγόμεθα; ἡ ὅτι ἔδομεν αὐτῷ τὰ ἔξω σκοπεῖσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν, νῷ δ' ἀξιούμεν ὑπάρχειν τὰ αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκοπεῖσθαι· κατ' ἐκεῖνον δὲ (τὸν νοῦν ἐσμέν) διχῶς, ἡ τοῖς οἷον γράμμασιν ὥσπερ νόμοις ἐν ἡμῖν γραφεῖσιν, ἡ οἷον πληρωθέντες αὐτοῦ ἡ καὶ δυνηθέντες ἰδεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι παρόντος.

ἡ θεότης· δι' αὐτοῦ μανθάνει ὅτι ἐστίν, οὐχὶ δὲ καὶ τί ἐστὶ· διότι δὲν εἶναι οὐσία (ὁ νοῦς ἐστὶν οὐσία), ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας, ὑπερούσιον (1)· ἡμεῖς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ αἰσθανόμεθα μὲν δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ περιγράψωμεν (V, 3, 14)· διότι εἶναι ἀπόλυτος ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος· διὰ τοῦτο πᾶσα διαφορὰ τοῦ ἐποπτεύοντος καὶ ἐποπτευομένου, τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου, ὁ ὅρος παντὸς ἐξ ἀντικειμένου νοεῖν ἐξαφανίζεται (V, 9, 10. VI, 9, 9)· ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς γίνονται ἐν καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος ἐν· τότε οὐδεὶς λόγος περὶ ἐποπτείας γίνεται, ἀλλ' ἡ ψυχὴ γίνεται φῶς καθαρὸν, θεός, ἢ βέλτιον εἰπεῖν γινώσκει, ὅτι ἔστι θεός.

Ἐπειδὴ τὸ αὐτοσυνειδὸς διαφορὰν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ὑποθέτει, ἡ δὲ διαφορὰ ἐξαφανίζεται, φανερόν εἶναι ὅτι οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ αὐτοσυνειδότος καὶ νοεῖν, διότι νοεῖν ἐστὶν ὅπου ἔννοιαι ὠρισμέναι εἰσὶν· ἐνταῦθα ὁμῶς ἐσμέν ὑπὲρ πᾶν ὠρισμένον, διότι ἡ ψυχὴ ἐν μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος γενομένη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ νοεῖν, οὔτε κίνησιν οὔτε ζῶην οὔτε ἰδέαν οὔτε συνειδὸς ἔχουσα, διότι ἐστὶν ὑπὲρ πάντα, ἐν καταστάσει ἐκστάσεως, ἀπλώσεως καὶ ἐπιδόσεως (I, 4, 9. III, 9, 3. V, 3, 1. V, 8, II, VI, 7, 35. VI, 9, 10). Πῶς ὁμῶς ἡ ψυχὴ εἰς ταύτην τὴν κατάστασιν ἔρχεται ; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι ἔρχεται δι' ἀπολύτου ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν ἐκτὸς καὶ ἐπαινότου εἰς ἑαυτὴν, διότι ἡ ψυχὴ ἀπεκδυομένη τῶν ἐκτὸς καὶ εἰς ἑαυτὴν στρεφομένη ἐστὶν ἀμέσως ἐν τῇ θεότητι (2).

Τὸ θεῖον φῶς, ἡ ἐποπτεία τοῦ θεοῦ, ἀνατέλλει ἐν τῇ ψυχῇ αἴφνης· αὐτὴ δὲν πρέπει αὐτὸ νὰ ζητῇ, ἀλλὰ νὰ περιμένῃ· δὲν δύναται νὰ εἴπῃ πόθεν τοῦτο ἔρχεται, ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν, μάλι-

(1) V, 5, 6· ὅτι μὲν ἔστι διὰ τούτου μαθὼν, οἷον δὲ ἔστι τοῦτο ἀφείς· οὐ γὰρ ἐνὶ οὐδὲ τὸ οἷον ὅτῳ μὴδὲ τὸ τί.

(2) IV, 8, 1. V, 5, 7. V, 3, 17· ἄρπελε πάντα VI, 9, 7· πάντων τῶν ἔξω ἀφεμένην δεῖ ἐπιστραφῆναι εἰς τὸ εἶπω πάντη, μὴ πρός τι τῶν ἔξω κεκλίσθαι, ἀλλ' ἀγνοήσαντα τὰ πάντα· ἀγνοήσαντα δὲ καὶ ἑαυτὸν ἐν τῇ θείᾳ ἐκείνου γενέσθαι· τὴν ἐναντίαν δὲ δραμοῦσα (ἡ ψυχὴ) ἤξει οὐκ εἰς ἄλλο, ἀλλ' εἰς ἑαυτὴν καὶ οὕτως οὐκ ἐν ἄλλῳ οὔσα ἐν οὐδενί ἐστίν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ· τὸ δ' ἐν αὐτῇ μόνῃ, καὶ οὐκ ἐν τῷ ὄντι, ἐν ἐκείνῳ.

στα δ' αὐτὸ οὐδ' ἔρχεται, ἀλλὰ πάρεστιν ἀμέσως, πληροῦν τὴν ψυχὴν εὐπαθείας καὶ μακαριότητος (1).

Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον εἶναι ἐφήμερος· καίτοι ἡ θεότης δὲν μακρύνεται, μακρύνεται ὅμως ὁ νοῦς αὐτῆς, διότι ἕνεκα τῆς περιορισμένης αὐτοῦ φύσεως δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἐν τῷ ἀορίστῳ· ἡ ἀοριστία τοῦ ἐνὸς τρομάζει τὴν ψυχὴν, διότι φοβεῖται μὴ δὲν θέλει ἔχει πραγματικῶς μὴ βλέπουσα αὐτὸ ἀπέναντι αὐτῆς ὡς ἕτερον καὶ οὕτως ἐξέρχεται τῆς ἐνότητος (2).

Ἐν τοῖς ἰσχυρισμοῖς τούτοις ὁμολογεῖται οὐ μόνον ἡ πεῖρα, ἣν ἕκαστος ἐξιστάμενος ποιεῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ διαμείνῃ ἐν ταύτῃ τῇ τῆς ἐκστάσεως καταστάσει ἐπὶ πολὺ, καὶ ὅτι τὸ ἀκατάληπτον ἄπειρον εἶναι περιεχομένου κενόν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνέπεια τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου ἀποδείκνυται πλήρης. Ἡ ἐποπτεία ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως ἐξαχθεῖσα κτᾶται διὰ πρᾶξεως στιγμιαίας· ἡ ψυχὴ καταβαίνει ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐποπτείας εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ἡ ψυχὴ τὴν μέσσην θέσιν κα-

(1) V, 3, 17. τότε δὲ χρὴ ἐωρακέναι πιστεύειν, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐξαίφνης φῶς λάβῃ· V, 5. νοῦς αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων καλύψας καὶ συναγαγὼν εἰς τὸ εἶσω μηδὲν ὁρῶν θεάσεται οὐκ ἄλλο ἐν ἄλλῳ φῶς, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ μόνον καθαρὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐξαίφνης φανέν ὥστε ἀπορεῖν ὅθεν ἐωάνη, ἔξωθεν ἢ ἐνδον, καὶ ἀπελθόντος εἰπεῖν· ἐνδον ἄρα ἦν καὶ οὐκ ἐνδον αὖ· ἡ οὐδεὶς ζητεῖν, πόθεν, οὔτε γὰρ ἔρχεται οὔτε ἄπεισιν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ φαίνεται τε καὶ οὐ φαίνεται· διὸ οὐ χρὴ διώκειν, ἀλλ' ἡσυχῇ μένειν ἕως ἂν φανῇ· ὁ δ' οὐκ ἤξει ὥστις προσεδύκα, ἀλλ' ἦλθεν ὡς οὐκ ἔλθων· ὥρθη γὰρ ὡς οὐκ ἔλθων ἀλλὰ πρὸ ἀπάντων παρὼν πρὶν καὶ τὸν νοῦν ἔλθεῖν (πρὸς αὐτόν)· VI, 7, 36. ἐξενεχθεῖς δὲ τῷ αὐτῷ τοῦ ναῦ οἷον κύματι καὶ ὑψοῦ ὑπ' αὐτοῦ οἷον οἰδήσαντος ἄρθεις εἰσῆλθεν ἐξαίφνης οὐκ ἰδὼν ὅπως . . εὐπυθοῦσα οὐ ψεύδεται ὅτι εὐπαθεῖ· ἀπλωθεῖς εἰς εὐπάθειαν τῇ κόρῳ . . μακαρίαν διδοὺς ἀΐσθησιν καὶ θέαν.

(2) VI, 9, 3. ὅσω δ' ἂν εἰς ἀνείδεον ἡ ψυχὴ ἔη, ἐξιδυνατοῦσα περιλαβεῖν τῷ μὴ ὀρίζεσθαι καὶ οἷον τυποῦσθαι· ἐξολισθαίνει καὶ φοβεῖται μὴ μηδὲν ἔχη· διὸ κίμναι ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ ἀσμένῃ κατὰδραίνει πολλάκις· ἐν οὔσῃ τῷ ἐν εἶναι αὐτῷ οὐκ οἴεται πῶς ἔχειν ὃ ζητεῖ ὅτι τοῦ νοουμένου μὴ ἕτερόν ἐστιν)· τοῦ λυχνιστον ἡ ἐξοδος αὕτη εἶναι ἀναπόφευκτος ἐν ὅσῳ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος συνδέεται (VI, 9, 11). Πῶς οὖν οὐ μένει ἐκεῖ; ἢ ὅτι μήπω ἐξεληλυθεν ὅλως· ἔσται δὲ ὅτε καὶ τὸ συνεχές ἔσται τῆς θείας οὐκ ἔτι ἐνοχλουμένῳ οὐδεμίαν ἐνόησιν τοῦ σώματος.

τέχουσα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ αἰσθητοῦ ἔχει φύσιν ἀμφίβιον. Ἐν ταύτῃ ὅμως τῇ μέσῃ θέσει ὑφίσταται ἡ οὐσία αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς αἱ ἀντιφάσεις προέρχονται (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 599).

Ἐὰν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ ἐποπτείᾳ νὰ τηρηθῇ δὲν δύναται, ὁ δὲ ἀνθρώπινος βίος δεῖται βοηθητικῶν μέσων, δι' ὧν ὁ ἐσωτερικὸς βίος τῆς ψυχῆς ὑποστηρίζεται καὶ πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν διευκολύνεται, τὰ μέσα ταῦτα δὲν δύνανται ἀλλαχοῦ νὰ ζητηθῶσιν εἰμὴ ἐν τῇ θρησκείᾳ. Οὕτω συνέχεται ἡ περὶ θρησκείας ὡς βοηθητικοῦ μέσου τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας θεωρία αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ τὴν θρησκείαν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ὡς μέσον βοηθητικόν, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὅλης τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἐπόψεως καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ αἰώνων πορείας τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς.

Ἐπειδὴ ἐπὶ Πλωτίνου ὁ πολιτικὸς βίος ἐξέπεσεν, ὁ κύριος μοχλὸς τῆς ἠθικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις, καὶ παρὰ τῷ Πλωτίνῳ πᾶσαν ἀπώλεσεν ἀξίαν, ὑψώθη ἡ ἀξία τῆς θρησκείας ἐν τῇ Πλατωνικῇ σχολῇ ἀφορώσῃ εἰς σύγχώνευσιν τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας.

Πρώτη ἰδέα τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι ἡ θεότης καὶ ὁ πόθος πρὸς ἔνωσιν μετ' αὐτῆς· ὥστε θρησκεία καὶ φιλοσοφία συνταυτίζονται.

Πᾶσα νοερὰ ζωὴ πηγάζει ἐξ ἀνωτέρας ἐπενεργείας, ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, καὶ ἡ ἀποκάλυψις αὕτη ἱδρύται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ σχέσει τῶν κατωτέρων πρὸς τὰ ἀνώτερα καὶ ἐξήρτηται ἐκ μεταξὺ κειμένων ὄντων, δι' ὧν πρέπει ἡ ψυχὴ εἰς τὸ ἀνώτατον νὰ ἀνυψωθῇ, δι' ὧν τὸ ἀνώτερον καταβαίνει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον· ἐκ τῆς ὑποθέσεως τῶν μεταξὺ ὄντων δίδοται πλῆθος θείων ὄντων ἀξιοῦντων νὰ λατρεύωνται.

Ὁ Πλωτῖνος ἐξ ἑνὸς μὲν παραδέχεται μονοθεϊσμόν, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκλαβὼν τὴν ὅλην ἐκ τοῦ ἑνὸς θεοῦ σειρὰν τῶν γεννηθέντων ὄντων ὡς θεοὺς κατέστησεν ὅλον σύστημα θείων ὄντων (II, 9, 9). Τούτων δὲ πρῶτόν ἐστιν ὁ θεῖος νοῦς ὁ καὶ δεύτερος θεὸς

καλούμενος· μετ' αὐτὸν δ' οἱ νοῖ (V, 5, 3). Καὶ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ καλεῖται θεὸς ὑπεραισθητός.

Κατωτέρα δὲ τάξεις θείων ὄντων εἰσὶν οἱ ἑρατοὶ θεοὶ, τὰ ἄστρον (IV, 1, 4. VI, 5, 12)· οἱ δὲ δαίμονες δὲν εἶναι θεοὶ, ἀλλ' ἡμίθεοι. Εἰς τούτους δὲ τοὺς θεοὺς καὶ τὰς μεταφυσικὰς σχέσεις αὐτῶν ἀναφέρονται οἱ μῦθοι τῆς τῶν πολλῶν θρησκείας. Ὁ μῦθος κατὰ Πλωτῖνον παριστᾷ τὴν τῶν ὄντων οὐσίαν ἱστορικῶς καὶ μερίζει τὰ νοήσει διαφέροντα εἰς χρονικὰς περιόδους (IV, 84. III, 5, 9).

Εἴτε ἐκ προθέσεως καὶ ἐν γνώσει εἴτε ἄνευ προθέσεως καὶ ἐν ἑλλείψει ἄλλης τινὸς μορφῆς τῶν ἰδεῶν τὸ εἶδος τοῦτο ἐξελέξαντο (V, 8, 6. I, 6, 8. IV, 3, 11. VI, 9, 11)· διὸ καὶ αἱ ἐν τῷ μύθῳ ἰδέαι ἀπὸ τῆς μορφῆς ταύτης λυθεῖσαι δύνανται νὰ παρασταθῶσι καθααί.

Ἀπὸ ταύτης τῆς ἀρχῆς ὁ Πλωτῖνος ἐρμώμενος εὐρίσκει ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἑλλήνων τὰς σπουδαιοτάτας φιλοσοφικὰς ἐννοίας. Ὁ πατὴρ τῶν θεῶν, ὁ Οὐρανός, ἐστὶ τὸ πρῶτον ὄν. Ὁ Κρόνος. καὶ ἐν ἄλλῃ ἀναφορᾷ, ὁ Ζεὺς ἐστίν, ὁ νοῦς. Ὁ Ζεὺς ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ. (V, 8, 12. V, 1, 4. III, 5, 8. IV, 4, 10). Αἱ (θηλυκαὶ θεότητες) θεαὶ σημαίνουσι ψυχὰς, οἱ θεοὶ (ἄρσενικαὶ θεότητες) ἀναφέρονται εἰς τὸν νοῦν.

Ἡ Ἀφροδίτη ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ· καὶ αὐτὴ διττὴ, οὐρανία καὶ πάνδημος, ὡς ἡ ψυχὴ διττὴ (III, 5. VI, 9). Ἡ Ἥρα ἀναφέρεται εἰς τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἡ Δήμητρα, Ἑστία εἰς τὴν τῆς γῆς (IV, 4, 27)· ὁ Ἀπόλλων ἐστὶ τὸ ἐν ἀφαιρουμένων τῶν πολλῶν (V, 5, 6). Ὁ Ἑρμῆς ἐστὶν ὁ λόγος (III, 6, 19). Δικαιολογεῖ δὲ οὐ μόνον τοὺς μύθους, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν, διότι τὸ θεῖον ἔχει τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν τῷ εἰδώλῳ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεταδιδομένην (1).

(1) IV, 3, 11. καί μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι σοφοὶ ὅσοι ἡδουλήθησαν θεοὺς αὐτοῖς παρῆναι, ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ποιησάμενοι, εἰς τὴν τοῦ παντός φύσιν ἀπιδόντες ἐν νῷ λαβεῖν, ὡς πανταχοῦ μὲν εὐάγωγον ψυχῆς φύσις, δέξασθαί γε μὲν ῥᾶον ἂν εἴη ἀπάντων, εἴ τις προσπαθῇ τι τεκτῆναι το ὑποδέξασθαι θυνάμενον μοῖραν τινὰ αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ Πλωτῖνος καὶ τὴν τῶν θεῶν λατρείαν θεμελιοῖ φιλοσοφικῶς. Ἡ φιλοσοφία ὁμῶς ἀνέκαθεν τὰ εἰδῶλα τῶν θεῶν εὖρε πρόσκομμα. Ὁ Πλωτῖνος καὶ ἐνταῦθα εὕρισκει τὸν λόγον, ὅτι ὁ νοητὸς ἥλιος μεταβιβάζει τὰ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἐντεῦθεν εἰς ἐκεῖθεν ὅπως μηδέποτε ἡ ψυχὴ μείνῃ ἔρημος, ἀλλ' αἰεὶ βλέπῃ εἰς τὸν νοῦν. Καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς λατρείας, ὃ εἰς τὸ περὶ προσευχῆς ζήτημα περιλαμβάνεται, στηρίζεται ἐπὶ τῆς συμπαθείας πάντων τῶν ὄντων. Αἱ εὐχαὶ εἰσακούονται διὰ τῶν ἄστρον, αἱ οὐσιωδέστεραι ἐνέργειαι ἔπονται ἀνευ βουλήσεως, ἐξ ἀνάγκης.

Ἐπειδὴ ἕκαστον θίγεται συμπαθητικῶς ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς, μεταδίδεται συμπαθητικῶς καὶ ἡ κίνησις τοῦ προσευχομένου κάτωθεν καὶ διὰ τῆς φυσικῆς συνεχείας προκαλεῖ ἀντίστοιχον τοῦ οὐρανίου σώματος ἐνέργειαν, εἰς ὃ ἡ προσευχὴ ἀπευθύνεται (IV, 4, 40 καὶ 41)· διὸ ἡ προσευχὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς συμπαθητικῆς ἐνεργείας ἥτοι μαγείας (IV, 4, 26), μεθ' ἧς ἵσταται ἢ πίπτει ἡ προσευχή.

Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος δὲν παραδέχεται φυσικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ δυναμικὰς, φαίνεται αὐτῷ ἡ ὅλη φυσικὴ συνέχεια μαγικὴ· διὸ νομίζει, ὅτι διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνεργεῖται ἀμέσως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, διότι τοιαύτην ἐνέργειαν ἐξηγεῖ ἐκ τῆς συμπαθείας τῶν ἀλόγων ἐν τῇ ψυχῇ. Ἐπὶ τῆς μαγείας στηρίζεται πᾶσα συμπάθεια, πᾶσα ἀντιπάθεια· ὅλα τὰ ἐρωτικὰ νομίζει μαγικά, τὴν ἔγερσιν ὑπὸ μουσικῆς ἐνέργειαν μαγικὴν, καὶ τὴν εἰς αὐτοσυντήρησιν ὁρμὴν, εἰς συνουσίαν, καὶ τὸν πρακτικὸν βίον ἐκλαμβάνει μαγικά (1).

Καὶ οὐ μόνον τὴν ἐνέργειαν τῆς μαγείας ἐκ τῆς συμπαθείας τῶν ὄντων καὶ ἐξ ἀναλογίας τῆς συμπαθητικῆς φυσικῆς ἐνεργείας ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν προσευχὴν (2). Ἐ-

(1) IV, 4, 43. καὶ γὰρ μηδενὸς μηχανωμένου ἄλλου πολλὰ ἔλκεται καὶ γοητεύεται, καὶ ἡ ἀληθινὴ μαγεία ἡ ἐν τῷ παντὶ φιλία καὶ τὸ νεῖκος αὖ· ἔρως ἐστὶν ὁ γόης ὁ πρῶτος καὶ ὁ φαρμακεύς... μόνη δ' ἡ θεωρία ἀγοστήτετος.

(2) IV, 4, 39. συντασσομένων δὲ πάντων αἰεὶ καὶ εἰς ἐν συντελούντων πάντων σημαίνεσθαι πάντα.

πειδὴ πάντα ἀλλήλοις συνέχονται, σημαίνουσιν ἄλλο ἐξ ἄλλου.

Παραδέχεται δὲ οὐ μόνον τὰ ἀστρολογικὰ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ζώων καὶ λοιπῶν, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ περὶ μαντικῆς θεωρία τοῦ Πλωτίνου δὲν διαφέρει τῆς τῶν Στωϊκῶν οὐσιωδῶς.

Ὁ Πλωτῖνος ἐξ ἀνάγκης παρεδέχετο τὴν πίστιν καὶ τὰς δεισιδαιμονίας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἃς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ, διότι ὁ φιλόσοφος δὲν καταστρέφει, ἀλλὰ καθιστᾷ καταληπτὰ.

Ἐντεῦθεν ὁμῶς φανερόν εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία τὸν ἐπιστημονικὸν χῶρον αὐτῆς ἐγκαταλιποῦσα ὑπέκυψε τῇ ἐπιρροῇ στοιχείων ἀλλοτριῶν, ἥτις τῷ ὅλῳ αὐτῆς χαρακτῆρι κατέστη ἐπικίνδυνος.

Ὁ Πλωτῖνος ἦν ἀνὴρ ἔξοχος, τέκνον ὁμῶς ὢν ἔθνους εἰς διάλυσιν προβαίνοντος καὶ χρόνου γεγηρακότος καὶ ἰδίαν μὴ ἔχων ἀρχὴν δὲν ἠδυνήθη τὰς τῶν ἄλλων ἀρχὰς νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν ὅλον ὀργανικὸν σύστημα (Ritter Gesh. d. Phil. IV, 666).

3. ΑΜΕΛΙΟΣ.

Τὸ πρότερον Γεντιλιανὸς μετωνομάσθη εἰς τὸ μετέπειτα Ἀμέλιος· οὗτος λέγεται, ὅτι πρότερον ἤκουσε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἔπειτα, ἐν ἔτει 246, ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη παρὰ τῷ Πλωτίνῳ διέμεινεν (Πορφυρ. 6. Πλωτ. 3. 5. 18).

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ (ἐρμηνεῖται εἰς τοῦ Πλάτωνος Προκλ. Τιμ. 24, 94), ἃ δὲν φαίνονται πολλοῦ λόγου ἄξια, ἀπώλοντο πλὴν τινων ἀποσπασμάτων (Πορφ. 3 καὶ ἐφ.)· συνέγραψε καθ' ὕφος ῥητορικόν. Ὁ Ἀμέλιος ἠκολούθησε τῷ Πλωτίνῳ διακρινόμενος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀγροϊκὴν κατάληψιν τινῶν ἐννοιῶν καὶ κατὰ τὰς δεισιδαίμονας δόξας.

Ὁ Πλωτῖνος τὸν νοῦν ὑπέλαβεν ὡς τὸν δημιουργὸν (Πλωτ. ἐνν. IV, 4, 10. III, 5, 8). Ἐν δὲ τῷ νῷ διέκρινε τὰς ἀναφορὰς τοῦ ὄντος, τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου. Ἐκ δὲ τούτων τῶν ἀναφορῶν τοῦ Πλωτίνου ἐποιήσατο ὁ Ἀμέλιος ὑποστάσεις διαφόρους, καὶ διὰ τοῦτο κάμνει λόγον περὶ τριῶν νόων,

τριῶν βασιλέων, τριῶν δημιουργῶν· ὁ πρῶτος νοῦς ἐστὶν αὐτῷ τὸ ὄν ἥτοι ἡ ὑπεραισθητὴ οὐσία, ὁ δεύτερός ἐστὶν ὁ ἔχων τοῦτο τὸ ὄν κατὰ μέθεξιν, ὁ τρίτος ὁ μετέχων τοῦ δευτέρου καὶ δι' αὐτοῦ ἐποπτεύων τὸν πρῶτον νοῦν· ὁ πρῶτος δημιουργεῖ μόνον διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ὁ δεύτερος δι' ἐπιταγῆς καὶ ὁ τρίτος δι' ἐνεργείας (Πρόκλ. εἰς Τίμ. 93). Ὁ Ἰούλιος Σίμων νομίζων ὅτι ὁ Ἀμέλιος δημιουργὸν ἐνοεῖ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν δὲν ἐκλαμβάνει ὀρθῶς, διότι οὗτος δημιουργὸν ἐνοεῖ τὸν νοῦν (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὁ Πλωτῖνος παρεδέχετο μίαν ψυχὴν, ἐξ ἧς αἱ ἴδιαι. Ὁ δ' Ἀμέλιος ἐκ τῶν ἰδίων ψυχῶν μίαν ἐποίησατο, πληθύνων αὐτὴν σχέσεσι καὶ τάξεσιν (Στοβ. ἐκλ. I, 902. I, 888. 898. Προκλ. Τιμ. 205). Ἡ δὲ ψυχὴ αὕτη τοῦ Ἀμελίου εἶναι, ὡς φαίνεται, ὁ λόγος τοῦ Ἰωάννου (1). Ἐν δὲ τῇ ἀριθμητικῇ μυστικῇ Προκλ. εἰς Τίμ. 205), ἐν τῇ ἀλληγορικῇ ἐξηγήσει καὶ ἐν τῇ λατρεία δεικνύται τοῦ Νουμηνίου συγγενέστερος ἢ τοῦ Πλωτίνου.

4. ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ.

Πρότερον μὲν ὠνομάζετο Μάλχος, ἔπειτα δὲ μετωνομάσθη ὑπὸ μὲν Ἀμελίου βασιλεὺς, ὑπὸ δὲ Λογγίνου Πορφύριος. Οὗτος ἀποκαλεῖ αὐτὸν Τύριον· ἦτο δὲ ἐταῖρος ἐν τοῖς μάλιστα Πλωτίνου· ἐγεννήθη ἐν ἔτει 232 ἢ 233. Τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν παρὰ Λογγίνῳ διδασχθεὶς ἤλθεν εἰς Ῥώμην τριακοντούτης πρὸς τὸν Πλωτῖνον (Πλωτ. β. 7). Καὶ πρῶτον μὲν ἀντέταξε τῇ τοῦ Πλωτίνου θεωρίᾳ τὴν περὶ ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ Ἀμελίου ὁμως

(1) Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 19, 1. καὶ οὗτος ἄρα ἦν λόγος, καθ' ὃν αἰεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιόσπει, καὶ νῆ Δι' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξία καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι δι' οὗ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι· καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ καὶ τοῦ τηνικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον. Ἀνκλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἄνθρωπον καταχθῆναι.

ἀναιρεθεὶς ἡσπάσατο τὴν τοῦ Πλωτίνου θεωρίαν· τοῦ Πλωτίνου ἠκροάσατο ὁ Πορφύριος τέσσαρα ἔτη· εἰς μελαγχολίαν ὁμῶς πεσὼν καὶ εἰς ἀπελπισίαν καὶ διανοούμενος νὰ αὐτοχειριασθῇ μετέβη κατὰ προτροπὴν τοῦ Πλωτίνου εἰς Σικελίαν, καὶ θεραπευθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην μετὰ τὸν τοῦ Πλωτίνου θάνατον καὶ ἐκεῖ μέχρι τοῦ 304 μ. Χρ. διέμεινεν (Πορφ. 6. Πλωτ. 1. Εὐνάπ. 6. Πορφ.). Ὁ Πορφύριος διέταξε καὶ ἐξέδωκε τὰ τοῦ Πλωτίνου βιβλία διαιρέσας αὐτὰ εἰς ἕξ Ἑννεάδας καὶ ἕτερα συγγράφας οἷον τὰς πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμάς, τὸν βίον τοῦ Πλωτίνου, κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ ἀποχῆς καὶ πολλὰ ἄλλα (Εὐνάπ. 6. Πορφ. 7. August. Civ. Dei XIX, 22).

Τὸ ὕφος τοῦ Πορφυρίου ἦτο ἡδὺ καὶ γλαφυρόν. Ὁ ἀνὴρ ἦτο δξύνους, ἠθικὸς, κριτικὸς, ἡρμῆνευσε καὶ ἐσήγαγεν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν σχολὴν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους (Σιμπλ. κατηγ. 1, 13), ἰδίως δὲ τὰ λογικά (εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστ. κατηγ., περὶ ἑρμην., ἀναλυτ. προτέρων, φυσικῆς, μετεωρολογικῶν, ψυχῆς, μεταφυσικῆς κλπ.).

Ἐπειδὴ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία εἰς τὴν θρησκείαν ἀνεφέρετο, κατεπολέμησεν ὁ Πορφύριος τὴν δεισιδαιμονίαν, ἔφερεν εἰς εὐσέβειαν καὶ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐζήτησε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς θρησκείας, καὶ οὕτως ἔστησε τὴν γέφυραν μεταξὺ τῆς τοῦ διδασκάλου του φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας τοῦ μαθητοῦ του Ἰαμβλίου.

Ἡ σκοπὸς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας κεῖται κατὰ Πορφύριον ἐν τῷ ἠθικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ, ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ καὶ τῇ καθαρᾷ ἐνεργείᾳ του. Ἡ ἐπιστήμη ἡ ὁδηγήσουσα ἡμᾶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν δὲν ὑφίσταται ἐν λόγοις καὶ γνώσεσιν, οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη τοῦ πρώτου ὄντος ἐπαρκεῖ, ἀλλ' ἡ γνῶσις αὕτη προτίθεται νὰ εἰσαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ζῶμεν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς γνώσεως ἡμῶν αὐτῶν. Αἱ γνώσεις ἡμῶν εἰσι μέσα καθαρτικά (περὶ ἀποχ. I, 29)· ποίαν ἀξίαν ἔχει ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ νὰ θεραπεύσῃ τὰς νόσους τῆς ψυχῆς; τί ἄλλο ἔσται ὁ φιλόσοφος ἢ ἰατρός τῆς ψυχῆς; ὥστε κυρία ἀφορμὴ τῆς φιλοσοφίας φαίνε-

ται ἡ ἱσσις τῆς ψυχῆς, ἡ θεωρητικὴ ἐνέργεια κατωτέρα τῆς πρακτικῆς χρείας (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. IV, 7, 1).

Ὅπως ὁμως ἡμᾶς αὐτοὺς γνωρίσωμεν, πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὸ νοητικὸν καὶ σωματικὸν, καὶ τὸ μὲν ὑλικὸν νὰ ἀπεκδυθῶμεν, νὰ στραφῶμεν δὲ εἰς ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὑπῆρχομεν πρὶν ἢ πέσωμεν εἰς τὸ ὑλικόν· ἀπὸ δὲ τοῦ ὑλικοῦ καθαριζόμενοι ἐρχόμεθα διὰ τῶν ἰδεῶν εἰς τὸν θεόν· ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτὸν ἔλθωμεν, πρέπει ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ λησμονήσωμεν καὶ τῷ θεῷ νὰ δοθῶμεν, ὅς ἀφομοιοῖ ἡμᾶς αὐτῷ. Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ Πορφύριος καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ θεωρίᾳ ἔπεται τῷ Πλωτίνῳ (ἀφορμ. πρὸς τὰ νοητ. 31). Τινὰ ὁμως περὶ τοῦ νοῦ ἠρεύνησεν ἀκριβέστερον τοῦ Πλωτίνου, καὶ ταῦτα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάκρισιν πολλῶν νοητῶν τάξεων (Προκλ. εἰς Τιμ. 93. 258. Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 111). Ὅμοίως δὲ ὁ Πορφύριος ἔπεται τῷ Πλωτίνῳ περὶ τῆς σχέσεως τῶν νοητικῶν ὄντων πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὸ σωματικὸν (ἀφορμ. 25 καὶ ἐφ.). Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ γεννώμενον παραδέχεται ἀτελέστερον τοῦ γεννῶντος (ἀφορμ. 2. 4. 24. 35). Ἡ ψυχὴ κατ' αὐτὸν δὲν ἐνοῦται ἀμέσως μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔφεσιν αὐτῆς πρὸς τὸ σωματικὸν γεννᾷ ἐξ ἑαυτῆς δύναμιν κατωτέραν καὶ συγγενεστέραν τῷ σώματι, μετ' αὐτοῦ ἐνουμένην· ὥστε ἡ ψυχὴ καθ' ὑπαρξιν δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ σώματος· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τὸ νοητικὸν τοῦ σωματικοῦ, ὅτι τὸ μὲν νοητικὸν εἶναι πανταχοῦ ἀμερές, διότι ἡ νοερὰ οὐσία εἶναι ὁμοιομερής· τὸ ἀσώματον περικλείεται ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου, τὸ δ' ἀνώτερον εἶναι αἴτιον τοῦ κατωτέρου, διότι τὸ ἀνώτερόν ἐστι πανταχοῦ χωρὶς νὰ ᾔηται ἐν τῷ κατωτέρῳ (ἀφορμ. 31). Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἀσώματου καὶ σωματικοῦ. Τὸ ἀσώματον εἶναι πανταχοῦ ὅλον (ἀφορμ. 35), πάρεστι τῷ σωματικῷ· ἡ παρουσία ὁμως αὐτοῦ δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ δυναμικὴ (ἀφ. 37)· καὶ ἐπειδὴ εἶναι δυναμικὴ, γίνεται ἐν ᾧ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ἡ μὲν ψυχὴ τηρεῖ καὶ μεταδίδει τὴν ιδιότητά αὐτῆς τῷ σώματι (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθ. 60).

Αἱ περὶ φύσεως ἔρευναι τοῦ Πορφυρίου ἔχουσιν ἀξίαν κατω-

τέραν τῶν τοῦ Πλωτίνου (Σιμπλ. φυσ. 2). Αἱ δὲ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας θεωρίαι, περὶ προϋπάρξεως καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, περὶ σχέσεως τῶν ἰδίων ψυχῶν πρὸς τὴν κοινὴν, δὲν διαφέρουσι πῶν τοῦ Πλωτίνου· εἰσὶ μὲν πολλοῦ λόγου ἄξιοι, δὲν λύουσιν ὅμως τὰς δυσχερείας τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Πορφύριος ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ ἔχει ὅλους τοὺς λόγους τῶν ὄντων· εἰ μὲν λάβει ἔξωθεν ἀφορμὴν νὰ ἐνεργήσῃ, προέρχεται ἡ αἴσθησις, εἰ δὲ τὴν ἀφορμὴν λάβει ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς ἑαυτὴν, τὸ νοεῖν, εἰ δ' ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ νοῦ ἐνεργείας, προέρχεται ὁ νοῦς φέρων τὰς ἰδέας εἰς τὸ συνειδὸς (ἀφ. 16 καὶ ἐφ. ad Marc. 26).

Αἱ νοητικαὶ ἐνέργειαι ἀνάγονται εἰς μίαν πρώτην, ἥτις κατὰ τὴν ιδιότητα τῶν ἀντικειμένων, τῇ οἰκείᾳ ἐκάστου οὐσίᾳ, λαμβάνει μορφήν διάφορον, ἐν νῷ μὲν νοερῶς, ἐν ψυχῇ δὲ λογικῶς, ἐν φυτοῖς σπερματικῶς, ἐν σώματι εἰδωλικῶς, ἐν δὲ τῷ ἐπέκεινα ἀνεγνωστῶς τε καὶ ὑπερουσίως (ἀφορμ. 10)· ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ καὶ ἐν ταῖς παθητικαῖς καταστάσεσι· μόνον δὲ τὸ σῶμα πάσχει· ἡ μὲν αἴσθησις προέρχεται ἐκ τοῦ σώματος, τὸ δὲ νοεῖν αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι καθαρὸν· τὸ δὲ ζῆν, θνήσκειν, πάσχειν ὑπάρχει τῷ συγκειμένῳ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐχὶ τῇ ψυχῇ ὡς τοιαύτῃ (ἀφορμ. 19. 22 καὶ ἐφ.). Ὁ θεὸς τοῦ Πορφυρίου εἶναι τὸ ἀπλοῦν ἐν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ὑπερκόσμιος ψυχὴ.

Τὸ ἐν ἀπλοῦν, τὸ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὄντος καλεῖται θεός. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὃ μόνον ἐκστάσει ὀρώμεν, ἐστὶν ὁ νοῦς, ἡ ἀληθὴς οὐσία ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ᾔῃ χωριστὸς τοῦ νοητοῦ, διότι αἰδίως ἐνεργεῖ, εἶναι τὸ νοητὸν τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ. Μετὰ δὲ τὸν νοῦν ἐστὶν ἡ κοινὴ ψυχὴ, ὁ δημιουργός.

Τὸ δὲ ζήτημα, πότερον ἤρξατο ὁ κόσμος ἐν χρόνῳ ἢ εἶναι αἰδίος, εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ ζητήματι, πότερον ἦτο ὁ δημιουργὸς αἰεὶ ἐνεργεῖα ἢ δυνάμει; Ἐὰν ὁ δημιουργὸς ἡδύνατο τὸν κόσμον νὰ δημιουργήσῃ ἀπ' αἰῶνος καὶ δὲν ἐδημιούργησεν, ὅταν ὤριστα νὰ δημιουργήσῃ, καὶ ὤριστα ἄνευ λόγου, τοῦτο εἶναι ἄτοπον καὶ τῇ ἡθικῇ τοῦ θεοῦ τελειότητι ἐναντίον. Ἐὰν δὲν ὑπῆρ-

χεν αὐτῷ ἡ δύναμις, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο παντοδύναμος. Εἰ δ' ἤρξατο ὁ κόσμος ἡ ὕλη ἦτο προτέρα τοῦ ὄντος· ἀδύνατον ὁμῶς εἶναι νὰ κινηθῇ τι μὴ ὄντος αἰτίου ἐνεργείᾳ (Ἀριστ. μετ. XII, 6).

Ἐὰν ὁ κόσμος ὑποτεθῇ ὅτι δὲν ἤρξατο ἐν χρόνῳ, δὲν ἔπεται, ὅτι εἶναι αἰτίδιος. Πᾶν τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπὸ τινος καὶ πρὸς τι· τὸ δὲ πρὸς τι κινούμενον δὲν εἶναι τέλειον, τὸ δὲ μὴ τέλειον δὲν εἶναι αἰτίδιον. Ὁ κόσμος εἶναι διαιρετός, κινητός, ἄρα δὲν εἶναι τέλειος, ἐπομένως οὐδ' αἰτίδιος.

Ὁ Πορφύριος τὴν τῶν ὅλων ψυχὴν ὑποθέτει ἐν ἅπασι τοῖς σώμασιν ἀγέννητον καθὼ ἀσώματον. Ἡ ψυχὴ αὕτη εἶναι ἡ τοῦ παντός φύσις (ἀποχ. II, 37), ἐκτεινομένη πανταχοῦ οὐδένα τόπον πληροῖ (ἀφορμ. 31), ἐστὶν ἀπειροδύναμος, ἀσώματος δ' οὔσα διήκει διὰ πάντων (ἀφορμ. 26). Ὁ Πορφύριος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως συνέγραψεν ἴδιον σύγγραμμα (περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Στοβ. ἐκλ. II, 366). Ἐν αὐτῷ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ τοῦ κακοῦ αἰτία δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς (Στοβ. ἐκλ. I, 896).

Ὁ Πορφύριος τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας εἰς μίαν ἀνάγκην καταφέρεται κατὰ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ποιουμένων λόγον περὶ μερῶν ψυχῆς, διότι μέρη ἔχει μόνον τὸ σύνθετον, ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι ἀμερῆς καὶ μόνον ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα προέρχονται διάφορα εἶδη ἐνεργειῶν· ὥστε ὀρθότερον εἶναι νὰ γίνηται λόγος μόνον περὶ δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ οὐχὶ περὶ μερῶν αὐτῆς. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψὶν θεωρεῖ καὶ τὴν τῶν ἰδίων ψυχῶν σχέσιν πρὸς τὴν κοινὴν, ἥτις ἔχει τὰς ἰδίας ψυχὰς ἐν ἑαυτῇ ὡς δυνάμεις χωρὶς ἐν αὐταῖς νὰ μερίζηται· αὕτη διακρίνεται τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ εἶναι οὐσία ἡ αὐτὴ μετ' αὐτῶν (ἀφορμ. 39). ἐπειδὴ δὲ παραδέχεται οὐσιώδη διαφορὰν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν καὶ τῶν ψυχῶν τῶν ζώων, δὲν παραδέχεται μετὰβασιν ἀνθρωπίνων ψυχῶν εἰς σώματα ζώων, ἀλλὰ μόνον εἰς σώματα ἀνθρώπινα (Στοβ. ἐκλ. 1048). Ἔτι δὲ παρεδέχετο, ὅτι ὅλαι αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον μεταβαίνουσιν εἰς νέα σώματα (ἀφορμ. 22 καὶ ἐφ.), διότι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ προσωριστο νὰ ὑπάρχῃ ἐν κοινῷ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκειμένῳ,

Πρὸ δὲ τῆς εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ἐπίγειον βίον διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ τῶν ἀπλανῶν ἀστρῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 1054), ὅθεν καταβαίνει διὰ τῶν πλανήτων εἰς τὴν γῆν ἐνδεδυμένη πνεῦμα (ἀερῶδες ἔνδυμα) (ἀφορμ. 32. Προκλ. Τιμ. 311). αἱ καθαρὰὶ ψυχαὶ φέρουσιν αἰθέρια σώματα, αἱ δ' ἥττον καθαρὰὶ ἡλιοειδῆ, καὶ ἡ τρίτη τάξις σεληνοειδῆ (ἀφορμ. 32. Στοβ. ἐκλ. I, 924). Αἱ καθαρὰὶ ψυχαὶ προσδοκῶσι βίον θεωρητικόν (Στοβ. ἐκλ. I, 1022). ἐν τούτῳ τῷ βίῳ ἐξαφανίζεται ἡ μνήμη τοῦ ἐπιγείου, αἱ φαντασίαι, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς· διότι ἡ ψυχὴ ἀπαλλαχθεῖσα τοῦ σώματος δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς τελείαν σοφίαν (August. C. Δ. X, 29). Αἱ ψυχαὶ μεταναστεύσασαι τιμωροῦνται κατ' ἀξίαν, ὡς ἐπρέσβευε καὶ ὁ Πλωτῖνος, αἱ δ' ἐν Ἄδου τιμωροῦνται διὰ τῶν φαντασιῶν τῶν γεννωμένων ἐκ τῆς τῶν ἐγκλημάτων τῶν μνήμης (Στοβ. ἐκλ. I, 1022). Ὁ Πορφύριος παρεδέχετο καὶ πολλὰς τοῦ πλήθους δεισιδαιμονίας κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν, καθὼς καὶ τὸν μῦθον τὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὴν τοῦ βίου ἐκλογὴν (ἀποχ. I, 31. II, 46).

Καὶ ἐν τῇ ἡθικῇ διατηρεῖ τὸν δυαδισμόν μετὰ Πλωτίνου ἀποφαινόμενος ψυχὴν καὶ σῶμα ἀλλήλοις ἀντίθετα. Τὸ σῶμα ὡς μολύνον ἡμᾶς πρέπει ν' ἀπεκδυθῶμεν (ἀποχ. I, 31)· ἡ πρὸς τὸ σῶμα ῥοπή σκοτίζει τὸν νοῦν (ἀποχ. 41). Ἴνα ἡ ψυχὴ ἀφίχθῃ εἰς τὴν ἐποπτείαν, πρέπει νὰ ἀποστῇ τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῶν ὕλικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, καὶ νὰ λύσῃ τὸν δεσμόν τὸν δεσμεύοντα αὐτὴν ἐν τῷ σώματι (ἀφορμ. 42). Ὁ Πορφύριος διακρίνει δύο εἶδη θανάτου, τὸν φυσικόν, ὃς μόνον τὸν φυσικόν λύει δεσμόν, καὶ τὸν φιλοσοφικόν, ὃς ἐστὶν ἡ αὐτοσυναφὴς τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος ἔνωσις· διὰ τοῦτο δὲν ἐγκρίνει καὶ τὴν αὐτοχειρίαν· διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς συνταυτίζεται μετὰ τῆς τοῦ καθαρμοῦ.

Τὰς ἀρετὰς ὁ Πορφύριος διαιρεῖ εἰς τέσσαρας τάξεις, δηλαδὴ εἰς πολιτικὰς, καθαρτικὰς, ψυχικὰς καὶ νοεράς· τούτων δὲ αἱ μὲν πολιτικαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς μετριοπάθειαν, αἱ δὲ καθαρτικαὶ καὶ εἰς ἀπαλλαγὴν ἀποβλέπουσαι ἀπὸ τοῦ ἐπιγείου τελειο-

ποιοῦνται ἐν τῇ ἀπαθείᾳ, αἱ δὲ ψυχικαὶ ἀφορῶσι τὴν τῆς ψυχῆς τροπὴν εἰς τὸ αἷτιον αὐτῆς, τὴν νοερὰν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν ἥτοι τὴν θεωρίαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ ψυχικὴ ἀρετὴ ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ, εἶναι ἡ τοῦ νοῦ ἀρετὴ οἷον παράδειγμα τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς. Ὁ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς πράττων εἶναι ἀνὴρ χρηστός, ὁ κατὰ τὰς καθαρτικὰς δαιμόνιος ἥτοι δαίμων ἀγαθός, ἀγαθοδαίμων, ὁ δὲ πρὸς τὸν νοῦν τραπεῖς θεός, ὁ δὲ τὴν παραδειγματικὴν ἀρετὴν ἔχων πατὴρ θεῶν. Ὁ ἔχων τὰς ἀνωτέρας ἀρετὰς ἔχει καὶ τὰς κατωτέρας, οὐχὶ δ' ἀντιστρόφως (ἀφορμ. 34). Ἡ καθαρτικὴ ὁμοῦς ἀρετὴ ἐστὶν ἀναγκαία, διότι φέρει εἰς τὴν ἀνωτέραν. Ἵνα δ' εἰς αὐτὴν ἀφίκηται, πρέπει νὰ ἀπογυμνωθῇ ὅλως· ὁ πρῶτος σταθμὸς πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ αὐτογνωσία, ἡ βεβαιότης ὅτι τὸ σῶμα εἶναι τῇ ἀληθινῇ τοῦ ἀνθρώπου οὐσίᾳ ἀλλότριον· ὁ δὲ δεύτερος ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴ, ἡ μετριότης τῶν ἀναποφεύκτων ἀπολαύσεων, δηλαδὴ τῶν ἀναγκαιῶν πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ ὑγείας (ἀποχ. I, 33), ἡ κατὰθλιψις τῶν παθῶν· ὁ δὲ μέγιστος σταθμὸς εἶναι ἡ μετὰβασις εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀρετὴν ἀποκτωμένην διὰ τελείας ἀπαθείας (ἀφορμ. 34).

Ὁ Πυρφόριος ζητῶν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀναποφεύκτως ἀναγκαιῶν πρὸς τήρησιν τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς θεωρεῖ ὅλα τὰ ἄλλα ἀκαθαρσίαν, οἷον συνουσίαν, ἐπίσκεψιν θεάτρου, χορὸν, τροφὴν κρέατος καὶ λοιπῶν· καὶ ἦτο ἐπόμενον ἡ θεωρία αὕτη νὰ φέρῃ εἰς ἀσκητικὴν ἠθικὴν (ἀποχ. I, 42. I, 33. I, 1. II, 49). Ἡ δ' ἀφορμὴ ταύτης τῆς ἀσκητικῆς παρίσταται ἐν τῷ δόγματι, ὅτι ἕκαστον μετ' ἀλλοτρίου μιγνύμενον μολύνεται· ἡ συνουσία μολύνει ἀμέσως μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡττᾶται ἀπὸ τῆς ὕλικῆς ἡδονῆς, ἐμμέσως δ' ὅτι ἔνεκα τῆς νέας γεννήσεως δεσμεύει ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμεις νοεράς. Ὁμοίως καὶ ἡ κρεοφαγία μολύνει ὡς τρέφουσα τὰς ὕλικὰς ὁρμάς (ἀποχ. II, 13. III, 18. IV, 20. IV, 18). Αἱ νουθεσίαι του, λέγει, ἀποτείνονται ἀνθρώπῳ λελογισμένῳ τίς τε ἔστι καὶ πόθεν ἐλήλυθε ποῖ τε σπεύδειν ὀφείλει. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι αὐτῷ ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία δὲν ἐπαρκεῖ, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀσκητικὴ.

Ἐκ τῆς ἡθικῆς ταύτης τοῦ Πορφύριου πορείας ἐξαρτᾶται καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν. Ὁ Πορφύριος μὴ εὐρίσκων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία ἡρεμίαν, διότι ἡσθάνετο τὰς ἐλλείψεις τῆς φύσεως, παρέλαβε παρὰ τὴν θείαν δύναμιν δαιμόνιον ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἵνα αὐτὴν πολεμήσῃ προσέλαβε σύμμαχον τὴν θρησκείαν (ad Marc. 17).

Πρότερον μὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν πίστιν· ὕστερον δὲ αἱ τῶν πολλῶν δόξαι περὶ θεοῦ ἐφαίνοντο ἀσεβεῖς (1)· καὶ πέποιθεν, ὅτι ἡ καλλίστη καὶ μόνη θεοσέβεια εἶναι ἡ θεογνωσία καὶ τὸ εὐσεβεῖς καὶ θεοειδὲς φρόνημα (ἀποχ. II, 51)· ὁ θεός, ἔλεγεν, οὐδενὸς δεῖται· ὁ σοφὸς δεῖται μόνου τοῦ θεοῦ· ὁ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ ναὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ σοφοῦ· ὁ ἀληθὴς ἱερεὺς ὁ σοφός (ad Marc. 11. 16. 19). Ὁ θεὸς δὲν ζητεῖ μακρὰς προσευχὰς καὶ θυσίας, ἀλλὰ βίον εὐσεβῆ· τὸν θεὸν δὲν ἐνδιαφέρουσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ τὰ ἔργα· ὁ ἄγνός κατὰ τὸν βίον καὶ ἐλεύθερος κενῆς δόξης εἶναι ἄξιός να προφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Τῷ ὑψίστῳ θεῷ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προσφέρωνται ὑλικά, διότι ταῦτα εἶναι ἀκάθαρτα, ἀλλὰ νὰ λατρεύηται ἐν σιγῇ καὶ ἱεροῖς λογισμοῖς. Τοὺς δ' ἄλλους θεοὺς νὰ ἱκετεύωμεν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ (ἀποχ. II, 34. ad Marc. 12)· βέλτιόν ἐστι τὸ νὰ μιμώμεθα αὐτοὺς ἢ νὰ ἐπικαλώμεθα. Ὅτι δὲ πολλὰ τῆς θρησκείας καὶ λατρείας ἀπήρεσκον αὐτῷ, ἀποδεικνύει ἡ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον ἱεροφάντην Ἀνεβὼ ἐπιστολὴ αὐτοῦ περιέχουσα ζητήματα καὶ ἀμφιβολίας, περὶ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἡσχολήθησαν.

Τί ἐστίν, ἐρωτᾷ ὁ Πορφύριος, ἐκεῖνο, δι' οὗ αἱ τάξεις τῶν θεῶν διακρίνονται; μόνον αἱ ἐνέργειαι καὶ καταστάσεις αὐτῶν ἢ τὰ σώματα; Τί τὸ πρῶτον αἷτιον ἡγοῦνται Αἰγύπτιοι, πότερον νοῦν ἢ ὑπὲρ νοῦν, καὶ εἰ τῷ δημιουργῷ τὰ αὐτὰ ἢ πρὸ τοῦ δημιουργοῦ; Τί εἰσιν οἱ ἐπίγειοι καὶ οἱ ὑπόγειοι θεοί, οἱ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος; δὲν οἰκοῦσι πάντες οἱ θεοὶ ἐν οὐρανῷ;

(1) Ad Marc. 17· ἀσεβῆς οὐχ οὕτως ὁ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν μὴ περιέπων, ὡς ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας τῷ θεῷ συνάπτων. ἀποχ. II, 4.

εἰσὶν ἐγγχώρως καὶ σωματικῶς κεχωρισμένοι, καὶ πῶς ὄντες τοιοῦτοί εἰσιν ἓν; ὑπόκεινται οἱ θεοὶ τοῖς πάθεσιν, εἰσὶν αἰσθητοὶ καὶ ψυχικοὶ, ὡς τοῦτο αἱ προσευχαὶ καὶ οἱ ἱλασμοὶ ὑποθέτουσι, καὶ τίς ἡ διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν δαιμόνων; εἰ μὲν ἐκεῖνοι ἀσώματοι, οὗτοι δ' οὐ, πῶς δύνανται τὰ οὐράνια σώματα θεοὶ νὰ κληθῶσι; Πῶς τινες τῶν θεῶν καλοῦνται εὐεργετικοί, τινὲς δὲ κακοποιοί; τί τὸ συνδέον τοὺς ὁρατοὺς μετὰ τῶν ἀοράτων; κατὰ τί διαφέρουσιν οἱ δαίμονες ἀμφοτέρων; τί τὸ διακριτικὸν τῶν ψυχῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν δαιμόνων; τίνα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐμφανίσεως τῶν θεῶν, τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ψυχῶν; τίς ἡ οὐσία τῆς μαντείας; πῶς ἐξηγοῦνται τὰ τῶν προφητῶν ὄνειρα καὶ αἱ ἐκστάσεις; ποῖον τὸ αἷτιον, ὅτι ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο φέρει εἰς ἐκστασιν, ὅτι τὸ σημεῖον ὅτε μὲν ἐκ τούτου, ὅτε δ' ἐξ ἄλλου προέρχεται; ποία ἡ σχέσις τῆς θεότητος πρὸς τὴν μαγείαν; εἰσὶν οἱ θεοὶ τοῖς μάντεσιν ὑποχείριοι, αἱ ἐμφανίσεις τῶν θεῶν καὶ δαιμόνων λαμβάνουσι χώραν πράγματι ἢ ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν μόνον ἢ ἀμφοτέρᾳ εἰσιν ὁμοῦ; πηγάζει ἡ γνῶσις τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐκ τοῦ θεοῦ; δὲν εἶναι ἴσως ἡ μαντεία φυσικὴ μόνον ἐνέργεια τῶν ἐν χρήσει μέσων καὶ τῆς συμπαθείας τῶν τοῦ κόσμου μερῶν; ἢ ἔχουσι δίκαιον οἱ ἀνάγοντες αὐτὴν εἰς ἀπάτην κατωτέρων δαιμόνων; (ad. Marc. 2. 12). Πῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνώτερα ὄντα ἐκτελοῦσι τὰ ἐπιτάγματα τῶν ἀνθρώπων; πῶς ὅτι αὐτὰ εἰς ἀδίκους καὶ ἀνιέρους πράξεις συντρέχουσι ζητοῦντα κάθαρσιν παρὰ τῶν ὑπηρετῶν των; πῶς, ὅτι αὐτὰ ἐπὶ τῷ φόνῳ ζώων χαίρουσιν, αἶματι καὶ θυσίαις; πῶς, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἄστρα διὰ παιδαριωδῶν ἀπειλῶν καὶ ἀλαζονικῶν ψευδολογιῶν ἀναγκάζονται; Τίνα ἔννοιαν ἔχουσι τὰ θαυμάσια, ἃ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς τῶν προσευχῶν τύποις ἐκφράζονται οἷον περὶ ἡλίου, τίς ἡ χρεῖα ὀνομάτων, ἃ οὐδὲν σημαίνουσι, διὰ τί βαρβαρικά ὀνόματα θεωροῦνται ἐνεργητικώτερα ἢ ἐλληνικά, ὡς ἂν οἱ θεοὶ ἔχωσι καὶ ἐγγχωρίους γλώσσας ὡς οἱ ἄνθρωποι; Τί πρέπει ἡ ἀστρολογία νὰ θεωρηθῇ; ἐν τίνι συναφείᾳ ἵσταται ὁ δαίμων τοῦ ἀν-

θρώπου μετὰ τοῦ ἄστρου, ὑφ' ᾧ γεννᾶται ; ἐπὶ τίνος στηρίζονται οἱ ἀστρολογικοὶ κανόνες, καὶ πῶς δυνατόν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς γεννήσεως νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἀστροθεσία ; ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἓνα δαίμονα μόνον, ἢ ἕκαστον μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον ; ἢ ὁ δαίμων δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ὁ νοῦς ; εἶναι ἡ θεουργία καὶ ἡ μαντικὴ ἡ ἀληθὴς ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ ἐὰν οἱ μάντις προβλέπωσι τὰ μέλλοντα εἰσὶν εἰς κατὰστασιν νὰ μεταχρισθῶσιν αὐτὴν πρὸς ἴδιον αὐτῶν ἀγαθόν ; Εἰ δὲ πρέπει νὰ ζητηθῇ, ἂν οἱ θεουργοὶ τοῦτο δὲν ζητοῦσι, φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ ἐξηγήσεις αὐτῶν δὲν ἔχουσιν ἀξίαν, καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια δὲν ἀποκαλύπτεται αὐτοῖς, φανερόν, ὅτι δὲν ἡσχολοῦντο περὶ ἀγαθοὺς δαίμονας, ἀλλὰ περὶ κακοὺς καὶ ἐπινοήματα ἀνθρώπινα.

Καίτοι δ' ὁ Πορφύριος κατέδειξε τὰ ἀσθενῆ τῆς τῶν πολλῶν θρησκείας, δὲν ἐγκατέλιπεν ὅμως αὐτὴν ὅλως· καίτοι χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ δειλίας δὲν ἐγκατέλιπε, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ δι' ἄλλας αἰτίας (August. C. Δ. X, 26. Πρ. Τιμ. 64)· διότι ὁ ἀσεβὴς καὶ ὁ τὴν εἰμαρμένην πιστεύων πρέπει νὰ ἀπορρίψῃ ἀκολούθως τὴν προσευχὴν (ἀφορμ., 11. 30), ὁ τὴν πρόνοιαν ὅμως πιστεύων πρέπει νὰ μένῃ σταθερός· ἡ προσευχὴ προσήκει τῷ ἐναρέτῳ μᾶλλον ὥς συνδέουσα αὐτὸν μετὰ τοῦ θεοῦ. Ὁ ἐν σώματι δεσμευμένος πρέπει νὰ δέηται, ὅπως οἱ θεοὶ μεταφέρωσιν εἰς ἀνώτερον κόσμον διὰ τῆς ἀρετῆς, εἰς τοὺς ἀληθεῖς γεννήτορας αὐτοῦ· ἡ τοῦ μέρους σωτηρία ὑφίσταται ἐν τῇ ἐπανόδῳ πρὸς τὸ ὅλον, ὅθεν ἡ ὅλη ἀγαθότης καὶ δύναμις ἐστίν.

Ἡ θρησκεία ἀποδείκνυται ὡς χρεία τοῦ ἀνθρώπου γινώσκοντος τὴν αὐτοῦ ἀδυναμίαν πρὸς τὸν κατὰ τῶν ὑλικῶν ἀγῶνα. Ἡ χρεία ὅμως αὕτη ἀποβλέπουσα εἰς ἔνωσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος ἀναπληροῦται διὰ βαθμίδων, ἃς δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδῇ ὁ ἄνθρωπος. Αἱ δὲ βαθμίδες αὗται εἰσὶ τὸ πρῶτον ὄν, ὁ νοῦς, ἡ τοῦ παντὸς ψυχὴ, οἱ ὁρατοὶ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες. Ἐκαστον δὲ τούτων ἀπαιτεῖ καὶ ἰδίαν λατρείαν· τῷ ὑψίστῳ θεῷ προσφέρεται καθαρὰ θεωρία, τοῖς νοητοῖς θεοῖς λόγοι, τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἄναιμοι θυσίαι (ἀποχ. II, 34). Οἱ δὲ

δαίμονες εἰσι ψυχὰι ἐνοικοῦσαι ὑπὸ τὴν σελήνην· ὅλοι ἔχουσι σώματα ἀερῶδη ἐπιδεκτικὰ πάθους καὶ διὰ τοῦτο φθαρτά. Τινὲς τούτων εἰσὶν εὐποιητικοὶ, ἀγαθοὶ, οἱ δ' ἄλλοι κακοποιοί· ἐκεῖνοι μὲν ἄρχουσι τῆς ὕλης, οὗτοι δὲ ἄρχονται ὑπ' αὐτῆς (Προκλ. Τιμ. 53· οἱ ἀγαθοὶ ψυχὰι, οἱ κακοὶ ὕλικαὶ δυνάμεις).

Περὶ αὐτῶν λέγει πλεῖστα, ὅτι παρ' ἀνθρώπων μεταφέρουσι τὰς εὐχὰς, παρὰ θεῶν ἀποκαλύψεις, οἱ δὲ κακοὶ παράγουσι τὰ κακὰ, τὰς νόσους, τοὺς σεισμοὺς, τὴν ἀφορίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (ἀποχ. I, 38. Προκλ. Τιμ. 47).

Τοὺς δὲ χαρακτῆρας αὐτῶν ἡρανίσθη, ὡς φαίνεται, οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς (ἀποχ. II, 38. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. IV, 23). Οἱ δὲ κακοὶ δαίμονες ὅτι ἐνόθευσαν καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν λατρείαν ἐξαπατήσαντες τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἐκ τῶν θεῶν πηγάζουσιν οὐ μόνον τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ κακὰ, ἐπομένως ἡ ὀργὴ αὐτῶν πρέπει δι' εὐχῶν καὶ θυσιῶν νὰ ἐξιλεωθῇ, καὶ αὐτοὶ ἐδίδαξαν καὶ τὰς τῶν ζώων θυσίας καὶ τὴν γοητείαν (ἀποχ. II, 40).

Ὁ Πορφύριος λέγει, ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν ἀναίτιος κακοῦ, ἀλλ' αἷτιος τῶν ἀγαθῶν, τῶν δὲ κακῶν αἷτιοι ἐσμὲν ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ἐλόμενοι (ad Marc. 21)· τὰς αἰτίας πρέπει νὰ ζητῶμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· αἷτιον δὲ τῶν κακῶν ἐκλαμβάνει τὸν κακὸν δαίμονα (ad Marc. 21).

Αἱ ἀρχαὶ τῆς τοῦ Πορφυρίου ἠθικῆς δὲν διέφερον τῶν τοῦ Πλωτίνου, διότι καὶ παρ' αὐτῷ ἡ αὐτὴ τάσις εἰς ἔνωσιν μετὰ τοῦ θεοῦ δείκνυται, καὶ ἡ αὐτὴ περιφρόνησις τοῦ σωματικοῦ· ὡς παρὰ τῷ Πλωτίνῳ, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ ἦτο ἡ ἔκστασις, ἣν ὀνομάζει ὕπνον ψυχῆς, ἀνωτέρα τῆς γνώσεως.

Ὁ Πορφύριος ὑπεράσπισε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καταφερόμενος κατὰ τῶν ἀνηθίκων μύθων μόνον, κατὰ τῶν θυσιῶν ζώων, κατὰ τῆς καταχρήσεως τῆς θρησκείας, τῆς γοητείας κατ' ἐκείνων, οἵτινες τὸ θεῖον μετὰ τοῦ δαιμονίου συνέχουν, τὸ ὑπεραισθητὸν μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀλληγορικὴν δὲ τῶν μύθων ἐξήγησιν ἠκολούθει τῷ Πλωτίνῳ καὶ τοῖς Στωϊκοῖς (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. III,

9. Στοβ. έκλ. I, 46. Προκλ. Τιμ. 45). Τὴν μαντικὴν συνιστᾷ καὶ τὴν μαγείαν, ἣν ἔδωκαν οἱ θεοὶ ὡς μέσον ἰλασμοῦ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πεπρωμένου, καὶ τὴν θεουργίαν καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ὡς σύμβολα τῆς οὐσίας αὐτῶν (Στοβ. έκλ. I, 46. Εὐσεβ. III, 7. ἀποχ. II. 41. III, 16. August. C. Δ. X, 9. Εὐσεβ. V, 8). Τὰ θαυμάσια ὁμῶς ἤθελε νὰ ἀναγάγῃ εἰς φυσικὰ (Εὐσεβ. VI, 1. Στοβ. έκλ. II, 386. Προκλ. Τιμ. 34).

Τὸν δὲ Χριστιανισμὸν ὁρῶν ἀνατρεπτικὸν τῶν αὐτοῦ ἀρχῶν κατεπολέμησε συγγράψας δέκα καὶ πέντε βιβλία κατ' αὐτοῦ, ἃ ἡ ἐν Ὑφέσῳ οἰκουμένη συνόδος ἐν ἔτει 431 ἔκαυσε· τὸν Χριστὸν ἐθεώρει ἄνδρα εὐσεβῆ καὶ ἑξοχόν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Πορφύριος ἀπέβλεπεν εἰς μεταρρύθμισιν τοῦ πολυθεϊσμοῦ, εἰς καθαρὰν τῶν φιλοσόφων θρησκείαν καὶ οὐχὶ εἰς μεταβολὴν τῆς τῶν πολλῶν πίστεως, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίου παρεδέχετο, ὅτι ἕκαστος πρέπει νὰ λατρεύῃ τὸν θεὸν κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου του, νεωτερισμὸν ὁμῶς ἐν τῇ θρησκείᾳ δὲν παρεδέχετο (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. VI, 4, 2). Μάλιστα δὲ πάσας τὰς θρησκείας τὰς αὐτὰς ὑπελάμβανε, πάσας ἐξίσου ἀναγνωρίζων τοὺς μὲν Ἰουδαίους ἐπαινεῖ ὡς τὸν ἀληθῆ θεὸν λατρεύοντας, τοὺς δ' Ἑσσηίους θαυμάζει καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς ἐγκωμιάζει (August. C. Δ. XIX, 23, 2. Προκλ. Τιμ. 64. ἀποχ. IV, 6, 17).

Ἔτι δὲ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ φαίνεται τὸ φιλοσοφικὸν ἐπικρατέστερον τοῦ θεολογικοῦ. Ὁ δ' Ἰάμβλικος ἀπέδωκε τῷ θεολογικῷ τὴν ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὸ φιλοσοφικόν.

B) Τροπὴ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ θρησκευτικόν.

4. ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ.

Οὗτος καταγόμενος ἐκ πλουσίας καὶ ἐπισήμου οἰκογενείας τῶν ἐν Χαλκίδι κοίλης Συρίας (Εὐνάπ. β. σοφ. 11) ἦτο μαθητῆς πρότερον μὲν τοῦ Ἀνατολίου ἔπειτα δὲ τοῦ Πορφυρίου (Στοβ. έκλ. I, 898) γεγονῶς κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου

τοῦ μεγάλου (Σουῖδ. λ.) καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀποθανόντων, ἴσως περὶ τὸ 330 ἔτος. Ὁ Ἰάμβλιχος ἔλαβε μεγίστην ὑπόληψιν διὰ τὸ θεολογικὸν μᾶλλον ἢ τὸ ἐπιστημονικόν, οὗ ἕνεκα καὶ θεῖος ἐπωνομάσθη, διότι ὡς φιλόσοφος ἦτο τοῦ Πορφυρίου ὑποδεέστερος. Ὁ Πρόκλος ἐπονομάζει θεῖον, ὁ Ἰουλιανὸς δαιμόνιον, ὁ Εὐνάπιος θαυμάσιον. Οὕτε ὅμως τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα οὔτε αἱ περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ μαρτυρίαι ταῦτα τὰ ἐγκώμια δικαιο-λογοῦσιν.

Ἐκ τῆς τοῦ Εὐναπίου βιογραφίας οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ ὅτι ἔζησεν τὸ πλεῖστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτι πλείστους εἶχεν ἀκροατάς, θαυμάζοντας αὐτὸν ὑπεράγαν, διότι καὶ οὗτος τὰ διηγούμενα ἐθαύμαζε καὶ ἐπίστευε καὶ αὐτοὺς ἀπατήσας οὐκ ἦν ἄχαρις.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ὑπάρχει τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου, τὸ δεύτερον τοῦ προτρεπτικοῦ ἐπὶ φιλοσοφίαν, τὸ τρίτον περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, τὸ τέταρτον ἐκ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς, τὸ ἕβδομον τῶν θεολογουμένων τῆς ἀριθμητικῆς· φαίνεται δὲ ὅτι πολλὰ συνέγραψε· ταῦτα ὅμως ἦσαν ἀντιγραφαὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποκάμνει τὸν ἀναγνώστην, διότι ταῦτά εἰσι πλήρη λήρου καὶ ἐπαναλήψεων· τὸ ὕψος αὐτῶν εἶναι σκοτεινόν, πομπῶδες, τὸ δὲ περιεχόμενον κενόν.

Ὁ Ἰάμβλιχος ἡρμήνευσε συγγράμματα Πλατωνικά τε καὶ Ἀριστοτελικά (Προκλ. Τιμ. Σιμπλ. φυσ. 149). Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθής, δὲν ἦτο ὅμως βαθύνους· ἔχων κλίσιν εἰς τὰ μεμιγμένα μετὰ θρησκευτικῶν φιλοσοφικῶν στοιχείων, εἰς τοὺς μύθους τοῦ Πυθαγόρου, εἰς τὴν μυστικὴν ἀριθμητικὴν τῶν νέων Πυθαγορείων, εἰς τὴν σοφίαν τῶν Χαλδαϊκῶν λογίων δείκνυται θεολόγος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος.

Ὁ Πορφύριος πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας εὔρε τὴν θρησκευτικὴν βοήθειαν ἀναγκαίαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν θεῶν, ὁ δ' Ἰάμβλιχος προέβη πλέον· αἰσθόμενος ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης πιεζόμενον, ἤλπιζεν ὅτι ὑπὸ τῆς θεότητος θέλει

ἀπαλλαγῇ ταύτης τῆς πίεσεως, διότι οἱ θεοὶ δεσπόζουσι καὶ τὴν εἰμαρμένην ἐπανορθοῦσι, τὰ κακὰ διαλύουσιν, οἷς αὕτη ὑποτάσσει ἡμᾶς, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ νόμου τῆς γενέσεως ἀποδεδεσμεύουσι (Στοβ. ἐκλ. I, 80). Πρὸς τοὺς θεοὺς πρέπει νὰ στραφῇ ὁ ζητῶν σωτηρίαν, ἐκ τῆς προσευχῆς δύναται νὰ ἐλπίζῃ ἀποτέλεσμα ὑπερβαῖνον τὰς προσδοκίας ἡμῶν (Πρόκλ. Τιμ. 64). Ἡ κάθαρσις τῆς ψυχῆς δύναται νὰ γείνη οὐ μόνον διὰ τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ ἰδίως καὶ μόνῃ τῇ βοηθείᾳ τῶν ἡρώων, δαιμόνων, ἀγγέλων καὶ θεῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 1058). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἀνὴρ οὕτω διατεθειμένος ἐπόμενον ἦτο ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὰ θρησκευτικὰ μέσα μᾶλλον ἢ τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα. Ὁ Ἰάμβλιχος ἔλεγεν, ὅτι δὲν γνωρίζομεν πῶς παράγεται τὸ πεπερασμένον ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ἔρκει ἡ πεποίθησις, ὅτι πάντα ὑπ' αὐτῶν παράγονται (Πρόκλ. Τιμ. 348). Ὁ πρῶτος ὅρος τῆς θεογνωσίας ἐστὶν αὐτῷ ἡ πίστις, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀδύνατον (1)· καὶ φανερόν δ' εἶναι ὅτι τοιούτῳ φιλοσόφῳ οὐδεμίᾳ πίστις τῶν πολλῶν ἡδύνατο νὰ ᾔῃναι ἄτοπος, οὐδὲ μίξις φιλοσοφικῇ καὶ θρησκευτικῇ νὰ ᾔῃναι ὑπερβολικῇ· μάλιστα δ' ὅσω μᾶλλον τὰς τῶν ἐθνῶν θρησκείας τὸ σύστημά του περιελάμβανε, τόσω μᾶλλον πέποιθεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀφίκετο εἰς τὸ τέλος αὐτῆς.

Ἰνα δὲ περιλάβῃ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς θεοὺς, διήρεσεν εὐρύτερον τοὺς ἀνωτέρους ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ νέοι Πλατωνικοί· καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ὑφίσταται τὸ ἴδιον τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ. Ὁ Ἰάμβλιχος συνεφώνει τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ὅτι πᾶσα κατωτέρα βαθμὶς περιέχεται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας, ὡς καὶ ὅτι οἱ θεοὶ διαιροῦνται εἰς ὁρατοὺς καὶ ἀοράτους. Ὁ Ἰάμβλιχος ὁμῶς διέκρινε τοὺς ἐγκοσμίους καὶ τοὺς ὑπερκοσμίους θεοὺς (Πρόκλ. Τιμ. 306).

Μέχρις Ἰαμβλίου ἡ τῶν νέων Πλατωνικῶν περὶ ὑπερκοσμίων θεῶν θεωρία ἦτο ἀπλῆ. Ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος περιεῖχε

(1) Περὶ θεῶν μηδὲν θαυμαστὸν ἀπίσται, μηδὲ περὶ θείων δογμάτων· παρὰ γὰρ (Πυθαγόρας) ἐπιστήμην τοιαύτην κτήσασθαι, δι' ἧς οὐδενὶ ἀπιστήσομεν τῶν λεγομένων περὶ θεῶν καὶ θείων δογμάτων. Symb. 4,

κατὰ Πλωτῖνον τὸ πρῶτον ὄν, τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ περιεῖχον ἐν ἑαυτοῖς πλῆθος νόων καὶ ψυχῶν. Ὁ Ἀμέλιος διὰ τῆς περὶ τοῦ τριττοῦ νοῦ θεωρίας αὐτοῦ ἐποίησατο τὴν ἀρχήν. Ὁ δ' Ἰάμβλιχος προέβη πλέον. Πάσης τάξεως προηγεῖται ἡ ἀμέθεκτος μονὰς πρὸ τῶν μετεχομένων, καὶ ἐστὶν οἰκεῖος ὁ ἀριθμὸς τοῖς ἀμεθέκτοις καὶ συμφυῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἡ δυάς, ὥσπερ ἐπ' αὐτῶν τῶν θεῶν (Προκλ. Τιμ. 214). Τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἐφήρμοσεν ἐν τῷ περὶ τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν ζητήματι. Οἱ πρὸ αὐτοῦ παρεδέχοντο μίαν ἀρχὴν ὑπερούσιον, ὁ δ' Ἰάμβλιχος ὑπέθετε πλείους τριαύτας ὑπερουσίους ἐνάδας ὡς αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις (Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 100). Τοῦ ἀρρήτου πρώτου ὄντος (ἐνὸς), ὃ ἐστὶν ἡ πρώτη ἀρχὴ πάντων (Στοβ. ἐκλ. I, 184), διέκρινε δεύτερον ἐν ἰστάμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπολύτου ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν· ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ ἐνὸς παρήγαγε τὸ νοητὸν, ᾧ ἀπέδωκε τὴν ἐγγύς θέσιν μετὰ τὸ δημιουργικὸν ἐν (Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 43). Περὶ δὲ τοῦ νοητοῦ ἔλεγεν, ὅτι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ ἐνὶ καὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ (1).

Ὁ Ἰάμβλιχος τὸ νοητὸν ὑπὲρ πᾶσαν τοῦ νοῦ γνῶσιν θεῖς ἐζήτησε νὰ προσομοιωσῇ τῷ πρώτῳ ὄντι (Δαμάσκ. ἀρχ. 70) καὶ διακρίνας τὴν ἀπλῆν, αἰδίου, παραδειγματικὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀπεμάκρυνεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν πλῆθος καὶ πᾶν σύνθετον (Δαμάσκ. ἀρχ. 99). Καίτοι δὲ αὐτὸ ἀπλοῦν παρέστησε, παρέστησεν αὐτὸ (δηλ. τὸ νοητὸν) ὡς τριάδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος αὐτῆς ὀνομάζει πατέρα, τὸ δὲ δεύτερον δύναμιν, τὸ τρίτον νοῦν ἢ ἐνέργειαν (Δαμάσκ. 54 ἀρχ.). ταῦτα δὲ τὰ τῆς τριάδος μέρη ποιεῖ πάλιν τριάδας· ὥστε παραδέχεται οὐ μόνον μίαν τριάδα, ἀλλὰ πολλὰς, ἰδίως δὲ τρεῖς νοητὰς τριάδας (Πρ. Τιμ. 94), δηλαδή τριάδα πατρικὴν, δυναμικὴν καὶ νοερὰν. Ἀπὸ δὲ τοῦ νοητοῦ κόσμου διέκρινε τὸν νοερὸν καὶ ἀπὸ τῶν νοητῶν θεῶν τοὺς νοερούς, διαιρέσας πάλιν αὐτοὺς τριαδικῶς. Τῶν δὲ νοερῶν θεῶν εἷς ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ περιέχων πᾶσας τὰς μο-

(1) Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 59· ἐν τῷ ἐνὶ καὶ περὶ τὸ ἐν τὸ νοητὸν οὐσιώται 67· περὶ τὸ ἐν αὐτὸ φησὶν ὑποστῆναι καὶ ἀνεκφοίτητον εἶναι τοῦ ἐνός.

νάδας ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀγαθοειδές καὶ μένον ἐν ἑαυτῷ καὶ συνηνωμένον τοῖς νοητοῖς, δεύτερον τὸ μέσον τὸ συνάγον τὴν συμπλήρωσιν τῶν τοιούτων τὸ γόνιμον τῶν θεῶν καὶ τὸ συναγωγὸν τῶν τριῶν καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποπληρωτικὸν καὶ τὸ τῆς θείας ζωῆς γεννητικὸν καὶ τὸ προϊὸν παντὶ καὶ τὸ ἀγαθουργὸν μάλιστα, τὸ δὲ τρίτον καὶ δημιουργοῦν τὰ ὅλα τὰς γονίμους προόδους καὶ τὰς τῶν αἰτίων ὄλων ποιήσεις καὶ συνοχάς, τὰς τε ἀφωρισμένας ὅλας τοῖς εἶδεσιν αἰτίας καὶ τὰς προϊούσας πάσας δημιουργίας καὶ τὰ ὅμοια (Πρ. Τιμ. 94). Καὶ τὴν τριάδα ταύτην διαιρεῖ πάλιν εἰς τριάδα προσθέτων καὶ νοερὰν ἐβδομάδα (Προκλ. Τιμ. 94. Δαμασκ. ἀρχ. 94). Εἶναι δὲ πιθανὸν, ὅτι ἡ τελευταία τριάς διηγεῖτο πάλιν τριαδικῶς εἰς δύο τριάδας. Τὴν ἐβδομάδα ἀναφέρει ὁ Ἰάμβλιχος μετὰ τὰς τρεῖς τριάδας τῶν νοερῶν θεῶν, καὶ αὕτη περιεῖχeto πάλιν ἐν ταῖς τρισὶ τριάσιν, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ σύνολον τῶν νοερῶν θεῶν (Προκλ. Πλατ. θεολ. V, 12). Τὸ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ ἀμέριστον μερίζει ὁ Ἰάμβλιχος ἐν τῷ νοερῷ, ὅς ἐστιν ὁ τόπος τῶν εἰδῶν, ὁ δὲ νοητός ἐστιν ὁ τόπος τῶν ἀρχετύπων, ἃ ὑπεράνω ἐκείνων ἴστανται (1).

Τρίτην δὲ τάξιν θεῶν ὑπερκοσμίων ὀνομάζει ὁ Ἰάμβλιχος τοὺς ψυχικοὺς θεοὺς (2). Ἐκ δὲ τῆς πρώτης ψυχῆς παρήγαγεν ἐτέρας δύο ἠνωμένας μὲν, διαφόρους δέ· ἡ μὲν πρώτη ψυχὴ ἐστὶν ὑπερκόσμιος ὡς οὐδενὶ ἑαυτὴν μεταδίδουσα, αἱ δὲ δύο ἕτεραί εἰσιν ἐγκόσμιαι (3).

Ὅπως ὅμως αὐται αἱ ψυχαὶ καθὼ νοεραὶ μετὰσχωσι τοῦ νοῦ, ἐπινοεῖ ὁ Ἰάμβλιχος μετὰξὺ τοῦ νοῦ καὶ αὐτῶν μέσον ἴδιον

(1) Προκλ. Πλατ. θεολ. V, 30· Ἰάμβλιχος ὁρθῶς πού φησιν ἐν τῇ πέρατι τῶν νοητῶν θεῶν ἐκφαίνεσθαι τὰ γένη τοῦ ὄντος.

(2) Σαλλούστ. περὶ θεῶν 6 τῶν δ' ὑπερκοσμίων οἱ μὲν οὐσίας ποιοῦσι θεῶν, οἱ δὲ νοῦν, οἱ δὲ ψυχάς.

(3) Προκλ. Τιμ. 214. 171· ὁ δὲ φιλόσοφος Ἰάμβλιχος ἀξιότ' ψυχὴν ἀκούειν ἡμᾶς τὴν ἐξηρημένην καὶ ὑπερκόσμιον, ὁ Πλάτων οὐ λέγει περὶ ψυχῆς κόσμου, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀμεθέκτου ψυχῆς καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς ἐγκοσμίους ὡς μονάδος τεταγμένης. Ὁ Τίμαιος φησιν διὰ τῆς ψυχογονίας τὴν μίαν καὶ ὑπερκόσμιον δημιουργήσας ψυχὴν, ἀπ' ἧς καὶ αἱ τοῦ παντός καὶ αἱ ἄλλαι, τὴν οὐκ ἔχον παράγει νῦν ἀπὸ ταύτης.

(Προκλ. Τιμ. 236)· καὶ ὡς τὴν ψυχὴν εἰς ὑπερκόσμιον διήρесе καὶ ἐγκόσμιον, οὕτω διήρεσεν εἰς δύο καὶ τὸν νοῦν, τὸν μὲν ἓνα μετὰ τῶν ψυχῶν συνδεδεμένον, τὸν δ' ἕτερον ὑπεράνω αὐτῶν θεῶν νοῦν (Πρόκλ. Τιμ. 217). Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπηύξησε τὸ πλῆθος ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ ἄνευ μεθοδικῆς τακτοποιήσεως· ἐκτείνας ὁμῶς αὐτὸ κατέστησε τὴν ἀπλὴν τοῦ Πλωτίνου διαίρεσιν πολὺπλοκον καὶ δυσνόητον.

Ἐν δὲ τοῖς ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου ἐγκοσμίῳ οὖσι διέκρινεν ὁ Ἰάμβλιχος τὰς ψυχὰς τῶν θεῶν, τῶν ἀγγέλων, τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ἡρώων (Στοβ. ἐκλ. I, 888. 926. 1058. Προκλ. Τιμ. 306)· θέτει δὲ πάλιν τρεῖς τάξεις θεῶν, πρῶτον τοὺς δώδεκα ἀνωτέρους, οἵτινες κατὰ τὸ τριαδικὸν αὐτοῦ σύστημα γίνονται τριάκοντα καὶ ἕξ. (Προκλ. Τιμ. 299).

Κατὰ τὴν μυστικὴν τοῦ Ἰαμβλίου ἀριθμητικὴν ($3 \times 4 = 12$. $3 \times 12 = 36$) οἱ δώδεκα οὐράνιοι θεοὶ ἀναφέρονται εἰς τὰ δώδεκα ζώδια, οἱ τριάκοντα καὶ ἕξ δεκαδάρχει ἀναφέρονται εἰς τὰς 360 ἡμέρας τοῦ ἔτους ($36 \times 10 = 360$), οἱ δὲ εἴκοσι καὶ εἷς ἡγεμόνες εἰσὶ τὸ τριπλάσιον τῶν ἐπτὰ πλανήτων ($3 \times 7 = 21$)· οἱ δὲ ἐβδομήκοντα καὶ δύο θεοὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἐβδομήκοντα καὶ δύο ἀγγέλους τῶν ἔθνων κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἐκ τῶν τριάκοντα καὶ ἕξ κατὰγονται αἱ ἐβδομήκοντα καὶ δύο τάξεις τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν θεῶν· εἰς δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἴκοσι καὶ δύο ἡγεμόνων ἀντιστοιχοῦσιν αἱ ἐβδομήκοντα δύο τάξεις τῶν γενεσιουργῶν θεῶν· ἐὰν δὲ καὶ οἱ παραστᾶται θεοὶ προστεθῶσι καὶ οἱ ἐκάστου ἔθνους καὶ ὅλων (Προκλ. Τιμ. 44), δὲν ἦτο δύσκολον τῷ Ἰαμβλίῳ νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ ὅλους τοὺς θεοὺς τῆς τῶν πολλῶν θρησκείας καὶ τοὺς μύθους νὰ δικαιολογήσῃ συμφώνως τῷ δόγματι, ὅτι πᾶσα διήγησις κεκρυμμένον ἔχει νόημα, ὡς δεικνύει ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ περὶ ἡλίου (λογ. IV, 132. Προκλ. Τιμ. 49)· ὁ ἥλιος κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν εἶναι τὸ κέντρον τῶν νοερῶν θεῶν, τὸ μέσον τοῦ ὁρατοῦ καὶ νοεροῦ κόσμου καὶ τὸ δεύτερον τῆς τριάδος μέρος.

Ὁ Ἰάμβλιχος ὑπεράσπισε τὸν πολυθεϊσμόν, τὴν λατρείαν

τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν, τὴν θεωργίαν καὶ τὴν μαντικὴν. Ἐν τῷ περὶ ἀγαλμάτων συγγράμματι αὐτοῦ ἐξέθηκεν ὅτι τὰ ἀγάλματα, εἴτε ἄνθρωποι ταῦτα εἰργάσαντο εἴτε οὐρανόθεν ἐπέμφθησαν, εἰσὶ πλήρη μετουσίας, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως ἀναφέρει ἔργα ὑπερφυῆ καὶ δόξης ἀνθρωπίνης κρείττονα, πολλὰ μὲν ἀπίθانا μυθολογῶν, πολλὰ δὲ εἰς ἀδήλους φέρων αἰτίας, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς ὀρωμένοις ἐναντία γράφει οὐκ αἰσχυρόμενος (Φωτ. κωδ. 173. 215)· καὶ τὰ μὲν θαυμάσια ἐζητείει νὰ ἐξηγήσῃ φυσικῶς, τὰ δὲ φυσικὰ αὖθις μαγικῶς. Εὐπίστως δὲ παρεδέχετο καὶ τὰ περὶ θαυμάτων μυθολογούμενα καὶ χρησμῶν καὶ ἐνεργειῶν τῶν θυσιῶν, τῶν θεοφανείων καὶ δαιμόνων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων (Ἰαβλ. β. Πυθ. 90). Πρὸς δ' ἀπόδειξιν τῶν τοιούτων ἀνέφερον, ὅτι τοῖς θεοῖς οὐδὲν ἀδύνατον (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 139)· ὅτι οὐρανόθεν ἡ διάβασις εἰς τὰ ἀέρια καὶ ἐπίγεια, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἱερῶν ἐνεργείας ἡ θεία οἰκονομία γινώσκεται. Καὶ ἡ μαντεία δὲ μεγίστην εἶχεν ἀξίαν, διότι ἐξ αὐτῆς ἐξήρτητο ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πίστις (Ἰάμ. β. Πυθ. 137). Ὁ Ἰάμβλικος ἤψατο τοῦ ζητήματος περὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ἔλυσεν ὅμως ἀντιφατικῶς· διότι ἐδόξαζεν, ὅτι τὸ ἀόριστον καὶ ἀβέβαιον τῶν θεῶν ὀριστικῶς καὶ βεβαίως γινώσκεται (Ἀμμών. περὶ Ἑρμ. 109). Τὴν δὲ προσευχὴν ἐνόμιζε μέσον ἐξασφαλιστικὸν τῆς θείας χάριτος (1). Οἱ δὲ θεοὶ πανταχοῦ παρόντες λαμβάνουσι τοὺς προσευχομένους καὶ ἐνοῦσι μεθ' ἑαυτῶν (Αἰγυπτ. μυστ. I, 15). Ἡ δὲ μυστικὴ αὐτοῦ ἀριθμητικὴ οὐδὲν περιέχει νέον καὶ ἴδιον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μόνον φαίνεται, ὅτι τὰς μαθηματικὰς οὐσίας ὑπελάμβανεν ἀσωμάτους ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου, τοῦ μεριστοῦ καὶ ἀμεριστοῦ, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν λόγων, καὶ διέκρινεν αὐτάς καθὼς ἀκινήτους ἀπὸ τῶν ψυχῶν· δὲν διασαφεῖ ὅμως πῶς ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἰδέα εἶναι ἀριθμοί, καὶ πῶς ὁ ἀριθμὸς ἀρχέτυπον καὶ τέλειον, καθ' ὃ ὁ τεχνικὸς νοῦς τὸν κόσμον ἐδημιούργησε, διότι οὗτος ὁ νοῦς ἔπρεπε νὰ προηγῇται τοῦ ἀριθμοῦ (θεολογ. ἀριθμ. 59).

(1) Πρωκλ. Τιμ. 61· παρὰ δίδωσιν τὴν τε δύναμιν τῆς εὐχῆς καὶ τὴν τελειότητα θυμωστὴν τινὰ καὶ ὑπερφυῆ καὶ πᾶσιν ὑπεραίρουσιν ἐλπίδα.

Ἄρχας δὲ τῆς ἀριθμητικῆς ὑποθέτει ὁ Ἰάμβλιχος τὸ ἐν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πολλῶν, τὴν ὕλην· τῆς δὲ γεωμετρίας ἀρχὰς τὴν στιγμὴν καὶ τὴν ἑκτασιν. Τὸ ἐν ἀνυψοῖ μέχρι τοῦ πρώτου ἐνός, ἐκ δὲ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἐνός μετὰ τῆς ὕλης παράγει τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα, καὶ ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν στοιχείων ὑποθέτει τὴν τοῦ κακοῦ κατὰ συμβεβηκὸς γένεσιν. Σπουδαῖον δ' ἐνόμιζεν ὁ Ἰάμβλιχος καὶ τὴν θεολογικὴν τῶν ἀριθμῶν σημασίαν καὶ τὴν μυστικὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ἀναφοράν (1). Ἡ ἐνάς εἶναι ἀρχὴ ἐνώσεως, ἡ δυάς προόδου καὶ διακρίσεως, ἡ τριάς ἐπιστροφῆς τῶν παρελθόντων, ἡ τετράς ὡς παναρμόνιος περιέχει ὅλους τοὺς ἀριθμητικούς λόγους, ἡ ἐννεάς ὡς τελεία ἐκ τελείων διαπράττει πᾶσαν τελειότητα, ἡ ὀκτάς ἐστὶν αἰτία τῆς ἐπὶ πᾶν προόδου, ἡ εἰκοσιεπτὰς τῆς ἐπιστροφῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἐσχάτων. Αὗται δὲ αἱ κεναὶ φαντασμαγορίαι ἐθαυμάζοντο ὡς μεγάλη σοφία! Οὐδὲ τὰ κοσμολογικὰ, ψυχολογικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα τοῦ Ἰαμβλίου εἰσὶ πολλοῦ λόγου ἄξια. Ἐπόμενος τοῖς πρὸ αὐτοῦ παραδέχεται, ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος παρήχθη ἀπ' αἰῶνος ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (Πρόκλ. Τιμ. 116)· ὑπέθετε δ' ὅτι αἱ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κόσμῳ ἐνεργοὶ δυνάμεις εἰσὶν ἐν τῷ σωματικῷ δεσμευμέναι (2).

Ὁ Ἰάμβλιχος φύσιν ἐνοεῖ τὴν εἰμαρμένην, τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν αἰτίων τῶν ἀποτελούντων ἓνα σύνδεσμον, ὃς καθὼς εἴρμός ἐστιν· ὥστε ἡ εἰμαρμένη μία τάξις οὕσα περιλαμβάνει πάσας (Στοβ. ἐκλ. I, 184)· ἡ φύσις μόνη θὰ ἐπιπτεν εἰς ἄτα-

(1) Πρόκλ. Τιμ. 206· ὁ δὲ γε θεὸς Ἰάμβλιχος ἐξυμνεῖ τοὺς ἀριθμοὺς μετὰ πάσης δυνάμεως ὡς θυμαστῶν τινῶν ἰδιωμάτων ὄντας περιεκτικούς.

(2) Στοβ. ἐκλ. I, 186· τῆς δ' εἰμαρμένης ἡ οὐσία σύμπασά ἐστιν ἐν τῇ φύσει· φύσιν δὲ λέγω τὴν ἀχώριστον τοῦ κόσμου αἰτίαν καὶ ἀχωρίστως τὰς ὕλης αἰτίας τῆς γενέσεως περιέχουσιν ὅσα χωριστῶς αἱ κρείττονες οὐσίαι καὶ διακοσμήσεις συνειλήφασιν ἐν ἑαυταῖς· ζωὴ τε οὖν σωματοειδής, καὶ λόγος γενεσιουργός, τὰ τε ἔνυλα εἶδη καὶ αὐτὴ ἡ ὕλη, ἥτε συντεθειμένη γένεσις ἀπὸ τούτων, κίνησίς τε ἡ τὰ πάντα μεταβάλλουσα, καὶ φύσις ἡ τεταγμένως διοικοῦσα τὰ γιγνόμενα, ἀρχαί τε αἱ τῆς φύσεως καὶ τέλη καὶ ποιήσεις, καὶ αἱ τούτων συνθέσεις πρὸς ἀλληλας, ἀπ' ἀρχῆς τε ἄχρι τοῦ τέλους διεξοδοὶ συμπληροῦσι τὴν εἰμαρμένην.

ξίαν (Στοβ. έκλ. I, 184)· δι' αὐτῆς πίπτομεν εἰς κακὰ, ἃ ψέγομεν ἅμα ὑπὲρ τὸν κόσμον εἰς τοὺς ὑπερουρανίους θεοὺς ὑψωθώμεν (1)· ἡ εἰμαρμένη ἄρα δεῖται διηνεκοῦς ἐπανορθώσεως ὑπὸ τῶν θεῶν, ἡ δ' ἐπανόρθωσις ὅτε μὲν ἐλάττωσιν κακῶν ὅτε δὲ παραμυθίαν, ὅτε δὲ καὶ ἀναίρεσιν ἀπεργάζεται (Στοβ. έκλ. I, 80)· τὸ δ' ἀτελὲς καὶ κακὸν συντείνει τοῖς θεοῖς ὡς ὄργανον τῶν βουλευμάτων αὐτῶν· καὶ ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν τῆς λύσεως ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς εἰμαρμένης, καὶ ἡ ψυχὴ τυγχάνει αὐτῆς δι' ἀρχῆς ἐτέρας κρείττονος πάσης φύσεως καὶ ἀνάγκης, καὶ δύναται νὰ ἐνωθῇ μετὰ θεῶν καὶ νὰ ὑπερέχῃ τῆς κοσμικῆς τάξεως καὶ μετέχῃ αἰδίου ζωῆς καὶ τῆς τῶν ὑπερουρανίων θεῶν ἐνεργείας (μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 7)· διὰ δὲ τοῦτο οἱ θεοὶ ὀνομάζονται λυτῆρες· οἱ θεοὶ ἐπιλαμβάνονται ταύτης τῆς λύσεως κατὰ νόμους ἀμετατρέπτους, καθ' οὓς ὀρίζεται ἡ κάθοδος τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ ἀνωτέρου καὶ ἡ ἀνοδος αὐτῆς εἰς τὸ ἀνώτερον δι' ἱερουργίας (μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 8). Ἐντεῦθεν ὅμως φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ μεταποίησις τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ. Τὸ δὲ πρόσκομμα δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις πρέπει νὰ τελεσθῇ δι' ἐπεμβάσεως τῶν θεῶν εἰς τὴν εἰμαρμένην, καὶ ἡ ἐπέμβασις κατορθοῦται διὰ μέσων μὴ συνεχομένων φυσικῶς τῇ σκοπούμενῃ ἐνεργείᾳ.

Ἐλεγε δὲ τὸν τρόπον αὐτὴν τὴν θεότητα (Σιμπλ. κατ. 92), ὅτε δ' αὖθις ὡς δύναμιν συγκρατοῦσαν τὰ σώματα καὶ παράγουσαν τὴν ἔκτασιν αὐτῶν (Σιμπλ. φυσ. 149). Τὸν δὲ χρόνον παράγει ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ἐκλαμβάνει οὐσιώδη κίνησιν τῆς ψυχῆς (Σιμπ. κατ. 88)· τοῦτον δὲ τὸν χρόνον παράγει ἐκ τοῦ ὑπερκοσμίου χρόνου καὶ θεωρεῖ ὡς μέτρον τῆς κινήσεως (Σιμπλ. φυσ. 181). Τὴν δὲ ψυχὴν θέτει μετὰ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κα-

(1) Μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 7· ὅθεν δικαίως δεόμεθα τῶν θεῶν, ὅπως ἂν μόνον διὰ πειθοῦς νοεράς τῆς ἀνάγκης ἄρχοντες τὰ ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀποκείμενα κακὰ ἀπολύωσιν.

τωτέρου, τοῦ ἀμερίστου καὶ μεριστοῦ, τοῦ ἀφθάρτου καὶ φθαρτοῦ (1). δὲν παραδέχεται δ' ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπαθὴς καὶ ἀεὶ νοεῖ (Πρόκλ. Τιμ. 341). ὁ δὲ νοῦς, καὶ ὁ ἐνεργεία καὶ ὁ δυνάμει, εἶναι ὑπὲρ αὐτὴν (Σιμπλ. ψυχ. 88). ἡ δὲ ψυχὴ ὅτι ἔχει δυνάμεις, λέγει, καὶ σῶμα αἰθέριον (Πρόκλ. Τιμ. 321). αἱ δὲ καθαρὰι ψυχαὶ ὅτι δύνανται νὰ ὑψωθῶσι μέχρις ἀγγέλων (Στοβ. ἐκλ. I, 1064). Καὶ τὴν κάθοδον τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνοδὸν αὐτῆς ἐθεώρει ἀναγκαίαν οὐ μόνον πρὸς τιμωρίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχαὶ ἀναμάρτητοι ἐξ ἔρωτος καταβαίνουσιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν δὲ μετεμψύχωσιν περιώριζεν, ὡς ὁ Πορφύριος, εἰς ἀνθρώπινα σώματα μόνον· τῷ δὲ Πορφυρίῳ συνεφώνει καὶ περὶ ἀμοιβῆς (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 2). Ἐπίσης δὲ μετὰ Πορφυρίου παρεδέχετο τέσσαρας τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς βαθμίδας, τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς, τὰς καθαρτικὰς, τὰς θεωρητικὰς, τὰς παραδειγματικὰς (Ἀμμών. περὶ ἐρμ. 109), καὶ τὰς ἱερατικὰς ὡς πέμπτην κατὰ τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς ὑφισταμένας. Τῇ δὲ καθάρσει ἀποδίδει καὶ οὗτος ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι δι' αὐτῆς ἐλευθεροῦται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς φθορᾶς (Στοβ. ἐκλ. I, 1065).

Περὶ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀπαλλαγῆς συνεφώνει τοῖς νέοις Πυθαγορείοις (Ἰαμλ. β. Πυθ. 68). Τὸ σύστημα τοῦ Ἰαμβλίχου δὲν εἶναι ἐπιστημονικόν, διότι δὲν ἀποβλέπει εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ἀλλ' ἰδίως εἰς θεολογικάς.

Ἐπειδὴ ἡ ἀπλῆ καὶ σαφὴς τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου διαίρεσις δὲν ἤρκει αὐτῷ, ἔθεσεν ἀντὶ τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ ἐνός, δύο, ἀντὶ τοῦ ἐνός νοητοῦ κόσμου, τῆς τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὄντος ἐνότητος, δύο, τὸν νοητὸν καὶ τὸν νοερὸν, καὶ δι' ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς κινήσεως παράγει μέγα πλῆθος ὑπεραισθητῶν ὄντων ἐπὶ νόμου ἐσωτερικοῦ μὴ στηριζόμενον, ἀλλὰ μόνον ἐξωτερικῶς ἐπὶ σχηματισμοῦ ἱερῶν ἀριθμῶν· πολυπλασιάζει τὸ

(1) Στοβ. ἐκλ. I, 866 χωρίζει μὲν τὴν ψυχὴν ὡς ἀπὸ νοῦ γενομένην δευτέραν καὶ ἑτέραν ὑπόστασιν· χωρίζει δ' αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῶν χρειτόνων γε-
νῶν ὅλων, ἴδιον δ' αὐτῇ τῆς οὐσίας ὅρον ἀπονέμει ἥτοι τὸ μέσον τῶν μερι-
στῶν καὶ ἀμερίστων σωμάτων καὶ γενῶν.

θεῖον, διότι νομίζει ὅτι οὕτως ἐξασφαλίζει αὐτό· καὶ τοὺς διορισμοὺς αὐτοῦ τοὺς δεικνύοντας τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ πεπερασμένον ὑποθέτει ὑποστάσεις αὐτοτελεῖς.

Ἡ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ κατὰ Πλωτῖνον μετάβασις δὲν ἐφαίνετο αὐτῷ ὀρθή· διὰ τοῦτο διήρесе τὸν νοῦν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ (τὸ ὄν καὶ τὸν νοῦν, τὸ νοητὸν καὶ τὸ νοοῦν), ἵνα ἔλθῃ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ βαθμηδόν· πράγματι ὅμως οἱ νοητοὶ καὶ νοεροὶ θεοὶ εἰσιν οἱ μετὰ τὸ ἓν ἐπόμενοι, καὶ ἡ δυὰς τῶν πρώτων ὄντων τοῦ Ἰαμβλίου εἶναι δυσχερεστέρα ἢ τὸ ἐν τῷ νῷ πλῆθος τοῦ Πλωτίνου· διότι παρὰ μὲν τῷ Ἰαμβλίῳ τὰ πολλὰ ἴστανται παραλλήλως ὥς ὑποστάσεις, παρὰ δὲ τῷ Πλωτίνῳ ἡ διαφορὰ αὐτῶν διαλύεται πάλιν ἀμέσως εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ νοητοῦ κόσμου. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἰάμβλιχος ἀπέβλεπεν εἰς πολυπλασιασμὸν τοῦ θείου μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἀναγωγὴν τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἓν, καὶ ὁ πολυπλασιασμὸς οὗτος παρήχθη ἐκ τῆς πολυθεϊστικῆς τάσεως καὶ τοῦ συνδέσμου τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας· διὸ ἐπόμενον ἦτο ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία νὰ μετατραπῇ ὑπὸ τοῦ Ἰαμβλίου εἰς θεολογικὴν.

6) Οἱ μετὰ τὸν Ἰάμβλιχον.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰαμβλίου μέχρι τῆς νέας ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔργον ἀνεφάνη ἐν τῇ νέᾳ Πλωτωνικῇ σχολῇ. Ἡ σχολὴ αὕτη εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀποβλέπουσα, εἰς εὐσέβειαν καὶ θεουργίας, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπιστήμης ἀπομακρυνθεῖσα, ἔπεσεν εἰς δεισιδαιμονίας καὶ φαντασμαγορίας.

Ἡ σχολὴ αὕτη ἐζήτησεν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ παλινόρθωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας· ἡ παλινόρθωσις ὅμως αὕτη ἦτο ἀκατόρθωτος.

Πῶς δὲ τότε τὴν θρησκείαν ὑπελάμβανον καὶ μετεχειρίζοντο ἀποδεικνύει τὸ περὶ Αἰγυπτίων μυστηρίων σύγγραμμα, ὃ ὁ μὲν Τεννεμάννος ἐκλαμβάνει τοῦ Ἰαμβλίου (Gesch. d. Phil. VI, 248), καὶ ὁ Ρίττερος (Gesch. d. Phil. IV, 678), ὁ δὲ Μείνε-

ρος (Com. Soc. reg. Gott. IV, 50) καὶ ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. III Bd II Abttr.), ὅτι δὲν φαίνεται μὲν τοῦ Ἰαμβλίχου, ἐπήγαγεν ὁμῶς ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ συγγραμματος εἶναι : « Ἀβάμμωνος διδασκάλου πρὸς τὴν Πορφυρίου πρὸς Ἀνεβὼ ἐπιστολὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀπορημάτων λύσεις : » διότι ὁ συγγραφεὺς τὰ Αἰγυπτιακὰ μυστήρια ζητεῖ διὰ τῶν τοῦ Ἰαμβλίχου ἰδεῶν νὰ ἀναιρέσῃ τὰς τοῦ Πορφυρίου ἀμφιβολίας.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν ἀρχῶν, προβαίνει ὁμῶς εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν· ἰσχυρίζεται δ' ὅτι ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πίστις δέδοται ἅμα τῇ ὑπάρξει ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν ἀχώριστοι τῆς θεότητος, πληρούμεθα καὶ περιεχόμεθα ὑπ' αὐτῆς, διότι ἡ θεότης δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ ἐπομένως ἡμῶν κεχωρισμένα, ἀλλ' ἐν μεθ' ἡμῶν (Αἰγ. μυστ. I, 3)· οὐδὲ τὰ ἄλλα ἀνώτερα ὄντα, οἷον δαίμονες, ἥρωες κλ., εἰσὶ κεχωρισμένα ἡμῶν· ὥστε τὴν ὅλην θεολογίαν φαίνεται ὅτι ἀπῆρται τὸ θρησκευτικὸν συνειδός· διὰ τοῦτο ζητεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀμεταβλησίαν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων εὐρισκομένων μόνον παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς.

Ἐπειδὴ τὰς πεποιθήσεις ὑπέλαβε συστατικὰ τῆς ἐμφύτου πίστεως, οὐ μόνον ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ τὰ ἀτοπώτατα, ἀλλὰ ἦτο καὶ πάσης ἀποδείξεως ἀπηλλαγμένος. Ὁ συγγραφεὺς ὁμῶς ζητεῖ τὰς δόξας του νὰ ἀναγάγῃ εἰς σύστημα καὶ τοὺς θρησκευτικούς θεσμούς νὰ συνδέσῃ μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων τῆς αὐτοῦ σχολῆς. Τὸ δὲ σπουδαιότατον αὐτῷ ἐστὶν ἡ τῶν διαφορῶν τάξεων τῶν ἀνωτέρων ὄντων διάκρισις, λέγοντι ὅτι πρὸ τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν εἶναι ὁ εἷς θεὸς μένων ἀκίνητος ἐν ἑαυτῷ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἔλαμψεν ὁ δεύτερος θεός, ὢν ἀρχὴ τοῦ ὄντος, τοῦ νοητοῦ, τὰγαθόν, ὁ αὐτάρκης, ὁ ὑπερών· διότι ἐξ αὐτοῦ πηγάζει τὸ ὄν καὶ τὸ νοητόν· διότι ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ἀγαθόν.

Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶν ἡ νοητὴ οὐσία, ἐν ᾗ εἰσιν οἱ θεοὶ (I, 5. VIII, 3)· ταύτης διακρίνει τὸν νοῦν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οἱ θεοὶ εἰσιν ἀνώτεροι τοῦ νοῦ (I, 15)· οἱ δὲ νοεροὶ θεοὶ τοῦ

Ἰαμβλίχου οὐδόλως μνημονεύονται, ἀλλὰ ἡ ὑπερκόσμιος ψυχὴ διακρίνεται τῆς ἐγκοσμίου (III, 28), οἱ ὁρατοὶ τῶν ἀοράτων (I, 19) καὶ αἱ κατώτεραι τῶν θεῶν τάξεις. Μακρὰν δὲ τῶν θεῶν ἀφίστανται αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν τῷ μέσῳ οἱ δαίμονες καὶ οἱ ἥρωες· καὶ οἱ μὲν δαίμονες παριστῶσι τὴν ἔξοδον τοῦ ἐνὸς εἰς πολλὰ, οἱ δ' ἥρωες τὴν τῶν πολλῶν ἐπάνοδον εἰς τὸ ἐν· οἱ μὲν δαίμονες ἐπιτροπεύουσι τὰ μέρη τοῦ παντός, οἱ δ' ἥρωες τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς (I, 5. II, 1)· μεταξὺ δὲ τῶν θεῶν καὶ τῶν δαιμόνων ὑποθέτει τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους· ἔτι δὲ παραδέχεται καὶ κακοὺς δαίμονας (IV, 1. VI, 5. IV, 7)· πάντες δ' οἱ θεοὶ ἄϋλοι καὶ πανταχοῦ παρόντες ἐνεργοῦσιν ἐν σώμασιν (I, 8)· ὁμοίως καὶ οἱ ἀγαθοὶ δαίμονές εἰσιν ἀσώματοι· μετὰ δὲ Ἰαμβλίχου ἰσχυρίζεται, ὅτι μόνον τὸ κατώτατον τῆς ψυχῆς ὑπόκειται τῇ εἰμαρμένῃ, καὶ τῇ τῶν θεῶν βοηθείᾳ ἀνυψοῦται μέχρι τῶν ἀγγέλων (VIII, 7. II, 2)· ἐξετάζει τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν διακρίνονται οἱ θεοὶ τῶν ἀγγέλων καὶ δαιμόνων (II, 3). Παντός δὲ ἔθνους προΐσταται τις ἄγγελος ἢ θεός. Ὁ δὲ τοῦ ἀνθρώπου δαίμων ἐμοιάζει αὐτῷ ὧν συγκείμενος ἐξ ὅλων τῶν τοῦ παντός μερῶν (IX, 6). Τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν κοινωνοῦμεν τῶν θεῶν, ὁ μὲν Πλωτῖνος καὶ Πορφύριος ἐζήτησαν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν Λίγυπτίων μυστηρίων ἐν τούτῳ μὴ ἐπαρκούμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ νοεῖν δὲν συνδέει τὸν θεουργὸν μετὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ μυστηριώδη ἔργα, ἃ μόνοι οἱ θεοὶ γινώσκουσι, (I, 21. II, 11), καὶ ἃ ἐνεργοῦσι χωρὶς αὐτὰ νὰ νοῶμεν (X, 5). Ἐπειδὴ δ' ὁ θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, δύναται νὰ ἀποκαλυφθῇ ὅπου θέλει. Τὰ ἀνώτερα ὄντα λέγει ἀπαθῆ, αὐτάρκη καὶ ἀμετάβλητα (I, 4). Ἡ θεουργία τὸν ἀνθρώπον καθιστᾷ δεκτικὸν τῶν θείων ἐνεργειῶν· (I, 12)· πᾶν ὅ,τι πράττει ὁ θεουργός, πράττει ὡς ἐν ὧν μετὰ τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοῦτο πράττει ὁ θεός δι' αὐτοῦ (IV, 3, VI, 6). Αἱ χρήσεις ἔχουσιν ἔννοιαν μυστικὴν ἀποβλέπουσαι εἰς κάθαρσιν καὶ καθιέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου (I, 11)· οἱ ἱλασμοὶ δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς παῦσιν τῆς θείας ὀργῆς, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ἀνοίξωσι τὴν ψυχὴν τὴν ἀποκλείσασαν ἀφ' ἑαυτῆς τὴν σωτήριον τῶν θεῶν

ἐνέργειαν (I, 13). Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἄτοπα ὑπερασπίζει (I, 15), οἷον τὰς θυσίας (V, 6), ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ θύων ἐνοῦται διὰ τοιούτων μετ' ἀρχῶν, ὧν τὴν φύσιν ἐκείναι αἱ θυσίαι παριστῶσι καὶ διὰ τῆς συνεχείας αὐτῶν μετὰ τῶν θεῶν παρακινουσιν αὐτούς, ὅπως πρὸς καλὸν τοῦ θύοντος ἐνεργήσωσιν (V, 9). διότι ἕνεκα τῆς συνεχείας τῶν ἐν τῇ ὕλῃ ἐνεργῶν δυνάμεων μετὰ τῶν αὐλῶν ὑψοῦται εἰς τὰς αὐλούς καὶ τοὺς θεοὺς (V, 15).

Ἡ θεουργικὴ τέχνη γινώσκουσα τὰς ὕλας τὰς συγγενεούσας μεθ' ἐκάστου τῶν θεῶν δεικνύει ἡμῖν τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν μετὰ τῶν θεῶν κοινωνίαν (V, 23). διὰ δὲ τοῦτο ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ θεοῦ πρέπει νὰ ἀπέχη ὑλικῶν ἀκαθαρσιῶν (VI, 1).

Πῶς ὅμως τὰ ὄντα ἔχουσιν, ὁ ἄνθρωπος δὲν γινώσκει, ἀλλ' ἡ θεία ἀποκάλυψις. Οἱ θεουργοὶ ὡς ἐρμηνευταὶ ταύτης τῆς ἀποκαλύψεως καὶ οἱ ἱερεῖς ἔχουσιν ἀνωτέραν ἱερότητα ἢ οἱ φιλόσοφοι (II, 11. VII, 4. X, 1). Ὁ συγγραφεὺς ψευδεῖς θεοφανείας ἀναγνωρίζων ἀποδοκιμάζει τὴν γοητείαν τὴν τεχνικὴν (III, 28) καὶ ἀναιρεῖ ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀθέου μαντείας· ἀντὶ ὅμως τὴν ἀπάτην νὰ ἀποδώσῃ ἀνθρώποις ἀποδίδει κακοῖς δαίμοσι (I, 18. III, 13. IV, 7. IX, 1. VI, 3), οἷς καὶ τὰς ἀπειλὰς ἀποδείδει (IV, 1) δικαιολογῶν ἐκτενῶς τὴν τῶν κακῶν δαιμόνων ἐπιρρόην (IV, 4).

Ἐπισημότερος δὲ τῶν τοῦ Ἰαμβλίου μαθητῶν φαίνεται Θεόδωρος Ἀσιναιῖος, ὃν ὁ Πρόκλος (Τίμ. 65. 98. 187) ἐπονομάζει μέγαν, θαυμαστὸν, γενναῖον. Ὁ Θεόδωρος ἐζήτησε τὰ μέλη τοῦ νοητοῦ κόσμου νὰ θέσῃ εἰς σύστημα (Πρόκλ. Τιμ. 297). Τὸ πρῶτον σχῆμα τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ σειρὰ τῶν τοῦ Πλωτίνου βαθμίδων, οἷον τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς (1). Τὸ δὲ δεύτερον εἰς τρία διαιρέσας ἐξήγαγε πέντε βαθμίδας, ἃς διὰ τριαδικῆς διαιρέσεως ἀνέπτυξεν, οἷον τὸ πρῶτον ὄν, τὸ νοητὸν, τὸ νοερὸν, τὸ δημιουργικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Τὸ πρῶτον ὄν ἀπεφάνητο μετὰ τοῦ Ἰαμβλίου τὸ ἄρρη-

(1) Πρόκλ. Τιμ. 308· τῷ πρώτῳ ἀπέδωκε τὸ ἀφ' οὗ καὶ ἐφ' ὃ, τῷ νῶ τὸ δι' ὃ καὶ πρὸς ὃ, τῇ ψυχῇ τὸ ὑφ' οὗ καὶ καθ' ὃ.

τον καὶ τὸ αἷτιον τοῦ ἀγαθοῦ· μετ' αὐτὸ ἔταξε τὴν νοητὴν τριάδα, ἣν ὠνόμασε τὸ νοητὸν ἓν· ἡ νοερὰ τριάς ἐστὶ τὸ εἶναι, ὃ προηγείται τοῦ ὄντος, τὸ νοεῖν, ὃ προηγείται τοῦ νοῦ, τὸ ζῆν, ὃ προηγείται τῆς ζωῆς (Προκλ. Τιμ. 225)· ἡ δὲ δημιουργικὴ τριάς ἔχει μέλη τὸ ὄν, τὸν νοῦν καὶ τὴν πηγὴν τῶν ψυχῶν (Τιμ. Προκλ. 258)· ἕκαστον δὲ αὐθις τῶν τριῶν διαιρέσας εἰς ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος ἐξήγαγε τρεῖς δημιουργικὰς τριάδας· τὸ δὲ τελευταῖον μέλος ἐκάστης τῶν τριῶν τούτων τριάδων ἐκάλεσεν αὐτόζωον (Προκλ. Τιμ. 98)· οὕτω δὲ διέκρινε καὶ τρεῖς ψυχὰς, τὴν πρώτην, τὴν ἐξ αὐτῆς κοινὴν ψυχὴν καὶ τὴν τρίτην ἥτοι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἣν ὑπέλαβε διαιρετὴν (Προκλ. Τιμ. 206). Τὴν δὲ τελευταίαν, ἥτοι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ὠνόμασε καὶ εἰμαρμένην, τὸ δὲ σῶμα αὐτῆς φύσιν (Προκλ. Τιμ. 320). Ἡ πρώτη ψυχὴ γεννᾶται ἐκ τοῦ πρώτου μέλους τῆς δημιουργικῆς τριάδος, ἡ δευτέρα ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ ἡ τρίτη ἐκ τοῦ τρίτου αὐτῆς (Προκλ. Τιμ. 187. 129). Περὶ δὲ τῶν ἀρμονικῶν λόγων τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς, περὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ ἄλλων ἐπραγματεύθη ὁ Θεόδωρος σχολαστικῶς (Πρόκλ. Τιμ. 206 καὶ ἐφ. 226). Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν οὐσία ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς (Πρόκλ. Τιμ. 314), ἔχει ὅλας τὰς ἰδέας ἐν ἑαυτῇ, εἶναι ἀπαθὴς καὶ ἐνεργητικὴ (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 51. Προκλ. Τιμ. 341). Περὶ δὲ θρησκείας εἶχε τὰς αὐτὰς τῶν Ἰαμβλίχου δοξασίας (Προκλ. Τιμ. 287. 292).

Τὸ δὲ ἴδιον αὐτοῦ καὶ σημαντικὸν κυρίως ἦτο τὸ τριαδικὸν σύστημα, δι' ὃ ἔγεινεν ὁ πρόδρομος τοῦ Πρόκλου· ἅπαντα δὲ τὰ ἄλλα ἦσαν αὐθαίρετα καὶ φανταστικά.

Οἱ δ' ἄλλοι τῆς τοῦ Ἰαμβλίχου σχολῆς ἦσαν ὑποδεέστεροι αὐτοῦ, οἷον ὁ Αἰδέσιος, ὁ Σώπατρος, ὃς ἐφονεύθη ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διαιτώμενος (Εὐνάπ. β. σοφ. 19). Μαθητὴς δὲ τοῦ Αἰδέσιου ἦτο ὁ Εὐσέβιος· ὁ δὲ Μάξιμος ἀπέβλεπεν εἰς τὴν θεουργίαν μᾶλλον ἢ τὴν φιλοσοφίαν (Εὐνάπ. 65)· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Εὐνάπιος (Εὐνάπ. 107. 114), μεροληπτικῶς ἐγκωμιάζων αὐτούς.

Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν θρησκείαν ἢ τὴν φιλοσοφίαν ἐρανισθεὶς καὶ τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ιδέας ἐκ τῶν τοῦ Ἰαμβλίου καὶ ἄλλων. Καὶ ὁ Σαλλούστιος (περὶ θεῶν) ἠρανίσθη ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἰαμβλίου, εἰ καὶ ὁ ἴδιος μετέστη εἰς τὸν Κυνισμόν (Zeller Phil. d. Gr. 658 καὶ ἐφ.).

Ὁ δὲ Λιβάνιος ἦτο ῥήτωρ μᾶλλον ἢ φιλόσοφος (Εὐναπ. 96). Ὁ δὲ Δέξιππος εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπορίας καὶ λύσεις τάξας δεικνύει τινὰ φιλοσοφικὸν νοῦν· τὸ σύγγραμμα ὅμως αὐτοῦ δεικνύει ιδέας τῆς τοῦ Ἰαμβλίου σχολῆς.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἐκπεσοῦσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς ἐπιστήμης ἐξηκολούθησεν ἐκ νέου ἐν Ἀθήναις μετὰ ζήλου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ ἐξέλειψε καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς τῶν ἐθνικῶν πρὸς τὴν νίκην τοῦ κατὰ τῆς νέας θρησκείας πολέμου αὐτῶν. Ὅλα τὰ καταπιεστικά μέτρα ἀπὸ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμόν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μεταβάσεως ἐφηρμόσθησαν κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ βαθμηδόν· οἱ ναοὶ ἡρημώθησαν καὶ ἐδημεύθησαν, οἱ ποινικοὶ νόμοι κατὰ τῆς τῶν ἐθνικῶν λατρείας ἀνενεώθησαν, βιαιοπραγαί κατὰ τῶν ἀτόμων τῶν λατρεούντων τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἔλαβον χώραν, καὶ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος οἱ ἐθνικοὶ προσηύχοντο ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ μέχρι τοῦ πέμπτου μόλις ἐτόλμων νὰ προσεύχωνται.

Αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ διετηροῦντο ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι, καὶ αὐτὰς ἐπεσκέπτοντο χάριν μορφώσεως ἐπιστημονικῆς καὶ χριστιανοί. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ὁ Θεμίστιος ἐδίδασκεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν φιλοσοφίαν, ἡρμήνευσε τὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους συγγράμματα· ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ὅμως ἦτο ἐκλεκτικὴ· ἐξ αὐτοῦ σώζεται παράφρασις τῶν ἀναλυτικῶν ὑστέρων, τῆς φυσικῆς, τοῦ περὶ ψυχῆς κτλ. τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου τὸν Πλάτωνα ὑπέθετεν.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἤκμασεν μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐποχὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Ὑπατίας· περὶ τῆς θεωρίας ὅμως αὐτῆς καὶ τῆς σχολῆς ταύτης οὐδὲν γνωρίζομεν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ φαίνονται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Ἱεροκλῆς φι-

λόσοφος Πλατωνικὸς καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος Ἀριστοτελικὸς ὁ τοῦ Πρόκλου διδάσκαλος (Μαρῖν. β. Προκλ. 9).

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις ἤρξατο τότε νὰ ἀκμᾶζῃ, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ νὰ παρακμᾶζῃ, ἕνεκα τῆς τοῦ ἐθνισμοῦ καταπίεσεως.

Περὶ δὲ τῆς ἐν Ἀθήναις ιδρύσεως τῆς νέας σχολῆς ἀκριβῆ γνῶσιν δὲν ἔχομεν· φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ σχολὴ αὕτη παρέλαβε κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μ. Χρ. τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰαμβλίου καὶ Θεοδώρου, καὶ ἐτράπη διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων εἰς ἐπιστημονικωτέραν ὁδὸν, καὶ ἠδυνήθη ὅλα τὰ τῶν πρότερον ἐξαγόμενα νὰ συνάψῃ εἰς ἓν σύστημα.

Οἱ ἐν Ἀθήναις νέοι Πλατωνικοὶ σπουδάζσαντες τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐζήτουν νὰ συνδέσωσιν ἀμφοτέρους μετὰ τῶν πρότερον νέων Πλατωνικῶν. Τὴν μελέτην ὅμως τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ὑπελάμβανον ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τῶν Πλατωνικῶν (Μαρῖν. β. Προκλ. 13)· διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀριστοτέλη προσωνόμαζον δαιμόνιον, τὸν δὲ Πλάτωνα καὶ Ἰάμβλιχον θεῖους (Συριαν. εἰς μεταφ. 4). Τὴν δ' αὐτὴν σημασίαν, ἣν τῷ Πλάτῳνι ἀπέδιδον, ἀπέδιδον καὶ ταῖς τῶν Πυθαγορείων καὶ Ὀρφικῶν παραδόσεσι, τοῖς λογίοις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῇ τῶν Χαλδαίων θεολογίᾳ. Ὅλα δὲ ταῦτα περιέλαβον εἰς ἓν σύστημα, ὃ κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον ἦτο ἐπανάληψις τῶν προτέρων, ἰδίως δὲ τοῦ Ἰαμβλίου καὶ Θεοδώρου, κατὰ δὲ τὴν μορφήν ἦτο τὸ τριαδικὸν σύστημα τῶν πρὸ αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ταῦτα πάντα δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου εἰς ἓν σύστημα περιελήφθησαν, εἶναι εὐλογον ἡ τροπὴ αὕτη τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας νὰ θεωρηθῇ ὡς τρίτη.

Πρῶτος τῶν Ἀθήνησι νέων Πλατωνικῶν ἦτο Πλούταρχος ὁ Νεστορίου (Μαρῖν. β. Προκλ. 12. 28), ὃς ἠσχολήθη περὶ τὰ Πλατωνικὰ καὶ Ἀριστοτελικὰ συγγράμματα, ἃ ἀνεγίνωσκε μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἐν ἰδίοις ἔργοις ἡρμήνευεν (Πρ. εἰς Παρμεν. VI, 27. Σιμπλ. ψυχ. 32. 50).

Περὶ δὲ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν οὐδὲν διεσώθη πλήν τινων, ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι διέκρινε τὸν θεόν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν,

τὴν ὕλην καὶ τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος (Σιμπλ. ψυχ. 90. Φιλόπον. ψυχ. 15 καὶ ἐφ.). ἐκ δὲ τούτων τῶν εἰδήσεων φαίνεται, ὅτι καὶ περὶ ψυχολογικὰ ἀντικείμενα ἡσχολεῖτο καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους σύμφωνον. Ὁ δὲ τοῦ Πλουτάρχου μαθητὴς Ἱεροκλῆς ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀντελήφθη μόνον τῆς τοῦ Πλάτωνος θεωρίας· ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἔχομεν τὴν ἐρμηνείαν τῶν χρυσῶν ἐπῶν καὶ ἐπιτομὴν τοῦ περὶ προνοίας (Φωτ. κωδ. 214. Στοβ. ἐκλ. 240. Πρόκλ. β. Μαρ. 11). Ἡ φιλοσοφία εἶναι αὐτῷ κάθαρσις καὶ τελειότης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διότι καθαρίζεται δι' ἀρετῆς καὶ τελειοποιεῖται δι' ἀληθείας· καὶ περὶ μὲν τὴν ἀρετὴν ἀσχολεῖται ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία, περὶ δὲ τὴν ἀλήθειαν ἡ θεωρητικὴ· διέκρινε δὲ τοῦ ἐνὸς θεοῦ τοὺς οὐρανίους, τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς, μὴ παραδεχόμενος ἔγχρονον γένεσιν καὶ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὴν προὔπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μετεμψύχωσιν (Φωτ. κωδ. 214. 251). Καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ ἡσπάζετο τὰς τοῦ Πλάτωνος ιδέας μᾶλλον ἢ τὰς τῶν νέων Πλατωνικῶν.

Ὁ δὲ Θεοσέβιος μαθητὴς Ἱεροκλέους ἡσυχολήθη περὶ τὴν ἠθικὴν (1). Μεγαλειτέραν δὲ ἐπιρρόην εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐξήσκησεν ὁ Συριανὸς, ὁ διδάσκαλος τοῦ Πρόκλου καὶ διάδοχος τοῦ Πλουτάρχου (Μαριν. β. Προκλ. 11. Προκλ. Τιμ. 218). Ὁδηγὸς αὐτῷ ὡς πρὸς μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἦτο ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὡς πρὸς δὲ τὴν θεολογίαν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ὀρφεὺς καὶ τὰ λόγια. Μετὰ δὲ τοῦ Πρόκλου συνανέγνω τὰς τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματείας (Μαρ. Προκλ. 13)· εἷς τινὰς δ' ἐγραψε καὶ ἐρμηνείας· ἀλλὰ τὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν ὑπελάμβανεν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος· τὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος συγγράμματα πηγὴν θεωρῶν ἡρμήνευε ταῦτα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς (Προκλ. Ἀλκιβ. 28. Παρμ. IV, 4. Δαμασκ. περὶ ἀρχ. 48).

(1) Δαμάσκ. β. Ἰσιδώρ. 58· ἔλεγε μὲν ὁ Θεοσέβιος τὰ πολλὰ ἀπὸ τῶν Ἐπικτήτου σχολῶν, τὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπετεχνᾶτο τῆς ἠθικῆς διανοήματα Μούσης.

Ἐν δὲ τῷ Παρμενίδῃ τοῦ Πλάτωνος εὑρε τὴν πηγὴν τῆς θεολογίας αὐτοῦ (Προκλ. Παρμ. IV, 34), οἷον τὸ ἔν, τὸ νοητὸν, τὴν ψυχὴν, τὴν ὕλην καὶ τὰ ἔνυλα εἶδῃ· ὑποθέτων δὲ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ διήρει τὸ ὑπεραισθητὸν εἰς νοῦν καὶ ψυχὴν, τὸ δὲ πρῶτον ὃν προσθέτων αὐτοῖς ἐξήγαγε τὴν τοῦ Πλωτίνου τριάδα, οἷον τὸ ἔν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν (Πρόκλ. Παρμ. VI, 31). Τὸν δὲ νοῦν μετὰ Ἰαμβλίχου διήρει εἰς νοητὸν καὶ νοερὸν ἀναφέρων τρία συστατικὰ τοῦ θεοῦ κόσμου, τὸ νοητὸν, τὸ νοερὸν καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ψυχὴν. Μὴ ποιούμενος δὲ λόγον περὶ νοητῶν καὶ νοερῶν θεῶν ἔθετεν ἐν τῷ νοητῷ ὡς πρῶτον μέλος τὸ αὐτόζων (Προκλ. Τιμ. 99)· ὡς πρῶτον δὲ τοῦ νοεροῦ κόσμου ἔθετε τὸν δημιουργὸν καὶ μετ' αὐτὸν τὰς τρεῖς δημιουργικὰς δυνάμεις (Προκλ. Τιμ. 94)· ἐν δὲ τῷ νοητῷ αἱ ἰδέαι ἦσαν τὰ ἀρχέτυπα (Προκλ. Τιμ. 99), ἃ εἰσὶ ταῦτά μετὰ τῶν ἐνιαίων καὶ οὐσιωδῶν ἀριθμῶν, καὶ ἐπήγαγον ἐκ τοῦ ἐνὸς (εἰς μετ. 59) ὑπάρχοντα ὡς ἰδέαι δημιουργικαί· τὰς δ' ἰδέας ὑπέθετεν ἀριθμοὺς (εἰς μεταφ. 53)· ἰδέας ὅμως τοῦ κακοῦ, τοῦ ἀτελοῦς, τοῦ συμβεβηκότος δὲν παρεδέχετο (εἰς μεταφ. 6), ἀλλ' ἐζήτει κατ' Ἀριστοτέλους νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν περὶ ἰδεῶν καὶ ἀριθμῶν θεωρίαν (εἰς τέλος τῆς μεταφ.).

Ἰσχυρίζετο δ' ὅτι ἐκ τοῦ δημιουργοῦ γεννᾶται ἡ ψυχὴ (Πρ. Τιμ. 95). Ἐν δὲ τῇ περὶ αὐτῆς θεωρίᾳ ἐκθέτει τὸ ἐν ἑαυτῷ (ἐμμένειν), τὸ ἐκτὸς ἑαυτοῦ (προϊέναι) καὶ τὸ εἰς ἑαυτὸ (ἐπανιέναι) (Μεταφ. 61. Προκλ. Παρμ. VI, 168)· πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ μεταφυσικῇ αὐτοῦ διακρίνει θεοὺς, ἀγγέλους, δαίμονας καὶ ψυχὰς ἀσωμάτων (μεταφ. 19. Προκλ. Τιμ. 269). Μετὰ δὲ τῆς νέας Πλατωνικῆς σχολῆς συνεφώνει ὅτι ὁ κόσμος οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος· ἐδικαιολόγει τὴν πρόνοιαν καὶ ὑπεράσπιζε τὴν θρησκείαν (Προκλ. Τιμ. 207 μεταφ. 31. Προκλ. Τιμ. 113). Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ Συριανοῦ τελείαν γινῶσιν δὲν ἔχομεν, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἀσφαλῶς. Τὴν θεωρίαν ὅμως αὐτοῦ, φαίνεται, δὲν παρέλαβεν ὁ Πρόκλος ἀμετάβλητον, διότι παρὰ τῷ Πρόκλῳ ἀπαντῶνται διαφοραὶ,

ιδίως δ' ἐν τῇ θεολογίᾳ αὐτοῦ (μεταφ, 3. Προκλ. Παρμ. VI, 31. Τιμ. 99. μεταφ. 116).

Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγεται, ὅτι τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν πρῶτος ὁ Πρόκλος εἰς σύστημα προήγαγε καὶ κατὰ τὴν μορφήν ἐτελειοποίησεν. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μορφῇ ἡ φιλοσοφία αὕτη μετέβη εἰς τὸν μέσον αἰῶνα.

*Γ'. Τρίτη τροπὴ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας
εἰς σύστημα.*

5) ΠΡΟΚΛΟΣ.

Ὁ Πρόκλος ἐκ πλουσίας καὶ ἐπισήμου οἰκογενείας καταγόμενος ἐγεννήθη ἐν ἔτει 410 ἐν Κωνσταντινουπόλει (Μαριν. 6. Προκλ. 6. 36). Τὸ μὲν πρῶτον ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν ῥητορικὴν καὶ ἄλλας ἐπιστήμας ἀκούσας ἐκεῖ ἄλλων τε καὶ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου (Μαριν. 8), ἔπειτα δ' ἐν Ἀθήναις διήκουσε τοῦ Πλουτάρχου (Μαρ. 9), καὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον τοῦ Συριανοῦ διδάξαντος αὐτῷ εὐμεθόδως καὶ τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος συγγράμματα· ἡ δὲ μέθοδος ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (Μαριν. 13). Ὅτε δ' ὁ Πρόκλος τὸν Συριανὸν διεδέξατο ἦτο ἤδη γνωστός (1).

Ὁ Μαρῖνος ὑπερεγκωμιάζει αὐτὸν (Μαρ. 21 καὶ ἐφ.) εὐσεβῆ παριστῶν, φίλον, φιλόανθρωπον, εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀφωσιωμένον, φιλόπονον κτλ. (Μαρ. 14. 19. 22). Τὰ διασωθέντα συγγράμματα αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐρμηνεῖαι εἰς τὸν Παρμενίδην, Τίμαιον, Κρατύλον, Πολιτείαν, πρῶτον Ἀλκιβιάδην, στοιχείωσις θεολογικὴ, στοιχείωσις φυσικὴ, εἰς τὴν Πλάτωνος θεολογίαν ἐξ βιβλία, περὶ προνοίας (ὃ ἐν λατινικῇ μεταφράσει σώζεται), ἐξ ὕμνοι, ἐρμηνεῖαι εἰς Ἡσιόδου ἔργα καὶ ἡμέρας· πρὸς δὲ τὰ μαθηματικὰ, οἷον εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Εὐκλείδου

(1) Μαριν. 13· τοσοῦτον ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ ἐπεδίδου, ὥστε ὄγδοον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἄγων ἄλλα τε πολλὰ συνέγραψε καὶ τὰ εἰς Τίμαιον γλαφυρὰ ὄντως καὶ ἐπιστήμης γέμοντα ὑπομνήματα.

στοιχείων, ὑποτύπωσις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, Σφαῖρα, παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετράβιβλον, ἐπιχειρήματα κατὰ χριστιανῶν. Τὰ δ' ἀπολεσθέντα εἰσὶν : ἐρμηνεία εἰς Φαῖδωνα, εἰς Φαῖδρον, Θεαίτητον, Φίληβον· βίβλος τῶν πρὸς τὸν Τίμαιον Ἀριστοτέλους ἀντιρρήσεων ἐπισκέψεις ποιουμένη, περὶ τῶν λογίων, εἰς τὴν Ὀρφέως θεολογίαν, συμφωνία Ὀρφέως, Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος, περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ θεῶν, περὶ τῶν τριῶν μονάδων, ἀληθείας, καλλονῆς καὶ συμμετρίας, βίβλος μητρωακῆ, περὶ ἀγωγῆς, εἰς τὸν λόγον τῆς Διοτίμας περὶ τῆς τῶν κακῶν ὑποστάσεως.

Ἀποβλέπων δ' εἰς τήρησιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας περιέπεσεν εἰς κινδύνους, διότι ὑπελήφθη ὅτι ἐτέλει τελεσιουργίας ἐθνικᾶς ἀπαγορευομένας παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας ἐπὶ ἓν ἔτος, εἰς ἃς ἐπανελθὼν διέμεινε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἐν ἔτει 485 (Μαρ. 15. 22 καὶ ἐφ.). Ὁ Πρόκλος παρεδέχετο τὴν τοῦ Συριανοῦ φιλοσοφίαν, φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνέπτυξεν αὐτὴν, διότι φαίνονται μᾶλλον τοῦ Πρόκλου ἀνεπτυγμένα, κατειργασμένα καὶ τέλεια, καὶ τὴν μέθοδον τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων τοῦ Συριανοῦ ἐπεξεργάσθη καὶ ἐτελειοποίησεν (1).

Τὸ πρόβλημα τοῦ Πρόκλου ἦτο νὰ περιλάβῃ τὰς παραδόσεις τῆς νέας Πλατωνικῆς θεωρίας, νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ὅλον τοῦτο χάος, νὰ εὕρῃ ἐκάστῳ τὴν οἰκείαν θέσιν, νὰ ἐξισώσῃ τὰς ἀντιφάσεις, νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ κενά, καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔλυσε μετὰ λογικῆς τέχνης καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ (2).

Τὸ δ' οὐσιῶδες περιεχόμενον τῆς θεωρίας αὐτοῦ παρέλαβεν ἐκ τῶν προκατόχων του, τῶν δὲ συζητήσεων βάσιν εἶχε τοὺς

(1) Μαριν. 23· πολλῶν δὲ καὶ αὐτὸς πατὴρ ἐγένετο δογμάτων οὐ πρότερον ἐγνωσμένων, φυσικῶν τε καὶ νοερῶν καὶ τῶν ἔτι θειοτέρων.

(2) Μαρτίν. 22· πᾶσαν μὲν θεολογίαν ἐλληνικὴν τε καὶ βαρβαρικὴν, καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασιν ἐπισκιαζομένην, κατεῖδε τε ῥαδίως καὶ εἰς φῶς ἤγαγεν, ἐξηγούμενός τε πάντα ἐνθουσιαστικώτερον καὶ εἰς συμφωνίαν ἄγων· πᾶσι δὲ τοῖς τῶν παλαιοτέρων γράμμασιν ἐπεξιὼν, ὅσον μὲν ἦν παρ' αὐτοῖς γόνιμον, τοῦτο μετ' ἐπικρίσεως εἰσεποιεῖτο, εἰ δὲ τι ἀνεμαῖον εὔρισκε, τοῦτο πάντῃ ὡς μῶμον ἀπωκονομεῖτο.

διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τὰ ῥητὰ τῶν ποιητῶν, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ὀρφέα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ λόγια τῶν θεῶν (Προκλ. Τιμ. 258), περὶ ἃ πέντε ἔτη ἡσχολήθη, ἐρμηνεύσας καὶ τὴν ὅλην ἐλληνικὴν καὶ βαρβαρικὴν θεολογίαν· καὶ τόσον ἦτο προκατειλημμένος περὶ αὐτῶν ὥστε ἠύχθη νὰ καῶσιν ὅλα τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα πλὴν τῶν λογίων καὶ τοῦ Τιμαίου τοῦ Πλάτωνος, διότι φέρουσιν εἰς παρανοήσεις καὶ ἀπάτην (Μαριν. 38).

Ὁ Πρόκλος θαυμάζει τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, ἰδίως δὲ τὸν Ἰάμβλιχον· ἐξ ἐνὸς μὲν ἀποκάλυψιν ἐπίστευε, μυσταγωγίαν τὴν ἐπιστήμην ὑπελάμβανε (Πλατ. θεολ. 163), τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἐλάτρευεν, ἱλασμοὺς καὶ ἱεροτελεστίας ἐποίει (Μαριν. 9. 11. 17 καὶ ἐφ.), ἐμυθήθη ἐν τοῖς μυστηρίοις, ὁ δὲ φιλόσοφος κατ' αὐτὸν δὲν ἔπρεπε νὰ ᾔηται θεραπευτῆς, ἀλλὰ τοῦ ὅλου κόσμου ἱεροφάντης (Μαρ. 19), ἐτήρει νηστείας, ἀπέσχε γάμου καὶ τροφῆς ζώων, ὕμνει τοὺς θεοὺς, εἶχε σκληρὰν δίαιταν, δι' ἣν ἔβλαψε τὴν υἰείαν του (Μαρ. 26. 29), καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ διηγεῖται ὁ Μαρίνος· ἐξ ἐτέρου δ' ἀποδείκνυται διαλεκτικώτατος, πολυμαθέστατος καὶ ἐπιστήμων (Προκλ. Τιμ. 74. Παρμ. V, 240. Μαριν. 5. ἐξυμνεῖ τὴν μνήμην του). Ἐπὶ τοῦ συνδέσμου τούτου ἀφαιρετικῆς καὶ φανταστικῆς δυνάμεως, χρείας γνώσεως καὶ πίστεως, στηρίζεται τὸ ἴδιον φιλοσοφικὸν τοῦ Πρόκλου· ἐν τούτῳ τῷ συνδέσμῳ ὑπάρχει καὶ ἡ βάσις τῆς σχολαστικότητος τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων. Τὸ λογικὸν τοῦ Πρόκλου εἶναι μὲν ἰσχυρότατον, δὲν εἶναι ὅμως ἀνεξάρτητον ὑποθέσεων. Παρ' αὐτοῦ ζητεῖται μόνον ἡ λογικὴ (κατ' εἶδος) δεδομένης θεωρίας ἐπεξεργασία, καὶ ὅσῳ μείζων ἡ ἰσχὺς, τόσῳ μείζων παρίσταται ἄγνονος καὶ μονότονος κενοτυπία (εἰδολογισμός)· καὶ κατὰ τοῦτο τοῦ Πρόκλου τὸ σύστημα ἀποτελεῖ οὐ μόνον τὸν ἐπίλογον τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸν σύνδεσμον τὸν δεικνύοντα τὴν μετάβασιν αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίαν ἀνεγερθεῖσαν ἐκ τῆς σχολῆς του διὰ τοῦ Ψευδοδιονυσίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων θεολόγων.

Ὁ Πρόκλος ἐπενεγκὼν τῇ συστηματικῇ μορφῇ τὴν σημάσιαν ταύτην ἐπόμενον ἦτο νὰ ζητήσῃ νὰ εὕρῃ καὶ τὸν νόμον, καθ' ὃν πάντα εἰς ἓν ὅλον συνδέονται. Ἀλλὰ τὸν νόμον τοῦτον ἤδη ἐξέφρασεν ὁ Πλωτῖνος, ὅτι ἡ πρόοδος τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς τὸ ἓν τὰ δύο ταῦτα εἰσὶ τὰ δι' ὧν ἡ συνέχεια ὅλων τῶν ὄντων ὀρίζεται καὶ ἡ θέσις, ἣν ἕκαστον ἐν τῇ συνεχείᾳ λαμβάνει. Ὁ Πρόκλος ὁμῶς ἀκριβέστερον διέκρινε τὰ ἴδια τῆς σχέσεως ταύτης καὶ τὸ σχῆμα περιεκτικώτερον εἰς ὅλα τοῦ συστήματος τὰ μέρη ἐφήρμοσε παρὰ πάντα ἄλλον προκάτοχόν του· λέγει δ' ἐν τῇ θεολογικῇ στοιχειώσει, ὅτι ἕκαστον πλῆθος μετέχει τοῦ ἑνὸς, ἐπομένως ἕκαστον ἔχει ὑπόθεσιν τὸ ἓν· ἕκαστον ἐν παράγει πολλὰ, καὶ ἡ παραγωγή αὕτη δὲν ἔπεται ἐκ δικιρέσεως ἢ μεταβολῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς τελειότητος καὶ πλησμονῆς δυνάμεως τοῦ παράγοντος, δι' ἧς γεννᾷ ἕτερον χωρὶς νὰ μεταβληθῇ (θεολ. στοιχ. 1. 5. 11. 21. 27)· διὸ πᾶν παραγόμενον εἶναι τοῦ παράγοντος διάφορον, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν αἰτιώδη συνέχειαν μετ' αὐτοῦ ἠνωμένον, τούτέστιν αὐτῷ ὁμοιον· καὶ ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος στηρίζεται ἡ ὅλη πρόοδος (στοιχ. θεολ. 20. Πλατ. θεολ. III, 1). Τὸ μὲν παράγον μένει ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ παραγόμενον ἐξέρχεται αὐτοῦ· ἄρα ἀμφοτέρᾳ εἰσι διάφορα· ἐπειδὴ ὁμῶς τὸ παράγον ἐστὶν ἐν τῷ παραγομένῳ καὶ ἀντιστρόφως, εἰσὶν ἠνωμένα (στοιχ. θεολ. 30).

Τὸ κατώτερον εἶναι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὡς αἰτίῳ, τὸ δ' ἀνώτερον ἐν τῷ κατωτέρῳ ὡς μετέχοντι αὐτοῦ. Τὸ ἀνώτερον διερχόμενον τὰ κατώτερα μεταδίδει αὐτὸ αὐτοῖς· ἐὰν τὸ αἷτιον ἐν τῷ αἰτιατῷ ἐνεργῇ, ἐστὶ πανταχοῦ, ἐὰν αὐτοῦ ἦναι διάφορον, οὐδαμοῦ (στοιχ. θεολ. 98).

Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ἕκαστον στρέφεται πρὸς τὸ αὐτοῦ αἷτιον καὶ ἔχει ῥοπὴν εἰς ἔνωσιν μετ' αὐτοῦ· ἕκαστον αἰτιατὸν ἴσταται πρὸς τὸ αἷτιον ἐν τριπλῇ ἀναφορᾷ, 1) ἐνεκα τῆς ὁμοιότητός του μετ' αὐτοῦ μένει ἐν αὐτῷ, 2) ἐξέρχεται αὐτοῦ, καὶ 3) ἐπανέρχεται εἰς αὐτὸ (Πλατ. θεολ. III, 9)· ὥστε τὸ αἷτιατὸν διὰ τῆς ὁμοιότητός του μετὰ τοῦ αἰτίου του παράγεται, διὰ τῆς ἀνομοιότητός του χωρίζεται καὶ δι' ἀφομοιώσεως μετ'

αὐτοῦ ἐπανέρχεται εἰς αὐτό. Ἡ ἐπάνοδος ὁμῶς ἔχει τὰς αὐτὰς βαθμίδας, ἃς καὶ ἡ ἔξοδος· ἄρα ὑπάρχει νόμος, δι' οὗ ἡ ὅλη ἄλυσις τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν κρατεῖται, ἐν σχῆμα, καθ' ὃ τὸ σύνολον τῶν ὄντων μερίζεται, ὁ νόμος τῆς τριαδικῆς ἀναπτύξεως· τὸ ἐμμένειν τοῦ αἰτιατοῦ ἐν τῷ αἰτίῳ, τὸ προϊέναι τοῦ παραγομένου ἐκ τοῦ παράγοντος, καὶ τὸ ἐπανιέναι τοῦ παραγομένου εἰς τὸ παράγον εἰσὶ τὰ τρία, δι' ἐπαναλήψεως τῶν ὁποίων προέρχεται ἐκ τοῦ πρώτου ἐνός ἡ ποικιλία τοῦ παραγομένου ὄντος. Ὅσῳ δὲ ἡ πρόοδος ἐπὶ τὸ κάτω προβαίνει, τουτέστι τὸ παραγόμενον μακρύνεται ἀπὸ τοῦ παράγοντος, τόσῳ μᾶλλον διηρημένον καὶ ἀτελὲς εἶναι τὸ παραγόμενον, ἀντιστρόφως δ' ὅσῳ εἰς τὸ παράγον ἐπανέρχεται, τόσῳ εἶναι τελειότερον· καί τοι τὸ ἀνώτερον μεταδίδει ἑαυτὸ τῷ κατωτέρῳ, τὸ κατώτερον ὁμῶς δὲν δύναται νὰ λάβῃ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνωτέρου· μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μένει τι, ὃ δὲν μεταβαίνει εἰς τὸ κατώτερον· διὰ τοῦτο τὰ ἀπλουστέρα εἰσι τὰ τελειότερα, τὰ συνθετώτερα τὰ ἀτελέστερα· ὅσῳ τὸ ὄν τελειότερον, τόσῳ ἡ δύναμις αὐτοῦ μεγαλειτέρα, τόσῳ παραγωγικώτερον (τὸ ὄν) αὐτό· ἐπομένως ἡ δύναμις παντὸς αἰτίου ἐστὶ τοσούτῳ μείζων, ὅσῳ ἀπλουστέρα, τόσῳ δ' ἐλάττων, ὅσῳ συνθετωτέρα· (πᾶσα δύναμις ἐνικωτέρα οὕσα τῆς πληθυνομένης ἀπειροτέρα, διότι ἐστὶν ἐγγυτέρα τῷ πρώτῳ ὄντι). Τὸ σύνολον τῶν παραγομένων καὶ τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων ἔχουσι λόγον ἀντίστροφον· αἱ γενικώτεραι ἔννοιαι παριστῶσι τὰ ἀνώτερα αἰτια, ἡ βαθμιαία σειρά τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν σειράν τῶν ἐννοιῶν τῶν ἀπὸ τοῦ καθόλου εἰς τὸ ἴδιον προβαίνουσῶν. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸν Πρόκλον εἶναι ἡ ζήτησις τοῦ ὅλου τῶν ἐννοιῶν, ὅλων τῶν σειρῶν τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων εἰς νέους κλῶνας χωριζομένων δι' ἐξακολουθήσεως τῆς τριαδικῆς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ μένειν, προϊέναι καὶ ἐπανιέναι διαιρέσεως· καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ὑπάρχει τὸ ἴδιον τῆς μεθόδου αὐτοῦ. Καίτοι δ' ἡ τοῦ Πρόκλου θεωρία συνέχεται τῇ τοῦ Πλωτίνου, διακρίνεται ὁμῶς αὐτῆς οὐ μόνον κατὰ τὴν μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ γενικὰ ἀξιώ-

ματα. Τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου διαιρεῖται μὲν κατὰ τὴν αὐτὴν θεωρίαν τῇ τοῦ Πρόκλου, ἡ παραγωγὴ ὅμως τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ εἰς αὐτὸ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰσι τὰ δύο ἄκρα, περὶ ἃ κινεῖται, καὶ τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἐν τοῖς κυρίοις μέρεσι χωρίζονται. Τὴν διαίρεσιν ταύτην ὁ Πλωτῖνος ὀρίζει μόνον ἐν τῷ ὅλῳ, οἷον τῷ νοητῷ κόσμῳ, τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ καὶ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἢ τοῦ μένειν, προιέναι καὶ ἐπανιέναι μεταβολὴ δὲν ἀποδείκνυται, ἐν τῇ μεταφυσικῇ καὶ φυσικῇ τὸ παραγόμενον ἀπομακρύνεται τοῦ παράγοντος βαθμηδόν, ἐν τῇ ἠθικῇ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ βαθμηδόν. Ἀλλ' ἡ πρόοδος παρὰ τῷ Πρόκλῳ ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ ὅλῳ καὶ ἐν ἐκάστῳ, τὸ παραγόμενον ἀπομακρύνεται τοῦ πρώτου, ἐνταύτῳ ὅμως ἐπανέρχεται εἰς αὐτὸ ἐπὶ κατωτέρας δυνάμεως. Παρὰ τῷ Πλωτίνῳ ἐξέρχεται τὸ παραγόμενον ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ πρώτου, παρὰ δὲ τῷ Πρόκλῳ στρέφεται ἐκ νέου πρὸς αὐτὸ κυκλοτερώς.

Ἐντεῦθεν δεικνύται, ὅτι παρὰ τῷ Πρόκλῳ πᾶσα σφαῖρα τοῦ παραγομένου περιέχει πλῆθος σφαιρῶν, ἐκάστη τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς καὶ λοιπῶν συνδεομένων, διαιρεῖται ἐκ νέου, γίνεται ὑπόστασις καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον.

Οἱ πρὸ αὐτοῦ νέοι Πλατωνικοὶ εὗρον τὴν μέθοδον ταύτην· αὐτὸς ὅμως δι' ἐφαρμογῆς τοῦ τριαδικοῦ συστήματος ἐξέτεινε.

Τὸ οὐσιωδέστατον τῷ Πρόκλῳ ἐστὶν ἡ θεολογία αὐτοῦ, ἡ ἔκθεσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τάξεων τῶν θεῶν (1).

Καὶ ὁ Πρόκλος θέτει βάσιν τοῦ Πλωτίνου τὸ πρῶτον ὄν, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον (Πλατ. θεολ. I, 12). Τὸ πρῶτον ὄν ὀρίζει ὁ Πρόκλος, ὡς καὶ ὁ Πλωτῖνος, δεικνύων ὅτι τὸ ἐν προηγεῖται τῶν πολλῶν, τὸ πρῶτον ἀγαθὸν τῶν ἀγαθῶν, τὸ πρῶτον ὄν τῶν ὄντων. Τὸ δὲ πρῶτον ὄν διακρίνει τοῦ νοῦ καὶ πάντων τῶν παραγομένων λέγων αὐτὸ ἀπερίληπτον, ἄρρητον, αἷτιον πάντων, πάντα παράγον καὶ εἰς ἑαυτὸ τρέπον (Πλατ. θεολ. II, Παρμ. VI, VII). Τοῦτο δὲν δυνάμεθα

(1) Μαρτίν. 6. Προκλ. 27· ἀνχιγνώσκων δ' ἐγὼ ποτε παρ' αὐτῷ τὰ Ὀρφείως, καὶ οὐ μόνον τὰ παρὰ τῷ Ἰαμβλίχῳ καὶ Συριανῷ ἀκούων ἐν ταῖς ἐξηγήσεσιν, ἀλλὰ πλείω τε ἅμα καὶ προσφυέστερα τῇ θεολογίᾳ.

τί ἐστὶ νὰ γνωρίσωμεν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν. Τοῦτο τὸ ἐν κυρίως δὲν εἶναι αὐτῷ ἐν, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ ἐν, ὑπὲρ πᾶσαν ἀπόφασιν καὶ κατάφασιν (Πλατ. θεολ. III, 7), οὔτε ὄν οὔτε μὴ ὄν, οὔτε νοεῖν ὑπάρχει αὐτῷ, οὔτε βούλεσθαι, οὔτ' αἷτιον οὔτε δύναμις, ἀλλ' ἔστιν ἀναιτίως αἷτιον (Πλατ. θεολ. III, 104. Τιμ. 110). Οἱ νέοι Πλατωνικοὶ μέχρις Ἰαμβλίχου ἐκ τοῦ ἐνὸς παρήγαγον ἀμέσως τὸν νοητὸν κόσμον, ὃ δ' Ἰάμβλιχος μεταξὺ αὐτῶν ἔταξε τὸ δεύτερον πρῶτον ὄν (Παρμεν. VI, 32), ὃ δὲ Πρόκλος τὰς ἐνάδας.

Ἐπειδὴ ἕκαστον ὄν παράγει πολλὰ ὁμοειδῆ, παράγει καὶ τὸ ἀπόλυτον ἐν πολλὰς ἐνάδας (Πλατ. θεολ. III, 1). Ἐπειδὴ πᾶν κατώτερον μετὰ τοῦ ἀνωτέρου δι' ὁμοειδοῦς μέσου συνδέσθαι, δύναται νὰ συνδεθῇ τὸ ὄν μετὰ τοῦ ὑπερόντος ἐνὸς μόνον δι' ὑπερουσῶν ἐνάδων· αἱ ἐνάδες αὗται εἰσὶν ἀπλαῖ ὑπὲρ τὸ εἶναι, τὸ ζῆν καὶ τὸ νοεῖν, παντὶ κατωτέρῳ ἀγνώριστοι (Πλατ. θεολ. I, 19. III, 1)· καίτοι δ' αἱ ἐνάδες εἰσὶ πολλαὶ, εἰσὶν ὅμως διαφανεῖς (Παρμ. VI, 14. Τιμ. 12). Ἐπειδὴ δ' εἰσὶν ἐγγὺς τοῦ ἐνὸς, δὲν εἶναι ἄπειροι, ἀλλὰ διακρίνονται αὐτοῦ, διότι αὐτό ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον ἐν, τὸ ἀγαθὸν, τούτων δ' ἕκαστη ἐστὶν ἀγαθότης καὶ ἐνὰς ὠρισμένη (Inst. 133. 149)· ἐν τῷ πρώτῳ ὄντι οὐδεμία ἐστὶ διαφορά· αὗται δ' εἰσὶ διάφοροι κατὰ τε τὴν ποιότητα καὶ τὴν δύναμιν ὥς οὔσαι ἢ ἐγγύτερον ἢ ἀπώτερον τοῦ ἐνός (Πλατ. θεολ. III, 1. Παρμ. VI, 15).

Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ὄν ἐστὶν ἀμετάδοτον, εἶναι καὶ ἀγνώριστον, αὗται δὲ καθὸ μεταδοταὶ καὶ γνωρισταὶ (Inst. 116)· ἐξ αὐτῶν ἐκπορεύεται εἰς τὸν κόσμον πᾶσα τῆς θεότητος ἐνέργεια· ἡ πρόνοια ἔχει κατ' ἀρχὰς ἐν αὐταῖς τὴν ἑδραν αὐτῆς (Inst. 120). Τὸ δὲ πρῶτον ὄν ἐστὶν ἐκτὸς πάσης πρὸς τὸν κόσμον σχέσεως· διὸ αὗται εἰσὶν αὐτοῦ κατώτεραι (Inst. 133).

Αἱ ὑπερούσιοι αὗται ἐνάδες ποιοῦσι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' ἡ ἔννοια αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον ἀφηρημένη, ὥστε οὐδὲν περὶ αὐτῶν μανθάνομεν· τί δ' εἰσὶν αἱ ἐνάδες αὗται; οὐδεμία δίδεται ἡμῖν ἀπόκρισις· αὗται φαίνονται μὲν ἀμέσως μετὰ τὸ ἐν καὶ ὥς τὸ πρῶτον μέσον καὶ

τὸ μόνον αὐτοῦ καὶ τῶν ὄντων (Πλατ. θεολ. III, 132). Ὁ πρῶτος θεός ἐστὶν ἡ ἐνὰς πασῶν τῶν ἐνάδων, ἐπέκεινα πασῶν τῶν αἰτιῶν. Μετὰ δὲ τοῦτόν εἰσι δύο ἀρχαί, τὸ πέρας καὶ τὸ ἄπειρον. Ἐπειδὴ δ' αὗται προηγοῦνται τῶν ὄντων, δὲν εἶναι τῶν ἐνάδων διάφοροι. Αἱ ἐνάδες εἰσὶ τῷ Πρόκλῳ οἱ θεοὶ, οἱ μετὰ τὸ ἐν (Πλατ. θεολ. 124), οἱ νοητοὶ, οἱ ὑπερκόσμιοι (Παρ. IV, 35. Πλατ. θεολ. III, 14).

Μετὰ δὲ τῶν θείων ἐνάδων συνέχεται τὸ νοητὸν, ὃ ὁ Πρόκλος εἰς τρεῖς τάξεις διαιρεῖ. Ὁ Ἰάμβλιχος διέκρινε τὸ νοερὸν ἀπὸ τοῦ νοητοῦ, ὃ Θεόδωρος ὡς τρίτον προσέθηκε τὸ δημιουργικόν, ὃ δὲ Πρόκλος καθιστῶν εἶδος τίθησι κατώτερον τοῦ νοεροῦ, καὶ, ἵνα τηρήσῃ τὴν συνέχειαν τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὴν τριαδικὴν διαίρεσιν, θέτει μετὰ τοῦ νοητοῦ καὶ νοεροῦ τὸ συναμφοτέρων (τὸ νοητὸν ἅμα καὶ νοερὸν), καὶ ἐπομένως κάμνει λόγον περὶ τριττῶν θεῶν τῆς τάξεως ταύτης, τῶν νοητῶν, τῶν νοερῶν τε ἅμα καὶ νοητῶν καὶ τῶν νοερῶν (Πλατ. θεολ. III, 14). Τὴν οὐσίαν τῆς πρώτης τάξεως ὀνομάζει εἶναι, τὴν δὲ τῆς δευτέρας ζῆν καὶ τὴν τῆς τρίτης νοεῖν (Inst. 101)· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἰδιὸν ἐστὶν ἡ ὑπαρξὶς ἥτοι ἡ ἀγαθότης, τῆς δὲ δευτέρας ἡ δύναμις καὶ τῆς τρίτης ἡ γνῶσις (Πλατ. θεολ. IV, 1. Τιμ. 118)· καὶ ἡ μὲν δευτέρα μετέχει τῆς πρώτης, ἡ δὲ τρίτη τῆς δευτέρας (Τιμ. 6). Ἐν δὲ τῷ εἶναι ἐνυπάρχει καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ νοεῖν, ἐν τῷ ζῆν τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν, καὶ ἐν τῷ νοεῖν τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν, ἐν ἐκάστῳ τούτων ὅμως διαφοροτρόπως. Τὸ πρῶτον περιέχει τὰ δύο ἄλλα ὡς ἐνεργείας αὐτοῦ, ταῦτα δ' ἐκεῖνο ὡς αἷτιον αὐτῶν (Πλατ. θεολ. III, 9).

Αὐθις δὲ τὸ νοητὸν διαιρεῖ εἰς τρεῖς τριάδας, ὧν ἡ μὲν πρώτη νοητὴ τριάς ἐστὶ τὸ πέρας, τὸ ἄπειρον καὶ τὸ μικτόν· τὸ δ' ἄπειρον ἐν τῷ νοητῷ ἐστὶν ἡ ἄπειρος δύναμις, τὸ πέρας ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ὄντος, ἡ ὑπαρξὶς, τὸ δὲ μικτόν ἥτοι ἡ οὐσία ἐστὶ προῖον κοινὸν ἀμφοτέρων (Πλατ. θεολ. III. 7. 20. IV, 1. Παρ. VI, 99. III, 9. 137). Τὸ πέρας καὶ ἄπειρόν εἰσιν αὐτῷ πανταχοῦ, τὸ δὲ μικτόν περιέχει τὴν συμμετρίαν, ἀλήθειαν καὶ καλλονήν (Πλατ. θεολ. III, 10. 12. Τιμ. 117).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ἐν τῷ τοῦ Πρόκλου συστήματι οὔτε ἐπακτική θεμελίωσις ἐστίν, οὔτε διαλεκτική ἀνάπτυξις, οὔτε λογική παραγωγή τῶν διορισμῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὑποτίθεται ἡ τριαδικὴ διαίρεσις. Ὁ Πρόκλος τὰς κυριωτέρας ἐννοίας παρέλαβεν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν νέων Πλατωνικῶν· ἡ λογικὴ ἰκανότης αὐτοῦ ὑφίσταται ἐν τῇ ὀξυνοίᾳ καὶ συνεπείᾳ, μεθ' ὧν τακτοποιεῖ τὸ δεδομένον κατὰ τὴν τριαδικὴν διαίρεσιν, τὰ ἐλλιπῆ ἀναπληροῖ καὶ τὰς συγγενεῖς ἐννοίας διακρίνει.

Ἐν ἅπασιν ὁμῶς δὲν ὁδηγεῖται ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συνεπείας τῆς νέας Πλατωνικῆς θεωρίας. Τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι τεχνικόν, στερεῖται ὁμῶς βάσεως πραγματικῶν ἐννοιῶν, καὶ ἡ φαινομένη συνέχεια τῶν ἐννοιῶν διαλύεται εἰς ἐξωτερικὴν ἀναλογίαν ἢ εἰς τὴν σχετικὴν ἀναγκαιότητα τὴν συνισταμένην εἰς τὸ ὅτι κατ' εἶδος συλλογισμοὶ ὀρθοὶ θεμελιοῦνται ἐπὶ ἀναποδείκτων ὑποθέσεων. Αἱ δ' ἐλλείψεις τοῦ συστήματος αὐτοῦ δείκνυνται ἔτι μᾶλλον ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Τὴν δὲ δευτέραν νοητὴν τριάδα ὀνομάζει νοητὴν ζωὴν καὶ αἰῶνα· τὸ μὲν πέρας ὀνομάζει ἓν, τὸ δ' ἄπειρον δύναμιν καὶ τὸ τρίτον ζωὴν (Πλατ. θεολ. III, 13. Τιμ. 241). Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τριάδι τῆς τάξεως ταύτης τοῦ νοητοῦ τὸ ἓν παράγει πολλὰ, πλὴν ἰδανικά· οὗτος εἶναι ὁ κόσμος τῶν νοητῶν ἰδεῶν, ὁ παραδειγματικὸς κόσμος, τὸ αὐτόζων τοῦ Τιμαίου (Τιμ. 265. Πλατ. θεολ. III, 14. Παρμ. V, 41). Ἐν ἐκάστῃ νοητῇ τριάδι τὸ πρῶτον μέλος ὀνομάζει πατέρα, ἀντίστοιχον τοῦ πέρατος, καὶ τὸ τρίτον νοεῖν ἀντίστοιχον τοῦ μικτοῦ (Πλατ. θεολ. III, 21).

Τῶν δὲ νοητῶν ἅμα καὶ νοερῶν θεῶν ἴδιον ἐκλαμβάνει τὸ ζῆν, τὴν ἄπειρον καὶ γόνιμον δύναμιν (Πλατ. θεολ. IV, 1). Τὴν πρώτην σειρὰν τῆς τάξεως ταύτης ἀποτελοῦσιν οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ οἱ συνδέοντες τὸν ἐνιαῖον νοητὸν κόσμον μετὰ τοῦ νοεροῦ· τὰ δὲ μέλη τῆς σειρᾶς ταύτης εἰσὶ τὸ ἓν, τὸ ἕτερον καὶ τὸ ὄν. Ἡ δευτέρα τριάς ὀνομάζεται ἡ τῶν συνεκτικῶν θεῶν, ἡ δὲ τρίτη ἡ τῶν τελεσιουργῶν (Τιμ. 265. Πλατ. θεολ. IV, 37)· ἡ πρώτη τριάς εἶναι ὁ ὑπερουράνιος τόπος, ἡ δευτέρα ὁ οὐ-

ρανός καὶ ἡ τρίτη ὑπουράνιος ἀψίς (Πλατ. θεολ. IV, 4). Ἀλλ' ἐν ταῖς τάξεσι τῶν νοερῶν θεῶν ὑπάρχει σύγχυσις πολλή· ἐνταῦθα ὁ Πρόκλος ἔπεται τῷ Ἰαμβλίχῳ διαιρῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλανήτων τὴν ἐβδομάδα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν, τοῦ πατρικοῦ, ἀχράντου καὶ διακριτικοῦ, διαιρεῖται τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον κατὰ τὸ τριαδικὸν σχῆμα, μένειν, προῖέναι, ἐπανιέναι, καὶ κατὰ τὴν τοῦ εἶναι, τοῦ ζῆν καὶ τοῦ νοεῖν διάκρισιν, τὸ δὲ τρίτον μένει ἀδιαίρετον. Ἐκαστον δὲ τῶν μελῶν αὐθις διαιρεῖται κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα καὶ οὕτως ἐξάγονται ἑπτὰ νοερὰ ἐβδομάδες. Τὸ πρῶτον μέλος τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἐστὶν ὁ νοῦς, ὁ Κρόνος, ἡ δευτέρα εἶναι ἡ Ῥέα, ἡ ζωογονοῦσα δύναμις (Πλατ. θεολ. V, 11), τῆς δὲ τρίτης πρῶτον μέλος εἶναι ὁ Ζεὺς (Τιμ. 297), ὁ δημιουργὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ γένη τῶν ὄντων καὶ ὅλας τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις (Πλατ. θεολ. V, 12. Τιμ. 94). Τὰ τρία πρῶτα μέλη τῆς δημιουργικῆς ταύτης ἐβδομάδος ὀνομάζονται πατρικὰ, τὰ τρία ἐπόμενα μητρικὰ ἢ δυνάμεις ζωοποιοί, καὶ ἡ πρώτη τῶν τελευταίων πηγὴ ψυχῶν (Τιμ. 315). Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἀνώτερας τάξεις τῶν νοερῶν θεῶν ἀντιστοιχεῖ τριάς θεῶν ἀχράντων, ἀμειλίκτων, φρουρητικῶν· οὗτοι ἀποβλέπουσιν εἰς τήρησιν τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ κατωτέρων καὶ μυθικῶς παριστῶνται ἐν τῇ Ἀθηνᾷ, τῇ Κόρῃ καὶ τοῖς Κουρήταις (Πλατ. θεολ. V, 33. VI, 11. Τιμ. 51). Τὸ δὲ τέλος τῆς νοερᾶς σειρᾶς ἀποτελεῖ ἡ δύναμις, ἡ ἀνωτάτη οὐσα αἰτία τῆς διαιρέσεως, δι' ἧς τὸ νοερὸν μεταβαίνει εἰς τὸ ψυχικόν (Πλατ. θεολ. V, 36). Ὁ Πρόκλος κάμνων λόγον περὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ τελειότητος τῶν θεῶν, περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σοφίας αὐτῶν φαίνεται, ὅτι συνέμιξε θρησκευτικὰ δόγματα μετὰ φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν· ἀποφηνάμενος ὁμῶς ἀφηρημένας ἐννοίας θεῖα πρόσωπα ἐνέπεσεν εἰς ἀντίφασιν, ἣν αἰσθανόμενος μάτην ν' ἀπομακρύνῃ ἐζήτησεν· ἐπίσης δ' αὐθαίρετως συνέχεε τοὺς θεοὺς τῶν πολλῶν μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν (Ἀλκιβ. II, 186).

Περὶ δὲ ψυχῆς ὁ Πρόκλος συμφώνει τῷ Πλωτίνῳ, ὅτι ἔστι μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ, καὶ διὰ ταύτην τὴν

μέσσην θέσιν ἔχει αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ ὅλα τὰ ὄντα, ἀρχέτυπά τε καὶ ἔκτυπα (Τιμ. 317). Περὶ δὲ τοῦ ἁσωμάτου, τοῦ ἀθανάτου αὐτῆς, συνεφώνει τῷ Πλάτῳ (Inst. 196), ὅτι κατ' οὐσίαν ἐν σώματι ἐστὶν ἀίδιος, κατ' ἐνέργειαν δ' ἐν χρόνῳ ((Inst. 191)· αὕτη μὲν εἶναι ἐνεργητικὴ, τὸ δὲ σῶμα παθητικόν (Inst. 80)· ἴδιον δὲ τῇ ψυχῇ (τῷ νοητικῷ) ἐστὶν ἡ ἐπάνοδος (Inst. 15).

Ὁ Πρόκλος παραδέχεται ὅλας τὰς ὁμοειδεῖς ψυχὰς ἐξ ἐνὸς ἀρχέτυπου, οἷον αἱ ἡλιοειδεῖς ἐκ τοῦ ἡλίου (Παρμ. IV, 44)· ἡ ψυχὴ γίνεται ἔκ τε τῆς μεριστῆς καὶ τῆς ἀμερίστου οὐσίας (Τιμ. 176) καὶ εἶναι ἀριθμὸς ἐνιαῖος (Τιμ. 319)· οἱ δ' ἀρμονικοὶ λόγοι αὖθις γίνονται οὐσαὶ καὶ δυνάμεις (Τιμ. 342)· ἰδίως δὲ παραδέχεται τρεῖς τάξεις ψυχῶν, θείων, δαιμονίων καὶ ἀνθρωπίνων (Πλατ. θεολ. VI, 2)· ἐκάστη δὲ τούτων αὖθις διαιρεῖται εἰς πολλάς. Τῶν θείων ψυχῶν διακρίνει τοὺς ἡγεμονικοὺς θεοὺς, τοὺς ἀπολύτους καὶ τοὺς ἐγκοσμίους· οἱ ἡγεμονικοὶ θεοὶ καὶ ἀφομοιωματικοὶ καλούμενοι, διότι τῷ αἰσθητῷ τυποῦσι τὸ ἔκτυπον τῆς ιδέας, διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τριάδας· ἡ πρώτη τούτων τακτοποιεῖ τὸ πᾶν, ἡ δευτέρα κομίζει τὴν ζωὴν εἰς τὰ διάφορα μέρη, ἡ τρίτη ἐπαναφέρει τὰ ὄντα εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτῶν καὶ ἡ τετάρτη ἐπιτηρεῖ. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων θεῶν εἰσὶν οἱ ἀπόλυτοι θεοὶ, οὓς διαιρεῖ εἰς τέσσαρας τριάδας περιλαμβανούσας τοὺς δώδεκα Ὀλυμπίους θεοὺς (Πλατ. θεολ. VI, 12). Οἱ ἐγκόσμιοι εἰσὶ μεθεκτοὶ, τουτέστιν ἔχουσι σῶμα (Τιμ. 301)· οὗτοι οἱ θεοὶ εἰσὶν οἱ ἀστέριοι καὶ οἱ ὑπὸ τὴν σελήνην ἢ τῶν στοιχείων ἔχοντες τὴν γένεσιν ὑφ' ἑαυτοῦς (Τιμ. 298). Ὑπὸ τούτους εἰσὶν οἱ δαίμονες (Ἀλκ. II, 186), οἵτινες διηροῦντο εἰς τὸ μετέπειτα εἰς τρεῖς τάξεις, οἷον εἰς ἀγγέλους, δαίμονας καὶ ἥρωας (Τιμ. 290)· κακοὺς ὅμως δαίμονας ὁ Πρόκλος δὲν παραδέχεται (περὶ τοῦ κακοῦ 218). Ἡ κατωτάτη αὐτῶν τάξις ἐστὶν ἄλογος, ὕλική, αἱ ψυχὰι αἱ πεσοῦσαι εἰς τὴν ὕλην βασανίζονται ὑπ' αὐτῶν (Ἀλκ. II, 185). Περὶ δὲ τῶν δαιμόνων ὡς προστατῶν, περὶ φωτεινῶν σωμάτων αὐτῶν, περὶ μεταβάσεως αὐτῶν διὰ τῶν στοιχείων

καὶ ἄλλων δεισιδαιμονιῶν δέικνυται τῇ τῶν πολλῶν θρησκείᾳ σύμφωνος.

Τὴν δὲ τρίτην τῶν ψυχῶν τάξιν ἀποτελοῦσιν αἱ ψυχαί, αἵτινες μήτε θείας φύσεώς εἰσιν μήτε ἀμετάβλητοι τῷ θεῷ ἔπονται, αἱ ἐπὶ μέρους ψυχαί, εἰς ἃς καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ἀναφέρονται (Τιμ. 210). Τὴν ὕλην ὁ Πρόκλος δὲν παράγει ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῶν κατωτάτων δυνάμεων, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ἀλλ' ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀπείρου (1).

Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ Πρόκλου δὲν εἶναι τῇ τῶν νέων Πλατωνικῶν σύμφωνος, οὐδ' ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρῶτον κακόν· ἡ ὕλη οὔτε ἀγαθὸν εἶναι οὔτε κακόν. ὡς οὔσα ἀπωτάτω τοῦ ἀγαθοῦ· κυρίως δ' ἡ περὶ φύσεως θεωρία αὐτοῦ εἶναι θεολογικὴ καὶ τελολογικὴ (Τιμ. 63). Τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν θεωρεῖ ἄνευ σκοποῦ, γνώσεως καὶ χρόνου (Παρ. V, 6)· τὸν κόσμον θεωρεῖ ἔμψυχον καὶ τὸν τόπον σωματικόν καὶ πηγαίαν ψυχὴν καὶ πηγὴν ψυχῶν (Τιμ. 85).

Ὡς ὁ Πλωτῖνος, οὕτως ὑπεράσπισε καὶ ὁ Πρόκλος τὴν τελειότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν πρόνοιαν. Ἡ κυρία τοῦ Πρόκλου ἰδέα εἶναι, ὅτι πάντα ὄντα δυνάμεων ἀνωτέρων γεννήματά εἰσιν ἐν οἰκείῳ τρόπῳ ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακὰ προέρχονται ἐκ τῆς σχέσεως καὶ ἀντιθέσεως τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων (Πλατ. θεολ. I, 17). Ὁ Πρόκλος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αἷτια τῶν κακῶν εἰσι τὰ δημιουργήματα, καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνεται τοῦ Πλωτίνου (Τιμ. 335 τῶν κακῶν ἑαυτῷ τὸ θνητὸν ζῶον αἷτιον)· τὴν δ' ἀνισότητα τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ἐκτὸς κακὰ δὲν θεωρεῖ κυρίως κακὰ, ἀλλὰ ἡ συνέπειαν τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων ἡ μέσον μαθήσεως καὶ ἀγωγῆς ἡ τιμωρίαν τῶν κακῶν τοῦ ἀνθρώπου πράξεων· τὴν τιμωρίαν ὅμως ἐπεκτείνει εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ ἔθνος, καὶ εἰς τιμωρίαν καὶ ἀμοιβὴν προτέρου βίου (Τιμ. 311. 329)· τὸ κακὸν ἔχει μόνον ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ἑδραν αὐτοῦ· ἡ ὕλη οὔτε ἀγαθὸν εἶναι οὔτε κακόν· ἡ ψυχὴ δι'

(1) Πλατ. θεολ. 281· πρόεισιν οὖν καὶ ἡ ὕλη καὶ πᾶν τὸ ὑποκείμενον τῶν σωματῶν ἄνωθεν ἀπὸ τῶν πρωτίστων ἀρχῶν, αἱ δὲ διὰ περισσίσιν δυνάμειως ἀπογεννᾶν δύνανται καὶ τὸ ἔσχατον τῶν ὄντων Τιμ. 117.

ἐνώσεως μετὰ τοῦ σώματος ἔρχεται εἰς φυσικὴν συνέχειαν καὶ ὑποτάσσεται τῇ ἀνάγκῃ ἢ τῇ εἰμαρμένῃ· κατὰ δὲ τὴν ἀνωτέραν αὐτῆς φύσιν ἡ ψυχὴ δὲν ὑποτάσσεται τῇ εἰμαρμένῃ, ἀλλὰ τῇ προνοίᾳ, ἥτις ἀπορρέουσα ἀπὸ τῶν ὑπερτάτων θεῶν μεταδίδει πᾶν ἀγαθόν (Τιμ. 322). Καὶ περὶ ἀνθρώπου ἐπραγματεύθη ὁ Πρόκλος μᾶλλον ἠθικῶς καὶ θεολογικῶς.

Τὴν ψυχὴν ὁ Πρόκλος δὲν θεωρεῖ ἀπαθῆ καὶ θείαν, ὡς οἱ Στωϊκοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος, διότι ἡ ψυχὴ ἔχει χρεῖαν τῆς θείας βοηθείας· οὐδὲ παραδέχεται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δύναται νὰ γείνη ψυχὴ ζώου (Τιμ. 329). Καίτοι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ψυχῆς θεωρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, δὲν ἀπέδειξεν ὅμως, ὅτι πρὸς τὴν θείαν πρόνοιαν συμβιβάζεται· τὸν ἀνθρώπον ὅμως θεωρεῖ ὑποτελῆ τῇ φυσικῇ ἀνάγκῃ ἥτοι τῇ εἰμαρμένῃ (Τιμ. 325)· ἡ ἀνάγκη αὕτη ἔλκει τὴν ψυχὴν ἅπαξ εἰς τὸν ἐπίγειον βίον, τῆς δὲ πολλάκις καταβάσεως αὐτῆς εἰς αὐτὸν εἶναι αὐτὴ αἰτία (Τιμ. 324). Ἡ ψυχὴ ὅμως καὶ ἐν τῇ τῆς προϋπάρξεως καταστάσει δὲν εἶναι ἄνευ σώματος· τὸ δὲ σῶμα εἶναι ἄϋλον, αἰθέριον (Τιμ. 2)· μεταξὺ δὲ τοῦ ἄϋλου καὶ τοῦ ἐπιγείου σώματος παραδέχεται καὶ τρίτον σῶμα ἢ πολλὰ, ἃ ἡ ψυχὴ λαμβάνει πρὸ τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἐπίγειον βίον (Τιμ. 330).

Οὐδὲ μετὰ θάνατον δύναται ἡ ψυχὴ νὰ νοηθῇ ἄνευ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας (Τιμ. 311)· παραδέχεται δὲ μετὰ Συριανοῦ, ὅτι αἱ κατώτεραι δυνάμεις δημιουργηθεῖσαι ὑπὸ τῶν ὁρατῶν θεῶν χωρίζονται τῆς ψυχῆς. Περὶ δὲ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων μιγνύει καὶ ιδέας Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος (Τιμ. 226 καὶ ἐφ.)· τὴν μὲν φαντασίαν λέγει τοῦ νοεῖν ἔκτυπον, τὴν δ' αἴσθησιν ἔκτυπον τῆς δόξης (Τιμ. 76. 327). Περὶ δὲ μαθηματικῆς καὶ διαλεκτικῆς ὁμιλῶν εἶναι τῷ Πλάτῳ συμφωνος, περὶ ἐμμέσου δὲ καὶ ἀμέσου γνώσεως τῷ Ἀριστοτέλει (Τιμ. 75. 92).

Ἡ δ' ἰδίᾳ τοῦ Πρόκλου θεωρία εἶναι, ὅτι ὑπὲρ τὸν νοῦν ἔστι τις ψυχικὴ δύναμις. Ἐπειδὴ ὅμοιον ὁμοίῳ γινώσκεται κατὰ τοὺς ἀρχαίους, δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ νοῦς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ θεῖον, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀνωτέρα τις τοῦ νοῦ δύναμις, τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ἐπειδὴ τὸ

θεῖον ταυτίζει μετὰ τοῦ ἐνιαίου, ἐστὶν αὕτη ἡ δύναμις ἐν τῇ ἐνιαίᾳ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς, ἢ ἐν τῇ γλώσσει τῶν νεωτέρων ἐν τῷ καθαρῷ συνεπιγνωστικῷ (1).

Καίτοι τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Πρόκλου, ὡς ἐν τῇ ὅλῃ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, συνενοῦνται, τὸ θρησκευτικὸν ὅμως εἶναι ὑπέροχον τοῦ ἐπιστημονικοῦ. Ὁ Πρόκλος ζητεῖ πρὸς τὸ ὑψιστον βαθμιαίαν ὑψωσιν, τουτέστιν ὑψωσιν διὰ μέσων (Τιμ. 325. δι' ὧν ἡ χάθοδος, διὰ τούτων καὶ ἡ ἀνοδος). Διὰ τῆς ἠθικῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἐλευθεροῦται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς πίεσεως τοῦ ἐπιγείου· πρὸς τοῦτο ὅμως μεταχειρίζεται τὰ δεισιδαίμονα τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς μέσα· ἡ δ' ἠθικὴ ἀρετὴ ἐστὶν αὐτῷ ἡ βάσις πάσης ἀνωτέρας μορφώσεως (Πλατ. θεολ. I, 2. Τιμ. 343). Αἱ τοῦ Πλάτωνος τέσσαρες ἀρεταὶ αὐτῷ δὲν ἐπαρκοῦσι· διότι καὶ αὗται ῥέπουσιν εἰς τὸν ὑλικὸν βίον καὶ συνδέονται πάθεσιν, ἀφ' ὧν ἡ φιλοσοφικὴ κάθαρσις ἡμᾶς ἐλευθεροῖ.

Τὴν δ' ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν ἀνωτέραν βαθμίδα θεωρῶν περιγράφει τῷ Πλάτωνα ἐπόμενος τὴν πρόοδον ἐκ τῆς ὀρθῆς δόξης εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν διαλεκτικὴν (περὶ προν. 12. 20)· διὰ δὲ τὰ θεολογικὰ ζητήματα ζητεῖ γνώσεις φυσικὰς καὶ ἄσκησιν ἐν τῇ διαλεκτικῇ τέχνῃ (Πλατ. θεολ. I, 4)· καὶ τὴν μαθηματικὴν θεωρεῖ μετὰ Πλάτωνος προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν (Τιμ. 193). Τὴν μαθηματικὴν ὡς περὶ τὰ ἔκτυπα ἀσχολουμένην ἀποκλείων δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν δεισιδαίμονα πίστιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδρύει (Τιμ. 6. 23)· ὑπὲρ δὲ τὰς διανοητικὰς ἀρετὰς θέτει τὰς παραδειγματικὰς καὶ ἱερατικὰς (Μαρ. 6. Προκλ. 3).

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις μετὰξὺ ἀντιθέτων κινουμένη καὶ τὰ πολλὰ εἰς ἓν συνάπτουσά ἐστι κατωτέρα τοῦ θεοῦ βίου, ἐν ᾧ ἡ ἐσωτάτη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἐνοῦται μετὰ τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν, ὑπὲρ πᾶν νοεῖν· εἰς δὲ τοῦτον τὸν

(1) Παρμ. IV, 35. Τιμ. 64. Πλατ. θεολ. I, 3. Ἀλκιβ. III, 105. ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ εὐθέως, ἐγείρασα τὸ ἑαυτῆς ἐν, ὃ ἐστὶ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ νοῦ κρεῖττον. Τιμ. 229. τὸ ἐνοειδέστατον καλεῖται.

θεῖον βίον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν δι' ἡμῶν αὐτῶν· τὸ πε-
περασμένον ὑπάρχει μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν θείων δυνά-
μεων, ἐν αὐτῷ, ἡ θεότης πάρεστι πανταχοῦ καὶ ἀεὶ ἐν ἐκάστῳ
ἐνεργεῖ, ἅμα τοῦτο τῇ ἐπενεργείᾳ αὐτῆς ἀνοίξῃ ἑαυτὸ (Τιμ.
64)· τῆς θείας βοηθείας δεόμεθα οὐ μόνον ἐν ταῖς πράξεσιν,
ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς διανοήμασι καὶ ταῖς ἀποφάσεσιν ἡμῶν (Τιμ.
61. 66. Ἀλκ. III, 150).

Ἐπειδὴ τὴν θείαν βοήθειαν οὐδὲ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀλη-
θείας περιττὴν νὰ θεωρήσωμεν δυνάμεθα, λέγει ὁ Πρόκλος, στη-
ρίζεται πᾶσα ἀνωτέρα γνῶσις ἐπὶ θείου φωτισμοῦ (Πλατ. θεολ.
I, 1. Κρατυλ. 56).

Τὰς ὁδοὺς τὰς εἰς τὸν θεὸν ἀγούσας περιγράφων ἀποδίδει τῇ
πίστει μεγαλειτέραν ἀξίαν ἢ τῇ γνώσει. Αὗται δὲ αἱ ὁδοὶ εἰσι
τρεῖς, ὁ ἔρως, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις· ὁ ἔρως διὰ τοῦ καλοῦ φέ-
ρει εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθεια δείκνυσιν τὸν ὑπεραισθητὸν κό-
σμον, τὴν ὑψίστην ὁμῶς τελετὴν παρέχει μόνη ἡ πίστις συν-
δέουσα τὸ κατώτερον μετὰ τοῦ ἀνωτέρου. Εἰς δὲ τὰ μέγιστα
μυστήρια δὲν εἰσερχόμεθα διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ
διὰ μόνης τῆς ἡρεμίας τῆς ψυχῆς ἐπανερχομένης εἰς τὸ ἐνιαῖον
αὐτῆς ὃν διὰ τῆς μεταστάσεως τῆς ὅλης ψυχῆς εἰς τὸ ἀγνώρι-
στον διὰ μόνης τῆς πίστεως κατορθουμένης (Πλατ. θεολ. IV,
10. Ἀλκ. II, 78).

Ὁ Πλωτῖνος παρεδέχετο, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ περιφρονήσω-
μεν τῶν μέσων τῶν προσφερομένων ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἀσκή-
σεων, τῆς προσευχῆς τῆς συνδεούσης διὰ μυστικῶν συμβόλων
τοὺς προσευχομένους μετὰ τῶν θεῶν καὶ ἐλκυούσης τὴν εὐλο-
γίαν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς (Τιμ. 65), τῆς θεωργίας τῆς θείας ду-
νάμεις εἰς τὸν κόσμον καταβιβαζούσης βέλτιον πάσης ἀνθρωπί-
νης ἀρετῆς (Πλατ. θεολ. I, 26), δὲν δυνάμεθα νὰ περιφρονήσω-
μεν τῶν τελετῶν τῶν ἐξαφανιζουσῶν διὰ τοῦ θείου πυρὸς ὅλα
τὰ ἐπίγεια στίγματα (Τιμ. 331), καὶ τῆς μαντείας τοῦ ἀνεκτι-
μήτου τούτου τῶν θεῶν δωρήματος (Πλατ. θεολ. I, 63).

Καὶ οὐ μόνον περὶ πίστεως συνεφώνει ὁ Πρόκλος τῇ αὐτοῦ
σχολῇ, ἀλλὰ καὶ περὶ μαγικῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῶν ὄνο-

μάτων τῶν θεῶν, τῶν θείων ἀγαλμάτων, θεοφανείων, θαυμάτων, προστατῶν τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων (Πλατ. θεολ. I, 29 Κρατυλ. 70. Τιμ. 30).

Καὶ περὶ ἐξηγήσεως τῶν μύθων συνεφώνει τοῖς ἄλλοις νέοις Πλατωνικοῖς καὶ τοῖς Στωϊκοῖς, (ἐρμην. εἰς Τίμαιον, πολιτείαν, Ἡσίοδον κτλ.) ὡς ἀνάγων τοὺς μύθους εἰς φιλοσοφικὰς ἐννοίας. οἱ μῦθοι, ὡς λέγει, κρύπτουσι τὴν ἀλήθειαν τοῖς μὴ ἀξίοις αὐτῶν, τοῖς μὴ δυναμένοις εἰς τὰ μυσήρια αὐτῶν νὰ εἰσχωρήσωσιν· ὡς ἡ φύσις τὸ ὑπεραισθητὸν ἐν τῷ αἰσθητῷ ἐκτύπῳ παριστᾷ, τὸ ἀέθριον ἐν τῷ φθαρτῷ, τὸ ἀμέριστον ἐν τῷ μεμερισμένῳ, οὕτω παριστῶσι καὶ οἱ μῦθοι διὰ τοῦ παρὰ φύσιν τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, διὰ τοῦ παραλόγου τὸ ὑπὲρ τὸν λόγον, διὰ τοῦ δυσειδοῦς τὸ ὑπέρκαλον· τὸ πρόσκομμα αἶρεται, ὃ παρίσταται, ἅμα ἡ μυστικὴ ἐννοια αὐτῶν ἀποκαλυφθῇ (1).

Ταῦτα ὅμως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Πρόκλος ἀπέβλεπεν οὐ μόνον εἰς ὑπεράσπισιν τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς ταυτότητα τῆς μυθολογίας μετὰ τῆς φιλοσοφίας του. Τοῦ δὲ Πλωτίνου διέφερεν ὁ Πρόκλος καθ' ὅσον δὲν εἶχε πεποιθήσιν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Πλωτῖνος ἐπρέσβευεν, ἀλλ' ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ ἔνωσις δὲν τελεῖται διὰ τῆς γνώσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως (περὶ προν. 13. 23. Πλατ. θεολ. I, 25).

Τὴν ἔνωσιν περιγράφει ὡς τινα ἐνθουσιασμόν, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ὡς ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς, ὡς κατάδυσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν θεόν, ὡς ἐν γίγνεσθαι καὶ θεόν, ὅτι τὸ νοεῖν παύει, καὶ ἡ ψυχὴ ἀκτινοβολεῖται ὑπὸ τοῦ θείου φωτός (περὶ προν. 24. Τιμ. 63). ὁ Πρόκλος δὲ διακρίνει τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἐνώσεως, τὴν συναφὴν, τὴν ἐμπέλασιν καὶ τὴν ἔνωσιν.

Ὁ Πρόκλος παραλαβὼν τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς σχολῆς αὐτοῦ δὲν ἡδυνήθη δι' ἔλλειψιν ἰδίας ἀρχῆς νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν ὅλον ὁργανικόν. Τὸ πρῶτον ὃν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Πλωτίνου εἰσὶ προϊόντα τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς φαντασίας· βάσιν

(1) Ἑρμ. εἰς Ἡσίοδ. V, 84. ἃ δ' αἱ ψυχαὶ πάσχουσιν, ὁ μῦθος ἐπὶ τοὺς προνοοῦντας αὐτῶν ἀναπέμπει θεούς.

αὐτῶν ὅμως ὁ Πλωτῖνος ὑπέθετε τὸ πραγματικόν, διότι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ εἰσιν ἔκτυπα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Παρὰ τῷ Πρόκλῳ ὅμως αἱ πρῶται ἔννοιαι τῆς θεωρίας αὐτοῦ περιήλθον ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς σχολῆς αὐτοῦ καὶ μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν συνεχωνεύθησαν μυθικαὶ παραστάσεις καὶ θρησκευτικὰ δόγματα Ἑλλήνων τε καὶ Ἀνατολικῶν. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἔχει δεδομένην ὕλην καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐξ αὐτῆς ἐξηρητημένος καὶ δὲν δύναται αὐτὴν νὰ νικήσῃ ἐσωτερικῶς, μένει τῷ Πρόκλῳ μόνῃ ἢ κατ' εἶδος τοῦ συστήματος ἐπεξεργασία. Τὰς θεωρίας τῶν ἄλλων διεσάφησε καὶ συμμέτρως κατὰ λογικὸν σχῆμα ἐτακτοποίησε, δὲν παρήγαγεν ὅμως καὶ ιδέας ἰδίας. Τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι τεχνικόν, τὸ πλεῖστον αὐτοῦ πολύπλοκον καὶ διὰ τοῦτο ἀκατάληπτον. Τὸ ὅλον σύστημα αὐτοῦ δὲν παρήχθη ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πραγματικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ τῆς λογικῆς συνεπείας, ἐξ ἧς πολλαὶ ὑποθέσεις ἀνεφύησαν.

Ἐπειδὴ πάντα συνεχῇ ὑποτίθενται ἐν τῷ συστήματι, παρὰ δὲ τὴν συνέχειαν οὐδ' ἡ βούλησίς ἐστιν, ἔπεται, ὅτι ἡ συνεχὴς αὕτη σειρὰ καὶ ἐπομένως ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ἐλευθέρας τοῦ θεοῦ βουλήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. Ἐὰν δ' ὁ νοῦς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου ᾗναι ὁ δημιουργός, πρὸς τί ἐστιν ἡ ψυχὴ ἀναγκαία ; πρὸς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ μόνον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς τριάδος.

Τὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου οὐδὲ τὴν συνέχειαν τῶν ὄντων μετὰ τῆς τῶν ἐννοιῶν ἀπέδειξεν.

Ἀντὶ τῆς λύσεως τῶν σπουδαίων ζητημάτων βλέπομεν συζητήσεις ματαίας καὶ ἐπαναλήψεις, αἵτινες δεικνύουσι τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν προχωροῦσαν διάλυσιν, ἥτις ἀμέσως μετὰ τὸν Πρόκλον ἐπῆλθεν ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ σχολῇ.

Τοῦ δὲ Πρόκλου συμμαθητῆς ἀναφέρεται Ἑρμείας ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Δαμασκ. β. Ἰσιδώρ. 74) ὁ συγγραψας ἐρμηνείαν εἰς τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος. Ἐκ δὲ τῆς ἐρμηνείας ἀποδείκνυται ἡ τοῦ Δαμασκίου περὶ αὐτοῦ κρίσις ὀρθή, ὅτι δὲν ᾗτο σφόδρα ἀγχείνους οὐδὲ λόγων ἀποδεικτικῶν εὐρετῆς, διότι ἀληθῶς ἰδίας

δὲν εἶχεν ἰδέας· παρεδέχετο δὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Συριανοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ ἔλαβε καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν θεῶν εἰς νοητοὺς, νοεροὺς καὶ ὑπερκοσμίους καὶ μετ' αὐτοὺς ἀνέφερε τοὺς ἐγκοσμίους θεοὺς τοὺς ἀγγέλους, τοὺς δαίμονας καὶ τοὺς ἥρωας (εἰς Φαῖδρον 143. 134)· καὶ τοὺς θεοὺς τῶν πολλῶν ἐξήγει ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις (σελ. 141. 138 καὶ ἐφ.), καὶ περὶ προνοίας, περὶ δαιμόνων καὶ λοιπῶν. Τῷ δὲ Πρόκλῳ ἐπόμενος παρεδέχετο τὸ ἐνιαῖον ἐν τῇ ψυχῇ ἔκτυπον ὃν τοῦ ὑπερόντος ἐνός καὶ ὄργανον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τοῦ θείου φωτισμοῦ (σ. 103).

Τούτου δὲ διασημότερος ἦτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμμώνιος μαθητῆς Πρόκλου (Ἀμμών. περὶ ἐρμ. 3), ὃς προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς (Φωτ. κωδ. 181)· οὗτος ἦτο οὐ μόνον τῶν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους βιβλίων ἐρμηνευτῆς, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (Δαμάσκ. Ἰσιδωρ. 79). Τὰ διασωθέντα τῶν συγγραμμάτων του μαρτυροῦσιν, ὅτι ἦτο πολυμαθῆς καὶ ἀκριβοῦς ἐρμηνευτῆς (περὶ ἐρμην. 174)· ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτοῦ δὲν περιέχουσιν τι νέον ζητοῦντος νὰ ἐξισώσῃ τὴν διαφορὰν τῶν Περιπατητικῶν καὶ Πλατωνικῶν· ἐν ἄλλοις δ' αὖθις ὑπερασπίζει τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορείους κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Μετὰ δὲ τῶν νέων Πλατωνικῶν ἰσχυρίζετο τὸ ἀτίδιον τοῦ κόσμου (Φιλόπον. φυσ. σ. 3), κατεπολέμει τὸν δυαδισμόν τῶν Μανιχαίων (Ἀσκληπ. εἰς Ἀριστ. 666), ἀνεσκεύαζε τοὺς τότε ἀστρονόμους καὶ ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ τὸ συμβιβαστὸν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ τῆς θείας γνώσεως (περὶ ἐρμην. 105)· ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπεράσπιζε τὴν προσευχὴν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια τῶν νέων Πλατωνικῶν (Φιλόπον. περὶ ψυχ. 3).

Ἄλλος δὲ τοῦ Πρόκλου μαθητῆς φέρεται Ἀσκληπιόδοτος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Δαμάσκ. Ἰσιδωρ. 116. 139), περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Σιμπλίκιος ὅτι κατὰ τι τοῦ Πρόκλου ἐξέκλινεν (1).

Ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ μαθηματικοῖς ὑπερέβη τοὺς συγχρόνους

(1) Φυσ. 188. Ἀσκληπιόδοτον ἐξαίρω λόγου τὸν ἄριστον τῶν Πρόκλου μαθητῶν καὶ Δαμάσιον τὸν ἡμέτερον, ὧν ὁ μὲν δι' ἄκραν εὐφυΐαν καινοτέροις ἔχαιρε δόγμασιν.

αὐτοῦ καὶ ἀπεστρέφετο οὐ μόνον τὰς θεολογικὰς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ τὰς θεουργικὰς τέχνας καὶ μυστικὰς ὑπερβολὰς τῆς αὐτοῦ σχολῆς (1). οὐδὲν ὁμῶς περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν διεσώθη.

Ὁ δὲ Μαρίνος ὁ διάδοχος τοῦ Πρόκλου κατακρίνεται ἀνίκανος ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου (Δαμασκ. Ἰσιδ. 141).

Τοῦ δὲ Μαρίνου διάδοχος ἦτο ὁ Ἰσιδωρος (Δαμασκ. 6. Ἰσιδ. 278) καὶ φαίνεται θεόσοφος μᾶλλον ὥς ἐλπίζων ἐκ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ περισσότερα ἢ ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρεῦνης (Δαμασκ. Ἰσιδ. 32). Πρὸς δὲ κατάληψιν τοῦ Πλάτωνος ἠκολούθησε τῷ Ἰαμβλίχῳ (Δαμ. 33 καὶ ἐφ.). μετ' οὐ πολὺ δὲ τὴν σχολὴν ἐγκαταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν (Δαμ. 226).

Τοῦτον δὲ διεδέχθη Ἡγίας Πρόκλου μαθητῆς (Μαρ. Προκλ. 26). περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Δαμάσκιος (Ἰσιδ. 221), ὅτι ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε περιεφρονήθη τοσοῦτον, ὅσον ἐπ' αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Ζηνόδοτος δὲν φαίνεται διάσημος (Δαμάσκ. Ἰσιδ. 154). ἄλλων δὲ μαθητῶν τοῦ Πρόκλου μόνον τὰ ὀνόματά εἰσι γνωστά (Δαμ. Ἰσιδ. 88. Μαριν. Προκλ. 29).

Ὁ Δαμάσκιος ἐκ Δαμασκοῦ (Σιμπλ. φυσ. 146) ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Ἰσιδ. 62), προέκρινε τὰ λόγια, τὰ Ὀρφικὰ ἔπη μᾶλλον ἢ τὰ τῶν φιλοσόφων συγγράμματα. τὸν Ἰαμβλίχον ἐθαύμαζεν, ἔκλινεν εἰς θαυμασίας διηγήσεις καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς νέους Πλατωνικοὺς κατέκρινεν.

Ἐκ τῶν τοῦ Δαμασκίου σώζονται ἐκ τῆς φιλοσόφου ἱστορίας δύο τεμάχια καὶ ἓν σύγγραμμα περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν. ἐν αὐτῷ δὲ καὶ ἀγχνόια αὐτοῦ διαλεκτικῇ δείκνυται καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνεξαρτησία (Σιμπλ. φυσ. 146). Ὁ Δαμάσκιος τῷ Ἰαμβλίχῳ ἐπόμενος ἠγωνίζετο νὰ λύσῃ τὴν ἀπορίαν, τὴν κυρίαν τοῦ νέου Πλατωνικοῦ συστήματος ἀντίφασιν, καὶ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα καὶ ἀοριστίαν τοῦ πρώτου ὄντος μετὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ μεμερισμένον ὄν.

Καὶ ὁ Δαμάσκιος τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐπόμενος παρεδέχετο καὶ

(1) Δαμασκ. Ἰσιδ. 126. Σουῖδ. δεισιδαιμονία ἀπορρήτου μηδενὸς ἀκούειν· οὐ γὰρ εἶναι ταῦτα τῆς γενέσεως ἄξια, ἀλλὰ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ὀλύμπῳ διαζῆν ἡγουμένων.

οὗτος, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ ἀορίστου εἰς τὸ ὠρισμένον μετάβασις πρέπει νὰ ᾖται ἕμμεσος, ἵνα κατασταθῇ συνεχής. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἐπόμενον ἦτο ἡ δοκιμὴ αὕτη νὰ ἀποτύχῃ· ἵνα δὲ ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος καταληφθῇ καθαρά, πρέπει νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ πάντων, ὅτι αὐτὸ οὔτε ἐν εἶναι οὔτε πολλὰ, οὔτε γεννῶν οὔτε μὴ γεννῶν, οὔτ' αἷτιον οὔτε μὴ αἷτιον, οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ αἷτιον δύναται νὰ κληθῇ, οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ προηγούμενον πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα, οὔδ' αὐταρκες καὶ ἔξοχον· διότι ὅλαι αὗται εἰσιν ἔννοιαι σχετικαί (περὶ ἀρχ. 5. 24. 41)· δύναται δὲ τοῦτο νὰ κληθῇ μόνον ὡς τὸ ἀπολύτως ἄρρητον καὶ ἀκατανόητον, ὃ ἐστὶ πρὸ τοῦ ἐνός (περὶ ἀρχ. 55)· κυρίως δ' οὐδὲ τοῦτο, διότι τὸ ἀγνώριστόν ἐστιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ γνωριστόν. Περὶ τοῦ ἀρρήτου δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν εἴτε ὅτι γνωρίζομεν εἴτε ὅτι δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μόνον δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν αὐτῷ ὑπεράγνοιαν, μόνον νὰ προμαντεύσωμεν ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ιδιότητα καὶ ὀριστικότητα καὶ νὰ καταφύγωμεν ἀπὸ τοῦ γνωριστοῦ εἰς τὸ ἀγνώριστον (ἀρχ. 75)· ἔτι δὲ ἀκατανοητότερον εἶναι τὸ νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ ἀπολύτως ἀορίστου τὸ ὠρισμένον, ἐκ τοῦ ἀπολύτως ἀπλοῦ τὸ πλῆθος, ἐκ τοῦ ἀμέσου τὸ μετέχον αὐτοῦ.

Ὁ Δαμάσκιος ἐγνώρισε κάλλιστα τὴν δυσχέριαν ταύτην (ἀρχ. 90), δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἄρῃ αὐτὴν θέτων μεταξὺ τοῦ ἐνός καὶ τῶν πολλῶν μέσας ἐννοίας δυναμένας νὰ ᾖται σύνθεσις ἀντιφατικῶν διορισμῶν.

Τῷ Ἰαμβλίῳ ἐπόμενος διακρίνει τοῦ ἀρρήτου, τοῦ ἀπολύτου ἐνός, ἕτερον, δεύτερον ἐν, καὶ τούτου τρίτον. Τὸ μὲν ὀνομάζει ἐν πάντα, τὸ δὲ πάντα ἐν (ἀρχ. 116) καὶ ἐν αὐτοῖς ἴδε τὰς τοῦ Πρόκλου ὑπερουσίους μονάδας (ἐνάδας)· ἐκ τῆς τρίτης τῶν ἐνάδων παράγεται ἡ μονὰς καὶ ἡ δυὰς ἥτοι τὸ πέρας καὶ τὸ ἄπειρον (ἀρχ. 117) ἐν τῷ πρώτῳ συγκειμένῳ ἥτοι τῇ οὐσίᾳ ἐνούμενα (ἀρχ. 146). Τὰς δ' ἄλλας τάξεις ἐκθέτει τῷ Πρόκλῳ ἐπόμενος (ἀρ. 347).

Ἡ ἐπαναληπτικὴ ὅμως ἐξήγησις αὐτοῦ δεικνύει ὅτι εἰς τὴν

παραγωγὴν τούτων δὲν ἐπείθετο ὅλως ἰσχυριζόμενος, ὅτι οὐδὲν ἐγένετο, τὸ ἀνώτερον καὶ κατώτερον οὔτε κεχωρισμένα εἰσὶν οὔτε ἡνωμένα, οὔτε ταῦτά οὔτε διάφορα, οὔτε ὅμοια οὔτε ἀνόμοια, οὔτε ἓν οὔτε πολλὰ, οὐδὲ νὰ λεχθῇ δύναται ὅτι τοῦτο εἶναι πρότερον ἐκεῖνο ὕστερον, τοῦτο αἷτιον ἐκεῖνο αἷτιατόν· ταῦτα πάντα εἶναι τρόπος ἐκφράσεως ἐλλιπής· κυρίως ἐστὶν ἓν ἀπλοῦν ἀδιάκριτον, πάντα ἐστὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἓν πάντα, διότι πίπτομεν εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῆς μονῆς, τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς, ἐνώσεως καὶ χωρισμοῦ· ὅλαι ὅμως αὗται αἱ διαφοραὶ εἰς τὸν ἀνώτερον κόσμον δὲν ἐφαρμόζονται (1).

Καὶ αἱ δύο δ' ἀρχαί, ἡ μονὰς καὶ δυάς, δὲν εἶναι δύο, οὐδ' ἓν κυρίως (143. καὶ ἐφ.). οὐδὲ τὴν τριάδα τοῦ νοητοῦ πρέπει τρία νὰ ὀνομάζῃ τις πατέρα, νοῦν, δύναμιν (366)· αὐτῷ οὐδὲ εἶναι, ζῆν, νοεῖν πρέπει νὰ ἀποδίδηται, ἀλλὰ μόνον ὥς τι νοεῖν, ζῆν, εἶναι (336. καὶ ἐφ.).

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἀφίκετο εἰς τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ αἱ πρῶται ἔννοιαι αὐτῆς ἀπόλλυνται. Ἡ ἔννοια ἡ ἀφηρημένη τοῦ ἑνός, ἀφ' ἧς ἄρχεται, καθιστᾷ ἀδύνατον πᾶσαν εἰς τὰ πολλὰ πρόοδον· πᾶς διορισμὸς ἀποδείκνυται ἀπατηλός, καὶ οἱ συνεχεῖς θρῆνοι τοῦ Δαμασκίου περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὁμολογοῦσι τοῦτο (162. 333)· μόνον τι ὠρισμένον δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν· ἐνταῦθα ὅμως πρέπει τὸ ἀπολύτως ἀόριστον νὰ νοηθῇ· ἐν τῇ ἀντιφάσει ταύτῃ ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἐναυάγησεν.

Ὁ Σιμπλίκιος ἤκουσε τοῦ Ἀμμωνίου, ἔπειτα τοῦ Δαμασκίου (Σιμπλ. φυσ. 42). Αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ εἰσὶν εὐληπτοὶ καὶ ἀκριβεῖς. Τούτων ἡ εἰς τὰς κατηγορίας, εἰς τὴν φυσικὴν εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ, περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου διεσώθησαν. Καὶ οὗτος ἔπεται τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς καὶ παραδέχεται τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις αὐτῶν

(1) Ἀρχ. 107. ἄλλος γὰρ ὁ τρόπος τῆς ἐνιαίας προόδου, ὃν ἡμεῖς οὕτω συννοοῦμεν, ἅτε μεμερισμένοι εἰς μονὴν καὶ πρόοδον καὶ ἐπιστροφήν, ὃ δὲ ἐστὶν ὑπὲρ τὸν διορισμὸν τῶν τοιούτων· οὔτε ἀναγκαστὸν ἡνωσθαι, εἰμὴ διακρίνεται, οὔτε διακρίνεσθαι, εἰμὴ ἡνωται.

(περὶ οὐραν. 41. 60. 205. φυσ. 53. 144. κατηγ. 1. 17)· ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐδὲν ἔχει ἴδιον.

Ὅτε ὁ Πρόκλος εἰς Ἀθήνας ἀφίκετο, ἡ ἐθνικὴ θρησκεία κατεπιέζετο καὶ κατεδιώκετο, καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ὁσημέραι ἐχειροτέρειεν. Οἱ ἐν Ἀθήναις φιλόσοφοι ἐκτὸς κινδύνου δὲν εὐρίσκοντο (Δαμασκ. Ἰσιδ. 277). Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἔτει 529 ἐκδοὺς πρόσταγμα ἀπαγορευτικὸν τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις ἐπῆνεγκε τὴν θανατηφόρον κατ' αὐτῆς πληγὴν (1).

Ἡ περιουσία τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς ἐδημεύθη (Ζωναρ. Χρον. XIV, 6). Πολλοὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δαμάσκιος καὶ ὁ Συμπλίκιος μετηνάστευσαν εἰς Περσίαν πρὸς Χοσρόην· μὴ εὐχαριστηθέντες ὅμως ἐπανῆλθον μετ' οὐ πολὺ ζήσαντες τὸν ὑπόλοιπον βίον ἀφανεῖς (2).

Ὁ Συμπλίκιος καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰργάζετο περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἀριστοτέλους (φυσ. 184. 188)· καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπῆρχεν ἔτι ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολή· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὁ Ὀλυμπιόδωρος ἡρμήνευε τὰ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους βιβλία· πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἕκτου αἰῶνος οἱ ὀλίγοι λόγιοι εἶχον ἀποθάνει, καὶ ἡ φιλοσοφία εἶχε συγκαταστραφῇ μετὰ τῆς θρησκείας, ὑφ' ἧς τὴν σημαίαν ἐμάχετο.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία περιῆλθε καὶ εἰς τὸ δυτικὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου (August. C. D. VIII, 12), καὶ πολλὰ ἐκ τοῦ πέμπτου αἰῶνος συγγράμματα διεσώθησαν. Ὁ Βοήθιος ἡσχο-

(1) Joh. Malal. Chronol. XVIII, 184. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ (528) διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας, καὶ πολλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐν οἷς ἐτελεύτησαν Μακεδόνιος, Ἀσκληπιόδοτος, Φωκᾶς ὁ Κρατεροῦ, καὶ Θωμᾶς ὁ Κοαῖστωρ· καὶ ἐκ τούτου πολὺς ὁβὸς γέγονεν· ἐθέσπισε δὲ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἐλληνίζοντας. Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς (529) θεσπίσας πρόσταξιν ἐπεμψεν ἐν Ἀθήναις, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι.

(2) Ἀγαθ. ἱστ. II, 30 καὶ ἐφ. ἐν τῇ συνθήκῃ ἐτέθη· τὸ δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἦθι κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὅτιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρώαν δόξαν ἀναγκαζομένους.

λήθη περὶ τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἃ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἡ πηγὴ τῆς Ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Τῷ Πλάτῳ ὁμῶς ἐπόμενος συνεμίγνυε μετὰ ἰδεῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν καὶ Στωϊκῶν.

Μετὰ δὲ τοῦτον ἕτερος φιλόσοφος Ῥωμαῖος δὲν φαίνεται.

Ἀφ' οὗ δ' αἱ Πλατωνικαὶ σχολαὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐγκατέλιπον, ἔληξε καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία, ἥτις ἔκτοτε κατέστη ἔργον τῆς παραδόσεως, ὡς τὰ πρότερα συστήματα, καὶ ὡς τοιαύτη μετέβη εἰς τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἐπειδὴ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας δὲν ἦτο δυνατὴ, ἐπόμενον ἦτο νὰ καταπέσῃ, ὡς καὶ κατέπεσεν ἐξ ἀσθενείας ἐσωτερικῆς μᾶλλον ἢ βίαις ἐξωτερικῆς (Zeller Phil. d. Gr. III, 703). Ἡ ἀπλὴ μάθησις τῆς τῶν προγόνων σοφίας, ἣν ὁ Ζέλλερος ὑπὸ βαθέος ἀισθήματος συγκινοῦμενος (σ. 784) ἐγκωμιάζει, ὡς ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀναπτυχθεῖσαν καὶ ἀκμάσασαν ὡς ἐν δεινοῖς καιροῖς τῆς πολιτικῆς δουλείας καταφυγὴν τῶν ἐξόχων νόων ὡς τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης ἐμφυτεύσασαν, ὡς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη καὶ τὸν μέσον αἰῶνα διδάξασαν, καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁδηγήσασαν, ἔσται τὰ μάλιστα ὠφέλιμος, ἐὰν ἀναγεννηθῇ καὶ καρποφορήσῃ· ἐὰν τὸ ἔθνος ἐκ τῶν καρπῶν τῆς προγονικῆς καὶ τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων σοφίας τρέφῃται, δύναται καὶ νῦν, ὡς τὸ πάλαι, νὰ κατασταθῇ εὐδαιμον καὶ εὐκλεές, καὶ νὰ καθέξῃ ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκογενείᾳ τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν θέσιν ἀντάξιον καὶ ἐπίζηλον.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος ἀποτελεῖ ἰδίαν περίοδον, διότι ἔχει ἀρχὴν ἰδίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ προήχθη ἀπὸ Χριστοῦ, ὠνόμασεν ὁ Ῥίττερος τὴν ὅλην μετὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν χριστιανικὴν (Ritter Gesch. d. Phil. VII Bd. σ. 26).

Τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος, ὃ διὰ τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν προπατόρων αὐτοῦ ἐχωρίσθη ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων, καὶ ἑαυτὸ ὠνόμασε τὸ ἐκλεκτὸν ἔθνος τοῦ θεοῦ, ἔλαβε διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὁ χαρακτὴρ ὅμως οὗτος ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ τὸ ἐσωτερικὸν ἐκώλυε τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Τὴν δ' ἠθικὴν τότε κατὰστασιν αὐτοῦ ἐξεικονίζουσιν αἱ τρεῖς παρ' αὐτῷ ἐπικρατοῦσαι αἱρέσεις, δηλαδή ἡ τῶν Φαρισαίων, τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Ἑσσαίων. Οἱ μὲν Φαρισαῖοι ὑπέθετον τὴν γραπτὴν καὶ προφορικὴν παράδοσιν ὡς τὸν τέλειον τοῦ θεοῦ νόμον, οἱ δὲ Σαδδουκαῖοι ἀνεγνώριζον μόνον τὸν γραπτὸν τοῦ Μωϋσέως νόμον, τὴν δὲ προφορικὴν παράδοσιν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια ὑπελάμβανον ἐπινοήματα ἀνθρώπινα. Οἱ δ' Ἑσσαῖοι ἀπέβλεπον μὲν εἰς τὸ φρόνημα, ἐστεροῦντο δ' ἀρχῆς ἠθικῆς.

Ὁ Ἰησοῦς εἰσαγαγὼν νέαν ἀρχὴν μετερρύθμισε τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκείαν, ἰδρύσατο μίαν ἐκκλησίαν καὶ πολλὰς ἐπῆνεγκε μεταβολάς· ἀλλὰ τὸν θεὸν πατέρα πάντων ἀποφηνάμενος, τοὺς δ' ἀνθρώπους ἀδελφοὺς, ἀνῆρσε τὴν ἰδέαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἦσαν τὸ ἐκλεκτὸν ἔθνος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐθεμελίωσε κοινὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θρησκείαν· τὴν δ' ἠθικὴν μετὰ τῆς θρησκείας συνδέσας θέν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συστηματικὴν αὐτῶν, ἀλλ' εἰς ἔγερσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος, τὰ μά-

λιστα ἐνισχυθέντος ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου ἀποστολῆς καὶ ἐμφανίσεως αὐτοῦ.

Ἀφ' οὗ δ' ὁ Ἰησοῦς τὰς ἀληθείας τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκείας ἀναλόγως τῶν χρεῶν καὶ τῆς δεκτικότητος τῶν τότε ἐξέθηκε καὶ πλῆθος νέων ἰδεῶν προήγαγε, κατέστη καὶ ἡ συστηματοποίησης αὐτῶν ἀναγκαία ἐπαισθητῆς κατασταθείσης τῆς χρείας τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὸν σχηματισμὸν κοινοτήτων καὶ νέων σχέσεων πρὸς τοὺς μὴ χριστιανοὺς συνεκεράσθησαν καὶ ἰδέαι φιλοσοφικαὶ τῶν Ἑλλήνων μετὰ δογμάτων θρησκευτικῶν τῶν Ἀνατολικῶν· ἐκ δὲ τοῦ συγκερασμοῦ αὐτῶν προῆλθον θεωρίαι, ἀφορῶσαι εἰς ἐξίσωσιν τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, ἠϋξήθη τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ, παρὰ τὴν φιλοσοφίαν ζῶν νέαν καὶ ἀγαθὸν τὸν νοῦν εἰς ἐρεῦνας θεολογικάς, κοσμολογικάς καὶ ἀνθρωπολογικάς (Ritter die christl. Phil. 2. Bde 1858 καὶ 59).

Μετὰ δὲ τὴν προσέλκυσιν πολλῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ἐν οἷς καὶ λαγίων, εἰσάχθη εἰς αὐτὸν καὶ πνεῦμα ἐπιστημονικόν.

Ἐπειδὴ δ' οἱ λόγοι μετενεγκόντες εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστημονικάς γνώσεις αὐτῶν τὰς χριστιανικάς ἰδέας ἢ ἐτροποποίησαν ἢ ἀνέπτυξαν, προῆλθον διὰ τῶν τροποποιήσεων θεωρίαι, αἵτινες παραγαγοῦσαι διαφωνίας ἀπεμάκρυναν τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι ἃς ὁ χριστιανισμὸς περιεῖχε, ὑπελαμβάνοντο ἀληθεῖς, οὐχὶ διότι ἦσαν λογικαί, ἀλλὰ διότι ἐθεμελιοῦντο ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως.

Οἱ δὲ διδάσκαλοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἔφερον διαφόρους ἀποδείξεις κατὰ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων καὶ κατεδίκνυν τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, τὴν ἀναγκαιότητα ὅμως τῆς χριστιανικῆς δὲν ἀπεδείκνυν, εἰ καὶ ἐζήτουν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ἔστι τις πηγὴ ἀνωτέρα τοῦ λόγου, τουτέστιν ἡ ἀποκάλυψις.

Ἡ ταχεῖα ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐθεωρεῖτο ἐνέργεια θεία ἱκανὴ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ ἐγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ τὸ ἠθικὸν αἶσθημα (Lactant- inst. div. V, 25).

Ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὡς πρὸς τὴν γένεσιν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτοῦ εἶχεν ἑκτακτόν τι, καὶ ὁ ἰδρυτὴς αὐτοῦ τι θεῖον, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐπομένως ὑπελαμβάνετο θεία θρησκεία, ὠρίσθη καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον ἀκριβέστερον, ὃ ἐστὶν ὁ ἰδρυτὴς αὐτοῦ ἀπεδείκνυτο ὡς θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος, ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον ἐμφάνισις αὐτοῦ ἀναγκαία.

Ἐπειδὴ ὁ χριστιανισμὸς ἀπῆτει ἀγνότητα, ἀρετὴν, ἀγάπην καὶ χαλίνωσιν τῶν παθῶν, ἐκτήσαντο καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀρχὰς ἐδραιωτέρας, καὶ ἡ θρησκεία, ἀπὸ τῆς θεωρίας χωρισθεῖσα, κατέστη αὐτῆς ἀνεξάρτητος, διότι στηριζομένη ἐπὶ τῆς πίστεως τῆς ἀποκαλύψεως δὲν ἐξήρτητο ἐκ τῆς τύχης, τῆς διαρκείας ἢ τῆς πτώσεως θεωρίας τινός.

Ἡ δὲ πίστις καὶ ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν ὑπέσχετο ὠφέλειαν, διότι ἐξ αὐτῆς προσεδοκᾶτο οὐ μόνον γνῶσις περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἐπέκτασις τῆς θεωρητικῆς γνώσεως (Lactant. inst. div. III, 9).

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὑπελαμβάνετο πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, ὑπελαμβάνετο καὶ ἡ ἀποκάλυψις ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν ἀλήθειαν.

Ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξίς, ἡ οὐσία, αἱ ιδιότητες, ἡ σχέσις τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἡ περὶ τριάδος καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ θεωρία, ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐθεωροῦντο πάντα τὰ τῇ ἀποκαλύψει ἀντιφάσκοντα μὴ ἀληθῆ, μωρὰ καὶ μάταια (Lactant. inst. div. III, 1 καὶ 13). Ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ ἐκληφθέντος ἀνικάνου πρὸς γνῶρσιν τῆς ἀληθείας, ἐπόμενονον ἦτο καὶ πᾶσα μάθησις νὰ ἐκληφθῇ μωρὸν καὶ μηδενὸς λόγου ἄξιον. Ἐκ δὲ τούτου προῆλθεν ὁ μυστικισμὸς, ἡ περιφρόνησις τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὑπεροχὴ τῆς πίστεως ὑπὲρ τὸν λόγον, τῆς θεολογίας ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ περιορισμὸς τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ ἐρευνᾶν ἐλευθέρως, ἡ νῶχθη ἡ πρὸς ἀμαθίαν καὶ δεισιδαιμονίαν ὁδὸς, ταῦτα δὲ κατέστησαν μέγιστον τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προόδου πρόσκομμα (Lactant. inst. div. IV, 24).

Ἐπειδὴ αἱ διαφωνίαι, ἐξ ὧν αἱ αἱρέσεις, ἐπήγασαν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, ὑφ' ἧς τὴν ἔποψιν ὁ χριστιανισμὸς προσεβλήθη, κατέστη ἡ φιλοσοφία ὡς μέσον βοηθητικὸν ἀναγκαίᾳ πρὸς ἀναίρεσιν τῶν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνστάσεων.

Οἱ γνωστικοὶ τὸ δυαδικὸν σύστημα τῶν Περσῶν, τοῦ Πλάτωνος καὶ Φίλωνος ἀσπασάμενοι καὶ διὰ τοῦτο ἀνίκανοι καταστάντες τοῦ νὰ πραγματευθῶσι περὶ τοῦ οὐσιώδους τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, ἦσαν ἡναγκασμένοι ἢ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν νὰ ἀναιρέσωσιν, ὡς ὁ Ἄρειος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην, ὡς οἱ Μανιχαῖοι, ἢ ἀμφοτέρας τὰς φύσεις νὰ χωρίσωσιν, ὡς ὁ Νεστόριος καὶ οἱ περὶ αὐτόν.

Οἱ μὲν Μανιχαῖοι πολλὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς διαστρέψαντες καὶ πολλὰ αὐτῆς ἀποβαλόντες ὑπέθετον μετὰ τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν γνωστικῶν, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά εἰσι κατ' οὐσίαν διάφορα, διότι τὸ μὲν σῶμα ἐγένετο ἐκ τῆς ὕλης (τοῦ κακοῦ), ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τοῦ θεοῦ (τοῦ ἀγαθοῦ). ὑποθέσαντες δὲ τὸ κακὸν ἀρχὴν αἰτίδιον ἀνῆρσαν τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν παραλαβόντες ὑπέθεσαν τὸν θεὸν καὶ τὴν ὕλην ἀντίθετα. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν θεὸν ἀγέννητον ὑπέλαβον, τὴν δὲ συνύπαρξιν δύο ἀγεννήτων ἀδύνατον, ἐσυμπέραναν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὡς γεννητὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι θεός, ἀλλὰ δημιούργημα.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀπολιναρισταὶ πνεῦμα ψυχὴν καὶ σῶμα διαστείλαντες ὑπέθεσαν ὅτι τὸ κακὸν φύσει τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον ἐστὶν ἀναπόβλητον.

Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Νεστόριον τὸ δυαδικὸν σύστημα ἀσπασάμενοι ὑπέθεσαν τὴν ἔνωσιν τοῦ λόγου μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως σχετικὴν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν Χριστὸν συνιστάμενον πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκ δύο φύσεων, μετὰ δὲ ταύτην ἐν δυσὶ φύσεσιν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Σαβελλιανοὶ ὑποθέσαντες τὰ τρία πρόσωπα ὀνό-

ματα σχέσεων τοῦ ἐνὸς ὑπέλαβον καὶ οὗτοι τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον ἀπλῶς.

Οἱ δὲ Πελαγίανοι ἀντιτάξαντες κατὰ τῶν Μανιχαίων, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐστὶν οὐχὶ κακὴ, ἀλλ' ἀγαθὴ, ἀνῆρσαν τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν. Ἔτι δὲ προδιάταξιν ὑποθέσαντες ἀνῆρσαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν.

Ἀλλ' οὐ μόνον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις προσέβαλον τὴν οὐσιώδη ἔνωσιν τοῦ λυτρωτοῦ μετὰ τοῦ λυτρώσεως δεομένου ἀνθρώπου, ὡς ὁ Κήρινθος, καθ' οὗ ὁ Ἰωάννης ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἀποδείξας, ὅτι ὁ λόγος δὲν συνηνώθη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀρχῇ θεὸς ὢν ἐγένετο σὰρξ καὶ ἀποθανὼν ἀνέστη ὡς θεός, τουτέστιν ὅτι ἡ θεία προσωπικότης καὶ ἡ ἱστορικὴ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις ἄλλοι μὲν τὴν οὐσιώδη ἔνωσιν ἀρνηθέντες, ἄλλοι δὲ ἀμφοτέρας τὰς φύσεις συγχωνεύσαντες, ἀπέβλεπον εἰς καταστροφὴν τῆς πίστεως περὶ τὸ ἱστορικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς μετατροπὴν αὐτοῦ εἰς μυθολογίαν (D. Strauss *Leben Jesu* 1838 καὶ 39. 2. Bde. καὶ ἄλλων). Ἀλλ' ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐξ ἐνὸς μὲν ἐκλαμβάνουσα τὸν Χριστὸν θεόν, ὡς ἀποδίδουσα αὐτῷ ἔργα θεῶν, οἷον τὴν δημιουργίαν, ιδιότητας θείας, οἷον τὸ πάνσοφον, παντοδύναμον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπον περιγράφουσα, τουτέστιν ὡς θεὸν ἅμα καὶ ὡς ἄνθρωπον, ἐστὶ ταῖς δόξαις ταύταις τὰ μάλιστα ἐναντία· καὶ περὶ τοῦτο ἀσχολεῖται ἅπασα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ὁ Εὐτυχὴς, ὁ Νεστόριος καὶ ἡ ὀρθόδοξος παράστασις πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως συμφωνοῦσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς συνίστατο ἐκ δύο φύσεων· μετὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν δὲν συμφωνοῦσι, διότι ὁ μὲν Νεστόριος ὑπέθεσεν, ὅτι ὁ Χριστὸς συνίστατο ἐν δυσὶ φύσεσιν, ὁ δ' Εὐτυχὴς ἐν μιᾷ, ἡ δὲ ὀρθόδοξος παράστασις ἐν ἐνὶ προσώπῳ.

Ἐπειδὴ αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται ἀνεπαρκεῖς τῷ Σχελλιγγίῳ ἐφαινοντο, ἠναγκάσθη, ὡς λέγει (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. τόμ. 4 παράδ. 31), νὰ ὑπολάβῃ τὸ ἐν μορφῇ θεοῦ, ὃ ἦν ἐν ἀρχῇ θεός καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν μορφῇ θεοῦ, ἐγένετο ἄνθρωπος,

καὶ τὴν μορφήν θεοῦ εἰς μορφήν ἀνθρώπου μεταβαλὼν ἤλευθε-
ρωσεν ἑαυτὸ καὶ ἐφάνερωσεν ὡς θεῖον· ὥστε τὸ ἐν μορφῇ ἀν-
θρώπου καὶ μορφῇ θεοῦ ἐκλαμβάνει ταυτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν-
δυσὶ φύσεσιν, οὐχὶ δ' ἐκ δύο φύσεων, διότι θὰ ἦτο κατ' Ἀρειον
δημιουργημα.

Ὁ Σχελλίγγιος (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. τομ. 3. παράδ. 9 καὶ
ἐφεξῆς) ἐκθέτων τὸ σύστημα αὐτοῦ δὲν διακρίνει οὐσίᾳ ἀπὸ τοῦ
θεοῦ τὰς τρεῖς δυνάμεις, δηλαδή τὸ δυνάμει, τὸ ὁποῖον ταυτί-
ζει μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀρχῆς, τοῦ λόγου, τὸ καθαρὸν
ὄν, ὅπερ ἐν τῇ χριστολογίᾳ ταυτίζει μετὰ τοῦ δευτέρου προσώ-
που, καὶ τὸ συναμφοτέρον, ὃ καλεῖ πνεῦμα, ἀλλ' ἕκαστον τῶν
τριῶν ἐκλαμβάνει ὡς τὸν ὅλον θεόν· ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ὑποτεθῇ,
τὰ πρόσωπα δὲν ὑποτίθενται οὐσιώδη, ἀλλ' ἀπλαῖ μορφαί,
ἀπλαῖ ὀνόματα σχέσεων τοῦ ενός· ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ταυ-
τότητος ταύτης στηρίζει ὁ Σχελλίγγιος τὴν ταυτότητα τοῦ
χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, παριστῶν τὸ δεύτερον πρόσ-
ωπον, ἥτοι τὸν θεόν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Χριστοῦ περιεχόμενον·
τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν γέννησιν αὐτοῦ γέννησιν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ,
τουτέστι θεογονίαν, ἐπομένως τὸν θεόν ὑπὸ νόμον, ἀνελεύθε-
ρον καὶ διὰ τοῦτο μὴ θεόν· ἀποφαινόμενος δὲ τὸ ἐν μορφῇ θεοῦ
φύσιν ἰδίαν, πρόσωπον ἀνεξάρτητον τοῦ πατρὸς ἐκφέρει ἰδέαν
μὴ συνάδουσαν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ συστήματος αὐτοῦ.

Ὁ Σχελλίγγιος συνιδῶν, ὅτι τὸ πρότερον σύστημα αὐτοῦ δὲν
ἐξήρκει εἰς ἐξήγησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, προέβη εἰς ἕτερον, τὸ
νέον· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νέῳ δὲν ὑπάρχει διάκρισις τῶν ἀρχῶν καὶ
πλήρης ἀνεξαρτησία ἐκ τῶν πανθειστικῶν ἰδεῶν τοῦ προτέρου.
Ἐὰν ὁ θεὸς ἦναι ὑπερούσιος καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου διακρίνηται,
ὡς τὸ βιβλίον τῆς σοφίας, τῶν Μακκαβαίων, αἱ παροιμίαι, ὁ
Παῦλος ὡς δύναμιν καὶ σοφίαν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Φίλων ὡς λό-
γον διακρίνουσιν, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ θεὸς καθὼ ὑπερούσιος δὲν
ὑπόκειται τῇ γενέσει, διότι δὲν θὰ ἦτο ἀτίδιος, ἀλλὰ φθαρτός.

Τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου τὴν κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴν, τὴν
πρώτην δύναμιν ἐκτὸς ἑαυτῆς, συγχέει μετὰ τῆς κατὰ τὸν λό-
γον, εἰς ἑαυτὴν ἐπανηκούσης, τουτέστιν οὐσιωδῶς ἢ κατὰ τὴν

ὕλην ἐστὶν αὐτὴ ἡ κατὰ τὸν λόγον, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς ἀποκαλύψεως ὁ λόγος ὡς δεύτερον πρόσωπον συγχέεται μετὰ τοῦ καθαρῶ ὄντος τοῦ ἀποκλείοντος πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐπομένως πάντα λόγον! τοῦτο τὸ καθαρὸν ὃν μεθιστάμενον εἰς δύναμιν ἀναγκάζεται νὰ ἐνεργῇ εἰς ἐπαναφορὰν τοῦ ἐκ δυνάμεως εἰς ὃν μεταβληθέντος δυνάμει ὄντος καὶ εἰς ἀντικατάστασιν ἑαυτοῦ ἐκ δυνάμεως εἰς καθαρὸν ὃν, καὶ δι' ὑποταγῆς καὶ ἐπαναφορᾶς τοῦ δυνάμει εἰς ἑαυτὸ ἐπανερχόμενον γίνεται πρόσωπον.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι ὅτι καὶ τὸ νεώτερον τοῦ Σχελλιγγίου σύστημα συγχέον τὴν κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴν μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον οὐ μόνον τὸ πραγματικὸν τῶν ὕλικῶν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς συγχέον δὲν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τὴν δημιουργίαν καὶ τὸν χριστιανισμόν.

Ἐὰν ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ ἐξ ὑποκειμένου ἰδανισμὸς εἰς τόπον θεοῦ ἐγκαθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον, τὸν δὲ θεὸν, τὴν θρησκείαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἐκλαμβάνωσιν ἐπινοήματα ἀνθρώπινα, ὁ δ' ἐξ ἀντικειμένου ὕλισμὸς συγχέων καὶ συνταυτίζων τὸν θεὸν μετὰ τῆς κατὰ τὴν ὕλην ἀρχῆς ἐκλαμβάνη καὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ πάντα ἔνυλα, ὁ δ' ἐξ ἀντικειμένου ἰδανισμὸς συνταυτίζων τὸν θεὸν μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀρχῆς, ὡς λ. χ. ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τὸ σύστημα τῶν Στωϊκῶν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ πρότερον τοῦ Σχελλιγγίου Ἐγέλου κλπ., θεωρῇ τὸν θεὸν καὶ πάντα τὰ μὴ ἰδανικὰ μὴ πραγματικὰ, ὁ δὲ πανθεῖσμὸς ἐκλαμβάνη τὸ παράγον καὶ τὸ παραγόμενον οὐσίᾳ ταῦτά, καὶ τὸ θεῖον ἐπομένως γεννώμενον καὶ πεπερασμένον, ὁ δὲ δυαδισμὸς καθιστᾷ πᾶσαν οὐσιώδη ἔνωση ἀδύνατον, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἵνα κατανοηθῇ ἐπαρκῶς αἰτεῖ ἀρχὰς τῶν ὑπαρχουσῶν ἀνωτέρας (1).

Ἐὰν ὁ ἱστορικὸς, ὁ πραγματικὸς, χριστιανισμὸς ᾖ συνέ-

(1) Ἐπειδὴ ἡ ἐν τινι χρόνῳ ὀρθοδοξία δὲν εἶναι ὁ καθαρὸς χριστιανισμὸς, ἡ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου φιλοσοφία πολλάκις χριστιανικωτέρᾳ τῆς ὀρθοδοξίας ἀποδείκνυται, εἰς ἐκκαθάρισιν τῶν δογμάτων εἰργάσατο καὶ τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο συνετέλεσε, δέον εἶναι πᾶσα φιλοσοφία νὰ θεωρῇται ἐκ παντὸς δόγματος ἀπρόσβλητος ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἀρχῆς ἰδίᾳς (δοκίμ. ἡμῶν περὶ πανεπιστημιακῆς σπουδῆς σελ. 155).

πεια τῆς περὶ τριάδος ἰδέας, ἔπεται ὅτι αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ εἰδικῶς ἐξ αὐτοῦ, διότι αὕτη προηγήθη αὐτοῦ, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ τοῦ ἀρχαίου κόσμου θρησκεῖαι, ἐν αἷς οὐκ ὀλίγα ὑπάρχουσιν ἔχνη αὐτῆς.

Ἄλλ' οὐδ' ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν νεωτέρων ἀποδείκνυται ἱστορικῶς, ὅτι ἡ περὶ τριάδος ἰδέα εἰς τὸν χριστιανισμὸν μετεδόθη ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διότι ἡ τῶν τριῶν θεῶν παράδοσις τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐστὶ διάφορος τῆς χριστιανικῆς τριάδος.

Τὰ εἰρημμένα νομίζομεν ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ἱστορικός, ὁ πραγματικός, χριστιανισμὸς ἄνευ ἀρχῶν ἀνωτέρων τῶν ὑπαρχουσῶν ἐστὶν ἀκατάληπτος.

Ἐὰν τὸ περὶ ἐνανθρωπήσεως ζήτημα ᾗναι τὸ αὐτὸ τῷ ζητήματι, πῶς τὸ αὐτὸν γίνεται ὑλικόν, φανερόν ἐστὶν ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου καθίσταται ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως, τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως ἀπασῶν τῶν τοῦ σύμπαντος ἀρχῶν (ὡς συναιτίων) ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης, τουτέστι τοῦ θεοῦ.

Ἐὰν τὰ μέχρι τοῦδε συστήματα τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔλυσαν ἐπαρκῶς, τοῦτο προέρχεται, ὡς ἀποδείκνυται, ἐκ τούτου, ὅτι ἀπάσας τὰς τοῦ σύμπαντος ἀρχὰς δὲν περιέλαβον, ἀλλὰ τὰ μὲν μίαν τούτων περιλαβόντα, οἷον τὴν κατὰ τὴν ὕλην δὲν ᾗσαν εἰς κατὰστασιν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ζωὴν, τὴν κίνησιν, τὴν πρᾶξιν, τὸν λόγον καὶ τὰ πνευματικὰ, τὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἀπόλυτον καταστήσαντα ἀπέκλεισαν τὰ ὑλικά καὶ πνευματικά, τὰ δὲ τὴν κατὰ τὸν λόγον δὲν ἐξήγησαν τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν, τὰ ὑλικά κτλ.

Ἐὰν δ' οὐδὲν τῶν μέχρι τοῦδε ἀπάσας τὰς ἀρχὰς περιέλαβε καὶ διέκρινεν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε τὴν δημιουργίαν οὔτε τὴν εἰδικὴν διαφορὰν τῶν ὄντων, οἷον ὑλικῶν, πνευματικῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων νὰ ἐξηγήσῃ ἠδύνατο, φανερόν ἐστὶν, ὅτι ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τούτων, δεῖται συστήματος περιληπτικοῦ τῶν ἀρχῶν τῶν συστημάτων, οὐχὶ ἐκλεκτικοῦ, διότι τοῦτο στερεῖται ἀρχῆς ἰδίας, οὐδὲ παλιν-

ορθωτικοῦ, διότι τοῦτο χρῆται συστήματι τινὶ ὡς μέτρῳ, ἀλλὰ συστήματος ἔχοντος ἀρχὴν συμπληρωτικὴν τῶν μονομερῶν καὶ συνδετικὴν τῶν προτέρων, καὶ διὰ τοῦτο ἱκανὴν εἰς ἀναγωγὴν τῶν φαινομένων εἰς τὰ αἴτια. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν ὅτι ὁ λόγος ὑπελαμβάνετο ἐν ἄλλῃ μὲν ἐποχῇ (οἶον ἐπὶ Ἡρακλείτου) ὡς ἀρχὴ τῆς γενέσεως, ἐν ἄλλῃ δὲ (ὡς ἐπὶ Πλάτωνος) ὡς ἀρχὴ τῆς γνώσεως, καὶ ἐν ἄλλῃ (ἐπὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν) ὡς ἀρχὴ τῆς λυτρώσεως.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἐρμηνεία τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντικειμένων, καὶ αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ, δύναται εἰς ἐν τῶν μέχρι τοῦδε συστημάτων νὰ ἀναχθῇ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ βάσιμος σπουδὴ καὶ προαγωγὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, διότι μόνον διὰ τῆς βαθείας μελέτης καὶ προαγωγῆς τῆς φιλοσοφίας δύναται καὶ τὸ αἰδίων καὶ θεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ ἐξηγηθῇ καὶ στηριχθῇ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίου ὁ χωρισμὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καθιστᾷ αὐτὸν οὐ μόνον ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἀφαιρεῖ καὶ τὸ θεῖον ἀπ' αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῆς γνώσεως, τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως τῶν τοῦ σύμπαντος ἀρχῶν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης ἐξαρτᾶται ἡ κατάληψις καὶ ἐξήγησις τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶναι ἀναγκαῖον ἀναποφεύκτως νὰ σπουδάζωσι τὴν φιλοσοφίαν βασίμως καὶ οἱ περὶ τὰ θεολογικὰ ἰδίως ἀσχολούμενοι, ἐὰν δὲν θέλωσι νὰ πλανῶνται ἐν ἀντιφάσεσι, καὶ πλανώμενοι νὰ πλανῶσι τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ ἀνατρέπωσι τὴν θρησκείαν καὶ πολιτείαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ θεολογικὰ ζητήματα ἀπασχολήσαντα τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μέσου αἰῶνος εἰς πρόοδον τῆς φιλοσοφίας συνετέλεσαν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ πραγματευθῶμεν καὶ περὶ αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία αὕτη ἔμεινεν ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τῆς θεολογίας, ὡς ἡ τῶν πατέρων, καὶ εἰς τὸ μετέπειτα συνεταυτίσθη μετ' αὐτῆς, ὡς ἡ τῶν σχολαστικῶν, προέρχονται καὶ περιόδοι αὐτῆς διάφοροι, πρώτη μὲν ἡ τῶν πατέρων, δευτέρα δ' ἡ τῶν σχολαστικῶν, καὶ τρίτη ἡ φιλοσοφία, ἥτις διαλύσασα τὴν σχολαστικὴν διὰ τῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως

ἠνέωξε τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων ὁδόν.

Ἡ δὲ τῶν Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων φιλοσοφία δὲν συνέχεται μὲν μετὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος οὐσιωδῶς· ἐπειδὴ ὅμως συνέχεται μετ' αὐτῆς ἱστορικῶς, καὶ ἡ γνῶσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν ὑποτίθεται, εἶναι εὐλογον καὶ αὐταὶ νὰ περιληφθῶσιν εἰς αὐτήν.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Α. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (1).

Πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐν μὲν ἐκτενεστέρα σημασίᾳ ἐκλαμβάνονται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας οἱ μετὰ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀποστόλους ἄμεσοι ἰδρυταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας καὶ πολιτείας (2). Ἐν δὲ στενωτέρα ἐκεῖνοι, οὓς ἡ ἐκκλησία ἀνεγνώρισεν ὡς ἰδρυτάς, ὑποστηρικτάς καὶ τηρητάς τῆς πίστεως, ὡς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὸν Ἀθανάσιον, τὸν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον, τὸν Χρυσόστομον, ἡ δὲ δυτικὴ τὸν Ἀμβρόσιον, τὸν Ἱερώνυμον, τὸν Αὐγουστίνον καὶ Γρηγόριον τὸν μέγαν, εἰς δὲ τὸ με-

(1) Τὰ ἅπαντα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐξέδωκε Morgarinus de la Bigne Paris 1575 καὶ ἐφ. 17. fol Andreas Gallandi Venet. 1765—1781. 14 fol. die Kirchengeschichtlichen Werke von Munscher, Augusti Neander, Gieseler. Dowling notitia scriptorum Patrum, Oxonii 1839. Albert Stöckl, Geschichte der phil. der patristischen Zeit. Würzburg 1859. Joh. Huber, die Phil. der Kirchenväter. München 1859. (ἔπεται τῷ Σχελλιγγίῳ).

Περὶ χριστιανισμοῦ συνέγραψαν ὁ Σχλαιορμάχερος ἐν τῇ δογματικῇ, καὶ ὁ Νέανδρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δογμάτων ἐκδοθεῖση ὑπὸ I. Ἰακώβη (Jacobi) Berlin 1857.

(2) Neander allg. Geschichte de christl. Religion ünd. Kirche, Hamburg 1825—1852. Gesch. der Pflanzung ünd Leitung der christl. Kirche durch die Apostel. 1832. christliche Dogmengesch. 1847.

A. Schweigler, das nachapostolische Zeitalter in den Hauptmomenten seiner Entwicklung. 1846. F. Christ. Baur, Paulus der Apostel Jesu Christi, 1845. Patrum apostolicorum opera. ed. Cetelier, Paris 1672. ed. Alb. Dressel 1857.

Albrecht Ritschl, die Entstehung der catholischen Kirche 1850.

Ad. Hilgenfeld, die Apostolischen Väter. 1853. καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ die Clementinischen Recognitionen ünd Homilien 1848.

τέπειτα προσέθεσε καὶ Λέοντα τὸν μέγαν, Θωμᾶν τὸν Ἀκυνάτην καὶ τὸν Βονάβεντούραν· ὡς συγγραφεῖς δ' ἡ ἐκκλησία ἐκλαμβάνει Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὠριγένην, τὸν Τερτυλλιανόν, τὸν Εὐσέβιον καὶ ἄλλους πολλούς.

Πρῶτοι δ' οἱ γνωστικοὶ τείναντες ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ νὰ θεμελιώσωσι φιλοσοφικὸν σύστημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐποίησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας τὴν μετάβασιν εἰς τὴν τῶν πατέρων. Ἐπειδὴ δ' οἱ γνωστικοὶ τὴν θεωρίαν των δὲν ἱδρυσαν ἐπὶ καθαρῶν ἐννοιῶν, ἀλλ' ἐπὶ φαντασμαγοριῶν, μετεποίησαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς μυθολογίαν.

Οἱ γνωστικοὶ παραλαβόντες τὰς παραστάσεις αὐτῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς, τῆς Νέας Διαθήκης καὶ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων ἐνόθευσαν τὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελίου ὡς συμμίζαντες αὐτὸ μετ' ἄλλοτρίων στοιχείων, καὶ διὰ τοῦ περὶ τῆς τοῦ κακοῦ καταγωγῆς ζητήματος ἠνέωξαν τὴν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὁδόν.

Τὰ δὲ κυριώτερα συστήματα τῶν γνωστικῶν, ἐξ ὧν αἱ αἱρέσεις ἐπήγασαν, ἦσαν τὸ τοῦ Βασιλείδου, τοῦ Σατουρνίνου, τοῦ Μαρκίωνος, τοῦ Ἑρμογένους, τοῦ Οὐαλεντίνου καὶ ἄλλων (1).

Πρῶτος τῶν γνωστικῶν Βασιλείδης ὁ Σύρος προήγαγε σύστημα φιλοσοφικὸν συμμίζας ἰδέας Ἀριστοτελικὰς μετὰ Στωϊκῶν καὶ Νεοπλατωνικῶν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Βασιλείδου ἦτο ὁ οὐκ ὢν θεός, ὃς βουληθεὶς νὰ

(1) Πηγαὶ πίστις καὶ σοφία· τὰ συγγράμματα τῶν ἐναντίων· οἷον Εἰρηναίου ἑλεγχος τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ἰππόλυτος· ἑλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων. Πλωτῖνος ἐν II, 9.

Neander genet. Entwicklung der vornehmsten gnostischen Systeme, 1818. Möhler Ursprung des Gnosticismus, 1831. Fr. Christ. Baur de Gnosticorum christianismo ideali. 1827. die christliche Gnosis od. Religionsphilosophie, 1835. Ersch und Grubers Encycl. I, 71. 1860. Art. Gnosis. Bünsen, Hippolytus und seine Zeit, 1852. Uhlhorn das Basiliadische Sytem. 1855. Baur, das Christenthum der drei ersten Jahrh. 1860.

Köstlin, das Gnostische System des Buches πίστις καὶ σοφία in Theol. Jahrb. 1854.

δημιουργήσῃ παρήγαγε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, τουτέστι τὴν δύναμιν, ἐν ᾗ ἦτο ἡ ἀμορφία (ὕλη) ἅμα καὶ ἡ υἰότης (τὸ πνεῦμα). Ἐν τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς ἐγεννήθη ὁ νοῦς, ἐκ δὲ τοῦ νοῦ ὁ λόγος, ἐκ δὲ τοῦ λόγου ἡ φρόνησις, ἐξ αὐτῆς δ' ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις, ἐξ αὐτῶν δ' αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ Ἀγγελοι, ἐκ δὲ τούτων ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐκ τοῦ πρώτου ὁ δεύτερος καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ὁ τρίτος· ἐν συνόλῳ δὲ κατ' αὐτοὺς εἰσὶ 365 οὐρανοὶ, ὧν ἐπὶ κεφαλῆς ἐστὶν ὁ Ἀβράξας.

Ὁ ἀγέννητος πατήρ, λέγει, ἔστειλε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν πιστῶν τὸν μονογενῆ του νοῦν (υἱόν), τουτέστι τὸν Χριστὸν, ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ἐμφανισθέντα, ἀλλ' οὐ σταυρωθέντα.

Κατὰ δ' Ἰππόλυτον ὁ Βασιλείδης ἐδίδασκεν, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἦν οὐδὲν, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προῆλθε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, ἐν δὲ τῷ σπέρματι τριπλῇ ἐνυπῆρχεν υἰότης· ἡ μὲν πρώτη ἀνέστη εἰς μὴ ὄντα θεόν, ἡ δὲ δευτέρα ἦν ἡττον καθαρὰ περιστοιχηθεῖσα ὑπὸ τῆς πρώτης δούσης αὐτῇ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἡ ἡ δὲ τρίτη χρήζουσα καθαρμοῦ ἔμεινεν ἐν τῇ πανσπερμίᾳ. Αἱ δὲ περὶ μετεμψυχώσεως, ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἄλλων συνέπειαι τοῦ συστήματος προῆλθον ἐκ τοῦ δυαδισμού, ὃν ἡσπάσατο ὁ Βασιλείδης· ἐκ δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κακοῦ ὡς δυνάμεως αἰδίου ἀπώλετο ἡ περὶ λυτρώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ σημασία.

Ὁ δὲ Σατουρνῖνος, μαθητῆς Μενάνδρου, διακρίνεται τοῦ Βασιλείδου ὡς συμμίζας ἰδέας Περσικὰς μετὰ ἰδεῶν Πλάτωνος καὶ Φίλωνος.

Ὁ Σατουρνῖνος τὸν ἀγέννητον, ἀσώματον, δημιουργήσαντα τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ὠνόμασε πατέρα, ὁ δὲ κόσμος κατ' αὐτὸν ἐδημιουργήθη ὑπὸ ἐπτὰ ἀγγέλων, ὁ δ' ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἔκτυπον αὐτῶν· ἐδόξαζε δ' ὅτι ὁ θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸν σπινθῆρα τῆς ζωῆς, ἐπανερχόμενον μετὰ θάνατον εἰς τὸν δοτῆρα, τὸ δὲ σῶμα διαλύεται εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ· ὅτι ὁ θεὸς τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν εἷς τῶν ἀγγέλων, ὁ δὲ Χριστὸς ὅτι ἦλθεν, ἵνα ἀναιρέσῃ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, λυτρώσῃ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ καταδικάσῃ τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς δαίμονας.

Καὶ Κέρδων ὁ Σύρος διέκρινε τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ Μαρκίων ὁ Ποντικός διδάσκων περὶ τὸ 160 μ. Χρ. διέκρινε τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ μεγίστου θεοῦ, ὅφ' ὃν ὁ τῶν Ἰουδαίων ἵστατο· παρὰ δὲ τοῦ θεοῦ τούτου ἀπεστάλη ὁ Ἰησοῦς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ εἰς Ἰουδαίαν, ἵνα λύσῃ τὸν νόμον· ἰσχυρίζετο δ' ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀθάνατος, τὸ δὲ σῶμα θνητόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὑπελάμβανον τὸν Ἰησοῦν μεσίτην τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους. Ἡ θεωρία τοῦ Μαρκίωνος ποιεῖ τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως εἰς τὸν Μανιχαϊσμόν μετάβασιν.

Ὁ δ' Οὐαλεντίνος ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 140 μ. Χρ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐν Ῥώμῃ (1)· ἀπέθανε δ' ἐν Κύπρῳ τῷ 160 μ. Χρ.

Ὁ Οὐαλεντίνος, οὗ τὸ σύστημα ἐκ τοῦ Εἰρηναίου καὶ Ἱππολύτου ἐστὶ γνωστὸν, ἰσχυρίζετο, ὅτι ἔστι μονὰς ἀγέννητος, ἄφθαρτος, ἀπερινόητος, γόνιμος, προπάτωρ ὀνομαζομένη καὶ βυθός, ἄρρητος καὶ τέλειος αἰὼν· τούτῳ συντάσσει τὴν σιγὴν ἢ τὴν ἔννοιαν· ὁ προπάτωρ ἐγέννησεν ἐξ ἀγάπης (2) πρῶτον τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀποτελοῦντα μετὰ τῆς σιγῆς καὶ τοῦ βυθοῦ τὴν τετρακτὺν, τὴν ρίζαν τῶν πάντων. Ὁ νοῦς καλούμενος μονογενὴς ἦν ἀρχὴ καὶ πατὴρ τῶν πάντων· ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀληθείας πηγάζουσι ζωὴ καὶ λόγος, ἐξ αὐτῶν δ' ἄνθρωπος καὶ ἐκκλησία· πάντα συναποτελοῦσιν ὀγδοάδα. Ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς πηγάζουσι δέκα αἰῶνες, ἐκ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας δώδεκα· ὁ δὲ νεώτατος τῶν τριάκοντα αἰώνων ἐστὶν ἡ σοφία· τὸ δὲ σύνολον τῶν αἰώνων ἐστὶ τὸ πλήρωμα διαιρούμενον εἰς τὴν ὀγδοάδα, δεκάδα καὶ δωδεκάδα. Ὁ σωτὴρ ἔζησε τριάκοντα ἔτη ἐν κρυπτῷ, ἵνα δηλώσῃ τὸ μυστήριον τῶν τριάκοντα κεκρυμμένων αἰώνων.

Ἐπειδὴ ἡ σοφία δὲν ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τέλειον, παρήγαγεν ἀτελές, τὴν ἄμορφον ὕλην· παθοῦσα δ' ἐστράφη πρὸς τὸν

(1) IV, 11. Οὐαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ἰγνίου, ἤκμασε δ' ἐπὶ Ἀνικητοῦ.

(2) Ἱππολύτ. φιλ. VI, 29. φιλέρημος γὰρ οὐκ ἦν· ἀγάπη γὰρ φησὶν ἦν ὅλος, ἡ δ' ἀγάπη οὐκ ἐστὶν ἀγάπη, ἐὰν μὴ ἡ τὸ ἀγαπώμενον.

πατέρα, ὅστις παρηγορήσας αὐτὴν κατέστησε μέτοχον τοῦ πληρώματος. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ἀλήθεια παρήγαγον τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· τὸ πλήρωμα ἀπέστειλε τὸν Χριστὸν, ἵνα λυτρώσῃ τὴν Ἀχαμῶτ, σοφίαν οὖσαν κατωτέραν καὶ ὑπὸ λύπης, φόβου, ἀπορίας καὶ ἰκετείας ἐκτὸς τοῦ πληρώματος πλανωμένην καὶ μένουσαν ἐν τῇ ὁγδοάδι.

Ὁ δὲ Καρποκράτης, τοῦ Οὐαλεντίνου σύγχρονος, συνεφώνει τῷ Κηρίνθῳ καὶ Κέρδωνι, ὁ δὲ Βαρδῆσάνης καὶ Ἑρμογένης τῷ Σατουρνίνῳ.

Τὰ εἰρημένα ἔστωσαν ἱκανὰ πρὸς ἀπόξειξιν, ὅτι ἡ τῶν γνωστικῶν θεωρία φαντασμαγορικὴ οὖσα καὶ εἰς μωρίας ἐξοκείλασα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἐπιστημονικὴν.

Οὐ μόνον δὲ οἱ γνωστικοὶ κατεπολέμησαν τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ (Πλωτ. ἐνν. II, 9), οἵτινες ὁμῶς διέφερον αὐτοῦ, ὅτι ὁ μὲν χριστιανισμὸς τὸν θεὸν ὑπελάμβανε προσωπικόν, τὸν δὲ κόσμον ἔργον τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ θεωρία τὸν μὲν θεὸν ὑπέθετεν ἀπρόσωπον, τὸν δὲ κόσμον ἐξ ἀνάγκης παραχθέντα· οἱ δὲ γνωστικοὶ ἀμφιταλαντεύοντο μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος· ἔτι δὲ διέφερον ἀλλήλων, ὅτι ὁ μὲν χριστιανισμὸς ὑπέθετεν ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ κόσμου, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία τὸν κόσμον ὑπελάμβανεν αἰτέδιον. Οἱ δὲ γνωστικοὶ περὶ τούτου συνεφώνουν τῷ χριστιανισμῷ· ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς αὗται θεωρίαι ἐδόξαζον, ὅτι ἡ νῦν ὑπαρξὶς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια προκαταρκτικῆς τινος ἁμαρτίας, ἡ δ' ἐπὶ γῆς αὐτοῦ ζωὴ τιμωρία· διὸ καὶ αἱ τρεῖς περιφρονοῦσι τῶν ἐπιγείων καὶ ὑποθέτουσι τὴν ἀναγκαιότητα ἀπελευθερώσεως ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως.

Ἡ μὲν ἐκκλησία τὰς ἡμαρτημένας ταύτας δόξας ἀπέρριψεν, ἡ δὲ χριστιανικὴ θεωρία βάσιν ἔχουσα τὴν πίστιν ἐζήτει νὰ ἀποκτήσῃ ἔννοιαν ἀκριβεστέραν τῶν λογικῶν καὶ τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν.

Καίτοι δ' οἱ πλεῖστοι τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας εἶχον βάσιν τὴν πίστιν, ἔκλιναν ὁμῶς καὶ τινες μᾶλλον εἰς τὸν λόγον ἢ τὴν πίστιν.

Αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας ἀπαντῶνται κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς ἀπολογηταῖς.

1) Πρῶτος τῶν ἀπολογητῶν δείξας τάσιν πρὸς θεμελίωσιν συστήματος τῆς χριστιανικῆς θεωρίας καὶ τρόπον τινὰ τὴν δογματικὴν θεμελιώσας ἀναφέρεται Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, γεννηθεὶς τῷ 100 καὶ ἀποθανὼν τῷ 166 μ. Χρ. (1). Πρῶτον ἐσπούδασε τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἰδίως δὲ τὴν Στωϊκὴν καὶ Πλατωνικὴν. Τὰς δὲ φιλοσοφίας ταύτας ἀνεπαρκεῖς θεωρήσας παρέλαβε τὸν Χριστιανισμόν ὡς φῶς νέον ἐξ αὐτοῦ λόγον ἀκούσας, οὐχὶ ἐκ στόματος ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ἀληθείας.

Τὴν φιλοσοφίαν ὁ Ἰουστίνος ὑπέθετεν ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ εἰς αὐτὸν μεταβάς ἐτήρησεν αὐτὴν ὡς ἀγγελίαν τοῦ λόγου ἐν τῷ Χριστῷ σαρκωθέντος. Ἰσχυρίζετο δὲ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος γινώσκει τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξιν, τὸν θεὸν ὅμως δὲν δύναται κατὰ βάθος νὰ γνωρίσῃ ἄνευ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χάρις αὕτη δὲν ἔλλειπε καὶ ἀπὸ τῶν πρὸ Χριστοῦ ἀνθρώπων, διότι ὁ λόγος καὶ τότε εἶχεν ἐπὶ μέρους μεταδοθῇ καὶ εἰς γνῶσιν ἔφερε τῆς ἀληθείας, μετέσχε τοῦ λόγου ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐν τῷ λόγῳ ζήσαντες ἦσαν χριστιανοί, οἷον ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀβραάμ. καὶ ἄλλοι, διότι ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ λόγος.

Τὸν θεὸν ὁ Ἰουστίνος ὀνομάζει ἄρρητον, ἀμετάβλητον, ἀπαθῆ, πάνσοφον, παντοδύναμον, ἅγιον, ἀλήθειαν, πατέρα τῶν ὄλων καὶ νοῦν τέλειον· τὸν δὲ λόγον λέγει πρωτότοκον πάντων τῶν κτισμάτων. Ὁ πατὴρ ὢν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου ἐποίησε πάντα διὰ τοῦ λόγου. Ἡ δ' ὕλη, ἣν δὲν θεωρεῖ πηγὴν τοῦ κακοῦ, παρήχθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐκ δὲ τῆς ὕλης πάντα. Ὁ λόγος ἐστὶ τὸ ὄργανον δι' οὗ πάντα ἐγένοντο. Ὁ ἐν τῇ δημιουργίᾳ φανερω-

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰουστίνου ἐξέδωκαν Rob. Stephanos 1551 καὶ Heinr Stephanos Paris 1592. Carl Theod. Otto 1842 καὶ 1847—50 Carl Semisch, Iustin der Märtyrer, 2 tom. 1840—42.

Ἡ σπουδαιότατη φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία Κωνσταντίνου τοῦ Κοντογόνη Α'. τόμ. 1846 σελ. 178—232 περιέχει τὸν βίον, τὰ συγγράμματα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰουστίνου Μάρτυρος.

θεῖς λόγος ἐφανερώθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡς τὰ ἱερά τῶν Ἰουδαίων βιβλία ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ λόγου, οὕτως ἐπήγαγεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία· ἐπειδὴ ὁ λόγος ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν, ἣν περιέχει ἡ ἀρχαία φιλοσοφία, εἶναι ἡ ὅλη ἀλήθεια οὐσιωδῶς χριστιανικὴ. Ὁ λόγος ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς ἔφερε τὴν πλήρη ἀλήθειαν· διὰ τῆς θυσίας τοῦ σωτῆρος συνετρίβη ἡ δύναμις τοῦ θανάτου καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἡλευθερώθη ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Ἰουστίνον εἶναι ἀθάνατος· ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα μετέχει ἀθανασίας, διότι ὁ ἄνθρωπος ὢν ἐν τῷδε τῷ βίῳ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα ἐν ὃν πρέπει καὶ ἐν τῷ ἐπέκεινα νὰ ᾔῃ τοιοῦτος· τοῦτο δ' εἶναι δυνατόν, ὅτι τὸ σῶμα μετὰ θάνατον πάλιν ἀνίσταται καὶ ἐνοῦται μετὰ τῆς ψυχῆς.

Μετὰ δὲ τὸν Ἰουστίνον ἀναφέρονται καὶ ἕτεροι ἀπολογηταί, οἷον Τατιανὸς τὸ γένος Ἀσσύριος, Θεόφιλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ἀθηναγόρας καὶ Ἀριστείδης Ἀθηναῖοι (1).

2. Ὁ Εἰρηναῖος ἐγεννήθη περὶ τὸ 140 μ. Χρ. ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ἐπίσκοπος δὲ Λουγδούνου γενόμενος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 202· ἐδιδάχθη ὑπὸ Πολυκάρπου, ἀνῆρσε τοὺς γνωστικούς συγγράφας ἔλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καὶ κατέστη εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (2).

Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ἐστὶν εἷς, καὶ ὑπὲρ πάντα ὢν ἐστὶν ὡς πατὴρ, ὁ λόγος διὰ πάντων καὶ τὸ πνεῦμα (σοφία) ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Ὁ πατὴρ ἀκατάληπτος ὢν φανεροῦται διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος. Ὁ λόγος ἐστὶ δημιουργός· ἡ δημιουργία ἐγένετο ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἔστι πρᾶξις τοῦ θεοῦ ἐλευθέρα. Τὸ δὲ τῆς δημιουργίας τέλος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ

(1) Περὶ Τατιανοῦ, Ἀθηναγόρου, Θεοφίλου, περὶ Ἑρμείου, Κοδράτου, Ἀριστείδου, καὶ ἄλλων πραγματεύεται ἐν τῇ φιλολογικῇ καὶ κριτικῇ ἱστορίᾳ ὁ Κ. Κοντογόννης ἐν τόμῳ Α'. ἀπὸ σελ. 232—314· ἀναφερομένης καὶ τῆς γραμματολογίας ἐν αὐτῇ ἰδίῳ.

(2) Κ. Κοντογόννη φιολ. καὶ κριτ. ἱστορ. τόμ. Α'. σελ. 314—345.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπὸ Κ. Κοντογόννη ἀναφερομένων πραγματεύεται ἐκτενῶς ὁ Böhringer (die Kirche Christi (Zürich 1861 (s. 271—612) περὶ τοῦ Εἰρηναίου L. Duncker 1843. Eschatologie von Moritz Kirchner 1863,

σώματος συγκαίμενος. Τὸ δὲ πνεῦμα ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ὡς θεία χάρις, δι' ἧς τελειοποιεῖται.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἡμάρτησε· τῆς δ' ἁμαρτίας συνέπεια ἦτο ἡ ἀπώλεια τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ θάνατος, αἱ ἀτέλειαι καὶ τὰ κακά· ὁ λόγος ἔγεινεν ἄνθρωπος, ἵνα ὁ ἄνθρωπος γείνη θεῖος, ἐγένετο δ' υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα ὁ ἄνθρωπος αὖθις γείνη υἱὸς θεοῦ· ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀληθὴς ἄνθρωπος καὶ θεὸς ἐν ἐνὶ προσώπῳ· ἔγεινε μεσίτης, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν θεόν· ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ διὰ τοῦ θανάτου τὸν θάνατον ἐνίκησε καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἔφερε· διὰ τῆς λυτρώσεως λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος αὖθις τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ ἀντικαθίσταται ἡ θεία εἰκὼν.

Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καθίστανται διὰ τοῦ πνεύματος ἀθάνατα· διὸ τὸ σῶμα θέλει ἀναστηθῇ καὶ ἐνωθῇ μετὰ τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναστάσεως θέλουσιν αἱ ψυχαὶ τηρεῖσθαι ἐν ἁοράτῳ τινὶ τόπῳ, καὶ ἅμα ἐλθούσης τῆς ἐποχῆς, αἱ μὲν θέλουσι δοξασθῇ μετὰ τῶν σωμάτων, αἱ δὲ καταδικασθῇ εἰς ἀέθριον τιμωρίαν.

Τὴν ἱστορίαν ὁ Εἰρηναιὸς θεωρεῖ συνεχῇ ἀνάπτουξιν, ὅπως διὰ τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιηθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ κόσμου· ἡ ἱστορία εἶναι συνεχῆς ἀνύψωσις, ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἐστὶν ὁ πεπτωκὼς ἄνθρωπος· ὁ λόγος ὁδηγεῖ αὐτὴν πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς· ὁ λόγος ἐφανερώθη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ τοῖς ἐθνικοῖς· τὸ ὕψιστον ἄκρον τῆς φανερώσεως αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ· ὁ λόγος ἔγεινεν ἄνθρωπος, ἵνα ἐνώσῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ θεοῦ.

Καίτοι δ' ὁ Εἰρηναιὸς δὲν ἐζήτησε τὰς αἱρέσεις νὰ ἀναιρέσῃ, τὰ δόγματα ὅμως αὐτοῦ ἐκ χριστιανικῶν ἰδεῶν ἀπορρέοντα ἀναιροῦσιν αὐτάς.

3. Ὁ Ἰππόλυτος, μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου (Φωτ. κωδ. 21), πρεσβύτερος ἐν Ῥώμῃ, ἐξορισθεὶς εἰς Σαρδινίαν τῷ 235 ἀπέθανεν ἐκεῖ ὡς μάρτυς (1).

(1) Hippolytus und seinzeit 1852· von Bunsen Hippolytus und Kallistus, von Dollinger 1853. Volkmar, Hippolytus und die Römischen Zeitgenossen 1855.

Ἀκριβὴ γινώσκιν περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων καὶ τῶν ἰδεῶν του περιέχει ἡ μνημονευθεῖσα φιλολ. καὶ κριτικὴ ἱστορία τοῦ Κ. Κοντογόνῃ. Τόμ. Α'. σελ. 514—536.

Ὁ Ἰππόλυτος ἐζήτησε νὰ ὀρίσῃ ἀκριβέστερον τὴν φύσιν τοῦ λόγου καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀγίας τριάδος, κατεπολέμησε τὴν γυνῶσιν ἐν τῷ αὐτοῦ συντάγματι κατὰ αἱρέσεων, ἐν τῷ ἐλέγχῳ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, ἐν τοῖς φιλοσοφουμένοις, ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ αἱρέσεις τῶν γνωστικῶν δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν καὶ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς ἀστρονομίας· ἐδόξαζε δὲ ὅτι εἷς θεὸς ἐστὶ προγινώσκων καὶ ποιήσας πάντα κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ· ἐν τῷ θεῷ ἦσαν πάντα, νοῦς, σοφία, δύνამις καὶ βούλησις, αὐτὸς δὲ τὸ πᾶν. Ὁ εἷς θεὸς γεννᾷ τὸν λόγον, τὸν ἐνδιάθετον τοῦ παντὸς λογισμὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὁ δὲ λόγος θεία οὐσία ὣν ἐστὶ καὶ θεός. Ὁ πατήρ ἐστὶ τὸ πᾶν, μία δύνამις, ἐξ ἧς ὁ λόγος, ὅς ἐστιν ὁ νοῦς ὁ φανερωθεὶς ὡς υἱὸς θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τοῦ λόγου κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, δὲν εἶναι θεός, ἀλλὰ δύναται νὰ φθαρῇ. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ λόγου εἶναι τὸ μέγιστον σημεῖον τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ· ὁ λόγος ἦν ἀεὶ ἐνεργὸς, ἐνεφανίσθη ὅμως ἐπ' ἐσχάτων ὡς υἱὸς τῆς παρθένου. Ὁ Ἰωάννης λέγων «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεός» δὲν ἐνόει δύο θεοὺς, ἀλλ' ἓνα θεὸν δύο πρόσωπα, καὶ τρίτον τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὃ ὅμως ὁ Ἰππόλυτος δὲν θεωρεῖ πρόσωπον, ἀλλὰ ἀπρόσωπον, δηλ. θείαν χάριν. Ὁ λόγος, δι' οὗ πάντα ἐγένοντο, ἐστὶν ἐκ τοῦ πατρὸς ὡς φῶς ἐκ φωτός, ὡς ἀκτὶς ἐξ ἡλίου, ὡς ὕδωρ ἐκ πηγῆς, καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰ ὄντα εἰσὶν οὐσίαι ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι· αἱ μὲν ἀπλαῖ εἰσὶν ἄφθαρτοι, αἱ δὲ σύνθετοι φθαρταί. Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη μετ' ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ὥριστο νὰ ἦναι ἀρχὼν τῆς φύσεως· τὴν θείαν ὅμως ἐντολὴν παραβὰς ἔπεσε καὶ κατέστη δοῦλος τῆς φύσεως· ὁ ἄνθρωπος παρήγαγε τὸ κακὸν ἐν τῇ βουλήσει καὶ τῷ φρονήματι αὐτοῦ, ἐπομένως αἴτιος τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ ὁ θεός.

Ὁ Ἰππόλυτος ἠσπάσατο τὰς ἰδέας τοῦ Εἰρηναίου περὶ λυτρώσεως, ἀναστάσεως καὶ τῶν ὁμοίων, ἀλλ' ὑπερεῖχε τοῦ διδασκάλου του κατὰ τὴν μάθησιν καὶ τὸν ζῆλον κατὰ τῶν αἵρετικῶν.

4. Ὁ Τερτυλλιανὸς (1) γεννηθεὶς τῷ 160 καὶ ἀποθανὼν τῷ 240 μ. Χρ. ἦτο πρεσβύτερος ἐν Καρχηδόνι· τὸ πρῶτον ἐθνικὸς μετέστη τῷ 197 εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰσιν ἐν μέρει μὲν ἀπολογητικὰ, ἐν μέρει δ' ἠθικά· καὶ τοι ἦτο ἐχθρὸς τῆς φιλοσοφίας, ὅμως ἐπόμενος τοῖς Στωϊκοῖς ἀναιρεῖ τὸν Πραξέαν, τοὺς γνωστικούς, τὸν δυαδισμόν τοῦ Μαρκίωνος, τοῦ Ἑρμογένους καὶ τοῦ Ἀπελλοῦ, ὡς καὶ τὰς φανταστικὰς τῶν Οὐαλεντιανῶν δόξας· ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς θεωρεῖ, ὡς ὁ Εἰρηναῖος, τὸν χριστιανισμόν ὡς ἱστορικὸν γεγονός.

Κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸν ἀληθὲς εἶναι τὸ περιελθὼν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς παραδόσεως, ἐν ᾗ περιέχονται καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία. Ἡ πίστις οὕσα τὸ θεμέλιον τῆς γνώσεως δὲν ἀποκλείει αὐτήν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς ἐδόξαζεν, ὅτι αἱ αἱρέσεις προῆλθον ἐκ τῆς φιλοσοφίας, ἡ μὲν τοῦ Οὐαλεντίνου ἐκ τῶν Πλατωνικῶν, ἡ τοῦ Μαρκίωνος ἐκ τῶν Στωϊκῶν, ἐκ δὲ τῶν Ἐπικουρείων ἡ θεωρία, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ θνητὴ, καὶ ἐξ ὅλων τῶν σχολῶν ἡ τῆς ἀναστάσεως ἄρνησις.

Ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν αἴσθησιν θεωρεῖ πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας καὶ ἀνωτέραν τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου· Ἡ αἴσθησις διακρίνεται τοῦ λόγου, διότι αὕτη μὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ αἰσθητὸν, οὗτος δὲ εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τοῦ ἐτέρου, ἄνευ αἰσθήσεως οὔτε νοῦς οὔτε λόγος (Tertul. de anim. 18).

Ὁ ἄνθρωπος ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑπεραισθητὸν δύναται νὰ ἀνυψωθῇ καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ· παραδέχεται δὲ διττὴν γνῶσιν ἐκ τε τῶν τοῦ θεοῦ ἔργων καὶ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ· διότι διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως τελειοποιεῖται ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ, ἥς ἄνευ ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἔπιπτεν εἰς πλάνας πολλὰς καὶ μεγάλας.

(1) Tertulliani opera ed Rigaltius, Paris. Semler et Echüz 1770. Munscher in Henkes Magazin für Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte. tom. VI, St. 1. Helmst 1790. Neander Antignosticus κτλ. Berlin 1825

Ἐκτενῶς ἡ φιλολ. καὶ χριτ. ἱστορία τοῦ Κ. Κοντογόνη ἐκθέτει τὰ περὶ τοῦ βίου, συγγραμμάτων, ἰδεῶν καὶ ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του. (σελ. 622—677).

Ὁ Τερτυλλιανὸς παραδεχθεὶς τὴν τοῦ θεοῦ γινῶσιν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως δυνατὴν ἀπεφάνητο τὸν θεὸν ὡς τὸ ὑπέρτατον, αἰτίδιον, ἀγέννητον, ἀναρχον καὶ ἀφθαρτον ὄν, καὶ ὡς τοιοῦτον καὶ ἓν, διότι τὸ ὑπέρτατον ἀποκλείει πᾶν τὸ ὅμοιον αὐτῷ. Ἐπειδὴ δ' ὁ θεὸς εἶναι εἷς, δὲν ὑπάρχει ὕλη αἰτίδιος· διότι, εἰ ὑπῆρχεν, θὰ ἦσαν δύο θεοί· ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν πάντα, εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ ἐκ τοῦ μηδενός· ἄρα δὲν προϋπῆρχεν ὕλη, ἐξ ἧς πάντα ἐγένοντο, διότι ἡ ὑπόθεσις τῆς προϋπάρξεως τῆς ὕλης ποιεῖ αὐτὴν θεὸν δευτέρον καὶ τὸν πρῶτον ἐξ αὐτοῦ ἐξηρητημένον, καὶ ἐπομένως καταστρέφει τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ.

Ἐν ἀρχῇ ἦτο ὁ θεὸς μόνος, ἦτο κόσμος, τόπος, πᾶν· ἐν τῷ θεῷ ἦν ὁ λόγος· ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ ἐστὶν ἰδέα ἀπρόσωπος, γίνεταί δὲ προσωπικὸς ὅταν εἰς δημιουργίαν κινηθῇ· καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπίσης ὑποθέτει ὁ Τερτυλλιανὸς γινόμενον προσωπικόν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει, ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν ἡ ὅλη οὐσία, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα μέρη αὐτῆς ὡς ὅλου καὶ ἐπομένως τὸν θεὸν ὡς πατέρα ἐκλαμβάνει ἀνώτερον αὐτῶν· παραδεχόμενος δ' ὅτι τῷ θεῷ οὐ μόνον ἀγαθότης ὑπάρχει καὶ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ θυμὸς καὶ μῖσος πίπτει εἰς τὸν ἀνθρωπομορφισμόν, τουτέστι τῷ θεῷ, ὃν ἐκλαμβάνει πνεῦμα, ἀποδίδει σῶμα, ἥτοι ἔκτασιν καὶ μέγεθος. Ὁ θεὸς εἶναι παντοδύναμος· ἡ δὲ δύναμις ἐστὶν αὐτῷ οὐσιώδης καὶ ἐξ αὐτῆς ἐδημιούργησε πάντα ἐκ τοῦ μηδενός· ἄρα δὲν προϋπῆρχεν ὕλη, αὕτη δὲν εἶναι αἰτίδιος. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ ἔχει στοιχεῖόν τι σωματικόν καὶ πνευματικόν· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπεφάνητο σωματικὴν, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτῇ ἀποδίδει οὐσίαν μόνιμον· βουλόμενος δ' αὐτὴν νὰ ἀποδώσῃ καὶ τῷ θεῷ ὑπέθεσεν αὐτὸν σωματικόν.

Ἐπειδὴ τὴν ψυχὴν ὑπέλαβε σωματικὴν, ὑπέθεσεν ὅτι αὐτῇ ὑπάρχουσιν, ὅσα τῷ σώματι. Τὸν δὲ λόγον ἐκλαμβάνει ὡς τὴν ἀνωτάτην δύναμιν τῆς ψυχῆς ἔχοντα τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ (de anim. 14 καὶ ἐφ.). Ἡ ψυχὴ ἐστὶν αὐτῷ ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς. Τὸ ἄψυχον σῶμά ἐστὶν ἄνευ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως· ἡ δὲ ψυχὴ ἄνευ τοῦ

σώματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ· ὡς τὸ σῶμα λαμβάνει τὴν ἐνέργειαν ἐκ τοῦ σώματος, οὕτως ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος· ἄνευ σώματος τὸ νοεῖν δὲν ἐπιτελεῖται· ὥστε τὸ σῶμα εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν ὄργανον. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἔνωσις δύο οὐσιῶν, ψυχῆς τε καὶ σώματος, ὑπάρχει αὐτῷ ἐνέργεια, εἴτε ψυχικὴ εἴτε σωματικὴ, ἐπομένως αὕτη πρέπει αὐτῷ νὰ ἀποδοθῇ. Τῷ δὲ Πλάτῳ ἐπόμενος διαιρεῖ τὴν ψυχὴν εἰς ἄλογον καὶ λογικὴν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν ἐλευθερίαν θεωρεῖ βάσιν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἠθικῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπός ἐστὶ φύσει ἐλεύθερος, δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ἢ νὰ παραβῇ τὴν θεῖαν βούλησιν, τὸν θεῖον νόμον· καὶ ἡ μὲν ἐκπλήρωσις εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἡ δὲ παράβασις τὸ κακόν· ἄρα αἴτιον τοῦ κακοῦ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία· ἐὰν τὸ κακὸν ὑφίσταται ἐν τῇ καταχρῆσει τῆς ἐλευθερίας, ὁ θεὸς δὲν δύναται νὰ κωλύσῃ αὐτὸ, διότι θὰ ἀνῆρει τὴν ἐλευθερίαν· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς δὲν εἶναι τοῦ κακοῦ αἴτιος, διότι ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἐπομένως ἔνοχος δὲν εἶναι ὁ θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μὴ καλῶς αὐτῇ χρησάμενος.

Οὕτως ἀποδεικνύει ὅτι αἴτιον τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ὡς ἡ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία καὶ ἡ αἵρεσις ἰσχυρίζονται· δὲν ἀντίκειται ἡ σὰρξ τῇ τοῦ ἀνθρώπου σωτηρίᾳ, ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἃ ἡ ψυχὴ τελεῖ ἐν τῇ σαρκὶ καὶ δι' αὐτῆς· ἄρα τὸ αἴτιον δὲν κεῖται ἐν τῇ σαρκί, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ ψυχῇ.

Μετὰ δὲ τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων συμφωνεῖ καὶ ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτώσεως καὶ λυτρώσεως.

Ὁ Τερτυλλιανὸς ὑποθέτει, ὅτι ὁ θεὸς τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους ἔπλασεν ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει, καὶ ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τάσσει τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (de anim. 38)· μετὰ δὲ τὴν δημιουργίαν ἔθεσεν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ἔδωκε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ὁ Ἀδὰμ ὁμῶς παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ εἰς τὸ ψυχικόν καὶ ὑπετάγη τῷ θανάτῳ, ὃς προῆλθε διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου (de anim. 56). Τὴν δ' ἁμαρτίαν ἐκληρονό-

μησαν ὅλοι οἱ ἀπόγονοι· ἐκ τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὅλα τὰ κακὰ προῆλθον καὶ τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς (de anim. 16). Ἐν τῇ ψυχῇ ὅμως ἔμεινε καὶ τὸ ἀγαθόν, ὃ δὲν ἐξαφανίζεται (de anim. 41)· καὶ ἐν τῷ διαμείναντι ἀγαθῷ κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκατάστασις. Ἀλλ' ἵνα ὁ θεὸς ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀποκαταστήσῃ, ἔστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον λαβόντα ἀνθρώπου μορφήν καὶ ἀποθανόντα, ὅπως λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ καταστήσῃ μακάριον· ἐπομένως ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ εἶναι ἡ βάσις τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἡ ἀπολύτρωσις ἐκάστω τρέφεται διὰ τῶν μυστηρίων, δι' ὧν ῥέει ἡμῖν ἡ χάρις· διὰ τῆς λυτρώσεως ἀποκαθίσταται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, ἣν ἀπώλεσεν ἐν τῷ Ἀδὰμ, καὶ ὑψοῦται διὰ τῆς χάριτος εἰς εἰκόνα θεοῦ.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος καὶ ζῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος, ἡ δὲ ζωὴ αὐτῆς δὲν εἶναι τελεία, πρέπει πάλιν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀνάστασις.

Περὶ μὲν ἀθανασίας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου συμφωνεῖ τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ, περὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς σωματικοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς.

5. Τίτος Φλαύιος Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς ἐγεννήθη 150 ἢ 160 μ. Χρ. συγγράμματα κατέλιπε τὸν προτρεπτικὸν πρὸς Ἑλλήνας, τὸν παιδαγωγὸν, τοὺς στρωματεῖς, τὸν σωζόμενον πλούσιον, καὶ ἄλλα, ἅπερ ἀπώλοντο (1).

Ὁ Κλήμης ἡσπάσατο τὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουστίνου, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, αἱ δὲ τοῦ ἀρχαίου χρόνου ἰδέαι δὲν ἀντίκεινται αὐτῷ, διότι εἰσὶν ἐπὶ μέρους ἀλήθειαι. Ὁ θεῖος λόγος χυθεὶς ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἐφώτισε τοὺς Ἰουδαίους, καί τισι τῶν Ἑλλήνων σοφῶν ἔδωκε τὴν φιλοσοφίαν ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν δικαιοσύνην. Τῷ Ἰουστίνῳ συμφωνῶν λέγει ὅτι οἱ

(1) Κ. Κοντογόνη φιλολ. καὶ χριτ. ἱστ. σελ. 364 καὶ ἐφ. ἐν σελ. 427 ἀναφέρονται αἱ ἐκδόσεις τῶν τοῦ Κλήμεντος συγγραμμάτων.

Περὶ Κλήμεντος ἐπραγματεύθησαν Münscher, Hofstede de Groot, Daehne, Lepsius, Reinkens, καὶ Baur, christliche Guosis.

φιλόσοφοι ἤντλησάν τινα ἐκ τῶν ἀνατολικῶν, ἰδίως δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν βιβλίων. Τὸν δὲ Πλάτωνα ὡς τὸν πάντα ἄριστον λέγει οἶον θεοφορούμενον· λέγει δ' ὅτι δι' ἀναλυτικῆς μεθόδου ἔρχεται τις εἰς τὸ ἓν, ὅπερ ἐστὶν ὁ θεός. Περὶ αὐτοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τί ἐστίν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστίν.

Τῷ δ' Εἰρηναίῳ συμφωνῶν θεωρεῖ τὸν θεὸν αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἀκατάληπτον, ἐπέκεινα πάντων καὶ τῆς γνώσεως, ἀναρχον, ἀσώματον, ἄπειρον, ἀτίδιον, ὑπὲρ πάντα χρόνον, ἀγαθὸν, καλὸν, σοφὸν, δίκαιον, παντοδύναμον, πάνσοφον. Ὁ θεὸς εἰς ὧν παρήγαγε πάντα διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ὁ θεὸς ἀπ' αἰῶνος γεννᾷ τὸν λόγον ὅμοιον κατ' οὐσίαν τῷ πατρὶ καὶ μετ' αὐτοῦ ἓν. Ὁ λόγος ὅμως οὗτος δὲν εἶναι ὁ προφορικὸς, ἀλλ' ὁ ἐνδιάθετος, θεὸς ὡς ὁ πατήρ. Ἡ τριάς τελειοποιεῖται διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ὁ λόγος ἐστὶ τὸ πρωτότυπον τῶν δημιουργημάτων καὶ τὸ δι' οὗ πάντα ἐγένοντο (Παιδαγ. I, 1. Στρωμ. I, 6). Ὁ λόγος ἐστὶν ἡ τοῦ πατρὸς δύναμις καὶ σοφία, τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα ἡ τοῦ λόγου δύναμις. Ὁ θεὸς μὴ δυνάμενος ν' ἀποδειχθῇ δὲν δύναται νὰ ᾔῃ τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἀλλ' ὁ υἱὸς ὡς ἡ σοφία, ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν ὅτι ὁ Κλήμης τὸν υἱὸν ἐκλαμβάνει ὡς δύναμιν τοῦ πατρὸς, ὄργανον πάντα τακτοποιοῦν κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, ἐπομένως ἀπρόσωπον.

Τὴν δὲ δημιουργίαν ἐκλαμβάνει πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ ἀτίδιον, οὐχὶ ἔγχρονον· ὁ χρόνος τίθεται μετὰ τοῦ κόσμου· πρὸ τῆς δημιουργίας προϋπῆρχον ἐν τῷ θεῷ οἱ ἄνθρωποι, καὶ εἰσὶν ἔκτυπα τοῦ λόγου ὡς λογικοὶ, καὶ εἰς σώματα κατῆλθον συνεπέα τινὸς ἀμαρτίας.

Ἡ ὕλη δὲν εἶναι φύσει κακὴ (Στρωμ. I, 4). Ἐν τῇ ψυχῇ διακρίνει λογικὸν καὶ ἄλογον (Στρωμ. I, 6), καὶ τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος παραδέχεται τριπλῆν τῆς ψυχῆς διαίρεσιν, τὸ νοερόν, τὸ θυμικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν γνωστικὴν δύναμιν διακρίνει ὁ Κλήμης τὴν αἰσθησιν καὶ τὸν λόγον ἀποδίδων τῇ μὲν αἰσθήσει ἀντικείμενον γνώσεως τὸ αἰσθητόν, τῷ δὲ λόγῳ τὸ ὑπεραισθητόν· με-

ταξὺ δὲ αἰσθήσεως καὶ λόγου τάσσει μέσῃν τινὰ δύναμιν, τὸν νοῦν (Παιδαγ. I, 4. Στρωμ. I, 3).

Ἐπειδὴ ὁ λόγος ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ δημιουργίᾳ, καθίσταται ἡμῖν δυνατὴ ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ λόγου, δι' οὗ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν (Στρωμ. I, 1), καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καθὸ τοῦ θείου λόγου σπινθήρ καὶ θεῖον δῶρον δὲν κατ'ἀγεται ἐκ τοῦ διαβόλου. Τὴν δ' ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὑπελάμβανεν ὡς οὐσιῶδες προσὸν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄνευ αὐτῆς οὔτε ἀμοιβὴ οὔτε ποινὴ εἶναι δυνατὴ· τὸ αἷτιον τοῦ κακοῦ ἐστὶν ἡ ἐκλογὴ τῆς ἐλευθερίας, διότι ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ πράξις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ᾖ ἔργον τοῦ θεοῦ.

Τὴν δὲ πίστιν θεωρεῖ ἀνωτέραν τῆς γνώσεως καὶ ὑπόθεσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. (1) Ὁ χριστιανισμὸς αὐτῷ ἐστὶν ἡ ἀληθοῦς φιλοσοφία κτωμένη διὰ πίστεως· ἡ γνῶσις τελειοποιεῖ τὴν πίστιν. Ὁ Χριστιανισμὸς πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἀληθές, ὅπως ἀπὸ τῆς πίστεως προβῇ εἰς τὴν γνῶσιν, μεθ' ἧς ἐνοῦται ἡ ἀγάπη ἡ τελειοποιούσα τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀγάπη ὅμως συνέχεται τῇ τῶν Στωϊκῶν αὐταρκείᾳ, ἡ δ' ἀπάθεια, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιωδέστατον γνώρισμα, καθ' ὃ ὁ γνωστικὸς γίνεται ὅμοιος οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις, ἀλλὰ καὶ τῷ Χριστῷ (Στρωμ. I, 6. καὶ ἐφ.), ἐστὶ Στωϊκὴ μᾶλλον ἢ Χριστιανικὴ.

Ἡ γνωστικὴ τελειότης καὶ ὕψωσις τοῦ πνεύματος εἰς θεωρίαν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεωρίας του· δι' αὐτοῦ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑψωθῇ εἰς ἐποπτεῖαν καὶ ἐν αὐτῇ νὰ γνωρίσῃ τὰς τῶν ὄντων ἰδέας καὶ κατ' αὐτάς νὰ κρίνῃ καὶ τακτοποιήσῃ τὰς πράξεις του κατὰ τοὺς ἐν αὐταῖς νόμους. (Στρωμ. I, 6.). Ὁ λόγος εἶναι τὸ φῶς τῆς ψυχῆς καὶ ἐξαπεστάλη πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας· ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἄρα εἶναι ἀληθὴς ἄνθρωπος καὶ ἀληθὴς θεὸς συγχρόνως. Ὁ λυτρωτὴς ἀποβλέπει εἰς τὸ

(1) Στρωμ. I, 2. κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις καὶ ἐστὶν αὐτῆς κρηττόν· I, 5. οὔτε ἡ γνῶσις ἄνευ πίστεως, οὔτε ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως.

βέλτιον, εἰς ἀποκατάστασιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν πρώτην μακαρίότητα. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Κλήμης τὴν θεωρίαν αὐτοῦ στηρίζει ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς, εἰ καὶ ἡ τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας ἐπιρροὴ εἰσῆγαγέ τινα εἰς τὴν θεωρίαν του μὴ τῇ Χριστιανικῇ θεωρίᾳ συνάδοντα. Ἀλλ' ὅμως οὗτός ἐστιν πρῶτος ὁ ἐπιχειρήσας νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν βάσιν τῆς ἀπολογητικῆς καὶ ἀπέναντι τῆς τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφίας νὰ δημιουργήσῃ θεωρίαν Χριστιανικὴν ἀνεξάρτητον τῆς ἐθνικῆς.

6. Ὁ Ὠριγένης ἐγεννήθη ἐν ἔτει 185 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ γονέων χριστιανῶν, ἐπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ πατρός του Λεωνίδου καὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐσπούδασε τὴν γραφὴν, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Νουμηνίου, Μοδεράτου, Νικομάχου, τοῦ Στωϊκοῦ Χαιρέμωνος, Κορνούτου, Ἀπολλοφάνους καὶ ἄλλων· τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἤκουσε Ἀμμωνίου τοῦ Σακκᾶ καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 254 ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ ἐν φυλακῇ τῆς Τύρου συνεπεία κακώσεων, αἷς ὑπέστη ἐν τῇ φυλακῇ. (1)

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του φιλοσοφικὴν ἀξίαν ἔχουσι τὸ περὶ ἀρχῶν, κατὰ Κέλσου καὶ ἄλλα τινά. Πρῶτος ἐξέθηκε θεωρίαν τῆς ἀλληγορικῆς ἐξηγήσεως· ἡ ἐξήγησις ἔπρεπε νὰ φέρεται ὑπὸ ὑψηλῆς περὶ θεοῦ ἰδέας. Ὅπως δὲ μηδὲν τοῦ θεοῦ ἀνάξιον ἀναγινώσκηται, πρέπει τις νὰ παραδέχεται τριπλοῦν τῆς γραφῆς νόημα, κατὰ γράμμα, ἠθικὸν καὶ πνευματικόν. Ἡ Γραφὴ εἶναι θεόπνευστος καὶ ἕκαστον αὐτῆς χωρίον ἔχει νόημα πνευματικόν καὶ ἐκφράζει ἰδέαν ἀνωτέραν· ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν ἐξηγήσεως ἡμαρτημένης πρέπει νὰ προηγήται ἀκριβοῆς τοῦ γράμματος ἔρευνα. Ὁ Ὠριγένης ὅμως διέστρεψε τὴν Γραφὴν,

(1) Περὶ τοῦ βίου πραγματεύεται ἡ φιλολ. καὶ χριτ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογόνη ἀπὸ σελ. 429—442.

Περὶ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ἐν σελ. 442 καὶ ἐφ., καὶ περὶ ἐκδόσεων ἐπίσης ἐν σελ. 497—499.

Περὶ Ὠριγένους πραγματεύονται Schnitzer (Origenes über die Grundlehren der Glaubenswissenschaft, 1836), G. Thomasius (Origenes, 1837, Redepenning (Orig. 1841—1846), Krüger (über sein Verhältniss zu Ammonius Saccas. 1843, Fischer (1846) Baur und Dorner, Ritter, Neander καὶ ἄλλοι.

καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ κατέστησεν αὐτὸν πρόδρομον τῆς νέας μυθικῆς τῆς Γραφῆς ἐξηγήσεως. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ Κέλσου, ἀνδρὸς Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, ἐπέτυχε, διότι ὁ χριστιανισμὸς δὲν διετηρήθη διὰ τῆς ὑπερασπίσεως τῶν ἀπολογητῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως αὐτοῦ. Καίτοι δ' αἱ προθέσεις αὐτοῦ δὲν ἐπέτυχον, δεικνύουν ὅμως τὸν ἀγῶνα, δι' οὗ ἀληθῶς προέβη ὑπὲρ τὸν χρόνον αὐτοῦ. Ἡ πίστις κατὰ τὸν Ὁριγένην προηγεῖται τῆς ἐπιστήμης. (κατὰ Κέλσου I, 1). Ὁ Ὁριγένης ἀπορρίπτει τὴν ἐμπειρίαν τῶν Στωϊκῶν (Κελσ. I, 7), παραδέχεται οὐσιώδη διαφορὰν τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ λόγου, καὶ τῇ μὲν αἰσθήσει ἀποδίδει τὸ αἰσθητὸν, τῷ δὲ λόγῳ τὸ ὑπεραισθητὸν (περὶ ἀρχ. I, 1. I, 4). Ὁ λόγος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀφικνεῖται εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ θεῖον (Κελσ. I, 7. I, 6).

Ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος καὶ ἡ πρώτη βάσις πάσης ἀληθείας. Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μανθάνεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἀνθρωπίνη σοφία σύγκειται ἐκ ψευδῶν δοξασιῶν καὶ εἶναι ἄχρηστος καὶ περιττὴ, μάλιστα δ' ἐνώπιον τοῦ θεοῦ εἶναι μωρία· ἡ δὲ θεία σοφία εἶναι δῶρον τῆς θείας χάριτος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εὕρισκει τὸν θεόν, ἐὰν ἐπ' αὐτοῦ δὲν στηριχθῇ. Ὁ θεὸς λόγος παρήγαγε τὰς τῶν φιλοσόφων ἀληθείας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ὁριγένους ὁ θεὸς ἐστὶ πνεῦμα οὔτε σῶμα οὔτ' ἐν σώματι, ἀλλ' ἀπλῆ καὶ νοερὰ φύσις, μονάς, ἐνὰς, νοῦς, πηγὴ, ἐξ ἧς πᾶσα πνευματικὴ φύσις καὶ ὁ νοῦς. Ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς· ὡς πνεῦμα δὲ γνωστικὸν γινώσκει πάντα καὶ ἑαυτόν· ὡς ἀσώματος ὁ θεὸς δὲν ἔχει μέρη, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ, ἀλλ' ἐστὶν ἐν πᾶσι, διὰ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα· ὡς ἀδιαίρετος καὶ ἀπλοῦς ἐστὶν ἀνώτερος πάσης μεταβολῆς καὶ ἐλεύθερος παντὸς ἐγγώρου περιορισμοῦ· διὸ ἐνοικεῖ τῷ κόσμῳ ἄνευ χώρου, διότι ἔπρεπε νὰ ᾔηται σωματικός· ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ἐνοικεῖ δυναμικῶς καὶ λογικῶς ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι· ἡ δύναμις ὅμως αὐτοῦ δὲν εἶναι ἄπειρος, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἑαυτήν.

Τὸ ἀπόλυτον τοῦτο ἐν τῷ ὑπὲρ τὴν ἀλήθειαν, τὴν σοφίαν

καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πάντα περιέχον ἐστὶν ὁ πατήρ· οὗτος ἐξερχόμενος ἑαυτοῦ καὶ δημιουργῶν ἑαυτὸν θέτει τὸν υἱὸν ὡς εἰκόνα τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ὁ πατήρ γενᾷ τὸν υἱὸν ἀϊδίως. Τὴν γέννησιν ὁ Ὁριγένης ἐκλαμβάνει πρᾶξιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς· τὸν θεὸν ὁμῶς γνωστικὸν ὑποθέτων διακρίνεται τῶν νέων Πλατωνικῶν ὑπολαμβάνόντων τὸν θεὸν ὡς ὃν ἄλογον, ὡς ἐνεργοῦσαν πλαστικὴν δύναμιν θέτουςαν τὸν νοῦν ἀναγκαίως.

Μετὰ τὸν πατέρα τὴν δευτέραν θέσιν κατέχει ὁ υἱός, ὅς ἐστιν ἡ σοφία τοῦ πατρὸς, ἡ ἀλήθεια, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ λόγου παντὸς δημιουργήματος· διὰ τοῦ υἱοῦ ἐξασκεῖ ὁ πατήρ τὴν αὐτοῦ παντοδυναμίαν· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Ὁριγένους κυρίως ἀναλογεῖ πρὸς τὸν νοῦν τῶν νέων Πλατωνικῶν.

Ὁ δ' εἷς οὗτος θεὸς φανεροῦται ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ· ὁ υἱός ἐστι ὁ λόγος, ἐστὶ θεὸς ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, διάφορος κατὰ τὴν ὑπόστασιν, προσωπικότητα. Ἐπειδὴ ὁ υἱός δὲν εἶναι δημιούργημα, ἀλλ' αὐτοδύναμις, αὐτοσοφία (Κελσ. I, 5· εἰς Ἰωάνν. II, 3. Ματθ. XIV, 7), ὀνομάζει αὐτὸν ἀληθινὸν θεὸν καὶ υἱὸν θεοῦ (Κελσ. I, 3. I, 8). Ὁ υἱός ἐστι μεσίτης τοῦ θεοῦ καὶ ἡμῶν, ἐν ἀμφοτέροις ὁμῶς λατρεύεται ὁ εἷς θεός (Κελσ. I, 1. I, 8).

Τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡς τὸ τρίτον ἀποκαλύπτει τὸν πατέρα, ὡς ὁ υἱός, καὶ εἶναι τὸ σύνολον ὅλων τῶν δώρων τῆς θείας χάριτος. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν ἐστὶν ὅτι ὁ πατήρ συγκρατεῖ τὸ πᾶν, ὁ υἱός ἐστὶν τοῦ πατρὸς κατώτερος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα κατώτερον τοῦ υἱοῦ· ὥστε καὶ ἐνταῦθα φαίνεται ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ὁριγένους εἰς τὸ ἐν τῶν νέων Πλατωνικῶν (περὶ ἀρχ. I, 1).

Ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Ὁριγένους ὡς πρὸς τὴν τριάδα εἶναι ἀναμφισβήτητος, φράσεις ὁμῶς τινὲς αὐτοῦ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἰδέαν δὲν συμβιβάζονται.

Ὁ θεῖος λόγος ἐστὶν ἡ σοφία, ἡ ἰδέα τῶν ἰδεῶν (περὶ ἀρχ. I, 1. I, 3. Κελσ. I, 1). Ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι εἰσὶ πολλαί, εἰσὶν ἐν τῷ λόγῳ πολλὰ, ὁ δὲ πατήρ ἐστὶν ἀπόλυτος ἐνότης (1)· ὁ πα-

(1) Εἰς Ἰωάνν. I, 22· ὁ θεὸς μὲν οὖν πάντα ἐν ἑστὶ καὶ ἀπλοῦν, ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν διὰ τὰ πολλὰ, ἐπεὶ προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον καὶ ἀπαρχὴν πάσης τῆς κτίσεως πολλὰ γίνεται.

τήρ ἐστὶν ἑνὰς, ὁ υἱὸς πολλά (κατὰ Κέλσου I, 5)· ὁ υἱὸς ἐστὶν ἢ πάντα περιέχουσα δύναμις, ἢ συγκρατοῦσα καὶ τηροῦσα τὸν κόσμον, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ὀνομάζει ὁ Ὠριγένης μετὰ Φίλωνος τὸν λόγον ψυχὴν τοῦ κόσμου (Κελσ. I, 4. ἀρχ. I, 2. εἰς Ἰωάνν. VI, 22)· αὐτὸς κυβερνᾷ πάντα, ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν, ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἡμῶν (Κελσ. I, 6. ἀρχ. I, 1). Ἡ δημιουργία διὰ τοῦ λόγου γενομένη δὲν ἐμορφώθη ἄνευ θείας ἐνεργείας· διότι καὶ ὕλη προῆλθε διὰ θείας ἐνεργείας (περὶ ἀρχ. I, 4).

Αἷτιον δὲ τῆς δημιουργίας ἐστὶν ἡ θεία ἀγαθότης· ἐκ τῆς ἀγαθότητος ἐδημιουργήθησαν πνεύματα ὠρισμένα· ἀλλ' ἡ δημιουργία κατ' αὐτόν ἐστὶν ἀτίδιος· διότι, εἰ ἐν χρόνῳ ἐγένετο, ὁ θεὸς θὰ ὑπετίθετο χρόνον τινὰ ἀργός. Τὰ πνεύματα πάντα κατ' ἀρχὰς ἐδημιουργήθησαν ἐλεύθερα οὔτε πρὸς τ' ἀγαθὸν οὔτε πρὸς τὸ κακὸν προδιατεταγμένα, διότι τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχει οὐσιωδῶς μόνον τοῖς τρισὶ προσώποις· ἐπειδὴ ταῦτα ἐκ τοῦ·μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν μετέστησαν, εἰσὶ μεταβλητὰ, καὶ, ἐπειδὴ τὴν δύναμιν ὡς δῶρον ἔλαβον, δύνανται ν' ἀπολέσωσιν αὐθις αὐτὴν, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ὀρθῇ σχέσει δὲν τηρηθῇ· τὰ πνεύματα διαμένουσι μακάρια, ἐφ' ὅσον τῆς θεότητος μετέχουσιν· ἐὰν ὁμως δὲν μετέχουσιν, πίπτουσιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

Ὁ Ὠριγένης ὁμως ὑποθέμενος τὴν δημιουργίαν ἀτίδιον καὶ ἀναγκαίαν δὲν ἀπέστη τῆς τῶν νέων Πλατωνικῶν θεωρίας· διότι αὕτη, ἐὰν σχέσις ἀναγκαία μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου ὑποτεθῇ, φέρει εἰς πανθεισμόν.

Ὁ Ὠριγένης δὲν ἐξήγησε τὴν διαφορὰν τῶν δημιουργηθέντων καὶ ἰδίως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ γνωστικοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν διαφορὰν ταύτην ἀποφηνάμενοι, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, διότι οἱ μὲν εἰσι φύσει κακοί, οἱ δὲ φύσει ἀγαθοί, οἱ μὲν εἰσι φύσει πνευματικοί, οἱ δὲ φύσει ψυχικοί, οἱ δὲ φύσει ἐπίγειοι, ἐπομένως ἢ τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ δὲν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐσιώδης· ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δυαδικοῦ συστήματος. Ἐπειδὴ ὁ Ὠριγένης ὑπὸ χριστιανικὴν ἔποψιν τὸ δυαδικὸν τοῦτο

σύστημα κατεπολέμησεν, ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἀναιρέσῃ τὴν ἐξήγησιν τῶν γνωστικῶν· ἐν τῇ δοκιμῇ ὅμως ταύτῃ ἀπώλετο ἐν τῷ συστήματι τῶν νέων Πλατωνικῶν, δηλαδὴ τὴν διαφορὰν ταύτην εὔρεν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀνθρώπων (περὶ ἀρχ. I, 1). Ὁ θεὸς πάντα τὰ ὄντα ἐδημιούργησεν ὁμοίᾳ· πάντα τὰ λογικὰ ὄντα εἰσὶν ὁμοίως φύσεως (Κελσ. I, 3)· οὐδὲν φύσει κακόν, οὐδ' ὁ διάβολος, ἀλλ' ἐγένετο δι' ἐλευθέρας πράξεως (ἀρχ. I, 1. I, 3). Καὶ ἂν πάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐδημιουργήθησαν, πάντα ὅμως δὲν εἶναι τὰγαθόν, ὡς ὁ θεός, οὐσιῶδες. Ἐπειδὴ ταῦτα δὲν εἶναι θείας οὐσίας, εἰσὶ δεκτικὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, διότι τὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα εἰσὶν εὐμετάβλητα, τὰ δ' εὐμετάβλητα δεκτικὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἀμφότερα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐλευθέρας πράξεως. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ πρέπει νὰ συνδεθῇ καὶ ἡ ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία, ἡ ἀγαθὴ πρᾶξις ἀξιούται ἀμοιβῆς, ἡ δὲ κακὴ τιμωρίας· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει τὸ μυστήριον τῆς τῶν λογικῶν ὄντων διαφορᾶς, ἥτις ἐστὶ τὸ ἐξαγόμενον τῆς διαφορᾶς τῆς ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας, ἃς ἔλαβον δι' ἀγαθῆς ἢ κακῆς διαγωγῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον μετ' ἡθικῶν διαφορῶν, πνευματικῶν καὶ σωματικῶν, ὑπετέθη προὔπαρξις τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα, καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ προῆλθεν ἐν τῷ νῦν βίῳ διὰ τοῦ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐλευθέρου βίου τῆς ψυχῆς.

Τὰ λογικὰ καὶ ἡ ὕλη, ἃ ὁ θεὸς συγχρόνως ἐδημιούργησε, καὶ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνίσταται, ἦσαν ἐξ ἀρχῆς πραγματικά· ἡ ἀρχικὴ ὅμως κατάστασις ἦν ἄλλη τις ἢ ἡ νῦν· ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα εἶχον ὁμοίαν φύσιν καὶ τελειότητα· οὕτως ἔσονταί καὶ εἰς τὸ τέλος (περὶ ἀρχ. I, 1)· καὶ ἡ ὕλη κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο οἷα νῦν· ἕκαστον λογικὸν ἐλεύθερον ὃν ἐστὶ καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δεκτικόν (ἀρχ. I, 2). Πολλὰ πνεύματα, ἃ ἦσαν μακάρια μένοντα παρὰ τῷ θεῷ, δὲν ἔμειναν πιστὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπηλλοτριώθησαν τοῦ θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ ἀπαλλοτρίωσις ἦτο ἡ πτώσις· κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποστάσεώς εἰσι τὰ

ὄντα ἀνώτερα καὶ κατώτερα, οἱ ἄγγελοι ἀνώτερον, μετ' αὐτοὺς αἱ τῶν ἀστέρων ψυχαί, μετ' αὐτάς οἱ ἄνθρωποι καὶ τελευταῖοι οἱ δαίμονες· ἡ δὲ πτώσις ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, αἵτινες κλείονται διὰ τοῦτο ἐν σώμασιν. Ὅθεν ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς τῶν διαφορῶν τάξεων τῶν λογικῶν ὄντων ἐν τῷ κόσμῳ δὲν εἶναι ἡ φύσις, ἀλλ' ὁ βαθμὸς τῆς ἐνοχῆς παραγούσης τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τοῦτον τὸν ἐπίγειον βίον. Ἡ μακαριότης κατὰ τὸν Ὠριγένην δὲν εἶναι κατάστασις μόνιμος, ἀλλὰ πρέπει νὰ κατασταθῇ τοιαύτη ὑπὸ τῶν πνευμάτων· ὁ μακάριος βίος δὲν εἶναι κατάστασις ἡρεμίας, ἀλλ' ἐνεργείας· ἐὰν ἡ ἐνέργεια πρὸς κτῆσιν τοῦ θεοῦ χαλαρωθῇ, δὲν δύναται τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματος καὶ αὐτὸ νὰ μείνῃ ἐν τῇ αἰδίῳ ζωῇ, ἀλλὰ βαρὺ γινόμενον πίπτει εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον.

Οὕτω δείκνυσιν, ὅτι τὸ κακὸν οὔτ' ἐκ θεοῦ πηγάζει οὔτε ἐκ τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τῶν δημιουργημάτων. Ἡ τοῦ κακοῦ οὐσία εἶναι στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ ὄν. Τῶν πνευμάτων τὰ μὲν ἐμιμήθησαν τὸν θεόν, τὰ δ' ἐξέλεξαν τὴν πτώσιν· τὰ τηρηθέντα ἐτάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων, τὰ δὲ πεσόντα δίδονται τοῖς ἀγγέλοις πρὸς ὁδηγίαν, πρὸς ἐπαναφορὰν εἰς τὴν μακαρίαν κατάστασιν· ὥστε τὰ πνεύματα μεταβαίνουσιν ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων αὐτῶν.

Ἡ δὲ τῶν πνευμάτων πτώσις ἀπὸ τοῦ θεοῦ παρήγαγεν οὐ μόνον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων καὶ τὴν ὕλην λαβοῦσαν μορφήν αἰσθητὴν (περὶ ἀρχ. I, 2). Ὅλα τὰ πνεύματα καὶ αἱ ψυχαί εἶχον ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ σώματι αἰθέρια, πεσόντα δ' ἔλαβον τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα.

Τὴν ὕλην ἄποιον οὖσαν ἐδημιούργησεν ὁ θεός· ἐπειδὴ αὕτη εἶναι εὐμετάβλητος, εἰσὶ καὶ τὰ στοιχεῖα εὐμετάβλητα· ἐκ δὲ τῶν στοιχείων προήλθον καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· ἡ ὕλη κατ' Ὠριγένην δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ φαινόμενον τοῦ πνεύματος. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ βλαστήσασα ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἐλευθερία κατέστη κέντρον τοῦ ὅλου συστήματος αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἰδέας

τῆς ἐλευθερίας ἀνῆρέθη ἡ ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητος ἡ πιέζουσα τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ κόσμος συνίσταται κατ' Ὀριγένην ἐκ διαφόρων χώρων, οὐρανίου, ἐπιγείου καὶ ἀερίου· ἄνευ τῆς συγκρατοῦσης δυνάμεως τῆς θείας σοφίας ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ διασκηδασθῇ· οὗτος ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος· ἡ θεία ὅμως δημιουργικὴ δύναμις δὲν ἤρξατο, ἀλλ' ἦν αἰδίος· οἱ γενόμενοι κόσμοι ἐγένοντο ὑπὸ πνευμάτων· κατὰ τὸν διάφορον βαθμὸν τῆς τῶν πνευμάτων πτώσεως εἰσὶ καὶ οἱ κόσμοι διάφοροι, ὁ δ' ἡμέτερος ἔσχατος.

Οἱ ἄγγελοι μετὰ τοῦ κόσμου τούτου συνεχόμενοί εἰσι προστάται τῶν ἐθνῶν καὶ τόπων κομίζοντες τὰ παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῷ θεῷ. Οἱ δαίμονές εἰσι δεσμευμένοι ἐν ὑλικοῖς σώμασι· μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰσὶν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀστέρων.

Ἀλλ' ὁ Ὀριγένης καὶ τὴν περὶ προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν θεωρίαν καὶ τὴν περὶ κόσμου γενέσεως συνεπεία τῆς πτώσεως ἀπὸ τοῦ θεοῦ παρέλαβεν ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· εἰς τόπον ὅμως τῆς ἀπορρόης ἔθεσεν ὁ Ὀριγένης τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας· ἀποδεικνύει δὲ ὅτι ὁ νῦν κόσμος μετὰ τῆς ὕλης δὲν εἶναι τὸ καθ' αὐτὴ κακὸν καθὸ παραγόμενον τῆς τοῦ θεοῦ δημιουργίας. Τὸ ἀνώτατον τῶν ἐπὶ γῆς κατ' Ὀριγένην εἶναι ὁ ἄνθρωπος· οὗτος συνίσταται ἐκ σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος. Τὸ σῶμα ἄψυχον ὃν ἐμψυχοῦται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, κινεῖται καὶ πάσχει· ἡ ψυχὴ ἐγείρει τὰς ὑλικὰς ὁρμὰς, τὰ πάθη, καὶ εἶναι δύναμις παραστατικὴ καὶ ὀρεκτικὴ. Ὁ δ' ἄνθρωπος ἔχει καὶ τὸν λόγον ἥτοι τὴν κριτικὴν δύναμιν, δι' ἧς ἐρευνᾷ τὰς παραστάσεις, καὶ διακρίνει μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλευθερία στηρίζεται κατὰ τὸν Ὀριγένην ἐπὶ τοῦ λόγου. Ἐν τῇ ἐπιγείῳ κατastάσει τὸ πνεῦμά ἐστι ψυχὴ (δηλ. ψυχόμενον ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ θεοῦ).

Τὴν ψυχὴν ὁ Ὀριγένης θεωρεῖ οὐσίαν ἀσώματον, ἀπλὴν καὶ πνευματικὴν (Κέλσ. I, 6)· τοιαύτη δ' οὕσα ὑπάρχει πρὸ τῆς τοῦ σώματος γενέσεως καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ ἔξωθεν· ἡ δὲ ψυχὴ ὡς πνευματικὴ οὐσία ἐστὶν ἀθάνατος.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, δὲν εἶναι ἡ ὕλη αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα· ὁ ἄνθρωπος ὢν μεταξὺ ἀγαθῶν καὶ κακῶν δυνάμεων δοκιμάζει ἐξ ἀμφοτέρων ἐπενεργείας καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι, καὶ δύναται τῇ βοήθειᾳ τοῦ θεοῦ νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ ἢ μὴ ἐνούμενος νὰ καταβιβασθῇ εἰς θηρίον ἢ καὶ διάβολον.

Ἡ ψυχὴ διὰ τῆς καταβάσεως εἰς τὸ σῶμα ἐνέπεσεν εἰς παρὰ φύσιν κατάστασιν· ἡ μετὰ τοῦ σώματος ὁμῶς αὐτῆς ἐνώσις εἶναι τὸ μέσον πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν. Πρὸς τοῦτο ὁμῶς δεῖται τῆς βοήθειας τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ βοήθεια αὕτη ἐδόθη διὰ τῆς λυτρώσεως ἐν Χριστῷ.

Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀληθὴς θεὸς καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος ἐν ταῦτῳ, καθ' ὅσον ὁ λόγος ἔλαβε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν (περὶ ἀρχ. I, 2). Ὁ Χριστὸς ἐνώσας τὴν θεϊαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν ἑαυτῷ κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν θεόν. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς λυτρώσεως ἦτο ἡ ἐξάλειψις τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ ἐξιλέωσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ (Κέλσ. I, 4)· διὰ τοῦτο χάριν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπέθανε· πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ὁ λόγος ἔλαβε σάρκα· πρὸς λύτρωσιν ὁμῶς πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ συνεισάγωμεν ἐπὶ τὸ ἀγαθόν (ἀρχ. I, 3).

Ὁ Ὀριγένης παραδέχεται ἀνύψωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ κατωτάτου βαθμοῦ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς.

Ἐπίσης ὑποθέτει, ὅτι καὶ ὁ διάβολος θέλει λυτρωθῇ, καὶ ἡ κακία ὅλως ἀναιρεθῇ, καὶ τὰ πνεύματα ἔσονται μακάρια (ἀρχ. I, 1)· οὕτως ἔσται ὁ θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, διότι πάντα μεθέξουσι τῆς μακαριότητος (ἀρχ. I, 3)· θέλουσι δὲ καὶ τὰ σώματα ἀναστηθῇ, ὅπως μετὰ τῶν ψυχῶν συνδοξασθήσωνται· καὶ ὁ κόσμος οὗτος θέλει ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου, καὶ πάντα ἔσονται ὡς ἦσαν πρὸ τῆς πτώσεως (ἀρχ. I, 2. 3). Ἡ ὑπόθεσις ὁμῶς ἀπείρων κόσμων τοῦ Ὀριγένους καὶ ἡ νέας πτώσεως τῶν πνευμάτων ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀναιρεῖ τὴν οὐσίαν τῆς μακαριότητος καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν εἰς ἠθικὴν ὑψωσιν. Διὰ τοῦτο ἡ θεωρία τοῦ

Ὡριγένους δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν χριστιανικὴν. Μεθ' ὅλας ὁμῶς τὰς ἐλλείψεις ἡ θεωρία αὐτοῦ ἔχει τι μεγαλοπρεπές· ἐπειδὴ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐγεννήθη προώρως, ἦτο τοῦτο μὲν πλήρες ἀποπλάνησεων, καὶ πηγὴ κατέστη αἱρέσεων, αὐτὸς δὲ ἀπεκλείσθη τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Αἱ ἰδέαι τοῦ Ὡριγένους διεδίδοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Νύσσης, ἦσαν αὐτοῦ θαυμασταί.

Οἱ δὲ θεολόγοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

7. Πρῶτος ὁ Ἀθανάσιος ὑπεράσπισε τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ θεότητα κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τὴν ἀληθῆ ἀνθρωπότητα κατὰ τῶν Ἀπολινχριστῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος ἐγεννήθη ἐν Αἰγύπτῳ ἐν ἔτει 297, ἐν ἔτει 319 ἔγεινε διάκονος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐν ἔτει 325 παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας, ἐν ἔτει 326 ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος διάδοχόν του. Ὁ Ἀθανάσιος ἐσυκοφαντήθη καὶ κατεδικάσθη ἐν ἔτει 335 καὶ καθηρέθη τῆς ἀξίας του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἀνεκλήθη· καὶ αὖθις ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κατηγορηθεὶς καθηρέθη ἐν ἔτει 341 ἐν Ἀντιοχείᾳ· ἐξωρίσθη δὲ καὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐν ἔτει 364, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανελθὼν ἐξωρίσθη καὶ αὖθις ὑπὸ Οὐάλεντος, ὃς ἀνεκάλεσεν αὐτόν· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 373 (1).

Ὁ Ἀθανάσιος ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἀρμονίας ἐδείκνυσεν, ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τακτοποιὸς καὶ ὅτι οὗτος πρέπει νὰ ᾖ εἷς θεός (Ἀθαν. πρὸς τοὺς ἔθν. σ. 38 καὶ ἐφ.). Ὁ θεὸς οὗτός ἐστι τέλειος, ἀκατάληπτος καὶ ἀνερεῦνητος, καὶ μόνον ἐκ τῶν ἔργων του δύναται νὰ γνωρισθῇ, μάλιστα δὲ τί οὐκ ἔστιν ἢ ἔστιν· οὗτος εἶναι ἀσώματος, ἀφθαρτος, ἀμετάβλητος, αὐτάρκης, ἀγαθός, ὑπερῶν, ἀπλοῦς καὶ ἀμερής· μόνος ὁ θεὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστιν ὁ ἀληθὴς θεός.

(1) Ἐν τόμῳ II. τῆς φιολ. καὶ κριτικ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογόνου σελ. 83—104 περιγράφεται ὁ βίος τοῦ Ἀθανασίου· ἐν δὲ τῇ σελ. 104 καὶ ἐφ. περὶ τῶν συγγραμμάτων του, κτλ. καὶ ἐν σελ. 162 καὶ ἐφ. περὶ ἐκδόσεων αὐτῶν.

Ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ θεοὶ δὲν εἶναι θεοὶ, εἶναι ἡ πολυθεότης ἀθεότης (σ. 41). Ἡ τάξις καὶ ἁρμονία ἀποδεικνύει θεὸν ὑπερκόσμιον· τούτῳ τῷ θεῷ ὑπάρχει λόγος, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ τάξις καὶ ἁρμονία τοῦ κόσμου (σ. 44). Ὁ θεῖος λόγος, ὃν ἡ θεία ἀποκάλυψις ἔδειξε, δὲν εἶναι ἀπρόσωπος, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ τοῦ θεοῦ σοφία, ἣτις αἰεὶ ἐν αὐτῷ ἦν καὶ πρὸς αὐτόν. Ὁ θεῖος λόγος εἶναι ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ δὲν ἐδημιουργήθη, ἀλλ' ἐγεννήθη. Ἐν οὐδενὶ χρόνῳ οὐκ ἦν (οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν)· ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι κτίσμα, δημιουργημα, ἀλλὰ ὑπόστασις ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ αὐτοῦ ἀχώριστος· καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ Ἀθανάσιος ἐν τοῖς τέταρσι λόγοις αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν.

Τὸ αὐτὸ δ' ἀποδεικνύει καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς θεότητος καὶ οὐχὶ κτίσμα· διότι, εἰ ἦτο κτίσμα, δὲν ἠθέλομεν διὰ τῆς ἐνεργείας του συνδέεσθαι μετὰ τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ θεοποιεῖ ἡμᾶς διὰ τῆς χάριτός του, εἶναι θεός (σ. 198), καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· εἰσὶ τρία πρόσωπα ἐν τῇ θεότητι καὶ ταῦτα οὐσίαι ἓν.

Ὁ Ἀθανάσιος ἐκθέτων τὴν δημιουργίαν εὐκρινῶς λέγει ὅτι, ἐὰν ὁ θεὸς ἐδεῖτο ὕλης προὑπαρχούσης πρὸς δημιουργίαν, τοῦτο θὰ ἦτο σημεῖον ἀδυναμίας, ἣν δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τῷ θεῷ ὄντι τελειοτάτῳ. Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ μηδενός, ἐκ τῆς δημιουργικῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι πάντα εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθὰ· ἐπομένως τὸ κακὸν δὲν εἶναι ὄν, οὐσία, δὲν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ μόνον τὸ δημιούργημα δύναται νὰ ᾖ αἷτιον τοῦ κακοῦ (πρὸς τοὺς ἔθν. σ. 5). Τὸ αἷτιον τῆς δημιουργίας ἦτο ἡ ἀγαθότης τοῦ θεοῦ, ὡς βουλομένου νὰ φανερώσῃ ἑαυτὸν τοῖς δημιουργήμασι (σ. 45)· διὰ δὲ τοῦ θεῖου λόγου ἐδημιούργησε τὸν κόσμον· ἐπειδὴ αὐτὸν ἐκ τοῦ μηδενός ἐδημιούργησε, συγκρατεῖ πάντα καὶ διοικεῖ· ὁ λόγος φανερόναι ἑαυτὸν τοῖς δημιουργήμασι, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα, καὶ ἐστὶν ὁ μεσίτης, ἵνα φέρῃ ἡμᾶς εἰς τὸν θεόν. Τὸν θεὸν γινώσκομεν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (οἱ. II, σ. 318)· ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν θεὸν καὶ ἔλθωμεν εἰς μακαριότητα (ἐθν. σ. 3). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς ὁρα-

τῆς δημιουργίας, ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ φέρει τὸν θεῖον λόγον καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ λόγου διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαφέρουσα τοῦ σώματός ἐστιν οὐσία ἄσώματος καὶ νοητικὴ. Ἐπειδὴ μεταξὺ αἰσθήσεως καὶ λόγου ἐστὶ διαφορὰ, τὰ δ' αἰσθητήρια νὰ κρίνωσι δὲν δύνανται, ἀλλὰ ὁ λόγος, ἔπεται, ὅτι ἐστὶν ἀρχὴ διάφορος, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ (ἐθν. σ. 33).

Ὁ ἄνθρωπος νοεῖ καὶ ἀγαπᾷ οὐ μόνον πεπερασμένα, ἀλλὰ καὶ ἄφθαρτα· τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἀρχὴ τις ἄφθαρτος. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο μόνον σῶμα, θὰ ἦτο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπόδειξις ἀδύνατος, διότι φθαρτὸν μόνον εἰς φθαρτὸν ἀναφέρεται· μόνον ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἐνεργεῖ, εἶναι οὗτος δεκτικὸς νόμου ἐπιτάσσοντος ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν καὶ φεύγειν τὸ κακόν· τὸ ἄλογον εἶναι ἀνεπίδεκτον τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ (σ. 35). Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἦναι διάφορος τοῦ σώματος, οὐσία ἄσώματος καὶ νοητικὴ, εἶναι καὶ φύσει ἀθάνατος, τὸ δὲ σῶμά ἐστι φύσει φθαρτόν.

Ἡ νοητικὴ ψυχὴ εἶναι τὸ ἐν συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ὁ λόγος δι' οὗ αὕτη γινώσκει τὸ ὑπεραισθητόν, εἶναι θεμελιώδης τῆς ψυχῆς δύναμις, οὐχὶ ὅμως διάφορος αὐτῆς· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ταυτίζει ψυχὴν καὶ νοῦν (de inc. verb. σ. 95).

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος, ἄρα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ αἰσθήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἅπασιν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ὁ ἄνθρωπος ψυχικῶς ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἐλήφθη ἐκ τῆς γῆς, ἀμφοτέρω ὅμως ἀποτελοῦσιν ἓν ὄν.

Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἐστὶ τὸ δυνατόν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ.

Τὸ κακόν δὲν εἶναι ὄν, ἀλλὰ μὴ ὄν. Τὴν ἐλευθερίαν του πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ μεταχειρίζηται πρὸς γνῶσιν καὶ ἀγάπην τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαθόν· ἐὰν δὲ τραπῇ ἀπὸ τοῦ θεοῦ

εἰς τὸ ὑλικόν, στερεῖται τῆς γνώσεως καὶ ἀγάπης τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ στέρησις αὕτη ἐστὶ τὸ κακόν.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε πλεονεκτήματα· ἦν φύσει θνητός, θεία δὲ χάριτι κατέστη ἀθάνατος, ἐκτίσαστο θεῖον βίον καὶ θεῖαν γνῶσιν. Ὁ ἄνθρωπος μὴ ποιῶν κατὰ τὴν θεῖαν βούλησιν, καὶ διὰ τοῦτο ἁμαρτήσας, ἀπώλεσε τὰ πλεονεκτήματα, ἃ ὁ θεὸς χάριτι ἔδωκεν αὐτῷ· καὶ ἡ ἁμαρτία αὕτη μετεδόθη τοῖς ἀπογόνους (c. Arrian. σ. 358 τοῦ Ἀδάμ παραβάντος εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀπάτη διέβη), ἡ ἀληθὴς γνῶσις ἐθολώθη καὶ ἐγένετο ἡ εἰδωλολατρεία (ἐθν. σ. 8). Ἐκ ταύτης τῆς ἁμαρτίας ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον μόνος ὁ δημιουργήσας αὐτόν, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἠδύνατο ν' ἀντικαταστήσῃ μόνος ὁ ὢν θεοῦ εἰκὼν, ὁ θεῖος λόγος (de inc. verb. σ. 59)· διὰ τοῦτο ὁ θεῖος λόγος ἐγένετο σὰρξ, ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀνακαινίσῃ τὴν ζωὴν θεία χάριτι, νικήσῃ τὸν θάνατον καὶ διὰ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ θεοῦ (σ. 73. 60 καὶ ἐφ.). Ὁ λόγος ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐστὶ θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος (σ. 624· εἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός)· ὁ θεάνθρωπος ἀπέθανε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν· ψυχὴ τε καὶ σῶμα καθίστανται ἀθάνατα, διότι ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι αἰτία τῆς τῶν πάντων ἀναστάσεως.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ἀθανασίου ἀνῆρσε τὴν αἵρεσιν τῶν περὶ τὸν Ἀρειον καὶ τὸν Ἀπολινάριον. Ἀληθῶς ὁ Ἀθανάσιος ἔδειξε καὶ ἐνέργειαν καὶ σταθερότητα καὶ μεγαλόνοιαν· διὰ τοῦτο καὶ δικαίως κατέκτησε τὸν τότε κόσμον, καὶ κατέστη τὸ φόβητρον τῶν αἱρέσεων.

8. Βασίλειος ὁ μέγας καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἡσπάζοντο τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀθανασίου.

Ὁ Βασίλειος ἐγεννήθη περὶ τὸ 330 ἔτος ἐν Καισαρίᾳ, ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καὶ Κωνσταντινουπόλει, συνεφιλιώθη ἐν Ἀθήναις μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ· τριακοντούτης ἐπανῆλθεν εἰς Καισάρειαν καὶ ἀφιερώθη εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον· ἐν δὲ τῷ 364 ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, ἵνα λάβῃ τὸ

ἀξίωμα τοῦ πρεσβυτέρου ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 379 (1).

Ὁ δὲ Γρηγόριος λαβὼν τὸν χριστιανισμόν ἐγένετο ἐπίσκοπος ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς του· ἔπειτα ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὑπεράσπισεν αὐτὸν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 390 (2). Καίτοι δὲ ἡ θεωρία ἀμφοτέρων εἶναι ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Ἀθανασίου, αὕτη ὁμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπέκτασις τῆς τοῦ Ἀθανασίου.

Οὗτοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς, δημιουργὸς συγκρατῶν πάντα. Τοῦτο καὶ ἡ ἐκτὸς δημιουργία διδάσκει καὶ ὁ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν νόμος (Γρηγορ. or. 34). Ὁ θεὸς ἐστὶν οὐσία εἷς ἐν τρισὶ προσώποις (or. 37). Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐν τῇ διαιρέσει τρία καὶ τὰ τρία ἓν· ἐν τρισὶν ἐστὶν ἡ μία θεότης (or. 40).

Ὁ πατὴρ ἐστὶ θεὸς, ὁ υἱὸς θεὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ὁμῶς ἐστὶν εἷς μόνος θεός (or. 25). Ὁ τρισυπόστατος οὗτος θεὸς ἡβουλήθη νὰ φανερώσῃ τὴν δόξαν του καὶ ἐκτὸς· διὰ τοῦτο ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα θεοῦ, ὅπως ὑψωθῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ γένηται μακάριος, διότι οὗτος εἶναι ὁ οὐσιώδης τοῦ ἀνθρώπου προορισμός, εἰς ὃν καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ βούλεσθαι ἀναφέρεται (Basil. Hom. in psal. 48). Τὸ τέλος τοῦ κόσμου ἐστὶ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ νὰ ὑμνῇ τὸν θεὸν καὶ αὐτὸν νὰ μιμῆται (or. 39). Τὸ φυσικὸν κακὸν εἶναι κυρίως μέσον πρὸς κτῆσιν τῆς μακριότητος. Ὁ θεὸς δὲν εἶναι αἷτιος τοῦ κακοῦ.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ αὐτὴ καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ νῷ (Basil. const. mon. 2)· ἡ ψυχὴ δ' ἔχει δύο δυνάμεις, τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν ζωτικὴν· ὁ δὲ λόγος ἐστὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐν παντὶ τῷ σώματι, ἐξ αὐτῆς λαμβάνει ἡ ὕλη,

(1) Περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῶν ἐκδόσεων καὶ θεωρίας ἐν II том. σελ. 354—425 τῆς φιλ. καὶ χριτ. ἱστ. τοῦ K. Κοντογόνου.

(2) Περὶ Γρηγορ. Ναζιανζ. ἐν τῷ II τόμῳ τοῦ αὐτοῦ σελ. 532 καὶ ἐφ.

ἐξ ἧς τὸ σῶμα, τὴν ζωτικὴν φύσιν, τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς καὶ γίνεται ὄργανον τῆς ψυχῆς (Basil. or. 22).

Ἐκ τῶν δύο γνωστικῶν πηγῶν ἡ μὲν αἴσθησις ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητόν, ὁ δὲ λόγος εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· ἡ αἴσθησις ἄνευ φωτὸς δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὰ ἀντικείμενα, οὕτω καὶ τοῦ λόγου ἡ ἐνέργεια ὀρίζεται διὰ τοῦ θεοῦ λόγου.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, πῶς ἐξηγοῦνται τὰ ῥητὰ τοῦ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐνσωματώσεως κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν· διὸ ἀμφότεροι διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔλαβε καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τοῦ νοῦ δὲν θὰ ᾔτο ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῶον (Greg. or. 54).

Ἐκ δὲ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς βέλτιον συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Τὸ κακὸν ἔγκειται ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· ἐπεὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, εἶναι ἕκαστος αἷτιος τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ· ἡ μοχθηρία εἶναι στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, πτώσις ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· ἡ δ' ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ὑγίεια τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ κακία νόσος αὐτῆς. Τὸ δὲ μέγιστον τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὸν εἶναι αὐτὸς ὁ θεός. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦτο εἶναι νὰ ζῇ ἐναρέτως καὶ οὐχὶ ἐν ὑλικάῃς ἡδοναῖς· τούτων πρέπει νὰ ἄρχῃ διὰ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου νὰ ὑποτάσσεται τῷ θεῷ νόμῳ. Ἐὰν τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ᾔναι ἐν τῇ ἀρετῇ, εἶναι ἡ ῥίζα πασῶν τῶν ἐντολῶν ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ· ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι αὐτὸς ὁ θεός· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ θεοῦ ἔχει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ζωὴν καὶ εὐδαιμονίαν. Ὁ ἄνθρωπος πεσὼν ἀπώλεσε τὴν ἐν τῷ θεῷ ζωὴν, τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθὴς θεὸς καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος. Ἡ θεότης ἠνώθη μετὰ τῆς σαρκὸς διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ Χριστὸς διὰ τῶν παθῶν καὶ τοῦ θανάτου ἐξηφάνισε τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν θάνατον ἐνίκησεν, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἡμᾶς υἱοὺς θεοῦ ἐποίησεν (Gr. or. 23). Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰμὴ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὁμοίω-

σιν τῷ θεῷ. Ὁ Βασίλειος ἦτο ἐν τῷ πρακτικῷ μέγας, ὡς χαρακτηρίζεται, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὡς θεωρητικὸς καὶ ὡς πρακτικὸς σπουδαῖος, ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μετὰ τὸν Ὀριγένην ἦτο ὁ ἐπιστημονικώτερος.

9. Γρηγόριος ὁ Νύσσης (1) ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ ἐγεννήθη ἐν ἔτει 331· ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς του ἀφιερώθη εἰς τὴν ῥητορικὴν, ἐν ἔτει 371 ἐγένετο ἐπίσκοπος Νύσσης, κατεπολέμησε τὸν Ἀρειανισμόν καὶ ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ τὸν χριστιανισμόν ἀληθῆ καὶ θεῖον· ἐν ἔτει 381 ἔλαβε θέσιν ὑψηλὴν ἐν τῇ συνόδῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 394.

Ὁ Γρηγόριος ἐγκατέλειπε πραγματείας θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς, ἐζήτησε νὰ θεμελιώσῃ τὸ σύνολον τῶν ὀρθοδόξων θεωριῶν ὑπ' ὅψιν λαβὼν τὰ δόγματα τῆς ἁγίας Γραφῆς, κατεπολέμησε τὴν περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς θεωρίαν καὶ τὴν περὶ ἀϊδιότητος κόσμου τοῦ Ὀριγένους, ἣν Ἀρειανοὶ καὶ Πελαγιανοὶ ὑπεστήριξαν.

Ἐν δὲ τῷ κατηχητικῷ λόγῳ ἀνέπτυξε τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν· ἀποδοὺς δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ κατωτέραν ἀξίαν ἢ τῇ θεολογίᾳ κατέστησε τὴν φιλοσοφίαν θεραπενίδα τῆς θεολογίας. Κατὰ Γρηγόριον Νύσσης οὔτ' αἴσθησις γίνεται χωρὶς ὑλικῆς οὐσίας οὔτε ἄνευ αἰσθήσεως ἐνέργεια τῆς νοερᾶς δυνάμεως. Ἡ πίστις κατ' αὐτὸν ἦτο βάσις πάσης γνώσεως· τὴν δὲ γνῶσιν ἡμῶν, ὡς πρὸς τὰ δημιουργηθέντα ὄντα, ἐκλαμβάνει περιορισμένην· διότι οὔτε τὴν οὐσίαν ἡμῶν οὔτε τὴν τῶν αἰσθητῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν οὔτε τὴν ἔνωσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν μετὰ τοῦ σώματος,

(1) Περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῆς θεωρίας του, καὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραφῶν του ἐν τόμῳ II τῆς φιλολ. καὶ κριτ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογόνῃ σελ. 425 καὶ ἐφ. ἐν δὲ σελ. 428μέχρι σελ. 448 ἀναφέρονται τὰ συγγράμματά του.

Τὰ ἅπαντα Γρηγορίου Νύσσης ἐξεδόθησαν ὑπὸ L. Sifanus (Basil. 1562 καὶ 1571) ἐν μέρει, τελειότερον ὑπὸ Morellus. Paris 1615. Τινὰ δὲ ἐξέδωκε Kra-binger, Oehler (1858—59)· ἐπραγματεύθησαν περὶ Γρηγορίου Νύσσης Rupp, E. W. Möller 1854. Stigler (die Psychologie des heiligen Gregorius von Nyssa, Regensburg 1857.

οὔτε τὸν θεόν, οὔτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· ὁ θεὸς ὑπὲρ πάντα καὶ τὸ ἀγαθὸν ὧν εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀνεξερευνήτος (contr. Eunom. I, 12)· μόνον δ' ὅτι ὑπάρχει γινώσκομεν, τί δ' ἔστι δὲν γινώσκομεν. Ὁ Γρηγόριος οὐ μόνον δὲν ἀρνεῖται πᾶσαν δύναμιν τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ποιεῖται λόγον ἀπ' ἐναντίου περὶ τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ θεοῦ (de anim. et resurr. σ. 204)· ὅτι ἡ πίστις περὶ τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν ἐστι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἔμφυτος καὶ ἀποδείκνυται ἐκ τῆς θείας οἰκονομίας, τῆς σκοπιμότητος, τῆς ἀρμονίας καὶ δυνάμεως τοῦ κόσμου· ἀποδεικνύων δ' ὅτι ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ θεοῦ ὡς τελειότητος ἐνυπάρχει ἡ τοῦ ἐνὸς ἀνῆρσε τὴν πολυθείαν. Τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ παράγεται ἐκ τοῦ θεᾶσθαι, διότι ἐπισκοπεῖ πάντα. Ὁ θεός ἐστι τὸ κυρίως καὶ πρώτως ὄν, τὸ ἀγαθόν, ἐν τῷ ἀγαθῷ περιέχονται πάντα. Ὁ θεὸς ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν ὧν ἐστὶν αὐτάρκης, μακάριος, ἀσώματος, αὔλος, νοῦς ἀίδιος, ἔχει σοφίαν, βούλησιν καὶ δύναμιν καὶ ἐστὶ πανταχοῦ παρὼν τῇ δυνάμει καὶ σοφίᾳ αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τριάδος συμφωνεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑποστάσεων. Ὁ θεὸς οὐσία εἷς διακρίνεται εἰς ὑποστάσεις, πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα· ἐν δ' ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἐστὶν οὐσία ἡ ὅλη θεότης· ἐκάστη ἐστὶ θεός, δὲν εἶναι ὁμῶς τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς, διότι ἡ οὐσία ἐστὶ μία. Ὁ πατὴρ ἐστὶν ἀναρχος καὶ ἀγέννητος, ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς· ἐπειδὴ ὁ υἱὸς ἐστὶν ὁ λόγος, οὐδέποτε ὁ πατὴρ ἦτο ἄλογος· ἀλλ' ὁ λόγος δὲν εἶναι μία ἰδιότης τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὡς δεύτερον πρόσωπον· δὲν εἶναι δ' ἐφήμερος, ἀλλ' αἰδῖος καὶ ζωή· ἀλλ' ἐπειδὴ ζωὴ ἄνευ βουλήσεως δὲν ὑπάρχει, ἔχει ὁ λόγος καὶ δύναμιν προαιρετικήν· ἡ βούλησις αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾔηται καὶ ἀγαθὴ καὶ ἐνεργητικὴ, ἐπομένως ὁ λόγος καὶ βούλησιν ἔχων καὶ δύναμιν εἶναι ἡ δύναμις, ἡ σοφία τοῦ θεοῦ καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς. Τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον, ἐστὶ κατ' αὐτὸν ἐπίσης δύναμις ἀχώριστος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ οὐσία μετ' ἀμφοτέρων ἐν.

Ὁ Γρηγόριος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ τριπλῇ τοῦ θεοῦ ζωὴ ἐστὶν ἓν, ὡς ἐν ἡμῖν ἡ ψυχὴ, ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς.

Ὁ τρισυπόστατος οὗτος θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τῆς ἀπείρου ἀγαθότητος αὐτοῦ· ἡ βούλησις σοφία καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ ἐνεργοῦσι πρὸς ἓν· ἐπεὶ αἱ τρεῖς εἰσιν ἀχώριστοι, δὲν εἶναι ἡ βούλησις δύναμις ἄλογος, ἡ σοφία (λόγος) δὲν εἶναι ἀσθενής. Ἐπεὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν, ἀγαθότητα καὶ παντοδυναμίαν αὐτοῦ, δύναται ἡ περὶ κόσμου θεωρία νὰ φέρῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ἡ δὲ δημιουργία παρήχθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἡ θεία βούλησις κατέστη ὕλη καὶ οὐσία τῶν δημιουργημάτων· ἐπεὶ ἡ δημιουργία ἐγένετο, δὲν εἶναι ἀτίδιος, ἀλλ' ἔγχρονος.

Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη χάριν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως διὰ τοῦ κόσμου ἔλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ τὸν κόσμον δὲν ἐδημιούργησεν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης, ἵνα ὁ ἄνθρωπος κατασταθῇ μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν. Κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁ ἄνθρωπος γίνεται συγχρόνως κατὰ τε ψυχὴν καὶ σῶμα· καὶ ἐπεὶ εἶναι εἷς, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ μίαν κοινὴν ἀρχὴν τῆς συνθέσεως· ἐν τῷ σπέρματί ἐστὶν ὁ ὅλος ἄνθρωπος καὶ ἀναπτύσσεται ἐξ αὐτοῦ βαθμηδόν, πρῶτον ὡς θρεπτικὴ ψυχὴ, ἔπειτα ὡς αἰσθητικὴ καὶ τρίτον ὡς νοητικὴ.

Τῷ σώματι παρέχεται ζωὴ καὶ κίνησις, ἡ αἰσθητικὴ, δι' ἧς τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ τὸ λογικόν, δι' οὗ νοεῖ· ἀλλ' αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις δὲν εἶναι ψυχαι, ἀλλὰ δυνάμεις τῆς μιᾶς ψυχῆς, καὶ διὰ μὲν τῶν κατωτέρων δυνάμεων ἔχει ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα σχέσιν, διὰ δὲ τῶν ἀνωτέρων ἐστὶν ὑπὲρ τὸ σῶμα (de anim. 100· ἐν δυσὶν γὰρ ὁ εἷς ἄνθρωπος ἡρμостαι, ψυχῆς τε καὶ σώματος)· ὣν δ' εἷς ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὕλικου καὶ ἰδανικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος ἀποδεικνύει τὴν προὔπαρξιν τῆς ψυχῆς ἀνυπόστατον καὶ πολεμεῖ τὸν Ὄριγένην. Ἐπεὶ ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, δὲν δύναται καὶ ἡ γένεσις αὐτῆς νὰ προηγηθῇ τῆς τοῦ σώματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ προέλθῃ συγχρόνως (de anim. et ej. resurr. σ. 241)· ἀλλὰ τὸν τρόπον

τοῦ συνδέσμου ἀμφοτέρων δὲν ἐκθέτει σαφῶς. Τὰ δημιουργήματα διαιρεῖ εἰς νοητικὰ καὶ ὑλικά, τὰ δὲ νοητικὰ εἰς ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους διαιρῶν θεωρεῖ ἐλεύθερα καὶ θεία χάριτι καὶ οὐχὶ φύσει ἀθάνατα.

Τὴν δ' ἐλευθερίαν θεωρεῖ ὡς ἰδιότητα οὐσιώδη τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως· ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, τοῦτο ἀποδεικνύει ἐκ τῆς λογικῆς αὐτοῦ φύσεως· διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα δὲν εἶναι αἷτιον τοῦ κακοῦ, διότι καὶ τοῦτό ἐστιν, ὡς ἡ ψυχὴ, ἀγαθόν (de mortuis σ. 636). Ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν μένει φυλάττουσα τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος, μεθ' ὧν συνδέεται· ἡ ἀνάστασις ἐστὶν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις, ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἀναστάσει περιβληθήσεται μετὰ τοῦ αὐτοῦ σώματος. Τὸ αἷτιον τοῦ κακοῦ κεῖται μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δὲ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ (de anim. et ej. resurr. σ. 223).

Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ὁ θεὸς, διότι οὗτός ἐστιν ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν πτώσιν καὶ τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν συμφωνεῖ μετὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ Φίλῳνι ἐπόμενος χωρίζει τὸν ὅλον ἄνθρωπον εἰς δύο, τὸν ἰδανικὸν καὶ ὑλικόν. Ὁ θεὸς (λέγει) ἔπλασε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὸν ἰδανικόν, ὁ δ' Ἀδὰμ ἦτο ὁ ὑλικός· αὕτη δ' ἡ διαφορὰ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς περὶ πτώσεως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς θεωρίας (de hom. orif. 161). Ὁ ἰδανικὸς ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις (ἐν τῷ αὐτῷ 17 ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς παραβάσεως ἦν), ἀγνός, ἀπαραμόρφωτος, ἀσώματος, ἀνευ διαφορᾶς γένους, ἐλεύθερος ἀλογίας καὶ ὑλικοῦ βίου, νεότητος, γήρατος, νόσων καὶ θανάτου, ἀπαθὴς καὶ μακάριος (1).

(1) De anim et resurr. p. 252· ἐν τῇ πρώτῃ ζωῇ, ἧς αὐτὸς ὁ θεὸς γέγονε δημιουργός, οὔτε γήρας ἦν, οὔτε νηπιότης, οὔτε κατὰ τὰς πολυτρόπους ἀβρῶστίας πάθη, οὔτε ἄλλο τῆς σωματικῆς ταλαιπωρίας οὐδὲν, ἀλλὰ θεόν τι χρῆμα ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὶν ἐν ὁρμῇ γίγνεσθαι τοῦ κακοῦ τὸ ἀνθρώπινον· ὅσα ἐκ τῆς ἀλόγου ζωῆς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη φύσει, οὐ πρότερον ἦν ἐν ἡμῖν, πρὶν εἰς πάθος διὰ κακίας πεσεῖν τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐὰν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δὲν ἡμάρτανεν, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις θὰ ἐγίνετο ὡς ἡ ἀγγελική· ἀλλὰ συνεπέια τῆς ἁμαρτίας περιεβλήθη ἡ ἀνωτέρα φύσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ σώματος· ὥστε ἡ γένεσις τοῦ ὑλικοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια τῆς ἁμαρτίας· συνεπέια αὐτῆς ἔπεσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωώδη φύσιν, προῆλθεν ἡ χρεία τοῦ ποτοῦ καὶ τοῦ φαγητοῦ, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, ὁ χωρισμὸς τῶν γενῶν, ἡ αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔπρεπε νὰ τελεῖται ὑλικῶς (de anim. et resurr. σ. 258). Ἀλλ' αἱ ὑλικάι ὁρμαὶ εἰσι μέσα πρὸς τὴν ἀρετήν· αὕτη ὑπάρχει, ἐὰν ἄρχῃ ὁ λόγος, ἐὰν δ' αἱ ὁρμαὶ ἄρχωσιν, ἡ κακία. Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, ἐστὶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ νὰ φανῇ τοῦ θεοῦ σκοποῦ ἱκανός.

Ἡ θεωρία αὕτη δεικνύει τὴν ἐπιρρόην τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν πρὸς τὸν Γρηγόριον.

Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἁμαρτίας ἔπεσεν εἰς τὸν θάνατον τῆς ψυχῆς, διότι ὁ θεὸς ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς ἐχωρίσθη αὐτῆς· ἔπεσε καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ σώματος, διότι ὁ θάνατος ἦν ἀναγκαῖος. Ἡ ἁμαρτία ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ, ὁ θάνατος νὰ νικηθῇ, ὁ ἄνθρωπος νὰ κατασταθῇ ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις.

Ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅπως καταστήσῃ τὴν τῷ θεῷ ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐστὶ τὸ μέγιστον τέλος τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Γρηγόριον καὶ τὸ τέλος τοῦ συστήματός του, ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὡς ἀνέστη, ἀναστηθησόμεθα καὶ ἡμεῖς· ἐν τῇ ἀναστάσει ἡ ἁμαρτία ἐξαφανίζεται καὶ ἡ φύσις ἡμῶν ἀντικαθίσταται.

Αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ Γρηγορίου συνέχονται μετὰ τῶν τοῦ Ὁριγένους, ὅτι ἡ τιμωρία, ἥτις ἐστὶ μέσον λυτρώσεως, δὲν εἶναι ἀτίδιος. Ἐπίσης δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ περὶ ἀναστάσεως ἰδέα τοῦ Γρηγορίου τῇ τοῦ Ὁριγένους. Τὸ αὐτὸ σῶμα ἀναστηθήσεται καὶ ἔξει τὴν αὐτὴν μορφήν, ἣν εἶχεν· ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔξει φύσιν αἰθέριον, ἡ διαφορὰ τῶν γενῶν ἐκλείψει, διότι εἶναι συνέπεια τῆς ἁμαρτίας· ὅλαι αἱ ἄλλοι δυνάμεις ἀποκλεισθήσονται ἀπὸ τοῦ ἀναστάντος σώματος, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀποκαταστήσεται ὁ ἄνθρωπος ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις, ὡς ἦν πρὸ τῆς πτώσεως.

Μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσται ἡ κρίσις, οἱ μὲν δίκαιοι δοξασθήσονται, οἱ δὲ μὴ δίκαιοι τιμωρηθήσονται καὶ ἀποκλεισθήσονται τῆς οὐρανίου βασιλείας.

Ἐπειδὴ τὸ κακὸν οὐκ ἔσται ἀίδιον, ἔσται ἡ τιμωρία μέσον καθαρμοῦ, δι' οὗ τὸ κακὸν καὶ ἄλογον θέλει ἐξαφανισθῇ καὶ μείνει μόνον τὸ ἀγαθόν· ἡ ἀποκατάστασις ἔσται κοινή· τότε ὁ θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν παῶσιν, καθ' ὅσον πάντα ἔσονται ἐν τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἐν παῶσιν (*dé anim. ect. p. 228*). Αὕτη ἡ περὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Γρηγορίου συνέχεται μετὰ τῆς τοῦ Ὠριγένους, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ἀλληγορικὴν ἐξήγησιν τῆς ἱερᾶς Γραφῆς.

Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη περὶ κοινῆς ἀποκαταστάσεως δὲν συμβιβάζεται, ὡς τοῦτο φανερὸν εἶναι, πρὸς τὴν ἀιδιότητα τῆς τιμωρίας. Τὸ τέλος ὅμως τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἡ ὁμοίωσις πρὸς τὸ θεῖον, ἡ ἡρεμία τοῦ πνεύματος, δὲν ἄρχεται ἀπ' αὐτοῦ (τέλους), ὡς παρὰ τῷ Ὠριγένει νέα ἔξοδος.

10. Ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ὁ Μινούκιος Φήλιξ, ὁ Ἀρνόβιος, ὁ Λακτάντιος καὶ λοιποὶ ἦσαν κατώτεροι τοῦ Τερτυλλιανοῦ.

Μάρκος Μινούκιος Φήλιξ Ῥωμαῖος δικηγόρος ὑπεράσπισε τὴν χριστιανικὴν πίστιν περὶ ἑνὸς θεοῦ καὶ κατεπολέμησε τὸν πολυθεϊσμὸν ἰσχυρίζομενος, ὅτι ὁ ἀληθὴς θεὸς ἐστὶ πάνταχοῦ παρὼν, ὁ ἄνθρωπος ἀθάνατος καὶ ὁ κόσμος φθαρτός (1).

11. Ὁ δὲ Ἀρνόβιος (*adversus gentes*) (2) κατεπολέμησεν ἐκτενέστερον τοῦ Μινουκίου, ὑπεράσπισε τὸν ἕνα θεὸν, ἀπερρίψε τὴν ἀλληγορικὴν ἐξήγησιν, καὶ τὴν περὶ ὑπάρξεως θεοῦ ἀμφιβολίαν ἐθεώρησεν ἀναξίαν ἀναιρέσεως, διότι ἡ πίστις περὶ τὸν θεὸν εἶναι ἔμφυτος. Τὸν θεὸν ὀνομάζει ἄπειρον καὶ ἀίδιον καὶ χώραν πάντων τῶν ὄντων, τὸν δὲ Χριστὸν πράγματι θεόν. Ὁ Ἀρνόβιος φαίνεται ὅτι ἐγίνωσκε τὸν Πλάτωνα, διότι πολεμεῖ

(1) Ἡ τοῦ Κοντογόνη φιλολ. καὶ κριτ. ἱστορ. πραγματεύεται περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του, Α' τόμ. σελ. 678—691. Ἦτι δὲ ἐξεδόθη, ἐκτὸς τοῦ Μοράλτου, καὶ ὑπὸ Oehler (1849) καὶ I. Kasser (1863).

(2) Περὶ τοῦ βίου, τοῦ συγγράμματος καὶ τῶν ἐκδόσεων ἐν τῷ αὐτῷ σελ. 747—754.

τὴν ιδέαν αὐτοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ φύσει ἀθάνατος καὶ ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἀνάμνησις. Ἐπίσης δὲ πολεμεῖ καὶ τὸν Ἐπίκουρον ἰσχυριζόμενον τὴν ψυχὴν θνητὴν, διότι πέραν τοῦ τάφου ἀμοιβὴ δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἀθανασία κατ' Ἀρνόβιον εἶναι χάρις· ἡ ψυχὴ κατάγεται ἐκ κατωτέρας τοῦ θεοῦ δυνάμεως (adv. gentes I, 2). Περὶ δὲ τῆς παρaxyογῆς τῶν ψυχῶν καὶ τῆς διαρκείας αὐτῶν λέγει ὁ Ἀρνόβιος ὅτι δὲν γινώσκoμεν. σ

12. Ὁ δὲ Ἱερώνυμος μαθητῆς Ἀρνοβίου καταγόμενος ἐκ γονέων ἐθνικῶν μετέστη εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐν ἔτει 303. Συνέγραψεν εἰσηγήσεις θείας καὶ ἐζήτησε τὴν φιλοσοφίαν νὰ συνδέσῃ μετὰ τῆς θρησκείας. Τὸν ἄνθρωπον ὑπέθετε συγκείμενον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα οὐσίας διαφόρους, τὴν δὲ ψυχὴν οὐσίαν ἀόρατον, ἀσώματον καὶ πνευματικὴν, τὸν δὲ λόγον κυρίαν δύναμιν αὐτῆς· λέγει δ' ὅτι τὸ σῶμα λαμβάνον ἐκ τῆς ψυχῆς ζωὴν καὶ αἴσθησιν δὲν εἶναι κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ ἡ σὰρξ δὲν πρέπει νὰ καταδικασθῇ, ἀλλὰ μόνον τὰ ἔργα τῆς σαρκός (Comm. εἰς Isai. I, 14). Πηγὴν δὲ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἐθεώρει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου· τὴν δ' ἀγάπην ὑπελάμβανε κέντρον ὅλων τῶν ἀρετῶν, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἡμῶν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου.

13. Φιρμιανὸς Λακτάντιος ἐσπούδασε παρὰ τῷ Ἀρνοβίῳ τὴν ῥητορικὴν, ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 325 (1).

Ὁ Λακτάντιος ἐγίνωσκε τὰ φιλοσοφικὰ τῶν ἐθνικῶν συστήματα, καὶ, ἅμα ἔλαβε τὸν χριστιανισμόν, προσέθετο αὐτοῖς νὰ ἀντιτάξῃ τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν (Lact. inst. div. I, 3). Τὰς δὲ χριστιανικὰς ἀληθείας ἐζήτησε νὰ πραγματευθῇ φιλοσοφικῶς· εἰσεχώρησαν ὅμως καὶ τινὰ ἐθνικὰ φιλοσοφήματα, εἰ καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις αὐτῷ εἶναι ὑπέροχος.

Τῷ Λακταντίῳ μέγιστον ἀγαθόν ἐστὶν ἡ θρησκεία. Τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν ἀποδεικνύει ἐκ τῆς τελειότητος αὐτοῦ· ἐπειδὴ ὁ θεὸς τέλειος, ἐστὶ καὶ εἷς· ἐὰν ᾗσαν πολλοί, θὰ ἡβούλοντο ἓναν

(1) Περὶ τοῦ βίου τῶν συγγραμμάτων, ἐκδόσεων καὶ λοιπῶν πραγμάτων· εἶτι ἡ φιλ. καὶ κριτ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογόνου Α'. τόμ. σελ. 755—767.

τία, θὰ προήρχοντο πόλεμοι καὶ ἡ τάξις θὰ ἀνῆρεῖτο· ἐπεὶ δὴ τὸ ὅλον δύναται νὰ ὑπάρχη, καὶ μία πρόνοια ἄρχει, κυβερνᾶται ὑπὸ τῆς βουλήσεως ἐνὸς (inst. div. I, 3). Ὁ εἷς οὗτος θεὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐξ ἐλευθέρας βουλῆσεως ἐκ τοῦ μηδενός.

Ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς οὐσία δὲν εἶναι δύο θεοὶ, ἀλλ' εἷς· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος διευκρινίζει οὐδέν. Τὸν υἱὸν διακρίνει τῶν πνευμάτων. Ταῦτα δ' ἐκ φθόνου πρὸς τὴν δόξαν τοῦ υἱοῦ ἐγένοντο κακὰ καὶ διάβολοι (inst. I, 2). ἐπεὶ δὴ ὁ θεὸς τῷ πνεύματι τούτῳ ἔδωκεν ἐξουσίαν ὑπὲρ τὸν κόσμον, εἶναι ὁ ὕλικὸς κόσμος τὸ βασίλειον τοῦ διαβόλου, ὃς πεσὼν ἔσυρε καὶ πολλοὺς ἀγγέλους καὶ ἐποίησεν ὑπηρέτας τοῦ κακοῦ ἥτοι τῆς ὕλης (inst. I, 2).

Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ εἶναι φύσεως φωτοειδοῦς ἢ πυροειδοῦς, εἶναι ὅμως τοσοῦτον λεπτὴ, ὥστε εἶναι ἀόρατος καὶ διὰ τοῦτο ὡς πρὸς τὸ σῶμα, δηλ. σχετικῶς, ἀσώματος· ἡ ψυχὴ δὲν κατὰγεται ἐκ τῆς γῆς ὡς τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καὶ διήκει δι' ὅλου τοῦ σώματος· αὕτη εἶναι φύσεως πνευματικῆς (inst. I, 7). ἅμα τῇ συλλήψει ἀναπτύσσεται αὕτη ἐν τῇ μήτρᾳ μετὰ τοῦ σώματος. Τὴν ψυχὴν δίδει μόνος ὁ θεός· ὁ λόγος ἐστὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ κεφαλῇ· ἡ ψυχολογία τοῦ Λακταντίου συνέχεται μετὰ τῆς Στωϊκῆς. Τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐκλαμβάνει ἀντίθετα, καὶ ὅτι τῇ μὲν ψυχῇ ἐνοικεῖ τὸ ἀγαθόν, ἐν δὲ τῷ σώματι τὸ κακόν (de ira Dei 15). ἄρα ἡ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἕδρα ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἡ δὲ τοῦ κακοῦ τὸ σῶμα (inst. I, 7). Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἐστὶ μόνον τῇ ψυχῇ ἴδιον οὐχὶ δὲ τῷ σώματι· ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀρετὴ εἰσι μέσα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, ὃ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται· ἐπεὶ δὴ τοῦτό ἐστὶν ὑπὲρ τοῦτον τὸν χρόνον, ἐστὶν ἡ ἀθανασία, καὶ αὕτη ἡ αἰδὶος καὶ μακαρία ζωὴ ἐν τῷ θεῷ (inst. I, 3). Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀγγέλων ἐδημιούργησεν ὁ θεὸς καὶ ἀπείρους ψυχὰς, ἃς κατ' ἀρχὰς εἰς ἀσθενῆ σώματα περιέκλεισεν, ἵνα αὗται ἐκλέξωσι τὸ ἀγαθὸν καὶ γείνωσι δι' ἀγῶνος ἄξια τῆς ἀθανασίας.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δὲν ἐτηρήθη ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἔπεσεν εἰς τὸν θάνατον· συνεπεία τούτου ἀπώλεσε τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἀρετὴν (inst. I, 4 καὶ ἐφ.). Διὰ τοῦτο ἅμα ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐνεφανίσθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἔλαβε φύσιν ἀνθρωπίνην, ἵνα διὰ τοῦ αὐτοῦ θανάτου νικήσῃ τὸν θάνατον, ἐπαναγάγῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ κηρύξῃ τὴν ἀληθῆ τοῦ θεοῦ γνῶσιν καὶ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν.

Ὁ Λακτάντιος δὲν ἄπτεται τοῦ ὑπεραισθητοῦ βίου τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἠθικαὶ θεωρίαι αὐτοῦ ἔχουσι χαρακτῆρα φιλοσοφικόν.

Τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος παραδέχεται, εἰ καὶ ἡ περὶ σώματος ἰδέα αὐτοῦ εἶναι ἀντιφατική. Ὁ Λακτάντιος ἠντλησεν ἐκ τοῦ περὶ φύσεως θεῶν τοῦ Κικέρωνος ζητῶν νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἡμαρτημένη οὐσα δὲν φέρει εἰς ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀποκάλυψις.

14. Ὡς ὁ Ἀθανάσιος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὁ Ἰλάριος κατεπολέμησε τὸν Ἀρειανισμόν ἐν τῇ δύσει, οὗτος ἐθνικὸς ὢν μετέστη εἰς τὸν Χριστιανισμόν (1).

Κατὰ τὸν Ἰλάριον ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, καὶ ἐπειδὴ ὑπὲρ αὐτὴν, πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ ἐφανέρωσεν (de trinit. I, 2. I, 4). Ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ εἶναι ἀπλῆ καὶ ἀσώματος, ἀπαθὴς, ἄφθαρτος, ἀτίδιος· ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς ἐν τρισὶ προσώποις· ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς ὁμοούσιος τῷ πατρί· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης· ἀτίδιος ὕλη δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ πάντα ἐποίησεν ἐκ τοῦ μηδενός (de trinit. I, 4)· ὅσα ἐποίησε πάντα εἰσὶν ἀγαθὰ· τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ οὐσα διάφορος οὐσία τοῦ σώματος ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα θεοῦ (de trinit. I, 10). Ὁ Ἰλάριος ὅτε μὲν τὴν ψυχὴν ὀνομάζει πνεῦμα ὅτε δὲ σωματικὴν· τῷ δὲ Τερτυλλιανῷ συμφωνῶν ἐκλαμβάνει

(1) Κοντογόνη φιλ. καὶ κριτ. ἱστ. Β. τόμ. σελ. 269—286 περὶ τοῦ βίου, συγγραμμάτων, ἐκδόσεων καὶ λοιπῶν.

σῶμα καὶ οὐσίαν τὰ αὐτά· ἡ ψυχὴ καθὼ ἀσώματός ἐστιν ἀθάνατος· ὁ θάνατός ἐστι χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος. Τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ Ἀδὰμ ἡμάρτησε τὸ ὅλον γένος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Χριστὸς, ὃς ἦν θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος, ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ σώματί τε καὶ ψυχῇ ἀνεγεννήθημεν· ἐν Χριστῷ τέκνα θεοῦ καταστάντες πρέπει ὡς τοιαῦτα νὰ διάγωμεν, διότι μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ σῶμα ἀναστηθήσεται.

15. Ὁ Ἀμβρόσιος (1) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐσπούδασε τὴν νομικὴν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 397· καὶ οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀρειανισμόν. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀμβροσίου οὐδὲν ἔχει νέον, ἀλλ' εἶναι ἐπανάληψις τῶν προτέρων πατέρων.

Καὶ ὁ Ἀμβρόσιος τὸν ἄνθρωπον ὑπέθετεν ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκεῖμενον, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα διάφορα. Ὁ δὲ λόγος ἐστὶν ἡ μεγίστη τῆς ψυχῆς δύναμις· ὅτε μὲν παραδέχεται τὴν διαίρεσιν τοῦ Πλάτωνος περὶ ψυχῆς, ὅτε δὲ τὴν τῶν Στωϊκῶν· τὸ μὲν ἄλογον διαιρεῖ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, τὴν φωνὴν καὶ τὸ γεννητικόν, τὸ δὲ λογικὸν εἰς νοῦν καὶ λόγον. Τὸ κακὸν ἐστὶν αὐτῷ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ· περὶ δὲ τοῦ ἡθικοῦ συνεφώνει τοῖς Στωϊκοῖς, τοῦτο ὅμως στηρίζει, ὡς οἱ πρότερον πατέρες, ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἀρχῆς. Τὴν δὲ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἰδέαν λαμβάνει ἐκ τοῦ Πλάτωνος.

16. Διασημότερος δὲ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πατέρων ἦτο Αὐρήλιος Αὐγουστῖνος γεννηθεὶς ἐν ἔτει 354· ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν ἐθνικὸς, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ χριστιανή· κατ' ἀρχὰς ἐγένετο γραμματοδιδάσκαλος ἐν τῇ πατρίδι, ἔπειτα δὲ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Καρχηδόνι. Εἰς δὲ Ῥώμην μεταβὰς προσεκλήθη εἰς Μεδιόλανον, ὅπου ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν τοῦ Ἀμβροσίου λόγων ἠκροάσατο, παρ' οὗ ἐν ἔτει 387

(1) Κοντογόνη ἱστορία φιλ. καὶ κριτ. τόμ. Β. σελ. 615—701· περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, ἐκδόσεων κτλ.

καὶ τὸ βάπτισμα ἔλαβε. Πρῶτον τὴν νέαν Πλατωνικὴν σπουδᾶς ἀνέγνωσεν εἰς τὸ μετέπειτα καὶ τοῦ Παύλου τὰς ἐπιστολάς· ἐν ἔτει 391 ἱερώθη, ἐν δ' ἔτει 395 ἐγένετο ἐπίσκοπος καὶ τῷ 430 ἐτελεύτησεν (1).

Ἀπὸ τῶν ἀμφιβολιῶν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν προέβη ὁ Αὐγουστῖνος εἰς τὸν χριστιανισμόν· εἰς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἀφίκετο ἀναλυτικῶς, ἀπὸ τοῦ κατωτάτου εἰς τὴν ὑπερτάτην ἔννοιαν, τὴν τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Ὁ Αὐγουστῖνος ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ κοιναὶ ἔννοιαι δὲν εἶναι ἔμφυτοι, ἀλλ' ὅτι πᾶν τὸ τοῦ συνεπιγνωστικοῦ περιεχόμενον κτᾶται δι' ἐποπτείας ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων· ἐπομένως ὁ Αὐγουστῖνος γινῶσιν ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἀνεγνώριζεν, ἀλλὰ παρεδέχετο τῆς γνώσεως δύο πηγὰς, τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λόγον· τὸ μὲν δι' αἰσθήσεως κτώμενον ἐξῶθεν ὑπάρχει καὶ ἐν τόπῳ, τὸ δὲ διὰ τοῦ νοῦ ἐν τόπῳ δὲν γινώσκεται (de immortalit. anim 6, 10)· διὰ μὲν τῆς αἰσθήσεως ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὸν αἰσθητὸν κόσμον, διὰ δὲ τοῦ λόγου τὸν νοητόν· ἀλλ' ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ἀποδείκνυται ἡ ἐπὶ ῥοῇ τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐπὶ τὸν Αὐγουστῖνον, ὅστις ἀσπασάμενος τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν προβαίνει ἀναλυτικῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑπερτάτου· ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ φι-

(1) Τὰ ἅπαντα τοῦ Αὐγουστίνου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἑράσμου (Βασ. 1528—29 καὶ 1569) ὑπὸ τῶν θεολόγων Ant. 1577) ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων (Paris 1679—1700)· ἐν Paris 1835, Βενετία 1835. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἰδίως αἱ Confessiones (Leip, 1837), de civitate Dei (1825. 1850)· ὑπὸ Krabinger ἐξεδόθη τὸ Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate (Tübing 1861)· παράφ. Busch, librorum Augustini recensio, Dorp. 1826.

Ἡ δὲ βιογραφία τοῦ Αὐγουστίνου ὑπὸ τοῦ φίλου του Ποσσιδίου εὐρίσκεται ἐν ταῖς πλείσταις ἐκδόσεσι τῶν συγγραμμάτων του.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραψάντων περὶ Αὐγουστίνου εἰσὶν : G. F. Wiggers, Versuch einer pragmat. Darstellung des Augustinismus und Pelagianismus, Hamb. 1821—33. Klotz der heilige Kirchenlehrer Augustinus, Aachen 1840. C. Bindemann der heil. Augustinus, I tom. 1841. II tom. 1855. Ἐκτενῶς πρᾶν ματεύεται περὶ Αὐγουστίνου : Fried. Böhring ἐν τῇ ἐκκλῃσ. ἱστορίᾳ του (1845), καὶ Neander ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ (II tom. καὶ Fortlage (1836) περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Αὐγουστίνου ὁ Prantl (ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λογικῆς του, 1855).

λοφία δὲν εὐρίσκει τὸ ὑπέρτατον, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς βαθμὶς πρὸς αὐτό· κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἐτίμα τὰ μέγιστα, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐξεφράζετο κατ' αὐτῆς τάττων τοὺς φιλοσόφους εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ διαβόλου· τὴν δὲ βεβαιότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔταπτεν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ πολιτείαν, διότι διὰ τῆς πίστεως ἀνοίγεται νέα τῆς γνώσεως πηγὴ, ἡ ἀποκάλυψις. Ἐπειδὴ ὁ λόγος μόνος ἄνευ ἀπάτης δὲν φέρει εἰς τὸ τέλος, ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ ὡς μέσον σωτηρίας τὴν ἀποκάλυψιν, ὅπως πρότερον διὰ τῆς πίστεως ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν ἐκείνου, ὃ δὲν κτᾶται διὰ μόνου τοῦ λόγου (*de vera relig.* 24)· ἐπομένως τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ πρέπει ὁ χριστιανὸς πρότερον νὰ πιστεύῃ πρὶν ἢ ζητήσῃ νὰ ἐννοήσῃ αὐτόν· διὰ τοῦτο ὁ Αὐγουστῖνος θεωρεῖ τὴν πίστιν ὡς ἄμεσον, ὡς πρώτην γνῶσιν καὶ ἀνωτέραν τῆς γνώσεως (*de trinit.* I, 1. *de mor. eccl.* I, 1), καὶ ὡς ἀγκυραν, δι' ἧς πρέπει νὰ στερεώσωμεν τὴν γνῶσιν ἡμῶν, ἵνα μὴ ἀπατώμεθα· ἐπίσης θέλει φέρει ἡμᾶς οὐ μόνον εἰς γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐποπτείαν οὖσαν μέγιστον τέλος τῆς ὁρμῆς ἡμῶν πρὸς γνῶσιν (*Enchir. ad Laur.* 5).

Πρὸς δὲ ἀπόκτησιν τῆς ἀνωτέρας γνώσεως ὑποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν τῆς καρδίας ἀγνότητα, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Αὐγουστῖνος ἀσπάζεται τὴν ἐμπειρίαν καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὸν λόγον· ὅθεν ἀναγνωρίζων γνῶσιν ἐμπειρικὴν καὶ λογικὴν ἀποδίδει ἀμφοτέραις ἀλήθειαν καὶ βεβαιότητα· μεταξὺ ἀμφοτέρων δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις, διότι ἀμφοτέραι ἔχουσι τὴν βάσιν αὐτῶν ἐν τῷ θεῷ, ὃ δὲ θεὸς δὲν δύναται νὰ ἀντιφάσκη ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο ὁ Αὐγουστῖνος συνδέει τὸ ἐμπειρικὸν καὶ λογικὸν μετ' ἀλλήλων. Τὴν δ' αἰδίον ἀλήθειαν, τὸν θεῖον λόγον, κατ' αὐτὸν δὲν λαμβάνει τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐμμέσως, ἀλλ' ἀμέσως (*de vera relig.* 55). Ἐκ ταύτης τῆς ιδέας, τῆς ἀποτελούσης τὸν μέγιστον κανόνα τῆς γνώσεως ἡμῶν, ἐξαρτᾶται ἡ ἀνωτέρα γνῶσις ἡμῶν, καὶ δι' αὐτῆς μόνῃς δύναται τὸ πνεῦμα ἡμῶν νὰ ποιήσῃ τὴν ἐκ τῆς κατωτέρας γνώσεως εἰς τὴν ἀνωτέραν μετάβασιν·

ἄρα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος διδάσκει τὴν ψυχὴν ἐσωτερικῶς (Confes. I, 11. de magistr. 11).

Ὁ θεός ἐστι τὸ πνευματικὸν φῶς τὸ φωτίζον ἀμέσως ἡμᾶς, ὡς ὁ ἥλιος τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν· ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ γινώσκουμεν πάντα· ὁ δὲ βουλόμενος νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν πρέπει νὰ τραπῇ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὸν, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ εἰς τὸν θεόν (de ver. relig. 39). Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα ἡμῶν συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ θείου λόγου, δὲν παραδέχεται τὴν περὶ ἀναμνήσεως θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος (de trin. I, 15). Ἐκ ταύτης ὁμως τῆς περὶ ἀνωτέρας γνώσεως θεωρίας τοῦ Αὐγουστίνου ἀποδεικνύται, ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι πρὸς αὐτὸν εἶχον μεγάλην ἐπιρροήν (Contr. Acad.. I, 3). Ἐπειδὴ ἡ περὶ γνώσεως τοῦ Αὐγουστίνου θεωρία φέρει τύπον μυστικισμοῦ, διότι ἡ ἀνωτέρα γνῶσις ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἐποπτεία τοῦ θεοῦ, φαίνεται, ὅτι ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Πλατωνικῶν· φαίνεται ὁμως ὅτι ὁ Αὐγουστῖνος ἐξήσκησε καὶ ἐπὶ τοὺς νεωτέρους ἐπιρροήν, διότι τὴν μὲν περὶ ἀμφιβολίας ἰδέαν αὐτοῦ παρέλαβεν ὁ Καρτέσιος, τὴν δὲ περὶ γνώσεως ὁ Μαλεβράγχιος.

Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον εἶναι ἡ ὑψίστη οὐσία, ἡ ὑψίστη ζωή, ὁ ὑψιστος νοῦς· ὁ θεός ἐστὶν ἀπόλυτος μονὰς καὶ ἀπλῆ· ἐν ἑαυτῷ μένων εἶναι πανταχοῦ ὅλος, γινώσκων, ἀόριστος· ὁ θεός ἐστὶ πνεῦμα, διότι τὸ ὄν αὐτοῦ ἐστὶν ἡ γνῶσις καὶ βούλησις αὐτοῦ, ἡ ζωή αὐτοῦ ἐστὶν ὁ ὑψιστος λόγος γινώσκων ἑαυτὸν τε καὶ πάντα, ἡ γνῶσις αὐτοῦ (οὐσία σοφία) ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων, ἡ βούλησις καὶ πρᾶξις αὐτοῦ ἐστὶν ἀμετάβλητος· ἐνὶ λόγῳ ἐστὶ τὸ ὄν, ὑπὲρ ὃ οὐδὲν, βέλτιον, τελειότερον, δύναται νὰ νοηθῇ, ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ τελειότης καὶ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης (Conf. I, 7). Ἡ ὑπαρξις τοῦ θεοῦ ἀποδεικνύται ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου, σαφέστερον ὁμως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἡμῶν· πρέπει ὑπὲρ τὸ πνεῦμα ἡμῶν νὰ ὑπάρχῃ ἀλήθεια ἀπόλυτος καὶ ἀμετάβλητος, διότι πᾶν ἀληθές ἐστὶν ἀληθές κατὰ μέθεξιν αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ διότι ἄνευ τῆς μεγίστης ἀληθείας οὐδεμίαν ἄλλην νὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα.

Ὁ θεός οὐσία ἐστὶν εἷς, ἀριθμῷ δὲ τρία πρόσωπα, πατὴρ,

υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα (de Trin. I, 1). Ὁ πατὴρ ἀγέννητος ὢν γεννᾷ τὸν υἱὸν καὶ ἀμφότεροι τὸ πνεῦμα.

Ὁ θεὸς ὑπὲρ τὸν κόσμον ὢν ἐδημιούργησεν αὐτὸν ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ κόσμος ἐστὶ πρᾶξις τοῦ θεοῦ ἐλευθέρα. Τὸ πρωτότυπον, καθ' ὃ ὁ θεὸς τὰ ὄντα ἐδημιούργησεν, εἰσὶν αἱ ἰδέαι, αἱ ὁ θεῖος λόγος κλείει ἐν ἑαυτῷ (Conf. I, 11). Ὁ Αὐγουστῖνος τὸν θεὸν ὑποθέτει τῷ κόσμῳ ἔμμονον, καθ' ὅσον ὁ κόσμος εἶναι ὁ πραγματοποιηθεὶς ἔνθετος λόγος, καθ' ὅσον ἡ ἰδέα τοῦ κόσμου καὶ ἡ δύναμις εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου ἀναφέρονται.

Ἡ δημιουργία, ἥτις ἐστὶν ἰδανικὴ καὶ πραγματικὴ, φαίνεται μεμιγμένη ἐκ μὴ ὄντος καὶ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο εὐμετάβλητος. Ὁ κόσμος ἐστὶ τέλειος ὡς ἀποκάλυψις τῆς σοφίας, τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ βαθμίδων, φυτοῦ, ζώου καὶ ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἡ ἀνωτέρα.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν οὐσία διάφορος τοῦ σώματος, αἰθερῆς, ἀόρατος, πνευματικὴ, λόγῳ μόνον γνωριστὴ (de mor. eccl. I, 1). Ἡ ψυχὴ ἐστὶ μὲν ἀπλῆ, πρὸς τι ὅμως ἀνώτερον, δηλ. σχετικῶς. Καὶ οἱ ἄγγελοι ἔχουσι σώματα κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, πλὴν αἰθέρια καὶ φωτοειδῆ· ἡ ψυχὴ ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός ὑπὸ τοῦ θεοῦ, δὲν εἶναι ὅμως τῷ θεῷ ὁμοούσιος. Πῶς ὅμως αὕτη προέρχεται, δὲν ἐγίνωσκεν· αἱ ψυχαὶ κατ' Αὐγουστῖνον δὲν προϋπῆρχον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐγένοντο, ὡς καὶ τὴν ὅλην δημιουργίαν σύγχρονον παρδέχεται. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἐδημιουργεῖτο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ, θὰ ἦτο ἀναμάρτητος, διότι ὁ θεὸς συνδέσας τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος θὰ ἦτο αἷτιος τῆς ἁμαρτίας. Αἱ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις εἰσὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνάλογοι ταῖς τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς τέλειος τῆς δημιουργίας συνίσταται ἐκ δύο διαφόρων οὐσιῶν, ψυχῆς τε καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ τηρεῖ τὸ σῶμα ἐνεργοῦσα ἐπ' αὐτὸ, τὸ δὲ σῶμα εἶναι ὄργανον τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἐστὶν καθὼ ὑποκείμενον ἐν ἅπασι τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος, γινώσκει ἑαυτὴν ὡς αἰθερῆς καὶ γινώσκεται μόνον νῶ· ὅλαι αὐτῆς αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ὁμοφώνως καὶ εἰσι μία οὐσία· ἡ

κατωτάτη δύναμις τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ φυτική, αὐτῆς ἀνωτέρα ἡ αἰσθητική, καὶ τούτων ἀμφοτέρων ἡ λογική (de Trin. I, 9).

Ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ἄρχεται ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παραστατική δύναμις εἶναι κατωτέρα βαθμὶς τῆς γνώσεως. Τὰ ὄργανα τῆς δυνάμεως ταύτης εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις ἐν τῇ κοινῇ αἰσθήσει συγκεντρούμεναι. Μετὰ τὴν κοινήν αἴσθησιν ἔπεται ἡ φαντασία, ἥτις τηροῦσα τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας παριστᾷ τῷ πνεύματι παρούσας (de gen. ad litt. I, 12). Μετὰ δὲ τῆς φαντασίας συνδέεται ἡ μνήμη (νοητική τε καὶ αἰσθητική) (de Trin. I, 15). Τὴν θεωρίαν ταύτην φαίνεται ὅτι παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος (de civ. Dei I, 8). Μετὰ δὲ τῆς μνήμης συνδέεται ὁ λόγος, ὃν αὖθις διακρίνει ὡς δύναμιν ἐποπτικὴν καὶ διασκεπτικὴν (de quant. anim. 27). Πρὸς δὲ τούτοις διακρίνει μετ' Ἀριστοτέλους νοῦν θεωρητικὸν καὶ νοῦν πρακτικόν, τὸν δὲ θεωρητικὸν ἐκλαμβάνει ἀνώτερον τοῦ πρακτικοῦ· ἀμφοτέροι ὅμως αὐτῷ εἰσὶν ὁ αὐτὸς νοῦς κατὰ δύο διαφόρους ἐνεργείας (de Trin. I, 12).

Μετὰ δὲ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως συνέχεται ἡ ὁρεκτική, ἥς τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ βούλησις.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ βουλήσει ὀρίζει ἑαυτὸν εἰς πράξιν, εἶναι ἡ βούλησις ἡ κινητικὴ δύναμις, καὶ ἐπειδὴ αὕτη εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου βίου, τῆς νοήσεως καὶ πράξεως, ἡδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Αὐγουστῖνος, ὅτι ὁ ἄνθρωπός ἐστι βούλησις (de civit. Dei I, 14).

Τί δ' ἐνόει ὁ Αὐγουστῖνος ἐλευθερίαν (*liberum arbitrium*) ; ἡ ἐλευθερία αὐτῷ ἐστὶν ιδιότης τις τῆς βουλήσεως ἀνευ ἀναγκαιότητος· ἡ ἐλευθερία ὡς ἐκλεκτικὴ δύναμις προέρχεται ἡμῖν φύσει. Ὁ ἄνθρωπός ἐστι φύσει ἐλεύθερος. Ἐπειδὴ τὰ λογικὰ ὄντα δύνανται νὰ κινηθῶσιν εἰς τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, εἰσὶ καὶ δεκτικὰ ἁμαρτήματος· πᾶσα ἀπὸ τοῦ θεοῦ τροπή ἐστὶ πτώσις· δι' αὐτῆς μόνης καὶ ἡ βούλησις καὶ ὁ βίος μεταβάλλεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν λογικῶν ὄντων. Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τοῦ σώματος ἐστὶ κατ' Αὐγουστῖνον ἡ ψυχὴ, τῆς δὲ ψυχῆς ὁ θεός.

Ἡ οὐσία τοῦ ἡθικοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ θεοῦ νόμου. Τὸν νόμον τοῦτον γινώσκομεν διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως παριστώσης ἡμῖν τὴν μεγάλην τῆς ἀγάπης ἐντολὴν «ἀγάπα τὸν θεὸν ὑπὲρ πάντα καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (de mor. eccl. I, 1).

Τὴν ἀρετὴν ὀρίζει ὡς τινα ὁρθότητα τῆς ψυχῆς· ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἐλευθερία πάσης ψυχικῆς κινήσεως, οὐδ' ἀναισθησία ὡς ἡ τῶν Στωϊκῶν, ἡ ἀπάθεια, ὑπὸ τοῦ ὑγιоῦς λόγου καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπορρίπτομένη. (de civ. Dei I, 14)· ἡ δ' ἀρετὴ ἔχει νὰ μετριάσῃ τὰς ψυχικὰς κινήσεις, νὰ περιορίσῃ καὶ καταστήσῃ τῇ ὁρθότητι ὑποτελεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ὅλως· ἡ ἀρετὴ ὑποτάσσουσα τὰς ἐπιθυμίας τῷ πνεύματι ἐλευθεροῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπ' αὐτῶν· διό ἐστὶν ἐν αὐτῇ καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία· (de ver. relig. 46)· ἡ δὲ κυρίως ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, ἐν ᾗ περιέχονται ἅπασαι αἱ ἀρεταὶ καὶ ἐξ αὐτῆς προέρχονται, μάλιστα δ' αὐταὶ εἰσιν αὐτὴ ἡ ἀγάπη κατὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν· (de mor. eccl. I, 1)· ἡ ἀγάπη φέρει εἰς τὸ τέλος, καὶ ὅσα ἔργα ἐξ αὐτῆς δὲν πηγάζουσι, ταῦτα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν διὰ τὴν αἰδίου ζωὴν· (de grat. chr. I, 1)· Ὅταν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν θεὸν ὑψωθῇ, καὶ τελειοποιηθῇ δι' αὐξήσεως τῆς ἀρετῆς, κτᾶ τὸ τέλος, πρὸς ὃ ἐπλάσθη, καὶ τὸ τέλος τοῦτο δὲν εἶναι κατώτερον τοῦ προσωπικοῦ βίου ἐν τῷ θεῷ.

Ὁ Αὐγουστῖνος τάσσων τὸ ἡθικὸν κακὸν τῷ ἡθικῷ ἀγαθῷ ἐναντίον δὲν θεωρεῖ τὸ κακὸν οὐσίαν, θετικόν τι, ἀλλὰ διαφθοράν (conf. I, 7)· διὰ τοῦτο ὁ Αὐγουστῖνος πολεμεῖ τοὺς Μανιχαίους, διότι ἐδόξαζον, ὅτι τὸ κακὸν δὲν πηγάζει ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ οὐδ' ὁ διάβολος εἶναι κακόν· (de vera relig. 13). Τὸ ἀγαθὸν ὁ Αὐγουστῖνος λέγει ὄν, τὸ δὲ κακὸν μὴ ὄν, στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ· ὥστε τὸ κακὸν δυνατὸν εἶναι μόνον διὰ τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δ' ἀγαθὸν ἐστὶν ἄνευ τοῦ κακοῦ δυνατόν· (de civ. Dei I, 14). Τὸ κακὸν ἐστὶν ὅπου ἐστὶ μεταβολή· ὥστε ὁ θεὸς ὡς ἀπολύτως ἀμετάβλητος εἶναι καὶ ἀπολύτως παντὸς κακοῦ ἐλεύθερος· ἄρα τὸ δυνατὸν τοῦ κακοῦ κεῖται ἐν τῷ περιορισμῷ καὶ ἐν τῇ ἐξ

αὐτοῦ προελθούσῃ μεταβολῇ τῶν δημιουργημάτων, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἔννοια τοῦ δυνατοῦ εἶναι ἀχώριστος τῆς τοῦ πεπερασμένου καὶ εὐμεταβλήτου ἐννοίας· (de civ. Dei I, 14). Τὸ κακὸν δὲν ἔχει φύσιν, ἀλλ' ἔστιν ἐναντίον αὐτῆς ὡς ἀποστεροῦν ἀπ' αὐτῆς τὸ ἀγαθόν· (de libr. arbit. I, 3)· καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα ὁ Αὐγουστῖνος ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὸ κακὸν ὡς διαφθορὰν τῆς φύσεως· (de nat. bon. 4 καὶ 9). Τὸ δὲ ζήτημα (ἐὰν ἡ βούλησις ᾗναι αἰτία τοῦ κακοῦ) πόθεν ἡ κακὴ βούλησις, λύει ὁ Αὐγουστῖνος λέγων ὅτι τῆς κακῆς βουλήσεως ποιητικὸν αἷτιον δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ στέρησις, διότι ἡ κακὴ βούλησις δὲν εἶναι πρᾶξις, ἀλλ' ἀδυναμία. Τὸ δὲ κακὸν ἐστὶ διττὸν, τὸ τῆς ἐνοχῆς καὶ τὸ τῆς τιμωρίας· (de ver. relig. 2)· φανερόν ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ κακὸν τῆς τιμωρίας εἶναι συνέπεια ἀναγκαία τοῦ κακοῦ τῆς ἐνοχῆς, τοῦτέστι τοῦ ἡθικοῦ κακοῦ· τούτου αἰτία ἐστὶν ἡ ἐλευθέρα βούλησις ἐκείνων, οἷς οὐσιωδῶς ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία (conf. I, 7).

Ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Πῶς τὸ κακὸν εἰσεχώρησεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ποῦ ἄρχεται ἐν χρόνῳ; καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα φέρει εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τῆς πρώτης καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς πτώσεως καὶ λυτρώσεως. Τὸ περὶ σχέσεως τῆς τοῦ θεοῦ αἰτιότητος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ζήτημα, ὅπερ ἐστὶ τὸ περὶ χάριτος καὶ ἐλευθερίας, λύει διὰ τῆς παραστάσεως τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως. Ὁ θεὸς, λέγει, πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἔδωκεν αὐτῷ βούλησιν ἀγαθὴν, καὶ ἐν αὐτῇ εἶχεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν· (de civ. Dei I, 20)· εἶχε σῶμα τέλειον, καὶ ἀθάνατον, γνῶσιν τελείαν, ἐνὶ λόγῳ ᾗν ἐν ὑπερφυσικῇ καταστάσει. Τὰ πλεονεκτήματα, ἃ εἶχε, δὲν ᾗσαν συνέπεια τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερφυσικῆς χάριτος· (de civ. Dei I, 13). Τὸ δυνατόν τῆς ἀμαρτίας καὶ τὸ τοῦ θανάτου δὲν ἀπεκλείετο τῆς βουλήσεως· ἡ ἀθανασία ἔπρεπε νὰ δοθῇ αὐτῷ ὡς ἀμοιβὴ τῆς πιστῆς ἐπιμονῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ· (de civ. Dei I, 22).

Ὅπως δ' ὁ ἄνθρωπος τηρήσῃ τὴν ὑπακοὴν τῷ θεῷ καὶ τὴν

ἀμοιβὴν κτήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς νόμον καὶ διέταξε τὴν τήρησιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου (σωματικοῦ τε καὶ ψυχικοῦ), ἐὰν αὐτὸν παρέβαιεν. Ἐφ' ὅσον τὸν νόμον τοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἐτήρει, εἶχεν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ἃ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεός, καὶ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ φρουρῇ τὸν παράδεισον, τοῦτέστι νὰ τηρῇ ἑαυτὸν ἐν τῇ χάριτι, ἵνα μὴ αὐτὴν ἀπολέσας ἐξωσθῇ τοῦ παραδείσου. Ὁ ἄνθρωπος τὸν θεῖον νόμον παραβὰς ἡμάρτησεν· ἡ ἁμαρτία αὕτη προῆλθεν ἐξ ὑπερηφανείας, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτήσας ἀπώλεσε τὸν ὑπερφυσικὸν σύνδεσμον μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τὰ πλεονεκτήματα, ἃ ὁ θεὸς διὰ τῆς χάριτος ἔδωκεν αὐτῷ, ὅλαι αἱ τῷ λόγῳ ὑπείκουσαι ὁρμαὶ ἠγέρθησαν, ἡ ἀλογία κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ λόγου, προῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ σώματος καὶ ὁ τῆς ψυχῆς. (de civ. Dei I, 6), καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξώσθη τοῦ παραδείσου εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ αἰδίου εἰς τὸ πεπερασμένον, τοῦ πλούτου εἰς τὴν πενίαν· οὕτω διὰ τῆς ἁμαρτίας μετέστη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ βελτίονος εἰς τὸ χεῖρον· δὲν κατεστράφη ὅμως καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, διότι ὁ ἄνθρωπος ὡς τοιοῦτος θὰ ἀπώλετο.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ζῇ διὰ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα διὰ τῆς ψυχῆς, ἔπρεπε καὶ τοῦτο ν' ἀποθάνῃ συγχρόνως μετὰ τοῦ πνευματικοῦ τῆς ψυχῆς θανάτου. Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἐπομένως ἡ οὐσία τῆς ἁμαρτίας οὔσης τιμωρίας μᾶλλον ἢ ἁμαρτίας φαίνεται διαφθορὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητος, καὶ ἐπομένως ἡ ἐνοχὴ καὶ τιμωρία τῆς ἁμαρτίας μετεδόθη εἰς ἅπαντας τοὺς ἔπειτα· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία, ἣν ὁ Αὐγουστῖνος διὰ μακρῶν κατὰ τῶν Πελαγιανῶν ὑπεράσπισεν.

Ὁ ἄνθρωπος πεσὼν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνορθωθῇ μόνος πρὸς τὸ ὑπερφυσικὸν ἀγαθόν, ὡς ἀπολέσας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μόνος ὁ θεὸς ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτόν. Ἴνα ὁ Σατανᾶς νικηθῇ ἔγεινεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος. Ὁ θεάνθρωπος οὗτος ἦν μεσίτης τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπέβλεπεν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων, καὶ τοῦτο διεπράξατο διὰ τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, διὰ τοῦ θανάτου ἐνίκησε τὸν τοῦ σώματος θά-

νατον (de Trin. I, 4) καὶ τὸν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξιλέωσε τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου· ὥς πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἡμάρτησαν καὶ θνητοὶ ἐγένοντο, οὕτως ἀνέστησαν ἐν τῷ Χριστῷ ἐκ τοῦ θανάτου· διὰ τοῦ θανάτου κατέστησεν ἡμᾶς ἀξίους τῆς θείας χάριτος, ἣν ἀπολέσαμεν, καὶ ἡ χάρις αὕτη ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τέκνα θεοῦ κατέστησεν. Ἡ Χριστολογία ὅμως τοῦ Αὐγουστίνου οὐδὲν περιέχει ἴδιον, μάλιστα δ' ἔχει ἐλλείψεις οὐκ ὀλίγας. Ἡ χάρις θεραπεύει τὴν νόσον, τουτέστιν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν θεϊαν εἰκόνα· ὅθεν ἡ θεραπεία καὶ ἀντικατάστασις εἰσιν αἱ δύο ἅμεσοι τῆς λυτρώσεως ἐνέργειαι καὶ κατορθοῦνται διὰ τῆς χάριτος.

Ἡ χάρις δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ὥς διατείνεται ὁ Αὐγουστίνος· ἐλευθερίαν ὅμως λέγων δὲν ἐνοεῖ τὴν ἐξ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος καὶ τὴν ἐξ ἐξωτερικῆς βίας, ἀλλὰ τὴν ἐκλογὴν.

Ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἰσὶ δῶρα θεῖα, εἶναι ἡ ἀτίδιος ζωὴ χάρις τοῦ θεοῦ· ὁ θεὸς στέφει τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἃ πράττει μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ἐπιμονὴ εἶναι δῶρον θεῖον· τοῦτο τὸ δῶρον ὅμως ὁ θεὸς δίδει μόνον τοῖς προορισθεῖσι διὰ τὴν ἀτίδιον ζωὴν. Ὁ Αὐγουστίνος περὶ θεωρίας προορισμοῦ ὁμιλῶν λέγει, ὅτι ὁ θεὸς προῖδὼν ἐξέλεξέ τινας, ὅπως σῶσῃ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίκησεν εἰς φθοράν.

Διὰ τῆς ιδέας ταύτης προσεγγίζει εἰς τὴν περὶ προδιατάξεως θεωρίαν. Ἡ χάρις κατὰ τὸν Αὐγουστίνον προηγεῖται τῆς βουλῆσεως, φωτίζει τὴν γνωστικὴν δύναμιν καὶ τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν θεωρεῖ πρῶτον ὅρον τῆς μακαριότητος· διὰ τῆς χάριτος ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει βούλησιν ἀγαθὴν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν θεόν.

Ἡ δὲ προδιάταξις εἶναι διττὴ, ἡ μὲν πρὸς ζωὴν, ἡ δὲ πρὸς τιμωρίαν. Διὰ τί ὅμως οἱ μὲν ἐξελέχθησαν εἰς ζωὴν, οἱ δ' εἰς φθοράν; τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ Αὐγουστίνος δὲν ἔλυσε.

Ἡ πολιτεία ἐστὶ συνέπεια τῆς ἁμαρτίας, ὥς καὶ ὁ θάνατος (de civ. Dei I, 13). Μετὰ τὸν θάνατον ἀμέσως ἔπεται ἡ πρώτη κρίσις, καὶ ἡ μὲν καθαρὰ ψυχὴ ἐξ ἁμαρτίας μεταβαίνει εἰς μα-

καριότητα, κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν (de civ. Dei I, 22). Αἱ δὲ μὴ ἀγναὶ ψυχαὶ θέλουσι διέλθει διὰ καθαρτηρίου πυρὸς, καὶ δι' αὐτοῦ εἰσέλθει εἰς τὴν μακαριότητα· αἱ δὲ ἁμαρτωλαὶ μεταβᾶσαι ῥίπτονται εἰς τὴν αἰώνιον καταδίκην, ὡς ὁ Σατανᾶς (Ench. ad Laur. 67). Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ ἀναστηθήσονται, οἱ μὲν ἀγαθοὶ θέλουσι τραπῆ εἰς τὴν μακαριότητα, οἱ δὲ κακοὶ εἰς δεύτερον θάνατον καὶ κακοδαίμονίαν.

Μετὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ ὁ κόσμος θέλει μεταμορφωθῇ, ἀνακαινισθῇ καὶ δοξασθῇ, νέα γῆ καὶ νέος οὐρανὸς θέλει προέλθει, ὁ θεὸς τότε ἔσται πάντα ἐν πασιν.

Ὁ Αὐγουστῖνος ὑψωθείς ὑπὲρ τοὺς ἴπρὸ αὐτοῦ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πατέρας ἐθεωρήθη παρ' αὐτῆς ὡς πρῶτος τῆς ἐκκλησίας πατὴρ καὶ εἷς τῶν μεγίστων νόων, διότι ὁ μέσος αἰὼν θεμελιούται ἐπ' αὐτοῦ, ἡ σχολαστικὴ καὶ μυστικὴ φιλοσοφία εἰσὶν ἐξηρητημέναι ἐξ αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς τοῦ λόγου μετὰ τῆς πίστεως ἁρμονίας ἐξήσκησε καὶ εἰς τὸ Γερμανικὸν πνεῦμα ἐπιρροὴν οὐ σμικράν.

Τῷ Αὐγουστίνῳ ἠκολούθησεν ὁ Πρόσπερος ὑπερασπίσας τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν περὶ χάριτος θεωρίαν αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Κλαυδιανὸς Μάμερτος τῷ Αὐγουστίνῳ ἀκολουθήσας ὑπεράσπισε τὸ ἄσώματον τῆς ψυχῆς· ἐπίσης δὲ τούτοις συνέχονται καὶ ὁ Μαρκιανὸς Καπέλλας καὶ ὁ Κασσιόδωρος, ὃς ἑμοίᾳς ἐκφέρει ἰδέας ταῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ Μαμέρτου περὶ ψυχῆς, καὶ ὁ Βοήθιος, ὃς σπουδάσας τὴν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐνήργησε διὰ μεταφράσεων καὶ ἐρμηνειῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, Πορφυρίου, Εὐκλείδου, Νικομάχου καὶ ἄλλων εἰς τήρησιν τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης (1).

(1) Τὸ σύγγραμμα τοῦ Κλαυδιανοῦ Μαμέρτου (de statu animae) ἐξέδωκε Πέτρος Morsellanus (1520) καὶ Casp. Barth (1655).

Τὸ Satyricon τοῦ Marcianus Capella ἐξέδωκεν I. A. Göz 1794 καὶ Ulr. Fr. Kopp. 1836 καὶ ἄλλοι.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Boethius de consolatione philosophiae. 1473. 1492. 1546 καὶ 1570. Περὶ αὐτοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Nikecch (das System des Boethius Berl. 1860) ὁ Πράντελος (ἱστ. τῆς λογ. I, σ. 679 καὶ ἐφ.).

Ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ φιλοσοφία ἐθεμελιόυτο ἐπὶ τῆς μίξεως Πλατωνικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν καὶ ἐν μέρει Ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν μετὰ δογμάτων χριστιανικῶν.

Σύγχρονος τοῦ Αὐγουστίνου Συνέσιος (1) ὁ Κυρηναῖος γεννηθεὶς ἐν ἔτει 375 ἐπαιδεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τῆς Ὑπατίας, καὶ πρότερον ἐθνικὸς ὢν παρέλαβε τὸν χριστιανισμόν. Τὸ περὶ ἐνυπνίων σύγγραμμα, οἱ ὕμνοι κλπ., δεικνύουσιν ὅτι ἡσπάσατο τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν, ὡς νέος δὲ Πλατωνικὸς ἐπρέσβευε τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τοῦ κόσμου αἰδιότητα.

Ὁ θεὸς ἦν ἡ ἐξ ἑαυτῆς ἀρχή, ὁ πατὴρ, ἡ ἐνὰς τῶν ἐνάδων, ἡ πρώτη μονάς, τὸ ἀγαθὸν τῶν ἀγαθῶν, ἐνὶ λόγῳ ἐν καὶ πᾶν, ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς γεννηθεὶς υἱὸς ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ πατρὸς καὶ ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου, ὃς ἄνθρωπος ἐγένετο. Τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστι βουλή γόνιμος, τὸ κέντρον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

Τὴν τριάδα ἐκλαμβάνει ὡς ἀπορροήν καὶ τὴν γένεσιν τῶν δημιουργημάτων ἐκ τῆς θεότητος. Ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τῶν δημιουργημάτων εἰσὶν οἱ πνευματικοὶ κόσμοι, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἡ ὕλη, ἐξ ἧς πηγάζουσιν οἱ δαίμονες.

Τὴν πτώσιν ἐκλαμβάνει ὁ Συνέσιος ὡς κατάβασιν εἰς τὴν ὕλην, τὴν δ' ἀνάστασιν ὡς ἀλληγορίαν.

Ὁ δὲ Νεμέσιος περὶ φύσεως ἀνθρώπου συγγράψας (2) ἡσπάσατο ἰδέας νέας Πλατωνικὰς καὶ Ἀριστοτελικὰς καὶ ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενος ὑπερασπίζει τῆς προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς, τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως.

Τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει οὐσίαν ἀπλὴν, ἄϋλον, ἀδιαίρετον, ἀσώματον καὶ διάφορον τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ὄργανον αὐτῆς· ἡ ψυχὴ καθὸ τοιαύτη ἐστὶν ἀθάνατος.

Τὰ ἔργα τοῦ Κασσιодώρου ἐξεδόθησαν ὑπὸ F. Garetius 1679[1729. 1831 ὑπὸ Mai· περὶ αὐτοῦ ἐπραγματεύθησαν F. D. de St. Marthe. Paris. 1695. Stäudlin Kirchenhist. Archiv für 1825.

(1) Τοῦ Συνεσίου τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Turnebus Paris 1553· ὑπὸ Dionys. Petavius 1612—33. Ὁμοίως ἐξέδωκαν αὐτὰ Thilo 1842 καὶ 1843· καὶ Bernh. Kolbe Berlin (1850).

(2) Τούτου τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ἐν Ἀντουερπίᾳ 1565, ἐν Ὁξωνίῳ 1671, καὶ ὑπὸ Ch. Fr. Matthaei Lips. 1802.

Καὶ Αἰνεΐας καὶ Ζαχαρίας ὁ σχολαστικὸς ἦσαν νέοι Πλατωνικοί· ὁ μὲν συνέγραψε διάλογον καλούμενον Θεόφραστον πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ κόσμου ἀϊδιότητος καὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς, περὶ ἀθανασίας καὶ ἀναστάσεως τοῦ σώματος, ὁ δὲ Ζαχαρίας συνέγραψε διάλογον καλούμενον Ἀμμώνιον ἐπιχειρήσας νὰ ἀναιρέσῃ τὴν τοῦ κόσμου ἀϊδιότητα (1).

Ὁ δ' Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος (2) περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα συγγράψας ἐρμηνείας εἰς τὰ Ἀριστοτέλους βιβλία ἐχρήσατο πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἀϊδιότητος τοῦ κόσμου τῇ Πλατωνικῇ ἰδεολογίᾳ. Τὴν δὲ ψυχὴν οὐσίαν θεωρῶν ἀπορρίπτει τὴν περὶ ἀναστάσεως τοῦ σώματος θεωρίαν. Τὴν δὲ τριάδα ἐκλαμβάνει ὡς τριάδα θεῶν ἡνωμένην ἐν τῷ κοινῷ γένει.

Διοσύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης (3). Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἐν οἷς περιέχονται ἔχνη τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἀσπάζονται ἰδέας Νεοπλατωνικὰς μεμιγμένας μετὰ δογμάτων χριστιανικῶν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐπήγασαν ἐκ τοῦ πέμπτου ἢ ἕκτου αἰῶνος μ. Χρ. Κατὰ τὰ συγγράμματα ταῦτα ὁ θεὸς ἐστὶν αἷτιος πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα, ἐστὶ τὸ ὄν, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν ὄντων· ὁ θεὸς ὡς ὑπερῶν παρήγαγε πάντα, περιέχει πάσας τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων ἐν ἑαυτῷ, ὡς αἰτία πάντων ἐστὶ πάντα· ὁ θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος, σοφία, πρόνοια, ἀγέννητος, τέλειος, ὁ συγκρατῶν πάντα, αὐτὴ ἡ ἀγαθότης, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγιότης καὶ ἡ ἀγάπη. Διὰ τῶν προσόντων τούτων ἐξηγεῖ τὸν κόσμον πρᾶξιν ἐλευθέραν.

(1) Aenaei Gazaei Theophrastus ἐξέδωκε T. Wolf 1560. Αἰνεΐας καὶ Ζαχαρίας de immortalitate animae et consummatione mundi· τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξέδωκεν T. F. Boissonade, Paris 1836.

(2) Ioannis Philoponi Comm. in Aristot. libros de generatione et interitu ect 1527· in Arist. analyt. post. 1534. Contra Procl. de mundi aeternitate, ed. Trincavellus. 1535· εἰς τὰ nrt. auscul. ed. Trincavellus. 1535· de anima 1535 καὶ εἰς analyt. priora ὁ αὐτὸς 1836.

(3) Τὰ συγγράμματα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐν Βασιλ. 1539· ἐν Βεν. 1558· ἐν Παρισίοις 1615. Hipler, Dionysius der Areopagit Regensburg 1861.

Ὁ θεός ἐστιν εἷς ὡς ἑαυτοῦ μὴ ἐξερχόμενος, ἄνευ τοῦ ἐνὸς πολλὰ δὲν ὑπάρχουσιν.

Περὶ δὲ τριάδος μόλις κάμνει λόγον, διότι καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα θεωρεῖ τῆς πρώτης θεότητος, τοῦ πατρός. Ἡ θεότης μένει μία καὶ ἐξ ἑαυτῆς πολλὰ ποιῶσα μένει ἐν αὐτοῖς ἄμικτος.

Ἡ δὲ γένεσις δεικνύει τὸ βασίλειον τῶν πνευμάτων εἰς τρεῖς τάξεις διαιρούμενον, εἰς θρόνους, Σεραφὴμ καὶ Χερουβὴμ, εἰς δυνάμεις, ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, εἰς ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους καὶ ἱεράρχας. Πᾶσα ἀνωτέρα τάξις περιέχει τὰς ιδιότητας τῶν κατωτέρων ἐν αὐτῇ. Μετὰ τοὺς ἀγγέλους ἔπονται αἱ ἀνθρώπινοι ψυχαί.

Περὶ Χριστοῦ ὀλίγα τινὰ μόνον ἀναφέρει, τὸν Χριστὸν θεωρεῖ κατ' ἐπιφάνειαν ἄνθρωπον καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸ δὲ κακὸν στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἀνάστασιν δὲ τῶν σωμάτων μετὰ θάνατον παραδεχόμενος δὲν συμφωνεῖ τῷ νέῳ Πλατωνισμῷ.

Τῷ δὲ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ καὶ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης ἔπεται ὁ Μάξιμος, εἰς τῶν νέων μυστικιστῶν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ 580 ἕως τοῦ 662 (1).

Ὁ Μάξιμος λέγει, ὅτι δὲν γινώσκουμεν τί ἐστὶν ὁ θεός, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἐστὶν· ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἄγνωστος· καίτοι δὲ τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ἀγνώριστον κατ' οὐσίαν, θεωρεῖ ὅμως αὐτὸν γνωριστὸν ἐκ τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων. Ὁ θεός ἐστι κατ' αὐτὸν ἀδιαίρετος, ἄποιος, ἀπλοῦς, ἀπειρος, ἀκίνητος, ἀναρχος, ἀγέννητος, εἷς, ὑπὲρ πάντα· κατὰ δ' ἀναφορὰν εἰς τὰ δημιουργήματα δύναται νὰ κληθῇ ἀρχή, μέσον καὶ τέλος, ἐν πᾶσι καὶ ὑπὲρ πάντα. Ὁ θεός γινώσκει ἑαυτὸν ἐκ τῆς οὐσίας του, πάντα θεμελιοῖ ἐκ τῆς σοφίας του, δι' ἧς πάντα ἐποίησεν. Ὁ θεός ἐστι πρόνοια, ἐστὶν εἷς καὶ τρισυπόστατος· ὁ πατήρ, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσὶ μία οὐσία. Ὁ λόγος προηγούμενος

(1) Maximi confessoris opera ed. Combesius Paris 1675· καὶ Fr. Oehler Hal 1857.

πάντων ἐστὶ πρωτότοκος, ἢ πρωτοτόκος ὡς ὢν ἡ βάσις τοῦ κόσμου.

Ἡ δημιουργία ἐστὶ πρᾶξις τοῦ θεοῦ ἐλευθέρα, ἐστὶν ὅμως ἐν χρόνῳ· ὁ θεὸς ἐν τῷ δέοντι πραγματοποιεῖ τὴν τοῦ κόσμου ἰδέαν.

Ἐν τῷ θεῷ ἀπ' αἰῶνος ὑπάρχει ἡ γνῶσις τῶν ὄντων· ἡ δημιουργία ἐγένετο ἐκ τοῦ μηδενός. Τοῦτο δ' ἰσχυρίζομενος ἀναιρεῖ τῆς ὕλης τὴν προϋπαρξιν. Πάντα, πλὴν τοῦ θεοῦ, εἰσὶν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ· ἡ πραγματικὴ δημιουργία ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος, ἡ δὲ ἰδανικὴ ἐστὶν αἰδίδια.

Ὁ Μάξιμος πολεμεῖ τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ καθὸ οὐσία εἶναι δεκτικὴ μεταβολῆς· καθὸ οὐσία ἀσώματος παρέχει τῷ σώματι ζώην· καθὸ ἀσώματος εἶναι ἀπλῆ, καθὸ ἀπλῆ ἀδιάλυτος, καὶ καθὸ τοιαύτη ἀθάνατος. Αἱ δὲ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις αὐτοῦ εἰσὶν ἐπαναλήψεις τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος.

Κύριον δὲ τῆς ψυχῆς μέρος θεωρεῖ τὸν νοῦν, τὸν λόγον καὶ τὴν αἴσθησιν.

Ὁ Μάξιμος πραγματεύεται περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ὑποθέτων ἐν τῷ παραδείσῳ πνευματικὴν καὶ φυσικὴν δύναμιν καὶ βίον ἀθῶον.

Περὶ δὲ τῆς πτώσεως λέγει, ὅτι αὕτη παρεκίνησε τὸν λόγον νὰ γείνη ἄνθρωπος, ἵνα λυτρώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· τὸ δὲ κακὸν ἐκλαμβάνει στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ τῷ Νύσσης καὶ τοῖς Νεοπλατωνικοῖς ἐπόμενος.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (1) μοναχὸς τῇ βοήθειᾳ τῆς Ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ μεταφυσικῆς περιέλαβεν ἀπάσας τὰς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας θεωρίας ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἐπιγραφομένῳ «πηγὴ γνώσεως». Καίτοι τὸ σύγγραμμα τοῦτο οὐδὲν ἔχει νέον, περιλαβὸν ὅμως τὰς θεωρίας τῆς ἐκκλησίας εἰς ἓν σύστημα, ἐξετιμήθη τὰ μέγιστα, διότι περιέχει ἐποπτικῶς τὰ ἐξαγόμενα τῆς μέχρι τότε ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

(1) Iohannis Damasceni opera ed. Le Quien Paris 1712.

Καίτοι τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα τῶν πατέρων δὲν φαίνονται τῇ νέᾳ ἐποχῇ ἐπαρκῆ, ἐν αὐτοῖς ὅμως ἐνυπάρχουσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ βάσεις τῆς μορφώσεως αὐτῆς.

Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνὸν καὶ τὸν Μέγαν Γρηγόριον κυρίως γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

~~~~~

Β. ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (1).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι σύστημα ὠρισμένον, οἷον τὸ Πλατωνικόν, τὸ Ἀριστοτελικόν καὶ λοιπὰ, ἀλλὰ ὄνομα ἀπλοῦν, οὐδὲ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἱστορία ἀνδρῶν διασήμεων.

Σχολαστικὸς τὸ πρῶτον ὠνομάζετο ὁ ἔφορος τῶν διδασκόντων, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἰδίως ὁ διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς, τῆς διαλεκτικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ἀστρονομίας, τῆς θεολογίας, καὶ οἱ περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολούμενοι.

Ἡ ὀνομασία αὕτη ἀρξαμένη ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐπεκράτησε μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ἐπειδὴ ἡ μελέτη τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπιστήμης κατέστη βάσις τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀναγεννήσεως, δὲν εἶναι ἡ σπουδὴ

---

(1) Περὶ τῆς σχολαστικῆς ἐπραγματεύθησαν L. Vives, de causis corruptarum artium 1555. Ch. Binder de scholastica theologia 1624.

T. Launoy, de varia Aristotelis fortuna 1653. C. E. Bulaeus, hist. universit. parisiensis 1665—73. Brueker hist. crit. phil. 1743.

Tiedemann, Tennemann, Ritter ect. ἐν ταῖς ἱστορίαις τῆς φιλοσοφίας.

A. Jourdain recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote, 1819. Rousselot études sur la philosophie dans le moyen âge, 1840.

Barth Haureau de la phil. scolastique, 2. Vol. 1850.

W. Kaulich Gesch. der scholast. Phil. 1. Theil von. Ioh. Scotus Erigena bis Abalard, 1863.

αὐτῆς ὡς ἐξακολουθήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἐπιστήμης ἄχρηστος, ἀλλὰ ἀναγκαία, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐπιστήμη τοῦ μέσου αἰῶνος ἀνήγαγεν εἰς σύστημα τὰς μονομερεῖς τῶν πατέρων ιδέας καὶ ἐτελειοποίησεν. Οἱ σχολαστικοὶ δὲν διέφερον τῶν πατέρων κατὰ τὴν βάσιν, τὴν μέθοδον καὶ τὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὴν ἐπιστήμην τῶν πατέρων κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον ἀνέπτυξαν.

Ἐπειδὴ οἱ σχολαστικοί, τηρήσαντες τὴν θεωρίαν, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ ἐξαγόμενα τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης, ἐζήτουν νέαις ἀποδείξεσι νὰ ὑποστηρίξωσι καὶ ἀναπτύξωσιν, ἦτο ἡ φιλοσοφία αὐτῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς τῶν πατέρων θεωρίας.

Ἐπειδὴ ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία τὴν μὲν ἀποκάλυψιν ὑπέθετεν ἀπολύτως ἀληθῆ, τὸν δὲ λόγον ἀπάτης δεκτικὸν, ὑπέθετεν ὁδηγὸν τοῦ λόγου τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐκ δὲ τούτου κατέστη ἡ φιλοσοφία θεραπαινὶς τῆς θεολογίας· διὰ δὲ τὴν σχέσιν ταύτην δὲν ἀνεγνωρίζετο ἀληθῆς ἄλλη γνῶσις, εἰ μὴ μόνη ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως. Καὶ ἂν ἀνεφάνη πνεῦμα φιλοσοφικόν, ἡ μάθησις ὅμως τῆς φιλοσοφίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφέρηται εἰς ἄλλα ἀντικείμενα εἰ μὴ εἰς θεολογικά, καὶ ἄλλον νὰ θεωρῇ ὁδηγόν, εἰ μὴ τὴν πίστιν καὶ νὰ ἔπεται αὐτῇ· ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ φιλοσοφία κατέστη ἐξηρητημένη ἐκ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων· διὰ τοῦτο ὅσα ἡ θεολογία ἐπίστευε, ταῦτα ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ ἡ φιλοσοφία. Ἐπειδὴ πρώτη ἐπιστήμη ἡ θεολογία ὑπετίθετο, ἡ δὲ φιλοσοφία δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι ὑπὲρ τὴν ἀποκάλυψιν, οὐδὲ κατὰ τῆς ἀποκαλύψεως, δὲν ὑπελείπετο ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἔνωσις ἀμφοτέρων, θεολογίας καὶ φιλοσοφίας.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἦτο οὐσιωδῶς θεολογία. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἦτο τὸ αὐτὸ, τουτέστιν ὁ θεὸς, ὑπετίθεντο ἀμφοτέραι αἱ αὐταί. Καὶ ἡ ταυτότης αὕτη αὐτῶν ἐστὶν ὁ κύριος χαρακτηριστὴρ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 15ου. Διὰ δὲ τοῦ συνδέσμου τούτου ἔλαβε μὲν ἡ φιλοσοφία χαρακτῆρα ἴδιον, ἔμεινεν ὅμως ἐπιστήμη περιορισμένη, διότι

περιορισθεῖσα ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς θεολογίας ἀπηγορεύετο αὐτῇ πᾶσα συζήτησις ἐλευθέρα· διὰ τοῦτο, καὶ διότι τὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ἡ φιλοσοφία ἐδιδάσκετο, ἴσταντο ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν κληρικῶν, εἰσήχθη εἰς αὐτὰ φρόνημα δουλικόν, κωλύον τὴν πρόθε-
δον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Περὶ δὲ ἀρχῆς τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἰσὶ γινῶμαι διὰ-
φοροί· ἐπειδὴ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἐσχηματίσθη βαθμηδόν, οὐδεὶς δύναται νὰ κληθῇ πρῶτος σχολαστικός. Ἡ σχολαστικὴ ὅμως κατὰ Βούλην καὶ Τεννεμάννον ἄρχεται ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου 800 μ. Χρ. καὶ τελευτᾷ τῷ 1400. Ἐπειδὴ δ' αὕτη διαιρεῖται εἰς περιόδους, ἐκλαμβάνεται ὑπὸ Τεννεμάννου βάσις τῶν περιόδων τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἡ διαφωνία τῶν ὀνοματι-
κῶν καὶ πραγματικῶν, καὶ πρώτη περίοδος μέχρι Ῥοσκελίνου (ἀπὸ 800—1000), δευτέρα ἀπὸ Ῥοσκελίνου μέχρις Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου (ἀπὸ τοῦ 11—13 αἰῶνος), τρίτη ἀπὸ Ἀλβέρτου μέχρις Ὀκκάμου (ἀπὸ τοῦ 13—14 αἰῶνος), καὶ τετάρτη ἀπὸ Ὀκκάμου μέχρι τοῦ 15 αἰῶνος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 15 αἰῶνος ἄρχε-
ται ὁ χωρισμὸς τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἡ εἰς τὴν νεω-
τέραν ἐποχὴν μετάβασις. Παρὰ δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ὡς βά-
σις διαιρέσεως ὑπετέθη καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῆς φιλοσο-
φίας καὶ θεολογίας· καὶ πρώτη μὲν περίοδος ἐθεωρήθη ἡ συνέ-
νωσις ἀμφοτέρων, δευτέρα δ' ἡ διάστασις, τρίτη ἡ συγχώνευσις καὶ τετάρτη ὁ χωρισμὸς αὐτῶν. Μετὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης συμφωνεῖ καὶ ἡ ὑπὸ Ὑβερβεγίου, καὶ πρώτη ἐστίν, ὅπου ἔστιν ἡ ἔτι ἀτελής συμμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἐκκλησια-
στικῆς θεωρίας ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος μέχρι τέλους τοῦ 12ου· δευ-
τέρᾳ ἡ ἀκμάζουσα σχολαστικὴ ἦτοι ἡ τελεία συμμόρφωσις τῆς
φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας, ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶ-
νος μέχρι τοῦ 15ου· τρίτη ἡ διάλυσις τῆς σχολαστικῆς ἀρχομένη
ἀπὸ τῆς μεταξὺ λόγου καὶ πίστεως διαφωνίας ἦτοι ἀπὸ τοῦ
μέσου τοῦ 15ου αἰῶνος μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐπιστημῶν
διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἄλλοι δὲ διαιροῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φι-
λοσοφίας εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν πρώτη μὲν ἐστίν ἡ τῆς γενέ-

σεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς σχολαστικῆς, ἡ δὲ δευτέρα ἡ τῆς κυριαρχίας αὐτῆς, καὶ ἡ τρίτη ἡ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῆς.

Ἐξ ἀπάντων ἐξάγεται ὅτι ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία διαιρεῖται καθόλου μὲν εἰς τρεῖς περιόδους, τὴν φιλοσοφίαν τῶν πατέρων, τὴν τῶν σχολαστικῶν, καὶ τὴν διαλύσασαν τὴν σχολαστικὴν διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἰδίως δὲ ἡ σχολαστικὴ διαιρεῖται πρῶτον μὲν ὅτε ὁ σύνδεσμος τῆς θεολογίας ἦτο ἀτελής (ἀπὸ τοῦ 8—12 αἰῶνος, δεύτερον δὲ ὅτε ἦτο τέλειος (ἀπὸ τοῦ 13—14), καὶ τρίτον, ὅτε ἐπῆλθε χωρισμὸς ἀμφοτέρων (ἀπὸ τοῦ 15—16 αἰῶνος).

1. Πρώτη περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἡ διαλεκτικὴ ἀπετέλει τὸ οὐσιωδέστερον τῆς φιλοσοφίας μέρος· ἦσαν δὲ καὶ τινες ἄνδρες, οἵτινες τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους σπουδάζαντες ἐθεώρουν τὴν φιλοσοφίαν οὐχὶ κενολογίαν καὶ τέχνην περὶ κενοὺς τύπους ἀπλῶς ἀσχολουμένην, ἀλλ' ἐπιστήμην περιλαμβάνουσαν πάντα καὶ παρέχουσαν πάσαις ταῖς γνώσεσιν ἡμῶν συνέχειαν. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἔχων Ἰωάννης Σκότος ὁ Ἐριγένης, καὶ θεωρῶν πᾶσαν γνῶσιν τοῦ λόγου προῖόν ἐτεκμαίρετο, ὅτι, ἐπειδὴ δύο ἐπιστῆμαι δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, οὐδ' ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία, ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀληθοῦς θεολογία (Ioh. Scot. Erig. de praed. I, 103). Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον δύναται νὰ ὑπάρξῃ μία καὶ μόνη τοῦ λόγου ἀλήθεια, ἐστὶ τὸ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀληθὲς καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ.

Ἡ διαλεκτικὴ ὅμως ὡς οὐσιωδέστερον τῆς φιλοσοφίας μέρος τότε περιελάμβανεν ἄπειρον πλῆθος ζητημάτων, ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν ὁποίων φιλονεικίαι ἡγείροντο πλεῖσται καὶ μέγισται· ἐν δ' αὐταῖς δὲν ἔσχυεν ὁ λόγος, ἀλλ' αἱ κραυγαὶ καὶ ὁ θόρυβος (Ioh. Sorisberiensis Metalogicus I, 3). Ἡ σπουδὴ τῆς διαλεκτικῆς ἀπέβαλε πᾶσαν ἄλλην· ἡ μέθοδος ὅμως αὕτη κατ' οὐδὲν τὸ ἀνθρώπινον γένος προήγαγε, διότι τὰ πλεῖστα ζητήματα ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς δογματικῆς, καὶ οὐδένα ἐν-

διέφερον· διότι κατὰ τί ἐνδιαφέρουσι λ. χ. τὰ ζητήματα, ἂν χοῖρός τις εἰς τὴν ἀγορὰν φερόμενος ἢ μὲ χεῖρας ἢ σχοινίον κρατεῖται; ἢ ἂν ὁ ἀγοράζων κάλυμμά τι συναγοράζει καὶ μανδύαν; ἢ ἐν ποίᾳ ἡλικίᾳ οἱ νεκροὶ ἀναστηθήσονται, ἐν τῇ νεανικῇ, τῇ ἀνδρικῇ, ἢ τῇ γεροντικῇ; ἢ εἰς ποίαν μορφήν καὶ ποῖον σῶμα; οἱ παχεῖς ἔσονται αὖθις παχεῖς, οἱ ἰσχυροὶ αὖθις ἰσχυροί: αἱ γυναῖκες γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες ἄνδρες; θέλουσιν ἔχει καὶ τὰς τρίχας καὶ τοὺς ὄνυχας; Καίτοι δ' αὖτη ἡ σπουδὴ δὲν ἡδύνατο νὰ φέρῃ καρπούς, αἱ συνέπειαι ὅμως ἦσαν οὐσιώδεις, διότι κατὰ καιροὺς ἐμωρφοῦντό τινες ἔχοντες ἰσχὺν ἐπὶ τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἔπειτα.

1) Ὁ σφωτέρως ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἦτο ὁ Ἀλκουίνος μοναχὸς ἀποβλέπων εἰς τήρησιν καὶ μετάδοσιν τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης. (1)

Ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀλκουίνου, Φρεδὴγισος, Ῥάβανος Μαῦρος, Πασχάσιος Ῥαδβέρτος, ἀπέβλεπον εἰς τήρησιν καὶ μετάδοσιν τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Γόττσχαλκος καὶ Ἰγκμαρος ἐν ἔτει 819—868 προεκάλεσαν τὴν περὶ προδικτάξεως διαφωνίαν. Κατὰ τῶν αἱρέσεων τοῦ Γόττσχάλκου ἔγραψεν ὁ Ῥάδανος Μαῦρος καὶ ὁ Ἰγκμαρος.

Παρὰ δὲ τοῖς τότε ἔθνεσιν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης αἱ πρῶται ἐνέργειαι ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν παράδοσιν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἑριγένης δὲν εἶχε τὴν ἀρχὴν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν τοῦ Ὠριγένους ἦτο τότε τὸ σύστημα αὐτοῦ φαινόμενον ἰδιάζον.

2.) ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΟΤΟΣ ΕΡΙΓΕΝΗΣ.

Ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς εἶναι σκοτεινός· εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ ὡς ἀνὴρ πεπαιδευμένος προέστη τῆς αὐλικῆς σχολῆς Καρόλου τοῦ φαλακροῦ, κατ' ἐντολὴν τοῦ ὁποίου μετέφρασε καὶ τινὰ συγγράμματα τοῦ ψευδωνύμου Διονυσίου τοῦ

---

(1) Ἀλβίνος Ἀλκουίνος συνέγραψε περὶ γραμματικῆς, ῥητορικῆς καὶ διαλεκτικῆς.

Ἀρεοπαγίτου καὶ ἐν τοῦ Μαξίμου. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα προσε-
κλήθη ὑπὸ Ἀλφρέδου τοῦ Μεγάλου ὡς διδάσκαλος εἰς τὸ ἐν
Ὁξωνίῳ ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον. Λέγεται δ' ὅτι ἤδη προβεβη-
κῶς ἰδρύσατο ἰδίαν σχολὴν ἐν Μαλμεσβουρίᾳ καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ
μαθητῶν ἐν ἔτει 883.

Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα τοῦ Ἐριγένου εἰσὶ τὸ περὶ
προδιατάξεως (de praedestinatione τῷ 1650 ἐκδοθὲν) τὸ περὶ
φύσεως μερισμοῦ (de divisione naturae τῷ 1681 ἐκδοθὲν καὶ
τῷ 1853 ὑπὸ H. J. Floss.), αἱ μεταφράσεις Διονυσίου τοῦ Ἀ-
ρειοπαγίτου, ἡ ὁμιλία εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ
κατὰ Ἰωάννην, ἡ ἐρμηνεία εἰς αὐτὸ καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ συγ-
γράμματα. (1)

Ὁ Ἐριγένης ἐγίνωσκεν οὐ μόνον τὴν λατινικὴν καὶ ἑλληνι-
κὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀραβικὴν· τὴν δ' Ἑλληνικὴν φιλο-
σοφίαν μεταδόσας, ἰδίως δὲ τὴν νέαν Πλατωνικὴν, καὶ ζητή-
σας πάντα νὰ ἀναγάγῃ εἰς σύστημα διττῶς τὴν ἐπιστήμην ὡ-
φέλησε· νομίζων δ' ὅτι ὅλαι αἱ ἀλήθειαι περιέχονται ἐν τῇ χρι-
στιανικῇ θρησκείᾳ καὶ σκοπῶν τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας ν' ἀ-
ναγάγῃ εἰς λόγους ἐζήτει εἰς τὸ σύστημα αὐτῆς νὰ φέρῃ ἐνό-
τητα, συνέχειαν καὶ ἀκρίβειαν· ἀλλὰ ζητῶν νὰ συνδυάσῃ τὸν
λόγον μετὰ τοῦ περιεχομένου τῆς θρησκείας παρήγαγεν ἴδιον
σύστημα ἀντιφατικὸν τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας· διότι ἐνό-
ζεν, ὅτι ἡ μὲν θεολογία ἔχει τὸν θεὸν ἀντικείμενον, ἡ δὲ φι-
λοσοφία ἐρευνᾷ καὶ στηρίζει τὰ δόγματα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας,
ἐπομένως ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀληθὴς θρησκεία.

Ὁ Ἐριγένης ἀναφέρει τὸν Ὠριγένην, τοὺς δύο Γρηγορίους,
τὸν Βασίλειον, Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Μάξιμον,
ὃν καὶ θεῖον φιλόσοφον ἀποκαλεῖ· ἔτι δὲ καὶ λατίνους πατέρας,

---

(1) Περὶ Ἐριγένου ἐπραγματεύθησαν P. Hiort (Ioh. Scotus Erige-
na 1823) H. Schmid (der Mysticismus im Mittelalter 1824), Fr. Ant
Staudenmaier (Ioh. Scotus Erigena 1834), St. René Taillandier (Scot.
Erigène et la phil. scolastique 1843), Möller (Ioh. Scot. Erigena und
seine Irrthümer 1844), Theodor Christlieb (Leben und Lehre des Ioh.
Scotus Erigena 1860), Ioh. Huber (Ioh. Scot. Erig. 1861) καὶ Prantl
Gesch. der Logik II, 20—37.

ιδίως δὲ τὸν Ἀμβρόσιον καὶ τὸν Λύγουστῖνον. Ἐκ δὲ τούτων ἐσχημάτισε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ Διονυσίου καὶ Μαξίμου· ὥστε βάσις τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἐστὶν ἡ Πλατωνικὴ καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ. Ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων πρὸ πάντων ἐτίμα τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Κατὰ δὲ πρόσκλησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰγκμάρου καὶ Ἐπισκόπου Παρδούλου ἀνήρесе τὴν περὶ διττῆς προδιατάξεως τοῦ Γοττσχάλκου θεωρίαν ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ προδιατάξις εἶναι ἐλευθέρα πράξις τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ ἐν τῷ θεῷ τὸ εἶναι, τὸ γινώσκειν καὶ βούλεσθαι ἐστὶ τὸ αὐτὸ, πάντα δὲ τὰ ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν αὐτὸς ὁ θεός, ἔπεται, ὅτι ἡ προδιατάξις ἐστὶν οὐσιωδῶς αὐτὸς ὁ θεός· καὶ ἐπειδὴ ὁ θεός ἐστὶν εἷς, ἐστὶ μία καὶ ἡ προδιατάξις καὶ οὐχὶ διττὴ· διότι, εἰ ἦτο διττὴ, ἔπρεπεν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ νὰ διαμελισθῇ. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἰδέας ταύτης τοῦ Ἐριγένου πολλοὶ ὑψωσαν φωνὴν ὡς τολμήσαντος νὰ προσβάλλῃ τῆς πίστεως ἀντικείμενα καὶ κρίσεις νὰ ἐπενέγκῃ, ἅς μόνῃ ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησία ἠδύνατο.

Τὸ δὲ δόγμα αὐτῆς ζητήσας νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκ τοῦ νέου Πλατωνισμοῦ τοῦ ψευδωνύμου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἔθεσε τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου τοῦ μέσου αἰῶνος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου περιέχεται ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «περὶ φύσεως μερισμοῦ».

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ πρώτη καὶ κυρία τῆς γνώσεως πηγὴ ἐστὶν ἡ θεία ἀποκάλυψις. Ἐπειδὴ τὸ κῦρος τῆς ἀγίας Γραφῆς εἶναι ἀδιάσειστον, πρέπει ἡ ἀρχὴ πάσης συζητήσεως νὰ ληφθῇ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς.

Ἡ πίστις ἐστὶν ἡ βάσις πάσης γνώσεως· ἡ γνῶσις ὅμως ἀποκαλύπτεται κατὰ δύο τρόπους, διὰ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς δημιουργίας. Δι' αἰσθήσεως ἀντιλαμβανόμεθα τῶν εἰδῶν τῶν ὑλικῶν ὄντων καὶ ἐν αὐτοῖς γινώσκεται ὁ θεῖος λόγος· ὅθεν κατ' Ἐριγένην ἔχομεν διττὴν ἀποκάλυψιν, τὸν λόγον καὶ τὴν παράδοσιν, τὸ κῦρος αὐτῆς. Ὁ λόγος ἐστὶ φύσει πρότερος τοῦ κύρους, χρόνῳ δὲ τὸ κῦρος πρότερον· ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν ἀνώτερος τοῦ κύρους.

Τὸ ἀληθὲς κῦρος, ἡ ἀληθὴς ἐξουσία, δὲν ἀντιφάσκει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, οὐδ' ὁ ὀρθὸς λόγος εἰς τὸ ἀληθὲς κῦρος. Ἀμφότερα δ' ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, δηλαδή τῆς θείας σοφίας.

Ὁ λόγος συζητῶν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῇ βοηθείᾳ ὅμως τῶν ἰδίων γνώσεών του εἰσχωρεῖ εἰς τὸ βαθὺ καὶ μυστικὸν νόημα αὐτῆς· τὸ δὲ μέσον, ὃ ὁ Ἐριγένης μεταχειρίζεται, ἐστὶν ἡ ἀλληγορικὴ ἐξήγησις.

Ὁ Ἐριγένης ταυτίζων τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἀποφαίνεται τὴν μὲν φιλοσοφίαν ὡς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γνώσεως, τὴν δὲ θρησκείαν ὡς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῆς.

Ὁ λόγος ἡμῶν ἔπεσε διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας καὶ ἄνευ τῆς θείας χάριτος δὲν δύναται νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ φῶς.

Ὁ νοῦς ἡμῶν, ὅς ἐστι τὸ θεῖον τῆς ψυχῆς, περὶ τὸν Θεὸν στρεφόμενος δύναται νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἐποπτείας τῆς αἰδίου ἀληθείας· συμμίζας ὅμως ἰδέας νέων Πλατωνικῶν μετὰ χριστιανικῶν ἐνέπεσεν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Ὁ Ἐριγένης ἀναπτύσσων τὸ σύστημά του ἄρχεται ἀπὸ τῆς διακρίσεως τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, λέγων, ὅτι ὄν ἐστὶν ἐκείνο, ὃ ἐστὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ ἀντικείμενον, τὸ δ' ἐναντίον μὴ ὄν.

Ὁ Ἐριγένης τῷ Ἀριστοτέλει ἐπόμενος διακρίνει τετραπλῆν φύσιν, δημιουργοῦσαν καὶ μὴ δημιουργουμένην, δημιουργοῦσαν καὶ δημιουργουμένην, δημιουργουμένην καὶ μὴ δημιουργοῦσαν, καὶ μήτε δημιουργοῦσαν μήτε δημιουργουμένην· ἡ μὲν πρώτη καὶ τετάρτη ὑπάρχει τῷ θεῷ, τὸ δὲ δεύτερον ἀναφέρεται εἰς τὰ πρῶτα αἷτια, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὰς ἐνεργείας. Ἐκ τῆς τετραπλῆς τῆς φύσεως ἀναφορᾷ ληφθείσης ἐκ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ Λύγουστίνου ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸν θεὸν οὐσίαν κοινήν· ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου ὃν ἐπανάληψις τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐστὶ πανθεϊστικὸν καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ δὲ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς φύσεωςπραγματεύεται ὁ Ἐριγένης πρῶτον περὶ τῆς πρώτης φύσεως ἥτοι τοῦ θεοῦ,

1) Ὁ θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὴν ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν δημιουργήμα καὶ ὑπὲρ πᾶσαν γνωστικὴν δύναμιν τῶν δημιουργηθέντων πνευμάτων. Ἐν τῷ ἀβάτῳ φωτὶ ἐνοικῶν δὲν γινώσκεται τί ἐστὶν, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἔστιν (de div. nat. I, 5.)· ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὰ αὐτῷ ἀποδιδόμενα προσόντα· ὥστε ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ ὑπέρσοφος, ὁ ὑπεράγαθος, ὁ ὑπερούσιος, ὁ ὑπερῶν καὶ τὰ τούτοις ὅμοιος.

Ἐὰν ὁ θεὸς ἦναι ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν, πῶς γνωρισθήσεται; ποῖόν ἐστι τὸ μέσον, δι' οὗ τὸ δημιουργηθὲν πνεῦμα ὑψοῦται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ; Ὁ Ἐριγένης τὸ ζήτημα τοῦτο λύει στηρίζων τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν θεοφανείων (de div. nat. I, 2, 23.)· θεοφανείας δ' ὁ Ἐριγένης ἐνοεῖ τὰς ἐμφανίσεις τοῦ δημιουργηθέντος κόσμου, καθ' ὅσον ὁ θεὸς φανεροῦται ἐν τοῖς οὖσι· διὰ τῶν θεοφανείων ἐπομένως ὀρίζεται κατ' αὐτὸν ἡ τοῦ θεοῦ γνῶσις· διὰ τῆς θείας χάριτος ὑψοῦται τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ θεοῦ ἐποπτείαν· διὰ τῶν θεοφανείων ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς αἰδίου ἀληθείας.

Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐπέκεινα οὐσίας, τόπου καὶ χρόνου, ἄποιος, ὑπὲρ τὴν κίνησιν, ἀκίνητος, ἀπαθής, ὑπὲρ τὸ πάσχειν.

Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐπέκεινα πάντων, ἄμορφος ὣν ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν μορφῶν, καὶ ὡς τοιοῦτος καλεῖται μηδέν.

Ὁ θεὸς γινώσκει τὸ ὅτι μόνον, διότι, εἰ τὸ τί ἐγίνωσκε, θὰ ἦτο φθαρτός· ὡς ὑπερῶν εἶναι ἀπλοῦς καὶ τοιοῦτος ὣν ἐστὶν ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων.

Οἱ θεολόγοι γνωρίσαντες, ὅτι ἔστι θεὸς, ὅτι ἔστι σοφὸς καὶ ζῶν, ἐγνώρισαν τὸν θεὸν τρισυπόστατον, διότι λέγοντες τὸ ὄν ἐνοοῦσι τὸν πατέρα, σοφίαν τὸν υἱὸν καὶ ζωὴν τὸ ἅγιον πνεῦμα (de div. nat. I, 1, 13)· ὁ πατὴρ δημιουργεῖ, ὁ υἱὸς ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τακτοποιεῖ.

2) Ἡ δευτέρα φύσις (ἡ δημιουργοῦσα καὶ δημιουργουμένη) περιλαμβάνει τὰς πρώτας ἀρχάς, τὰ πρώτα αἷτια, ἃ ὁ Ἐριγένης ὀνομάζει πρωτότυπα, προορίσματα, θεῖα θελήματα. Ταῦτα ὑπὸ τοῦ θεοῦ θεμελιοῦνται ἐν τῷ θείῳ λόγῳ καὶ εἰσιν αὐτὸς ὁ θεῖος λόγος.

Ταῦτα τὰ πρώτα αἷτια ὁ θεὸς δὲν δημιουργεῖ ἔκ τινος ὕλης,

διότι τὰ ἐν τῷ θεῷ εἰσιν αὐτός ὁ θεός· ἐκ τοῦ μηδενὸς πάντα ἐποίησε σημαίνει ἐξ ἑαυτοῦ· διότι τὸ μηδὲν ἐστὶν ἡ ἀκατάληπτος φύσις, ἡ ὑπὲρ πάντα, αὐτός ὁ θεός· ἄρα ὁ θεός ἐν τοῖς πρώτοις αἰτίοις δημιουργεῖ ἑαυτὸν, τουτέστιν ἐν ταῖς θεοφανείαις ἄρχεται ἡ ἐμφάνις, ἡ φανέρωσις αὐτοῦ. Ὁ θεός καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἀβάτου φωτὸς εἰς τὰ πρῶτα αἶτια, τουτέστιν ὧν μηδὲν ὀρίζει ἑαυτὸν ὡς ἰδανικὸν κόσμον, τουτέστι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἀορίστου εἰς ὀριστικότητα· ὁ ἰδανικὸς κόσμος ἐστὶν αὐτός ὁ θεός ὀρισθείς. Τὸ μηδὲν, ἐξ οὗ ὁ κόσμος, εἶναι αὐτός ὁ θεός, εἶναι ἡ ὕλη, τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων· ἡ δ' ἐνέργεια, δι' ἧς ἑαυτὸν δημιουργεῖ, ἐστὶ τὸ νοεῖν· τὸ νοεῖν καὶ ποιεῖν ἐστὶ ταῦτόν, διότι ἐνεργεῖ, νοεῖ, καὶ διότι νοεῖ ἐνεργεῖ.

3) Πῶς ὅμως ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου παράγεται ὁ ὁρατός ;

Τὸ ζήτημα τοῦτο φέρει εἰς τὴν τρίτην φύσιν, τὴν δημιουργουμένην καὶ μὴ δημιουργοῦσαν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ καθόλου πρὸς τὸ ἴδιον.

Ὁ Ἐριγένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι προῖον τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ ἡ καθόλου οὐσία, ἣτις γίνεται πολλαὶ οὐσίαι, αἵτινες ἐν τῷ κόσμῳ οὔσαι παράγουσι τὰ γένη, τὰ εἶδη τῶν ὄντων καὶ τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν ὁ ὁρατὸς κόσμος συνίσταται.

Ἡ οὐσία, εἰ καὶ διαιρεῖται, μένει ἀδιαίρετος καὶ μία· ὥστε συγχρόνως εἶναι ἓν καὶ πολλά· ἐκάστη οὐσία καθὸ οὐσιώδους μορφῆς ἐστὶ μία ἐν ἅπασιν τοῖς ἀτόμοις, οἷς ὑπάρχει· αὕτη ἐστὶν ὅλη ἐν πᾶσι καὶ ἐν ἐκάστῳ μένουσα ἐν ἑαυτῇ ἀμερής· διὸ καὶ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν φαινομένων καταστρέφεται ὅλως· ἡ διάλυσις ἐκάστου ἐστὶν ἐπάνοδος εἰς τὴν καθόλου οὐσίαν· ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ τὸ μὲν ἄτομόν ἐστὶ φθαρτόν, ἡ δ' οὐσία ἀφθαρτός· ἡ οὐσία ἐστὶ μόνιμος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀπλῆ· γινώσκωμεν ἐκ τῶν συμβεβηκότων, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ ἄτομον κατ' Ἐριγένην εἶναι φαινόμενον τοῦ καθόλου. Ἐκαστον σῶμα συνίσταται ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης· ἡ ὕλη ἐστὶν ἀόρατος καὶ ἀσώματος καὶ δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ τοῦ λόγου· ἡ ὕλη δεκτικὴ οὔσα ἀπασῶν

τῶν μορφῶν ἐστὶ μία τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν τῇ θείᾳ σοφίᾳ περιε-
χομένη ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ὕλη ὡς
τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν ἄσωμάτων ποιο-
τήτων· ἐκ ταύτης τῆς ὕλης μετὰ τῆς μορφῆς συνδεομένης πα-
ράγονται τὰ σωματικὰ ὄντα· ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦ
σώματος ὡς οὐσιώδης μορφή. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Ἐρι-
γένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἐκλαμβάνει τὸν κόσμον
φαινόμενον ἀπλοῦν καὶ τὰ ὄντα σκιὰς τοῦ ὄντως ὄντος. Καὶ τὸ
ζήτημα: ἐν τίνι σχέσει ἐστὶν ὁ πραγματικὸς κόσμος πρὸς τὸν
ἰδανικόν, ἥτοι ἡ τρίτη φύσις πρὸς τὴν δευτέραν, λύει ὁ Ἐριγέ-
νης ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν εἶναι δύο φύσεις οὐσιωδῶς διάφοροι,
ἀλλ' οὐσιωδῶς αἱ αὐταί· αἱ οὐσίαι ἐν τῷ θεῷ λόγῳ ἀχώριστοι
οὔσαι χωρίζονται ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ εἰς γένη καὶ εἶδη· ἄρα
ἡ δευτέρα καὶ τρίτη φύσις διακρίνονται ἀλλήλων ὑπὸ διάφορον
ἐποψίν, ἄλλως τε αὐταὶ καθ' αὐτάς, οὐσιωδῶς εἰσιν αἱ αὐταί.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐριγένης ἀνακολούθως παρα-
δέχεται ἀρχὴν τοῦ ὁρατοῦ κόσμου. Ὁ Ἐριγένης παράγει πάντα
ἐκ τοῦ μηδενός, δηλ. ἐκ τοῦ ὑπερόντος τὰ ὄντα, ἐκ τοῦ ὑπερ-
ζῶντος τὴν ζωὴν καὶ ἐκ τοῦ ὑπεργινώσκοντος τὰς γνωστικὰς
δυνάμεις, ἐνὶ λόγῳ ἐκ τοῦ ἀποθετικοῦ παράγει πάντα. Ὁ θεὸς
ἐστὶν ἡ πρώτη μονάς, ἐξ ἧς πάντα, αὐτὸς ἐν πᾶσιν ὢν ἐστὶν
ὑπὲρ αὐτά· ἡ δημιουργία ἐκ μηδενός ἐστὶ θεογονία, αὐτοφανέ-
ρως αὐτοῦ, ἐμφανιζομένου ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ὡς θεοφα-
νείαις αὐτοῦ. Διὰ τοῦ νοεῖν προέρχεται ἐν τῷ θεῷ ὁ θεῖος λό-
γος καὶ ἐν αὐτῷ ὁ ἰδανικὸς κόσμος· ὁ θεῖος νοῦς διήκει διὰ πάν-
των καὶ εἶναι τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν.

Καὶ ἐνταῦθα ἀναγνωρίζεται τὸ σύστημα τῆς νέας Πλατωνι-
κῆς φιλοσοφίας, καθ' ὃ πρῶτος ὁ θεός, μετ' αὐτὸν ὁ θεῖος νοῦς,
μετ' αὐτὸν ὁ θεῖος λόγος, καὶ ἐντεῦθεν γίνεται ἡ μετάβασις εἰς
τὴν ὕλην ὡς τὸ ἔσχατον ὄριον.

Ὁ Ἐριγένης ταυτίζει οὐσίαν τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον· τὸν
θεὸν θεωρεῖ πάντα ἐν πᾶσιν, τουτέστι τὸν θεὸν ὑποθέτει οὐσίαν
τῶν ὄντων, ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος, διότι καὶ τὰ τρία ἐν τῷ
θεῷ εἰσιν ἓν· ὁ θεός καὶ τὸ δημιούργημα δὲν εἶναι διάφορα,

ἀλλὰ τὰ αὐτά· ὁ θεὸς ποιῶν πάντα ποιεῖται ἐν παῶσιν· ὁ θεὸς ποιῶν πάντα καὶ πάντα γινόμενος ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὸν ἐπαναφέρων εἰς ἑαυτὸν πάντα· ὁ θεὸς ἐστὶ δημιουργὸς καὶ δημιουργημα ἐν ταύτῳ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου εἶναι πανθεϊστικὸν καὶ τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ ἐναντίον.

Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν ἀγγέλων θεωρίᾳ, ἔπεται Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ· οἱ ἄγγελοι ἴστανται περὶ τὸν θεόν, ἔχουσι σώματα διαφανῆ, οἱ δὲ πεσόντες ἀεροειδῆ.

Καὶ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν παρέλαβεν ἐκ τῶν νέων Πλατωνικῶν διακρίνων ἀνωτέραν γνωστικὴν δύναμιν καὶ κατωτέραν· τούτων δ' ἡ μὲν ἀνωτέρα διαιρεῖται εἰς νοῦν, λόγον καὶ διάνοιαν· ὁ νοῦς ἐστὶν ἡ ἐποπτικὴ δύναμις ἔχουσα τὸν θεὸν ἀντικείμενον· ὁ δὲ λόγος γινώσκει τὰ ἐν τῷ θεῷ πρῶτα αἷτια, τὴν δευτέραν φύσιν· ἡ δὲ διάνοια ἔχει ἀντικείμενον τὴν τρίτην φύσιν καὶ περιλαμβάνει τὰ ἐκτὸς αἰσθητήρια· διὰ τῆς αἰσθήσεως γινώσκομεν τὸν ὕλικὸν κόσμον, διὰ δὲ τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως τὸν νοητόν.

Ἡ ὁδὸς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεώς ἐστὶν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω· ἡ ὑπεραισθητὴ γνῶσις ἀπὸ τῆς πείρας ἀρχομένη παράγεται ἐξ αὐτῆς· ἡ διάνοια ἀπὸ τῆς ὕλικῆς αἰσθήσεως ἀφαιρεῖ τὰς ἐννοίας εἶδους καὶ γένους καὶ τὰς ἀφαιρέσεις ταύτας φέρει εἰς τὸ καθόλου γένος, τὴν οὐσίαν. Τὰς σχηματισθείσας ἐννοίας παραλαμβάνει ὁ λόγος ἐκ τῆς διανοίας, καὶ ἀπ' αὐτοῦ μεταβαίνει ἡ γνῶσις εἰς τὸν νοῦν, καὶ ὁ νοῦς ἀναφέρει εἰς τὸν θεόν· ἄρα ὁ νοῦς ἐστὶ τὸ κυρίως ὄργανον τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως καὶ ἄνευ αὐτοῦ οὔτε θεολογία θὰ ὑπῆρχεν οὔτε δεκτικότης πνευματικῶν δώρων. Κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας γνωστικὰς δυνάμεις, τὸν νοῦν, τὸν λόγον καὶ τὴν διάνοιαν, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀληθῆς τῆς θείας τριάδος εἰκὼν· ὁ νοῦς ἀντιστοιχεῖ τῷ πατρὶ, ὁ λόγος τῷ υἱῷ καὶ ἡ διάνοια τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἐριγένην γνωρίζει τὸ ὅτι οὐχὶ δὲ τὸ τί· ὁ ἄνθρωπός ἐστὶ θεία ἰδέα.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε σῶμα πνευματικόν, ὡς οἱ ἄγγελοι·

ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία πνευματικὴ, ἀόρατος καὶ ἀσώματος, καὶ ἀρχὴ τῆς ζωῆς οὕσα δημιουργεῖ τὸ σῶμα αὐτῆς· ἡ ψυχὴ ἔχει καὶ δύνάμιν χωριστὴν τῶν σωματικῶν ὀργάνων· ἡ δύναμις αὕτη διαιρεῖται εἰς νοῦν, λόγον καὶ διάνοιαν. Ἡ ψυχὴ μία οὕσα φαίνεται πολλὰ, οἷον νοῦς περὶ τὸν θεὸν στρεφομένη, λόγος τὰ αἴτια τῶν ὄντων θεωροῦσα, διάνοια τὰς μορφὰς τῶν ὁρατῶν ὄντων βλέπουσα, ζωτικὴ δύναμις τὸ σῶμα ζωογονοῦσα.

Ἡ ὅλη ψυχὴ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς. Τῇ ψυχῇ ὑπάρχει βούλησις, καὶ ἐπειδὴ βούλησις καὶ ἐλευθερία· ἡ ἀνθρωπίνη ὅμως ἐλευθερία περιλαμβάνει καὶ τὴν εἰς τὸ κακὸν ἐλευθερίαν· ἄρα τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, διότι τὸ ἀγαθὸν δὲν δύναται νὰ ᾔῃ αἴτιον τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐλευθέρα βούλησις· ἐὰν τὸ κακὸν ὑπῆρχε φύσει, ἔπρεπε νὰ ᾔῃ ἀναγκαῖον, νὰ ᾔῃ ὄν, οὐχὶ ὅμως στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, διαφθορά· τὸ κακὸν ὥς μὴ ὄν ζητεῖ πάντα νὰ καταστήσῃ μὴ ὄντα.

Ὁ Ἐριγένης ἐπόμενος τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς λέγει, ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν εἶναι ἡ αἰτία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς τελείας καταστάσεως ἔπεσεν εἰς τὴν ἀτελεῖαν, τὴν νῦν.

Κατὰ τὸν Ἐριγένην ὁ θεὸς ἐπλάσε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον τοῖς ἀγγέλοις ὅμοιον, ἔχοντα σῶμα οὐχὶ ὑλικόν, ἀλλὰ πνευματικόν· ὁ ἄνθρωπος εἶχε τελείαν γνῶσιν, δύνάμιν κτλ.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἡμάρτησε τραπεῖς ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ εὐμετάβλητα ἀγαθὰ, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπεσεν ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς του καταστάσεως καὶ περιεδύθη μετὰ τοῦ ὑλικοῦ σώματος· ὁ ἄνθρωπος ἐξώσθη τοῦ παραδείσου, τουτέστι τῆς ἐνότητος τῶν πρώτων αἰτίων, καὶ διαιρεθεὶς ἀπώλεσε τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ἄγνοιαν, ἣν νῦν θρηνοῦμεν. Ἔνεκα τῆς πτώσεως ἤρξατο καὶ ὁ κτηνώδης βίος, αἱ ὑλικαὶ ἐπιθυμίαι, ἡ διαφορὰ τοῦ γένους· διὰ τῆς σαρκικῆς μεταδόσεως μεταδίδοται ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς πάντας· διότι ἐν τῷ πρώτῳ πάντες δημιουργηθέντες πάντες ἐν αὐτῷ ἡμάρ-

τησαν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πτώσει τοῦ ἀνθρώπου διέμεινεν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ.

Ὁ Ἐριγένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἰσχυρίζεται τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν γένεσιν τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ὡς συνέπειαν τῆς πτώσεως.

Ὁ Ἐριγένης κάμνει λόγον περὶ τῆς τετάρτης φύσεως. Ὁ σκοπὸς τῆς πτώσεως ἦτο, ὅπως ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς τιμωρίας βελτιωθῇ, καὶ ἐκπληρώσας τὴν θεϊαν βούλησιν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν, ἣν διὰ τῆς πρώτης ἁμαρτίας ἀπώλεσεν (de div. nat. I, 2, 12). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ νὰ καθαρισθῇ, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν· ἐπομένως ὁ καθαρμὸς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐξώσεως ἐκ τοῦ παραδείσου, ἐπομένως ἡ κάθοδος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν νῦν κατάστασιν ἦτο ὁρος τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς ἀγιότητος (de div. nat. I, 5, 2). Ὁ Χριστὸς ἦν θεὸς τε ἅμα καὶ ἄνθρωπος ἐν ἐνὶ προσώπῳ· ὁ θεῖος λόγος παρέλαβε τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην φύσιν, ἵνα λυτρώσῃ καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτήν· μόνον τὴν ἁμαρτίαν δὲν παρέλαβεν· ὁ Χριστὸς ἀνέστη μετὰ σώματος πνευματικοῦ ὡς θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐνταύτῳ· ἐν τῷ Χριστῷ ἐπανῆλθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ ἐτελειοποιήθη, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπανῆλθον ἅπαντα τὰ ὄντα εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐτελειοποιήθησαν. Ἡ ἔνωσις ὁμῶς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ θεοῦ δὲν ἀναιρεῖ τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὄντων, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἐριγένης. Ἡ δὲ ἐπάνοδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὄντων ἄρχεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ σώματος· τὸ ὑλικὸν σῶμα θέλει ἀναστηθῇ ὡς πνευματικόν· μετὰ τοῦ ὑλικοῦ συγκαταστρέφεται καὶ τὸ κακόν· τὸ κακὸν δὲν εἶναι ἀτίδιον· ἐπίσης ἐκλείπουσιν καὶ ὅσα προῆλθον μετὰ τοῦ ὑλικοῦ, οἷον διαφορὰ γένους, διαφορὰ γῆς καὶ παραδείσου, τὸ ὑλικὸν θέλει συγχωνευθῇ εἰς τὸ ἰδανικόν, ὥστε ἡ ὅλη φύσις ἔσται ἰδανικὴ· ἡ ἰδανικὴ κτίσις μεταβαίνει εἰς τὸν θεόν· ὁ θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου δὲν δύναται ἡ ἀτομικότης νὰ τηρηθῇ, οὐδὲ ἡ χριστιανικὴ θεωρία περὶ ποινῆς συνδυάζεται μετὰ τῆς τοῦ Ἐριγένου· διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενος ὁ Ἐριγένης

νά συνδιαλλάξῃ ἀμφοτέρας τὰς θεωρίας διακρίνει μεταξὺ ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ἰσχυρίζομενος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν μολύνεται διὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ διὰ τοῦτο ἐπανέρχεται εἰς τὸν θεῖον λόγον· ἡ ὅλη ἀνθρωπίνη φύσις κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπανέρχεται εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν της, εἰς τὸν παράδεισον· ἐκεῖ διαφορὰ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δὲν ὑπάρχει· ἄλλως ὅμως ἔχει περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως· αὕτη τελεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν μόνην ἀφορᾷ ἡ ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία· οἱ ζητοῦντες βουλήσει ἀγαθῇ τὸν θεὸν ἐπανέρχονται εἰς αὐτὸν, γίνονται θεῖοι, οἱ δὲ μὴ βουλόμενοι ἐν τῷ νῦν βίω τὸν θεὸν νὰ ὑπηρετήσωσι κωλύονται τῶν μεγίστων τοῦ θεοῦ δώρων· δὲν θὰ τιμωρηθῇ ἡ φύσις αὐτῶν, ἀλλ' ἡ βούλησις των, καὶ μάλιστα ἡ κακὴ ἀπόλλυσι τὴν ἐπιζητούμενην μακαριότητα, ἣν δὲν δύναται ν' ἀποκτήσῃ· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ ποινή.

Κατὰ τὸν Ἐριγένην τὸ κακὸν καὶ ἡ ποινή εἰσι μέσα συντελεστικά τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς.

Ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Ἐριγένου θεωρίᾳ ὑπάρχει ἀντίφασις, διότι, ἐὰν ὁ θεὸς ᾗναι τὸ ἀπόλυτον ὄν, ἐὰν πάντα ἐν τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἐν πᾶσι, φανερόν εἶναι, ὅτι ἔστι μία καὶ μόνη οὐσία, μία καὶ μόνη αἰτία, μία καὶ μόνη βούλησις· καὶ εἰ μία ἡ βούλησις, αὕτη πρέπει νὰ ᾗναι ἀγαθὴ, καὶ εἰ ἀγαθὴ, πρέπει ἀγαθὰ νὰ ᾗναι καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς.

Ὅτι ὅμως οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως οὔτε ἡ ἔννοια τῆς ἡθικῆς νὰ στηριχθῶσι δύνανται, εἶναι φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων.

Τὸ σύστημα τοῦτο οὐδὲν ἔχει ἴδιον, ἀλλὰ πάντα ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας παρέλαβεν. Ὁ Ἐριγένης συλλέξας ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας διάφορα ἐσχημάτισε τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὃ μόνον περὶ δημιουργίας καὶ τριάδος συμφωνεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα βάσιν λαβὼν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν κατέστη πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἀσυμβίβαστον.

3) Τὴν θεωρίαν Ἰωάννου τοῦ Ἐριγένου ὑποθέτουσαν τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐξ ἀντικειμένου πραγματικὰς, τὸ καθόλου ὡς τὸ ἀληθές καὶ ὡς τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἰδίοις οὖσιν

ὡς ἴδιόν ἐμφανιζόμενον, κατεπολέμησεν ἡ ἀντίθετος θεωρία ἰσχυριζομένη, ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι οὐσία, τὸ δὲ γένος καὶ εἶδος κατηγοροῦνται κατ' αὐτῆς. Ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη ὀνομαστικὴ κατ' ἀντίθεσιν τῆς πραγματικῆς καὶ προεκάλεσε τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν τὸ καθόλου εἶναι ἡ ἀληθὴς οὐσία· ἡ ἀμφιβολία αὕτη ἔφερεν εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι τὰ γένη πρέπει νὰ ἐκληθῶσιν ὡς ὀνόματα μόνον· ἂν τὰ γένη καὶ εἶδη, καθόλου καλούμενα, ἔχουσιν ὑπαρξιν οὐσιώδη ἢ εἰσὶν ἐν τῷ νῶ ἡμῶν μόνον ; καὶ ἂν ὑπάρχουσιν οὐσιωδῶς εἶναι σώματα ἢ ἀσώματα, ἂν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἢ χωρὶς αὐτῶν ;

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν πραγματικῶν καὶ ὀνομαστικῶν, ὃ ὁ μέσος αἰὼν προήγαγεν (1).

Ἡ θεωρία, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης τῷ Πλάτῳ ἀποδίδει, ὅτι τὰ καθόλου χωριστὰ τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων ἔχουσιν ἀνεξάρτητον ὑπαρξιν καὶ πρότερα αὐτῶν εἰσὶν, εἶναι ὁ αὐστηρὸς πραγματισμὸς τυπωθεὶς εἰς τὸ τὰ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων (*universalia ante rem*). Ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρία, ὅτι τὰ καθόλου ἔχουσι μὲν πραγματικὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις, εἶναι ὁ μέτριος πραγματισμὸς τυπωθεὶς εἰς τὸ τὰ καθόλου ἐν τοῖς οὐσιν (*universalia in re*). Ὁ δ' ὀνοματισμὸς εἶναι ἡ θεωρία ἡ ἰσχυριζομένη, ὅτι μόνον τὰ ἄτομα ἔχουσι πραγματικὴν ὑπαρξιν, τὰ δὲ γένη καὶ εἶδη εἶναι ὑποκειμενικὰ μόνον ἀντιλήψεις τοῦ ὁμοίου, αἱ δι' ὁμοίας ἐννοίας ἐπιτελοῦνται, δι' ἧς ἐννοοῦμεν τὰ ὁμοιοειδῆ ἀντικείμενα, καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, δι' οὗ σημειοῦμεν δι' ἑλλειψιν κυρίων ὀνομάτων τὰ ὁμοιοειδῆ ἀντικείμενα ὁμοῦ.

Ὁ ὀνοματισμὸς ὁ ἐνισχύων τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς ἐννοίας ὀνομάζεται ὀνοματισμὸς εἰς εὐρυτέραν σημασίαν, ὁ δ' ἐνισχύων τὴν ταυτότητα τοῦ ὀνόματος καλεῖται ὀνοματισμὸς εἰς στενωτέραν σημασίαν· ὁ δὲ τύπος τοῦ ὀνοματισμοῦ ἐστὶ (*post rem*), μετὰ τὰ ὄντα (τὰ καθόλου). Αἱ τάσεις αὗται ὁμοῦ ἀπαντῶνται ἐν τῷ ἐννάτῳ καὶ δεκάτῳ αἰῶνι μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνεπτυγ

(1) Über den Realismus und Nominalismus im Mittelalter πραγματεύονται Iac. Thomasius 1683—86 Christ. Meiners, Baumgarten-Crusius 1821. F. Exner, 1842. H. O. Köhler 1852..

μέναι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπαντῶνται ὀλίγαι τινὲς μόνον ἀναμνήσεις περὶ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς δεικνύει ἡ τοῦ Γυντσίου πρὸς τοὺς ἐν Ῥειχenaυτά μοναχοὺς, ἃν ἦτο βέλτιον αὐτοῖς τὸν Ἀριστοτέλη νὰ πιστεύωσι τὰς κοινὰς ἐννοίας ἀρνούμενον ὡς πραγματικὰς, ἢ τὸν Πλάτωνα αὐτὰς παραδεχόμενον πραγματικὰς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τῖς Μάννος ἢ Νάννος συνέγραψεν ἐρμηνείας εἰς τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, καὶ εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ, κόσμου καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Περὶ δὲ τὸν δέκατον δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα ὀλίγα μόνον τοῦ Πλάτωνος (ὁ Τίμαιος) ἐγινώσκοντο, πολλὰ δὲ τῶν λογικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καὶ ὁ Γέρβερτος μοναχὸς τὸ πρότερον ἔπειτα δὲ Πάπας Σίλβεστρος δεύτερος τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν σπουδάσας ὑπὸ τῶν Ἀράδων ἐμόρφωσε τὸν Φύλβερτον καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἑρρίκος ἐξ Αὐξερρίας παρέλαβε τὴν ἐπὶ τὸ καθόλου ὁδὸν τοῦ νοεῖν ἀπὸ τοῦ ἰδίου, τοῦ συγκεκριμένου· διότι ἐθεώρει τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ νοεῖν τὴν ἔνωσιν τῶν ἀτόμων εἰς εἶδους ἐννοίας, τὸ δεύτερον τὴν ἔνωσιν τῶν εἰδῶν εἰς ἐννοίας γενῶν, ἕως οὗ ἡ ἄνοδος λήξει μετὰ τῆς γενικωτάτης ἐννοίας, τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας· αὕτη ὅμως εἶναι ὄνομα μόνον καὶ ἐπομένως ἡ ἔνωσις ὅλων τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀπλῶς ἰδανικὴ. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Ῥεμίγιος ἐξ Αὐξερρίας ἐδείκνυε μείζονα τάσιν εἰς τὴν πραγματικὴν θεωρίαν.

Ἐπειδὴ δ' ὑπερασπιστῆς τοῦ ὀνοματισμοῦ ἀναφαίνεται Ἰωάννης τις πρὸ τοῦ Ῥοσκελλίνου, περὶ τῆς θεωρίας τοῦ ὁποίου λάμβάνομεν γνῶσιν ἐκ τοῦ Ἀνσέλμου, Ἀβαιλάρδου καὶ τοῦ Ἰωάννου Σαλισβουρῆ, δέον ὁ Ῥοσκελλῖνος νὰ θεωρῇται ἀρχηγὸς τῆς ὀνοματικῆς θεωρίας (1).

---

(1) Bulaci hist. univers. Paris I, 443. Ὁ I. A. Σμέλλερος ἐδημοσίευσεν ἐν ταῖς πραγματείαις τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν (V, 3, σ. 189 καὶ ἐφ.) ἐπιστολὴν τοῦ Ῥοσκελλίνου. I. Mart. Chladenius (de vita et haeresi Roscellini 1756 καὶ Bhuchitté le rationalisme chrétien à la fin du onzième siècle, Paris 1842,

Ὁ Ἀνσέλμος κατηγορεῖ τὸν Ῥοσκελλῖνον, ὅτι τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐθεώρει ἀπλᾶ ὀνόματα (*flatus vocis*), καὶ ἤρνεϊτο τὸ πραγματικὸν αὐτῶν.

Ὁ Ῥοσκελλῖνος ἐφαρμόσας τὴν ὀνομαστικὴν θεωρίαν εἰς τὴν τριάδα ἐθεώρει τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν ἀντιφατικὴν· διότι, ἔλεγεν, εἰ τὰ τρία πρόσωπα εἶναι ἐν ὄν, πρέπει, ὅσα ὑπάρχουσι τῷ ἐνί, νὰ ὑπάρχωσι καὶ τοῖς τρισίν· εἰ δέ τι ἴδιον ὑπάρχει τῷ ἐνί, ἔπεται, ὅτι τὰ τρία πρόσωπά εἰσι διάφορα καὶ οὐχὶ ἐν.

Κατὰ τὸ δόγμα τὸ δεύτερον πρόσωπον ἐγένετο ἄνθρωπος· ἐὰν δὲ τὰ τρία πρόσωπα ᾔναι ἐν ὄν, ἔπρεπε καὶ τὸ πρῶτον νὰ γείνη ἄνθρωπος καὶ τὸ τρίτον.

Ἐὰν δέ τις πάλιν ἐπεχείρει τὴν ἐνότητα τοῦ θεοῦ νὰ ὑπερασπίσῃ, ἢ τριάς θὰ ἀπώλετο· εἰ δ' ὑπεράσπιζε τὴν τριάδα, θὰ ἀπώλετο ἡ ἐνότης· ὑπολαβὼν δὲ τὰ τρία πρόσωπα ὡς τρεῖς οὐσίας, ὑπέλαβεν ὡς τρεῖς θεοὺς, ταῦτα δ' εἰσὶ μόνον δυνάμει καὶ βουλήσει ἐν.

Καὶ ὁ Ἀβαιλάρδος τὰ αὐτὰ ἀναφέρει περὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς τοῦ Ῥοσκελλῖνου περὶ τριάδος θεωρίας, δι' ἣν οὗτος προσεκλήθη ἐν ἔτει 1092 ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῆς τινος συνόδου ἐν Σοῖσῳνι καὶ ἡναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτήν. Ἐπειτα δὲ διεμαρτυρήθη καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλλίαν πανταχοῦ ὑπὸ τοῦ κλήρου καταδιωκόμενος.

Ἐκ τῆς τοῦ Πορφυρίου εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσαγωγῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ εἰσὶν ὀνόματα ἀπλᾶ οὐδεμίαν ἔχουσαι πραγματικὴν ὑπαρξιν· πραγματικὸν δ' ἔστι μόνον τὸ καθ' ἕκαστον.

Ἐὰν λ. χ. πολλοὶ ἄνθρωποι παρασταθῶσιν ἡμῖν ὡς ἄτομα, ταῦτα συμφωνοῦσι μόνον κατ' ἐννοιαν· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐννοίας δὲν παρίστανται ἡμῖν ὡς εἷς ἄνθρωπος καὶ πραγματικῶς· οὕτω καὶ ὅταν ἡμῖν παριστῶνται τρία πρόσωπα διάφορα ὡς ἐν (δηλ. ὁ θεός), δὲν ἔπεται, ὅτι τὰ τρία ταῦτά εἰσιν ἐν ὄν· διὰ τῶν ἐννοιῶν διακρίνεται τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου, ὡς χρῶμα καὶ ἵππος, δὲν εἶναι ὅμως καὶ πραγματικῶς κεχωρισμένα, ἀλλὰ ἀφηρημένα.

Τὸν πραγματισμὸν ὑπεστήριξε καὶ ὁ Γάλλος Βιλχέλμος Σαμπώξιος (Champeaux) ὑποθέτων τὸ γένος οὐσιωδῶς ἐν ἐκάστω ἀτόμῳ ἐνυπάρχον. Οὗτος ἐν ἔτει 1070 γεννηθεὶς καὶ ἐν ἔτει 1121 ἀποθανὼν ἰσχυρίζετο, ὡς ὁ Ἑριγένης, τὸ πραγματικὸν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καὶ ἀπεφνήνατο τὸ ἄτομον φαινόμενον τοῦ καθόλου. Τὰ εἶδη ὑπελάμβανεν ὡς συμβεβηκότα τοῦ γένους.

Ὁ δ' Ἰωάννης Σαλισβουρῆς δὲν ἐθεώρει οὐσίαν τὸ ἴδιον, διότι τὰ καθ' ἑκάστῃ εἰσιν ἐν ἀπαύστῳ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς. Τὸ ἀληθές ὃν ἐστὶν ἀμετάβλητον, καίτοι αὐτὰ εἰσι τὰ γένη καὶ εἶδη τῶν ὄντων. Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Ἑριγένου.

Ἐὰν τὸ καθόλου δὲν ᾔτο πραγματικόν, θὰ εἶχε δίκαιον ὁ ὀνοματισμὸς αὐτὸ τοῦτο ἰσχυρίζομενος. Ἐὰν τὸ ἴδιον δὲν ᾔτο πραγματικόν, θὰ εἶχε δίκαιον ὁ πραγματισμὸς· ἐὰν δὲ τὰ καθόλου πραγματικά ᾔσαν ἐν τοῖς οὐσι, ἐὰν ὁ νοῦς δὲν κινῆται αὐθαίρετως ἔχων βάσιν τὸ ἀντικειμενικόν, θὰ προέκυπτε συνδιάλλαξις, καὶ ἐπομένως μέτριός τις πραγματισμὸς, ὃς σχηματισθεὶς ἐν τοῖς χριστιανικοῖς σχολείοις εἰς τὸ μετέπειτα ἐπεκράτησεν.

Ὁ δὲ Βερεγγάριος μαθητὴς τοῦ Φυλβέρτου διεκρίθη ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ λόγους φιλοσοφικοὺς καὶ διαλεκτικοὺς ἐν ταῖς πραγματείαις αὐτοῦ μετεχειρίζτο (Lessings Berengarius σ. 163).

Ὁ δὲ Λάφραγκος ἀντίπαλος τοῦ Βερεγγαρίου ἐν Πχταβίῳ τῷ 1005 γεννηθεὶς καὶ σπουδάσας τὰ νομικά καὶ τὴν διαλεκτικὴν πολλοὺς διασήμεους ἄνδρας ἐμόρφωσεν. Ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου διαφωνία δεικνύει ὅτι εἶχε τυφλὴν πίστιν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας· τὴν δὲ διαλεκτικὴν μετεχειρίζετο πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δογμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰλδέβερτος Λαβαρδῆνος μαθητὴς Βερεγγαρίου γεννηθεὶς τῷ 1057 καὶ ἀποθανὼν 1132 ᾔτο πολυμαθέστατος· συνέγραψε καὶ θεολογικὴν πραγματείαν καὶ ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Καὶ οὗτος ἐντὸς τῶν ἐξηγήσεων τῶν πατέρων περιοριζόμενος λαμβάνει τοὺς λόγους ἐκ τοῦ Λύγουστίνου, τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους· τὴν πίστιν θεωρεῖ μέτρον πάντων· ἡ πίστις ἐστὶν ὑπὲρ τὴν δόξαν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὑπὲρ τὴν πίστιν, διότι πιστεύο-

μεν, ἵνα εἰς τὴν γνῶσιν ἔλθωμεν (Hildeberti tract. theol. c. 1). Ἐδόξαζε δ' ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ ἀποκάλυψις συμβάλλεται εἰς ὑποστήριξιν τῆς τοῦ λόγου γνώσεως, διότι ὁ λόγος ἄνευ τῆς ἀποκαλύψεως θὰ ἦτο ἀνεπαρκής· ἡ δὲ θεία ἀποκάλυψις κατὰ δύο τρόπους γίνεται ἢ δι' ἐσωτερικῆς ἐμπνεύσεως ἢ δι' ἐξωτερικῆς διδασκαλίας (Hild. tract. theol. c. 2).

Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐκ τῆς τάξεως τοῦ ὁρατοῦ κόσμου τὴν θείαν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα. Ὅτι δ' εἶναι ὁ θεὸς εἷς, καὶ τοῦτο γινώσκει ὁ λόγος· διότι εἰ ἦσαν δύο, ὁ εἷς θὰ ἦτο ἀτελέστερος καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἦτο θεός. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ζητεῖ ὁ Ἰλδέβερτος νὰ συνδέσῃ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν.

Ἡ δὲ ἠθικὴ φιλοσοφία εἶναι δοκίμιον μᾶλλον πρὸς ἔκθεσιν τῶν καθηκόντων.

4) ΑΝΣΕΛΜΟΣ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀόστῃ τοῦ Πιεμοντίου τῷ 1033 ὑπὸ Γονδούλφου καὶ Ἑρμανβέργης, γυναικὸς ἠθικῆς. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς ἀπῆλθεν εἰς Γαλλίαν, ὅπου ἤκουσε τοῦ Λαφράγκου, τῷ δὲ 1063 ἐγένετο προϊστάμενος καὶ τῷ 1078 ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Βεκίου. Τῷ δὲ 1093 ἀφίκετο εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας· τῷ δὲ 1109 ἀπεβίωσεν. (1)

Ὁ Ἀνσέλμος ζητῶν τὴν φιλοσοφίαν νὰ συνδέσῃ μετὰ τῆς

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα τοῦ Ἀνσέλμου εἰσὶ τὰ ἐξῆς: τὸ Monologium, cur Deus homo, de veritate, de libertate arbitrii, de Grammatico καὶ τὸ Proslogium.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν zū Nürnberg 1491· zū Paris 1544· zū Köln 1573 καὶ 1612· zū Paris 1675, 1721, 1744 καὶ 1852. Τὸ σύγγραμμα: cur Deus homo? ἐξέδωκεν ὁ Hugo Læmmer 1857. Τὸ Monologium et Proslogium Carl Haas 1863. Τὸν βίον τοῦ Ἀνσέλμου συνέγραψε Ἐάδμερος μοναχός.

Περὶ Ἀνσέλμου ἐπραγματεύθησαν ὁ Möhler 1827. Charles Rémusat 1854. C. Schwarz 1841 καὶ Baur in seiner Geschichte der Versöhnungslehre καὶ ἄλλοι.

θρησκείας ισχυρίζεται, ὅτι ἡ πίστις προηγεῖται τῆς γνώσεως, ὅτι αὕτη εἶναι ὁρος αὐτῆς (*credo ut intelligam*). διότι ἡ γνώσις ἄνευ τῆς πίστεως δὲν δύναται νὰ κτηθῇ· διότι πρῶτον πρέπει νὰ γνωρίσῃ τις ὅτι ἔστι τι καὶ ἔπειτα νὰ ζητήσῃ τί καὶ διὰ τί ἐστίν. Ὁ Ἀνσέλμος ζητῶν νὰ θεμελιώσῃ τὴν γνώσιν ἐπὶ τῆς πίστεως ἔλεγεν, ὅτι ὁ μὴ πιστεύων δὲν μανθάνει, ὁ δὲ μὴ μανθάνων δὲν ἐννοεῖ· ὥστε ὁ Ἀνσέλμος ἐζήτει παντελεῖ τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν θεολογίαν ὑποταγὴν. Ὁ Ἀνσέλμος ὁμῶς δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἄνευ πίστεως καὶ ἀποκαλύψεως δὲν δύναται νὰ λάβῃ γνώσιν ἀνωτέραν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνευ τούτων δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὰς ιδιότητες τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο ὁ ἀρνούμενος τὸν θεὸν ἀναιρεῖται διὰ τοῦ ἰδίου λόγου αὐτοῦ. Τὴν πίστιν ὁμῶς δὲν συγχωνεύει ἐν τῇ γνώσει, ἀλλὰ τηρεῖ ὡς βάσιν πάσης γνώσεως· ὑποθέσας δὲ, ὅτι ἡ πίστις πρέπει διὰ τοῦ λόγου νὰ ἐπιβεβαιωθῇ, κατέστησε τὴν θρησκείαν ἐπιστήμην.

Ἡ περὶ γνώσεως θεωρία αὐτοῦ εἶναι πραγματική, οὐχὶ ὁμῶς ὡς ἡ τοῦ Ἐριγένου εἰς ὑπερβολὴν πραγματική. Ὁ Ἀνσέλμος κατακρίνει τοὺς διαλεκτικούς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὰ καθόλου ὀνόματα ἀπλᾶ, καὶ ζητεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ νὰ ἀποδείξῃ λογικῶς. Ἡ περὶ τούτου ἀπόδειξις ὑποθέτει πολλὰ ὄντα, ὧν οἱ ἄνθρωποι ὀρέγονται ὑπολαμβάνοντες ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ εἰσι μᾶλλον ἢ ἥττον ἀγαθὰ, πρέπει νὰ ᾖναι ἀγαθὰ διὰ τινος τουτέστι τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ· ἄρα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ἀπόλυτον ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, καὶ τοῦτο τὸ μέγιστον ἀγαθόν ἐστὶν ὁ θεός· οὕτως ἐστὶ καὶ μέγιστον μέγα, ὃ αὐθὶς ἐστὶν ὁ θεός.

Ὁ Ἀνσέλμος τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ ἀποδεικνύει ἐκ τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως, διότι πάντα τὰ ὄντα πρέπει νὰ ὑπάρχωσι διὰ τινος, διότι οὐδὲν ὑπὸ μηδενὸς γίνεται. Ἐκεῖνο δὲ τὸ τί, δι' οὗ τὰ ὄντα εἰσὶ, δύναται νὰ ᾖναι ἐν ἡ πολλὰ. Τὰ πολλὰ αὐθὶς ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν ὄν, δι' οὗ εἰσι. Τοῦτο τὸ ἐν ὄν εἶναι ἡ μία αἰτία, εἰς ἣν τὰ πολλὰ ἀναφέρονται· ἄρα ἐστὶ τι μέγιστον, τελειότατον, ὑπὲρ πάντα, καὶ τοῦτό ἐστὶν ὁ θεός.

Ἐν τοῖς οὖσιν εἰσι βαθμοὶ τινες ἀγαθότητος καὶ τελειότητος. Ἐπειδὴ ἡ σειρά τῶν βαθμίδων δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἀπειρος, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὑπερτάτη τις φύσις (οὐσία), καὶ ἐπομένως μία. Τοῦτο τὸ ἐν πρέπει νὰ ᾔηται ὑπὲρ πάντα, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός. Αἱ ἀποδείξεις αὗται συμπεραίνουσιν ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ εἰς τὸ αἷτιον. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἀποδείξεις αὗται δὲν ἐφαίνοντο τῷ Ἀνσέλμῳ ἱκαναί, ἐζήτει νὰ εὔρῃ ἀπόδειξιν ἐπαρκῆ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως· καὶ μετὰ μακρὰν σκέψιν εὔρε τοιαύτην τινὰ ἀπόδειξιν, τὴν ὄντολογικὴν, ἧς ἡ εὔρεσις αὐτὸν ἐνδοξον κατέστησεν. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ. Ἐὰν τὸν θεὸν νοήσωμεν, λέγει ὁ Ἀνσέλμος, νοοῦμεν ὡς τὸ ὑψιστον ὄν, ὑπὲρ δ' οὐδὲν ἀνώτερον δύναται πλέον νὰ νοηθῇ. Ὁ θεὸς λέγει, εἶναι τὸ ὑψιστον ὄν, καὶ ὁ μωρὸς ὁ λαλῶν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι θεός, ἔχει τὴν ιδέαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ ὄν δὲν δύναται νὰ ᾔηται μόνον ἐν τῷ νῷ, διότι δύναται ὑπὲρ αὐτὸ νὰ νοηθῇ ἑτερον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ πραγματικῶς· καὶ τοῦτο τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον εἶναι ἀνώτερον τοῦ ἐν τῷ νῷ ὄντος· ἄρα τὸ ὄν ὑπάρχει οὐ μόνον ἐν τῷ νῷ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ πραγματικῶς· καὶ τοῦτο ὑπάρχει τόσῳ ἀναγκαίως, ὅσῳ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς μὴ ὄν· καὶ τοῦτο, ὃ δὲν δυνάμεθα ὡς μὴ ὄν νὰ νοήσωμεν, ἐστὶν ὁ θεός. Ἡ ὑπαρξις δύναται διττῶς νὰ νοηθῇ, δηλαδὴ ἐν τῷ νῷ, ὡς ὁ ζωγράφος νοεῖ πρότερον, ὃ νὰ ζωγραφίσῃ βούλεται, δὲν ἐννοεῖ ὅμως ὅτι ὑπάρχει τὸ μήπω ζωγραφισθέν· ζωγραφίσας ὅμως νοεῖ ὅτι πραγματικῶς ὑπάρχει.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ ὡς τοῦ μεγίστου ὄντος συνδέεται ἀναγκαίως καὶ ἡ ὑπαρξις, διότι ἄλλως θὰ ἐννοεῖτο μεῖζον τοῦ μεγίστου, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις· καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀντίφασις, πρέπει τὸ μέγιστον νοούμενον νὰ νοῆται καὶ πραγματικῶς. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἡ ὑποθέτουσα τὸν θεὸν ὡς ὄν τῶν ὄντων καὶ ὡς τοιοῦτον ὅλας ἔχον τὰς τελειότητας, ὑποθέτει καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι, τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν ὑπαρξίν.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἀνσέλμου προσέβαλεν ὡς παραλογισμόν μοναχὸς τις Γαυνῖλος ἐκ τοῦ μοναστηρίου Μαρμουτιέρου

καὶ ἐπέτυχε τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀνσέλμου ἀποδείξας, ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας δὲν ἔπεται ἡ ὑπαρξίς· καίτοι ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὄν, ὑπὲρ δ' οὐδὲν ἀνώτερον δύναται νὰ νοηθῇ, ἔχει ἀναγκαίως ὅλας τὰς τελειότητας ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν, δὲν δυνάμεθα ἐκ τούτου μόνον, ὅτι αὐτὸ νοοῦμεν, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τοιοῦτον ὄν ὑπάρχει πραγματικῶς καὶ πηγάζει ἐν τῷ νῷ πραγματικῶς, ἐὰν ἡ ὑπαρξίς αὕτη δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὴ καὶ βεβαία· (Gaunilo libr. pro insipiente n. 5). εἰ τοῦτο, θὰ παρήγετο τὸ ὄν αὐτοῦ, ὡς τὸ ὄν παντὸς ὄντος ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ὁσάκις νοεῖται, οἷον καὶ τὸ ὄν φαντασθείσης τινὸς νήσου· ἡ πραγματικὴ ὑπαρξίς τινος πρέπει νὰ προϋπάρχη, ὅπως ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐξαχθῶσι τὰ ἄλλα προσόντα αὐτοῦ. Ὁ Ἀνσέλμος ἀπελογήθη μὲν, δὲν ἀνῆρσεν ὁμῶς τὸ τοῦ Γαυνίλου κατ' αὐτοῦ ἐπιχείρημα.

Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην τὴν ὑποθέτουσαν τὴν ἐνότητα τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἀπερρίψεν ὁ Κάντιος ἀποδείξας, ὅτι τὸ εἶναί ἐστι διάφορον τοῦ νοεῖν, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας ἡ ὑπαρξίς δὲν προέρχεται, διότι τὰ ἐν τῷ νῷ δὲν εἶναι πραγματικά.

Καὶ ὁ Ἐγγelos δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀνσέλμου, διότι ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ ἡ ὑπαρξίς ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ δὲν ἀποδείκνυται· διὸ ὁ Ἀνσέλμος τὴν ὑπαρξιν ὑποθέτει μόνον, δὲν ἀποδεικνύει ὁμῶς, διότι μένει πάντοτε τὸ «ἐὰν ὑπάρχη», εἶναι τὸ τελειότατον.

Ἐὰν ἡ ἰδέα τοῦ Ἀνσέλμου ἀκολούθως ἀνεπτύσσετο, θὰ ἔφε-
ρεν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου. Ὁ Ἀνσέλμος ἀληθῶς δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἰδρύσῃ σύστημα, ἀλλὰ παραλαβὼν τὰς ἀρχὰς τῶν πατέρων ἐζήτει νὰ στερεώσῃ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλη-
σίας περισσότερον.

Ὁ Ἀνσέλμος ζητεῖ προσέτι νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὑψιστον ὄν οὔτε ὑπ' αἰτίου τινὸς παρήχθη, οὔτε ὑφ' ἑαυτοῦ· διότι, εἰ τὸ ὑψιστον ὄν εἶχεν ὑπόθεσιν, δὲν θὰ ᾗτο τὸ ὑψιστον· ὁ θεὸς οὐδ' ἐξ ἑαυτοῦ ἐγένετο, διότι αὐτός ἐστιν· ἀλλ' ὅτι ὁ θεὸς ἐδημι-
οὔργησε τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μηδενός.

Ἡ δὲ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ εἶναι λογικὴ· ἐντεῦθεν

ἔπεται, ὅτι οὐδὲν εἰς ὑπαρξιν φέρει, ὃ δὲν ἐγνώριζε πρότερον· ὁ θεὸς τὰ δημιουργήματα νοεῖ αἰδίως, καὶ ἡ περὶ αὐτῶν ἰδέα αὐτοῦ εἶναι τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ τὰ ὄντα δημιουργεῖ. Τὰς δ' ἰδέας ὁ θεὸς ἀρύεται ἐξ ἑαυτοῦ· αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἐσωτερικὸς, ἐν-θετος, λόγος τοῦ θεοῦ, αὐτὴ ἡ θεία σοφία.

Τί δὲ πρέπει νὰ προέλθῃ οὐσία ἐκ τοῦ θεοῦ; πρὸς λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος διακρίνει μεταξὺ σχετικῶν καὶ ἀπολύτων ἰδιοτήτων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη μετ' ὀξυνοίας. Αἱ σχετικαὶ εἰσι κατ' ἀναφορὰν ἐνὸς ὄντος πρὸς ἕτερον καὶ δὲν σημαίνουν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόναι αἱ ἀπόλυτοι· ἡ δικαιοσύνη δηλαδὴ εἶναι αὐτός ὁ θεός· ὁ θεὸς ἔχει οὐ μόνον ζωὴν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ· οὐ μόνον ἔχει σοφίαν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ σοφία, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀγαθότης, τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος, ἡ μακαριότης, ἡ αἰδιότης, ἡ ἀθανασία καὶ λοιπά.

Ὁ θεὸς οὐτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος· διότι, εἰ εἶχεν ἀρχὴν, θὰ ἐξηρτᾶτο ἐξ ἄλλου, δὲν θὰ ἦτο τὸ πρότερον· ἐὰν εἶχε τέλος, δὲν θὰ ἦτο αἰδίος.

Ὁ θεὸς ἐστὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε, τὸ ὕψιστον καὶ τελειότατον ὄν, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ.

Ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τούτων θεμελιοῖ τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν αὐτοῦ.

Ὁ ἐνθετος λόγος, ἐν ᾧ ὁ θεὸς ἐκφράζει τὰ δημιουργήματα, εἶναι ἐν ἑαυτῷ εἷς· διότι εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τῆς θείας οὐσίας· ἐν αὐτῷ εἶναι τὸ ἀληθὲς τῶν ὄντων πρωτότυπον. Ὁ θεὸς γινώσκων ἑαυτὸν αἰδίως ἐκφράζει ἑαυτὸν αἰδίως· οὕτως ἐστὶν αἰδίος λόγος ἐν θεῷ καὶ πρὸ τῆς τῶν δημιουργημάτων ὑπάρξεως. Ὁ λέγων καὶ τὸ λεγόμενον εἰσὶν οὐσίαι ταύτά. Τὸ λεγόμενον ὅμως πηγάζον ἐκ τοῦ λέγοντος εἶναι διάφορον αὐτοῦ· διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι ὁ γεννῶν εἶναι ὁ πατήρ, τὸ γεννώμενον ὁ υἱός, ὥστε εἰσὶ δύο πρόσωπα ἐν τῇ μιᾷ θεότητι· ἀμφοτέρω ὅμως οὐσίαι εἰσὶν ἓν.

Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ δὲ ἀγάπη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱός, καὶ τῆς μνήμης, ἥτις ἐστὶν ὁ πατήρ, πηγάζει καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Τὸ

ἅγιον πνεῦμά ἐστιν οὐσία τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

Ὁ Ἀνσέλμος τῷ Αὐγουστίνῳ ἐπόμενος δὲν ὑψώθη εἰς τὴν ἐννοίαν τῶν προσώπων.

Ὁ Ἀνσέλμος λέγει, ὅτι ἀληθὴς ἐλευθερία εἶναι, ὅπου ἐστὶν ἐλευθερία ἐκλογῆς, αὐτοδιορισμὸς, ὅπου ἡ βούλησίς ἐστι ἀπὸ βίας καὶ ἀναγκαιότητος ἐλευθέρα.

Ὁ ἄνθρωπος ἡμάρτησεν ἐλευθέρως· ἡ ἐλευθερία ἐστὶν ἡ δύναμις τὸ νὰ τηρήσῃ τὴν ὀρθότητα (rectitudinem) τῆς βουλήσεως δι' αὐτοδιορισμοῦ. Ἡ ὀρθότης ὅμως αὕτη δύναται νὰ δοθῇ μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος. Ὁ Ἀνσέλμος ἰσχυρίζεται, ὅτι διὰ τῆς προγνώσεως τοῦ θεοῦ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δὲν αἴρεται· ὁ θεὸς προβλέπει μὲν τί ποιήσει ὁ ἄνθρωπος, προβλέπει ὅμως, ὅτι ποιήσει ἐλευθέρως καὶ ἄνευ ἀναγκαιότητος· ἐπομένως ἡ πρόγνωσις τοῦ θεοῦ δὲν ἐπενεργεῖ ἀναγκαιῶς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πράξιν, ἀλλ' ἀφίνει τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἄθικτον.

Ἡ προδιάταξις δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, διότι ἡ πρόγνωσις καὶ προδιάταξις ἴστανται ἐν ἀρμονίᾳ παρὰ τῷ θεῷ. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς προβλέπει τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ὡς ἐλευθέρας, προδιατάσσει αὐτὰς καὶ ὡς ἐλευθέρας· ὅθεν ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ προδιάταξις δὲν εἰσάγει ἀναγκαιότητα προηγουμένην, ἀλλ' ἐπομένην μηδόλως παραβιάπτουσιν τὴν ἐλευθερίαν.

Ὁ Ἀνσέλμος τὸ κακὸν διακρίνει διττὸν, ὡς κακὸν ἀδικίας καὶ ὡς κακὸν κακοδαιμονίας.

Ἡ ἐννοία τοῦ κακοῦ συνταυτίζεται κατ' Ἀνσέλμον μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἀδικίας. Τὸ δὲ κακὸν καὶ ὁ Ἀνσέλμος θεωρεῖ στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ κακὸν πηγάζει ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλῆσεως. Ὅπως τις κτήσῃ τὴν μακαριότητα, πρέπει νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὑπὸ τὴν τοῦ θεοῦ. Ἐὰν δ' ἀποσύρῃ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἀπὸ τῆς θείας καὶ τὴν αὐτοῦ θέσιν αὐτόνομον, καὶ ἑαυτὸν ζητῇ νὰ καταστήσῃ τῷ θεῷ ὅμοιον, τοῦτό ἐστι τὸ κακόν.

Ἐπειδὴ ἡ βούλησις εἶναι αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀφορᾷ καὶ ἡ τιμωρία τὴν βούλησιν.

Τὰ δημιουργήματα ἔλαβον παρὰ θεοῦ πᾶν ἀγαθόν. Οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔπεσον ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι ὑπερενίκησαν τὸν πειρασμὸν καὶ ἀντημείφθησαν ἀθάνατοι καταστάντες. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἔλαβε παρὰ θεοῦ τὴν ὀρθότητα ὡς χάριν, συγχρόνως δὲ μετ' αὐτῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐὰν ὑφίστατο τὸν πειρασμὸν, θὰ ἐτήρει τὴν ὀρθότητα καὶ θὰ καθίστατο ἀθάνατος, ὡς οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ περιείχοντο πάντες δυνάμει· ἐὰν ὁ πρῶτος ὑπερενίκα τὸν πειρασμὸν, πάντες θὰ ᾔσαν ἀτίθιοι. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως παρέβη τὴν θεϊαν ἐντολὴν καὶ ἡμάρτησεν· ἡ συνέπεια ἦτο, ὅτι πάντες οἱ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες κατέστησαν ἔνοχοι· ἐντεῦθεν παράγει ὁ Ἀνσέλμος τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν. Συνεπεία τῆς γυμνότητος ἀπὸ τῆς πρώτης ὀρθότητος ἐξησθένησεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ διεφθάρη· καὶ ἡ ψυχὴ ἐμολύνθη ἐκ σωματικῶν παθῶν.

Πᾶσα ἁμαρτία, λέγει ὁ Ἀνσέλμος, ἔχει τὴν ἑδραν αὐτῆς ἐν τῇ λογικῇ βουλήσει· ἡ βούλησις εἶναι αἰτία τῆς ἁμαρτίας, διότι ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ ἀδικία, καὶ ἡ ἀδικία τὴν ἑδραν αὐτῆς ἔχει, ὅπου καὶ ἡ δικαιοσύνη· ἡ δικαιοσύνη καθὸ ἡ ὀρθότης τῆς βουλήσεως ἔχει τὴν ἑδραν αὐτῆς ἐν τῇ βουλήσει· ἄρα ἡ βούλησις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀδικίας, τῆς ἁμαρτίας· ἐπειδὴ ἐλευθέρα βούλησις μόνον ἐν λογικῷ ὄντι ἐστὶ, δὲν δύναται ἡ ἑδρα αὐτῆς νὰ ᾔηται ἐν τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ. Ἐπειδὴ ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία εἶναι ἁμαρτία καὶ ἀδικία, δὲν δύναται ἐν τῷ σώματι νὰ ἐνοικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ.

Ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία ἄρχεται κατ' Ἀνσέλμον ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τῆς ψυχῆς.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οἰκείας δυνάμεως δὲν ἠδύνατο ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν δικαιοσύνην, ἔπρεπε καὶ ἡδύνατο μόνος ὁ θεὸς νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν πρώτην του κατάστασιν.

Διὰ τοῦτο ὁ λόγος ἐγένετο ἄνθρωπος, θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν ἐνὶ προσώπῳ, καὶ ἀνέλαβε τὴν θυσίαν ἐλευθέρως.

Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διὰ τῆς μνήμης, τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλῆ-

σεως φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν εἰκόνα τῆς τρισυποστάτου θεότητος.

Οὐ μόνον αἱ ἀγαθαὶ ψυχαὶ, ἀλλὰ καὶ αἱ κακαὶ εἰσιν ἀθάνατοι· διότι ἡ θεία δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ τὴν τιμωρίαν αὐτῶν δηλαδὴ τὸ νὰ ζῶσιν ἐν τῇ στερήσει τῆς μακαριότητος ἐν αἰδίῳ κακοδαιμονίᾳ. Πλὴν οὐ μόνον αἱ ψυχαὶ πρέπει νὰ ᾧσιν ἀθάνατοι, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα νὰ ἀναστηθῶσι καὶ ἐνωθῶσιν αὐθις μετὰ τῶν ψυχῶν, ὅπως ὁ ὅλος ἄνθρωπος μετὰσχῇ τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς τιμωρίας.

Ὁ Ἀνσέλμος εὐκρινῶς καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἰδίως δὲ τοῦ Αὐγουστίνου, ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς θεωρίας, ἐφ' ᾧ οἱ μετ' αὐτῶν ὠκοδόμησαν.

5) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχόν τινες, οἵτινες τῆς τοῦ Ἀνσέλμου ὁδοῦ ἀποτραπέντες ἔκλιναν εἰς τὸν Πλατωνισμόν, οἷον ὁ Ἀγγλος Ἀδελάρδος ἰσχυρίζομενος, ὅτι μόνον ἄτομά εἰσιν, ἀ συγχρόνως εἰσὶ τὰ κοινὰ εἰς τρόπον, ὥστε ἐν τοῖς ἀτόμοις συγχρόνως εἰσὶ τὰ εἶδη καὶ γένη καὶ τὰ κοινά· καὶ ἄτομόν ἐστὶν ὅταν τὸ ἐμφανιζόμενον ἐκληθῇ ὡς καθ' ἕκαστον, ἐὰν δ' ὡς ἄνθρωπος, ἐστὶν εἶδος, ἐὰν διὰ τοῦ ζώου ἐκφρασθῇ, γένος· διὸ ἀποδίδει δίκαιον τῷ Ἀριστοτέλει εἰπόντι, ὅτι τὰ κοινὰ εἰσὶ μόνον ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, διότι τὰ αἰσθητὰ παρίστανται συγχρόνως ὡς ἄτομα, εἶδη καὶ γένη.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ Ἀδελάρδου τάσσεται καὶ ὁ Βερνάρδος ἐξ Ἀρτρης (Chartres) πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας μορφώσας, καὶ ὁ Γίλβερτος Πορρέτάνος καὶ Βιλέλμος Κόγχιος ἐπίσης (1). Ὁ Βερνάρδος τῷ Ἐριγένη ἐπόμενος ἐσχημάτισε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν τὰς τρεῖς ἀρχὰς αὐτῆς παραδεχόμενος, τὸ ἐν, τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν.

(1) Bernhards von Chartres σῶζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων πραγματεία περὶ μεγάλου καὶ μικροκόσμου.

Τοῦ Wilhem von Conches καὶ magna de naturis philosophia ἐξεδόθη 1474. Adelards von Bath de eodem et diverso ἐξέδωκεν Iourdain 1843.

Gilbertus Porretanus Comm. zū Boethius de trinitate ἐξεδόθη 1570.

Καὶ ὁ Βιλέλμος Κόγχιος τῷ Πλατωνισμῷ ἐπόμενος παρέλαβέ τινα καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καὶ ὁ Βάλθερρος Μορτάγνης (Walther Mortagne) (ἀποθανὼν 1174) ἐπόμενος τῇ Πλατωνικῇ θεωρίᾳ ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ καθόλου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς μὴ ὄν· διότι αἱ κοιναὶ ἔννοιαι τὴν οὐσίαν ἀποτελοῦσι τῶν ὄντων. Τὸ δὲ καθόλου εἶναι ἐν τοῖς οὖσιν ὅλον. Ὁ Πλάτων ὡς Πλάτων ἐστὶν ἄτομον, ὡς ἄνθρωπος εἶδος, ὡς ζῶον γένος καὶ ὡς οὐσία μέγιστον γένος.

6) Πέτρος Ἀβαιλάρδος ἐγεννήθη οὐ μακρὰν τῆς Νάντης ἐν τῷ Παλατινάτῳ ἐν ἔτει 1079 ἐκ γονέων εὐγενῶν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἠκροάσατο τοῦ Ῥοσκελλίνου, τοῦ Βιλέλμου Ἀμπωξίου, τοῦ Ἀνσέλμου, περιῆλθε τόπους πολλοὺς καὶ παιδείαν ἐμμελῆ ἔλαβε· μετέβη εἰς Παρισίους καὶ ἐδίδαξε θεολογίαν. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μετὰ τῆς Ἐλοϊσίας γυναικὸς εὐφυοῦς καὶ συνῆψε μετ' αὐτῆς σχέσεις ἐρωτικὰς, αἵτινες ἔρριψαν αὐτὸν εἰς πολλὰς περιπετειάς, αἵτινες κατέστησαν μέγιστον κώλυμα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον αὐτοῦ.

Ἐν Κλουγνίῳ δ' ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1142.

Τὰ οὐσιωδέσσερα συγγράμματα τοῦ Ἀβαιλάρδου εἰσὶν «εἰσ-αγωγή εἰς τὴν θεολογίαν», «ἡ χριστιανικὴ θεολογία αὐτοῦ», «ἡ ἐρμηνεία του εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοῦ Παύλου ἐπιστολὴν», καὶ ἄλλα (1).

Ὁ Ἀβαιλάρδος ἀπόδεχόμενος τὴν ὀνοματικὴν τοῦ Ῥοσκελλίνου θεωρίαν μᾶλλον ἢ τὴν πραγματικὴν τοῦ Βιλέλμου Ἀμπωξίου ἰσχυρίζετο, ὅτι τὰ κοινὰ δὲν ὑπάρχουσιν ἄνευ τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς. Τὸ καθόλου ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ νοῦ, τὰ γένη εἰσὶν ἐν τοῖς εἶδεσι καὶ τὰ εἶδη ἐν τοῖς ἀτόμοις. Ἐν τῷ θεῷ νῶν εἰσὶν οἱ τύποι τῶν ὄντων πρὸ τῆς δημιουργίας ὡς ἔννοιαι.

Ὁ Ἀβαιλάρδος τὸ καθόλου δὲν εὔρεν ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλ'

---

(1) Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τῷ 1616 καὶ ὑπὸ Cousin, C. Jourdain et E. Despois Petri Abaelardi opera, Paris 1849 καὶ ἐφ. Περὶ τοῦ Ἀβαιλάρδου ἐπραγματεύθησαν Charles de Remusat. Paris 1845 I. L. Iacobi, Berlin 1850. A. Wilkens 1855. C. Schuster 1860. H. Hayd, Ab. und seine Lehre 1863.

ἐν τοῖς λόγοις. Τὸ κύριον ἐπιχείρημα τότε ἦτο, ὅτι ἐν ὃν δὲν δύναται νὰ κατηγορηται κατ' ἄλλου, τὸ καθόλου ὁμῶς κατηγορεῖται κατὰ παντός, ἄρχ δὲν εἶναι ὃν πραγματικόν (οἷον ἀνθρώπος μὲν τῶν καθόλου, Καλλίας δὲ τῶν καθ' ἑκάστον Ἀριστοτελ. ἐρμ. 7). Ὁ Ἀβαιλάρδος ἀναιρεῖ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ἐπομένως ἀποκρούει τὴν πραγματικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ καθόλου ἔχει ὑπαρξιν ἀνεξάρτητον πρὸ τοῦ ἀτόμου. Καίτοι τὴν πραγματικὴν πολεμεῖ θεωρίαν, ἰσχυρίζεται ὁμῶς, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἐν τῷ νῷ τοῦ θεοῦ ὡς πρωτότυποι τῶν ὄντων μορφαὶ πρὸ τῆς δημιουργίας αὐτῶν.

Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐξ ἑνὸς μὲν προτάσσει τὴν πίστιν τῆς γνώσεως, ἐξ ἑτέρου δὲ πολεμεῖ τὴν τυφλὴν πίστιν, τουτέστι τὴν προηγουμένην τῆς γνώσεως· οὕτως ὁμῶς πίπτει εἰς ἀντίφασιν.

Ἡ ἀντίφασις αὕτη συνδυάζεται κατὰ τὸν Ἀβαιλάρδον, ὅτι περὶ θεῶν μυστηρίων ἐν ἡμῖν κάμνει λόγον τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὃ δὲ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐρευνήσῃ τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ, ἐπομένως ἀποδείκνυται τῆς πίστεως ὑποδεέστερος· φωτισθεὶς ὁμῶς ὁ λόγος ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναται καὶ ἄνευ τῆς πίστεως νὰ γνωρίσῃ τὰ μυστήρια καὶ λόγον νὰ δώσῃ περὶ τῶν πιστευομένων.

Ἐὰν ἡ πίστις κατ' Ἀβαιλάρδον ἦναι δόξα ἀπλῆ, ἡ ἔννοια αὕτη ἀναιρεῖ πᾶσαν πίστιν· διότι ἡ πίστις ἢ τῇ γνώσει ἀκολουθοῦσα καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα δὲν εἶναι πλέον πίστις καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ γνῶσις.

Ὁ Ἀβαιλάρδος δύναται καὶ ὡς φιλόσοφος νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς θεολόγος· ὡς φιλόσοφος ἐζήτει τὴν πίστιν νὰ θεμελιώσῃ διὰ τοῦ λόγου· διότι ἡβούλετο, πᾶν ὅ,τι πιστεύει τις, νὰ πιστεύῃ λογικῶς· καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν διαλεκτικὴν εἰς τὴν θεολογίαν.

Περὶ δὲ τῆς ἁγίας τριάδος ἀπεφαίνετο, ὅτι τῷ ὑψίστῳ ὄντι, τῷ θεῷ, τρία τινὰ ὑπάρχουσιν, δηλαδὴ ἡ παντοδυναμία, ἡ παντοσοφία καὶ ἡ ἀγαθότης· ἐὰν ἐν τῶν τριῶν τούτων λείψῃ, τὸ ὑψιστον ὃν δὲν εἶναι τέλειον, ἀλλ' ἐνδεές· τούτων δὲ τῶν τριῶν ἡ μὲν παντοδυναμία ἀναφέρεται εἰς τὸν πατέρα, ἡ δὲ σοφία εἰς

τὸν υἱὸν καὶ ἡ ἀγαθότης εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ὁ Ἀβαιλάρδος μὴ ἐγκαταλιπὼν τὸν ὀνοματισμὸν, καθ'ὃν τὰ τρία πρόσωπα εἰσὶ τρεῖς θεοὶ, ἀπορρίπτων ὅμως τὸν τριθεϊσμὸν τοῦ διδασκάλου τοῦ Ῥοσκελλίνου ἀνήγαγε τὰ τρία τοῦ θεοῦ πρόσωπα εἰς τρεῖς τοῦ θεοῦ ιδιότητες, εἰς τρία προσόντα αὐτοῦ· διὰ τοῦτο κατηγορήθη ὡς αἰρετικὸς καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Σοῦισσῶνι συνόδου.

Ἡ ψυχὴ κατ' Ἀβαιλάρδον εἶναι οὐσία ἀπλὴ καὶ πνευματικὴ, ὡς τοιαύτη δὲ τοῦ σώματος διάφορος· αὕτη ἐστὶν ἐν ἅπασιν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσι καὶ ἀρχὴ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ὡς πνευματικὴ δὲ ἡ ψυχὴ φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ τρισυποστάτου θεοῦ.

Τὸ ἠθικὸν κεῖται ἐν τῷ φρονήματι καὶ οὐχὶ ἐν τῇ πράξει. Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν αὐτῷ ἐστὶν ὁ θεός.

Ὁ Ἀβαιλάρδος συγχέει τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν μετὰ τῆς ποινῆς ἀπακλείων τῆς κληρονομικῆς ἁμαρτίας τὴν ἐνοχλήν· ὥστε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ τιμωροῦνται μόνον, δὲν ἐνέχονται ὅμως. Ἡ περὶ σχέσεως τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἡ περὶ τριάδος θεωρία τοῦ Ἀβαιλάρδου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμαρτημένη· ἐπίσης καὶ ἡ περὶ κληρονομικῆς ἁμαρτίας, λυτρώσεως καὶ χάριτος θεωρία δὲν εἶναι ὀρθή. Δι' ἀφέσεως ἁμαρτιῶν δὲν ἀπαλάττεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ νέου ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ μένει ἐν τῇ ὕλικῃ ζωῇ· ὡς ἐν τῇ γνώσει οὐδὲν παραδέχεται ὑπεραισθητόν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ· καίτοι δὲ ὕλιστῆς ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπην πρὸς τὸν θεόν.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀβαιλάρδου κατεπολέμησεν ὁ ἅγιος Βερνάρδος κωλύσας τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

(7) Γίλβερτος Πορρέτάνος ἐν Ποϊτιέρσῳ ἐδιδάχθη ὑπό τινος Ἰλαρίου, καὶ ἐν Ἀρτρῇ ἤκουσε τοῦ Βερνάρδου· ἐν Ἀρτρῇ ἐδίδαξεν ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Παρισίοις, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν, καὶ ἔπειτα ὡς ἐπίσκοπος τοῦ Ποϊτιέρσου ἐδίδαξεν ἐκεῖ. Ἐνεκα ὅμως ἡμαρτημένων δοξασιῶν περὶ τῆς τριάδος διεφώνησε πρὸς ἄλλους θεολόγους· ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1159.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν σκοτεινά· καὶ καθὼ Πλατωνικὸς ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τοῦ Βοηθίου τὰ συγγράμματα.

Ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ λόγος προηγεῖται τῆς πίστεως ἐν τοῖς φυσικοῖς, ἐν δὲ τοῖς θεολογικοῖς ἔπεται τῇ πίστει· πίστις καὶ λόγος ὅμως πρέπει νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων.

Τὰ δὲ καθόλου ἀφαιρεῖ ὁ νοῦς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα. Τὰ ὄντα διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν συμβεβηκότων διακρίνονται ἀλλήλων ἐξωτερικῶς· διὰ δὲ τῶν ἰδίων οὐσιῶν εἰσι τὰ ὄντα ἀλλήλοις ὅμοια, καὶ διὰ τῆς ὁμοιότητος ἐν εἶδος, πολλὰ δ' ὅμοια εἶδη ἐν γένος. Τὸ ἐν εἶδος ἢ γένος νοεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὡς ἐν, καὶ οὕτω προέρχεται τὸ καθόλου.

Πρέπει δ' εἰλεγε νὰ διακριθῶσι τρία τινά : τὸ πρᾶγμα, ἡ ἐννοια αὐτοῦ καὶ ἡ λέξις, δι' ἧς ἡ ἐννοια ἐκφράζεται.

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη μακρύνεται τοῦ ὀνοματισμοῦ καὶ φέρει εἰς τὸν πραγματισμόν. Ὁ δ' ἄνθρωπός ἐστιν ἐνότης ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ ἐστιν ἀσώματος, ἀπλῆ καὶ νοερά· ἡ ψυχὴ οὕσα φύσει θνητὴ καθίσταται χάριτι ἀθάνατος.

Περὶ δὲ τριάδος εἶχε θεωρίαν ἀντιφατικὴν τῆς χριστιανικῆς ὡς δοξάζων, ὅτι ἐν τῷ θεῷ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ μορφὴ τις, δι' ἧς ὁ θεός ἐστι θεός, ἥτις ὅμως δὲν εἶναι ὁ θεός· ἡ μορφὴ αὕτη εἶναι ἡ θεία φύσις. Ἐκεῖνο δὲ, δι' οὗ ὁ θεός ἐστι θεός, ἡ θεία φύσις, εἶναι ἐν ἐν τῷ θεῷ· ἐκεῖνο δὲ, ὃ διὰ ταύτης τῆς φύσεως ἐστι, δὲν εἶναι ἐν, ἀλλὰ τρεῖς μερικότητες, τρία ὄντα, ἐν τρισὶν ἐνότησι συνιστάμενα, ὧν ἡ πρώτη καλεῖται πατὴρ, ἡ δευτέρα υἱὸς καὶ ἡ τρίτη ἅγιον πνεῦμα.

Ἡ θεωρία αὕτη, ὡς φανερόν εἶναι, δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας, διότι τὰ τρία πρόσωπα δὲν εἶναι μία οὐσία, εἷς θεός, ἀλλὰ χωριστὰ καὶ συνέχονται μόνον διὰ τῆς μιᾶς θείας φύσεως, δι' ἧς εἰσὶν. Ἡ θεία οὐσία κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην διαφέρει τῶν τριῶν προσώπων πραγματικῶς, ἐπομένως ἡ τριάς δὲν εἶναι πλέον τριάς, ἀλλὰ τετράς. Ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μετὰ τῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πρὸ τῆς πτώσεως, τῆς πτώσεως καὶ τῆς τελειότητος. Τὸν δὲ θάνατον ὁ σωτὴρ ἔλαβεν ἐκουσίως, τουτέστι καίτοι ἀναμάρτητος καὶ ἐπομένως ἀθάνατος, δὲν ἦτο ἡναγκασμένος ν' ἀποθάνῃ.

Ὁ Ἰσαχῆμ ἀσχολούμενος περὶ τὰ προφητικά ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ κόσμος κατὰ τὰ τρία πρόσωπα διαιρεῖται εἰς τρεῖς αἰῶνας, τὸν τοῦ πατρὸς, τὸν τοῦ υἱοῦ καὶ τὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τῷ Ἰσαχῆμ ἔπεται ὁ Ἀμαλρίχος ἐκ Βένης· οὗτος ἐν ἔτει 1204 κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου, ὅπου ἐδίδασκε, διότι παρέλαβεν ἰδέας πανθεϊστικὰς τοῦ Ἐριγένου.

Ἐπίσης καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀμαλρίχου Βιλέλμος Γολδσμίδης παρέλαβε τὴν πανθεϊστικὴν θεωρίαν ἰσχυριζόμενος, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος σημαίνουσι τρεῖς διαφόρους μορφὰς μόνον.

Μαθητὴς τοῦ Ἀμαλρίχου ἦτο καὶ ὁ Δαβίδ Δινάνδος, ὃς ἐν ἀρχῇ τοῦ 13 αἰῶνος ἐν Παρισίοις ἐδίδασκε· καὶ οὗτος ἠσπάζετο τὴν πανθεϊστικὴν θεωρίαν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ θεὸς ἦν ἡ πρώτη ὕλη συνδετικὴ οὕσα οὐσία τῶν τε ὑλικῶν καὶ νοερῶν· οὗτος διέκρινε τρία εἶδη ὄντων, σώματα, ψυχὰς καὶ χωριστάς οὐσίας, καὶ ὅτι τοῖς σώμασιν ὑπόκειται ἡ πρώτη ὕλη, ταῖς ψυχαῖς ὁ νοῦς καὶ ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις ὁ θεός· ταῦτα δὲ τὰ τρία εἶναι ἐν· ὥστε σῶμα καὶ ψυχὴ οὐσιωδῶς, ὕλη καὶ νοῦς δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων.

Ἀλλὰ τὰς ἡμαρτημένας ταύτας θεωρίας κατεπολέμει ἡ χριστιανικὴ θεωρία, ἡ δὲ ἐκκλησία ἐδίκαζε καὶ κατεδίκαζεν.

8) Οὐ μόνον δ' ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ὑπὸ τοῦ Ἀνσέλμου ἰδρύθη κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ ἡ μυστικὴ ὑπὸ τοῦ Βερνάρδου ἐκ Κλαιβωξίας.

Ὁ Βερνάρδος ἐγεννήθη τῷ 1091 ἐν Φονταίνῃ καὶ κατεπολέμησε τὸν Ἀβαιλάρδον καὶ Γίλβερτον· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1153.

Τὴν ψυχὴν ἔλεγεν αὔλον, πνευματικὴν, κατ' εἰκόνα θεοῦ δημιουργηθεῖσαν καὶ τρεῖς ἔχουσαν δυνάμεις, δηλαδὴ μνήμην, νοῦν καὶ βούλησιν· ἡ ψυχὴ ἀρχὴ οὕσα τῆς σωματικῆς ζωῆς, τῆς αἰσθήσεως καὶ κινήσεως πάρεστι πανταχοῦ ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ δὲ τῇ ψυχῇ ἡ ζωὴ ὑπάρχει οὐσιωδῶς, ὑπάρχει αὐτῇ φύσει καὶ ἡ ἀθανασία.

Ὁ Βενάρδος διακρίνει τριπλῆν ἐλευθερίαν, ἀπὸ τῆς ἀναγκαιότητος, τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κακοδαιμονίας.

Τὴν αἰσθητὴν ἐπιθυμίαν δὲν θεωρεῖ ἐλευθέραν, ἀλλὰ τὴν βούλησιν, διότι τῇ βουλήσει ὑπὸ τοῦ νοῦ ἀγομένη ὑπάρχει φύσει ἡ ἐλευθερία.

Ὁ Βερνάρδος τὰ περὶ ἐλευθερίας ἀξιώματα ἔλαβεν ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου, τὴν δὲ περὶ ἀγάπης θεωρίαν ἐκ τοῦ Ἐριγένου, εἰ καὶ δὲν ἀποδίδει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, διότι ἡ ψυχὴ δὲν συγχωνεύεται ἐν τῷ θεῷ, ἀλλὰ μένει.

Ἡ μυστικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Βερνάρδου θεμελιωθεῖσα ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Οὔγωνος ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος.

Ὁ Οὔγων ὁ ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος ἀνὴρ διάσημος καὶ σύγχρονος τοῦ Ἀβαιλάρδου ἐγεννήθη τῷ 1097 κατὰ τινὰς ἐν Ὑπέρνῃ τῆς Φλανδρίας, κατ' ἄλλους ἐν τῇ κάτω Σαξωνίᾳ ἀνάγων τὸ γένος εἰς κόμητας. Τὴν πρώτην παιδείαν ἔλαβεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ παρὰ τῇ Ἀλβερστάδτῃ, ἣν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος ἐτελειοποίησεν.

Μετ' οὐ πολὺ προέστη τῆς σχολῆς τοῦ μοναστηρίου, ἀφιέρωσε τὸν ὅλον βίον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1141, τουτέστιν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων. Τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν σπουδάζας ἐμμελῶς περιέλαβε τὸν ὅλον κύκλον τῶν ἐπιστημῶν τῆς τότε ἐποχῆς καὶ ἐζήτησε διὰ τῆς φιλολογίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Τὸ αἶσθημα τὸ θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς ἦτο μέγα, μέγα καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ· ἀσπασάμενος τὸν μυστικισμόν ἐθεμελίωσε τὰς βάσεις τοῦ ἔπειτα μυστικισμοῦ.

Ὁ Οὔγων ἀναπτύξας, ὡς ὁ Ἀνσέλμος, τὰ μεγάλα τῆς μεταφυσικῆς προβλήματα ἐζήτησε νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν μεγάλων ἀληθειῶν συνάφειαν.

Τὰ ἐξαγόμενα τῆς θεωρίας του εἰσὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τοῖς τοῦ Ἀνσέλμου μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι παρὰ τῷ Οὔγωνι ἐπικρατεῖ ὁ μυστικισμὸς ἀποτελῶν καὶ τὸ ὕψος τοῦ συστήματος καὶ τοῦ βίου του.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Οὔγωνος κατὰ τε τὸ περιεχόμενον, τὴν μορφήν καὶ τὸ ὕψος εἰσὶν ἐκ τῶν καλλίστων, ἃ τὸ χριστια-

νικόν πνεῦμα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παρήγαγε. Τὸ δὲ κυριώτερον τούτων ἐστὶ τὸ περὶ μυστηρίων, διότι ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσονται αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως (1).

Ἡ πίστις κατὰ τὸν Οὕγονα εἶναι ἡ οὐσία τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, καθ' ὅσον τὰ ἀγαθὰ ταῦτά εἰσι, καὶ ἂν μὴ παρόντα, διὰ τῆς πίστεως ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν.

Ἡ πίστις ἐστὶν ἡ βάσις, ἐφ' ἧς θεμελιοῦται ἡ ἀλήθεια τοῦ μήπω ὁρωμένου καὶ μήπω λόγῳ νοουμένου· ἡ πίστις ἐστὶν οὐσία, διότι δι' αὐτῆς διδασκόμεθα καὶ βεβαιούμεθα περὶ ἐκείνου, ὃ λόγῳ δὲν ἐννοοῦμεν. Ἡ ἐννοια ὅμως αὕτη τῆς πίστεως δὲν χαρακτηρίζει τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνο ἐκφράζει, ὃ ἡ πίστις ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ. Ἡ πίστις ἐστὶ βεβαιότης τῆς ψυχῆς περὶ οὐπω παρόντα ἀντικείμενα αὐτῇ· ὥστε ἡ πίστις ἐστὶ μεταξὺ δόξης καὶ ἐπιστήμης· ἡ δόξα ἐστὶ κατωτέρα τῆς πίστεως, ἡ δὲ πίστις κατωτέρα τῆς ἐπιστήμης· ἡ δόξα δὲν ἀποκλείει τὸ ἐναντίον, ἡ δὲ πίστις ἀποκλείει μὲν αὐτὸ, οὐπω ὅμως ἀναγνωρίζει τὸ πιστευόμενον ὡς παρόν· ἡ δὲ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἐναντίον ἀποκλείει καὶ τὸ πιστευόμενον παρόν θεωρεῖ· τὴν δ' ἀναγκαιότητα τῆς πίστεως στηρίζει ἐπὶ τῆς πτώσεως. Τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ, λέγει, προσεφέρθησαν τρία τινὰ πρὸς γνῶσιν, τὸ σωματικόν, τὸ πνευματικόν καὶ τὸ θεῖον· διὰ τοῦτο ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος ὄμμα τριπλοῦν, τὸ τῆς σαρκός, τὸ τοῦ λόγου καὶ τὸ τῆς ἐποπτείας· διὰ μὲν τοῦ σαρκικοῦ ἐγνώρισε τὸν ἐκτὸς κόσμον, διὰ δὲ τοῦ λογικοῦ ἑαυτὸν καὶ διὰ τοῦ ἐποπτικοῦ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖον καὶ τὰ μυστήρια αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία μετέτρεψε τὴν τακτικὴν σχέσιν· διὰ τοῦ σκότους τοῦ ὑψωθέντος ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον ἐσβέσθη τὸ ὄμμα τῆς ἐποπτείας, τὸ τοῦ λόγου ἐσκοτίσθη, καὶ ἔμεινε μόνον τὸ τῆς σαρκός· ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ὄμμα βλέπει ἐν μέρει, τὸ δὲ τῆς ἐποπτείας οὐδαμῶς, πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὃ νὰ ἴδωμεν πλεόν δὲν δυνάμεθα· αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀναγκαίου τῆς πίστεως· ἡ πίστις ἐστὶν ἀναγκασία, ἐὰν ἡ ἀμαθία, τὸ σκότος τοῦ πνεύματος,

---

(1) Συνέγραψε δὲ καὶ ἕτερα συγγράμματα, οἷον *de arca mystica Noe*, *de arca Noe morali*, *de vanitate mundi* ect.

πρέπη νὰ διασκεδασθῇ, εἰς ὃ ἔνεκα τῆς ἁμαρτίας ἐπέσαμεν.

Ὁ Οὐγὼν ἀναφέρει τῆς πίστεως τριπλὴν (σχετικὴν καὶ ἀπολυτον) ἀναγκαιότητα· τινὰ δηλαδὴ εἰσιν ἐκ τοῦ λόγου, τινὰ κατὰ λόγον, τινὰ κατὰ τοῦ λόγου καὶ τινὰ ὑπὲρ τὸν λόγον. Τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἐστὶν ἀναγκαῖον, τὸ κατὰ λόγον πιθανόν, τὸ ὑπὲρ τὸν λόγον θαυμαστόν, τὸ κατὰ τοῦ λόγου ἀπίστευτον· ἀντικείμενον τῆς πίστεως δύναται νὰ ᾔῃαι μόνον τὸ κατὰ λόγον καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν λόγον· διότι τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ τῆς πίστεως, τὸ δὲ κατὰ τοῦ λόγου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀληθές. Ἐὰν ὁμως ἀντικείμενον τῆς πίστεως ᾔῃαι μόνον ἐκεῖνο, ὃ κατὰ λόγον καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον ἐστὶ, πρέπει νὰ γείνη μετὰξὺ ἀμφοτέρων διάκρισις· ἐν τῷ κατὰ λόγον ὑποστηρίζεται ἡ πίστις διὰ τοῦ λόγου, καὶ ὁ λόγος τελειοποιεῖται διὰ τῆς πίστεως, διότι τὸ πιστευόμενον ἐστὶ κατὰ λόγον· διὸ ὁ λόγος, καίτοι δὲν ἐνοεῖ τὸ πιστευόμενον, δὲν ἀντιφάσκει αὐτῷ. Τὸ δὲ ὑπὲρ τὸν λόγον δύναται μόνον δι' ἀποκαλύψεως νὰ γνωρισθῇ, διότι τοῦτο ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται· ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ἐστὶν ἡ πίστις οὐ μόνον σχετικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως ἀναγκαία. Ἐντεῦθεν πηγάζουσι τὰ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως ἀξιώματα. Ὁ θεὸς κατὰ Οὐγὼνα διέταξε πάντα οὕτως, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ἄγνοῇ ὅλως τὸν θεόν, οὐδὲ νὰ ὑπάρχῃ ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐλάβανε τελείαν γνῶσιν τῆς αὐτοῦ φύσεως παρὰ θεοῦ, ἡ πίστις θὰ εἶχεν ἀξίαν, ἡ ἀπιστία θὰ καθίστατο ἀδύνατος· ἐὰν ὁ θεὸς καθίστατο τῷ ἀνθρώπῳ ὅλως ἄγνωστος, ἡ πίστις πρὸς τὴν γνῶσιν τείνουσα θὰ ἔμενεν ἄνευ ὑποστηρίξεως, ἡ ἀπιστία θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἐν τῇ παντελεῖ ταύτῃ ἀγνοίᾳ. Ἀλλὰ οὔτε τὸ ἐν συμβιβάζεται πρὸς τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ οὔτε τὸ ἕτερον· διὰ τοῦτο ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ὅλως ἄγνωστος, οὐδ' ἡ φύσις τοῦ θεοῦ ὅλως νὰ ἀποκαλυφθῇ.

Τὸ ζήτημα, πῶς ὁ θεὸς τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ ἐφάνέρωσεν, ἥτοι πῶς ὁ ἄνθρωπος τὸν θεὸν γινώσκει, λύει ὁ Οὐγὼν λέγων, ὅτι

διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως· ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν ἐκτὸς ὄντων· καὶ ἡ θεία ἀποκάλυψις καθίσταται διττῶς γνωστὴ ἢ διὰ θείου ἐνθουσιασμοῦ ἢ δι' ἐξωτερικῆς διδασκαλίας στερεομένης διὰ θαυμάτων· λόγος ὅμως καὶ ἀποκάλυψις πρέπει νὰ συμπράττωσιν, ὅπως παράσχωσι τῷ ἀνθρώπῳ τελείαν τοῦ θεοῦ γνῶσιν· ἄνευ τῆς ἀποκαλύψεως μόνος ὁ λόγος θὰ ᾔτο ἀνίκανος νὰ ἀποκτήσῃ τὰς μεγάλας ἀληθείας, ἃς ἡ ἀποκάλυψις παρέχει περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ καὶ ὁ λόγος εἶναι πηγὴ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως, δὲν πρέπει ἀπέναντι τῆς ἀποκαλύψεως νὰ καταβιβασθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Οὐγὼν πίστιν καὶ γνῶσιν, ἀποκάλυψιν καὶ λόγον δὲν μὴδενίζει, ἀλλὰ τὸν μὲν λόγον ἀναφέρει εἰς τὴν δημιουργίαν, τὴν δ' ἀποκάλυψιν καὶ εἰς τὴν λύτρωσιν· ὥστε τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως θεωρεῖ ἐκτενέστερον ἢ τὸ τοῦ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πίστιν ἐκλαμβάνει ὑπὲρ τὸν λόγον.

Ἐπὶ τούτων τῶν ἀρχῶν θεμελιοῖ ὁ Οὐγὼν τὸ σύστημα αὐτοῦ ζητῶν λογικῶς νὰ θεμελιώσῃ τὴν περὶ θεοῦ ὑπάρξεως ἀποδείξιν ἐρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ παρατηρήσεως γινώσκει τὸν θεόν. Τὸ πνεῦμα γινώσκει ἑαυτὸ ὡς ὄν καὶ διακρίνει τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς· τοιοῦτον δὲ ἑαυτὸ γινώσκον ὄν γινώσκει, ὅτι δὲν ᾔτο αἰτίον, ἄρα ὅτι εἶχεν ἀρχὴν, ἥτις δὲν ᾔτο τοῦτο αὐτὸ, ἀλλ' ἕτερον ἀναρχον· ἄρα ἐννοεῖ ὅτι εἶχεν ἀρχὴν δημιουργικὸν αἷτιον, ὃ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄν δὲν εἶχεν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἔστιν ὄν αἰτίον πραγματικῶς. Καὶ ἡ τῶν ἐκτὸς θέα ἀναγκάζει εἰς τὸν αὐτὸν συλλογισμόν, ὅτι ὁ ἐκτὸς κόσμος ἔχει ἀρχὴν· διότι οὗτός ἐστιν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ· τὸ δὲ μεταβαλλόμενον δὲν ὑπῆρχεν, ἄρα ἔχει ἀρχὴν αἰτίον δημιουργικὸν αἷτιον, ἐξ οὗ ὀρίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ· καὶ τὸ αἰτίον τοῦτο δημιουργικὸν αἷτιον καλεῖται θεός. Ὁ λόγος ὅμως ἀποδεικνύει οὐ μόνον τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν ἕνα. Ὁ λόγος αἰτεῖ ἀρχὴν καὶ τέλος πάντων· ὁ θεὸς ὡς τὸ μέγι-

στον καὶ τελειότατόν ἐστι καὶ ἕν· ὡς ἀπόλυτον ἕν ὁ θεὸς ἐστι καὶ ἀμετάβλητος, ὑπὲρ τὸν χρόνον καὶ τόπον, πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν καὶ περιέχων.

Ὡς νοοῦντες παρατηροῦμεν λόγον ἑνθετον ἐν τῷ ἐκθέτῳ ἀποκαλυπτόμενον, οὕτως καὶ ἐν τῷ θεῷ λόγος ἑνθετος ὣν ἡ σοφία αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἐκτὸς, τουτέστιν ἐν τοῖς οὖσιν. Ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶν ἑκτυπα τοῦ ταῦτα δημιουργήσαντος, ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς οὖσιν ἵχνη τῆς τριάδος· εἰσὶ δὲ τρία : τὸ πνεῦμα, ἡ σοφία, ἡ ἐκ τοῦ πνεύματος γεννηθεῖσα, καὶ ἡ ἀγάπη ἡ ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ ταῦτα ἐν ἐνί. Ὅσα ἐν τῷ θεῷ, ταῦτά εἰσιν ὁ θεός· ἄρα ἡ τριάς ἐν τῇ ἐνάδι, ἐν τῷ ἐνί. Τὸ ἐξ οὗ ἡ σοφία καλεῖται πατὴρ, ἡ σοφία υἱὸς καὶ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων ἀγάπη πνεῦμα ἅγιον· ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ θεῷ εἶναι αὐτὸς ὁ θεός, εἰσὶ καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ ἀγάπη ὁ θεός, εἰσὶ πρόσωπα. Τοῖς δὲ προσώποις ὑπάρχουσιν ιδιότητες, τῷ πατρὶ ἡ δύναμις, τῷ υἱῷ ἡ σοφία καὶ τῷ πνεύματι ἡ ἀγαθότης· ὥστε ὁ θεός εἷς ὣν οὐσίᾳ εἶναι τρία κατὰ τὰς ιδιότητας· καὶ ἐν τούτῳ συμφωνεῖ ὁ Οὐγὼν τῷ Ἀβαιλάρδῳ, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τοῦ θεοῦ εἰσιν ιδιότητες αὐτοῦ.

Ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἕνεκα ἑαυτοῦ, διότι ὁ θεός εἶναι τὸ πρὸς ὃ πάντα. Ὁ Οὐγὼν διακρίνων μεταξὺ τοῦ ὄντος αἰτίου καὶ οὐχὶ αἰτιατοῦ, τοῦ αἰτιατοῦ καὶ οὐχὶ αἰτίου, καὶ τοῦ ὄντος αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ συγχρόνως, λέγει τὸ αἷτιον καὶ οὐχὶ τὸ αἰτιατὸν τὸν θεόν, τὰ δὲ κατώτατα ὄντα εἶναι μόνον αἰτιατὰ καὶ οὐχὶ αἷτια· μεταξὺ δὲ τούτων ἀμφοτέρων εἰσὶ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν συγχρόνως· οὕτω δεικνύει τὴν συνέχειαν πάντων, ἃ διαιροῦνται εἰς τὸ βασιλείον τῶν ἀοράτων καὶ τὸ τῶν ὁρατῶν· ἀμφοτέρα δ' ὁ θεός συγχρόνως ἐδημιούργησεν.

Ἡ δύναμις τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ μὴ πάσχειν ὑπάρχει τῷ θεῷ ἀπολύτως· ἡ ἀγαθότης ἦν αἷτία τῆς δημιουργίας· ἡ σοφία ἦν τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ τὰ ὄντα ὁ θεός ἐδημιούργησεν. Ὁ Οὐγὼν θέλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ θεός μόνον τὸ ἀγαθὸν βουλόμενος ἐπιτρέπει τὸ κακὸν, διότι μεταβάλλει εἰς μέσον καὶ ἐπομένως εἰς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ φύσις ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ, ἡ δὲ σωματικὴ φύσις εἰς τὴν πνευματι-

κὴν ἀναφέρεται, εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνωτέρα τῆς σωματικῆς.

Ἡ πνευματικὴ φύσις κατὰ τὸν Οὐγωνα εἶναι οὐσία ἀπλῆ καὶ ἄϋλος, αὐτὴ καθ' αὐτὴν πρόσωπον μὲ νοῦν καὶ σοφίαν πεπρωτισμένον, ἔχουσα δύναμιν αὐτοδιοριστικὴν, ἥ ἦτον δυνατὸν νὰ ἐκλέξῃ τὸ ποιεῖν ἢ τὸ ἀφιέναι.

Οἱ ἄγγελοι ὡς οὐσίαι πνευματικαὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὅμοιοι, ἀνόμοιοι ὅμως κατὰ βαθμὸν τελειότητος. Ἡ δύναμις καὶ γνῶσις τῶν ἀγγέλων ἦτο τριπλῆ, δηλ. εἰς ἑαυτοὺς, εἰς ἀλλήλους καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα· ἡ δύναμις κατ' ἀναφορὰν εἰς ἑαυτοὺς ἦτο ἡ ἀρετῆ, κατ' ἀναφορὰν εἰς ἀλλήλους ἡ τῆς κυριαρχίας, καὶ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰ κατώτερα ὄντα ἡ τρίτη, ἡ ἐδηγητικὴ. Οἱ ἄγγελοι γινώσκουσι τὸν δημιουργόν, ἑαυτοὺς καὶ τὰ συνδημιουργηθέντα· ἐν τῇ γνώσει ἑαυτῶν ἐγνώρισαν τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν, ἐν τῇ τοῦ δημιουργοῦ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἐν δὲ τῇ τῶν συνδημιουργηθέντων τὰ πρὸς ταῦτα καθήκοντα αὐτῶν.

Ἐπειδὴ οἱ ἄγγελοι τέλειοι ἐδημιουργήθησαν χρόνῳ, ἀτελεῖς δὲ φύσει, ἔπρεπε δι' ἰδίας ἐνεργείας νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς φυσικῆς τελειότητος καὶ τὸν τῆς τοῦ ἀγεννήτου τελειότητος· καθ' ὃν βαθμὸν ἦσαν τέλειοι, ἦσαν καὶ ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι καὶ μακάριοι· θετικῶς ὅμως τοιοῦτοι ἔπρεπε νὰ κατασταθῶσι δι' ἰδίας ἐνεργείας, διότι ἡ ἀξία καὶ ἡ ἐνοχὴ ὀρίζεται ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει τῇ βουλήσει οὐσιωδῶς καὶ ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ βούλησις δύναται ἄνευ ἀνάγκης καὶ βίας νὰ ἐκλέξῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Οἱ ἄγγελοι ἔχοντες βούλησιν οἱ μὲν ἐτράπησαν εἰς τὸν θεόν, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ οὕτω προῆλθε χωρισμὸς ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν πνευμάτων· οἱ μὲν πρὸς τὸν θεὸν τραπέντες κατέστησαν μακάριοι, οἱ δ' αὐτοῦ ἀποτραπέντες ἀπεκρούσθησαν τοῦ θεοῦ. Τὸ κακὸν ὑπάρχει, ὅταν ἡ βούλησις ἀντίκηται τῇ θεῇ βουλήσει· καὶ αὕτη ἦτο ἡ τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων ἀμαρτία.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κορωνὶς τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ ἐδημιουργήθη ἕνεκα τοῦ θεοῦ, ὁ κόσμος ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν καὶ σῶμα· ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀπλῆ, ἀνάμοιρος

τοῦ σώματος· ἐπειδὴ δὲ καὶ νῦν καὶ αἰσθήσει γινώσκεται, ἔχει καὶ μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ συγγένειαν· ἡ ψυχὴ μία οὐσα οὐσία ἐστὶ κατὰ τὰς δυνάμεις διάφορος· αἱ δυνάμεις εἰσὶ κυρίως τρεῖς, ἡ ζωτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ ὁ λόγος· τῇ αἰσθήσει παριστᾷ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, τῇ φαντασίᾳ τὰς μορφὰς τῶν σωμάτων, τῷ λόγῳ τὸ γεννηθὲν πνεῦμα, διὰ δὲ τοῦ ἐποπτικοῦ λόγου τὸ ἀγέννητον. Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσία ἀπλὴ δὲν μεταδίδοται διὰ γεννήσεως· ἡ ψυχὴ ἐνεφυσήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῇ μεταδόσει ἐμπνέεται δι' ἀμέσου τοῦ θεοῦ ἐνεργείας. Ἡ ψυχὴ οὐσα λογικὴ ἔχει οἴκον τὸ προσωπικόν, τὸ δὲ σῶμα αὐτῇ προστίθεται ὡς ἀλλότριον· ἐν τῷ θέν ἔπεται, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον μένει τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ θεωρία ὁμῶς αὕτη τοῦ Οὕγωνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμασθῇ παρὰ τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸν Οὕωνα εἶναι ἡ τοῦ ἐκλέγειν δυνάμεις, τὸ ἀγαθὸν εἶναι πρόσταγμα, τὸ κακὸν ἀπαγόρευμα· τὸ δὲ κακὸν πηγὴν ἔχον τὴν ἐλευθέραν βούλησιν ἐστὶ μὴ ὄν, στέρησις τούτου, ὃ ὁ νόμος αἰτεῖ.

Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τελείαν γνῶσιν, ψυχὴν τελείαν καὶ σῶμα τέλειον. Ἡ πρώτη γνῶσις ἦτο τριπλῆ, δηλαδὴ γνῶσις ἑαυτοῦ, γνῶσις τοῦ δημιουργοῦ καὶ γνῶσις τῶν συνδημιουργηθέντων. Ἡ ἐποπτικὴ τοῦ θεοῦ γνῶσις ἦτο τελειότερα τῆς γνώσεως τῆς πίστεως, οὐχὶ ὁμῶς τόσον τελεία, ὅσον ἡ ἐποπτεία ἡ περιμένουσα ἡμᾶς ὡς ἀμοιβὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ ἐπέκεινα. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἀμαρτήσῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀμαρτίας νὰ ἀπέχη· ἡ δὲ τελεία κτηθεῖσα ἐλευθερία ἔσται τὸ μὴ δύνασθαι ἀμαρτῆσαι. Μετὰ τὴν πτῶσιν ὑπῆρχε τὸ δύνασθαι καὶ μὴ δύνασθαι νὰ ἀμαρτήσῃ, μετὰ τὴν λύτρωσιν θέλει ἀναχθῇ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε φυσικὰς ἀρετὰς· αἱ αἰσθητικαὶ καὶ σωματικαὶ κινήσεις ἴσταντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν δὲν ἴσταντο ὑπὸ τὴν βούλησιν. Τὸ σῶμα ἦτο κατ' ἀρχὰς σχετικῶς καὶ οὐχὶ ἀπολύτως ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐξεπλήρου τὴν θεϊαν ἐντολὴν, ἐπομένως τὸ σῶμα δὲν ἀπέκλειε τὸ θνητὸν δυνάμει.

Ἡ σχέσις τῶν ὄντων πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν εἶναι τριπλῇ, δηλαδή τὰ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς, τὰ δὲ εἰσὶν αὐτῇ βλαβερὰ, τὰ δὲ ἀδιάφορα· ἐπίσης γίνεται τριπλῇ σχέσις καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν, δηλαδή τὰ μὲν πρὸς συντήρησιν, ὡς ἡ ἀρετὴ, τὰ δὲ βλαβερὰ, ὡς ἡ κακία, καὶ ἄλλα ἀδιάφορα· διὰ τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι ἐντολαὶ εἰσὶν ἢ προστακτικαὶ ἢ ἀπαγορευτικαὶ ἢ ἐπιτρεπτικαί.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τὴν θεῖαν ἐντολὴν παραβάς καὶ τὴν ὀρθότητα ἐγκαταλιπὼν ἐζήτησε χωρὶς νὰ ὑποταγῇ τῷ θεῷ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του, εἰς τὸ νὰ γείνη ὅμοιος τῷ θεῷ· διὸ τῆς ὀρθότητος ἐγκαταλειφθείσης ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ποινὴ, ἥτις ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκωλύθη τῆς τάξεως, καὶ συνεπεία τῆς ἁμαρτίας ἐλύθησαν οἱ χαλινοὶ, οἷς ἐδεσμεύετο ἐκεῖνο, ὃ οὔτε νὰ κτηθῇ ἔπρεπεν οὔτε ἡδύνατο.

Ἐνεκὰ τῆς ἁμαρτίας τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπῆλθεν ἄγνοια ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐπιθυμία ἐν τῇ σαρκί, κατασταθείση ἀσθενεὶ καὶ θνητῇ.

Ἡ διπλῇ αὕτη διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετεδόθη ἀπὸ τῶν προπατόρων εἰς τοὺς ἀπογόνους· πάντες γεννηθήσονται μετ' ἄγνοίας καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία καὶ τιμωρία.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος κατέστη ἔκπτωτος τῆς δικαιοσύνης, διελύθη ἡ ἀκεραιότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπῆλθεν ἀσθένεια τῆς σαρκός, καὶ ἡ ἀσθένεια φέρει τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν ὡς ποινήν. Ἡ μετάδοσις τῆς ἁμαρτίας τελεῖται διὰ τῆς σαρκός. Ἐὰν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ ἄγνοίᾳ καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ ὑφίσταται, ἔχει ἡ ἄγνοια τὸ αἷτιον αὐτῆς ἐν τῇ διαφθορᾷ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, ἡ δ' ἐπιθυμία ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς θνητῆς σαρκός. Ὁ Οὐγὼν ἀπομακρυνόμενος τοῦ Ἀνσέλμου προσεγγίζει μᾶλλον τῷ Αὐγουστίνῳ, ὧν τὰς θεωρίας οἱ ἔπειτα νὰ συνδυάσωσιν ἐζήτησαν.

Διὰ τῆς ἁμαρτίας ὑπέκυψεν ὁ ἄνθρωπος τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διαβόλου καὶ ἐπέσυρεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὸν ζυγὸν τοῦ διαβόλου νὰ ἀποτινάξῃ ἡδύνατο, οὔτε τὸν θεὸν νὰ ἐξιλεώσῃ, ἠὲ σπλαγχνίσθη τὸν ἄνθρωπον ὁ θεὸς

καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος ἀναλαβὼν εἰς ἑαυτὸν ἐκουσίως τὰ παθήματα καὶ τὸν θάνατον.

Ἡ χάρις, δ' ἧς ἡ λύτρωσις ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ῥέει ἡμῖν ἐν τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ταπεινωθεὶς, διδασκόμενος καὶ πρὸς τὸ ἁγαθὸν ἐξασκηθεὶς θέλει ἀνυψωθῆ. Ὁ τὸν θεὸν ἀγαπῶν ἀγαπᾷ ἑαυτόν· οὕτω καὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ἀγαπᾷ ἑαυτόν, ἀγαπᾷ τὸν θεόν.

Ὁ Οὐγὼν διακρίνει τριπλὴν γνωστικὴν ἐνέργειαν, τὴν νόησιν (παράστασιν), (cogitationem), τὴν μελέτην (meditationem) καὶ τὴν ἐποπτείαν (contemplationem). Τὴν δὲ νόησιν ἐκλαμβάνει ὡς παράστασιν, τὴν μελέτην ὡς ἔρευναν τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἀντικειμένων τῆς γνώσεως πρὸς γνώρισιν τοῦ τί, τοῦ διὰ τί καὶ τοῦ πῶς· ἡ μελέτη (ὡς μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ) ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ἀρχαίων· ἡ δ' ἐποπτεία εἶναι τὸ φωτεινὸν καὶ ἐλεύθερον βλέμμα τοῦ πνεύματος· διὰ τῆς θείας χάριτος ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ θεοῦ· ὅρος τῆς ὑψώσεώς ἐστιν ἠθικὴ τελειοποίησις ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀγάπῃ καὶ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν· ἐξ ἑαυτῆς ὑψοῦται ὑπὲρ ἑαυτήν καὶ ἐν τῷ θεῷ βυθιζομένη ἡ ψυχὴ κέκταται τὴν βαθμίδα τὴν ὑψίστην, τὴν τῆς μυστικῆς ἐποπτείας. Τοῦτο δὲ παρήγαγεν ἡ λύτρωσις.

Περὶ δ' ἀναστάσεως δοξάζει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναστηθήσεται ποτε, τὰ ἀναστάντα σώματα τηρήσουσι τὴν ἰδίαν φύσιν αὐτῶν, τῶν δὲ μακαρίων ἔσονται δεδοξασμένα.

Καίτοι ὁ Οὐγὼν παρέλαβεν ἐκ Πλάτωνος, ἐξ Ἀριστοτέλους, Νεοπλατωνικῶν, Λύγουστίνου καὶ ἄλλων, τὸ σύστημα ὅμως αὐτοῦ εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἰδίως δὲ εἰς τὴν μυστικὴν, καὶ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἔκειντο τὰ σπέρματα, ἃ εἰς τὸ μετέπειτα ἐβλάστησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν.

10). Ριχάρδος ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος. Οὗτος ἦν Σκῶτος καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Βίκτωρος εἰσελθὼν ἐπαιδεύθη ὑπὸ τὸν Οὐγὼνα· ἔπειτα δ' ἔγινε διδάσκαλος καὶ προϊστάμενος· ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1173. (1)

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν: de praeparatione ad

Τὴν μυστικὴν ταύτης τῆς ἐποχῆς ἐτελειοποίησεν, ἡ δὲ θεωρία αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἦτο ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ διδασκάλου του Οὐγανος, μόνον δ' αὐτὴν περισσότερον ἀνέπτυξεν. Ὁ Ῥιχάρδος παραδέχεται τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, τὴν πεῖραν, τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν· διὰ μὲν τῆς πείρας γινώσκομεν τὰ φθαρτά, διὰ δὲ τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως τὰ αἰδία.

Καίτοι ἡ πίστις πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν πάσης γνώσεως, δυνάμεθα ὅμως καὶ ἐκ τῶν ἄλλων νὰ γνωρίσωμεν. Τὴν δὲ τελείαν γνῶσιν ὅτι δὲν δυνάμεθα ἐν χρόνῳ νὰ ἀποκτήσωμεν.

Ὁ Ῥιχάρδος βούλεται νὰ γνωρίσῃ ἐπιστημονικῶς οὐ μόνον τὸ ἓν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρισυπόστατον θεόν. Ἐπειδὴ ὁ Ῥιχάρδος τὴν περὶ τῆς τριαδικῆς τοῦ θεοῦ ζωῆς ἀπόδειξιν ἐθεώρει δυνατὴν, δὲν ἔπρεπεν αὐτὴν νὰ θεωρήσῃ ἀκατάληπτον καὶ τὴν πίστιν ὡς τὴν μόνην πηγὴν τῆς γνώσεως αὐτῆς· διότι, ἐὰν λογικαὶ ἀποδείξεις ἦναι διὰ τὴν θείαν τριάδα δυναταί, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄνευ τῆς πίστεως δύναται νὰ γνωρίσῃ αὐτήν.

Ἐν τῷ περὶ τῆς τριάδος συγγράμματι αὐτοῦ πραγματεύεται περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ θεοῦ ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ ἐσόμενα ἢ ἀπ' αἰωνός εἰσιν ἢ ἐν χρόνῳ, ἢ τὸ ὄν ἔχουσιν ἐξ αὐτῶν ἢ ἐξ ἐτέρων· διὸ διακρίνει τριπλοῦν ὄν, δηλαδὴ αἰδίου καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ὄν, οὔτε αἰδίου οὔτ' ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ὄν αἰδίου οὐχὶ ὁμῶς ἐξ ἑαυτοῦ. Ἡ πεῖρα διδάσκει, ὅτι εἰσὶν ὄντα μὴ ἔχοντα τὸ ὄν αὐτῶν ἐξ ἑαυτῶν καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι αἰδία. Ἐὰν τοιαῦτα ὄντα ὑπάρχωσι, πρέπει καὶ ὄν νὰ ὑπάρχῃ ἔχον τὸ ὄν αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ αἰδίου· διότι ἄνευ τῆς τούτου τοῦ ὄντος ὑποθέσεως δὲν θὰ ἦσαν τὰ ὄντα δυνατά· αὕτη ἐστὶν ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀπόδειξις.

Ἐὰν ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἦναι ἀποδεικτικὴ ὅλως, δύναται ν' ἀποδειχθῇ καὶ ἡ ὑπαρξὶς ὄντος αἰδίου μὲν οὐχὶ δ' ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου· ἀναγκαῖον ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε τὸ νὰ προηγῇται τὸ αἷτιον τοῦ αἰτιατοῦ χρόνῳ· ἄρα δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρα-

---

contemplationem, de contemplatione, de statu interioris hominis καὶ de exterminatione mali, de trinitate.

δεχθῶμεν, ὅτι ἔστι τι ὃν μὴ ὄν μὲν ἐξ αὐτοῦ, ὄν δ' αἰδίον· οὕτως ἐκθέτει τὴν τριαδικὴν ζωὴν τοῦ θεοῦ.

Πᾶν, λέγει, τὸ μὴ ὄν ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὸ ὄν αὐτοῦ ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ὄντος· ἡ δύναμις αὕτη τοῦ ὄντος πρέπει ἐν ἑαυτῇ νὰ περιέχῃ πάντα, ὅσα ἐν τοῖς δημιουργήμασιν εἰσιν· αὕτη ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὄν, καὶ ἐπειδὴ πᾶν ὄν ἐξ αὐτῆς ἐστὶ, πρέπει νὰ ᾔηται τὸ μέγιστον πάντων, ἡ μεγίστη οὐσία· ὡς τοιαύτη δ' εἶναι παντοδύναμος καὶ πάνσοφος· ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἐστὶν ἡ μεγίστη οὐσία, εἶναι καὶ εἷς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐστὶ διὰ τῆς δυνάμεώς του ἰσχυρὸν καὶ διὰ τῆς σοφίας του σοφόν, ἡ δὲ μεγίστη οὐσία εἶναι πάντα ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς, εἰσὶ καὶ αἱ θεῖαι ιδιότητες αὐτῇ ἡ μεγίστη οὐσία· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτος δύναμις καὶ ἡ ἀπόλυτος σοφία, εἰσὶν ἀμφότεραι αἱ ιδιότητες ἐν τῷ θεῷ αἱ αὐταί· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων ιδιοτήτων τοῦ θεοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι αὕτη ἡ ἀλήθεια, εἶναι ὁ θεὸς αἰδίος, ἀμετάβλητος, ἀπλοῦς, ἄπειρος, αὐτάρκης, μακάριος, τὸ μέγιστον ἀγαθόν· πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸν θεὸν εἶναι ἔγχρονον, περιορισμένον, σύνθετον. Τὰ ὄντα προέρχονται οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός.

Ὁ Ῥιχάρδος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐν τῇ θεῇ φύσει πρέπει πολλὰ πρόσωπα νὰ ὑπάρχωσι· δηλαδὴ ὑποθέτει, ὅτι ὅπου ἡ ἀγαθότης, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ἀγάπη· ἡ δ' ἀγάπη ἀναφέρεται πρὸς ἕτερον, τοῦλάχιστον ὑποθέτει δύο πρόσωπα. Ἐπειδὴ ἡ θεία φύσις εἶναι μία, πρέπει ἐν ταύτῃ νὰ ὑποτεθῶσι πρόσωπα πολλὰ. Οἱ ἀμοιβαίως ἀγαπώμενοι ἐπιθυμοῦσιν ὥστε καὶ τρίτος νὰ μετέχῃ τῆς ἀγάπης· ἄρα ἐν τῷ θεῷ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τριάς προσώπων, τουτέστιν ὁ θεὸς εἶναι τρισυπόστατος. Τὰ δὲ τρία πρόσωπά εἰσι συναΐδια καὶ ὅλως ὅμοια· ἐν τοῖς τρισὶ προσώποις εἶναι ὁμοία δύναμις, σοφία καὶ ἀγαθότης· ἐπειδὴ ὅμως ὁ θεὸς εἶναι εἷς, εἰσὶ τὰ τρία πρόσωπα ἡ αὐτὴ οὐσία.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Ῥιχάρδος τῷ Οὐῖγωνι συμφωνῶν μετατρέπει καὶ ἐκλαμβάνει τὰ πρόσωπα ὡς ἀπλᾶς τοῦ θεοῦ ιδιότητες.

Τὴν δὲ ψυχὴν ἐκλαμβάνει οὐσίαν ἀπλὴν καὶ πνευματικὴν πα-

ρέχουσιν τῷ σώματι ζωὴν καὶ αἰσθητικότητα· ψυχὴν δὲ καὶ πνεῦμα ἐκλαμβάνει ταῦτά, καὶ πνεῦμα μὲν ὀνομάζει τὴν ἐν ἁνωτέρᾳ δυνάμει ψυχὴν, τὴν δ' ἐν τῇ κατωτέρᾳ ὀνομάζει ψυχὴν. Ἐκαστον λογικὸν ὃν ἔχει δύο οὐσιώδεις δυνάμεις, λόγον πρὸς γνῶσιν καὶ βούλησιν πρὸς ἀρετήν· ὁ λόγος ἔχει τὴν φαντασίαν ὑπηρετίδα, ἡ βούλησις τὴν αἰσθητικότητα· ἡ δὲ γνωστικὴ δύναμις κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ ἀντικείμενον εἶναι τριπλῆ, δηλαδὴ φαντασία, λόγος καὶ νοῦς· ὁ μὲν νοῦς εἶναι ἡ ἁνωτάτη, ὁ λόγος ἡ μέση καὶ ἡ φαντασία ἡ κατωτάτη· ὁ νοῦς ἐστὶν ἁνώτερον αἰσθητήριον, δι' οὗ αἰσθανόμεθα τὸ ὑπεραισθητόν, ἡ φαντασία ἐστὶ τὸ δεκτικὸν τοῦ αἰσθητοῦ, ὁ λόγος ἡ δύναμις τοῦ πλανωμένου νοεῖν. Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς γνωστικὰς δυνάμεις διακρίνει καὶ τρία εἶδη γνώσεως, δηλαδὴ τὴν παράστασιν, ἣν καὶ νόησιν καλεῖ, τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐποπτείαν· τούτων δὲ ἡ μὲν παράστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν φαντασίαν, ἡ δὲ μελέτη εἰς τὸν λόγον καὶ ἡ ἐποπτεία εἰς τὸν νοῦν.

Ἡ βούλησις κατὰ τὸν Ῥιχάρδον εἶναι ἐλευθέρᾳ οὐχὶ ὥς οὔσα ἱκανὴ νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ διότι ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῆς ἴσταται τὸ νὰ μὴ συγκατατεθῇ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ τῆς βουλήσεως συγκατάθεσις πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν οὔτε νὰ προβῇ διὰ ἀναγκαστικῆς αἰτίας δύναται οὔτε νὰ κρατηθῇ.

Ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει οὐσιωδῶς τῇ βουλήσει, δι' οὐδενὸς δύναται νὰ καταστραφῇ ἢ ἐλαττωθῇ· ἄρα διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως πρὸς τὸ ἀγαθόν.

Ὁ θεὸς κατὰ Ῥιχάρδον ἐδημιούργησε τὰ λογικὰ ὄντα κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἵνα καταστήσῃ μέτοχα τῆς μακαριότητος τοῦ τρία ἀγαθὰ αὐτοῖς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ σώματος· τριῶν δ' ὄντων τῶν ἀγαθῶν εἰσὶ τρία καὶ τὰ κακὰ, ἡ ἀμαθία τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ἡδονὴ πρὸς τὸ κακόν καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος· τριῶν δ' ὄντων τῶν κακῶν εἰσὶ καὶ τρία τὰ θεραπεύοντα, ἡ σοφία κατὰ τῆς ἀμαθίας, ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακοήθους ἡδονῆς καὶ ἡ ἀναγκαιότης κατὰ τῆς

ἀσθενείας. Πρὸς εὗρεσιν δὲ τῶν μέσων τούτων ἐπενοήθησαν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι, ἡ θεωρητικὴ πρὸς εὗρεσιν τῆς σοφίας, ἡ πρακτικὴ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἡ μηχανικὴ διὰ τὴν ἀνάγκην· διότι ἡ μὲν θεωρητικὴ ἀποδιώκει τὴν ἀμαθίαν, ἡ δὲ πρακτικὴ τὴν κακίαν καὶ ἐνισχύει τὴν ἀρετὴν, ἡ δὲ μηχανικὴ ἀπομακρύνει τὴν ἑλλειψιν καὶ βοηθεῖ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν χρειῶν τῆς παρούσης ζωῆς· ἡ δὲ τετάρτη ἡ λογικὴ ἀποβλέπει εἰς καλλιέπειαν· καὶ αἱ τέσσαρες αὗται ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας (Rich. I, 6. *philosophia est amor sapientiae*).

Ἡ λύτρωσις ἀποβλέπει εἰς θεραπείαν τῆς βουλήσεως ἀπὸ τῆς ἀσθενείας καὶ εἰς ἐνίσχυσιν πρὸς τἀγαθόν. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς θείας χάριτος, ἧς ἄνευ οὔτε εἰς γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἐρχόμεθα, οὔτε εἰς ἀγάπην τῆς ἀρετῆς.

Ὁ ὅρος δὲ τῆς ὑψώσεως τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἐποπτείαν εἶναι ἡ ἀγνή καρδιά, ἡ ἀρετὴ, ὁ δὲ δεύτερος εἶναι τὸ γινῶθι σαυτὸν, δι' οὗ ὁ θεὸς γινώσκεται.

Τὸ δὲ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας ἐστὶν ὁ θεός· ἡ δὲ πρώτη τῆς ἐποπτείας βαθμὶς ἐστὶν ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ κατ' αὐτὴν, ἡ δὲ δευτέρα ἐστὶ μὲν ἐν τῇ φαντασίᾳ, πλὴν κατὰ τὸν λόγον· ἡ δὲ τρίτη ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ, πλὴν κατὰ τὴν φαντασίαν· ἡ δὲ τετάρτη ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ κατ' αὐτόν· ἡ δὲ πέμπτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸν λόγον οὐχὶ ὅμως ἐκτὸς αὐτοῦ· ἡ δ' ἕκτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Τούτων δ' ἡ μὲν πρώτη ἀναφέρεται εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὰ αἴτια τῶν φαινομένων, ἡ δὲ τρίτη εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνάβασιν, ἡ δὲ τετάρτη εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων οὐσιῶν, τῆς οὐσίας καὶ ἰδιοτήτων, ἡ δὲ πέμπτη ἀμέσως εἰς τὸν θεόν, ἡ δ' ἕκτη ἀντικείμενον ἔχει τὰ ἄβυσσιν μυστήρια τοῦ θεοῦ.

Αἱ διαφοροὶ αὗται τῆς ἐποπτείας βαθμίδες διακρίνονται κατὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς ἃ ἀναφέρονται.

Ὁ Ῥιχάρδος παραδέχεται βαθμοὺς τῆς ἐποπτείας κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν ἔντασιν αὐτῆς· καὶ πρῶτος βαθμὸς ἐστὶν ὅτι τὸ

πνεῦμα ἐν τῇ ἐποπτείᾳ ἐκτείνεται, ὁ δεύτερος ὅτι ὑπὲρ τὴν συνήθη γνῶσιν ὑψοῦται, καὶ ὁ τρίτος ὅτι ἐκτὸς αὐτοῦ ἔρχεται, ἡ ἔκστασις.

Ἡ ἐποπτεία κατὰ τὸν Ῥιχάρδον κρέμαται ἐκ τῆς θείας χάριτος, ἡ δὲ χάρις εἶναι ὑπερφυσική.

Ὁ Αὐγουστῖνος ἠνέωξε τὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν μυστικὴν ὁδόν· ἡ τοῦ Ἀρεοπαγίτου μυστικὴ ἔχει καὶ στοιχεῖα Νεοπлатωνικά. Τὴν θεωρίαν ὅμως τῆς χριστιανικῆς μυστικῆς ὁ μὲν Οὕγων ἰδρύσατο, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ἐπιστημονικῶς ἀνέπτυξεν, ἡ δὲ μυστικὴ τῶν ἔπειτα χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπὶ τῆς μυστικῆς αὐτοῦ ὠκοδόμησεν.

Ὁμοίας δὲ ιδέας ταῖς τοῦ Ῥιχάρδου ἔχει καὶ ὁ Ἰσαὰκ Στελλένσης, ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Στέλλα· ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ἀλχερον συμφωνεῖ τῷ Οὕγωνι καὶ Ῥιχάρδῳ.

Καὶ ὁ Ἀλχερος, ὡς φαίνεται, ἡσχολεῖτο περὶ ψυχολογικά ἀντικείμενα καὶ ἔπεται τῷ Οὕγωνι καὶ Ἰσαὰκ Στελλένσῃ· οὐδὲν ὅμως ἔχει ἴδιον.

11. ΠΕΤΡΟΣ ΛΟΜΒΑΡΔΟΣ.

Ἐν Νοβάρᾳ γεννηθεὶς ἐκ πτωχῶν καὶ ἀσῆμων γονέων ἤρξατο τῶν σπουδῶν του ἐν Βολωνίᾳ· ἔπειτα δὲ μετέβη πρὸς τὸν ἅγιον Βερνάρδον ἀποστείλαντα αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ῥείμσου καὶ μετέπειτα εἰς τὸ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος. Ἐν ἔτει 1159 ἐγένετο ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων καὶ ἐν ἔτει 1164 ἀπέθανεν.

Πρῶτος οὗτος συλλέξας τὰ κυριώτερα τῶν πατέρων καὶ τῶν συνόδων συνέταξεν ὅλον τι, ὅπερ πηγάσαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐκλήθη ἀποφάνσεις εἰς βιβλία τέσσαρα.

Συνήθως δὲ πρῶτος ὁ συνάψας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας εἰς σύνταγμα θεωρεῖται Ἰλδέβερτος Λαβαρδῖνος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ φαίνονται Ῥοβέρτος Μελούνιος καὶ Οὕγων ἐκ Ῥουένης (1164 ἀποθανὼν) ὡς συντάξαντες ἀποφάνσεις.

Τὴν πρώτην ὅμως θέσιν τῶν τοιούτου εἵδους συλλογῶν κατέχουσι τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν ἀποφάνσεων Πέτρου τοῦ Λομ-

θάρδου, ἃ εἶναι συλλογὴ συστηματικὴ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν θεωριῶν, ἃ ἡ χριστιανικὴ ἐπιστήμη ὑπεράσπisen, ἄρα σύστημα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης θεμελιωθέν.

Τὰ βιβλία ταῦτα ἔμειναν ὡς ὁδηγὸς τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἐπειδὴ ἕκαστος τῶν διδασκάλων ἐφιλοτιμεῖτο νὰ γράφῃ ἐρμηνείας εἰς αὐτὰ, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰ γενομένων ἐρμηνειῶν.

Ὁ Λομβάρδος λέγει, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος διὰ τῶν ὄντων ἔρχεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἐνὸς θεοῦ· ἡ ὑπαρξὺς τῶν ὄντων δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ τὰ δημιουργήματα πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὃν ἀγέννητον δὸν τὴν ὑπαρξιν πᾶσιν.

Ἐπειδὴ πάντα τὰ περὶ ἡμᾶς εἰσι μεταβαλλόμενα, πᾶν δὲ μεταβαλλόμενον ἐξ ἀμεταβλήτου γίνεται, ἔρχεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ εὐμεταβλήτου εἰς τὸ ἀμετάβλητον καὶ οὕτως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Πᾶν δημιουργημά ἐστὶν ἢ σῶμα ἢ πνεῦμα· τὸ δημιουργῆσαν ὅμως ταῦτά ἐστὶν ὑπὲρ ἀμφοτέρα. Ἐπειδὴ σῶμα καὶ πνεῦμα ἔχουσι μορφήν ὠρισμένην, πρέπει νὰ νοηθῇ ἀναγκαίως ὑπὲρ αὐτὰς πρώτη μορφή, ἐξ ἧς σῶμα καὶ πνεῦμα τὴν μορφήν των λαμβάνουσιν, καὶ ἡ πρώτη αὕτῃ μορφή ἐστὶν ὁ θεός.

Ὡς ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται τῷ ἀνθρώπῳ ὡς εἷς καὶ ὑπάρχων, οὕτως ἀποκαλύπτεται καὶ τοῖς οὖσιν ὡς τρισυπόστατος, διότι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει ἡ τριάς, καθ' ὅσον ἐν παντὶ ἐνότης, μορφή καὶ τάξις ἐστίν· ἰδίως ὅμως ἡ εἰκὼν τῆς τριάδος ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ· τῆς δὲ ψυχῆς θεμελιώδεις δυνάμεις εἰσὶ μνήμη, νοῦς καὶ βούλησις· αἱ τρεῖς δ' αὐταὶ εἰσιν ἐν ὧς ἔχουσαι τὴν ρίζαν αὐτῶν ἐν μιᾷ οὐσίᾳ.

Ἄνευ ὅμως τῆς θετικῆς ἀποκαλύψεως δὲν προέρχεται γνῶσις τῆς τριάδος τελεία· εἰσὶ δ' ἀλήθειαι, ἃς πρὸ τῆς πίστεως νὰ γνωρίσωμεν δὲν δυνάμεθα, καὶ τούτων μία ἐστὶ καὶ ἡ τριάς· ἄρα μόνῃ ἡ πίστις δύναται νὰ παράσχῃ ἡμῖν γνῶσιν τελείαν περὶ τῆς τριάδος.

Ὁ Λομβάρδος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ θεὸς τὸν υἱὸν γεννῶν δὲν γεννᾷ ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς πατὴρ εἶναι διάφορος τοῦ υἱοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ οὐσία διάφορος, διότι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ἔχουσι μίαν οὐσίαν κοινήν.

Ὁ πατὴρ οὔτε διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ οὔτε μετ' ἀναγκαιότητος ἐγέννησε τὸν υἱόν.

Τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα κατὰ τὸν Λομβάρδον εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

Ὁ Λομβάρδος ἰσχυρίζεται ὅτι πάντα ἐν τῷ θεῷ ἦσαν γνώσει, καθ' ὅσον ὁ θεὸς ἀπ' αἰῶνος γινώσκει πάντα· ἐὰν ἐν τῷ θεῷ πάντα, ἔστι καὶ ὁ θεὸς ἐν πᾶσι.

Τὴν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενὸς παράγων θεωρεῖ πρᾶξιν τοῦ θεοῦ ἐλευθέραν· αἰτίαν δὲ τῆς δημιουργίας θεωρεῖ τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀγάπην τοῦ θεοῦ· περὶ δὲ προγνώσεως, προνοίας, προδιατάξεως, περὶ ἀγγέλων, πτώσεως, λυτρώσεως ἡκολούθει τῷ Ἀνσέλμῳ καὶ Οὔγωνι ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος· καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασι καὶ ἐν τῇ περὶ ἁμαρτίας θεωρίᾳ ἡκολούθει τῷ Ἀνσέλμῳ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Λομβάρδου βιβλίοις ὑπῆρχεν ἡ βάσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης τῆς ἐπομένης ἐποχῆς.

12). Ἀλᾶνος Ῥύσσελος χρηματίσας μαθητὴς τοῦ ἁγίου Βερνάρδου ἐδίδασκεν ἐν Παρισίοις, καὶ ἐν ἔτει 1202 ἐτελεύτησεν. Ὁ Ῥύσσελος ζητῶν νὰ θεμελιώσῃ θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ θρησκευτικὰ δόγματα νὰ ὑπερασπίσῃ λογικῶς ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ αἰτία τινὸς αἰτίας εἶναι ἡ αἰτία καὶ τοῦ αἰτιατοῦ αὐτῆς. Πᾶσα οὐσία ἐστὶν αὐτῷ σύνθεσις ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς· ἡ σύνθεσις ὅμως ὁποθέτει ἑτέραν αἰτίαν προτέραν, ἐπομένως ἡ αἰτία ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτῆς.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνάγει τὴν τῶν ὄντων ὑπαρξιν ἀναγκαίως εἰς τὴν ὑψίστην αἰτίαν, ἥτις ὅμως δὲν δύναται νὰ ᾔναι σύνθετος, διότι θὰ ὑπέθετεν ἀνωτέραν αἰτίαν, ἐξ ἧς ἡ σύνθεσις θὰ προήρχετο· οὐδὲ ἰδιότητος νὰ ἔχῃ δύναται· ἄρα αὕτη

ἐστὶν ἀπλῆ, ὡς ἀπλῆ δὲ μόνον μία, καὶ αὕτη ἡ αἰτία ἐστὶν ὁ θεός.

Ἐκ τῶν διορισμῶν τούτων παράγει ὅλα τὰ προσόντα τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀκίνητον, τὸ ἄπειρον, τὸ ἀτίδιον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ ἄρρητον, καὶ λοιπά· τὸν θεὸν δυνάμεθα, λέγει, νὰ πιστεύωμεν μόνον· ἡ πίστις ἐστὶν ἀνωτέρα τῆς δόξης, κατωτέρα δὲ τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ κόσμος κατὰ τὸν Ῥύσσελον ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ θεός ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων καὶ πάντα, διὰ τῆς δυνάμεώς του εἶναι οὐσία τανταχοῦ καὶ ἐν ἅπασιν. Ὁ θεός ὢν κατ' οὐσίαν ἀπλοῦς ἐστὶν ἐν τοῖς προσώποις τριπλοῦς· αὕτη ἡ τρισυπόστατος τριάς ἀπεικονίζεται ἐν παντί· ἐν παντί δηλαδὴ εἶναι ὕλη, μορφή καὶ ἐνότης ἀμφοτέρων· ἡ ὕλη ἀντιστοιχεῖ τῷ πατρὶ, ἡ μορφή τῷ υἱῷ καὶ ἡ ἐνότης ἀμφοτέρων τῷ πνεύματι. Τὰ δὲ τρία πρόσωπα ἔχουσι μίαν φύσιν· ὁ θεός ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, παρὰ θεοῦ οὐδὲν κακόν ἐστίν· ἡ ἀγαθότης καὶ ἀγάπη εἰσὶν αἰτία τῆς δημιουργίας.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀσώματος, καθὼ δὲ τοιαύτη καὶ ἀθάνατος. Τὸ πνεῦμά ἐστὶ λογικόν καὶ φυσικόν· τὸ δὲ λογικόν ἐστὶν ἡ κυρίως ψυχὴ καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ σώματος διὰ τοῦ φυσικοῦ πνεύματος. Τὸ φυσικὸν πνεῦμα ὃν ἀρχὴ τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς φαντασίας θνήσκει, καθ' ὅσον εἶναι φύσεως σωματικῆς. Περὶ δὲ τῆς πτώσεως καὶ λυτρώσεως, περὶ τῶν μυστηρίων καὶ ἀναστάσεως ἔπεται τῷ Ἀνσέλμῳ καὶ Οὐγῶνι ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος.

13). Ἰωάννης Σαλισβουρῆς Ἄγγλος τῷ 1110 ἢ 1120 γεννηθεὶς ἦλθεν εἰς Γαλλίαν τῷ 1136· ἦν μαθητὴς τοῦ Ἀβαιλάρδου καὶ ἄλλων καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1180. Τὰ συγγράμματά του ἦσαν τό : *Metalogicus* καὶ *Polycraticus*.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγίνωσκε τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ τὰ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δόγματα ἰδίως παρεδέχετο, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὴν σκέψιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ὅταν τὰ πράγματα ὑπὸ τῆς πίστεως δὲν ἐπιβεβαιῶνται καὶ τῶν αἰσθήσεων.

Οὗτος ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ νοεῖν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς

ἐποπτείας τὴν ἔννοιαν τῶν ὄντων· ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἔρχεται εἰς τὰ νοητὰ, τὰ καθόλου. Τὰ δὲ καθόλου δὲν ἐθεώρει, ὡς ὁ Πλάτων, τῶν ὄντων χωριστὰ, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς· τὰ δὲ γένη καὶ εἶδη ὅτι χωρίζονται ἀπὸ τῶν καθ' ἑκαστα ὄντων μόνον νῶ.

Τὴν πίστιν ἐθεώρει ὡς τὴν ὑπόθεσιν ἀληθοῦς φιλοσοφίας· ἡ πίστις αὐτῷ ἦτο ἡ πρώτη βάσις τῆς ἀληθείας καὶ ὅρος τῆς γνώσεως· διὰ τοῦτο ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἐνόμιζε δυνατὴν μόνον ἐπὶ τῆς πίστεως τεθεμελιωμένην.

Τὰς δὲ θεωρίας του ἤντλησεν ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Οὐγωνος ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος, αὐτοῖς δ' εἶπετο καὶ ἐν τοῖς θεολογικοῖς ζητήμασι, τοῖς κοσμολογικοῖς καὶ ψυχολογικοῖς.

Ὁ Ἰωάννης Σαλισβουρῆς κατέκρινεν οὐ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν πορείαν καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐπιστήμης τῆς τότε ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη τῶν αὐλῶν καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν αὐλικῶν.

Μετὰ δὲ τοῦ Ἰωάννου Σαλισβουρῆ λήγει ἡ πρώτη περίοδος τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος θεωρίας, ἐξ ἧς ἡ τῆς ἐπομένης ἐποχῆς ἐβλάστησεν.

II. Δευτέρα περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Ὅσῳ μᾶλλον τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἐνισχύετο, τόσῳ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τόσῳ πλείονα μέρη περιελάμβανεν. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13 αἰῶνος καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς γνωστοποιήσεως τῶν ὅλων τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ πρώτῃ ἐποχῇ ἦσαν γνωστὰ μόνα τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατέστησαν γνωστὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ μεταφυσικά.

Τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγορήθησαν ὑπὸ τοῦ Βαλθήρου ὡς πηγὴ αἱρέσεων· τῷ δὲ 1209 σύννοδός τις ἀπηγόρευσε

ταῦτα· ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη, ἣτις ἐμετριάσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου (Bulaeus III, 142) δὲν εἶχε συνέπειαν, ὡς τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν ἐρμηνειῶν καὶ μεταφράσεων γενομένων ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλη, Ἐρρίκου τοῦ Γέντου, Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου, Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου καὶ ἄλλων.

Τῷ δὲ 1366 διετάχθη, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται διδάκτωρ μὴ γινώσκων τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία (Launoius c. 9. p. 210)· οὕτω δ' ἡ ὑπόληψις τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλίων ἀνυψώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μία καὶ μόνη ἀντίφασις ὡς πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ ἐλογίζετο ὡς ἀπόπειρα κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὡς ἀρχὴ αἵρέσεως.

Ἀπορεῖται δὲ πότε ἔγειναν γνωστότερα τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία, ἰδίως δὲ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ μεταφυσικὰ, ὑπὸ τίνων μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ Ἰσπανίαν· ὑπὸ Ἀράβων ἢ Ἑλλήνων;

Ὁ Ἐρένιος ἰσχυρίζεται, ὅτι μετεδόθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων (A. H. L. Heerens Gesch. des Stud. der Classischen Literatur I, Bd. p. 183). Ὁ Βούλης (Lehrb der Gesch. der Phil. 5 Bd. p. 247) ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐρενίου. Φαίνεται ὁμως, ὅτι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφία μετεδόθη καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων, διότι τὰ φυσικὰ καὶ μεταφυσικὰ μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Γερμανίαν καὶ ἄλλους τόπους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (Bulaens Tom. II). Ἐπειδὴ ὁμως ὀλίγοι ἐλληνικὰ ἐγίνωσκον, φαίνεται, ὅτι τὴν πρῶτην γνῶσιν αὐτῶν ἔλαβον οἱ Εὐρωπαῖοι ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων.

Καὶ ὀρθόδοξοι καὶ αἵρετικοὶ ἐν θεολογικαῖς διαφωνίαις μετεχειρίζοντο τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους εὗρεν ὑποδοχὴν καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύρει. Ἐν Ἐδέσῃ συνεκροτήθη σχολὴ τῶν ἐν Συρίᾳ Νεστοριανῶν καὶ ἐν Γανδισαπώρα ἱατροφιλοσοφικὴ· ἐξ αὐτῶν ἦλθεν ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία εἰς τοὺς Ἀραβας. Ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἦσαν χριστιανοὶ Ἀριστοτελικοί· ἐν τῷ 8ῳ καὶ 9ῳ αἰῶνι ἡ μάθησις ἐξέπιπτε βαθμηδόν, Ἐν τῷ 11ῳ

αἰῶνι ὁ Μιχαήλ Ψελλὸς συνέταξε σύνοψιν εἰς τὴν Ἀριστοτέλους λογικὴν ἐπιστήμην, ἣτις μεγάλην ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοὺς λατίνους σχολαστικούς. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα διεσώθησαν πολλαὶ ἐρμηνεῖαι εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πολλαὶ πραγματεῖαι περὶ ἄλλων φιλοσόφων. Ἐν δὲ τῷ 13ῳ αἰῶνι ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψεν ἐπιτομὴν λογικὴν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους λογικῶν, ἐν δὲ τῷ 14ῳ συνέγραψεν ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης παραφράσεις εἰς τὰ φυσιολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ πραγματείας περὶ Πλάτωνος καὶ ἄλλων φιλοσόφων. Ἐν δὲ τῷ 15ῳ ἰδίως μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἤρξατο ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας γραμματολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἰδίως ἡ φιλονεικία περὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους τῶν σχολαστικῶν φιλοσοφίας καὶ τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας.

Ἀλλ' ἡ τῶν Ἀράβων φιλοσοφία ἐστὶ σύμμικτος ἐξ Ἀριστοτελικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν.

Ἑλληνικὴ ἱατρικὴ, φυσικὴ καὶ φιλοσοφία εἰσῆχθη εἰς τοὺς Ἀράβας κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα μ. Χρ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 9ου μετεφράσθησαν καὶ ἔργα φιλοσοφικὰ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Συριακὸν καὶ Ἀραβικόν. Διὰ δὲ τὸν θεῖσμόν τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας καὶ τὴν ἱατρικὴν σπουδὴν ἦσαν τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μεταφυσικὰ καὶ φυσικὰ καταλληλότερα ἢ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγνωρίσθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Μωαμεθανῶν Ἀράβων διὰ χριστιανῶν Σύρων ἱατρῶν· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα, ἀφ' οὗ ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐξετάθη, περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀράβας ἡ ἱατρικὴ καὶ φιλοσοφία. Σύροι χριστιανοὶ μετέφρασαν συγγραφεῖς Ἑλλήνας ἱατροὺς καὶ φιλοσόφους πρῶτον εἰς τὸ Συριακὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀραβικόν (ἀπὸ τοῦ 813—833 μ. Χρ.). Ἐν δὲ τῷ 10ῳ αἰῶνι μετεφράσθησαν αὖθις ὑπὸ Σύρων χριστιανῶν, ὧν ἐπισημότεροι ἦσαν οἱ Νεστοριανοὶ Ἀβού-Βασχάρ-Μάτα καὶ Ἰάχγια-Βέν-Ἀδής.

Οἱ δὲ σχολαστικοὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἔλα-

βον ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὸ Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων Ἀριστοτελικῶν μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ εἰς τὸ λατινικόν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ Ἀραβικὴ φιλοσοφία καὶ Ἰουδαϊκὴ εἰσέρχονται εἰς τὸν πνευματικὸν κύκλον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ ὑπ' ὧν ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀνῆρηντο, εἶναι εὐλογον νὰ προηγηθῶσι τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας τῆς δευτέρας περιόδου.

I. Ἀραβικὴ φιλοσοφία (1).

Οἱ Ἀραβες καταστάντες πολεμικοὶ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ εἶχον τὸ κοράνιον βάσιν τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτείας.

Κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς τὸ μετέπειτα παρ' αὐτοῖς ἤκμασαν γραμματικοί. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἰατροὶ αὐτῶν ἦσαν καὶ φιλόσοφοι, ἐσπουδάζετο καὶ ἡ φιλοσοφία. Εἰς δὲ τοῦτο συνετέλεσαν καὶ οἱ Καλιφαὶ τοῦ Βαγδατίου τὰς ἐπιστήμας προστατεύσαντες, πεπαιδευμένους προσκαλέσαντες καὶ βιβλιοθήκας καὶ σχολεῖα συστήσαντες.

Ἡ Ἀραβικὴ φιλοσοφία περιέχει τρία στοιχεῖα, Ἀριστοτελικόν, δογματικόν, καὶ τὸν μυστικισμόν.

α) Ἀραβες Ἀριστοτελικοί.

1) Ὁ Ἀλκένδης (2) ἔζη ἐν τῷ 9ῳ αἰῶνι, ἐσπούδασεν ἀστρονομίαν, μαθηματικὴν καὶ ἰατρικὴν. Τούτου δὲ διασημότερος ἦν ὁ Ἀλφαράβης σπουδάσας μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀστρονομίαν καὶ ἰατρικὴν.

Αἱ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἐρμηνεῖται αὐτοῦ εἰσι μεμιγμέναι μετὰ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν, ἐκ τούτων δὲ τῶν ἐρμηνειῶν οἱ σχο-

(1) Περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἀράβων πραγματεύονται Huetius, de claris interpretibus, Paris 1683. Brucker hist. crit. phil. III, 1743. Reiske de principibus muhammedanis, 1747. Buhle commentatio de studii graecarum litterarum inter Arabes initiis et rationibus. 1791.

Camus, notices et extraits des manuscrits des Arabes. 1805. (Übergangs Arabische Phil. im Mittelalter s. 50. καὶ 51. d. Scholast. Phil.).

(2) Περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Abulfaragius ἐν τῇ ἱστορίᾳ δυναστ. IX. ἐξ τῶν νεωτέρων Lackemacher 1719.

λαστικοὶ μετεχειρίζοντο τὰς εἰς τὸ ὄργανον τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένας. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (*fontes quaestionum*) διακρίνει ἐννοίας, ἃς ἀμέσως γινώσκομεν, καὶ ἐννοίας, ἃς δι' ἀποδείξεως ἀμέσως δ' ἐννοίας ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ δυνατοῦ, τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου.

2) Ὁ Ἀλφαράβης (1) τὸν θεὸν ἀποδεικνύει λέγων, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι σύνθετος καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ εἶναι πρότερον δυνατή· τὸ δὲ καθ' αὐτὸ δυνατόν ὑποθέτει αἷτιον, δι' οὗ γίνεται ἐνεργεία· τοῦτο δὲ τὸ αἷτιον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐξ ἀνάγκης, καὶ τοῦτό ἐστίν ὁ θεός.

Ὁ θεός ἐστίν ἀπλοῦν· προσὸν αὐτῷ ὑπάρχει οὐδέν· αὐτὸς εἶναι σοφία, ζωὴ καὶ λοιπά.

Ὁ θεός ἐστὶ τὸ πρῶτον, ἐξ αὐτοῦ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον, δηλαδή ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ· τὸ τέλειον προβαίνει ἐπὶ τὸ ἀτελές, τὸ δὲ τελευταῖον εἶναι ἡ ὕλη. Ὅλοι δ' αὗται αἱ ἰδέαι εἰσὶ νέαι Πλατωνικαί.

Ἡ δὲ ψυχὴ ἔχει δυνάμεις μὴ ἐνεργούσας ἄνευ σωματικῶν ὀργάνων· ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς νοῦς εἰσι δυνάμεις ἀνώτεραι· ὁ νοῦς δὲν εἶναι δύναμις σωματικὴ, ἀλλ' ἀπλῇ καὶ μεταβαίνει ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος εἰς τὸ ἐνεργεία διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ ὄντος διαφόρου καὶ χωριστῆς ἀρχῆς τῆς ψυχῆς. Ὁ νοῦς εἶναι τι νοητὸν, οὐράνιον, τῆς ὕλης χωριστὸν, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀπλοῦν, εἶναι ἀθάνατον.

Ἡ ὑπεραισθητὴ γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων. Ὁ δυνάμει νοῦς ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὕλην, ὁ δὲ ποιητικὸς παράγει ἐν τῷ δυνάμει τὰς μορφὰς τὰς ἐν τοῖς οὗσι πραγματοποιουμένας.

3) Ὁ Ἀβικέννας ἐγεννήθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 10ου αἰῶνος, 980 μ. Χρ., καὶ ἐσπούδασε τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἡσχολήθη περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ κοράνιον· πρὸς τελειοποίησιν

(1) Ὁ Ἀλφαράβης συνέγραψε *fontes quaestionum*· περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Casiri, *bibliol. Arab. Hisp.* Wüstenfeld *Gesch. der Arab. Aerzte und Naturf.* καὶ ἄλλοι. Ἰδ. *Überw.* σ. 54.

τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς Βαγδάτιον καὶ ἀφιερῶθη τῇ ἱατρικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1037 μ. Χρ.

Ὁ Ἀβικέννας συνέγραψε λογικὴν, φυσικὴν, μεταφυσικὴν καὶ ἄλλα (1).

Κατὰ τὸν Ἀβικένναν οὐδεμία θεωρία ἴσταται πρὸς τὴν πίστιν ἐν ἀντιφάσει· ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐξήγησιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ὁ Ἀβικέννας ἔπεται τῷ Ἀλφαράβη καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τοῦ δυνατοῦ, τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου.

Πᾶν ἐνέργεια ὃν εἶναι πρότερον δυνάμει· ἄρα τὸ δυνάμει προηγεῖται τοῦ ἐνέργειᾳ· ἡ ὕλη εἶναι ὑποκείμενον τοῦ δυνάμει ὄντος· διὸ ἡ ὕλη εἶναι ὑπόθεσις παντὸς πραγματικοῦ, πρῶτόν τι, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον.

Τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐδὲν ἔχει αἶτιον· ὡς δ' ἡ ὕλη ὑποτίθεται ὡς τὸ δυνάμει ὄν, πρέπει καὶ ἀναγκαῖα τις νὰ ὑποτεθῇ αἰτία φέρουσα τὰ ὄντα ἐκ δυνάμει εἰς ἐνέργειᾳ· ἀλλὰ ἐν μόνον ὃν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀναγκαῖον, καὶ τοῦτό ἐστίν ὁ θεός· ὡς δὲ τὸ ἀναγκαῖον ὁ θεός ἐστι συγχρόνως καὶ τὸ ἀπολύτως τέλειον, μάλιστα δὲ τὸ ὑπερτέλειον· τούτου ὁρισμὸς δὲν ὑπάρχει, διότι ἐν αὐτῷ ὡς τῷ ἀπολύτως τελείῳ οὔτε γένος ὑπάρχει οὔτε διαφορά, ἀλλ' εἶναι ἀπολύτως ἀπλοῦν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἀβικέννα ἐστὶ δυαδικόν ὡς τὴν ὕλην καὶ τὸ αἶτιον· τουτέστι τὸν θεὸν παραδεχόμενον, διότι μία τούτων τῶν ἀρχῶν δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλ' αἰτοῦνται ἀμφοτέραι.

Οὐ μόνον δὲ ἡ ὕλη ἐστὶν αἰδῖος, ἀλλὰ καὶ τὸ σύμπαν, ἔχον βάσιν τὴν ἀστρονομικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαν, καὶ οὐ ἡ γῆ ἐστὶ τὸ κέντρον περικυκλούμενον ὑπὸ πολλῶν σφαιρῶν· ἐκ δὲ τῆς κυκλήσεως αὐτῶν ὀρίζεται ἡ ἐπὶ γῆς γενεσις, ἡ φθορά, ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις· ὡς πρὸς δὲ τὴν δημιουργίαν ὁ Ἀβικέννας

---

(1) Überw. σ. 56. ἰστ. τῆς φιλ. II.

ἔπεται τῷ Ἀλφαράβῃ, ἐπομένως τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς. Ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Ἀβικένναν ἐστὶ τοῦ σώματος διάφορος καὶ ἐν τῷ σώματι, καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ ἔξωθεν. Πάντα τὰ φυσικὰ ὄντα συντίθενται ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης, καὶ κατὰ τὴν μορφήν ἀλλήλων διακρίνονται· ἡ ἀρχὴ πάσης ἐνεργείας καὶ κινήσεως τῶν φυσικῶν ὄντων δὲν εἶναι ἡ ὕλη, ἀλλ' ἡ μορφή· τὰ δὲ νεκρά διακρίνονται τῶν ζώντων τῇ ψυχῇ· ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή· περὶ δὲ ψυχῆς χρῆται τῷ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρισμῷ καὶ παραδέχεται δυνάμεις αὐτῆς τὴν φυτικήν, τὴν αἰσθητικήν καὶ τὴν νοητικήν.

Ἡ ἐκτὸς αἰσθησις κατ' αὐτὸν διαιρεῖται εἰς πέντε αἰσθητήρια, ἡ δ' ἐντὸς εἰς πέντε δυνάμεις, τὴν κοινήν αἰσθησιν (ἐν ᾗ αἱ τυπώσεις καὶ εἰκόνες ἐκ τῶν ἐκτὸς αἰσθήσεων προέρχονται), τὴν φανταστικήν δύναμιν, τὴν εἰκονιστικήν, τὴν αἰσθητικήν κριτικήν δύναμιν, τὴν μνήμην καὶ τὸ μνημονικόν. Αἱ δὲ κινητικαὶ τῆς τοῦ ζώου ψυχῆς δυνάμεις ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ὕλικῇ ἐπιθυμία· ὑπὲρ δὲ τὰς αἰσθητικὰς καὶ κινητικὰς δυνάμεις ἐστὶν ὁ λόγος ὡς τέλος αὐτῶν.

Ὁ Ἀβικέννας ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ νοῦς ἐστὶ διάφορος τῆς αἰσθήσεως, καὶ χρῆται ἀποδείξεσιν Ἀριστοτέλους. Ὁ δὲ ποιητικὸς νοῦς, ὃν δὲν θεωρεῖ ἀτομικόν, ἀλλὰ κοινόν καὶ ἓνα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἐστὶν ὁ πρῶτος, ὁ θεῖος.

Ἐν δὲ τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει· ἔτι δὲ καταπολεμεῖ τὴν ἀνάστασιν, τὴν μετεμψύχωσιν καὶ τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ ἐκλαμβάνων τὴν ψυχὴν ἄϋλον ἐκλαμβάνει ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον ἀσώματον, διότι μόνον τὸ ὕλικόν ἔχον γένεσιν ἔχει φθοράν· ὅπου δ' ὕλη δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδὲ μετάβασις ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν, γένεσις, ἢ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν, φθορά· ἡ ψυχὴ καθὸ ἄϋλος, ἀπλῆ, οὔτε γίνεται οὔτ' ἀπόλλυται· ἄρα ἔστιν ἀθάνατος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἀβικέννα καὶ Ἀλφαράβῃ εἶναι σύμμικτον ἐξ Ἀριστοτελικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν. Ὁ Ἀβικέννας ἰσχυρίζεται τὴν ἀτομικὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασία· εἰσήγαγεν ὅμως μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας καὶ τὴν μυστικήν.

4) Περί δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος ἀναφαίνεται καὶ ἕτερος Ἀριστοτελικός, ὁ Ἀβεμπάκης, ἱατρός, ποιητὴς καὶ φιλόσοφος. Οὗτος ἐχώριζε τὸν ποιητικὸν νοῦν, ὡς ὁ Ἀβικέννας, ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Ἔτι δὲ μνημονεύεται καὶ ὁ Ἀβικεβρών, ὃς κατ' ἄλλους μὲν λέγεται Ἀραψ, κατ' ἄλλους δὲ, ὅπερ ἐστὶ πιθανόν, Ἰουδαῖος· οὗτος ὑπέθετε πάντα ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης συγκεείμενα, μόνον δὲ τὸν θεὸν αὐλόν, ἀπλοῦν καὶ ἓνα ἄνευ πολλῶν· τὴν δ' ὕλην ὡς ὑποκείμενον τῶν ὄντων παραδεχόμενος ὑπέθετεν οὐσίαν τὴν αὐτὴν τῷ νῷ.

Τὸν θεὸν ὑπέθετεν ὡς τὸ πρῶτον κινοῦν, ὡς ἀπόλυτον καὶ ἄπειρον ἓν, καὶ ὡς τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς βουλήσεως, ἐπομένως ἡ βούλησίς ἐστὶν αὐτῷ ἡ κινουσα καὶ ὀρίζουσα ἀρχὴ πάσης πράξεως. Τὸ πρῶτον ὁμῶς, ὃ παράγει ὁ θεός, εἶναι ὁ νοῦς, ὅλα δὲ τὰ ὑπὸ τὸν νοῦν παράγονται ἐμμέσως διὰ τοῦ νοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ. Τὸ δὲ μετὰ τὸν νοῦν ἐστὶ τὸ σωματοειδές, ὁ σωματικὸς κόσμος, ὅστις παραγόμενος ἐκ τῆς νοερᾶς φύσεώς ἐστὶ παθητικός· διὸ ἡ ἐνέργεια δὲν ὑπάρχει τοῖς σωματικοῖς, ἀλλὰ ῥέει ἐκ τῆς νοερᾶς φύσεως· ὁ θεός ἐστὶν ἐνεργητικός, τὰ ὄντα παθητικά.

Ἡ ὕλη εἰς τὸ νοερὸν εἰσερχομένη πνευματοποιεῖται καὶ μετ' αὐτῆς τὸ σωματικόν, ὃ μόνον διὰ τοῦ νοητικοῦ νὰ ἐνεργήσῃ δύναται.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν ἐστὶ καὶ οὗτος ἐμίγνυεν ιδέας Ἀριστοτελικὰς μετὰ νέων Πλατωνικῶν.

5) Διασημότερος δὲ τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων ἦτο ὁ Ἀβηρρόης, ἐγεννήθη τῷ 1105 ἐν Κορδόβῃ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1198 διακριθεὶς ἐν τε τῇ ἱατρικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ· οὗτος ἡρμήνευσε τὸ πλεῖστον τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων, ἔτι δὲ καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, ζητήσας νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς Πλατωνικῆς· διὰ τοῦτο καὶ καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν οὐ σμικράν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀβηρρόης τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν δὲν ἐγίνωσκεν, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευόντων τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας· ὥστε ὁ Ἀβηρρόης παρέλαβε καὶ στοιχεῖα

ἀλλότρια εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Ἐὰν δὲ ληθῶσιν ὑπ' ὅψιν καὶ αἱ ἡμαρτημέναι μεταφράσεις τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Ἑβραϊκόν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ λατινικόν, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Ἀθηρρόης τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε εὐκρινῶς νὰ ἀντιληφθῇ ἡδύνατο οὔτε ὀρθῶς νὰ ἐκθέσῃ αὐτήν.

Ἐνόμιζε δ' ὅτι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἡ θεωρία αὐτοῦ ἦν αὕτη ἡ ἀλήθεια. Τοιαύτην δ' ἔχων μεγίστην περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἰδέαν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (1).

Ὁ Ἀθηρρόης τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν χαρακτηρίζων δείκνυσι τὴν θρησκείαν πρὸ τῆς φιλοσοφίας· ἡ θρησκεία ὅμως ἐστίν, ἔλεγε, διὰ τὸν λαόν, ἡ δὲ φιλοσοφία διὰ τοὺς σοφοὺς, ὑπὲρ αὐτήν. Οὐσία κατ' Ἀθηρρόην ἐστὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ ὑφιστάμενον, ἄρα οὐδενὸς συμβεβηκότος δεόμενον· συμβεβηκότα δ' εἰσὶν αἱ ἑννέα τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγορίαι ὡς μὴ δυνάμεναι νὰ νοηθῶσιν ἄνευ ὑποκειμένου, ὧς ὑπάρχουσιν. Ἡ δὲ οὐσία ἐστὶ διττὴ, νοητὴ καὶ αἰσθητὴ· ἡ αἰσθητὴ οὐσία ὑποθέτει τὴν ὕλην ὡς ἀρχὴν τῆς πραγματικότητος αὐτῆς, διότι ἄνευ ὕλης οὐδὲν σῶμα δύναται νὰ νοηθῇ· ἐπειδὴ ὅμως τὴν οὐσίαν ἡ ὕλη μόνη δὲν ἐξηγεῖ, αἰτεῖται πρὸς ἐξήγησιν αὐτῆς καὶ ἡ μορφή παρέχουσα τῇ ὕλῃ τὴν ὀριστικότητα· ἄρα ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή εἰσὶν αἱ δύο ἀρχαὶ τῆς οὐσίας· ἡ μορφή ὅμως πρέπει νὰ ἐνυπάρχῃ τῷ ὄντι, ὥστε τὰ καθόλου δὲν εἶναι καθ' αὐτὰ, χωριστὰ, οὐδ' ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὡς καθόλου εἰσὶ νοητὰ μόνον. Τὸ περιεχόμενον τῆς καθόλου ἐννοίας ἐστὶ μὲν πραγματικόν, ἐξ ἀντικειμένου, τὴν μορφήν ὅμως λαμβάνει ἐκ τοῦ νοῦ. Ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή ἐνυπάρχουσι μὲν τῇ οὐσίᾳ, ὑποτίθεται ὅμως, ὡς ἐν τεχνικὸν ἔργον, ἐνεργητικὸν αἷτιον, τουτέστιν ὁ τεχνίτης· ἡ μορφή ἐστὶν ἐν τῷ νῷ τοῦ τεχνίτου καὶ παρίσταται ἐν τῇ

---

(1) Περὶ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀθηρρόου πραγματεύονται Lebrecht im Magazin für die Litteratur des Auslandes 1842. E. Renan, Averroès et l'Aberrisme, 1852 καὶ Prantl. Gesch. der Logik II σ. 374 καὶ ἐφ. Überweg ἐν τῷ αὐτῷ σ. 59 καὶ 60.

ὕλη· ὡς ἐν τοῖς τεχνικοῖς ἔργοις γίνεται τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς οὖσιν. Ἐν δὲ τῶν αἰτίων τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ τελικὸν αἷτιον. Πᾶσα κίνησις ἀποβλέπει εἰς τι τέλος· τοῦτο τὸ τελικὸν αἷτιόν ἐστι τὸ αἷτιον τῶν αἰτίων, διότι ὅλα τὰ αἷτια τούτου ἕνεκέν εἰσιν· ὅθεν ἀποδεικνύει, ὅτι πρὸς ἐξήγησιν τῆς οὐσίας αἰτοῦνται καὶ τὰ τέσσαρα αἷτια, τὸ ὑλικόν, τὸ εἰδητικόν, τὸ κινητικόν καὶ τὸ τελικόν· ἐὰν ἐν τούτων λείψῃ, οὐσία ὠρισμένη δὲν δύναται νὰ ᾖναι πραγματική.

Ἡ γένεσις ἀποβλέπει εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς· ἀλλ' οὔτε ἡ ὕλη γίνεται οὔτε ἡ μορφή, ἀλλὰ μόνον ἡ σύνθεσις, τὸ ἐξ ἀμφοτέρων. Ἐπίσης δὲ διακρίνεται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή· ἡ δὲ δύναμις ἐστὶ παθητική καὶ ἐνεργητική, καὶ ἐνεργητική μὲν ἡ ἐνεργοῦσα πρὸς ἕτερον, παθητική δ' ἡ πάσχουσα ὑφ' ἑτέρου.

Καὶ οὐ μόνον ἐν τούτοις ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περὶ μεταβολῆς καὶ περὶ τῶν τεσσάρων αἰτίων θεωρίᾳ λέγων, ὅτι οὐδὲν τούτων προβαίνει ἐπ' ἄπειρον, ἀλλ' ἕκαστον τούτων ὑποθέτει ἐν πρῶτον, ὑπὲρ δὲ δὲν ὑπάρχει ἀνώτερον· ἐνὶ λόγῳ ὅλαι αἱ μεταφυσικαὶ τοῦ Ἀβηρρόου θεωρίαι ἐλήφθησαν ἐξ Ἀριστοτέλους.

Ἀπὸ τῶν θεωριῶν τούτων ὁ Ἀβηρρόης ὁρμώμενος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξιν. Πᾶν, λέγει, τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπὸ κινουντος, καὶ τὸ μὲν κινούμενόν ἐστὶ δυνάμει, τὸ δὲ κινοῦν ἐνεργείᾳ· ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχει κίνησις, ἐστὶ καὶ κινοῦν, καὶ τοῦτο τὸ κινοῦν ἐστὶν κινοῦν ἀκίνητον· καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός· ἐὰν ὑπάρχῃ κινούμενον δυνάμει, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ κινοῦν ἐνεργείᾳ, κινοῦν φύσει· καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός. Ἐὰν κίνησις ἐπάρχῃ καὶ ἐπομένως πρῶτον κινοῦν, πρέπει ἡ κίνησις αὕτη νὰ ᾖναι αἰτίδιος, ὡς τὸ πρῶτον κινοῦν ἐστὶν αἰτίδιον.

Ἐὰν τὸ πρῶτον δὲν ᾖναι αἰτίδιον, ἀλλ' ᾖναι πρότερον δυνάμει, ἔπεται ὅτι παρήχθη ἐξ ἑτέρου κινουντος ἄγοντος εἰς ἐνέργειαν· τότε ὅμως τὸ πρῶτον δὲν εἶναι πρῶτον· ἐὰν τὸ πρῶτον ἀναγκαίως κινῇ, ἡ δὲ πρώτη κίνησις δὲν ἔχῃ ἀρχὴν, πρέπει νὰ ᾖναι

αἰδῖος. Τὸ πρῶτον κινουῦν ἐστὶ καθαρά μορφὴ καὶ διὰ τοῦτο καθαρά ἐνέργεια, καθαρὸς νοῦς· ὁ θεὸς ὡς τὸ πρῶτον κινουῦν πρέπει νὰ ᾔηται ἓν. Διὰ τοῦτο καταφέρεται κατὰ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας περὶ τριάδος· ἐπειδὴ ὁ θεὸς καὶ ὡς πρῶτον κινουῦν οὐδὲν ἔχει ἀνώτερον, καὶ ὡς καθαρά μορφὴ οὐδεμίαν ἑτέραν, καὶ ὡς τέλος οὐδὲν ἀνώτερον, ἐστὶν ἓν καὶ μόνον. Ἐπειδὴ καὶ ὡς ὑλικὸν αἷτιον ἡ ὕλη ἐστὶν ἀναγκαῖα τῇ τοῦ κόσμου πραγματοποίησει, εἰσὶ δύο ἀρχαί, ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου ἀναγκαῖαι· ἄρα καὶ ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη εἰσὶν ἀρχαὶ αἰδῖοι. Ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι δυαδισμός.

Ἡ ὕλη δὲν ὑπάρχει ἄνευ μορφῆς, ἡ μορφὴ ἐστὶν ἐν τῇ ὕλῃ, ἡ ὕλη ἐστὶ δύναμις αὐτῆς· ἡ κίνησίς ἐστὶ τῆς ὕλης σχηματισμός, διότι ἡ ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμει μορφὴ ἄγεται ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀβηρότης θεωρεῖ τὴν κίνησιν αἰδῖον, θεωρεῖ αἰδῖον καὶ τὸν κόσμον· ἐπειδὴ μίαν τὴν κίνησιν, καὶ τὸν κόσμον ἓνα.

Πῶς δ' ἐγένετο ὁ κόσμος; ὁ θεὸς ὑπὸ τοῦ Ἀβηρότου παρίσταται ὡς τὸ ἐρώμενον καὶ διὰ τοῦτο κινουῦν ἀκίνητον· ὁ οὐρανὸς ὀρέγεται τοῦ θεοῦ, ἵνα γείνη ὅμοιος· ὁ θεὸς ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν κινεῖ ἀκίνητον ὄν.

Ἡ οὐσία τοῦ πρώτου ὄντος ὑφίσταται ἐν τῇ θεωρίᾳ· δὲν ὑφίσταται δ' ἐν τῇ βουλήσει, διότι ἡ βούλησις ὑποθέτει ἔλλειψιν· τὸ πρῶτόν ἐστὶ γινώσκον καὶ γινωσκόμενον, γινώσκει μόνον ἑαυτό.

Ἐν τῇ γνώσει ὑφίσταται ἡ τῶν λογικῶν ὄντων ζωὴ. Ἐκ τῆς κύκλῳ κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων περὶ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὴν γῆν, ὀρίζεται ὁ σχηματισμὸς τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐξ ἀλλήλων καὶ τῶν μικτῶν σωμάτων.

Ἡ θεία πρόνοια ἐκτείνεται εἰς τὰ γενικά, εἰς τὴν τήρησιν τῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων κυκλήσεως, τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν τῶν ὑπὸ τὴν σελήνην ὄντων. Ὁ ἄνθρωπός ἐστὶ τὸ μέσον τοῦ αἰδίου καὶ φθαρτοῦ· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ μορφὴ ἢ ἡ ἐντελέχεια ζῶντος σώματος· ἡ αἴσθησις ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ὀργάνων, ὁ νοῦς ἐστὶ χωριστὸς καὶ διὰ τοῦτο τῆς ὕλης διάφορος.

Ὁ Ἀβηρότης διακρίνει νοῦν δυνάμει καὶ νοῦν ἐνεργείᾳ· τὸν δυνάμει θεωρεῖ διάφορον τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς οὔσης ἀτομικῆς· ἐπειδὴ τὸν νοῦν θεωρεῖ κοινόν, θεωρεῖ διὰ τοῦτο ἓνα ἐν ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις· ὡς κοινὸς δ' ὁ νοῦς ἐστὶν ἀγέννητος καὶ ἀφθαρτος. Ὁ δυνάμει νοῦς γίνεται ἀτομικὸς τοῖς ἀνθρώποις μεταδιδόμενος.

Καὶ ὁ ποιητικὸς νοῦς ἐστὶν εἷς ἐν ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις, αἰτί-
διος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀρχὴ ὑπὲρ τὸ ἀτομικὸν ἡμῶν.

Τὸν δὲ ἀτομικὸν ἄνθρωπον διακρίνει τοῦ ζώου τῷ παθητικῷ
νῷ, ὄντι κατ' οὐσίαν τῷ αὐτῷ τῇ τοῦ ζώου ψυχῇ.

Ὁ Ἀβηρότης τὸν παθητικὸν καὶ ποιητικὸν νοῦν ἐκλαμβάνει
τὸν αὐτόν· αἱ νοητικαὶ μορφαὶ αἱ δυνάμει ἐν τῇ αἰσθήσει ἄγον-
ται εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ· ποιητικὸν δὲ ὀνομά-
ζει τὸν παθητικὸν τὸν ἀχθέντα εἰς ἐνέργειαν ἐκ δυνάμεως.

Ἀτομικὴ ἀθανασία κατὰ τὸν Ἀβηρότην δὲν ὑφίσταται· διότι
ἀθάνατος εἶναι μόνος ὁ κοινὸς νοῦς· διὸ ἐκλαμβάνεται καὶ ἡ ἐκ
νεκρῶν ἀνάστασις κατὰ τὸ κοράνιον ὑπὸ τοῦ Ἀβηρότου μόνον
εἰκονικῶς.

Διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ ἀνυψοῦται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μεγί-
στην βαθμίδα τῆς γνώσεως, ἐφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος γίνεται τρόπον
τινὰ θεός· ἐπὶ τῆς βαθμίδος ταύτης ὁ ἄνθρωπος γινώσκει πάντα
καὶ διὰ τῆς γνώσεως κέκτῃται τὴν μεγίστην μακαριότητα. Ἡ
φιλοσοφία τοῦ Ἀβηρότου δὲν συμφωνεῖ τῷ κορανίῳ, εἰς δὲ τὰ
χριστιανικὰ σχολεῖα ἐπενήργησε βλαβερώς· διὸ καὶ ἐπολεμήθη
ὑπὸ τῶν ἑπειτα σχολαστικῶν ἰδίως ὡς πρὸς τὸ θνητὸν τῆς ἀτο-
μικῆς ψυχῆς. Τὰ πάντα λαβὼν ἐξ Ἀριστοτέλους πολλὰ δὲν
κατενόησεν, ἰδίως τὰ περὶ τοῦ νοῦ.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ θεωρία τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων
περὶ αἰδιότητος τῆς ὕλης, τοῦ ἐξ αὐτῆς κόσμου δὲν ἀναγνωρί-
ζει δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλὰ τὴν ὕλην ἐκλαμβάνει αἰ-
τιδιον, καὶ ἐπομένως ἀναγνωρίζει καὶ παραδέχεται τὸν δυαδι-
σμόν· μετὰ δὲ τοῦ δυαδισμού συμπαραδέχεται καὶ τὴν ἀπορ-
ροητικὴν θεωρίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν.

2) Μετὰ δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας εἰσεχώρησεν εἰς

τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ τι στοιχεῖον πρὸς αὐτὴν ἀσυμβίβαστον.

Οἱ ἐρθόδοξοι θεωρήσαντες τοὺς φιλοσόφους αἵρετικούς, διότι τὴν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὴν θρησκείαν ἀνύψωσαν, ἐζήτησαν νὰ ὑπερασπίσωσιν ἐπιστημονικῶς τὰ δόγματα τοῦ κορανίου κατὰ τῶν φιλοσόφων. Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς Ἑδσρας οὐδὲν σχίσμα θρησκευτικὸν ἐγένετο. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἤρξαντο θεολογικαὶ διαφωνίαι καὶ αἵρέσεις, ὧν κυριωτέρα ἦτο ἡ τῶν Δσχαβαριτῶν τηρήσασα τὸ κύριον δόγμα τοῦ Ἰσλαμισμού, τὸ πεπωμένον.

Κατὰ τοῦ δόγματος τούτου, ὃ ἐδείκνυεν ὅτι ὁ θεὸς βούλεται κακὸν, ἐξανέστησαν πολλοὶ, ἰδίως δ' ὁ Βασίλειος Ἰβν Ἀθας, ὃς κατέστη καὶ ἰδρυτῆς τῆς αἵρέσεως τῶν Μοταζαλῶν (σχισματικῶν).

Οἱ δὲ Μοτακαλλήμ (οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως πίστεως) ζητοῦντες ἀπόλυτον πίστιν ἐν τῷ κορανίῳ ἐθεώρουν πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπ' αὐτοῦ ὡς τὸ μέγιστον κακούργημα.

Εἰς τῶν Ἀράβων δογματικῶν ἦν ὁ Ἀσχαρις, ἐξ οὗ ἡ αἵρεσις τῶν Ἀσχαριτῶν, καὶ ἄλλοι. Ἀμα τῇ Ἀραβικῇ φιλοσοφίᾳ προῆλθε καὶ μεταβολή, ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία κατέστησαν πρὸς ἀλλήλας ἐχθρικάι.

Οἱ Μοτακαλλήμ παραδέχονται τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, τὰς αἰσθήσεις τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν· ἡ ἀποκάλυψις ἐστὶν ἡ μεγίστη καὶ ἀσφαλεστάτη πηγὴ τῆς γνώσεως· ἐπειδὴ ὅμως αὕτη μόνη δὲν ἐξαρκεῖ, ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ αἰσθησις ἀναγκαῖα. Ἡ αἰσθησις παρέχει τὴν γνῶσιν τοῦ καθ' ἕκαστον, ὁ δὲ νοῦς τὰ πρῶτα ἀξιώματα καὶ τὰς ἐννοίας.

Οὗτοι δὲ δὲν παραδέχονται διαφορὰν οὐσιώδη τῶν σωματικῶν ὄντων· πάντα θεωροῦσιν ἐξ ἀτόμων συγκείμενα ὁμοιοειδῶν· ἡ δὲ διαφορὰ αὐτῶν προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν συμβεβηκότων ὑπαρχόντων τοῖς σώμασιν.

Ἀλλὰ αἱ οὐσίαι, τὰ συμβεβηκότα, αἱ γνώσεις καὶ αἱ πράξεις πηγάζουσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ θεοῦ. Ἐπίσης καὶ αἱ κακαὶ πράξεις ἐκ τοῦ θεοῦ· ὥστε ὁ θεὸς εἶναι αἷτιος καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Τὸ κακὸν ὅμως δὲν εἶναι διὰ τὸν θεόν, ἀλλὰ διὰ

τὸν ἄνθρωπον· τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ θεοῦ νόμου· ὁ ἄνθρωπος μὴ ἔχων ἐκλογὴν ἐστὶν ὄργανον τυφλὸν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ.

Τινὲς θεωροῦσι τὴν ψυχὴν σύνθετον ἐξ ἀτόμων· τὰ δ' ἄτομα μετὰ τῶν ἀτόμων τοῦ σώματος ἐνούμενα ποιοῦσι τὸ σῶμα ἔμψυχον· τινὲς δὲ ὑποθέτουσι τὴν ψυχὴν συμβεβηκός· ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς ὑποτίθεται συμβεβηκός.

Ἡ ψυχὴ συγχρόνως μετὰ τοῦ σώματος γίνεται ἐκ τοῦ θεοῦ.

Οἱ Μοτακαλλήμ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ κορανίου ἐζήτουν νὰ ἀποδείξωσιν ἐπιστημονικῶς, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν, ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς καὶ ἀσώματος, ὅτι ἡ θεία πρόνοια ὑπάρχει εἰς τὸ νόημα τοῦ κορανίου. Ὁ θεὸς ἦν αὐτοῖς ὑπέρτατον αἷτιον ὃν καθ' αὐτὸ καὶ ἀνώτερον πάντος ἄλλου· καὶ τοῦτο τὸ ὑπέρτατον αἷτιον ἐστὶν ὁ θεός, ὅτι ὁ κόσμος ἐκ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεὶς δὲν εἶναι ἀτίδιος, ἀλλ' ἔχει ἀρχήν.

Εἷς θεὸς ὑπάρχει ἱκανὸς πρὸς δημιουργίαν, ἀσώματος, ὑπὲρ τὸν κόσμον, οὐδεμιᾶς ὕλης δεόμενος πρὸς σχηματισμὸν τοῦ κόσμου, δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός.

Οἱ Μοτακαλλήμ ζητοῦντες νὰ ἐξηγήσωσι τὸ πεπρωμένον τοῦ κορανίου θεωροῦσι πάντα προωρισμένα καὶ τὴν πρόνοιαν μετὰ τοῦ πεπρωμένου τὴν αὐτήν· ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία, εἰσὶν ὅλα ἀναγκαῖα, ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου προωρισμένη ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως· ἀλλὰ διὰ τῆς ὑποθέσεως τοῦ πεπρωμένου αἵρεται πᾶσα ἠθικὴ τάξις· ἐὰν πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ γινόμενα ἦναι θεία πράξεις, εἶναι ἐξηρητημένα καὶ ἐκ τῆς θείας αὐθαιρεσίας ὑπὸ οὐδένα νόμον ἰσταμένης. Πάντα, καὶ ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς θείας προδιατάξεως.

Οἱ Ἀσχαρίται ἐζήτησαν τοῦτο νὰ κολάσωσι καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν νὰ ὑποστηρίξωσιν· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐκλογὴν νὰ δέχεται ἢ νὰ ἀποκρούῃ τὰς πράξεις, καταστρέφει τὴν ἀρχὴν τῶν Μοτακαλλήμ.

Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὰ κακὰ, οἱ φόνοι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, δὲν ἀποκλείουσι τῆς μακαριότητος· ἄλλοι δὲ (Βαϊδῖται) λέγου-

σιν, ὅτι τὰ κακὰ ἔργα ἀποκλείουσι τὸν κακοῦργον τῆς μακαριότητος.

Ἄλλη δ' αἵρεσις ἦτο ἡ τῶν Μοταζαλῶν, ὧν ἀρχηγὸς καλεῖται Βασίλειος ὁ Ἄθας.

Καὶ οἱ Μοταζαλαὶ συμφωνοῦσι τοῖς Μοτακαλλήμ. περὶ ἀρχῶν, διαφωνοῦσι δὲ μόνον ἐν τισιν ὀλίγοις. Καὶ οὗτοι ὑποθέτουσι τὸν θεὸν ἓνα, τὴν θείαν τοῦ προφήτου ἀποστολὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν· ἀντιλέγουσι δὲ τοῖς Μοτακαλλήμ, ὅτι τὸ κοράνιον δὲν εἶναι ἀγέννητον, διότι θὰ ἦσαν δύο ἀγέννητα, δηλαδὴ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο εἷς.

Οἱ Μοταζαλαὶ ἐναντιοῦνται τοῖς Μοτακαλλήμ. λέγοντες, ὅτι ὁ θεὸς ποιεῖ κατὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐδὲν ἄδικον ποιεῖ, ἀλλὰ τὸν μὲν κακὸν τιμωρεῖ, τὸν δ' ἀγαθὸν δὲν τιμωρεῖ.

Οὗτοι ὅμως τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου παρεδέχοντο σχετικὴν· καὶ αὕτη ἡ ἰδέα καταστρέφει τὴν ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων.

Τὸν θεὸν δὲν θεωροῦσιν αἷτιον τοῦ κακοῦ, οὐδ' ἄδικον ἐπομένως, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ κύριον τῶν πράξεών του καὶ διὰ τοῦτο ὑπεύθυνον.

Προσέτι δ' οἱ Μοταζαλαὶ ἀναίρουσι τὸ πεπρωμένον.

3. Μετὰ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐφαίνετο καὶ τάσις εἰς μυστικισμόν, εἰς ὃν ὁ Μωάμεθ τὴν ἀφορμὴν ἔδωκε, καὶ ὅς φαίνεται εἰσαχθεὶς ἐκ τοῦ νέου Πλατωνικοῦ μυστικισμοῦ, διότι καὶ ὁ μυστικισμὸς οὗτος ὑπόθεσιν ἔχει τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν.

Τὸν μυστικισμόν τοῦτον παρέλαβον οἱ Πέρσαι Σσουφοί, καὶ ἰδρυτὴς ταύτης τῆς αἵρέσεως φέρεται Ἀβού Σαΐδ Ἀβούλ Χεΐρ.

Τινὲς τούτων ἐκθέτουσιν, ὡς οἱ νέοι Πλατωνικοί, τὸν νοῦν, ἔπειτα τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἐξ ἧς αἱ ἰδία ψυχαί· τὰ δ' ὄντα εἰσὶ φαινόμενα θεῖα, ὁ κόσμος φαινόμενον ἀπατηλόν.

Τὸν δ' ἄνθρωπον κατὰ τὸ κοράνιον θεωροῦσιν ὄργανον παθητικὸν τοῦ θεοῦ· τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ὑποθέτουσιν ἐκ θεοῦ καὶ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται, ὅτι οὐδὲν ἴδιον ἐκθέτουσιν.

Ἐν δὲ τοῖς τοῦ Σσουφισμοῦ ὁπαδοῖς φέρεται καὶ ὁ Ἀλγάζελ,

εἰς τῶν κορυφαίων τῆς Ἀραβικῆς ἐπιστήμης· οὗτος ἐγεννήθη ἐν Τούσῃ πόλει ἐμπορικῇ τῆς Ἀσίας, ἐσπούδασε λογικὴν, φιλοσοφίαν, νομικὴν κτλ. καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1111.

Βιβλία δ' ἐγκατέλειπεν ἄριστα περὶ λογικῆς, μεταφυσικῆς, ἠθικῆς, καὶ τῶν δογμάτων τῶν φιλοσόφων, καὶ τὴν ἀνασκευὴν τῶν φιλοσόφων (*destructio philosophorum*), δι' ἧς ἐζήτει νὰ στηρίξῃ τὸν Μωαμεθανισμόν κατὰ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν. Τὰ δὲ βιβλία του ἀπώλοντο καὶ μόνον ἐκ τοῦ Ἀβηρρόου (*destructio destructionis*) γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τὰ συστήματα ἀσχοληθεὶς ἦλθεν εἰς τὴν σκέψιν, ἣν ἐθεώρει ὡς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ὁδόν.

Παρὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν ὑπέθετε πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ τὴν ἄμεσον πεῖραν· ἡ δὲ πεῖρα αὕτη εἶναι ἡ προφητικὴ· ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ ὑπάρχει ὄμμα ἀνώτερον, αἰ ἐπιστῆμαί εἰσι σταγόνες τοῦ ὠκεανοῦ, ἃς τὸ ὄμμα ἀνοίγει ἡμῖν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀλήθειαν.

Ὁ Ἀλγάζελ θεωρῶν τὴν θρησκείαν ὡς τὸ μέγιστον καταπολεμεῖ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τοὺς Ἀριστοτελικούς Ἀραβας φιλοσόφους.

Τὸν μυστικισμόν ἀσπαζόμενος θέτει βάσιν αὐτοῦ τὴν ψυχολογίαν του.

Τὴν ψυχὴν θεωρεῖ οὐσίαν ἀπλὴν καὶ διὰ τοῦτο ἀθάνατον· καίτοι ἡ ψυχὴ ἔχει πολλὰ, ἐστὶν ὅμως μία, τὸ ὑποκείμενον τοῦ νοῦ, καὶ δὲν προϋπάρχει τοῦ σώματος, ἀλλ' εἶναι σύγχρονος μετ' αὐτοῦ.

Ἡ ψυχὴ κατ' ἀρχὰς ἄγραφος χάρτης οὔσα ἔχει μόνον τὸ δεκτικόν, καὶ ὅταν λυθῇ τοῦ ὕλικου ἀνυψοῦται εἰς τὴν μεγίστην τῆς γνώσεως βαθμίδα· ἡ δὲ μεγίστη βαθμὶς τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶναι ἡ ἄμεσος ἐποπτεία τῆς ἀληθείας ἰσταμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἐπιστήμην· ἐν τῇ μεγίστῃ βαθμίδι συγχωνεύεται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ θεῷ, ὥστε καὶ τὸ συνεπιγνωστικόν αὐτῆς ἐξαφανίζεται.

Ὁ δὲ κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι σκιά τοῦ ἀληθινοῦ κόσμου, τοῦ ἰδανικοῦ· ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται, τὸ δὲ σῶμα μένει, εἶναι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν δυνατή.

Ὁ Ἀλγάζελ ἐξ ἐνὸς μὲν πολυμεῖ ἐπιστημονικῶς τοὺς φιλοσόφους, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀσπάζεται τὸν μυστικισμόν· δὲν ἡδυνήθη ὁμῶς νὰ συνδυάσῃ ἀμφοτέρω, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν μυστικισμόν. Συγχωνεύων δὲ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ θεῷ πίπτει εἰς τὸν πανθεϊσμόν, ἡ δ' ἐπιστήμη καὶ ὁ μυστικισμὸς παρὰ τῷ Ἀλγάζελ χωρίζονται.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀλγάζελ παραλαβὼν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἶχε τρόπον ἀναπτύξεως νέον οὐχὶ δὲ καὶ ἰδέας νέας.

Ὁ Ἰβν Τόφειλ ἦν νεώτερος τοῦ Ἀλγάζελ ἔτη πεντήκοντα.

Ὁ Τόφειλ ἐγεννήθη ἐν Κορδόβῃ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἦν ἱατρός καὶ φιλόσοφος διάσημος· ἀπέθανε τῷ 1190 ἐν Σεβίλλῃ.

Οὗτος τὴν ἰδέαν παραλαβὼν ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξ οἰκείας φυσικῆς δυνάμεως μέχρι τῆς ὑψίστης τῆς μυστικῆς ἐποπτείας δύναται νὰ ἀνυψωθῇ, ἐξέθηκεν αὐτὴν ἐν ἐκτάσει. Κατὰ τὸν Τόφειλ ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ τελειότατον καὶ τὸ κάλλιστον, ἡ δὲ ψυχὴ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ γνωρίσῃ αὐτόν.

Ὁ Τόφειλ ζητεῖ νὰ τηρήσῃ τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ θεοῦ καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸν πανθεϊσμόν· σαφῶς παριστᾷ τὴν φυσικὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι ἀναπλήρωσις τῆς Ἀραβικῆς μυστικῆς οὔσης συνεχείας τῆς Νέας Πλατωνικῆς ἐπὶ φυσικῆς βάσεως σκηρριζομένης.

Καίτοι δὲ ἄλλων ἰδέας, τῶν νέων Πλατωνικῶν, παρέλαβεν, ἐμόρφωσεν ὁμῶς καὶ τὸν Ἀβηρρόν καὶ τὸν Μαιμωνίδην.

II. Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἰουδαίων ἡ συγχρόνως μετὰ τῆς Ἀραβικῆς ἀναπτυχθεῖσά ἐστὶν ἡ Κάθβαλα, ἡ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία τροποποιηθεῖσαι.

1) Ἡ Κάθβαλα ὑπάρχει ἐν τοῖς βιβλίοις Ἰεζιράχ (δημιουργία) καὶ Σόχαρ (λάμπει). Τὸ μὲν ἴσχυσεν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα μ. Χρ. ὡς ἀρχαῖον βιβλίον, κατὰ τινὰς μὲν συνετάχθη κατὰ τὸν ἑννάτον αἰῶνα μ. Χρ. κατ' ἄλλους δὲ τὸν δεύτερον αἰῶνα μετὰ Χριστόν. Ἡ δ' ἐν τῇ Σόχαρ θεωρία συνετάχθη κατὰ

τινας μὲν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα. Ἡ δὲ Ἰεζιράχ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰσαάκ τοῦ τυφλοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του· ἡ δὲ παράδοσις τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει ὅτε μὲν εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτε δὲ εἰς τὸν Ῥαβῖνον Ἀκίβαν· ἡ δὲ Σόχαρ ἀναφέρεται εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Συμεῶνα Βέν-Ἰόχαϊ.

Ἐκ δὲ τῶν θεωριῶν τῆς Καββάλας τινὲς μὲν εἰσὶ παλαιαί, καὶ μάλιστα ἀρχαιότεραι· τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, τινὲς δὲ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Πλατωνικῆς, τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φιλοσοφίας, ἰδίως δὲ παρ' Ἑσσαιῶν, καὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς.

Περὶ δὲ τῆς καταγωγῆς τῆς Καββάλας οἱ Ἰουδαῖοι δὲν συμφωνοῦσι, διότι οἱ μὲν ἀναβιβάζουσιν αὐτὴν πρὸ Χριστοῦ, οἱ δὲ μετὰ Χριστόν· ἄλλοι δὲ πάλιν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅτε δηλαδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἤρξαντο νὰ γνωρίζωσι τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ νὰ ἀπομιμῶνται τὸν μυστικισμὸν αὐτῆς, οἱ δὲ ἀναφέροντες εἰς Ἀβραάμ καὶ Ἀδὰμ τὴν καταγωγὴν τῆς Καββάλας ἐξ ἅπαντος διηγοῦνται μύθους (1).

Τὸ βιβλίον Ἰεζιράχ περιέχει εἰκόνας, σύμβολα καὶ ἀλληγορίας· ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦτο πάντες δὲν ὑπολήπτοντο, οὐδ' ὁ Μωσῆς Μαιμωνίδης, ἀλλ' οἱ ἔπειτα. Ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῆς Καββάλας ἔχει θεωρίαν ἀπορρόητικὴν, δείκνυται ἡ καταγωγὴ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν Κάββαλαν οὔτε πάντα τὰ ὄντα ἀναγκαῖα εἰσιν, οὔτε πάντα κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ τινὰ μὲν ἀναγκαῖα, τινὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ καὶ τὰ καθόλου δὲν εἶναι καθ' αὐτά, ἀλλ' εἰσὶ διὰ τῶν καθ' ἕκαστα, πρέπει τὸ ἀναγκαῖον νὰ ᾔῃναι ἴδιον ὄν· ἄρα ἐν μόνον ἀναγκαῖον ὑπάρχει, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός.

Τοῦτο τὸ ἐν ἐστὶν αἷτιον τῆς ἐνότητος καὶ οὐχὶ τὰ πολλὰ· τοῦτο ἔχει πάντα ἐν ἑαυτῷ· ἄρα ὁ θεός εἶναι ἀρχή, ἐξ ἧς πάντα, καὶ ἔνεστι πᾶσιν. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐστὶν ὑπὲρ πάντα· πρὶν ἢ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴν ἐστὶν ἀόριστος, ἀπλοῦν ἐν, καὶ καθὼ τοιαύτη

---

(1) Ἰδ. τὴν περὶ Καββάλας καὶ Ἰουδαίων γραμματολογίαν Uberweg II, σ. 65 καὶ ἐφ.

ἀγνώριστος. Ἐν τῇ ἀπολύτῳ ὑπερβατικότητι αὐτῆς ἐστὶ τὸ μηδὲν καὶ καλεῖται Ἐνσὸφ (ἄπειρον)· ἡ ἀρχὴ αὕτη οὕσα τὸ μηδὲν ἀπὸ πάντων ἐστὶ συγχρόνως πάντα· ἐνεργεῖα μὲν ἐστὶ μηδὲν ἀπὸ πάντων, δυνάμει δὲ πάντα.

Τὸ πρῶτον φῶς τοῦ Ἐνσὸφ ἐπλήρωσε τὸν ὅλον χῶρον, ἐν αὐτῷ ἦσαν πάντα δυνάμει· ἀλλ' ἵνα ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸ, ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ, τουτέστι νὰ ὀρίσῃ, ἑαυτό· διὰ τοῦτο συνεκεντρώθη τὸ Ἐνσὸφ, ὅπως σχηματίσῃ κενόν, ὃ ἐπλήρωσε βαθμηδὸν ἐκ φωτός· αὕτη ἡ συγκέντρωσις τοῦ πρώτου φωτός ἐν ἑαυτῷ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Καθβαλιστῶν Σιμσούμ.

Τὸ πρῶτον τὸ παραχθὲν μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ πρώτου φωτός ὀνομάζουσιν οἱ ἀρχαῖοι Καθβαλισταὶ στέφανον, οἱ δ' ἔπειτα πρῶτον ἄνθρωπον Ἀδὰμ=Κάδμον, καὶ θεωροῦσιν ὡς τὸ πρωτότυπον τῆς ὅλης δημιουργίας, ὡς τὴν αἰδίου σοφίαν, ὡς τὸν λόγον· πρωτότυπον ὀνομάζουσι, διότι ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου οὐσίᾳ συγκεντροῦνται πάντα τὰ ὄντα· διὸ ὁ πρῶτος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ υἱός καὶ ὡς τοιοῦτος ὁ τύπος καὶ τὸ αἷτιον τῆς δημιουργίας. Ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ, ὃν ὁ θεὸς παρήγαγεν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἐστὶν ἡ τοῦ θεοῦ ἐνανθρώπησις.

ὑπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὀρίζονται οἱ δέκα Σεφίροτ, τουτέστι τὰ θεῖα προσόντα καὶ πρόσωπα τοῦ θεοῦ, ἃ τὸν κόσμον δημιουργοῦσι· δι' αὐτῶν γινώσκεται ὁ θεός· ὁ θεὸς ἐν ἑαυτῷ μένει ὑπερβατικός, ὑπὲρ τὰ πρόσωπα, τὰ προσόντα· καθ' ὅσον ὅμως ἐν αὐτοῖς ἀποκαλύπτεται, καταβαίνει πρὸς αὐτὰ καὶ δι' αὐτῶν κυβερνᾷ ὀνομάζεται κατ' αὐτά· ταῦτα δ' εἰσι τὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων τὸ θεῖον κλείεται. Ταῦτα δὲ τὰ πρόσωπα τίθενται ὑπ' ἄλληλα ἀνὰ τρία καὶ ἀποτελοῦσι τριπλῆν τριάδα ἐν τῇ δεκάδι.

Ἡ πρώτη τριάς περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὸν στέφανον, τὴν σοφίαν καὶ τὸν νοῦν· ὁ στέφανός ἐστὶ τὸ κέντρον, τὸ μέσον τῆς σοφίας καὶ τοῦ νοῦ· τὰ δὲ τρία ταῦτά εἰσι ταῦτόν.

Ἡ δευτέρα τριάς περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὸ κάλλος, τὴν χάριν καὶ τὴν δικαιοσύνην· τὸ κάλλος ἐστὶ τὸ κέντρον, ἡ χάρις

καὶ δικαιοσύνη τὰ δύο ἄκρα. Ἡ τρίτη τριάς σχηματίζεται ἐκ τοῦ αἰτίου, τοῦ θριάμβου καὶ τῆς δόξης· τὸ αἰτιόν ἐστι πηγὴ καὶ γόνιμος ἀρχὴ πάντων. Ἡ πρώτη τριάς σημαίνει τὰ νοερὰ τοῦ θεοῦ πρὸς ὅντα, ἡ δὲ δευτέρα τὰ ἠθικά, καὶ ἡ τρίτη τὰ τῆς θείας δυνάμεως.

Τὸ δὲ δέκατον πρόσωπον σημαίνει τὸ βασιλείον, ἐκφράζον τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τῶν προσώπων ὑπὲρ τὸν κόσμον.

Ὁ θεὸς ἔχων ἐν αὐτῷ ἀπάσας τὰς οὐσίας καὶ τελειότητας γινώσκει αὐτάς.

Τὰ πρόσωπά εἰσι ἀπορροιαὶ κεντρικαὶ τοῦ φωτός, ἐξ ὧν οἱ κόσμοι γίνονται. Οἱ κόσμοι ἐγένοντο ἐκ τῆς ἀγαλλιέσεως τοῦ Ἐνσὸφ ἐν ἑαυτῷ καὶ τῆς ἐκστίλψεως ἑαυτοῦ εἰς ἑαυτό, καὶ ἐκ τῶν νοερῶν κινήσεων καὶ θείων ἐκστίλψεων εἰς αὐτὸ ἐξετάθησαν αἱ πηγαὶ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐκτὸς ὡς σπέρματα τοῦ κόσμου. Ἡ κατάληψις αὕτη τῆς δημιουργίας φέρει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης προερχομένης ἐκ τῆς σβέσεως τῆς λάμψεως. Ἡ ὕλη ἐστὶν ὁ χώρος τοῦ σκότους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σκότος ἐστὶ τῷ φωτὶ ἐναντίον, ἐστὶ συγχρόνως ἡ ὕλη καὶ τὸ κακόν, ἀρχὴ καὶ χώρος τοῦ κακοῦ. Ἡ Ἰεζιράχ ἐκθέτει τὴν περὶ θεοῦ, τῶν μέσων ὄντων καὶ τῶν κόσμων θεωρίαν, ἡ δὲ Σόχαρ τὴν ἀπορροητικὴν θεωρίαν.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν ἐστὶν ὅτι ἡ Κάββαλα ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἰδεῶν τῶν γνωστικῶν, τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἰουδαϊκῆς φιλοσοφίας· διὸ ἡ καταγωγὴ αὐτῆς δὲν εἶναι τοσοῦτον παλαιά, ὅσον ὑποτίθεται.

Ἡ Κάββαλα κάμνει λόγον καὶ περὶ πτώσεως τῶν ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ, ὡς βουληθέντων νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω τοῦ θεοῦ, καὶ μετὰ τούτων ἔπεσε καὶ ὁ κόσμος.

Οἱ Καββαλισταὶ διακρίνουσι πολλοὺς οὐρανοὺς ὡς πρόσωπα, ἐξ ὧν προῆλθον.

Τούτων δ' ὁ ὑψιστός ἐστὶν ὁ κόσμος Ἀζιλουθ (τῆς ἀπορροῆς), ὅς ἐστιν ὁ Ἀδὰμ Κάδμων ὡς ἐνότης (ὡς ἰδέα τοῦ κόσμου) ὅλων τῶν Σαφίροτ (προσώπων)· οὗτός ἐστιν οὐσία ὁ αὐτός μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ τοῦ θείου φωτός. Οἱ δ' ἄλλοι κό-

σμοι μετὰ τοῦ πρώτου ἐν συνεχείᾳ ὄντες εἰσὶν ὁ Βεριάχ, ὁ Ἰεζιράχ καὶ ὁ Ἀσιάχ· ἐν τῷ κόσμῳ Βεριάχ ἄρχουσιν οἱ τρεῖς ἀνώτεροι Σαφίρότ, ἥτοι πρόσωπα, ἐν δὲ τῷ Ἰεζιράχ οἱ τρεῖς ἐπόμενοι καὶ ἐν τῷ Ἀσιάχ οἱ τρεῖς κατώτεροι· ὥς δ' οἱ Σαφίρότ εἰσὶν οὐσία ἓν, οὕτω καὶ οἱ τρεῖς κόσμοι.

Ὁ ἀνώτατος τῶν κόσμων Βεριάχ ἐστὶ τὸ ἄμεσον ἔκτυπον τοῦ κόσμου Ἀζιλοῦθ, καὶ ὡς τοιοῦτος καθαρὸς νοητὸς κόσμος, ὁ ἐσωτερικὸς οὐρανὸς, ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ, καὶ οἰκεῖται ὑπὸ νοητῶν ὄντων. Μετὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἔπεται ὁ κόσμος τοῦ Ἰεζιράχ, ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἡ κατοικία τῶν ἀγγέλων.

Ἀρχάγγελός ἐστὶν ὁ Μετάτρονος ἄρχων μυριάδων ἀγγέλων· ἡ δὲ γῆ ἐστὶν ἡ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσα ἄνω, ὅπου ἄρχει τὸ φῶς, καὶ κάτω, ὅπου ἄρχει τὸ σκότος καὶ οἱ δαίμονες· ἀρχιδαίμων ἐστὶν ὁ Σαμουήλ, τουτέστιν ὁ τοῦ θανάτου ἄρχων. Πᾶς κόσμος συνέχεται μετὰ τοῦ ἐτέρου καὶ πάντες ἀποτελοῦσιν ἓνα κόσμον.

Οὕτω πως ζητοῦσιν οἱ Καθβαλισταὶ διὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας νὰ εἰσαγάγῃσι σαφήνειαν, συνέχειαν καὶ ἀκολουθίαν εἰς τὸ χάος θεωρητικῶν ὄνειροπολημάτων.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ὁ κυρίως ἄνθρωπος, τὸ σῶμα ἔνδυμα ἀπλῶς αὐτῆς. Ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ νοῦς καθαρὸς, φῶς θεῖον, καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὸ σῶμα· ὁ νοῦς ἐκ τῆς ὑψίστης σοφίας πηγάζων γινώσκει τὸν θεὸν ὄντα οὐσίᾳ αὐτῷ τὸν αὐτόν· τὸ ἠθικὸν πηγάζει ἐκ τοῦ κάλλους καὶ τὸ ὑλικὸν ἐκ τῆς δυνάμεως· ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶ τριπλῆ, καὶ ἂν τὰ τρία εἶναι διάφορα, εἶναι ἓν ὅλον ἐν ἐνὶ προσώπῳ· οὕτως ἐνόνων ὁ ἄνθρωπος ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος τῆς δημιουργίας ἵσταται ὑπὲρ τὸν ἄγγελον καὶ ἐστὶν ὁ στέφανος τῆς δημιουργίας. Ἡ ψυχὴ ἐν τῷ θεῷ καὶ θεία οὐσά ἐστὶν ἡ ἄμεσος ἐμφάνισις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξωτερικῶς παρασταμένη ἐστὶ δημιούργημα, ἐσωτερικῶς δὲ θεός.

Οἱ Καθβαλισταὶ παραδέχονται τὴν προὑπαρξιν τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς τοῦ σώματος γενέσεως καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετ' αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν ἔνωσιν δὲν ἐκλαμβάνουσιν ὡς συνέπειαν ἀμαρτίας, ἀλλὰ πρὸς ἀγωγὴν καὶ ἐξέτασιν· διὸ πᾶσαν γνῶσιν ἐκλαμβά-

νουςιν ὡς ἀνάμνησιν ἐκείνου, ὃ ἡ ψυχὴ ἐπώπτευε πρὸ τῆς ἐνσωματώσεως. Κατ' αὐτοὺς τὸ ἄρρ' ἐν καὶ θῆλυ ἦσαν ὁμοῦ πρὸ τῆς εἰς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς καταβάσεως· ἔτι δὲ μέσον ἐπανόδου εἰς τὴν προτέραν τῶν ψυχῶν κατάστασιν ἐστὶ καὶ ἡ μετεμψύχωσις· ὁ ἐπέκεινα βίος ἐστὶ βίος τελείας ἐποπτείας καὶ ἀγάπης· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ θεοῦ ἐνούμενη ἀπόλλυσι τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, τὴν ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ συν-επιγνωστικόν. Πάντα ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τελειότητα καὶ ἀνίστανται ἐν τῇ μιᾷ ἰδέᾳ τὸ σύμπαν πληρούσῃ· τὸ δημιουργήμα δὲν διακρίνεται τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ Καθβαλισταὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος πρὸ τῆς πτώσεως ἐν ἀνωτέρᾳ ὦν καταστάσει εἶχε σῶμα φωτεινόν, δὲν εἶχε χρείας, οὐδ' ὑλικὰς ἐπιθυμίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ καθόλου ὦν ἠνέωξε τῷ ὄφει (Σατανᾷ) τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ὁ ὄφις ἐδηλητηρίασεν αὐτὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ὅλην φύσιν· ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐσκοτίσθη, ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τὸ ὑλικὸν σῶμα, ἔγεινεν ἀτομικὸς, διεχωρίσθη εἰς δύο γένη· καὶ οὕτως ἐγένετο ὁ ἐκτὸς κόσμος, ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος· ἡ κατάστασις αὕτη ἐστὶ κατάστασις νοσώδης.

Ἡ δὲ πτώσις αὐτῆς ἐστὶν ἀναγκαία, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἔγεινεν ἀτομικὸς, καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ διεμελίσθησαν.

Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος μετανοήσῃ, στρέφεται ἡ θεότης πρὸς αὐτὸν, μεταβάλλει τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ ἐνόνει πάλιν τὸν ἄνθρωπον, τὸν τε ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικόν· διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκβάλλεται ὁ Σατανᾶς, ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ὁποίου μόνος ὁ μεσίτης δύναται νὰ λυτρώσῃ αὐτόν.

Ὁ ἄνθρωπος ἐνούμενος μετὰ τοῦ θεοῦ ἐπανέρχεται εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει· μετὰ τοῦ ἀνθρώπου θέλουσιν ἀντικατασταθῇ καὶ οἱ κόσμοι, ἐνωθῇ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς δὲν θέλει τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης ἀποκλεισθῇ.

Ἡ Κάββαλα παραλαβοῦσα τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν ζη-

τεῖ ν' ἀναιρέσῃ τὸν δυαδισμόν, ὅστις ὅμως αὖθις λάθρα ἐπανερχεται εἰς αὐτήν.

Ἐπειδὴ ἡ Κάββαλα ὑπέσχετο νέας περὶ φύσεως θεωρίας καὶ ἐξηγήσεις τῶν μυστηρίων αὐτῆς, ἔλαβεν ὑποδοχὴν καὶ ὑπόληψιν.

2.) Ἡ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἡ φιλοσοφικὴ ὁδὸς, ἣν ἐχάραξεν ὁ Σάν-διάχ Φαϊούμης, δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς Καββάλας, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς θεμελίωσιν τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ λόγου.

Ὁ Σάν-διάχ Φαϊούμης ἐγεννήθη ἐν ἔτει 892 καὶ τῷ 942 ἀπέθανεν.

Οὗτος παρεδέχετο τέσσαρας πηγὰς τῆς γνώσεως, δι' ὁράσεως διὰ τοῦ λόγου, διὰ συλλογισμοῦ καὶ διὰ τῆς παραδόσεως· καὶ ἡ μὲν δι' ὁράσεως γνῶσις κτᾶται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ διὰ τοῦ λόγου κτᾶται ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ νοῦ ἐποπτεία, ἡ δ' ἀναγκαῖα γνῶσις γίνεται ἐξ ἀνάγκης παραδεκτὴ.

Ὁ Φαϊούμης ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἔχει ἀρχήν.

Πᾶσα δὲ γνῶσις κατ' αὐτὸν ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πείρας ἀνυψοῦται διὰ ἀφαιρέσεως καὶ συλλογισμοῦ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ. Ὁ θεὸς κατ' αὐτόν ἐστίν εἷς, παντοδύναμος, πάνσοφος· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀόρατος καὶ οὐχὶ συμβεβηκός· ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς ὑπὸ τοῦ ἐνός, τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος συνδεομένη ἔχει γνωστικὴν δύναμιν, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν· τὴν δὲ ἔδραν αὐτῆς ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ.

Ἡ ψυχὴ δὲν ἀποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἄνευ τοῦ σώματος.

Πρὸς δὲ τούτοις παραδέχεται καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως.

Ἡ θεωρία ὅμως τοῦ Φαϊούμη δὲν ἦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἀρεστή. Ὁ δὲ σπουδαιότερος τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἰουδαίων ἦτο Μωσῆς Μαιμωνίδης γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1135 ἐν Κορδόβῃ τῆς Ἰσπανίας· οὗτος ἐσπούδασε παρ' Ἀβηρρόου τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐνεκα αἵρέσεως καὶ ἀπέθανεν

ἐν ἔτει 1202 κατὰ τινας μὲν ἐν Παλαιστίνῃ, κατ' ἄλλους δ' ἐν Αἰγύπτῳ.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μαιμωνίδου (1) ἀπέβλεπον εἰς ἐξηγήσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων καὶ πρὸς δικαιολόγησιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας.

Ὁ Μαιμωνίδης διακρίνει σοφίαν φυσικὴν καὶ θεϊαν, ἡ μὲν φυσικὴ δέδοται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἡ δὲ θεία ὑπάρχει ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν προφητῶν· ὡς τὴν κυρίως δὲ φιλοσοφίαν ἐκλαμβάνει ὁ Μαιμωνίδης μόνον τὴν Ἀριστοτελικήν, τὴν ὑπὸ Ἀράβων διδασκομένην· ἡ δὲ θεία σοφία περιέχει τὰς ἰδέας, ἡ δὲ φυσικὴ (τουτέστιν ἡ φιλοσοφία) πρέπει νὰ ἐξηγήσῃ αὐτάς· ὥστε ἡ φυσικὴ σοφία ἐστὶ μέσον καὶ ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται τις νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς περιεχομένου τῆς θεωρίας τῶν προφητῶν· ἐπομένως ἡ μάθησις τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς θείας σοφίας τῶν προφητῶν.

Ὁ Μαιμωνίδης ἰσχυρίζεται, ὅτι τῷ θεῷ θετικὰ προσόντα δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθῶσι, διότι ταῦτά εἰσιν ἀπλᾶ αὐτοῦ ὀνόματα. Τὰ δὲ ἀποθετικὰ λέγονται κατ' ἀντίθεσιν, καὶ μόνον ἀποθετικῶς ἐρχόμεθα εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως· ἄρα τὸν θεὸν γινώσκομεν μόνον ἀποθετικῶς.

Περὶ δὲ κόσμου ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς Ἀραψιν Ἀριστοτελικοῖς, καὶ τοῦτο ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ.

Ὁ Μαιμωνίδης ἐπόμενος τῷ Ἀριστοτέλει ἀποφαίνεται τὴν ψυχὴν ὡς τὴν οὐσιώδη μορφήν τοῦ σώματος.

Τὴν δὲ πηγὴν τῶν προφητειῶν δὲν ἀποδίδει εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν, ἀλλ' εἰς τὸ φυσικόν.

Τὸ δ' αἷτιον τοῦ κακοῦ δὲν ἀναγνωρίζει ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ τὸ κακὸν ἐκλαμβάνει στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Περὶ δὲ προνοίας δοξάζει, ὅτι αὕτη ἐπεκτείνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἡ δὲ τελειότης ἐστὶ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ. Οἱ

---

(1) More Nevochim, Doctor perplexorum (ὁδηγὸς τῶν πλανωμένων) καὶ ἄλλα.

τρεπόμενοι πρὸς τὸν θεὸν οὐδὲν κακὸν λαμβάνουσιν, ἀλλ' οἱ ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τελειοποιεῖται ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ· ἐν αὐτῷ μένει ἡ γνῶσις ἀμετάβλητος, οἱ δὲ σοφοὶ εἰσι μακάριοι· ἡ δὲ τελειότης ὑφίσταται ἐν τῇ γνῶσει τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ κτλ. ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ μιμῆται τὸν θεόν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μαιμωνίδου ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν οὐ σμικρὰν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ καὶ τοὺς σχολαστικούς.

Ὁ Φαλκουέρης (γενν. 1226) ἔγραψεν εἰς τὸν ὁδηγὸν τῶν πλανωμένων ἐρμηνείαν, ἔπειτα περὶ ψυχολογίας, φιλοσοφίας, θεολογίας καὶ ὑπεράσπισε τὸν Μαιμωνίδην, ὡς καὶ ὁ Καλώνυμος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Γέρσων (γεν. 1288 ἀποθ. 1370) ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀβηρόρου (καὶ εἰς τὸν ὁδηγὸν τῶν πλανωμένων τοῦ Μαιμωνίδου) καὶ ἀπορρίπτων τὴν περὶ δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενὸς θεωρίαν ὑποθέτει τὴν ὕλην ἀτίδιον.

Ὁ δ' Ἀαρὼν Ἡλίας ἐκ Νικομηδείας (γεν. 1346) ἐζήτησεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «δένδρῳ ζωῆς» νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Μαιμωνίδης ἐνόθευσε τὴν θρησκείαν διὰ τῆς φιλοσοφίας, συνδέσας τὴν φιλοσοφίαν καὶ θρησκείαν μετ' ἀλλήλων. Ὡς παρὰ τοῖς Ἀραβῶν, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις φαίνονται ὁ μυστικισμὸς (τῆς Καββάλας), ὁ δογματισμὸς (τῶν Ραββανιτῶν καὶ Καραίων) καὶ ἡ κυρίως φιλοσοφία τῶν Ἀριστοτελικῶν φιλοσόφων.

Ἡ δ' ἐξιλέωσις τῶν τριῶν τούτων ὁδῶν ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἔπειτα σχολαστικῇ φιλοσοφίᾳ.

Μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἤρξατο τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησίας νὰ ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἱεραρχία νὰ ἀποκτήσῃ τὸ μέγιστον ὕψος αὐτῆς· ἐξ ἀνάγκης ἔμελλεν ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς θεολογίας καὶ ἡ θεολογία νὰ ἀποκτήσῃ ὑπόληψιν.

Ἐπελθούσης δὲ τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἐπῆλθεν ἐν ἔτει 1270 καὶ ἡ διαίρεσις τῶν τεσσάρων τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου σχολῶν· ἡ διαίρεσις αὕτη πλὴν τῆς θεολογίας συνετέλεσεν εἰς θεμελίωσιν τῆς ἐλευθέρας σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ φανερόν εἶναι, ὅτι διαταχθείσης ἐπὶ ἐκά-

στης νέας φιλοσοφικῆς αἰρέσεως κρισολογίας, ὁ λόγος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται ἐλεύθερος.

Ἀλλὰ διὰ τῆς νέας γνώσεως τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς τῶν Ἀράβων φιλοσόφων ἐπεξετάθη ἡ διαλεκτικὴ καὶ εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν μεταφυσικὴν, ἡ φιλοσοφία ἔλαβε ζωὴν νέαν καὶ ἡ θρησκεία θέσασα βάσιν τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐκτῆσατο δι' εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν σαφήνειαν μεγαλειτέραν. Ἐπομένως ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐκτῆσατο τὸ μέγιστον ὕψος αὐτῆς (1).

1) Πρῶτος τῶν σχολασικῶν, ὃς τὴν ὅλην Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐγνώρισε καὶ μέρος τῶν ἐρμηνειῶν τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ μετήνεγκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, ἦτο Ἀλέξανδρος Ἀλῆς Ἀγγλος ὀνομασθεὶς Ἀλῆς ἐκ τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἀποθανὼν τῷ 1245 (2). Ἐπὶ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ Λομβάρδου ἐσυστηματοποίησε τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας τὴν θεολογίαν.

Τὸν θεὸν γνωρίζομεν, ἔλεγεν, ἢ διὰ τῆς πίστεως ἢ διὰ τοῦ λόγου· τὰς δὲ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις λαμβάνει ἐκ τοῦ Οὐγώνος, τοῦ Ριχάρδου, τοῦ Ἀνσέλμου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου· ὁμοίως δ' ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τῶν προσόντων τοῦ θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτῶν μεταβαίνει εἰς τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν, ἣν θεωρεῖ μυστήριον καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου ἀγνώριστον.

Ὁ θεὸς γινώσκων πάντα δημιουργεῖ κατὰ τὸ πρωτότυπον τῶν ἰδεῶν τὸν κόσμον. Αἱ ἰδέαι ἐν τῷ θεῷ εἰσὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ· οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνεργητικὴ αἰτία ἐστὶν ὁ θεός. Ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία ἐστὶν ἐλευθέρα πράξις τοῦ θεοῦ· ὁ θεὸς ὅμως ἐστὶ καὶ τὸ τελικὸν αἶτιον, διότι ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν.

Ἐν δὲ τῷ περὶ ψυχῆς ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

---

(1) A. Jourdain, recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristot. Paris 1819. 2. ed 1843

(2) Ἀλεξάνδρου Ἀλῆ summa universae theologiae ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ 1475· ἐν Νοριμμέργῃ 1482· ἐν Βενετίᾳ 1576.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλης γνωρίσας τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς ἐρμηνευτάς αὐτοῦ, τοὺς ἀρχαίους, τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους καὶ ὅλους τοὺς λατίνους πατέρας, τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ τὰς θεωρίας τῶν θεολόγων τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰῶνος ἔδωκεν ὥθησιν πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος.

2) Βιλέλμος Αὐέργνης (Παρισιανὸς κληθεὶς) ἐγεννήθη ἐν Αὐριλλάκη, ἔγεινεν ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1249. Ἐγράψε θεολογικά: περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, περὶ ἡθῶν, περὶ τριάδος, περὶ ψυχῆς καὶ ἄλλα· τὸ δὲ περὶ τοῦ σύμπαντος κατέστησεν αὐτὸν ἔνδοξον.

Οὗτος ἐγίνωσκεν οὐ μόνον τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν, ἀνασκευάσας αὐτὴν ἐν ἐκτάσει.

Ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι κοινὴ, ἀλλὰ μία, ὡς ἡ οὐσία του, ἀποκλείουσα τὰ πολλά.

Ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ εἰσιν αἱ αὐταί· ἀλλὰ μετὰ τῆς δυνάμεως ἀποδίδει τῷ θεῷ καὶ βούλησιν καὶ μετ' αὐτῆς καὶ γνῶσιν· ἐπομένως αἱ τρεῖς αὐταί εἰσιν ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐννοίας ἀχώριστοι.

Ὁ θεὸς δημιουργεῖ τὰ ὄντα διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ δημιουργία ἐστὶ πρᾶξις τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως. Τὸ πρωτότυπον ὅμως, καθ' ὃ ὁ θεὸς δημιουργεῖ, ἐστὶν ἡ σοφία αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι πάντων νοοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ θείῳ λόγῳ, ἐστὶν ὁ θεῖος λόγος ἡ ἰδέα ἡ ὁδηγοῦσα τὸν τεχνίτην ἐν τῇ παραγωγῇ τοῦ παντός καὶ ὀρίζουσα τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ πρὸς δημιουργίαν.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἐστὶν ἐλεύθερος νὰ δημιουργήσῃ, ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ ὄντα νὰ καταστήσῃ πραγματικά· τὸ σύμπαν ὅμως ἐποίησε τέλειον.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ὁρμώμενος ἀνασκευάζει ὁ Αὐέργνης τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν· ὡς καὶ τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου.

πολεμῶν παραδέχεται ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχήν· ἐπίσης δ' ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ θεία πρόνοια καὶ ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐκτείνεται, ἀναιρεῖ αὐτοὺς ἰσχυριζομένους μόνον τὴν ἐπὶ τὰ καθόλου ἔκτασιν αὐτῆς.

Περὶ δὲ ψυχῆς ἀσπάζεται τὸν ὅρισμόν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ αὐτὴν θεωρεῖ ἀρχὴν τοῦ νοεῖν, ἀσώματον καὶ ἀμερῆ.

Καὶ ἂν τίνα αὐτοῦ ἀνῆρέθησαν, ἐνόησεν ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ τὴν σχολαστικὴν τοῦ 13ου αἰῶνος ἐμόρφωσεν.

3) ΒΙΚΕΝΤΙΟΣ ΒΕΛΟΥΑΚΟΣ (ΒΕΛΛΟΒΑΚΕΝΣΗΣ).

Κατὰ δὲ τὸν 13ον αἰῶνα ἦσαν καὶ Ῥοβέρτος Λικόλνος Ἀγγλος, ὃς ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς Δ. τὸν Ἀρεοπαγίτην, εἰς τὰ ὕστερα ἀναλυτικὰ καὶ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ ὁ Μιχαήλ Σκώτος μετέφρασε πολλὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων καὶ πολλὰ ἴδια φυσικά.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥοχέλλος μαθητῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλῆ ἔγραψε περὶ ψυχῆς.

Ὁ Βικέντιος Βελλουάκος εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν πρόοδον τῆς σχολαστικῆς σπουδῆς, συνέγραψεν ἐγκυκλοπαιδείαν ἐπιγράψας «κάτοπτρον», ὃ ἐστὶ συλλογὴ.

Οὗτος ἔλεγεν ὅτι τρία εἰσὶ δεδομένα τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς ὑποστήριξιν, ἡ σοφία ὡς μέσον κατὰ τῆς ἀμαθίας, ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακίας καὶ ἡ ἀνέχεια κατὰ τῆς ἀδυναμίας· διὰ ταῦτα τὰ τρία μέσα ἐπενοήθησαν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι· διὰ τὴν σοφίαν ἡ θεωρητικὴ ἐπιστήμη, διὰ τὴν ἀρετὴν ἡ πρακτικὴ καὶ διὰ τὴν ἀνέχειαν ἡ μηχανικὴ τέχνη· ἡ δὲ λογικὴ ἐπενοήθη, ὅπως ὁμιλῶσι καὶ νοῶσιν ὀρθῶς.

Ἡ θεωρητικὴ διαιρεῖται εἰς θεολογίαν, φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν. Ἡ θεολογία ἀσχολεῖται περὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, ἡ δὲ φυσικὴ περὶ τὰ ὑπεραισθητὰ αἷτια τῶν αἰσθητῶν καὶ ἡ μαθηματικὴ περὶ τὰς ὑπεραισθητὰς μορφὰς τῶν αἰσθητῶν.

Ἡ πρακτικὴ ἐπιστήμη διαιρεῖται εἰς τὴν ἠθικὴν, τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν.

Ἡ μηχανικὴ περιέχει τὴν τέχνην τοῦ ἐνδύεσθαι, τῶν ὅπλων, τῆς ναυτιλίας, γεωργίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων.

Ἡ λογικὴ διαιρεῖται εἰς γραμματικὴν, διαλεκτικὴν καὶ ῥητορικὴν.

Περὶ δὲ τῶν καθόλου ἐννοιῶν ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Ἡ δὲ σχολαστικὴ φιλοσοφία τὸ μέγιστον ὕψος καὶ κλέος αὐτῆς ἔλαβεν ὑπὸ τῶν μετὰ τούτους ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Οὗτοι δὲ οἱ ἄνδρες ἦσαν Ἀλβέρτος ὁ Μέγας καὶ Θωμᾶς Ἀκινάτης.

4) Ἀλβέρτος ὁ Μέγας ἐκ τοῦ γένους τῶν Βολλσταιδίνων ἐγεννήθη τῷ 1193 ἐν Λαυέγγῃ τῆς Σουαβίας· πρῶτον μὲν ἐπαιδεύθη ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔπειτα δ' ἐν Παταβίῳ· ἔπειτα δ' εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· δι' ἐπιμελείας ἀδιαιέπτου, διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγράμματων, τῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ πλείστων ἄλλων συνῆθροισε τόσῃν ὕλῃν, ὥστε ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς ὁ πολυμαθέστατος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐδίδαξεν ἐν Βολωνίᾳ τὰς ἐλευθέρας τέχνας καὶ ἐρμηνείας περὶ λογικῆς, ἠθικῆς, φυσικῆς, τῆς ἀγίας γραφῆς καὶ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ Λομβάρδου. Τῷ δὲ 1245 ἐδίδαξεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου· ἔκτοτε ἄρχεται ἡ κυρίως διδασκαλία αὐτοῦ. Ἐν ἔτει 1248 ἀφίκετο εἰς Κολωνίαν, ἐν ἔτει 1254 εἰς Γερμανίαν καὶ Πολωνίαν, τῷ δὲ 1260 ἐγένετο ἐπίσκοπος Ῥατισβόνης· μετὰ δὲ τρία ἔτη παραιτηθεὶς μετέβη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Κυλωνίας καὶ ἐκεῖ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ τῷ 1280.

Ὁ Ἀλβέρτος ἐσπούδασεν οὐ μόνον τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεμίστιον καὶ τὸν Πρόκλον καὶ Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον καὶ τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν Ἀπουλῆιον καὶ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς Ἀράβας φιλοσόφους καὶ τοὺς Ἰουδαίους Μωσῆν τὸν Μαιμωνίδην, τὸν Ῥαββῖνον Δαυὶδ καὶ Ἰσαὰκ καὶ πλείστους ἄλλους.

Ὁ Ἀλέρτος ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς ὅλα τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ εἰς τὴν ἀγίαν Γραφήν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀλβέρτος ἑλληνικὰ δὲν ἐγνώριζε, δὲν δύνανται αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ νὰ ἔχωσι μεγάλην ἀξίαν, τὴν δ' ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἱστορικῶς ἀγνοῶν ὠνόμαζε τὸν Πλάτωνα καὶ Σπεύσιππον Στωϊκοὺς, συνέχεε Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην καὶ Ζήνωνα τὸν Κιτιέα, τὸν δὲ Σωκράτην ὑπέθετε Μακεδόνα κτλ.

Ἀλλὰ διὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν εὖστοχον διδασκαλίαν τοῦ ἐπωνομάσθη Μέγας καὶ διδάκτωρ καθολικός. Τὰ συγγράμματά του συνίστανται ἐξ 21 τόμων (1).

Ἡ Πλατωνικὴ θεωρία καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ ἐξασκοῦσιν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, περισσοτέραν ὅμως ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ ὁ Ἀλβέρτος ἠκολούθει τῷ Λομβάρδῳ.

Ὁ Ἀλβέρτος βουλόμενος νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, καὶ νὰ καταστήσῃ βάσιν τῆς θεολογίας, καὶ οὕτω νὰ παραγάγῃ σύστημα θεολογικόν, ἀναδείκνυται ἐρμηνευτὴς οὐ μόνον τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ θείου λόγου· διὰ δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐσυστηματοποίησε τὴν θεολογίαν, ὥστε πᾶσα περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀλβέρτου.

Ἡ θεολογία κατ' αὐτὸν διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν διὰ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ τῶν ἀποδείξεων. Τὸ ὑποκείμενον τῆς θεολογίας εἶναι τὸ ὄν, ὃ ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς μακαριότητος, τῶν δ' ἄλλων ἐπιστημῶν τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἢ καθόλου ἢ μέρος αὐτοῦ· αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι τὸ ὄν θεωροῦσι κατὰ τὰς ιδιότητας τὰς ὑπαρχούσας αὐτῷ, ἡ δὲ θεολογία ἀσχολεῖται περὶ τὰς θείας ιδιότητας καὶ περὶ τὸ ἰστάμενον ἐν σχέσει πρὸς αὐτάς· αἱ μὲν ἄλλαι ἐπιστῆμαι τὰς ἀποδείξεις αὐτῶν λαμβά-

---

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀλβέρτου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Petr. Iamy Lugd. 1651· περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Rudolphus Noviomagensis de vita Alberti 1499· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις Sighart, Alb. Magn. 1857 καὶ τινες ἄλλοι.

νουςιν ἐκ τοῦ λόγου, ἡ δὲ θεολογία ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ἡ θεολογία ἀρχὴν ἔχει τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, ἡ δὲ φιλοσοφία τὸν ἀνθρώπινον λόγον· ἀμφοτέραι συνεννοῦνται ἐν τῷ ἀντικειμένῳ αὐτῶν καὶ πραγματεύονται περὶ τοῦ αὐτοῦ (θεοῦ)· διαφέρουσιν ὁμῶς ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν θεολογία τὸν θεὸν θεωρεῖ κατὰ τὰ προσόντα τὰ ὑπὸ τῆς πίστεως προστιθέμενα, ἡ δὲ φιλοσοφία κατὰ τὰς ιδιότητας τὰς ὑπαρχούσας αὐτῷ ὡς πρῶτῳ ὄντι.

Ἐπειδὴ ἡ θεολογία φέρει εἰς εὐσέβειαν καὶ σωτηρίαν, ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῆς πρακτικὸς, εἶναι καὶ αὕτη ἐπιστήμη πρακτική.

Ἀλλ' ἡ πίστις ἀρχὴ οὖσα τῆς θεολογίας καὶ διὰ τοῦτο τῆς γνώσεως προηγουμένη δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν· ὥστε κατὰ τὸν Ἀλβέρτον ἡ θεολογία εἶναι ἡ ὑπερτάτη τῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου στηρίζεται, ἐστὶ κατωτέρα τῆς θεολογίας. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία εἰσὶν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, δὲν δύνανται ἀλλήλαις νὰ ἀντιφάσκωσιν.

Ὁ θεὸς γινώσκεται διὰ τε τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Τὸν δὲ θεὸν ἐν τούτῳ τῷ βίῳ γινώσκομεν ἐμμέσως, εἴτε διὰ τοῦ ὑπεραισθητοῦ εἴτε τοῦ αἰσθητοῦ· τὸ ὑπεραισθητόν ἐστιν ἡ πίστις, τὸ δ' αἰσθητόν ὁ ὁρατὸς κόσμος. Ὁ λόγος δὲν γινώσκει τὴν τριάδα, ἀλλ' ἡ πίστις· ἐπομένως ἡ πίστις ἐκτείνει τὴν γνῶσιν τοῦ λόγου καὶ τελειοποιεῖ· ἀλλὰ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ λόγου ἡ πίστις οὔτε ἀναιρεῖται οὔτε σμικρύνεται.

Διὰ τῶν ὑποθέσεων τούτων πραγματεύεται ὁ Ἀλβέρτος περὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως. Τὰς δ' ἀποδείξεις λαμβάνει ἢ ἐκ τῶν πατέρων Αὐγουστίνου, Ἀμβροσίου, Βοηθίου, Λομβάρδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ προστίθησι καὶ νέας.

Ὁ Ἀλβέρτος ὑποθέτων τὸν θεὸν ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν παράγει ἐξ αὐτοῦ τὰς θείας ιδιότητας· ὡς πρώτη δ' ἀρχὴ ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ ἀπολύτως πρῶτον· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ὁ θεὸς ἐξαρτᾶται ἀπ' οὐδενός· ὁ θεὸς εἶναι αὐτὸ τὸ ὄν καὶ διὰ τοῦτο ἐνέργεια καθαρὰ, διότι, εἰ ἦν δυνάμει, ἡ δύναμις θὰ ἦτο τὸ πρῶτον, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο θεός. Ὁ θεὸς εἶναι ἀπλοῦς, ἀναγκαῖος,

ἀσώματος, ὑπερκόσμιος, χωριστός, νοῦς ποιητικός, ὡς τοιοῦτος τὸ μέγιστον αἷτιον πάντων. Ὁ θεὸς ὁμῶς εἶναι οὐ μόνον νοῦς ποιητικός, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτος βούλησις, δύνამις αὐτοδιορίζουσα. Ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς, ἀμετάβλητος, ἀίδιος, ἄπειρος.

Τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν ὁ Ἀλβέρτος ἀναγνωρίζει ὡς ἀληθιναν τῆς πίστεως· τοῦτο ὁμῶς δὲν κωλύει τοῦ νὰ πραγματευθῇ περὶ αὐτῆς καὶ λογικῶς· ἐπειδὴ, λέγει, γένεσις εἶναι μετάδοσις τῆς φύσεως, τὸ δ' ὑψιστον ὃν μεταδίδει ἑαυτὸ, πρέπει ἐν τῇ θείᾳ φύσει νὰ διακριθῇ γεννῶν καὶ γεννώμενον, πατὴρ καὶ υἱός, καὶ τὸ τρίτον πρόσωπὸν ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἡ φύσις χέεται διὰ τῆς γενέσεως καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τῆς βουλήσεως. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γινώσκον ἑαυτὸ γεννᾷ ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ ὅσον γινώσκει ἑαυτὸ, τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἑαυτὸ, καὶ αὕτη ἡ εἰκὼν ἐστὶ τὸ ἀντίτυπον τῆς τριαδικῆς τοῦ θεοῦ ζωῆς.

Καὶ ὁ Ἀλβέρτος διορίζει τὴν τοῦ θεοῦ σχέσιν πρὸς τὰ ὄντα, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλῆς, κατὰ τὰς τρεῖς κατηγορίας τῆς κατ' εἶδος οὐσίας, τῆς ποιητικῆς καὶ τελικῆς· ἡ πρώτη ἐστὶν ἡ κατ' εἶδος αἰτία, δηλαδή ὁ θεὸς ὡς ποιητικὸς νοῦς, διότι ὁ θεὸς ἔχει ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ τὰ ἰδανικὰ αἷτια τῶν ὄντων, καὶ ταῦτά εἰσιν ὁ θεῖος νοῦς. Ὁ θεὸς ὁμῶς εἶναι αἰτία εἰδοποιὸς καὶ ποιητικὴ ὡς ἐκ τοῦ μηδενὸς πάντα δημιουργήσασα.

Ἡ δημιουργία ὁμῶς δὲν εἶναι πρᾶξις τοῦ θείου νοῦ, ἀλλὰ τῆς θείας βουλήσεως· ἐπομένως ἡ δημιουργία εἶναι πρᾶξις ἐλευθέρα· πρῶτον δ' ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὴν ὕλην, τὸν χρόνον, τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους· ἐκ δὲ τῆς δημιουργίας ἔπεται, ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἀίδιος, ἀναρχος· ἐὰν ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ὁ χρόνος ἔχει ἀρχήν.

Ὁ θεὸς εἶναι καὶ τὸ τελικὸν αἷτιον τῶν ὄντων· ἐπειδὴ πολλὰ ἀγαθὰ εἰσι, πρέπει καὶ μέγιστον νὰ ὑπάρχη, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται, καὶ τοῦτό ἐστὶν ὁ θεός.

Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἵνα φανερῶσθαι τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὰ ὄντα, ὅπως μετάσχῃ τῆς

ἀγαθότητος αὐτοῦ πρέπει καὶ διὰ καταλλήλων μέσων νὰ ὁδηγῇ, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ θεία πρόνοια.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ὁρμώμενος καταπολεμεῖ τὴν θεωρίαν τῶν Ἀράβων περὶ τε ἀϊδιότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς προνοίας.

Ὁ Ἀλβέρτος περὶ δημιουργημάτων ὁμιλῶν παραδέχεται τὰς περὶ ὕλης καὶ μορφῆς ἐννοίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ ὕλη εἶναι τὸ ἀόριστον τῆς μορφῆς ὑποκείμενον, ἡ δύναμις αὐτῆς, ἡ δὲ μορφή ἡ διορίζουσα ἀρχὴ τοῦ ὄντος καὶ τῆς πραγματικότητος, ἡ ἐνέργεια, εἰδοποιός.

Πᾶν ὃν εἶναι σύνθετον ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς. Ἡ καθόλου ἐννοια δὲν ὑπάρχει τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ τῷ νῷ, εἶναι αὐτοῦ προϊόν. Ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ γινώσκομεν τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, τὴν οὐσιώδη μορφήν, ἐν τοῖς οὖσι πραγματοποιουμένην, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· ἡ ἐννοια ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχει πραγματικῶς, τὸ καθόλου μόνον τῇ ἐννοίᾳ μεταδίδεται ὑπὸ τοῦ νοῦ. Διὰ τῶν ὑποθέσεων τούτων λύει ὁ Ἀλβέρτος τὸ ζήτημα: ἂν τὰ καθόλου εἶναι πρὸ τῶν ὄντων, ἐν τοῖς οὖσιν ἢ μετὰ τὰ ὄντα (*ante rem, in re et post rem*), λέγων, ὅτι τὸ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, κατὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν καὶ τοῦ Λύγουστίνου θεωρίαν ὡς νοήματα ἐν τῷ νῷ καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς οὖσιν, κατ' Ἀριστοτέλη ἐν τοῖς οὖσιν ὡς τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ἐπὶ πολλῶν, καὶ μετὰ τὰ ἄτομα δι' ἀφαιρέσεως, ἣν ὁ νοῦς ποιεῖ καὶ ἐνοεῖ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐννοίαν, εἰς ἣν ὁ ὀνοματισμὸς τὴν τοῦ καθόλου ὑπαρξίν περιώρισε· τὸ καθόλου ἐκλαμβάνει ὁ Ἀλβέρτος πραγματικόν, διότι κατηγορεῖται κατὰ τῶν πραγματικῶν ὄντων, καὶ, διότι ὑπάρχει, λέγεται· ἀλλ' ὑπάρχει ὡς μορφή. Ἀλλ' ἐὰν τὸ καθόλου ᾗτο πραγματικόν, ἔπρεπε νὰ ᾗναι μετὰ τοῦ καθ' ἕκαστον ταῦτόν, ἀλλὰ τότε ἀναιρεῖται ἡ διαφορὰ τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον.

Τὸ καθόλου ἐστὶ μόνον ἐν τῷ θείῳ νῷ καὶ προηγείται τῶν ὄντων, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ εἶναι ὕστερον τῶν ὄντων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ καθόλου εἶναι ἡ οὐσία, ἡ οὐσιώδης μορφή τῶν ἀτόμων, διὰ τοῦτο εἶναι τὸ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων ἐν τῷ θείῳ νῷ, διότι ὁ θεῖος νοῦς εἶναι ἡ πρώτη αἰτία πάντων, τὰ ἰδανικὰ

αἴτια τῶν ὄντων εἰσὶν ὡς πρωτότυπα τῶν ὄντων ἐν τῷ νῷ· ὅ-
 λαι αἱ μορφαὶ τῶν ὄντων πρότερον μορφοῦνται ἰδανικῶς ἐν αὐ-
 τῷ καὶ προηγοῦνται τῶν καθ' ἕκαστα. Τὰ καθόλου εἰσὶ καὶ ἐν
 τοῖς οὖσιν, καθ' ὅσον αἱ μορφαὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ περιεχόμε-
 νον τῆς καθόλου ἐννοίας πραγματοποιοῦνται ἐν τοῖς ἀτόμοις.
 Τὰ καθόλου εἰσὶ μετὰ τὰ ὄντα, καθ' ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς
 ἀφαιρεῖ τὰς μορφὰς ἀπὸ τῶν ὄντων καὶ δίδει τῇ κτηθήσει ἰδέαν
 τὴν τοῦ καθόλου μορφῇν, διότι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὑποθέτει τὰ
 ὄντα, ἐξ ὧν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ μόνον τὴν καθόλου ἰδέαν.

Οὕτως ἐζήτει ὁ Ἀλβέρτος τὴν μέσσην ὁδόν· ὡς πραγματικὸς
 ὅμως καὶ τὸ πραγματικὸν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὑποθέμενος δὲν
 ἐγίνωσκε νὰ λάβῃ τὴν μέσσην ταύτην ὁδόν.

Τὴν αὐστάσιν τοῦ κόσμου ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνήγαγεν
 ὁ Ἀλβέρτος εἰς τὴν θεϊαν σοφίαν. Περὶ δὲ σωματικοῦ κόσμου
 ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τὴν ἀστρονομικὴν αὐτοῦ θεωρίαν
 παραδέχεται.

Τὴν δὲ ψυχὴν θεωρεῖ οὐσίαν διάφορον τοῦ σώματος, ἀπλὴν,
 ἀσώματον καὶ νοεράν, μορφὴν οὐσιώδη τοῦ σώματος καὶ μίαν·
 ἡ ψυχὴ ὡς μορφή εἶναι ἡ πρώτη ἐνέργεια, ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως
 τοῦ σώματος· ὡς δὲ μέσον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος παρα-
 δέχεται ἐκ μέρους μὲν τοῦ σώματος τὴν αἰσθητικότητα, ἐκ μέ-
 ρους δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ζωτικὸν πνεῦμα τὸ διῆκον δι' ὅλου τοῦ
 σώματος· πάσας τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, τὰς τε φυτικάς καὶ
 τὰς αἰσθητικάς θεωρεῖ μιᾷς ἀρχῆς, τῆς ψυχῆς· καὶ τὰς μὲν φυ-
 τικάς καὶ αἰσθητικάς λειτουργίας θεωρεῖ μετὰ τῶν σωματι-
 κῶν ὀργάνων συνδεδεμένας, τὰς δὲ διανοητικάς ὑπὲρ τὴν ὕλην.
 Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος εἶναι καὶ ἀτομικὴ
 καὶ οὐχὶ καθόλου καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς μέρεσιν τοῦ σώματος.

Τὴν δὲ προὑπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν γένεσιν αὐτῆς δὲν πα-
 ραδέχεται, διότι ἔπρεπε νὰ ᾔῃ μορφή ὕλική καὶ ἐπομένως
 φθαρτὴ, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν· ὥστε κατὰ τὸν Ἀλβέρτον καὶ
 τῶν νῦν ἀνθρώπων αἱ ψυχαὶ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ θεοῦ· ἄρα μό-
 νον τὸ σῶμα γεννᾷ ὁ ἀνθρώπος καὶ οὐχὶ καὶ τὴν ψυχὴν· ἡ ἀν-
 θρωπίνη ψυχὴ δὲν δύναται νὰ μεταβαίνῃ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ

ἕτερον σῶμα· ὥστε καὶ τὴν μετεμψύχωσιν ὁ Ἀλβέρτος ἐθεώρει ἀδύνατον.

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἡ ἐνότης αὐτῶν. Τὰς δὲ δυνάμεις διαιρεῖ εἰς νοητικὰς, γνωστικὰς καὶ ὀρεκτικὰς· τὰς δὲ γνωστικὰς εἰς αἰσθησιν καὶ νοῦν· ἡ αἰσθησις γινώσκει τὸ ὅτι, ὁ δὲ νοῦς τὸ τί· ἐπειδὴ ὁ νοῦς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑπεραισθητὸν ἐκ τῆς πείρας, διὰ τοῦ αἰσθητοῦ, ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλβέρτος διακρίνει νοῦν καὶ λόγον, παθητικὸν καὶ ποιητικὸν νοῦν, θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν, ὡς ἐπίσης καὶ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν λόγον. Ὁ ποιητικὸς νοῦς τὸ αἰσθητὸν ἀνυψοῖ εἰς ὑπεραισθητὸν, ἐλευθεροῖ τὰς μορφὰς ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ εἶναι τοῦ πρώτου αἰτίου εἰκὼν· ἀφαιρῶν ὁμοῦς ὁ ποιητικὸς νοῦς κινεῖ τὴν δυνάμιν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν, τουτέστι ποιεῖ, ὥστε ὁ δυνάμει νοῦς λαμβάνων τὰς ἐν τῇ ὕλῃ μορφὰς εἰς ἑαυτὸν ἔρχεται εἰς πραγματικὴν γνῶσιν τοῦ νοητοῦ, αἰ δὲ εἰς τὸν δυνάμει νοῦν παραλαμβανόμεναι μορφαὶ γίνονται καθόλου. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Ἀλβέρτος, ὅτι ὁ ποιητικὸς καὶ δυνάμει νοῦς δὲν εἶναι ἀρχὴ διάφορος τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅτι ἀμφότεροι οἱ νόες ἐν τῇ ψυχῇ εἰσὶ δυνάμεις οὐσιώδεις τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς ἐξ αὐτῆς πηγάζουσιν. Καθ' ὅσον αἰ ἐν τῷ δυνάμει νῶ τὰ νοητὰ εἶδη προέρχονται, κατὰ τοσοῦτον ὑψοῦται ὁ νοῦς εἰς κατ' εἶδος νοῦν. Ἡ δὲ νοητὴ γνῶσις ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὰ ληθῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ γαθόν· ὁ εἰς τὰ ληθῆς ἀναφερόμενος νοῦς καλεῖται θεωρητικὸς, ὁ δ' εἰς τὸ ἀγαθὸν πρακτικὸς. Ὁ λόγος ὁμοίως εἶναι θεωρητικὸς, ὅταν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἰς τὸ ἀληθές ἀναφέρεται, πρακτικὸς, ὅταν εἰς τὰ γαθόν· ὁ μὲν θεωρητικὸς λόγος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἐπιστήμης, ὁ δὲ πρακτικὸς θεμελιοῖ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν.

Ὁ Ἀλβέρτος διακρίνει αἰσθητικὴν καὶ νοητικὴν ὀρεκτικὴν δυνάμιν, καὶ τούτων ἡ μὲν αἰσθητικὴ ὀρέγεται τοῦ αἰσθητοῦ ἀγαθοῦ, ἡ δὲ νοητικὴ, ἥτις καὶ βούλησις καλεῖται, τοῦ νοητοῦ.

Ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸν Ἀλβέρτον εἶναι ἡ ἐκλογὴ καὶ ὑφίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐν τῇ πρά-

ξει ὑπὸ οὐδεμίαν ἴσταται ἀναγκαιότητα· ὁ ἄνθρωπος τὰς ἑαυτοῦ πράξεις ἔχει ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐξουσίᾳ· αὐτὸς διορίζει ἑαυτόν· ἡ ἐλευθερία ἐστὶ τῷ ἀνθρώπῳ φύσει· αὐτὴν ὅμως, ὑποκειμενικὴν βάσιν οὖσαν τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ἀπώλεσεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἁμαρτίας.

Ἡ δὲ διαφορὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν πράξεων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ νόμου· ἐπειδὴ τὸ κακὸν εἶναι παράβασις τοῦ θεοῦ νόμου, δὲν εἶναι θετικόν, ἀλλ' ἀποθετικόν, στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλὰ διὰ τῆς λυτρώσεως ἀπαλλάσσεται ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας· ἡ δ' ἀπολύτρωσις κτᾶται διὰ τῆς χάριτος· ἡ δὲ χάρις δικαιολογεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ ποιεῖ τέκνον θεοῦ.

Τὸ δὲ σύστημα καὶ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀλβέρτου ἐτελειοποίησεν ὁ Θωμᾶς Ἀκυνάτης παραλαβὼν τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ.

6. ΘΩΜΑΣ ΑΚΥΝΑΤΗΣ.

Οὗτος ἦτο ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ κόμητος Ἀκυνάτου γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1226· ἐπαιδαγωγήθη ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου, ὅτε ἐστάλη εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ ἐσπούδασεν ἐξ ἔτη. Ἐκεῖ δὲ εὐσέβειαν καὶ ἠθικὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς διαφθορᾶς τηρήσας ἐπεράτωσε τὰς σπουδὰς του ἄριστα. Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ἔκτῳ ἔτει κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς Κολωνίαν, ὅπου ἤκουσεν Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου. Ὁ Ἀλβέρτος παρέλαβεν αὐτὸν εἰς Παρισίους καὶ μετὰ τρία ἔτη ἐπὶ νήγαγεν εἰς Κολωνίαν, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ.

Ἐκτοτε ἄρχεται τὸ στάδιον αὐτοῦ· μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη εἰς Παρισίους ὡς καθηγητῆς· ἐκεῖ δὲ ἀπέκτησεν ἕνεκα τῶν παραδόσεών του φήμην, καὶ ἡ φήμη εἴλκυε πολλοὺς πρὸς ἀκρόασιν αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τοὺς Παρισίους ἐδίδαξε καὶ ἐν τῷ τῆς Νεαπόλεως πανεπιστημίῳ· ἐν δὲ τῷ 1274 ἐτελεύτησεν. Ὁ δ' Ἰωάννης ὁ XXII, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν τῷ 1323 ἅγιον (1).

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Θωμᾶ ἐξεδόθησαν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1570, ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1594, ἐν Ἀντενρπία τῷ 1612, ἐν Παρισίοις τῷ 1660, ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1787,

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του οἱ πέντε πρῶτοι τόμοι περιέχουσιν ἑρμηνείας εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐπειδὴ ὅμως ἑλληνικὰ δὲν ἐγνώριζεν, εἰσὶν αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται αὐτοῦ μικροῦ λόγου ἄξιοι. Ὁ ἕκτος καὶ ἑβδόμος περιέχουσιν ἑρμηνείας εἰς τοῦ Λομβάρδου τὰς ἀποφάνσεις. Ἐν τῷ ὀγδόῳ πραγματεύεται περὶ θείας δυνάμεως, περὶ τοῦ κακοῦ καὶ λοιπῶν, ἐν τῷ ἐννάτῳ κατὰ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἐν τῷ δεκάτῳ μέχρι τοῦ δωδεκάτου περὶ θεολογίας, ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ ἑρμηνείας εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ ἑρμηνείας εἰς τὰ κατὰ Ματθαῖον καὶ Ἰωάννην εὐαγγέλια, ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, ἐν τῷ δεκάτῳ ἕκτῳ ἑρμηνείας εἰς τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολάς, ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ τέλος περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, οἷον φυσικῶν ἀρχῶν, ὕλης, γένους, συμβεβηκότος, χρόνου καὶ ἄλλων.

Τῷ Ἀλβέρτῳ ἐπόμενος ἐζήτησε νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας. Διὰ τῆς φιλοσοφίας ὑπεστήριξε τὴν θρησκείαν κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν μὴ χριστιανῶν, καὶ τὸ θεολογικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐδημιούργησεν.

Ὁ Θωμᾶς διακρίνει δύο εἶδη ἀληθείας, δηλαδὴ ἀληθείας ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, καὶ ἀληθείας, ἃς ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δύναται. Ἐπειδὴ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας δὲν ἔχομεν ἄμεσον γνῶσιν, ἀλλ' ἔμμεσον, εἶναι ἡ περὶ θεοῦ καὶ τῶν δημιουργμάτων γνῶσις ἡμῶν ἀτελής· τῶν δὲ θείων ἀληθειῶν ὑποθέτει ὁ Θωμᾶς δύο πηγὰς, τὴν θεϊαν ἀποκάλυψιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον λόγον· ἡ μὲν θεία ἀποκάλυψις παρέχει ἀληθείας τὸν λόγον ὑπερβαίνουσας, ὁ δὲ λόγος παρέχει μὲν πολλὰς ἀνωτέρας ἀληθείας, οὐχὶ δ' ἀπάσας.

Τὴν ἀποκάλυψιν θεωρεῖ ἀναγκαίαν, ὅπως οἱ ἄνθρωποι γνωρίσωσι τὰς ἀληθείας εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον. Ἡ ἀποκάλυ-

---

καὶ ἐν Πάρμα τῷ 1852. Περὶ δὲ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῆς θεωρίας του συνέγραψαν Hörtel Thom. v. Aquino und Seine Zeit 1846. Carle, Hist. de la vie et des ouvrages de St. Thomas 1846. Ch. Jourdain, la phil. de St. Thomas d'Aquin, 1858. Karl Werner, der heil. Thomas von Aquino, 1858 καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

ψις ἐθεμελιώθη διὰ θαυμάτων καὶ σημείων, διὰ θαυμασίων ἰάσεων, δι' ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ πολλῶν ἄλλων.

Ὁ Θωμᾶς ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ ἀλήθειαι αἱ ἐξ ἀποκαλύψεως δὲν ἀντιφάσκουσι ταῖς τοῦ λόγου, διότι καὶ αἱ τοῦ λόγου ἀρχαὶ καὶ αἱ τῆς ἀποκαλύψεως εἰσιν ἀληθεῖς καὶ ὡς τοιαῦται δὲν εἶναι ἀλλήλαις ἐναντίαι.

Ὁ Θωμᾶς διακρίνει δόξαν, πίστιν καὶ γνῶσιν· ἡ πίστις ἀποκλείει πᾶσαν ἀμφιβολίαν· ἡ δόξα δὲν ἀποκλείει αὐτήν· τὸ μεταξὺ γνώσεως καὶ δόξης ἐστὶν ἡ πίστις στηριζομένη ἐπὶ τοῦ κύρους, ὡς ἡ γνῶσις ἐπὶ τοῦ λόγου· ἡ γνῶσις ἐν τῇ λογικῇ γνώσει προηγεῖται τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ ἡ πίστις καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι ἀλλήλοις ἐναντία, στηρίζονται τὰ ἐξαγόμενα τῆς λογικῆς συζητήσεως τὰ ἀντιφάσκοντα τῷ τῆς πίστεως περιεχομένῳ ἢ ἐπὶ ἀπλῶς πιθανῶν λόγων ἢ ἐπὶ σοφιστικῶν ἀποδείξεων· διὰ τοῦτο ὁ Θωμᾶς ἀναγνωρίζει τὴν πίστιν ὡς ὁδηγὸν τῆς λογικῆς συζητήσεως καὶ ἐπομένως τὰ ἐξαγόμενα τὰ ἀντιφάσκοντα τῇ πίστει ἐγκαταλείπει ὡς ἡμαρτημένα· ἄρα τὴν πίστιν ἐν τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ προτάσσει τῆς γνώσεως καὶ θεωρεῖ ὁδηγόν.

Αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ θεοῦ· ἡ πίστις πρέπει νὰ προηγῇται τῆς γνώσεως, διότι ἡ μετὰ τὴν πίστιν γνῶσις δὲν σμικρύνει, ἀλλ' αὖξει μᾶλλον τὴν ἀξίαν τῆς πίστεως.

Ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πίστεως πρὸς τὴν γνῶσιν ἐξάγεται ἡ σχέσις τῆς θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν· ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἐπιστήμη τοῦ λόγου, ἡ θεολογία ἐπιστήμη τῆς ἀποκαλύψεως· ἡ μὲν φιλοσοφία πηγὴν ἔχει τὸν λόγον, ἡ δὲ θεολογία τὴν ἀποκάλυψιν· ἡ μὲν φιλοσοφία ἀποδεικνύει ἐκ τοῦ λόγου, ἡ δὲ θεολογία ἐκ τοῦ θεοῦ· ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία περιέχουσι τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικόν, ἡ θεολογία ὅμως εἶναι ἐπιστήμη ἀνωτέρα τῆς φιλοσοφίας. Καίτοι ἀμφοτέραι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἔχουσιν, ἔχουσιν ὅμως τρόπον τοῦ πραγματεύεσθαι διάφορον.

Ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν, τὰς οὐσιώδεις ιδιότητας καὶ ἀναφοράς, ἡ δὲ θεολογία ἀσχολεῖται περὶ ταῦτα μόνον κατ'

ἀναφορὰν πρὸς τὸν θεόν· ἡ φιλοσοφία τὰς ἀποδείξεις αὐτῆς λαμβάνει ἐκ τῆς τῶν ὄντων φύσεως, ἡ δὲ θεολογία ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου. Ἐντεῦθεν ἡ μέθοδος τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἄρχεται ἀπὸ τῆς συζητήσεως τῆς οὐσίας, τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων καὶ νόμων τῶν δημιουργημάτων, καὶ ἀπ' αὐτῶν προβαίνει εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ θεοῦ ὡς τέλους, ἡ δὲ θεολογία ἀπὸ τῆς θεωρίας τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἀρχομένη καταβαίνει εἰς τὰ δημιουργήματα, ὅπως ἐρευνήσῃ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν θεόν.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ θεολογία ἔχει χαρακτῆρα ἀνώτερον ἢ ἡ φιλοσοφία καὶ μείζονα βεβαιότητα ἢ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, διότι αὕτη ἀρύεται ἐκ τοῦ θεοῦ, αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ τοῦ λόγου· ἡ θεολογία ἔχει ἀνώτερον περιεχόμενον τῶν ἄλλων, διότι αἱ ἀλήθειαι αὐτῆς εἰσιν ὑπὲρ τὸν λόγον· καὶ πρακτικῶς τὸ τέλος τῆς θεολογίας εἶναι ἀνώτερον ἢ τὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, διότι τὸ τέλος αὐτῆς εἶναι ἡ ἀτίδιος μακαριότης, καὶ ἔτι κατὰ τοῦτο εἶναι τῶν ἄλλων ἀνωτέρα.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Θωμᾶς, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι κατωτέρα τῆς θεολογίας, θεραπαινὶς αὐτῆς· ἡ δὲ θεολογία χρωμένη αὐτῇ θεραπαινίδι λαμβάνει τὸ θεωρητικὸν καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὀρίζει τελειοποίησιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύει ὁ Θωμᾶς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὸν λόγον ὡς δύο τῆς γνώσεως πηγᾶς, καὶ ὧν οὐδετέρα ἀναιρεῖ τὴν ἑτέραν, καὶ εἰς τὸν θεὸν ἀναγόμεναι δὲν ἀντιφάσκουσιν ἀλλήλαις.

Οὕτως ὀρίζει ὁ Θωμᾶς τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας πρὸς ἀλλήλας, ἐκάστην θεωρεῖ ἀνεξάρτητον ἐπιστήμην καὶ ἔχουσιν ἰδίαν μέθοδον, ὅλαι δ' αἱ ἄλλαι καὶ ἡ φιλοσοφία εἰσὶν ὑπὸ τὴν θεολογίαν· οὕτω δ' ἰδρύσατο σύστημα θεολογικόν.

Ἡ πρώτη ἔννοια τῆς τοῦ Θωμᾶ μεταφυσικῆς, ὡς παρ' Ἀριστοτέλει, ἐστὶν ἡ ἔννοια τῆς πρώτης οὐσίας. Πρώτη δ' οὐσία εἶναι τὸ ἄτομον· τὸ δ' ἄτομον σύγκειται ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς· ἡ ὕλη εἶναι τὸ ἀόριστον, ἡ δὲ μορφή τὸ ὀρίζον τὴν ὕλην καὶ

ἀρχὴ τοῦ νοεῖν· ἡ ὕλη αὐτὴ καθ' αὐτήν ἐστίν ἡ δύναμις, ἡ δὲ μορφὴ ἡ ἐνέργεια. Ἐκ δὲ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς παράγεται τὸ σύνολον.

Περὶ δὲ οὐσίας καὶ ὑπάρξεως λόγον ποιούμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ὑπαρξίς δὲν περιέχεται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς οὐσίας· ἡ ἀπλὴ οὐσία ἐστὶν ἄϋλος, ἄνευ δυνάμεως. Ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ ὀρίζον τὰ ὄντα, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς οὐσία καὶ μορφὴ εἰσι ταῦτόν, διότι αὐταί εἰσι μορφαὶ καθαραί.

Ἡ δὲ οὐσία δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἀτομικότητα τῶν ὄντων, διότι ἡ οὐσία εἶναι κοινὴ· οὐδὲ ἡ ὕλη, διότι καὶ αὕτη εἶναι κοινὴ· ἄρα ἡ περιωρισμένη ὕλη εἶναι ἴδιος ὠρισμένῳ τινὶ ἀτόμῳ, ἐπομένως αὕτη πρέπει νὰ κληθῇ ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος τῆς οὐσίας· ἡ οὐσία εἶναι κοινὴ πολλῶν ἀτόμων καὶ ἐν αὐτοῖς πραγματική. Ἐὰν ἡ οὐσία πολλῶν ἀτόμων νοηθῇ κοινὴ, ὑπάρχει τὸ καθόλου ἐν τῷ νοεῖν, ἡ καθόλου ἐννοία, ἐὰν λέγωμεν, ὅτι, ἵνα ἀποκτήσωμεν καθόλου ἐννοίαν, ὑποθέτομεν πολλὰ ἄτομα ἔχοντα κοινήν οὐσίαν, δὲν λέγομεν ὅτι τὰ πολλὰ πρέπει νὰ ᾔηται καὶ πραγματικά, διότι ἀρκεῖ, ἐὰν ᾧσι δυνατὰ μόνον. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ καθόλου στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τούτου, ὅτι ἡ κοινὴ οὐσία πολλῶν πραγματικῶν ἢ δυνατῶν ἀτόμων νοεῖται ὡς κοινὴ, εἶναι τὸ καθόλου μόνον ἐν τῷ νῷ καὶ δύναται μόνον ἐν αὐτῷ νὰ εὑρεθῇ· οὐδὲν ὅμως καθόλου ὑπάρχει ὡς πραγματικόν, ἀλλ' ὡς πραγματικόν ὑπάρχει μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις· ὥστε τὸ καθόλου πραγματικόν ἐστὶν ἐν τοῖς ἀτόμοις μόνον καὶ χωρίζεται ἀπ' αὐτῶν μόνον διὰ τοῦ ἀφαιροῦντος νοῦ. Τὸ καθόλου λαμβάνει διὰ τοῦ νοῦ νοοῦντος τὰς τῶν ὄντων οὐσίας ὡς κοινὰς καὶ ἐπομένως ὡς καθόλου τὴν μορφὴν τῆς γενικότητος. Ὁ δὲ νοῦς εἶναι διττός, θεῖος καὶ ἀνθρώπινος· ἀμφοτέροις ἐστὶν ἡ τοῦ καθόλου ἰδέα.

Ὁ θεῖος νοῦς προηγεῖται τῶν καθ' ἕκαστα κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς θείας ἰδέας δημιουργηθέντων. Ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ τὸ καθόλου προηγεῖται τοῦ καθ' ἕκαστον, ὡς ἡ ἰδέα προηγεῖται τοῦ δημιουργηθέντος, τοῦ πραγματικοῦ. Ὁ δ' ἀνθρώπινος νοῦς κτᾷ τὸ καθόλου δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα.

ἄρα τὰ καθ' ἑκάστα προηγοῦνται τοῦ καθόλου· ἄρα εἰςὶ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων, ἐν τῷ θεῷ νῶ, καὶ καθόλου μετὰ τὰ ὄντα, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῶ.

Κύριον δὲ τοῦ Θωμᾶ ἀξίωμα εἶναι, ὅτι γινῶσις δύναται νὰ προέλθῃ ἐν ἡμῖν ἀπεικονιζομένου τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως ἐν τῷ νῶ ἡμῶν· οὗτος δ' ὁ ἀπεικονισμὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ γινώσκοντι γεννᾶται εἰκὼν τοῦ γινωσκομένου καὶ τὸ γινώσκον ἀφομοιοῦται τῷ γινωσκομένῳ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι πᾶσα γινῶσις ἐν ἡμῖν ὑποθέτει ποιεῖν καὶ πάσχειν· τὸ γινώσκον εἶναι δεκτικὸν τοῦ γινωσκομένου καὶ ἀφομοιοῦται αὐτῷ, ὅπως ἐκτυπῶσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· ὡς δεκτικὸν ἄρα εἶναι πάσχον, ὡς ἐκτυποῦν δὲ ποιοῦν.

Ἐν τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει εἰςὶ δύο πηγαὶ τῆς γνώσεως, ἡ αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς· ἡ μὲν αἰσθησις γινώσκει τὰ αἰσθητὰ, ὁ δὲ νοῦς τὰ ὑπεραισθητὰ· ἡ αἰσθησις γινώσκει τὸ ἴδιον, ὁ δὲ νοῦς τὸ καθόλου, τὴν οὐσίαν, ἑαυτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν· ἡ γινῶσις τοῦ νοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πείρας, ἀφ' ἧς ἡ ὅλη γινῶσις ἡμῶν ἀρχομένη ἀναβαίνει εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ καθόλου· ὁ νοῦς ὁμοιάζων ἀγράφῳ πίνακι πληροῦται ὑπὸ τῆς πείρας· ἡ δ' αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς εἰςὶ τοσοῦτον συνδεδεμένα, ὥστε τὸ νοεῖν ἄνευ αἰσθήσεως εἶναι ἀδύνατον.

Ἡ δ' ὁδὸς τῆς γνώσεως ἡμῶν εἶναι ἐπακτική· δι' αὐτῆς τέλος ὑψοῦται ὁ νοῦς καὶ εἰς τὴν γινῶσιν τοῦ θεοῦ, ἥτις δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, καθ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἐξ ἄλλου γνώσεως.

Τὸ ἀντικείμενον ἐν τῇ αἰσθήσει ἀπεικονίζεται συγχρόνως μετὰ τῶν ἀτομικῶν ἀρχῶν καὶ συμβεβηκότων ἐν δὲ τῷ νῶ ἀφαιροῦνται τὰ συμβεβηκότα καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἀρχαί, μένει δὲ μόνῃ ἡ καθαρὰ οὐσία, ἥτις ἐστὶ καθόλου· διὸ ὁ νοῦς γινώσκει τὸ μὲν καθόλου ἀμέσως, τὸ δὲ ἴδιον ἐμμέσως, καθ' ὅσον κτᾶ τὸ καθόλου ἐκ τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων.

Ἡ αἰσθησις εἶναι δεκτικὴ, καὶ ὁ νοῦς ἐπίσης· ἐπειδὴ τὸ δεκτικὸν δύναται καὶ παθητικὸν νὰ κληθῇ, εἶναι καὶ ὁ νοῦς παθητικός· ὁ νοῦς ὅμως δὲν εἶναι μόνον, ὡς ἡ αἰσθησις, παθητικός, ἀλλὰ καὶ ποιητικός· ὁ ποιητικός ἀναβιβάζει τὴν αἰσθητὴν

παράστασιν εἰς ἔννοιαν, ἀφαιρεῖ τὸ ἐν τῇ αἰσθήσει ἀντικείμενον τῶν ἀτομικῶν ἀρχῶν καὶ ποιεῖ, ὥστε τὸ νοητὸν εἶδος αὐτοῦ παραλαμβάνεται εἰς τὸν δυνάμει νοῦν καθαρὸν· ὁ δυνάμει νοῦς εἶναι ὁ τρόπος τῶν εἰδῶν τῶν γεννηθέντων δι' ἐνεργείας τοῦ ποιητικοῦ νοῦ· ἄρα ὁ δυνάμει νοῦς εἶναι δεκτικὸς καὶ τὸ εἶδος παραλαμβάνων γίνεται ἐνεργεία καὶ γινώσκει πραγματικῶς· ὅθεν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ποιητικοῦ νοῦ γίνονται τὰ ὄντα νοητά.

Ἡ γνῶσις ἡμῶν ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου καὶ προβαίνει εἰς τὰ ἥττον καθόλου, ἀπὸ δὲ τούτων εἰς τὰς καθόλου ἐννοίας· ἔπειτα δὲ κατὰβαίνομεν συνθετικῶς ἀπὸ τοῦ καθόλου διὰ τῶν ἰδίων ἐννοιῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

Ἡ μᾶλλον καθόλου ἐννοία εἶναι ἡ τοῦ ὄντος· αὕτη εἶναι ἡ πρώτη τοῦ νοῦ ἐννοία, δι' ἧς οὗτος νοεῖ ἐξ ἀρχῆς ὅλα τὰ ὄντα· αὕτη ἡ ἐννοία ὑπάρχει τῷ νῷ φύσει, ὅταν ὁ νοῦς ἀρχεται νὰ ᾔηται ἐνεργητικὸς, καὶ ὁ νοῦς πρέπει νὰ ἔχῃ αὐτὴν, ἵνα νοῇ· διότι ἐκεῖνο, ὃ νοεῖ, πρέπει νὰ νοῇ ὡς ὄν, καὶ τοῦτο δὲν δύναται ἄνευ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος. Ἐν ᾧ ὁμοῦς ὁ ποιητικὸς νοῦς γεννᾷ ἐν τῷ δυνάμει νῷ τὴν ἐννοιαν τοῦ ὄντος καὶ μετ' αὐτῆς τὰς ἄλλας κοινὰς ἐννοίας, δίδεται συγχρόνως τῷ δυνάμει νῷ καὶ ἡ βάσις πρὸς γνῶσιν τῶν μεγίστων ἀρχῶν παντὸς ὄντος καὶ νοεῖν. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι καὶ τὰς μεγίστας ἀρχὰς ἔχει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς φύσει, ὅπως ἀμέσως γνωρίζῃ ἐν τῷ ποιητικῷ νῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς νοεῖ κατ' αὐτάς· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐν αὐταῖς ὑποκείμεναι ἐννοιαί εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φύσει, εἶναι ὁ ἀνθρώπος διὰ τοῦτο φύσει ἐπιστήμης δεκτικὸς, διότι πᾶσα ἐπιστήμη θεμελιούται ἐπὶ τούτων τῶν ἀρχῶν· αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐννοιαί εἰσι τὸ σπέρμα τρόπον τινὰ τῆς ἐπιστήμης, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ νῷ πρὸ τῆς ἐπιστήμης, ἵνα αὐτὴν καταστήσῃ δυνατὴν.

Ὁ νοῦς σχηματίζει τὰς ἐννοίας καὶ τὰ ἐκ τῶν ἐννοιῶν ἀξιόματα. ὁ δὲ λόγος εἶναι τοῦ νοῦ κατώτερος καὶ ἔχει αὐτὸν ὑπόθεσιν· ὁ λόγος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἐπιστήμης, ὁ δὲ νοῦς ἡ βάσις αὐτῆς· νοῦς δὲ καὶ λόγος εἰσὶ μία δύναμις, διακρίνονται ὁμοῦς σχετικῶς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Θωμᾶς καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ καὶ τῇ γνωστικῇ αὐτοῦ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῇ θεολογίᾳ διακρίνει τριπλῆν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, δηλαδή ἐποπτικὴν, γνῶσιν διὰ τῆς πίστεως καὶ γνῶσιν διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου· ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὴν θεϊαν οὐσίαν ὡς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς· ἡ θεία σοφία εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ τὸ νοητὸν εἶδος, δι' οὗ αὕτη γινώσκεται. Ὁ Θωμᾶς δεικνύει, ὅτι ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· ἐπειδὴ ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ὑπάρχει τῷ θεῷ, δύναται νὰ ὑπάρξῃ τῷ ἀνθρώπῳ μόνον ὑπερφυσικῶς· αὕτη ὅμως ἡ ἐποπτικὴ τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ ἐπέκεινα τοῦ νῦν βίου.

Ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου προβαίνει ἐπακτικῶς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ· ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι τελεία, φέρει ὅμως εἰς γνῶσιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως, τῶν ἰδιοτήτων, τῆς ὑπερβατικότητος αὐτοῦ.

Ἡ δὲ διὰ πίστεως τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι τῆς μὲν ἐποπτικῆς κατωτέρα, τῆς δὲ φυσικῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως ἀνωτέρα, διότι καὶ ἡ πίστις δὲν παρέχει ἄμεσον γνῶσιν τῆς θείας οὐσίας· εἶναι δ' ἀνωτέρα ἡ διὰ πίστεως γνῶσις, διότι ἡ χάρις τῆς πίστεως ἐνισχύει καὶ φωτίζει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· ἡ πίστις παρέχει ἀληθείας, ἃς ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, ὡς τὴν τριάδα καὶ ἄλλας.

Ἐν τῇ θεολογίᾳ ὁ Θωμᾶς ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως· αὕτη ὅμως εἶναι ἔργον οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ λόγου. Ὁ Θωμᾶς πολεμῶν τὴν ὀντολογικὴν τοῦ Ἀνσέλμου ἀπόδειξιν δεικνύει, ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας ἡ ὑπαρξὶς δὲν ἔπεται· ὡς δ' ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως ἀναφέρει τὴν κοσμολογικὴν καὶ τὴν τελεολογικὴν τῷ Ἀριστοτέλει ἐπόμενος. Ἐκ δὲ τῶν ἀποδείξεων δεικνύει τὸν θεὸν ὡς πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, ὡς πρῶτον αἷτιον πάντων, ὡς ὃν ἀναγκαῖον, ὡς νοητικὸν καὶ τέλειον ὄν· ὡς δὲ καθαρὰ ἐνέργεια ὁ θεὸς ἀποκλείει πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ἀσώματος, ἀπλοῦς, τέλειος κλ.

Αἱ δὲ θεῖαι ιδιότητες κτῶνται ἢ ἀποθετικῶς ἢ θετικῶς· ὁ θεὸς ὡς τὸ ἀπολύτως τέλειον εἶναι καὶ τὸ μέγιστον, τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ὡς τὸ ἀπολύτως τέλειον καὶ ἄπειρον καὶ ἓν, ὡς ἄ-
ἄπειρον καὶ πανταχοῦ παρὸν διὰ τῆς δυνάμεώς του· ὁ θεὸς ἐστὶν ἀμετάβλητος καὶ ἐνέργεια καθαρὰ, διότι πᾶσα μεταβολὴ ὑπο-
θέτει δύναμιν, καθὸ δ' ἀμετάβλητος εἶναι καὶ ἀίδιος, τουτέστιν ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος. Ὁ θεὸς ὡς τοιοῦτός ἐστὶν εἷς, διότι πολλοὶ θεοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξωσιν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶ-
ναι κατ' ἐξοχὴν ἄϋλος, εἶναι καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν νοῦς· ὡς τοιοῦ-
τος γινώσκει καὶ ἑαυτὸν καὶ ἕτερον· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ θεὸς γινώσκει οὐ μόνον τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἕκαστον.

Ὁ δὲ θεὸς εἶναι αἷτιος οὐ μόνων τῶν κοινῶν μορφῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης, δι' ἧς αἱ κοιναὶ μορφαὶ γίνονται ἀτομικαί. Ὅσῳ ἡ αἰτιότης τοῦ θεοῦ ἐκτείνεται, τόσῳ ἐκτείνεται καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ· ὁ θεὸς πάντα γινώσκων, καὶ τὰ πραγματικὰ καὶ τὰ δυ-
νατὰ, γινώσκει καὶ τὸ κακόν, ὃ ὡς μὴ ὄν, ὡς στέρησις τοῦ ἀ-
γαθοῦ, γινώσκεται μόνον διὰ τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐὰν ἡ ἰδέα ᾗναι τὸ πρωτότυπον τῶν ὄντων, εἶναι ἡ θεία οὐ-
σία αὕτῃ ἡ ἰδέα τῶν ὄντων· ὁ θεὸς νοῶν ἑαυτὸν νοεῖ ἑαυτὸν ὡς
τὸ πρωτότυπον τῶν δημιουργημάτων, ἐπομένως ἡ ἰδέα αὐτοῦ
περιέχει ἅμα καὶ τὴν ἰδέαν τῶν δημιουργημάτων.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῷ θεῷ παραδέχεται ἰδέας πολλὰς, διότι τὸν
θεὸν ὑποθέτει αἷτιον τῆς ὅλης τῶν ὄντων τάξεως καὶ ἐπομένως
καὶ ἐκάστου μέλους τούτων· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς πρέπει νὰ ἔχῃ
ἰδέαν οὐ μόνον τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ ἐκάστου μέρους τοῦ ὅλου·
ἐν τῷ θεῷ εἰσὶν οὐ μόνον αἱ τοῦ ὅλου ἰδέαι, ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν
μερῶν.

Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Θωμᾶν εἶναι οὐ μόνον νοῦς, ἀλλὰ καὶ βού-
λησις, οὕσα φυσικὴ συνέπεια τοῦ νοῦ· ἡ βούλησις εἶναι ἡ οὐσία
τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ νοῦς αὐτοῦ· τὸ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως εἶ-
ναι ὁ θεός. Ὁ θεὸς εἶναι ζῶν, διότι εἶναι γινώσκων καὶ βουλό-
μενος· τοῦ θεοῦ γινώσκοντος ἑαυτὸν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ ἡ ὁ-
μοία ἰδέα αὐτοῦ, ὁ θεῖος λόγος· καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ ἑαυτὸν βου-
λομένου προέρχεται ἡ βούλησις.

Ἡ ἐκ τοῦ θεοῦ ἔξοδος τοῦ λόγου εἶναι κυρίως γέννησις, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ λόγος, ὀνομάζεται πατήρ, ὁ δὲ λόγος υἱός· ἡ δ' ἐκπόρευσις τῆς ἀγάπης ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ δὲν θεωρεῖται ὡς γέννησις, ἀλλ' ὡς πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς θεότητος.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρώτῃ καταστάσει αὐτοῦ εἶναι εἰκὼν τῆς θείας τριάδος.

Ὁ Θωμᾶς περὶ ἀπολύτου δυνάμεως κάμνων λόγον διακρίνει παθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν· ἐκ τούτων ὅμως παθητικὴ δύναμις τῷ θεῷ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον ἐνεργητικὴ· ἡ δὲ δύναμις τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, εἶναι παντοδυναμία.

Ὁ Θωμᾶς ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία εἶναι ἐλευθέρα πράξις τοῦ θεοῦ καὶ οὐχὶ ἀναγκαία· ὁ λόγος δύναται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός· ὅτι ὅμως ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν, τοῦτο δὲν ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου ἀναγκαίως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως· ἡ αἰτία τοῦ κόσμου, ἥτις ἐστὶν ἡ βούλησις, δὲν δύναται νὰ ἐρευνηθῇ ἐκ τοῦ λόγου.

Τὸ δὲ ἅμεσον τῆς δημιουργίας προῖον εἶναι τὸ σύνολον, τὸ ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς συγκεείμενον· τῶν δὲ ὄντων εἰσὶ δύο τάξεις, ἡ τῶν σωματικῶν καὶ ἡ τῶν πνευματικῶν ὄντων· τὰ σωματικὰ διαιροῦνται κατὰ γένη καὶ εἶδη· ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος εἰσὶ τὰ ἀπλᾶ σώματα, τὰ στοιχεῖα, καὶ ταῦτά εἰσι βάσεις τῶν μικτῶν, τὰ δὲ μικτά εἰσιν ὡς ὕλη τῆς φυτικῆς ψυχῆς· ἡ δὲ φυτικὴ ψυχὴ αὐθις εἶναι ὑποκείμενον, ὑπόθεσις τῆς αἰσθητικῆς, καὶ αὕτη τῆς νοητικῆς· ὑπεράνω δὲ πάντων τῶν ὄντων εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ δὲ πνευματικὰ ἀποτελοῦσιν ἓν γένος καὶ εἰσιν ἄϋλα· καὶ οἱ ἄγγελοι εἰσιν ὄντα πνευματικὰ. Ἡ ἀποκάλυψις δείκνυσιν ἐννέα τάξεις ἀγγέλων, Σεραφὴμ, Χερουβὴμ, Θρόνους, ἔξουσίας, δυνάμεις, δυναστείας, βασιλεία, ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους. Τρεῖς δὲ τῶν τάξεων τούτων ἀποτελοῦσιν μίαν ἱεραρχίαν, ἐπομένως τρεῖς ἱεραρχίας· ἐν δὲ ταῖς τρισὶν ἱεραρχίαις διακρίνονται ἐννέα τάξεις ἀγγέλων· κάτωθεν δὲ τῆς κατωτάτης βαθμίδος

δος τῶν ἀγγέλων ἐστὶ καὶ ἑτέρα τάξις ἐνουμένη ἀμέσως μετὰ τῆς ὕλης, καὶ ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἡ ἀνθρωπινὴ ψυχὴ, ἥτις οὐσα μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν πνευματικῶν ὄντων καὶ τοῦ τῶν ὁρατῶν συνδέει ἀμφοτέρους τοὺς κόσμους, τὸν ὁρατὸν καὶ τὸν ἀόρατον. Ἡ δὲ σχέσις τοῦ θεοῦ πρὸς τὰ ὄντα κατὰ τὸν Θωμᾶν εἶναι ἡ τῆς προνοίας· ὁ θεὸς διευθύνει νῶ καὶ βουλήσει τὸν κόσμον καὶ φέρει πρὸς τὸ τέλος, ὅπερ εἶναι ἡ ἀγαθότης τοῦ θεοῦ. Ἡ θεία πρόνοια κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐκτείνεται οὐ μόνον εἰς τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ καθ' ἕκαστον· ὁ νῦν κόσμος εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ τελειότατος.

Ὁ Θωμᾶς λέγει, ὅτι οὐδὲ τὸ κακὸν ἀποκλείεται τῆς θείας προνοίας, οὐδ' ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία. Ὁ Θωμᾶς ἀποφηνάμενος τὴν βούλησιν ποιητικὸν αἷτιον ἐξησφάλισε τὴν ἀπόλυτον τῆς δημιουργίας ἐλευθερίαν καὶ ἔκλεισε τὴν θύραν τῷ ἰδανικῷ πανθεϊσμῷ.

Ὁ ἄγγελος γινώσκει αἰὲ ἐνεργεῖα, διότι ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου εἶναι μορφή καθαρά καὶ ὡς τοιαύτη ἐνεργεῖα γνωστική. Ὁ ἄγγελος γινώσκει ἀμέσως τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, καὶ γινώσκει οὐ μόνον τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἕκαστον· ὁ ἄγγελος ὅμως ἔχει καὶ βούλησιν. Περὶ δὲ ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς συμφωνεῖ τῷ Ἀριστοτέλει· ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σῶμα, ἀλλ' ἀσώματος, ἀπλῆ, ἄϋλος, ἀτομική· ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ νοεῖν, τὸ δὲ νοεῖν εἶναι ἄνευ ὀργάνων· ἐνὶ λόγῳ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος, τὸ δὲ σῶμα ἡ ὕλη. Ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Ὁ δὲ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ νοῦς εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς οὐσιώδης· ἐπομένως οὐδέτερος εἶναι ἀρχὴ χωριστὴ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Ἡ δὲ ἀτομικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι τῆς θείας οὐσίας ἀπόρροια, διότι ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀπλῆ καὶ ἀδιαίρετος· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἄϋλος, δὲν δύναται ἐκ τῆς ὕλης νὰ παραχθῇ· ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ εἶναι ἄϋλος, εἶναι καὶ ἀθάνατος· ἡ ψυχὴ ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ προϋπάρχῃ ἐκτὸς τοῦ σώματος καὶ ὕστερον μετ' αὐτοῦ νὰ ἐνωθῇ· ὥστε κατὰ τὸν Θωμᾶν ἡ περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς θεωρία εἶναι ἀνυπόστατος, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι φύσει ἡ οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή καὶ ἐπομένως οὐ-

σιώδες συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφῇ, ἐδημιουργήθη καὶ τὸ σῶμα συγχρόνως μετ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ ὁμῶς δημιουργεῖται, ὅταν τὸ ἔμβρυον λάβῃ ἀνάπτυξιν τινα ὀργανικὴν· διὰ τοῦτο ζῇ τὸ ἔμβρυον φυτικῶς καὶ προϊούσης τῆς ἀναπτύξεως γίνεται ἡ φυτικὴ ψυχὴ αἰσθητικὴ καὶ τέλος νοητικὴ ἔχουσα τὰς δύο ἄλλας δυνάμεις ἐν ἑαυτῇ.

Ἡ ψυχὴ εἶναι πρώτη ἐνέργεια· ἵνα δ' εἰς τὴν δευτέραν ἐνέργειαν μεταβῇ, πρέπει νὰ ἔχῃ δυνάμεις ὠρισμένας μὴ οὐσας τὰς αὐτὰς τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς· καὶ αὗται αἱ δυνάμεις εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῆς δευτέρας ἐνεργείας, τουτέστι τῆς ἐνεργείας τῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς.

Αἱ δὲ ψυχικαὶ δυνάμεις διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ κατὰ τὰ ἀντικείμενα τούτων τῶν ἐνεργειῶν· αἱ δυνάμεις αὗται εἰσιν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι· ἡ ἀνωτέρα εἶναι σκοπὸς τῆς κατωτέρας· ἡ δὲ κατωτέρα αὖθις πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς ἀνωτέρας, ἵνα ἡ ἀνωτέρα γένηται δυνατὴ· δηλαδὴ ἄνευ αἰσθήσεως ὁ νοῦς δὲν εἶναι δυνατός· ἡ ἀνωτέρα ὡς τὸ πρὸς ὃ τῆς κατωτέρας εἶναι φύσει προτέρα, ἡ δὲ κατωτέρα εἶναι προτέρα τῆς ἀνωτέρας χρόνῳ. Αἱ δὲ τρεῖς παριστάμεναι δυνάμεις, φυτικὴ, αἰσθητικὴ καὶ νοητικὴ ὑπάρχουσιν τῇ ψυχῇ εἰσι διάφοροι· τὸ δὲ νοεῖν καὶ βούλεσθαι εἰσιν ἐνέργειαι νοητικαί.

Τῆς μὲν φυτικῆς δυνάμεις εἰσὶν ἡ θρεπτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ γεννητικὴ· ἔδρα αὐτῶν ἐστὶν ἡ καρδιά· τῆς δ' αἰσθητικῆς εἰσὶ δυνάμεις πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ κινητικαί· αἱ δυνάμεις αἱ πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν διαιροῦνται εἰς τὰ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς αἰσθητήρια· τὰ μὲν ἐκτὸς εἰσὶ πέντε, τὰ δ' ἐντὸς τέσσαρα, οἷον κοινὸν αἰσθητήριον, φανταστικόν, ἐκτιμητικόν καὶ τὸ μνημονικόν· τὸ κοινὸν δ' αἰσθητήριον εἶναι ἡ πηγὴ τῶν ἐκτὸς αἰσθητηρίων· καὶ φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ φυτικαὶ ἐνέργειαι τῆς ζωῆς ἀφαιροῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀπὸ τῆς τοῦ λόγου ἐπιρροῆς· αἱ δ' αἰσθητικαὶ μετέχουσι τοῦ λόγου, ὅφ' οὗ ὁδηγοῦνται καὶ ἄρχονται· καὶ ἡ ὀρεκτικὴ δύναμις ἵσταται ὑπὸ τὴν τοῦ λόγου ἐπιρροήν. Ἐν δὲ τῇ νοητικῇ ψυχῇ διακρίνονται νοῦς καὶ βούλησις ὡς δύο οὐσιώδεις δυνάμεις· ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτι-

κός νοῦς διακρίνονται κατὰ τὸν σκοπὸν, ὁ μὲν θεωρεῖ τὴν ἀλήθειαν, ὁ δὲ τὴν πρᾶξιν· ἡ βούλησις ἡρτῆται ἐκ τοῦ νοῦ καὶ εἶναι συνέπεια αὐτοῦ.

Ἡ βούλησις δὲν ἐνεργεῖ, ἐὰν ὁ νοῦς αὐτῇ δὲν παραστήσῃ τὸ ἀντίστοιχον ἀγαθὸν ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς· ὥστε ἡ κίνησις τῇ βουλήσει παρέχεται ὑπὸ τοῦ νοῦ· ὁ διορισμὸς ὅμως πρὸς κίνησιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς βουλήσεως. Ἡ βούλησις διορίζει τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθητικὰς δυνάμεις εἰς ἐνέργειαν· μόνον τὰς φυτικὰς δυνάμεις δὲν ἐπηρεάζει, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ἡ βούλησις ἡ κινητικὴ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς· ἡ βούλησις ὅμως δὲν ἴσταται ὑπὲρ τὸν νοῦν, ἀλλ' ὁ νοῦς ὑπὲρ τὴν βούλησιν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸς, εἶναι καὶ ἐλεύθερος· ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία οὐσιωδῶς εἶναι ἐκλογὴ μετὰξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία δὲν ἀναιρεῖται διὰ τῆς θείας προγνώσεως, διότι τὰς ἐλευθέρας πράξεις ὁ θεὸς προβλέπει ὡς ἐλευθέρας.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῇ ψυχολογίᾳ αὐτοῦ συνεπλήρωσεν, ὕψωσε καὶ ἐτελειοποίησε τὴν Ἀριστοτελικὴν διὰ τῆς ψυχολογίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πατέρων. Ἡ περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας τοῦ Θωμᾶ θεωρία θεμελιούται ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ σκοποῦ θεωρίας.

Ὁ Θωμᾶς πρῶτον μὲν ἀναπτύσσει τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ καθόλου, ἔπειτα δὲ τὴν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδίως. Πᾶν τὸ ἐνεργοῦν ἐνεργεῖ ἕνεκά τινος· ἐπειδὴ πᾶν ἕνεκά τινος ἐνεργεῖ, εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ· ἀγαθὸν δ' εἶναι ἐκεῖνο, οὗ πάντα ὀρέγονται. Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται ὁ Θωμᾶς, ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς παντὸς ὄντος εἶναι τὸ ἀγαθόν· τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς πάντων· τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι μόνον ἓν, ὁ θεός. Ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα μετέχουσι τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος, γίνονται θεοσιδῆ· καὶ ἐπειδὴ ταύτης τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος πάντα ὀρέγονται, ὀρμῶσιν εἰς τὸ νὰ γείνωσι θεοσιδῆ, καὶ ἐν τῇ ὁμοιώσει τοῦ θεοῦ ὑφίσταται ὁ τελικὸς αὐτῶν προορισμὸς καὶ ἡ τελειότης αὐτῶν. Πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι τὸν αὐτὸν τελικὸν σκοπὸν, αὐτὸν ὅμως δὲν κτῶσι πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Ἐὰν ὑποκειμενικῶς ὁ μέγιστος σκοπὸς πάντων ᾗναι ἡ τελειότης αὐτῶν, εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἡ τελειότης ὁμῶς συνδέεται μετὰ τῆς εὐδαιμονίας· ἄρα ὁ μέγιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑποκειμενικῶς εἶναι ἡ εὐδαιμονία· ποῦ δ' αὕτη ὑφίσταται; ἀποθετικῶς μὲν ἡ εὐδαιμονία δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ δόξῃ, τῷ πλούτῳ, τῇ ἡδονῇ κτλ. θετικῶς δὲ ἡ μεγίστη εὐδαιμονία συνταυτίζεται μετὰ τῆς μεγίστης τελειότητος. Ἐὰν ἡ μεγίστη τελειότης ὑφίσταται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, εἶναι ἡ ἴδιος τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια ἡ νοητική· ἐπομένως ἐν αὐτῇ ἐστὶ καὶ ἡ μεγίστη αὐτοῦ εὐδαιμονία. Ἡ νοητικὴ ὁμῶς τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἶναι διττὴ, δηλ. ἡ τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ βούλεσθαι· ἡ εὐδαιμονία ὁμῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν νοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν βουλευτικὴν, τουτέστιν αὕτη ὑφίσταται ἐν τῇ θεωρίᾳ· ἡ τελεία ὁμῶς εὐδαιμονία δὲν κτᾶται ἐν τῷ νῦν βίῳ, διότι ἐν αὐτῷ ἐστὶ μόνον ἡ ἀτελής, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπέκεινα.

Ἐπειδὴ τὸ κακὸν εἶναι ἀντίθετον τῷ ἀγαθῷ, εἶναι τὸ κακὸν ὑποκειμενικῶς ἀτελές, στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ κακὸν δὲν εἶναι θετικόν, διότι τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία· διὸ κακὸν καθ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει· ἐπειδὴ οὐδὲν κακὸν καθ' αὐτὸ ἐστίν, ἔχει τὴν πηγὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὃ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι αἷτιον τοῦ κακοῦ κατὰ συμβεβηκός.

Μόνον ὄντα λογικὰ καὶ ἐλεύθερά εἰσι δεκτικὰ πράξεων, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχωσι χαρακτῆρα ἠθικοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἠθικοῦ κακοῦ. Ὁ θεῖος νόμος εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἀγαθῆς ἢ κακῆς πράξεως· ἀγαθὴ εἶναι ἡ πράξις, ὅταν τῷ θείῳ νόμῳ συμφωνῇ, κακὴ, ὅταν δὲν συμφωνῇ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὀρθοῦ, τὸ δ' ἠθικὸν κακὸν τὸν τοῦ μὴ ὀρθοῦ, τῆς ἀμαρτίας. Τὴν ἀρετὴν ἐκλαμβάνει ὁ Θωμᾶς ὡς ἑξίν.

Τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ψυχὴ κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν νοῦν· ὥστε ὁ νοῦς εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῶν ἀρετῶν· ὑποκείμενον ὁμῶς αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ βούλησις. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἀρετῶν, διαιροῦνται καὶ αἱ ἀρεταὶ εἰς διανοητικὰς καὶ ἠθικάς· αἱ μὲν διανοητικαὶ εἰσιν ἐπιστήμη, σοφία, νοῦς, αἱ δὲ ἠθικαὶ σω-

φροσύνη, δικαιοσύνη, ἐγκράτεια, ἀνδρία. Πᾶσα ἀρετὴ εἶναι τὸ μέσον δύο κακιῶν, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως.

Παρὰ ταύτας ἀναγνωρίζει ὁ Θωμᾶς καὶ ἀρετὰς θεολογικάς, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην· δι' αὐτῶν εἶναι ὁ ὑπερφυσικὸς σκοπὸς δυνατός· ἡ ἀγάπη ὅμως εἶναι ἡ κυριώτερα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ὁ θεωρητικὸς βίος εἶναι ἀνώτερος τοῦ πρακτικοῦ. Ὁ Θωμᾶς τὸν ἠθικὸν βίον, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δε τῷ βίῳ περιορίζει, ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὸν ἐπέκεινα βίον· ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ ἡ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία εἶναι τὸ τέλος πάσης ἠθικῆς· διὰ τοῦτο τὸ ἠθικὸν κακὸν τῷ Θωμᾶ ἦν ἡ πτώσις τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως ἀπὸ τοῦ θείου νόμου.

Τὸ δ' ὑπερφυσικὸν διορίζεται διὰ τῆς λυτρώσεως ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐφ' ὅσον ὁ λόγος τῷ θεῷ ὑπετάσσετο, αἱ δυνάμεις τῷ λόγῳ, τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, τοσοῦτον ἦτο ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὁλόκληρος· τοιοῦτος ὢν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς θείας ἐντολάς καὶ νὰ ἀπέχῃ πάσης ἁμαρτίας· ἐν τοιαύτῃ ὢν καταστάσει εἶχεν ὁ ἄνθρωπος ἄμεσον καὶ ἀνωτέραν γνῶσιν περὶ θεοῦ ἢ νῦν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον· διὰ τῆς χάριτος ἐδόθησαν αὐτῷ ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη· ἀλλὰ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπώλεσεν ὁ ἄνθρωπος τὴν θείαν χάριν καὶ τὴν πρώτην δικαιοσύνην· ἡ ἐν αὐτῷ τάξις διελύθη, ἡ ἀντίθεσις προῆλθεν, ἡ δυσαρμονία, ἡ φύσις διεφθάρη, τὰ πλεονεκτήματα ἀπώλοντο, ἡ ἐνοχὴ καὶ τιμωρία τῆς ἁμαρτίας ἐκληρονομήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων· τὸ δὲ ὑποκείμενον τῆς κληρονομικῆς ἁμαρτίας δὲν εἶναι ἡ σὰρξ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ.

Ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως τῆς ἁμαρτίας ἐλυτρώθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ θεὸς ἐξέλεξεν ἀπ' αἰῶνος, οὗς διὰ τῆς χάριτός του ἠθέλησε νὰ φέρῃ εἰς σωτηρίαν καὶ οἷς δίδει ταύτην τὴν χάριν, δι' ἧς εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔρχονται· καὶ αὕτη εἶναι ἡ προδιάταξις, ἥτις τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν δὲν ἀναιρεῖ· ὁ ἄνθρωπος ἀποβάλλων ἐκουσίως τὴν χάριν γίνεται τῆς καταδίκης τοῦ αἵτιος.

Ἐπειδὴ ψυχὴ καὶ σῶμα, τουτέστιν ὁ ὅλος ἄνθρωπος, πρέπει

νά λάβωσιν ἐν τῷ ἐπέκεινα τὴν ἀμοιβὴν ἢ τιμωρίαν, πρέπει καὶ τὸ σῶμα νὰ ἀναστηθῇ, καὶ θέλουσι μείνει μόνον τὰ ἄφθαρτα καὶ συνδοξασθῇ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων.

Καὶ ἐν τῇ περὶ πολιτείας θεωρίᾳ ἔπεται ὁ Θωμᾶς τῷ Ἀριστοτέλει· διὸ τὸν ἄνθρωπον θεωρεῖ φύσει πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καὶ ἐκτὸς τῆς κοινωνίας αὐτὸν δὲν θεωρεῖ αὐτάρκη. Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία εἶναι φύσει τοῖς ἀνθρώποις, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοὺς σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς των πραγματοποιοῦσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπὸ ὅρον μόνον, εἶναι ἀναγκαῖος εἰς ἄρχων ὅπως φροντίζῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ.

Ἡ κοινωνία κατ' ἀρχὰς οὔσα οἰκία γίνεται εἰς τὸ μετέπειτα κοινότης καὶ πολιτεία.

Δίκαιος δ' εἶναι ὁ ἄρχων ὁ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ προνοῶν, ἄδικος δ' ὁ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου.

Ὁ δὲ ἄρχων εἶναι ἢ εἷς ἢ ὀλίγοι ἢ τὸ πλῆθος, ἐντεῦθεν μοναρχία γίνεται, ἀριστοκρατία καὶ πολιτεία· παρεκβάσεις δὲ τῶν ὀρθῶν πολιτευμάτων εἰσὶν τῆς μὲν μοναρχίας ἡ τυραννὶς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία, τῆς δὲ πολιτείας ἡ δημοκρατία.

Τὸ δὲ κοινὸν συμφέρον εἶναι ὁ σκοπός· ἡ δὲ ἀπ' αὐτοῦ ἀπομάκρυνσις γεννᾷ τὴν διχοστασίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πᾶσα ἐξουσία ἐκ θεοῦ πηγάζουσα κατὰ τὸν Ἀπόστολον πρέπει νὰ ρυθμίζεται κατὰ τὴν θεῖαν βούλησιν· ὁ ἄρχων εἰκὼν ὢν τοῦ οὐρανίου πρέπει νὰ πολιτεύηται ἀναλόγως. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας.

Καίτοι δὲ τὸ σύστημα αὐτοῦ τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἔλυσε, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀνελλιπές. Ὁ Θωμᾶς κατέστη ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον τῶν Δομινικάνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν.

7) Σύγχρονοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου.

Ἐπίσημοι κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα μνημονεύονται Λομβάρδος ἐξ Αὐξερρίας, Ἰωάννης ἐκ Παρισίων, Πέτρος Ἰσπανός,

ὅς ἔπειτα Πάπας ἔγεινεν **XXI** Ἰωάννης, Ῥοβέρτος Κιλβαδερῆς τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐρμηνεύσας, Αἰγίδιος Κολόνας γνήσιος τοῦ Θωμᾶ μαθητῆς, Βερνάρδος ἐκ Τριλίας καὶ ἄλλοι.

Ὁ δ' Ἑρρίκος Γανδαβένσης ἀπεμακρύνθη τοῦ Θωμᾶ καὶ Ἑρρίκος Γοίθαλσος συνέγραψε (*quodlibeta aurea, Summa theologiae*,) ἐρμηνείας εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους φυσικὴν, μεταφυσικὴν καὶ λογικὴν.

Κατὰ Ἑρρίκον Γανδαβένσην ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος ἔχει διπλὴν σημασίαν, δηλαδή ἐκεῖνο, καθ' οὗ κατηγορεῖται τὸ ὄν, ἢ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὸ ὄν ἐκφράζεται, πραγματικόν· ἐπομένως πρέπει νὰ διακριθῇ τὸ κατ' οὐσίαν καὶ καθ' ὕπαρξιν ὄν· ἡ οὐσία ἀντικειμενικῶς πραγματικὴ εἶναι μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις· ἡ δ' οὐσία ἐν τῷ νῷ νοουμένη εἶναι τὸ καθόλου· αὕτη ἐξ ἐνὸς ἐν τοῖς ἀτόμοις γίνεται πραγματικὴ, καὶ ἐν τῷ νῷ νοεῖται ὡς τὸ κοινὸν πολλῶν ἀτόμων· ἡ ἔννοια αὕτη περὶ τοῦ καθόλου διαφέρει τῆς τοῦ Θωμᾶ οὐσιωδῶς καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἑρρίκος προηγῆθη τοῦ Δουνσίου Σκώτου.

Μετὰ τοῦ Θωμᾶ συνεφώνει, ὅτι αἱ τῶν ὄντων ιδέαι εἰσὶ μετὰ τῆς θείας οὐσίας αἱ αὐταὶ καὶ σχετικῶς μόνον διάφοροι αὐτῆς· δὲν συνεφώνει δὲ τῷ Θωμᾶ ὡς παραδεχόμενος, ὅτι αἱ καθόλου τῶν ὄντων οὐσαὶ ἐμορφώθησαν ἐν τῷ θεῷ ἰδανικῶς, ὅτι ἡ θεία οὐσία εἶναι τὸ πρωτότυπον τῶν οὐσιῶν τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὄντα ἔχουσιν ἐν τῷ θεῷ μίαν ιδέαν· δὲν ἐμορφώθησαν ἰδανικῶς ἐν τῇ θείᾳ οὐσίᾳ τὰ ἄτομα, ἀλλὰ μόνον τὰ εἶδη· διὸ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἐν τῷ θεῷ τόσας ιδέας, ὅσα εἶδη ὄντων εἰσὶ δυνατά· ἡ θεία οὐσία ἔχει πλῆθος ἰδεῶν· τὰ ἄτομα δὲν ἔχουσιν ἰδίας ιδέας ἐν τῷ θεῷ, προεμορφώθησαν ὅμως ἐν ταῖς ιδέαις ταῖς ἐν τῷ θεῷ.

Ὁ Ἑρρίκος διέφερε τοῦ Θωμᾶ καὶ περὶ ὕλης καὶ μορφῆς, διότι ὁ Ἑρρίκος τὴν ὕλην δὲν θεωρεῖ καθαρὰν δύναμιν, ἀλλ' ἀποδίδει αὐτῇ ἴδιον ὄν ὡς τῇ μορφῇ.

Καὶ περὶ γνώσεως ὁ Ἑρρίκος δὲν συνεφώνει τῷ Θωμᾶ, διότι ὁ Ἑρρίκος διακρίνει φυσικὴν καὶ λογικὴν γνῶσιν, καὶ διὰ μὲν

τῆς φυσικῆς πρῶτον γινώσκουμεν τὸν θεόν, διὰ δὲ τῆς λογικῆς ὕστερον· ἔτι δὲ δὲν συνεφώνει τῷ Θωμᾷ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου διὰ τῆς πίστεως γινώσκεται.

Καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ διέφερε τοῦ Θωμᾷ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ νοῦ πρὸς τὴν βούλησιν. Καὶ Ῥιχάρδος Μιδδλεστών σύγχρονος τοῦ Θωμᾷ ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1300 δὲν ἀπομακρύνεται τοῦ Θωμᾷ, ὅσον ὁ Ἑρρίκος.

Ὁ δ' Αἰγίδιος Κολόνας μαθητὴς τοῦ Θωμᾷ ὑπεράσπισεν αὐτὸν κατὰ τῶν προσβολῶν Βιλέλμου τοῦ Λαμάρρου.

Ὁ Αἰγίδιος δὲν εἶναι μὲν πρωτότυπος, ἀνέπτυξεν ὅμως τὸ σύστημα τοῦ Θωμᾷ, ὑπεράσπισε καὶ ἐξέτεινεν.

Ἐπίσης καὶ Οὐμβερτος καὶ Σίγηρος ἐκ Βραβάντης ὑπεράσπισαν τοῦ Θωμᾷ τὸ σύστημα καὶ Γοττφρέδος Φονταίνης, εἰ καὶ τινὰ τοῦ Θωμᾷ δὲν παρεδέχετο, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος κατεφέρετο, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οὐδὲν καθόλου ἐστίν, ἀλλὰ πράγματι μόνον καθ' ἕκαστον.

Κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπῆρχε ζωὴ ἐπιστημονικὴ καὶ ἄνδρες ὑπῆρξαν ἐξοχοί.

Τὸ σύστημα ὅμως, ὃ τῷ τοῦ Θωμᾷ ἀντετάχθη, ἦτο τὸ τοῦ Ἰωάννου Δουνσίου Σκώτου.

8) Ἰωάννης Δούνσιος Σκῶτος ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ λεπτολόγος κατέστη διάσημος ἄλλους ἀναιρῶν μᾶλλον ἢ ἰδίας ἀρχὰς ἐκθέτων.

Οἱ Δομινικάνοι καὶ οἱ Φραγγισκάνοι, εἰς ὧν τὸ τάγμα ἀνῆκεν ὁ Σκῶτος, ἡσπάσαντο τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοσίαν· ἐν πολλοῖς ὅμως δὲν συνεφώνουν αὐτῇ. Πρῶτος τῷ συστήματι τοῦ Θωμᾷ ἐναντιωθεὶς ἦτο Βιλέλμος Λαμμάρης συγγράψας ἐπιδιόρθωσιν τοῦ Θωμᾷ καὶ περιλαβὼν ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς ἐνστάσεις κατὰ τῆς τοῦ Θωμᾷ θεωρίας, αἱ περιέχει τὸ τοῦ Σκώτου σύστημα.

Ἰωάννης Δούνσιος Σκῶτος κατὰ τινὰς μὲν ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ, κατ' ἄλλους δ' ἐν τινι χωρίῳ τῆς Νορθουμβερλανδίας καλουμένῳ Δούνς· κατὰ τινὰς μὲν ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1266, κατ' ἄλλους δὲ ἐν ἔτει 1274· ἐσπούδασεν ἐν Ὁξωνίῳ καὶ ἐκεῖ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς θεολογίας· ἐν δὲ τῷ 1301 προσεκλήθη

εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, τῷ δὲ 1308 εἰς τὸ τῆς Κολωνίας, ὅπου ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει (1308) ἐτελεύτησε.

Τὰ συγγράμματα τοῦ ἐγράφησαν οὕτω σκοτεινῶς, ὥστε φαίνεται, ὅτι ἐκ τούτου καὶ Δούνς ἐκλήθη, ὅπερ σημαίνει σκοτεινόν. Ταῦτα ἐξεδόθησαν ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1639 ἐν 13 τόμοις. Τούτων δ' ὁ μὲν πρῶτος περιέχει γραμματικὴν καὶ λογικὴν, ὁ δὲ δεύτερος φυσικὴν καὶ ψυχολογίαν, ὁ δὲ τρίτος περὶ ἀρχῶν, ὁ δὲ τέταρτος μεταφυσικὴν, ὁ δὲ πέμπτος, ἕκτος, ἑβδομος, ὣν νατος καὶ δέκατος ἐρμηνείας εἰς τὰς τοῦ Λομβάρδου ἀποφάνσεις, ὁ δ' ἐνδέκατος (*reportatotum Parisiensium*) καὶ ὁ δωδέκατος *quaestiones quodlibetales*. (1)

Παρά τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀναγνwrίζει ὁ Σκῶτος ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ θεωρίαν ἀνωτέραν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ ἧς συνηγοροῦσιν αἱ προφητεῖαι, ἡ συμφωνία τῶν ἱερῶν γραφῶν μετ' ἀλλήλων καὶ τοῦ λόγου· περὶ δὲ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θεωρίαν ἀσχολεῖται ἡ θεολογία κατ' ἀντίθεσιν τῆς φιλοσοφίας. Αὕτη δὲ ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως θεωρία περιέχει δύο εἶδη ἀληθειῶν δηλαδὴ ἀναγκαίας καὶ κατὰ συμβεβηκός· εἰς μὲν τὰς ἀναγκαίας ἀληθείας ἀνάγει τὴν ἁγίαν τριάδα, εἰς δὲ τὰς κατὰ συμβεβηκός τὴν ἐνανθρώπησιν ὡς ἐπὶ ἐλευθέρας τοῦ θεοῦ ἀποφάσεως σφριζομένην· διὰ δὲ τοῦτο διακρίνει θεολογίαν ἀναγκαίαν καὶ κατὰ συμβεβηκός, καθ' ὅσον ἡ θεολογία πραγματεύεται ἢ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀληθειῶν τῆς ἀποκαλύψεως ἢ περὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι τῆς θεολογίας κλάδοι συμφωνοῦσιν εἰς τὸ ὅτι ὑποκείμενον ἔχουσι τὸν θεὸν καθὼ θεὸν, καθὼ ἄπειρον τελείαν φύσιν.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ἐπιστήμης τινὸς πρέπει νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ δυνάμει ὅλας τὰς ἀληθείας· μόνος δ' ὁ θεὸς ἔχει δυνάμει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς ἀναγκαίας ἀληθείας· διὸ μόνος οὗτος δύναται νὰ ᾔῃαι τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἀναγκαίας θεολογίας· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῆς κατὰ συμβεβηκός θεολογίας, διότι ὅσα

---

(1) Iohannis Dunsii Scoti opera omnia collecta, recognita, notis et Scholiis et commentariis. Lugd. 1639· ἡ ἔκδοσις αὕτη περιέχει μόνον τὰ φιλοσοφικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα αὐτοῦ.

αὕτη πραγματεύεται, ταῦτα ἀνάγονται εἰς κατηγορούμενα, ἃ εἰσι τῷ θεῷ φύσει ἴδια, καὶ δι' ὧν οὗτος φαίνεται ἐνεργητικός.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ θεολογία οὐσιωδῶς εἶναι κατ' αὐτὸν ἐπιστήμη ἐνιαία, διότι ἔχουσα ἐν μόνον ἀντικείμενον θεωρεῖ ὑπὸ μίαν ἔποψιν.

Καίτοι δὲ ὁ θεὸς εἶναι τὸ πρῶτον τῆς θεολογίας ἀντικείμενον, αὕτη ὅμως δὲν εἶναι ἐπιστήμη θεωρητικὴ, ἀλλὰ μᾶλλον πρακτικὴ, διότι δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν γνῶσιν τόσον, ὅσον εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν· ἡ πίστις, ἐφ' ἧς ἡ θεολογία στηρίζεται, δὲν εἶναι θεωρητικὴ, ἀλλὰ πρακτικὴ, πρᾶξις τῆς βουλήσεως· καὶ αὕτη ἡ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία, ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ πίστει, δὲν ἔχει τὸ τέλος αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ κτήσῃ αὐτήν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεολογία δύναται νὰ ἔχῃ οὐσιωδῶς χαρακτῆρα μόνον πρακτικόν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν τῆς θεολογίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἡ θεολογία διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πρῶτον τῆς θεολογίας ἀντικείμενόν ἐστιν ὁ θεός· οὐδεμία ἄλλη ἐπιστήμη ἀποδεικνύει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, εἰ μὴ μόνη ἡ μεταφυσικὴ· ἀλλ' ὁ πρακτικὸς χαρακτήρ, ὃς τῇ θεολογίᾳ εἶναι ἴδιος, δὲν ὑπάρχει τῇ φιλοσοφίᾳ· ἡ θεολογία διακρινομένη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν εἶναι ἀπασῶν ἀνωτέρα· ἐπειδὴ ἡ θεολογία ἔχει τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀρχάς, εἶναι ὑποτελής οὐδεμιᾶ· ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι ἔχουσιν τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἶσιν ἀνεξάρτητοι ὡς μὴ λαμβάνουσιν ἐκ τῆς θεολογίας· ἄρα καὶ ἡ θεολογία καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαί εἰσιν ἀνεξάρτητοι. Ὅπως δὲ τὸ σύστημα τοῦ Σκώτου καταληφθῇ, δεόν νὰ ζητηθῇ, πῶς οὗτος τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν ὑπέθετε.

Τὴν ὕλην δὲν ὑπέθετε δύναμιν καθαρὰν, ἀλλὰ συνδεδεμένην μετὰ τῆς μορφῆς· τὴν δὲ ἐστερημένην μορφῆς ὕλην ἐκλαμβάνει ὡς δημιουργήμα τοῦ θεοῦ καὶ ὡς ὑποκείμενον τῆς μορφῆς, δι' ἧς ὀρίζεται· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται ὁ Σκώτος, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει διττὸν ὄν, τὸ ὄν, ὃ ἔλαβεν ἐκ τῆς δημιουργικῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας, καὶ τὸ ὄν, ὃ ἔχει ἐκ τῆς μορφῆς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ μορφή δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι τὸ αἷτιον τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς ὕλης·

ἐκ τῆς μορφῆς ἡ ὕλη λαμβάνει τὸ ὠρισμένον ὄν, ὃ ἔχει ἐν τῷ ἑξ ὕλης καὶ μορφῆς συνόλῳ· ἀλλὰ ἡ μορφή δὲν εἶναι αἰτία τῆς ὕλης εἰδοποιός· τὸ ὄν αὐτῆς ὡς ὕλης δὲν ἔχει ἐκ τῆς μορφῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας δημιουργίας· ἡ ὕλη δὲν δημιουργεῖται μὲν ἄνευ μορφῆς, εἶναι ὅμως ἐν τῇ δημιουργίᾳ πρὸ τῆς μορφῆς· ἐὰν ἡ ὕλη δὲν ἦτο πραγματική, θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς μορφῆς, ἐπομένως ὕλη καὶ μορφή δὲν θὰ ἀπετέλουν ἐν ἐνὶ ὄντι σύνθεσιν πραγματικὴν.

Ἐὰν ἡ ὕλη καθὸ τοιαύτη εἶναι καθόλου, δὲν δύναται νὰ περιορίζηται μόνον εἰς τὰ σωματικά, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκτείνηται καὶ εἰς τὰ πνευματικά, τουτέστιν οὐ μόνον τὰ σωματικά σύγκεινται ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ πνευματικά· πᾶν ὄν σύγκειται ἐκ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας· ἡ σύνθεσις εἶναι οὐ μόνον νοητὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ· μόνος ὁ θεὸς εἶναι ἐνέργεια καθαρὰ, ἀπλοῦν ὄν, πᾶν δ' ἄλλο σύνθετον.

Ἔστι δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ ὕλη ὑποκείμενον τῶν δημιουργημάτων ἢ πολλὰ ὕλαι διάφοροι κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων; Ὁ Σκῶτος διακρίνει τρία εἶδη ὕλης, πρῶτον μὲν ὕλην καθαρὰν, τουτέστιν ἄμορφον, ἀόριστον, ὡς ὑποκείμενον παντὸς πραγματικοῦ καὶ ὡς ἐνεργητικὴν· δεύτερον δ' ὕλην οὔσαν ὑποκείμενον τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἥτις δὲν εἶναι πλέον ὕλη καθαρὰ, ἀλλ' ὠρισμένη, διότι ἐν τοιαύτῃ ὕλῃ γίνεται γένεσις καὶ φθορά· τρίτον τέλος ὕλην οὔσαν τὸ ὑποκείμενον ἐνεργείας ἰδίων ἐνεργειῶν, ὑποκείμενον ἐξωτερικῆς ἐνεργείας, ὡς π. χ. τῆς τοῦ τεχνίτου. Τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ὕλη εἶναι μία ἢ πολλὰ, λύει ὁ Σκῶτος δεικνὺς, ὅτι ἡ πρώτη (ἄμορφος) ὕλη ὑπάρχει πᾶσιν, ὕλικοις καὶ πνευματικοῖς· ἐὰν πολλὰ ὕλαι ὑπάρχωσιν, αὗται διακρίνονται διὰ τῆς μορφῆς· ἡ πρώτη (καθαρὰ) ὕλη ἴσταται μετὰξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος· ἐπειδὴ ἡ μορφή δὲν εἶναι τὸ συνδέον, ἀλλὰ τὸ διακρίνον, εἶναι τὸ συνδέον ἡ ὕλη· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι μία ὀριζομένη διαφόρως ἐν τοῖς διαφόροις οὔσι διὰ τῶν ἀντιστοίχων μορφῶν. Ἐκ τῆς πρώτης ὕλης ὡς τῆς κοινῆς ῥίζης αὔξουσιν δύο κλῶνες, ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ δημιουργία, καὶ οἱ κλῶνες οὗτοι διακλαδίζονται εἰς πολλοὺς, ὃ

πνευματικὸς εἰς ἀγγέλους καὶ ψυχὰς ἀνθρωπίνους, ὁ δὲ σωματικὸς εἰς σώματα φθαρτὰ καὶ ἄφθαρτα. Ἐκ τῆς πρώτης ὕλης προέρχονται τὰ ὠρισμένα δι' ἐνώσεως τῶν μορφῶν μετὰ τῆς ὕλης καὶ διαιροῦνται εἰς πολλὰ ὠρισμένα καὶ διάφορα ὄντα· ἡ δ' ἐριστικότης εἶναι γενικὴ, εἰδικὴ καὶ ἀτομικὴ· ἡ γενικὴ προηγεῖται τῆς εἰδικῆς, καὶ αὕτη τῆς ἀτομικῆς, διότι ἄνευ γένους δὲν ὑπάρχει εἶδος, καὶ ἄνευ εἰδους ἄτομον· τὸ ἄτομον ὁμῶς εἶναι ὑπὲρ τὸ εἶδος, καὶ τοῦτο ὑπὲρ τὸ γένος. Ἐκ τῶν ὑποθέσεων τούτων ἐξάγεται, ὅτι πᾶσα ἐριστικότης ὀρίζεται ὑπὸ τῆς μορφῆς. Ἐὰν ἡ ὕλη ὡς γένος, εἶδος καὶ ἄτομον ὀρίζεται, πρέπει καὶ ἡ μορφή νὰ διορισθῇ ὡς γενικὴ, εἰδικὴ καὶ ἀτομικὴ, καὶ διὰ μὲν τῆς γενικῆς μορφῆς ἡ ὕλη γίνεται γένος ὠρισμένον, διὰ δὲ τῆς εἰδικῆς ὠρισμένον εἶδος καὶ διὰ τῆς ἀτομικῆς ὠρισμένον ἄτομον· διὰ τοῦτο ἡ τοῦ καθόλου ἐξαντικειμένωσις δὲν περιορίζεται κατὰ τὸν Σκῶτον εἰς τὴν ὕλην μόνον, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰς μορφάς.

Τῷ Ἀλβέρτῳ καὶ Θωμᾷ συμφωνῶν παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν τοῦ καθόλου τριπλῆν, πρὸ τῶν ὄντων ἐν τῷ θεῷ νῶ, ἐν τοῖς οὖσιν καὶ μετὰ τὰ ὄντα.

Τινὲς ἰσχυρίζοντο, ὅτι μόνον τὰ ἄτομα ἔχουσιν ὑπαρξίν πραγματικὴν, μάλιστα δὲ καθόλου ἐστὶν οὐδέν. Τοῦτο ὁ Σκῶτος δὲν ἐθεώρει ὀρθόν, διότι, ἐὰν πραγματικῶς καθόλου φύσεις δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ μόνον ἄτομα, οὐδὲν μέτρον θὰ ὑπῆρχε κοινόν, καθ' ὃ ἡδύναντο ἴδια ὄντα νὰ μετρηθῶσιν, οὐδὲν ἄτομον θὰ διεκρίνετο ἐτέρου. Ὁ Σκῶτος διακρίνει φύσιν καθόλου καὶ ἀτομικὴν καὶ συγχρόνως ἐνότητα ἐν τοῖς οὖσι διπλῆν, ἀτομικὴν καὶ φυσικὴν (οὖσιώδη)· ἡ φυσικὴ ἐνότης προηγεῖται τῆς ἀτομικῆς· ἕκαστον ὃν δηλαδὴ εἶναι καθὸ ἄτομον ἐνότης· ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου φύσις, ἡ παρισταμένη ἐν τῷ ἀτόμῳ ὡς ἀτομικὴ γενομένη, εἶναι ἐνότης, ἥτις δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ τῇ ἀτομικῇ· ἀμφοτέραι δ' αἱ ἐνότητες διακρίνονται ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν ἀτομικὴ εἶναι ἀνωτέρα τῆς καθόλου ἐνότητος· ἡ καθόλου φύσις, εἰ καὶ εἶναι μία, εἶναι πραγματικῶς ἐν πολλοῖς ἀτόμοις ἐνότης ἀτομικὴ.

Ἡ καθόλου φύσις γίνεται ἐν τοῖς ἀτόμοις ἀτομικὴ· ὁ νοῦς

ἡμῶν τὰς καθόλου φύσεις ἐκλαμβάνει ὡς καθόλου· ἡ φυσικὴ ἐνότης δὲν συνταυτίζεται μετὰ τῆς ἀτομικῆς· ἡ φυσικὴ δύναται νὰ ἐκληφθῇ μόνον ὡς κοινή· τὸ καθόλου ὡς ἐνεργεία, πράγματι, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Ὁ Σκῶτος ζητεῖ, ὡς φαίνεται, νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἄκρον πραγματισμὸν ἐκ τοῦ συστήματός του, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ καθόλου· διότι ὁ Σκῶτος, ἐὰν παρεδέχετο ὕλην καθόλου καὶ μίαν ὡς ὑποκείμενον τῶν ὄντων, θὰ παρεξέτρεπε τοῦ ὀρθοῦ· ἡ καθόλου ὕλη πρέπει, πρὶν ἢ γείνῃ ἀτομικὴ, νὰ ὀρισθῇ ὑπὸ καθόλου μορφῶν, διότι τὸ γένος προηγεῖται τοῦ εἶδους καὶ τοῦτο τοῦ ἀτόμου, ὅπερ ἄνευ τῆς ὑποθέσεως ἀμφοτέρων δὲν εἶναι δυνατόν.

Ὁ Σκῶτος δὲν ἀναγνωρίζει τὸν ὀνοματισμὸν, ἀλλὰ τὸν πραγματισμὸν, διότι ἡ δι' ἐννοιῶν γνῶσις θὰ ἦτο ἄνευ πραγματικοῦ ἀντικειμένου, ἡ ὅλη ἐπιστήμη θὰ ἀνελύετο εἰς ἀπλῶς λογικὴν, ἐὰν τὸ καθόλου, εἰς ὃ πᾶσα ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀναφέρεται, συνίστατο εἰς ἀπλᾶς ἐννοίας τοῦ λόγου. Ὁ Σκῶτος ὅμως δὲν συγχέει τὸ καθόλου μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς μορφῆς ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, διότι τὸ ἄτομον δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ καθόλου, καθ' ὅσον τὸ καθόλου ἢ ἡ οὐσία ἀναπληροῦται διὰ τῆς ἀτομικῆς φύσεως.

Τὸ πραγματικὸν τῆς καθόλου φύσεως ἐστὶ πρὸ τῶν ἀτόμων, ὡς καθόλου φύσις δὲν εἶναι πραγματικὴ, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὰ ἄτομα δὲν ἀπόλλυνται ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ καθόλου ὄντος, ἀλλὰ μένουσιν ὡς ἄτομα· οὕτω ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Σκῶτον ἡ ὕλη εἶναι τὸ καθόλου, δὲν εἶναι αὕτη ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος, ἀλλὰ ἡ μορφή, μάλιστα δ' ἡ τελευταία τῶν μορφῶν.

Ἡ ὕλη ὀρίζεται ἐκ τῶν γενικωτάτων μορφῶν καὶ διαιρεῖται εἰς γένη· τὰ δὲ γένη ὀρίζονται ὑπὸ τῶν διαφορῶν τοῦ εἶδους· τὰ εἶδη γίνονται ἄτομα διὰ τῆς τελευταίας τοῦ εἶδους πραγματικότητος· ἡ καθόλου φύσις διὰ τῆς προσθήκης τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς τῆς ἀνθρωπότητος γίνεται ἄνθρωπος, διὰ προσθήκης

τῆς ἀτομικῆς, τῆς Πλατωνότητος, εἰς τὴν γενικὴν (ζώου) καὶ εἰδικὴν οὐσίαν (ἀνθρώπου) γίνεται αὖθις Πλάτων· διὰ τοῦτο καὶ τὸ αὖλον δύναται νὰ ᾖναι ἀτομικόν.

Ὅλαι δ' αὖται αἱ μεταφυσικαὶ θεωρίαι τοῦ Σκώτου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως μιᾶς καθόλου ὕλης τῶν δημιουργημάτων.

Ὁ Σκῶτος ἔχει κοινὴν τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν μετὰ τῶν σχολαστικῶν, διότι καὶ κατ' αὐτὸν ἡ γνῶσις ἄρχεται ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως· ἡ αἰσθησις γινώσκει τὸ καθ' ἕκαστον, ὁ δὲ νοῦς τὸ καθόλου· τὸ καθόλου εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως· τὸ ἀντικείμενον ὅμως εἶναι τὸ πρότερον τῆς τούτου γνώσεως· ἐπομένως τὸ καθόλου πρέπει νὰ ᾖναι πρὸ τοῦ νοῦ, ἵνα αὐτὸς δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ αὐτό· ἐν δὲ τῇ αἰσθητῇ παραστάσει τὸ ἀντικείμενον ὡς καθόλου δὲν εἶναι παρόν· διὰ τοῦτο εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἀεὶ ἴδιον. Ὁ Σκῶτος διακρίνων τὸν ποιητικὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ δυνάμει λέγει, ὅτι ὁ ποιητικὸς ποιεῖ τὸ δυνάμει νοητὸν ἐνέργεια, ἡ τοῦ νοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀντικειμένου ἐνέργεια παράγουσι τὴν νοητικὴν γνῶσιν. Ἐπειδὴ οὔτε μόνος ὁ νοῦς παράγει τὴν γνῶσιν, οὔτε μόνον τὸ ἀντικείμενον, ἔπεται, ὅτι ἀμφοτέρω, δηλαδή ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἀντικείμενον· οὕτως ἔχει καὶ περὶ αἰσθητῆς γνώσεως. Ὁ Σκῶτος ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἐμφύτων γνώσεων· ὁ νοῦς τὰς κοινὰς ἐννοίας σχηματίζει δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Ἐπὶ συγκεχυμένων γνώσεων πρῶτον γινώσκεται τὸ ἴδιον, ἐπὶ δὲ καθαρῶν πρότερον γινώσκονται αἱ καθόλου ἐννοιαὶ καὶ ἔπειτα αἱ εἰδικαί, διότι ἡ καθαρὰ γνῶσις ἀντικειμένου τινὸς πηγάζει ἐκ τῆς γνώσεως πάντων τῶν ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ὑπαρχόντων· ἡ δὲ ἐννοια τοῦ ὄντος ἐνυπάρχει πάσαις ταῖς κατωτέραις εἰδικαῖς ἐννοίαις· διότι πάντα εἰσὶν ὄντα· ἐπομένως καθαρὰ ἐννοια ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐννοίας δὲν εἶναι δυνατὴ· αὕτη ἡ ἐννοια ἡ καθαρὰ εἶναι ἀπλῆ καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ συγκεχυμένως, ἀλλὰ μόνον καθαρῶς· ἐπομένως ἡ ἐννοια τοῦ ὄντος εἶναι ἡ μόνη σαφής, καὶ ἄλλη ἐννοια ἄνευ ὑποθέσεως ταύτης τῆς πρώτης καθαρᾶς ἐννοίας δὲν δύναται καθαρῶς νὰ νοηθῇ· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ σαφὴς γνῶσις καταβαίνει μέχρι τῶν κατωτάτων εἰδικῶν ἐννοιῶν, ἐπομέ-

νως δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἐν τῇ γνώσει τὸ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ καθόλου· διὰ τοῦτο ἡ μεταφυσικὴ προηγεῖται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ὡς μέλλουσα νὰ διασαφήσῃ καὶ θεμελιώσῃ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Σκώτου ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι τῇ τοῦ Θωμᾶ ἀντίθετος.

Ὁ Σκώτος ἐρευνᾷ, ἂν τὸ «ὁ θεὸς ἐστίν» εἶναι ἀληθὲς καὶ οὔτε ἀποδείξεως δεῖται οὔτε ἀπόδειξιν ἐπιτρέπει· ἐὰν ὃν νοηθῇ τὸ πραγματικὸν ὃν τοῦ θεοῦ, ὑπάρχει τῷ θεῷ καὶ οὐ δεῖται ἀποδείξεως· ἐὰν ὅμως μόνῃ ἡ τοῦ θεοῦ ἔννοια νοηθῇ, δηλαδὴ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, τὸ ὃν δὲν εἶναι πραγματικόν, διότι ἡ ἔννοια ἡμῶν περὶ θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλῇ, ἀλλὰ σύνθετος ἐκ πολλῶν ἐννοιῶν, δηλαδὴ καθ' ὅσον τὸν θεὸν νοοῦμεν ἄπειρον, ἀναγκαῖον, σοφόν καὶ λοιπά· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι σαφές, πρέπει δι' ἀποδείξεων νὰ διασαφηθῇ.

Ὁ Σκώτος παραδέχεται τὰς ἀποδείξεις, ὅτι ὑπάρχει ὑπερτάτη αἰτία· ἐπειδὴ δηλαδὴ ὄντα εἰσὶν, ἃ παρήχθησαν, τὰ δὲ παρχθέντα ὑποθέτουσιν αἰτίαν παραγωγικὴν, ἔπεται, ὅτι ἡ αἰτία αὕτη δὲν παρήχθη, ἀλλ' ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς. Ἐπειδὴ ἐστὶν αἴτιον ποιητικόν, ἔστι καὶ τελικόν, διότι πάντα πρὸς τι τέλος ἐγένοντο· ἐπειδὴ δ' ἐστὶν αἴτιον ποιητικόν καὶ τελικόν, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ τέλειον, ὃ ἐστὶ τὸ πρῶτον ὃν· ἐκεῖνο δὲ τὸ ὃν, ᾧ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ὑπάρχουσιν, εἶναι ὁ θεός· ἄρα διὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀποδείξεων ἐπικυροῦται ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεοῦ· δηλαδὴ τὸ ὃν, ᾧ καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ὑπάρχουσι, δύναται νὰ ᾦναι μόνον ἓν, διότι τὸ τελειότατον εἶναι ἀναγκαίως καὶ ἓν.

Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ἀποδεικνύει τὸν θεὸν ἄπειρον, ἀπλοῦν καὶ λοιπά. Κατ' αὐτὸν πρέπει διαφορὰ τῶν ἰδιοτήτων νὰ τεθῇ οὐ μόνον ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ νοῦ καὶ ἄνευ αὐτοῦ· ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη πρέπει νὰ ἐκληφθῇ κατ' εἶδος καὶ οὐχὶ πράγματι. λ. χ. ἡ σοφία καὶ ἀγαθότης πράγματι εἰσὶν ἐν τῷ θεῷ αἱ αὐταί, κατ' εἶδος ὅμως διάφοροι.

Τὸν νοῦν θεωρεῖ ὡς οὐσιώδη τοῦ θεοῦ τελειότητα καὶ τὴν βούλησιν ὁμοίως· ὁ νοῦς ὅμως καὶ ἡ βούλησίς εἰσι μετὰ τῆς θείας οὐσίας ταύτά· ἐπειδὴ ἡ γυνῶσις πηγάζει ἐκ τοῦ νοῦ καὶ ἡ ἀγά-

πη ἐκ τῆς βουλήσεως, πρέπει καὶ αὐταὶ νὰ ᾔναι αἱ αὐταὶ μετὰ τῆς θείας οὐσίας χωρὶς νὰ παύσωσι τοῦ νὰ ᾔναι διάφοροι.

Ἡ θεία γνῶσις ἀντικείμενον ἔχει οὐ μόνον τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τὸν θεόν, μάλιστα δ' ἡ θεία ἰδέα ὡς πρωτότυπον τῶν ὄντων προηγεῖται αὐτῶν. Ἐν δὲ τῷ νῷ τοῦ θεοῦ ὑποθέτει τὴν ἰδέαν τῶν ὄντων καὶ ὡς ἀρχὴν, δι' ἧς δυνατὸν καθίσταται τῷ θεῷ νῷ νὰ νοῇ τὰ παρὰ τὸν θεόν ὄντα, νὰ παραγάγῃ τὰς ἰδέας αὐτῶν· ὥστε ἡ ἰδέα εἶναι τὸ νοηθὲν ἐν τῷ θεῷ νῷ, ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ περὶ τινος· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι οὐ μόνον αἱ καθόλου οὐσίαι τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄτομα ἔχουσιν ἐν τῷ θεῷ νῷ τὴν ἰδίαν ἰδέαν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ τὸ ἀδύνατον δὲν ἔχει ἰδέαν, δὲν δύναται καὶ νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ θεὸς νοῦς παράγει τὰ ὄντα μόνον ἰδανικῶς· ταῦτα γίνονται πραγματικὰ διὰ τῆς θείας βουλήσεως· ἐν τῷ θεῷ νῷ πάντα εἰσὶν ἰδανικά καὶ γίνονται πραγματικὰ διὰ τῆς βουλήσεως· ἀλλ' ἡ θεία βούλησις δὲν πράττει ἀναγκαιῶς, ἀλλὰ ἐλευθέρως· ἐπομένως ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐξ ἐλευθέρης βουλήσεως.

Ὁ θεὸς εἶναι παντοδύναμος· τὴν δὲ παντοδυναμίαν δὲν δυνάμεθα διὰ τοῦ λόγου νὰ γνωρίσωμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως· ὅθεν ἡ ἐπιρροή τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸν Σκῶτον φαίνεται καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ.

Τὴν ψυχὴν θεωρεῖ ὡς τὴν οὐσιώδη τοῦ σώματος μορφήν. Παρὰδέχεται ὅμως καὶ ἑτέραν μορφήν τοῦ σωματικοῦ, τουτέστι τὴν μορφήν, δι' ἧς τὸ σῶμα γίνεται ὀργανικόν, καὶ ἥτις εἶναι ἡ ὕλη.

Ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, εἶναι ὅμως μία φύσις. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ὡς ὃν πνευματικὸν εἶναι συγχρόνως καὶ ἀτομικόν· τὸ ἀτομικὸν εἶναι αὐτῇ οὐσιῳδές, δηλαδὴ δὲν γίνεται ἡ ψυχὴ ἀτομικὴ μετὰ τῆς ὕλης ἐνουμένη, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς ὕλης εἶναι φύσει τοιαύτη· αἱ ψυχαὶ κατ' αὐτὸν ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

Ὅτι δ' ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος, εἶναι κατ' αὐτὸν ἀλήθεια τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ τοῦ λόγου.

Μεταξὺ δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ διαφορὰ κατ' αὐτὸν, διότι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι συμβεβηκότα αὐτῆς, ἀλλ' αἱ αὐταὶ μετ' αὐτῆς· ἡ ψυχὴ δηλαδὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ σώματος καὶ ἐνεργοῦσα ἐκλαμβάνεται ἐνεργητικὴ δύναμις, καὶ κατὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς ἐνεργείας ἐκλαμβάνεται ὅτι εἶναι ὡς δυνάμεις διάφοροι. Ἐὰν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ᾗσαν ὡς συμβεβηκότα διάφοροι, δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ παραγάγῃ τι, ιδέαν, συμβεβηκὸς, ἀλλὰ θὰ παρήγετο ὑφ' ἑτέρου, συμβεβηκότος ἢ νοητικῆς δυνάμεως· διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι διάφοροι τῆς ψυχῆς.

Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀπευθύνῃ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν τὴν ἐνέργειάν τῆς, εἰσὶν αἱ δυνάμεις λογικαί, ἐὰν δ' εἰς τὸ αἰσθητὸν, ὀργανικαί· ὥστε αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς μετ' ἀλλήλων δὲν εἶναι πράγματι διάφοροι, ἀλλ' εἶδει.

Τὴν δ' ἀνθρωπίνην βούλησιν ἐκλαμβάνει ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἀντιθέτων ἐνεργειῶν ἐλευθέραν. Τὸ ἀντικείμενον δὲν ὀρίζει τὴν βούλησιν, διότι, ἐὰν τοῦτο αὐτὴν ὥριζε, θὰ ἀνήρητο ὅλως ἡ ἐλευθερία τῶν πράξεων ἡμῶν· ἡ γνῶσις δὲν εἶναι αἷτιον ποιητικόν, ἀλλ' ὅρος, οὗ ἄνευ δὲν ὀρεγόμεθα, καὶ ὡς τοιοῦτος δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπὶ μέρους αἰτία τῆς βουλήσεως· ἡ βούλησις εἶναι ἡ αἰτία κυρίως τῆς ὀρέξεως ἡμῶν, τὸ δ' ἐν τῷ νῷ ἀντικείμενον ὁ ὅρος μόνον. Ἐπειδὴ ἡ βούλησις δὲν εἶναι τοῦ νοῦ θεραπαινίς, ἀλλὰ ἄρχουσα αὐτοῦ, εἶναι ὑπὲρ τὸν νοῦν. Ἐὰν ἡ βούλησις ᾗναι ὑπὲρ τὸν νοῦν, δὲν εἶναι ἡ θεωρία τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἀλλὰ ἡ βούλησις, διότι δι' ἐνεργείας αὐτῆς ἐνούμεθα ἀμέσως μετὰ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ προηγῆθαι τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως· τὸ προηγούμενον ὅμως κατὰ γένεσιν εἶναι ἀτελέστερον τοῦ ἐπομένου· διὰ τοῦτο τὴν μὲν γνῶσιν ἐκλαμβάνει μέσον τῆς βουλήσεως, τὴν δὲ βούλησιν ὡς σκοπὸν, καὶ διὰ τοῦτο τῆς βουλήσεως τὴν ἐνέργειαν, τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγάπης, θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Ὁ μέγιστος κανὼν τῆς ἠθικότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θεία βούλησις, καθ' ὅσον ἡμῖν προγράφει τὸν νόμον τῆς πράξεως ἡμῶν.

Ἡ πρᾶξις ἡ ἐναντιούμενη τῇ θείᾳ βουλήσει εἶναι κακὴ· ἡ ἡ-

θικῶς κακὴ πράξις ὀνομάζεται ἁμαρτία· ἡ ἁμαρτία ἐπομένως ἐστὶ κατ' εἶδος ἐν τῇ βουλήσει, διότι ἡ βούλησις παραβαίνει τὸν νόμον.

Ἐπειδὴ, καὶ ἡ καθ' ἑξὶν καὶ ἡ κατ' ἐνέργειαν δικαιοσύνη ἔχουσι τὴν ἑδραν αὐτῶν ἐν τῇ βουλήσει, πρέπει διὰ τὴν στέρησιν τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι τὴν ἁμαρτίαν, νὰ ἐκληφθῇ ἡ βούλησις ὡς ἑδρα κατ' εἶδος· ἐκ τῆς βουλήσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν πηγάζει καὶ τὸ κακόν· ἡ ἁμαρτία δύναται μόνον καθ' ὕλην νὰ τελεσθῇ καὶ ὑπ' ἄλλων δυνάμεων· ἡ ἐνέργεια αὕτη θέλει ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἡθικοῦ κακοῦ, ὅταν αἱ δυνάμεις ἴστανται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς βουλήσεως καὶ ἐκτελοῦσι τὴν ἐνέργειαν κατ' ἐντολὴν αὐτῆς· ἄρα τὸ κατ' εἶδος τῆς ἁμαρτίας φέρεται ὑπὸ τῆς βουλήσεως εἰς ταύτας τὰς πράξεις· διὰ τοῦτο ἡ ἁμαρτία πράττεται ἐν τῷ νῷ, ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ· μόνη ἡ βούλησις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῶν ἡθικῶν ἀρετῶν, διότι ἡ ἀρετὴ κατ' οὐσίαν εἶναι ἕξις ἐκλογικὴ· ἡ ἐκλογὴ ὅμως ἀνήκει τῇ βουλήσει, εἰ καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια προϋποτίθεται· διὸ καὶ ἡ ἐκλογικὴ ἕξις, τουτέστιν ἡ ἀρετὴ, ἀνήκει μόνῃ τῇ βουλήσει, ἡ ἀρετὴ ἔχει μόνον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ βουλήσει τὴν ἑδραν αὐτῆς.

Τῶν δ' ἡθικῶν ἀρετῶν διάφοροί εἰσιν αἱ θεολογικαί, πίστις, ἐλπίς καὶ ἀγάπη.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν πτῶσιν καὶ λύτρωσιν ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχεν ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ ἐναρμονίους, ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις ἤρχον τῶν ὕλικῶν κινήσεων καὶ ἤγον εἰς τὸν σκοπόντων.

Ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τῆς πρώτης δικαιοσύνης δι' ἁμαρτίαν ἀπώλεσεν αὐτὴν δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του· ἰσχυρίζεται δὲ ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις θὰ ἐλάβανε χώραν καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἡμάρτανεν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἠδύνατο καὶ ἄλλῳ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, δὲν ᾔτο ἡ ἐνανθρώπησις ἀναγκαία.

Ὁ Σκῶτος ἦν ἀνὴρ ὀξύγουνος καὶ διὰ τῆς κατὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ Θωμᾶ καὶ ἄλλων ἐναντιολογίας του ἔφερεν εἰς ἀκριβεστέρας ἐννοίας τοῦ περιεχομένου τῆς ἀληθείας.

9) *Οἱ μετὰ τὸν Ἰωάννην Σκώτον.*

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σκώτου ἐκτῆσατο πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ πολλοὺς ἐναντίους. Ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἦσαν οἱ Φραγκισκάνοι ἰδίως, ὁ Φραγκῖσκος Μαϋρόνης ἀποθανὼν τῷ 1325. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του φαίνεται ὅτι ἠκολούθει τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ Σκώτῳ. Ὁ Μαϋρόνης ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, Ἀύγουστῖνον, Ἀνσέλμον καὶ Λομβάρδον· καθὼς πραγματικὸς ἀναφέρει τέσσαρας δόξας περὶ τῆς τοῦ καθόλου ὑπάρξεως, αἷς ὅμως ἀπορρίπτει· τὴν δόξαν, ὅτι τὸ καθόλου μόνον ἐν τῷ νῷ ἐστίν, ἀπορρίπτει δεικνύς, ὅτι ἡ δόξα αὕτη ἀναιρεῖ πᾶσαν πραγματικὴν γνῶσιν· καὶ τὴν δευτέραν, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι ἐν τῷ νῷ, ἀλλ' ἐν τοῖς οὖσιν, ἀναιρεῖ δεικνύς, ὅτι τὸ καθόλου εἶναι πρότερον τοῦ καθ' ἑκάστου, ἐπομένως ὅτι καὶ ἄνευ τοῦ ἰδίου δύναται νὰ ὑπάρχῃ· καὶ τὴν τρίτην ὁμοίως, ὅτι τὸ καθόλου ἐν μέρει ἐν τῷ νῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, δεικνύει, ὅτι τὸ καθόλου ἔπρεπε νὰ ἦναι νοητὸν ἅμα καὶ πραγματικόν, ὅπερ ἀδύνατον· καὶ τὴν τετάρτην, δεικνύς ὅτι τὸ καθόλου οὔτε ἐν τῷ νῷ οὔτ' ἐν τοῖς πράγμασιν ἐστίν, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις κατὰ συμβεβηκός· τί ὅμως ἐστὶν αὕτη ἡ κατὰ συμβεβηκός ὑπαρξίς, οὐδὲν ἔλεξεν.

Ἀπερρίπτε δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν προτέρων περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις ὡς ἀχρήστους, διότι αἱ ἀποδείξεις αὗται ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ ἐξαγόμεναι οὐδὲν ἀποδεικνύουσι, διότι ὁ θεὸς ὡς ἀπολύτως ἀπλοῦς οὐδενὸς ὀρισμοῦ εἶναι δεκτικός.

Ἐπίσης δ' ὀπαδὸς τοῦ Σκώτου ἦτο καὶ ὁ Ἰωάννης Ἰανδοῦνος καὶ ὁ Ἀντώνιος Ἀνδρέου καὶ ὁ Ἰωάννης Βασσόλιος καὶ ὁ Πέτρος Ἀκύλας.

Ἐναντίοι δὲ τοῦ Σκώτου φέρονται Γεράρδος ἐκ Βολωνίας, ὃς διεφέρετο κατὰ τῆς ἀντικειμενικότητος τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ Ῥαδοῦλφος Βρίτων (θωμισταί)· ὁμοίως καὶ ὁ Ἑρβαῖος Νατάλης ὑπερασπίσας τὸν Θωμᾶν κατὰ τοῦ Σκώτου. Ἐπίσης δ' ἐναντίος τοῦ Σκώτου φέρεται καὶ Ἰωάννης ἐκ Νεαπόλεως ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1330.

10) Ἰωάννης Φιδάτσας ἢ Βοναβεντούρας ἦτο κυρίως μυστι-

κιστής καὶ ὡς τοιοῦτος ἠκολούθησε τῷ Οὕγωνι καὶ Ῥιχάρδῳ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος καὶ λαβὼν τὰς ἀρχὰς αὐτῶν ἀνέπτυξε καὶ προήγαγεν.

Ὁ Βοναβεντούρας ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1221 ἐν Βαγναρία, ἤκουσεν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλῆ ἐν Παρισίοις, ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1274. Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν ἐν ἔτει 1668 ἐν ἐννέα τόμοις.

Ὁ Βοναβεντούρας εἰς τὴν σχολὴν τῶν Φραγγισκάνων ἀνήκων παραδέχεται τὴν ἀρμονίαν τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου, τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας· ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος φέρει εἰς ἀπάτην, εἶναι ἡ πίστις ἀναγκαία πρὸς φωτισμὸν αὐτοῦ καὶ πρὸς στερέωσιν τῆς ἀληθείας. Τὴν δ' ἀποκάλυψιν μετὰ τοῦ λόγου νὰ συνδέσῃ ζητῶν τάσσει τὴν θεολογίαν ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ Βοναβεντούρας εὗρισκε δυσχερῆ τὴν ἐξήγησιν τῶν σχολαστικῶν περὶ ἀτομικότητος ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, διότι εἶδος καὶ ὕλη ἦσαν τι κοινὸν καὶ ἀφηρημένον· ἀλλ' ὅμως ἀμφοτέρω ἐνόμιζεν ἀρχὰς τῆς ἀτομικότητος. Ἡ ὕλη ἢ ὑπὸ τοῦ νοῦ νοεῖται ἢ ἔστι πρᾶγματι· ὑπὸ τοῦ νοῦ νοουμένη εἶναι ἄμορφος, δύναται ὅμως νὰ λάβῃ πᾶσαν μορφήν· πρᾶγματι ὅμως ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἄμορφος, διότι ἡ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος εἶναι ἡ μορφή, τὸ εἶδος· διὰ τοῦτο ἡ ὕλη τὸ πρῶτον δὲν ἐδημιουργήθη ἄμορφος.

Ὁ Βοναβεντούρας ἀποδίδει ὕλην καὶ τοῖς σωματικοῖς καὶ τοῖς πνευματικοῖς, διότι καὶ τὸ πνευματικὸν καθὸ δημιουργηθὲν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀπλοῦν, ἀλλ' ἐκ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας σύνθετον. Ἡ ἐννοία τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας εἶναι ἀντίστοιχος εἰς τὴν τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους· ἐπομένως ἡ σύνθεσις πρέπει νὰ παράγῃται ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ὄντων· διὰ τοῦ εἶδους εἶναί τι ὄν πραγματικὸν καὶ ὠρισμένον· ἡ πραγματικότης ὅμως καὶ ὀριστικότης πρέπει νὰ ἔχῃ τι ὑποκείμενον, καὶ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἡ ὕλη· ἡ ὕλη ὅμως τῶν πνευματικῶν ὄντων εἶναι πνευματικὴ· ἡ δ' ὕλη τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ὄντων δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν διάφορος.

Ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἠκολούθει ὁ Βοναβεντούρας τῇ τῶν Φραγγισκάνων σχολῇ.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Βοναβεντούραν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν θεόν· ὁ νοῦς ὅμως ἡμῶν τὸν θεὸν δὲν γινώσκει ἀμέσως, ἀλλὰ μόνον δι' ὑπερφυσικῆς ἀρχῆς. Ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ὑψοῦται εἰς τὸ ὑπεραισθητόν.

Τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ὡς μέγιστον πάντων ἓνα, ὡς δὲ ἓνα ἀπλοῦν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι τὸ ἀπολύτως πρῶτον, εἶναι καὶ τὸ ἀπολύτως ἀπλοῦν· Καίτοι δ' εἶναι ἀπλοῦν ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς τελειότητας· ὁ θεὸς εἶναι ἄπειρος ἐνεργεία καὶ οὐχὶ δύναμις, ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον· διὰ τοῦτο ἀτίδιος, ἀμετάβλητος εἶδει, διότι εἶναι ἀπλοῦς, καὶ ἐπειδὴ ἀπλοῦς, εἶναι ἀπεριόριστος καὶ ἀτίδιος καὶ ἀμετάβλητος εἶδει. Αὗται δ' εἰσὶν ἀλήθειαι λογικαί. Ἡ δὲ τριάς κατ' αὐτὸν δὲν γινώσκεται διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως· ἐν δὲ τούτοις ἠκολούθει τῷ Οὔγωνι καὶ Ῥιχάρδῳ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος· ἐν δὲ τῇ περὶ ἰδεῶν θεωρίᾳ εἶπετο τῷ Θωμᾷ Ἀκυνάτῃ.

Περὶ δὲ δημιουργίας λέγει, ὅτι ὁ κόσμος κατ' εἶδος καὶ καθ' ὕλην ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀσώματος, πνευματικῆς, τὸ δὲ σῶμα σύνθετον ἐκ τῶν στοιχείων· ἄρα ὁ θεὸς συνῆψε δύο διαφόρους φύσεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ οὐσιώδες εἶδος τοῦ σώματος καὶ ὡς τοιοῦτον τὸ κινεῖν, τὸ ὅθεν ἡ κίνησις.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐ μόνον εἶδος, ἀλλὰ καὶ οὐσία πνευματικῆς, χωρίζεται τοῦ σώματος καὶ εἶναι ἀθάνατος· ἡ ψυχὴ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα ὥριστα εἰς ἀτίδιον μακαριότητα ἐν τῷ θεῷ.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει βούλησιν ἐλευθέραν· ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀχώριστος τῆς βουλήσεως καὶ αὐτῇ φύσει· ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως φαίνεται ἐν τῇ ἐκλογῇ ἐνεργητικῇ· ἐν τῇ ἐκλογῇ ὑπάρχει νοῦς ἅμα καὶ βούλησις.

Περὶ δὲ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως ἀκολουθεῖ ὁ Βοναβεντούρας τῷ Οὔγωνι καὶ Ῥιχάρδῳ.

Ὁ θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ διπλοῦν βιβλίον, ἐξωτερικόν (τὸν αἰσθητὸν κόσμον) καὶ ἐσωτερικόν (τὴν ἀτίδιον σοφίαν). Τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀντιστοιχεῖ διπλῇ αἴσθησις, ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτε-

ρική, καὶ αὐτῇ ἐστὶν ἀντίστοιχος κίνησις, ἡ μὲν κατὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου, ἡ δὲ κατὰ τὴν τῆς αἰσθήσεως καὶ τῇ κινήσει ἀντίστοιχον παρεσκευάσθη διπλοῦν ἀγαθόν, ἀόρατον, αἰδίδιον, πνευματικόν, ὁρατὸν, ἔγχρονον καὶ σαρκικόν· οὕτως ὠρίσθη καὶ διπλοῦς νόμος, ὁ τῆς φύσεως καὶ ὁ τῆς παιδείας, ὃς ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τελείαν ὑποταγὴν.

Τὸ κακὸν καθόλου δὲν εἶναι θετικόν, ἀλλὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς τάξεως· ἡ δὲ τάξις εἶναι διττὴ, τάξις τῆς δικαιοσύνης καὶ τάξις τῆς φύσεως· διὸ ἔστι καὶ διττὸν κακόν, τὸ τῆς ἐνοχῆς ἥτοι τὸ ἡθικόν, καὶ τὸ τῆς ποινῆς· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι στέρησις τῆς ὀρθότητος τῆς δικαιοσύνης, τὸ δ' ἕτερον στέρησις τῆς φυσικῆς ὀρθότητος. Ὅθεν ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἦτο ἡ στέρησις τῆς ὀρθότητος τῆς δικαιοσύνης.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πρέπει καὶ οἱ ἀπόγονοι νὰ γεννηθῶσιν ἐν τῇ καταστάσει τῆς στέρησεως τῆς ὀρθότητος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐν τῇ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ αὕτη εἶναι ἡ κληρομικὴ ἁμαρτία.

Τὸ δὲ μέσον τῆς θεραπείας καὶ σωτηρίας εἶναι ἡ χάρις. Τὰ εἰρημένα εἶναι ὑπόθεσις καὶ βάσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς τοῦ Βοναβεντούρα μυστικῆς θεωρίας· ὡς ὁ Οὔγων καὶ Ῥιχάρδος κάμνουσι λόγον περὶ τριπλοῦ ὀφθαλμοῦ, ὃν ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε παρὰ θεοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Βοναβεντούρας· ὁ ὀφθαλμὸς οὗτος εἶναι ὁ τῆς σαρκὸς, ὁ τοῦ λόγου καὶ ὁ τῆς ἐποπτείας· διὰ τοῦ τῆς σαρκὸς βλέπει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐκτὸς κόσμον, διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ λόγου τὸν ἐσωτερικόν, καὶ διὰ τοῦ τῆς ἐποπτείας τὸν θεόν· τὸν δὲ τῆς ἐποπτείας κατὰ μόνον διὰ τῆς χάριτος, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς.

Καὶ ὁ Βοναβεντούρας διακρίνει παράστασιν, μελέτην καὶ ἐποπτεῖαν (*cogitatio, meditatio καὶ contemplatio*) καὶ ζητεῖ νὰ ἐκθέσῃ (1) τὴν πρόοδον τῆς ἐποπτείας ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος μέχρι τῆς ἀνωτάτης, τοῦ θεοῦ· πρῶτον ἐξέρχεται ὁ ἄν-

---

(1) Σύγγρ.: *itinerarium mentis ad deum*

θρωπος εἰς τὸν σωματικὸν κόσμον, ἔπειτα εἰς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται, καὶ τρίτον ὑπὲρ ἑαυτὸν εἰς τὸ θεῖον· ἐκάστην δὲ τῶν τριῶν βαθμίδων διαιρεῖ εἰς δύο, ὥστε ἐξάγει ἐξ βαθμίδας τῆς ἐποπτείας.

Ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος ἡ ἐποπτεία στρέφεται εἰς τὰ ἐκτὸς ὄντα, ἐπὶ τῆς δευτέρας τὸ πνεῦμα θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς μακρόκοσμον κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸν μικρόκοσμον· ἐπὶ τῆς τρίτης βαθμίδος τὸ πνεῦμα στρέφεται πρὸς ἑαυτό· ἐπὶ τῆς τετάρτης ὁ θεὸς γινώσκεται ἐν εἰκόνι· ἐπὶ τῆς πέμπτης τὸ ἀνθρώπινον θεωρεῖ τὸν θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τῆς ἑκτῆς βλέπει τὸ πνεῦμα εἰς τὴν τριαδικὴν ζωὴν τοῦ θεοῦ· ἐπὶ ταύτης τῆς βαθμίδος τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἡρεμεῖ, καὶ τοῦτο λαμβάνει χώραν ἐν τῇ ἐκστάσει. Τὸ πνεῦμα ὑψοῦται ὑπὲρ αὐτὸ, ἐξέρχεται αὐτοῦ, ἐξίσταται· ἡ θύρα πρὸς τὴν βαθμίδα ταύτην τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ εἶναι ὁ Χριστός. Ἡ ἐκστασις δὲν εἶναι ἄγνοια, ἀλλὰ γνωστικὴ ἄγνοια, εἶναι γνῶσις ἀνωτέρα, ἐποπτεία ἄμεσος.

Ὁ Βοναβεντούρας κατέστη διὰ τὴν μυστικὴν αὐτοῦ διάσημος ὡς παραστήσας τὴν ὅλην φύσιν οἶονεὶ κάτοπτρον, ἐν ᾧ καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεοῦ ὁράται, τὴν ἀγάπην ὡς τὸ μέγιστον πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ὡς δυνηθεὶς νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀλεξανδρινὴν καὶ Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν.

11) Ῥογήρος Βάκων ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1214, ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, θεολογίαν, γλώσσας πολλὰς, ἱστορίαν, φυσικὴν, ἰατρικὴν καὶ μαθηματικὴν καὶ ἐγένετο ἐν Ὁξωνίῳ καθηγητής· διὰ τὰ ἀστρολογιὰ ὅμως ὀνειροπολήματα αὐτοῦ ἀνεκρίθη ὑπὸ τοῦ προῖσταμένου τοῦ τάγματος αὐτοῦ τῶν Φραγκισκάνων, τὰ συγγράμματά του κατεδικάσθησαν, καὶ αὐτὸς ἀπήχθη εἰς τὰς φυλακάς· ὑπὸ Νικολάου IV Πάπα ἡλευθερώθη καὶ ἐν ἔτει 1292 ἀπέθανεν. Τὸ κύριον τῶν συγγραμμάτων του εἶναι τὸ πρὸς Κλήμεντα IV (1). Τὰ συγγράμματά του περιέχουσι γραμματικὴν,

---

(1) R. Baconis opus majus ad Clementem IV. ed Sam. Lebb, Lond. 1733. Ren. 1750· τοῦ αὐτοῦ epistola de secretis artis et naturae operibus atque nullitate magia, Par. 1542.

λογικὴν, μεταφυσικὴν, ἐρμηνείαν εἰς τὰς τοῦ Λομβάρδου ἀποφάνσεις καὶ ἄλλα.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εὔρε τὴν πυρίτιδα, τοὺς καθρέπτας, τὰ τηλεσκόπια, καὶ θεωρεῖται μεταρρύθμιστὴς τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς φυσικῆς.

Λέγων φιλοσοφίαν ἐνόει οὐ μόνον τὴν θεωρητικὴν, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη κατ' ἀντίθεσιν τῆς θεολογίας ἐχούσης ἀντικείμενον τὴν θεῖαν ἀποκάλυψιν· διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία θεμελιούται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ λόγου, ἡ δὲ θεολογία ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸν λόγον ἀσθενῆ πρὸς γνῶρσιν τῶν ἀληθειῶν, εἶναι ἡ ἀποκάλυψις πρὸς γνῶσιν ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν ἀναγκαία. Ἡ ἀποκάλυψις περιέχει ἀληθείας ὑπὲρ τὸν λόγον· ἐντεῦθεν ἡ θεολογία εἶναι ἀνωτέρα τῆς φιλοσοφίας, ἡ φιλοσοφία θεραπαινὶς τῆς θεολογίας· ἔστι δὲ μία μόνη ἀλήθεια, ἡ χριστιανικὴ· ἄνευ τῆς σχέσεως ταύτης τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν εἶναι ἡ φιλοσοφία οὐ μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος.

Ὁ Βάκων ζητεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ τῆς πείρας, διότι ἄνευ πείρας δὲν ὑπάρχει γνῶσις βεβαία καὶ τελεία. Ὁ Βάκων ὅμως τὴν βάσιν ταύτην δὲν τηρεῖ, ἀλλ' ἀπόλλυται ἐν ἀστρολογικοῖς ὄνειροπολήμασιν.

Ὁ Βάκων παραδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως· πεῖραν ὅμως λέγων ἐνοεῖ οὐ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν· ἡ ἐξωτερικὴ προέρχεται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δ' ἐσωτερικὴ διὰ τοῦ θεοῦ φωτισμοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ· ἡ πρώτη ἀποβλέπει εἰς τὴν φύσιν, εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ δ' ἄλλη ἀναφέρεται εἰς ὑπεραισθητοὺς χώρους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιστήμη σχηματίζεται ἐν ἑπτὰ βαθμίσιν· διὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ταύτης εἰσέρχεται ὁ Βάκων εἰς τὸν μυστικισμόν.

Ὁ Βάκων ἀσπάζεται τὰς δόξας τῶν Ἀράβων φιλοσόφων περὶ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ αὐτὸν συγχέει μετὰ τοῦ θεοῦ· μᾶλλον δὲ κλίνει εἰς τὴν τοῦ Ἀβηρρόου θεωρίαν· αἱ μορ-

φαί κατ' αὐτὸν δὲν πηγάζουσιν εἰς τὴν ὕλην ἐκ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ, ἀλλ' εἰσὶ μᾶλλον ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμει, ἢ δ' ἐνέργεια φέρει τὰς μορφὰς ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν· διὰ τῆς ἐνεργείας ἐρεθίζεται ἡ ὕλη, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐνεργητικῆς μεταβάλλεται καὶ σχηματίζεται. Ὁ Βάκων διὰ τῶν φυσικῶν γνώσεων του φαίνεται ὁ πρόδρομος τῆς ἀνυψώσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

12. Ῥαϋμούνδος Λουλλος ἐγεννήθη τῷ 1235 ἐν τῇ νήσῳ Μαϊόρκα. Νέος ὢν μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ Ἰακώβου τοῦ βασιλέως Ἀρράγωνίας ἐν ἡδοναῖς καὶ εὐθυμίαις· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα μεταμεληθεὶς ἀπεσύρθη καὶ ἔζη βίον μονήρη, ἵνα εὖρη θεραπείαν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἐφάνη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἐδόθη αὐτῷ οὐρανόθεν ἡ μεγάλη τέχνη· ἰδὼν δὲ ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἐδεῖτο ἐπιστήμης ἔμαθε τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν· τῷ δὲ 1275 εἰς Παρισίους ἀφικόμενος ἤκουσε τοῦ Θωμᾶ καὶ ἔπειτα εἰς Ῥώμην, ἵνα ζητήσῃ ὑποσηρίξιν· μετὰ τινα δ' ἔτη ἀπῆλθεν εἰς Ἀφρικὴν ὡς ἱεραπόστολος· ἐκεῖ δὲ διασωθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς Εὐρώπην, καὶ ἐπειδὴ τὸν Ἀβηρρόισμὸν ἐθεώρει μέγιστον πρόσκομμα τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη ἐχθρὸς αὐτοῦ καὶ αὐτὸν κατεπολέμησε. Καὶ ἐκ δευτέρου δὲ καὶ ἐκ τρίτου εἰς Ἀφρικὴν ἐλθὼν ἀπέθανεν συνεπεία κακώσεων ἐν ἔτει 1315, ὁγδοηκοντούτης.

Ἀπὸ τοῦ 1298—1311 ἐδημοσίευσεν ἄπειρον πλῆθος συγγραμμάτων εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν ἀναφερομένων. Ἐὰν συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 1721—1742 ἐν δέκα τόμοις (1)

Ὁ Λουλλος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι πηγὴ τῆς γνώσεως, ἀλλὰ τὶς τάξεις προηγουμένη τοῦ νοεῖν, ὅπως αὐτὸ ἐνεργήσῃ καὶ ἔλθῃ εἰς τὸ πρὸς ὃ τῆς γνώσεως· ὥστε, ἐὰν ἡ πίστις ᾖ τὰς τάξεις πρὸς γνῶσιν, ἀναιρεῖται ἡ οὐσία τῆς πίστεως.

Διὰ τῆς μεγάλης τέχνης ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη θέλει προοδεύσει· τὸν σκοπὸν τῆς τέχνης ταύτης ἀναφέρει αὐτὸς ὁ Λουλ-

---

Raimundi Lulli opera ea, quae ad inventam ab ipso artem universalem pertinent, Argentor. 1598· opera omnia ed. Salsinger, Mogunt. 1721—42. Περὶ Ρ. Λούλλου πραγματεύεται Helfferich, Berlin 1858.

λος λέγων, ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη ἔχει τὰς ἀρχὰς αὐτῆς· ὅθεν πάντες ὑποθέτουσι καθόλου ἐπιστήμην, ἧς αἱ ἀρχαὶ εἰσιν οὕτω γενικαί, ὥστε ἐν ἑαυταῖς περιέχουσιν τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἰδίων ἐπιστημῶν. Ἐὰν ὁ νοῦς κτήσῃ τὴν γενικὴν ταύτην ἐπιστήμην, δύναται ἐφαρμόζων τὰς καθόλου ἀρχὰς αὐτῆς εἰς τὰς ἰδίας ἐπιστήμας κατὰ τινὰ ὠρισμένην μέθοδον νὰ κτήσῃ εὐκόλως τὰς ἰδίας ταύτας ἐπιστήμας· αὕτη δὲ ἡ καθόλου ἐπιστήμη προτιθεμένη νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐφαρμογῆς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ὑπ' αὐτοῦ εὐρεθείσης μεγάλης τέχνης. Ἐπομένως ἡ μεγάλη αὕτη τέχνη τοῦ Λούλλου εἶναι μέθοδος λογικὴ καὶ μαθηματικὴ καὶ ἀποβλέπει εἰς συνδυασμὸν ἐννοιῶν καὶ εἰς λύσιν ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων.

Ὁ Λούλλος διακρίνει ἐννέα ὑποκείμενα, ἐννέα ἀπόλυτα καὶ ἐννέα σχετικὰ κατηγορούμενα, ἐννέα ἀρετὰς, ἐννέα κακίας καὶ ἐννέα ζητήματα. Ταῦτα ὑποθέτει ἐν ὠρισμένη σειρᾷ καὶ πᾶσαν σειρὰν σημειοῖ μετὰ τινος στοιχείου τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀπόλυτα δὲ κατηγορούμενα ἐκλαμβάνει τὴν ἀγαθότητα, τὸ μέγεθος, τὴν αἰδιότητα, τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν βούλησιν, τὴν ἀρετὴν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν δόξαν. Σχετικὰ κατηγορούμενα ἐκλαμβάνει τὴν διαφορὰν, τὴν ἀρμονίαν, τὴν ἐναντιότητα, τὴν ἀρχὴν, τὸ μέσον, τὸ τέλος, τὸ μεῖζον, τὸ ἔλαττον, τὴν ὁμοιότητα· ἔπειτα ἀναφέρει τὰς ἀρετὰς, δικαιοσύνην, φρόνησιν κλ. ἔπειτα τὰς κακίας, πλεονεξίαν, γαστριμαργίαν, πολυτέλειαν, ὑπερηφάνειαν κλ.

Τὰ δ' ἀπόλυτα καὶ σχετικὰ κατηγορούμενα ὀνομάζει ὁ Λούλλος καὶ ἀρχὰς, διότι ὑφ' ἑαυτὰ περιέχουσι πάντα. Τὰ δὲ ἐρωτήματα, καὶ κλ. ὀνομάζει καὶ κανόνας. Εἰς εὔρεσιν ὅμως ταύτης τῆς μεγάλης τέχνης συνετέλεσεν ἡ Κάββαλα, ἣν ἐμιμήθη ὁ Λούλλος ἐφαρμόζων τὰς ἐννέα ἀρχὰς ἐν τῇ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξει· λέγει δὲ, ὅτι, ὅπου μέγιστον ὑπάρχει ἀγαθόν, κακὸν μέγιστον δὲν ὑπάρχει, διότι δύο μέγιστα δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχωσι· τὸ μέγιστον κακὸν εἶναι στέρησις τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἀναγκαίως ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει τὸ μέγιστον κακὸν, διότι τὸ μέγιστον κακὸν εἶναι στέ-

ρησις τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ὀνομάζομεν θεόν· ἄρα ὑπάρχει θεός· ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ ἐξάγεται ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ, οὕτως ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρως μεγάλου ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ, καὶ ἐφεξῆς, δηλ. ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ αἰδίου ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ.

Ὁ Λοῦλλος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ θεία τριάς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου. Τὸ παράγον καὶ παραγόμενον, λέγει, εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, εἶναι πατὴρ καὶ υἱός· ὡς τῷ πατρί ἐστὶ τὸ νὰ γεννήσῃ τὸν υἱόν, οὕτως ἐστὶν αὐτῷ φύσει καὶ τὸ νὰ ἀγαπᾷ αὐτόν· ἡ δ' ἀληθὴς ἀγάπη ζητεῖ ἀγαπῶντα καὶ ἀγαπώμενον· ὁ πατὴρ εἶναι ὁ ἀγαπῶν, ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπώμενος καὶ ἡ ἀγάπη τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον· ἐτι δὲ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι αἰτεῖδιος· ὡς δ' ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθεὶς δὲν ὑπῆρχε πρότερον, ἐπομένως ἔχων ἀρχὴν δὲν εἶναι αἰτεῖδιος. Πρὸς δὲ τούτοις ζητεῖ ἐκ τοῦ λόγου νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἡμάρτησεν, ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις ἦτο ἀναγκαία, καὶ μάλιστα ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἀναγκαία καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ καὶ λοιπά.

Οὕτω δ' ἀποδείξας ἐκ τοῦ λόγου τὸ μυστήριον τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ πραγματικὴν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λούλλου εἶναι φανταστικὴ, καθὼς δ' ἐξ ἰδεῶν τῆς Ἀραβικῆς, τῆς γνωστικῆς καὶ τῆς Καββάλας σύμμικτος δὲν εἶναι ἐπιτηδεῖα εἰς μεταρρύθμισιν τῶν ἐπιστημῶν.

Οἱ περὶ τὸν Λοῦλλον οἱ καὶ Λουλλισταὶ κληθέντες, ὡς Ἀρνόλδος ἐκ Βίλλας Νόβας, καὶ ἄλλοι, μετέδωκαν τὸν θρησκευτικὸν φανητισμὸν καὶ τὴν πίστιν τῆς χρυσοποιίας· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἡ μεγάλη αὐτοῦ τέχνη εὔρεν ὁπαδοὺς ἄνδρας πολλοὺς καὶ διακεκριμένους.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Λούλλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἡ ἐκκλησία ἐθεώρησεν αἰρετικὴν καὶ ὡς ψευδῆ μυστικισμόν καὶ ἐπικίνδυνον, διότι ἐξ αὐτῆς ἠπειλοῦντο τῇ χριστιανικῇ ἐπιστῇ κίνδυνοι μέγιστοι· οἱ περὶ τὸν Λοῦλλον ἀπεφάναντο, ὅτι ἡ Π. Δ. ἐστὶ τῷ πατρί, ἡ νέα Δ. τῷ υἱῷ, καὶ ἡ τοῦ Λούλλου θεωρία τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

13). *Οἱ περὶ τὸν Θωμᾶν καὶ Σκῶτον.*

Τὸ σύστημα τοῦ Θωμᾶ καὶ τὸ τοῦ Σκώτου δεικνύουσιν οὐ μόνον τὴν ἀκμὴν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας, ἀλλὰ παρήγαγον καὶ σχολὰς (τὴν τοῦ Θωμᾶ καὶ Σκώτου) διαρκεσάσας μέχρι τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος.

Παρά δὲ τὰς σχολὰς ταύτας προῆλθε καὶ τρίτη τις σχολή, ἡ τοῦ Βιλέλμου Ὁκκάμου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καταπολεμήσασα ἀμφοτέρας.

Αἱ σχολαὶ αὗται διέφερον κυρίως ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ· ἡ μὲν τοῦ Θωμᾶ ἐκαλεῖτο πραγματική, ἡ δὲ τοῦ Σκώτου εἰδολογική, καὶ ἡ τοῦ Ὁκκάμου ὀνομαστική. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς τοῦ Θωμᾶ σχολῆς ἦτο ὅτι τὸ καθόλου εἶναι ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα πραγματικόν, καθ' εἶδος ὅμως, τουτέστιν ὡς καθόλου, ὡς καθόλου ἔννοια, εἶναι μόνον ἐν τῷ νῷ· ὥστε κατὰ τὸν Θωμᾶν τὸ καθόλου ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσιν, κατ' εἶδος δ' ἐν τῷ νῷ· οἱ δὲ εἰδολογικοὶ (Σκωτισταὶ) τούτοις δὲν συνεφώνουν, διότι τὸ καθόλου αὐτοῖς δὲν εἶναι τι ταῖς φύσεσι τῶν ὄντων ὑπὸ τοῦ νοῦ διδόμενον, ἀλλ' ὅτι πρέπει ἐν τοῖς οὖσι νὰ ὑποτεθεῶσι καθόλου φύσεις ἥτοι οὐσίαι, αἵτινες ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι αὐτῶν προηγοῦνται φύσει τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων. Ἐν ἐκάστῳ πρέπει νὰ διακριθῇ διττὴ ἐνότης, ἀτομικὴ καὶ εἰδολογικὴ, διότι πᾶν δημιουργήμα πρέπει νὰ θεωρηθῇ διττῶς, ὡς ὠρισμένον δηλαδὴ καὶ ὡς ἀτομικόν· ἐὰν ἐκληθῇ ὡς ἀτομικόν, εἶναι ἄτομον καὶ διάφορον παντὸς ἄλλου ἀτομικοῦ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ ἀτομικὴ ἐνότης αὐτοῦ· ἐὰν δ' ὡς ὠρισμένον θεωρηθῇ, εἶναι ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ἄτομον καὶ διάφορον παντὸς ἄλλου μὴ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος ἀνήκοντος, καὶ ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ εἰδολογικὴ ἐνότης αὐτοῦ· ἡ ἀτομικὴ ἐνότης ὑφίσταται ἐν τῇ ἀτομικῇ ιδιότητι ὑπάρχουσα τῷ ἀτόμῳ διάφορος τῶν ἄλλων ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἶδους· ἡ εἰδολογικὴ ἐνότης ἔχει βάσιν τὴν ὠρισμένην οὐσίαν οὔσαν τῷ ὄντι ἰδίαν κατὰ διαφορὰν ὄντων ἄλλου εἶδους· ὀνομάζεται δ' εἰδολογικὴ (κατ' εἶδος) ἐνότης, διότι ἡ οὐσία ἐν ἰδίῳ τινὶ ὄντι εἶναι συγχρόνως τὸ εἶδος, δι' οὗ αὐτὸ ὀρίζεται.

Μεταξύ ὅμως τῆς εἰδολογικῆς (κατ' εἶδος) ἐνότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ὑπάρχει κατὰ τοὺς εἰδολόγους μεγάλη διαφορά· ἡ ἀτομικὴ ἐνότης ἀποκλείει πᾶν πλῆθος, τὸ ἄτομον εἶναι ἐν, καθὼ δ' ἐν δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἐν ἄλλῳ, οὔτε διπλοῦν οὔτε πολλαπλοῦν, διότι ἡ ἀτομικὴ ιδιότης δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πολλοῖς ἀτόμοις. ἡ δ' εἰδολογικὴ (κατ' εἶδος) ἐνότης δὲν ἀποκλείει τὰ πολλὰ, ἀλλὰ δύναται νὰ ὑπάρχῃ πολλοῖς ἀτόμοις.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρονται οἱ εἰδολόγοι, ὅτι ἡ οὐσία αὐτὴ καθ' αὐτὴν εἶναι τι καθόλου ὑπάρχον τοῖς ἀτόμοις πραγματικῶς, καὶ γίνεται ἀτομικὴ. Ἡ καθόλου οὐσία αὐτὴ καθ' αὐτὴν δύναται ἐν τοῖς ἀτόμοις νὰ ᾔηται πραγματικὴ, ὡς καθόλου ὅμως προηγεῖται τῶν ἀτόμων. Ἄρα οἱ εἰδολογικοὶ παραδεχόμενοι ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι καθόλου οὐσίας, καθόλου φύσεις, ποιοῦσιν ἀτομικά· ἄρα τὸ καθόλου αὐτοῖς δὲν εἶναι τι τοῦ νοεῖν αἰτιατόν, ἀλλὰ ἀντικειμενικῶς δεδομένον. Ἡ καθόλου ἐνότης δὲν τίθεται τοῖς οὖσιν ὑπὸ τοῦ νοῦ, ἀλλ' εἶναι αὐτοῖς πρὸ τοῦ νοεῖν δεδομένον ἀντικειμενικῶς. Καὶ ἂν ὁ νοῦς σχηματίζῃ καθόλου ἐννοίας, νοεῖ αὐτάς, αἱ ἐννοιαὶ ὅμως αὗται, εἰ καὶ εἶναι πραγματικαὶ ἐν τοῖς ἀτόμοις, προηγουνται τῶν ἀτόμων φύσει· ἐπομένως αἱ καθόλου φύσεις ἐν τοῖς ἀτόμοις ἀτομικαὶ γινόμεναι παρίστανται ἐν τῷ νῷ καθόλου.

Οἱ πραγματικοὶ παραδέχονται διττὴν διαφοράν, πραγματικὴν καὶ λογικὴν, καθ' ὅσον τὰ ὄντα εἰσὶ διάφορα ἢ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν ἢ ἐν ἑαυτοῖς. Οἱ δὲ εἰδολογικοὶ παρὰ τὴν διττὴν ταύτην διαφοράν παρέλαβον καὶ εἰδολογικὴν (κατ' εἶδος), ἣν ἔθεσαν μεταξὺ τῆς πραγματικῆς καὶ τῆς λογικῆς διαφορᾶς καὶ ὠνόμασαν διαφοράν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος. Οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ διαφορά αὕτη εἶναι μόνον δυνάμει, ἥτις ὑπάρχουσα τῷ ὄντι γίνεται ἐν τῷ νῷ πραγματικὴ (ἐνεργεία)· ἡ φύσις τοῦ ὄντος, ἣν λαμβάνομεν ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ, κατ' αὐτοὺς δὲν εἶναι ἀντικειμενικῶς καθόλου, ἀλλὰ αὕτη τὸ καθόλου λαμβάνει ἐκ τοῦ νοῦ· ἐπομένως καὶ ἡ διαφορά τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον τίθεται ἐν τῷ νῷ εἰς τρόπον, ὥστε ὁ νοῦς εὕρισκει τὸν λόγον ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι.

Οἱ εἰδολογικοὶ λαμβάνουσιν ἐν τοῖς οὖσι εἰδολογικὴν (κατ' εἶδος) διαφορὰν μεταξὺ τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον· τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀτομικὴν ιδιότητα ἐκλαμβάνουσι διαφόρους.

Κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ καθόλου ὡς ἐνότητος πρὸς τὰ πολλὰ οἱ σχολαστικοὶ διακρίνουσι τὸ καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν, τῷ σημειοῦν καὶ τῷ εἶναι (in praedicando significando καὶ essendo). Ὅταν πολλὰ ὄντα ἔχωσι τὸ αὐτὸ ὄνομα ἢ γινώσκονται διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου, τότε τὸ καθόλου εἶναι ἐν τῷ σημειοῦν (in significando)· τὸ καθόλου τῆς ἐννοίας ἀπαιτεῖ, ὥστε τὸ αὐτὸ λέγεται ἢ νοεῖται κατὰ πολλῶν καὶ μάλιστα εἰς τὸ αὐτὸ νόημα, καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν (in praedicando)· τὸ καθόλου δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὅπου τὸ αὐτὸ πραγματικὸν ὑπάρχει ἐν πολλοῖς, καθόλου τῷ εἶναι (in essendo).

Ἐνταῦθα ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ νῷ ἢ ἐν τοῖς οὖσιν, τουτέστιν ἂν τὰ καθόλου ὑποτίθενται ἐν τῷ κατηγορεῖν, ἐν τῷ σημειοῦν ἢ ἐν τῷ εἶναι; Οἱ μὲν εἰδολογικοὶ οἱ περὶ τὸν Σκῶτον παραδέχονται καθόλου ἐν τῷ εἶναι (in essendo), οἱ δ' ὀνοματικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν εἰσὶ μόνον καθόλου ἐν τῷ σημειοῦν, τουτέστιν ὅτι τὸ καθόλου δὲν κατηγορεῖται κατὰ τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον κατὰ τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, διότι ἐν ὀνόματι καὶ μία ἐννοία εἶναι ἡμῖν σημεῖον πολλῶν ὄντων· ἄρα κατ' αὐτοὺς ἀναιρεῖται ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τοῦ καθόλου, καὶ τὸ καθόλου ἐκλαμβάνεται ὡς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ νοῦ προϊόν.

Τὰς παραστάσεις καὶ ἐννοίας ἡμῶν ὀνομάζουσιν οἱ ὀνοματικοὶ φυσικὰ σημεῖα τῶν ὄντων, διότι δὲν ὀρίζονται ὑπὸ τῆς ἐκλογῆς ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὸ φυσικῆς ἐνεργείας τῶν ὄντων εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν.

Τὰ ὄντα παράγουσιν ἐν τῷ νῷ παραστάσεις ὠρισμένας καὶ ἀόριστους· αἱ ὠρισμέναι, ὅταν γινώσκωμεν τὸ καθ' ἕκαστον ὅλως, αἱ ἀόριστοι ὅταν δὲν διακρίνωμεν τὸ ἀντικείμενον τῶν ἄλλων αὐτῷ ὁμοίων· π. χ. περὶ τοῦ Σωκράτους, λαμβάνομεν παράστασιν ὠρισμένην, δι' ἧς διακρίνομεν αὐτὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων ἀτόμων, καὶ ἀόριστον, δι' ἧς δὲν διακρίνομεν

αὐτὸν ἄλλων· αἱ ἀόριστοι παραστάσεις εἰσὶ κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἰδίων, ὠρισμένων, αἱ καθόλου ἔννοιαι.

Κατὰ τοῦτό ἐστι τὸ καθόλου ἴδιον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· καθόλου δὲ, καθ' ὅσον εἶναι σημεῖον πολλῶν.

Πᾶσα παράστασις καὶ πᾶσα ἔννοια εἶναί τι ἴδιον, ἐὰν θεωρήσωμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ὥς τι· Ἐὰν τοῦτο τὸ ἴδιον ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν ἐκείνην, δι' ἧς γίνεται σημεῖον, εἰς ἐν μόνον ἀντικείμενον, δὲν εἶναι καθόλου (οἶον Σωκράτης)· ἐὰν δὲ τὴν ἀναφορὰν ἐκείνην ἔχῃ εἰς πολλὰ, εἶναι καθόλου (ἄνθρωπος)· ἄρα ὑπάρχει τι, ὃ λέγεται κατὰ πολλῶν, καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εἰ μὴ παράστασις τῆς ψυχῆς ἡμῶν, οὖσα κατάλληλος νὰ ᾖναι σημεῖον πολλῶν, ἐπομένως τὸ καθόλου εἶναι ἰδιότης παραστάσεων.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι οἱ ὀνοματικοὶ ἐκλαμβάνουσι τὸ καθόλου ἀπλῶς ὥς τι ὑποκειμενικὸν καὶ δὲν ἀναγνωρίζουσι διαφορὰν μεταξὺ ἰδίου καὶ καθόλου, διότι ἡ διαφορὰ ὑποθέτει ἀνυπαρκτον πραγματικότητα τοῦ καθόλου· οἱ δ' ὀνοματικοὶ οὐδ' ἀρχὴν ἀτομικότητος ἀναγνωρίζουσι, διότι αὐτοῖς πᾶν ὃν ἐστὶν ἴδιον, ἀρχὴ δὲ νὰ ὑποτεθῇ δύναται, ὅταν τῷ καθόλου ἀποδοθῇ σημασία πραγματική· τοιαύτη ὅμως κατ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει, παρὲς ἐὰν αὕτη ἡ πραγματικότης ἐκληφθῇ ὥς ἀρχὴ ἀτομικότητος. Ἡ ὀνοματικὴ αὕτη θεωρία περιορίζεται ἐντὸς τῆς πεύρας, ἡ δὲ κυρίως ἐπιστήμονικὴ θεωρία ὥς στερουμένη ἀντικειμένου καθίσταται ἀδύνατος. Ἐὰν τὸ καθόλου δὲν ὑπάρχῃ ἐν τοῖς οὖσι, ἀλλ' ᾖναι ἰδιότης τινῶν παραστάσεων, ἔπεται, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐν τοῖς οὖσι δὲν ἔχει ἀντικείμενον, καὶ ἐπομένως εἶναι παιδιὰ τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἡμῶν. Ἀλλὰ τὴν συνέπειαν ταύτην οἱ ὀνοματικοὶ μὴ παραδεχόμενοι ἔλεγον, ὅτι δὲν ἐνοοῦσι τὸ καθόλου κύριον τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἀλλὰ τὰ καθόλου ὀνόματα καὶ τὰς καθόλου ἐννοίας· ὑπάρχει ὅμως οὐχ ἥττον ἐπιστήμη πραγματική, ἐπιστήμη τῶν ὄντων, διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἐκτὸς τοῦ νοῦ ἐκεῖνο, ὃ αἱ κοιναὶ ἔννοιαι ἐκφράζουσιν· ἀρκεῖ, ὅτι ἐκτὸς τοῦ νοῦ εἰσιν ὄντα πολλὰ ἴδια, ἃ διὰ μιᾶς ἐννοίας σημειοῦνται. Ἐπειδὴ ἡ ἀόριστος πα-

ράστασις (ζῶον) δὲν λέγει κατὰ τί τὸ ἐν ζῶον τοῦ ἄλλου διαφέρει, δύναται νὰ ᾔηται σημεῖον δι' ὅλα τὰ ζῶα· καὶ ἂν ἐν τοῖς αὖσιν οὐδὲν καθόλου ἐστίν, ἔχομεν ὁμῶς διὰ τῶν παραστάσεων ὡς καθόλου σημείων γινῶσιν περὶ τῶν ὄντων, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπάρχει ἐπιστήμη τῶν ὄντων.

Οἱ εἰδολογικοὶ καὶ ὀνοματικοὶ διαφέρουσιν, ὅτι οἱ μὲν τὰς μορφὰς παραδέχονται ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ ἀντικειμένου, οἱ δ' οὐδὲν τοιοῦτον εἶδος ἀναγνωρίζουσι πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως.

Κατὰ δὲ τοὺς πραγματικούς καὶ εἰδολογικούς τὸ εἶδος εἰστί τὸ δι' οὗ τὸ ἀντικείμενον γινώσκεται· ἄρα τὸ ἄμεσον τῆς γνώσεως ἀντικείμενον δὲν εἶναι τὸ εἶδος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀντικείμενον τὸ ἐν τῷ εἶδει παριστάμενον· τὸ εἶδος εἶναι τὸ δι' οὗ τὸ ἀντικείμενον γινώσκεται καὶ ἐπομένως δύναται νὰ γνωρισθῇ διὰ λογισμοῦ. Οἱ δ' ὀνοματικοὶ ἀρνοῦνται τὸ εἶδος ἰσχυρίζόμενοι, ὅτι ἡ γινῶσις τελεῖται διὰ τοῦ ὅτι ἡ παράστασις κατὰ τὴν φυσικὴν ιδιότητα αὐτῆς εἶναι ἐπιτηδεῖα εἰς τὸ νὰ παράσχη ἡμῖν τὴν γινῶσιν ἑτέρου. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τὸ ἄμέσως γινωσκόμενον, ἀλλὰ πρότερον πρέπει ἡ παράστασις νὰ γνωρισθῇ, ἵνα ἐξ αὐτῆς ὡς τοῦ σημείου τὸ σημειούμενον γνωρισθῇ, ὡς γινώσκεται πρότερον ὁ καπνὸς ἢ τὸ πῦρ.

Ἡ θεωρία ὁμῶς αὕτη εἶναι λίαν ἐπιζήμιος τῇ ἐπιστήμῃ, διότι, ἐὰν τὸ πρῶτον γινωσκόμενον ᾔηται αἱ τῆς ψυχῆς παραστάσεις, ὅλαι αἱ ἐπιστήμαι δὲν ἔχουσι τὸ κύριον ἀντικείμενον αὐτῶν ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν, ἐν ταῖς παραστάσεσιν ἡμῶν. Ποῦ ὁμῶς τότε τὸ κριτήριον τῆς γνώσεως, ἐὰν αἱ παραστάσεις ἡμῶν ᾔηται σύμφωνοι ἢ ἀσύμφωνοι τοῖς ἀντικειμένοις; ἡ θεωρία αὕτη, ἡ ὀνοματικὴ, ἔφερεν εἰς σκέψιν.

Οἱ πραγματικοί, εἰδολογικοὶ καὶ ὀνοματικοὶ παρεδέχοντο, ὅτι δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ θείων προσόντων· οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ διαφορὰ, ἣν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ προσόντων ποιοῦμεν, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ νοῦς ἡμῶν εἶναι ἀνίκανος νὰ νοήσῃ τὴν θείαν οὐσίαν διὰ μιᾶς ἐννοίας, καὶ νοεῖ ἐν μέρει καὶ ἐξ ἀναλογίας· ἡ

διαφορὰ αὕτη οὕσα νοητικὴ ἔχει τὴν βάσιν αὐτῆς ἐν τῷ πράγματι.

Οἱ δὲ εἰδολογικοὶ ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἔστι μὲν ἐν τῷ θεῷ διαφορὰ, ἡ διαφορὰ ὅμως δὲν εἶναι πραγματικὴ· ἡ διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν προσόντων εἶναι πραγματικὴ· τὰ προσόντα εἰσὶ πραγματικότητες διάφοροι, ἥτοι εἰδικότητες, οὕσαι διάφοροι τῆς θείας οὐσίας καὶ ἀλλήλων.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ τοῦ θεοῦ ἀπλότης αἴρεται. Οἱ δ' ὀνοματικοὶ ἀρνούμενοι πᾶσαν διαφορὰν τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν προσόντων ἔλεγον, ὅτι ὅλαι αἱ τελειότητές εἰσιν ἐν, ὥστε ἡ ἔννοια μιᾶς περιέχει συγχρόνως ὅλας. Οἱ πραγματικοὶ ἀνεγνώριζον διαφορὰν δυνάμει, οἱ δ' εἰδολογικοὶ ἐνεργείᾳ, οἱ δ' ὀνοματικοὶ οὐδεμίαν. Δειχθείσης δὲ τῆς σχέσεως τῶν πραγματικῶν εἰδολογικῶν καὶ ὀνοματικῶν πρὸς ἀλλήλους πρέπει νὰ γείνη λόγος ἰδίως καὶ περὶ τῆς σχολῆς τῶν ὀνοματικῶν.

14) Ἡ σχολὴ τῶν ὀνοματιστῶν ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Πέτρου Αὐρέολου μορφωθέντος ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Σκώτου (1).

Τὰ καθόλου κατ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουσιν ἀντικειμενικῶς ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον ἄτομα· διὸ ἡ καθόλου ἔννοια σχηματισθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ οὐδεμίαν ἔχει πραγματικότητα. Τὸ καθόλου εἶναι ἔννοια ἀπλῆ, οὐδὲν ἕτερον· πᾶν πραγματικὸν εἶναι ἀτομικόν· ἡ ὕλη εἶναι μόνον δύνάμις· ὕλη καθόλου, ἄμορφος, δὲν ὑπάρχει. Ἄλλος δὲ ἰδρυτὴς τοῦ ὀνοματισμοῦ φέρεται ὁ Βιλέλμος Δουράνδος ἐκ τοῦ ἀγίου Πορτιάνου ἐν ἔτει 1332 ἀποθανών (2).

Οὗτος ἰσχυρίζετο, ὅτι μόνον καθ' ἕκαστά εἰσι. Τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον σημαίνουσι τὸ αὐτὸ, μόνον ὅτι τὸ ἐν ἐκφράζεται ἀορίστως τὸ δὲ ὠρισμένως· τὸ ἀόριστόν ἐστιν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, τὸ ὠρισμένον ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων. Ἡ καθόλου γνῶσις καθὸ ἀόριστος εἶναι συγκεχυμένη· ἡ ἴδιος γνῶσις, ἡ ἔχουσα ἀντικείμενον τὸ καθ' ἕκαστον, εἶναι σαφής.

(1) Petri Aureoli Verberii archiep. Aquensis Comment. in quatuor libros sententiarum, Romae 1566—1605.

(2) Durandi de St. Porciano Comment. in magistr. sentent. Paris 1508 Lugd. 1568.

Τὸ πρῶτον γινωσκόμενον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον, ἀπ' αὐτοῦ ὁ νοῦς προβαίνει εἰς τὸ καθόλου.

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλῆ, αὔλος, νοητικὴ, ἡ οὐσιώδους μορφῇ τοῦ σώματος καὶ χωριστὴ αὐτοῦ· ὡς ἄφθαρτος ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ ἀγέννητος· ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα ἠνώθη μετὰ τοῦ σώματος.

Τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς διακρίνει τῆς οὐσίας αὐτῆς, τὸν νοῦν ὅμως καὶ τὴν βούλησιν διακρίνει σχετικῶς· δηλαδὴ παραδέχεται μίαν ψυχὴν, ἥτις νοεῖ καὶ βούλεται. Τὴν βούλησιν ὅμως τάσσει ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ τὴν θεμελιούσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν ἐνέργειαν θεωρεῖ ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως· τὴν δ' ἐνέργειαν τοῦ νοῦ ὑποθέτει μόνον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς βουλήσεως.

Τὸ κακὸν, λέγει, δὲν καταστρέφει τὴν φύσιν, ἀλλὰ ἐλαττώνει καὶ καταστρέφει τὴν εὐχέριαν κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν καταστρέφει ὅμως τὴν δεκτικότητα τοῦ ἀγαθοῦ.

Τὴν θεολογίαν δὲν ἐκλαμβάνει θεωρητικὴν, ἀλλὰ πρακτικὴν ἐπιστήμην, μάλιστα δ' οὐδ' ἐπιστήμην ὡς ἐπὶ τῆς πίστεως στηριζομένην.

Δουράνδος δ' ὁ νεώτερος ἐπεχείρησε ν' ἀναιρέσῃ τὰς δόξας τοῦ Δουράνδου, τοῦ πρεσβυτέρου.

15) Ἡ δὲ σχολὴ τῶν ὀνοματικῶν προῆλθεν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν Φραγκισκάνων, εἰς ᾧ τὸ τάγμα ἀνῆκε καὶ Βιλέλμος ὁ Ὁκκαμος, ὃς τὴν ὀνοματικὴν θεωρίαν κυρίως θεμελιώσας ἀνέπτυξε καὶ ἐσυστηματοποίησεν.

Ὁ Ὁκκαμος ἤκουσε τοῦ Ι. Σκώτου, ἐδίδασκε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐν Παρισίοις τὴν θεολογίαν, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τοῦ Πάπα, ἐφ' οὗ διωκόμενος ἀπέθανεν ἐν Γερμανίᾳ τῷ 1347.

Ἐκτὸς τῶν κατὰ τοῦ Πάπα Ἰωάννου XXII συνέγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία καὶ τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου, λογικὴν καὶ ἄλλα (1).

---

(1) Quil. Occam, quodlibeta septem, Paris 1487. Argent. 1491. Sum-

Ὁ Ὁκκαμος διακρίνει γνῶσιν αἰσθητικὴν καὶ νοητικὴν, τὴν δ' αἰσθητικὴν ἐκλαμβάνει ὡς τὴν οὐσιώδη ὑπόθεσιν τῆς νοητικῆς· ἡ γνῶσις ἡμῶν ἀπὸ τῆς πείρας ἀρχομένη προβαίνει εἰς τὴν νοητικὴν γνῶσιν.

Ὁ Ὁκκαμος δὲν ἀποδίδει, ὡς οἱ πραγματικοὶ, τὴν ἐποπτικὴν γνῶσιν τῇ αἰσθήσει, τῷ δὲ νῷ τὴν ἀφαιρετικὴν, ἀλλ' ἀναγνωρίζει ἐποπτικὴν γνῶσιν τῶν αἰσθητῶν οὐ μόνον τῇ αἰσθήσει, ἀλλὰ καὶ τῷ νῷ, καὶ τὴν ἐποπτικὴν καὶ ἀφαιρετικὴν γνῶσιν διακρίνει ἐν τῇ γνώσει τοῦ νοῦ.

Ἡ ἐποπτικὴ τοῦ νοῦ γνῶσις ἔχει ἀντικείμενον τὸ ἴδιον· ἄρα παρέχει ἄμεσον γνῶσιν τοῦ ὄντος ἢ μὴ ὄντος πράγματός τινος· ὅλαι αἱ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλήθειαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐποπτικὴν γνῶσιν τοῦ νοῦ· ἡ ἀφαιρετικὴ γνῶσις τοῦ νοῦ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ὄντος ἢ μὴ ὄντος πράγματός τινος καὶ ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς ιδιότητος τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου· διὰ τῆς ἀφαιρετικῆς γνώσεως οὔτε τὴν ὑπαρξίν τινος γινώσκομεν, οὔτε ἀληθείας, σαφεῖς.

Δύναται τις ὅμως νὰ παραδεχθῇ εἰς τὰ αἰσθητὰ τοιαύτην ἐποπτικὴν τοῦ νοῦ γνῶσιν, καὶ ἂν ἐπαρκεῖ ἡ αἰσθητικὴ γνῶσις μετὰ τῆς ἀφαιρετικῆς εἰς πλήρη γνῶσιν τοῦ αἰσθητοῦ ;

Τὴν λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πείρα· ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς πείρας συμπεραίνομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν οὐ μόνον γνῶσις τῆς αἰσθήσεως ἐποπτικὴ, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἀμφοτέροι εἰσιν οὐσία διάφοροι· ἐκ τοῦ λόγου, διότι πρέπει καὶ ἡ χωρισθεῖσα ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος νὰ ἔχῃ ἐποπτικὴν γνῶσιν περὶ τῶν ὄντων· αὕτη ὅμως πρέπει νὰ ᾖ νοητικὴ· ἐκ τῆς πείρας, διότι τὸ νήπιον, ὃ οὐδεμίαν

---

ma totius logicae, Paris 1488. Venet. 1591. Oxon. 1675. Quaestiones in libros Physicorum, Argent. 1491. 1506. Quaestiones et decisiones in quatuor libros sententiarum, Lugd. 1495. Centilogium theologicum, 1496. Expositio aurea super totam artem veterum, videlicet in Porphyrii praedicabilia et Arist. praedicamenta, Bononiae 1496 καὶ ἄλλα συγγράμματα.

Περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Rettberg, Occam et Luther, in den Stud. καὶ Kr. Jahrg 1839.

ἔχει γνῶσιν περί τινος ἀντικειμένου, ἔχει αἰσθητικὴν τινὰ ἐποπτικὴν γνῶσιν αὐτοῦ· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι πρὸς πλήρη γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου μόνη ἡ αἰσθητικὴ ἐποπτεία δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐποπτικὴ γνῶσις νὰ προστεθῇ.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι τὸ πρῶτον γινωσκόμενόν ἐστι τὸ καθ' ἕκαστον, διότι ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ἔχει ἀντικείμενον τὸ πραγματικόν, καὶ τὸ πραγματικόν ἐκτὸς ἡμῶν ἐστι πάντοτε ἴδιον· ἐν δὲ τῇ ἀφαιρετικῇ γνώσει τὸ πρῶτον γινωσκόμενόν ἐστι τὸ καθόλου καὶ ἀόριστον.

Ἐν τῇ περὶ τοῦ καθόλου θεωρίᾳ ζητεῖ ὁ Ὁκκαμος ν' ἀναιρέσῃ τὰς τῶν πραγματικῶν δόξας. Οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ καθόλου (ὁ ἄνθρωπος) ὑφίσταται ἐν ἑαυτῷ καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι διάφορον τοῦ ἰδίου (τοῦ τινὸς ἀνθρώπου) καὶ ἐν αὐτῷ, καθ' οὗ κατηγορεῖται. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη, ὅτι τὸ καθόλου ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ νοῦ πραγματικῶς, εἶναι ἡμαρτημένη. Ὁ Ὁκκαμος ἀποδεικνύει ὅτι ὅπερ ἐστὶν ἀριθμῷ ἐν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πολλοῖς, διότι ἐὰν τὸ καθόλου ᾗτο ἐκτὸς τοῦ νοῦ πραγματικόν, ἔπρεπε καὶ ἀριθμῷ νὰ ᾗναι ἐν καθ' αὐτὸ καὶ ἐπομένως ἴδιον, ἄτομον, διότι τὸ καθόλου θὰ ᾗτο οὐσία καθ' αὐτὸ καὶ καθὼ οὐσία ἴδιον· οὐδὲν ἴδιον ὅμως δύναται νὰ ὑπάρχῃ συγχρόνως πολλοῖς οὖσιν· ἔτι δὲ ἐὰν τὸ καθόλου αὐτὸ καθ' αὐτὸ ᾗτο οὐσία, θὰ ᾗτο καὶ ἄνευ τῶν ἀτόμων, ὅπερ ἄλογον· οὐδὲν ἄτομον ἢ δύνατο νὰ ᾗναι ἀντικείμενον δημιουργίας ἐκ μηδενός· διότι, ἐπειδὴ τὸ καθόλου γίνεται οὐσία τοῦ ἀτόμου, δὲν δημιουργεῖται ὅλως ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ὑπάρχοντος, δηλαδὴ τοῦ καθόλου· τέλος οὐδὲν τῶν ἀτόμων, ἐὰν τὸ καθόλου ᾗτο ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ ὅλως, ἢ δύνατο νὰ καταστρέψῃ ὁ θεὸς χωρὶς νὰ συγκαταστραφῶσι καὶ τὰ ἄλλα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα, ὅτι τὸ καθόλου εἶναι μὲν πραγματικόν, δὲν διακρίνεται δὲ πραγματικῶς τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ κατ' εἶδος, εἶναι κατὰ τὸν Ὁκκαμον ἀνυπόστατος, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ αὐτὸ συγχρόνως εἶναι καθόλου καὶ ἴδιον· κατὰ ταύτην τὴν δόξαν ὅμως ἡ φύσις εἶναι καθόλου, ἡ ἀτομικὴ διαφορά ἴδιος, ἐπομένως ἀμφοτέραι δὲν δύνανται νὰ ᾗναι ἐν καὶ

ταυτόν· ἡ διαφορὰ ἀμφοτέρων δὲν πρέπει νὰ ᾖναι κατ' εἶδος μόνον, ἀλλὰ μᾶλλον πραγματική. Ἐὰν ἡ κοινὴ φύσις ᾖτο ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀτομικῆς καὶ διάφορος αὐτῆς κατ' εἶδος μόνον, θὰ ᾖσαν τόσαι καθόλου φύσεις, ὅσαι ἀτομικαὶ διαφοραὶ, καὶ ἐὰν τοῦτο, οὐδεμία φύσις καθόλου θὰ ὑπῆρχε πλέον, ὃ ὑποτίθεται.

Ἐὰν δὲ ἡ φύσις ᾖναι ἡ αὐτὴ τῇ ἀτομικῇ διαφορᾷ, δὲν ἡδύνατο, ὡς ἐκείνη, νὰ κατηγορηθῇ κατὰ πολλῶν, ἐπομένως οὐδ' αὕτη δύναται ὡς καθόλου φύσις νὰ ὑπάρχῃ πολλοῖς οὓσιν.

Ἡμαρτημένην δὲ θεωρεῖ ὁ Ὁκκαμος καὶ τὴν δόξαν, ὅτι τὰ ὄντα πραγματικῶς μὲν εἰσιν ἀτομικά, νῶ δὲ καθόλου, διότι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ πρᾶγμα, τουτέστιν αὐτὸ πρέπει νὰ ᾖναι καὶ νὰ μείνῃ κατὰ τὸν νοῦν.

Ὁ Ὁκκαμος ἀναιρῶν τὰς δόξας ταύτας καθιστᾷ τὸ καθόλου ἐξ ὑποκειμένου· τὸ καθόλου εἶναι ἀπλῶς τοῦ νοῦ προϊόν· οὐδὲν καθόλου ἐστὶν ἀντικειμενικῶς πραγματικόν, ἀλλὰ μόνον ἴδιον. Ὁ νοῦς νοεῖ ἀντικείμενον ὡς ἀτομικόν· ὁ νοῦς ὅμως δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ καὶ ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀντικειμένου ὀριστικότητος καὶ νοεῖ ὡς ἀόριστον· ὅταν δὲν διακρίνῃ αὐτὸ τῶν ἄλλων ἀτόμων, τότε ἔχει τὴν ἀφαιρετικὴν γνῶσιν, ἥτις εἶναι καθόλου· ἄρα τὸ καθόλου ἀνάγεται μόνον εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ νοῦ, καὶ μόνον ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ἀφαιρέσει ἔχει σημασίαν.

Τὸ καθόλου κατὰ τὸν Ὁκκαμον εἶναι σημεῖον φυσικὸν πολλῶν ὄντων ἐν τῷ νῶ. Τὸ καθόλου κατηγορεῖται κατὰ πολλῶν, τίθεται ὡς σημεῖον πολλῶν, ὡς ἰδέα ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶν ἴδιόν τι. Κατὰ τὸν Ὁκκαμον αἱ ἔννοιαι γένους καὶ εἶδους δὲν εἶναι τι ἐν τῇ τῶν ὄντων οὐσίᾳ δεδομένον, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ διάκρισις ἀνάγεται εἰς τὸ ὑποκειμενικὸν νοεῖν· ἡ καθόλου ἔννοια δύναται νὰ ᾖναι μᾶλλον ἢ ᾗττον καθόλου, δηλαδὴ δύναται ὡς σημεῖον νὰ ὑπόκηται πλείοσιν ἢ ὀλιγωτέροις οὓσιν.

Ἐκτε τούτων καὶ ἄλλων ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ καθόλου οὐδεμίαν ἔχει ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητα, ἀλλ' ὅτι μόνον τὸ ἀτομικὸν εἶναι πραγματικόν. Τὸ καθόλου καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι πραγματικόν, ἀλλὰ σημεῖον ὑποκειμενικὸν πολλῶν ὄντων, καὶ

ἐπομένως ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ ἴδιον, αἱ δὲ καθόλου ἔννοιαι ἐφαρμόζονται ἐν τῇ πραγματικῇ ἐπισήμῃ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πᾶν ἴδιον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καθ' αὐτὸ, ζητεῖ ἡ ἐπιστήμη καθόλου σημεῖα, ἃ ὑπόκεινται πολλοῖς οὔσι πρὸς κτῆσιν τοῦ σκοποῦ των.

Αἱ ιδέαι κατὰ τὸν Ὁκκαμον δὲν εἶναι ἡ θεία οὐσία, διότι αὕτη εἶναι ἐνότης ἀπόλυτος· αἱ ιδέαι δὲν εἶναι τι ἐν τῷ θεῷ πραγματικόν, ἀλλ' ὁ νοῦς ἀντιλαμβάνομενος ἀντικειμένου τινὸς παρὰ τὴν ψυχὴν σχηματίζει ἐν αὐτῇ ὅμοιον τι, ὃ θεωρεῖ ὡς πραγματικόν· διὸ αἱ καθόλου ἔννοιαι εἰσιν ὡς σημεῖα ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἐπομένως τὸ καθόλου δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸν τῶν ὄντων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ τοῦ θεοῦ ιδέαι δὲν εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενα τῶν ιδεῶν αὐτοῦ, ὡς τὰ πρωτότυπα, καθ' ἃ γίνονται τὰ ὄντα. Ἐπειδὴ δ' ἄλλα ὄντα δὲν δύναται νὰ δημιουργηθῶσιν εἰ μὴ καθ' ἕκαστα, παριστῶσιν αἱ ιδέαι μόνον ἄτομα, οὐδὲν καθόλου, οὔτε γένος οὔτε εἶδος (Occ. I, sent. dist. 35. qu. 5).

Ἐπειδὴ πραγματικὸν εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ δὲ καθόλου ἐξ ὑποκειμένου πραγματικόν, ἐπόμενον ἦτο νὰ τραπῶσιν εἰς τὸ ἐμπειρικόν, εἰς τὴν αἴσθησιν, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται τὸ πραγματικὸν τῆς γνώσεως· διὰ τοῦτο κατ' αὐτὸν ὁ νοῦς διὰ τῆς αἰσθήσεως λαμβάνει τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν, καὶ μόνῃ ἡ παρατήρησις εἶναι ἡ βάσις τῆς πραγματικῆς γνώσεως· ἄρα τὰς καθόλου ἐννοίας ὑπελάμβανε πεποιημένον τι καὶ αὐθαίρετον. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τὴν μὲν ἐξ ὑποκειμένου γνῶσιν ἐκλόνισε, τὴν δ' ἐξ ἀντικειμένου ὅλως ἀδύνατον κατέστησεν.

Ὁ Ὁκκαμος ἀμφιβάλλει περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοεῖν, περιορίζει τὸν κύκλον τῶν ἀληθειῶν, ἐνὶ λόγῳ δείκνυσι τάσιν σκεπτικὴν· ἡ σκέψις ὅμως τοῦ Ὁκκάμου ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου γνῶσιν, περὶ ἣν δυσπιστῶν καταφεύγει εἰς τὴν πίστιν.

Περὶ δὲ θεολογίας συμφωνῶν τοῖς ἄλλοις σχολαστικοῖς λέγει, ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ θεοῦ δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, διὰ τῶν δημιουργημάτων. Τὸν θεὸν γινώσκομεν ἀφαιροῦντες ἀπὸ

τῶν δημιουργημάτων ἐννοίας τινάς, οἷον ὄν, οὐσίαν, δικαιοσύνην, ἀγαθότητα κτλ., καὶ ταύτας εἰς τὸν θεὸν ἐφαρμόζομεν· ἄρα τὸν θεὸν δὲν γινώσκομεν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ, τουτέστι διὰ τῶν ἐννοιῶν, ἃς εἰς τὸν θεὸν ἐφαρμόζομεν, ἵνα δι' αὐτῶν ὡς σημείων τὸν θεὸν καὶ τὴν οὐσίαν του δηλώσωμεν· διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλῆ, ἀλλὰ σύνθετος, διότι αὐτὴν κτῶμεν ὡς κατηγοροῦντες τὰς ἐννοίας κατὰ τοῦ θεοῦ.

Ὁ κύκλος τῆς φυσικῆς περὶ θεοῦ γνώσεως κατ' Ὁκκαμον εἶναι στενός· διὸ ὅλα ἀνάγονται εἰς τὴν πίστιν. Αἱ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις παρέχουσι κατ' Ὁκκαμον πιθανότητα μόνον· ὁ θεὸς οὔτε ὡς ποιητικὸν αἷτιον οὔτε ὡς τελικὸν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ· ἐπομένως ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις εἶναι ἔργον τῆς πίστεως, διότι μόνῃ ἡ πίστις παρέχει γνῶσιν ἀσφαλῆ.

Ἡ περὶ γνώσεως τοῦ Ὁκκάμου θεωρία ἔφερεν εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν ἀνέτρεψεν.

Ἀλλ' ἡ σκεπτικὴ τάσις τοῦ Ὁκκάμου δείκνυται καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ.

Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἄϋλος οὐσία καὶ πνευματικὴ, δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ· αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς οὔτε τῆς οὐσίας αὐτῆς οὔτε ἀλλήλων εἰςὶ διάφοροι· ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἀφ' ἑαυτῆς· κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ διαφόρως ὀνομάζεται.

Ἡ βούλησις εἶναι ὑπὲρ τὸν νοῦν· ἡ δὲ ἐλευθερία ἀνήκει οὐ μόνον τῇ βουλήσει, ἀλλὰ καὶ τῷ νῷ· ἡ βούλησις εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως δὲν ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πείρας. Ἐν δὲ τῇ ἐξ ἀποκαλύψεως θεολογίᾳ πολλὰ παράδοξα ἀναφέρει ὁ Ὁκκαμος.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας πανταχοῦ ἀπεικονίζεται· ἀποβλέπει εἰς ἀναίρεσιν τῆς φυσικῆς γνώσεως, ἣν οἱ σχολαστικοὶ ἐκαλλιέργησαν, καὶ εἰς ἀγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πίστιν.

16) *Οἱ περὶ τὸν Ὁκκαμον καὶ οἱ ἐναντίοι αὐτοῦ.*

Ἡ θεωρία τοῦ Ὁκκάμου ἔχει πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ πολλοὺς ἐναντίους.

Ἐν τοῖς τοῦ Ὀκκάμου ὁπαδοῖς συναριθμεῖται Ἰωάννης Γόδ-
δαμ γράψας ἑρμηνείαν εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ
πᾶσαν διαφορὰν τῶν θείων προσόντων ἀρνούμενος καὶ πᾶσαν
πραγματικὴν διαφορὰν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς.

Καὶ Ἀρμάνδος Βωβοάρος 1340 ἀποθανών.

Ὁ Ἀγγλος Ῥοβέρτος Ὀλκότος, Γρηγόριος Ῥίμινης.

Διάσημος δὲ τῶν τοῦ Ὀκκάμου μαθητῶν ἦτο Ἰωάννης Βου-
ριδάνος καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παρισίοις καὶ πρύτανις
ἐν ἔτει 1327· πολλὰ τοῦ βίου του εἰσὶ σκοτεινά· συνέγραψεν
ἑρμηνείας εἰς τὰ λογικὰ, φυσικὰ, μεταφυσικὰ καὶ ἠθικὰ βιβλία
τοῦ Ἀριστοτέλους (1).

Τὴν τῶν ὀνομαστικῶν θεωρίαν ἀσπασάμενος δὲν ἀναγνωρίζει
διαφορὰν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀλλήλων καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ
ψυχὴ ὀνομάζεται νοῦς ὡς νοοῦσα, βούλησις ὡς βουλομένη· διὸ
ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἰδιότης τινὸς ψυχικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἡ
ψυχὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία· τὴν ἐλευθερίαν ἡ ψυχὴ ἔλαβε παρὰ
θεοῦ. Ἐντεῦθεν ἐτεκμαίρετο, ὅτι ἡ βούλησις δὲν ἦτο μᾶλλον
ἐλευθέρα τοῦ νοῦ· διότι τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως τῶν αὐτῶν
ὄντων, τῆς αὐτῆς ψυχῆς, δὲν δύναται ἡ βούλησις νὰ ᾔῃαι μᾶλ-
λον ἐλευθέρα τοῦ νοῦ, διότι θὰ ἦτο μᾶλλον ἐλευθέρα αὐτῆς,
ὅπερ ἐστὶν ἄλογον· ἄρα ἡ ψυχὴ εἶναι ἐλευθέρα κατ' ἀναφορὰν
πρὸς τε τὴν βούλησιν καὶ τὸν νοῦν· ἡ βούλησις εἶναι ἐξηρτη-
μένη ἐκ τοῦ νοῦ· ὡς ὁ νοῦς κρίνει, οὕτως ἡ βούλησις ἐνεργεῖ·
ὁ νοῦς ὁμῶς κατ' αὐτὸν ἵσταται ὑπὲρ τὴν βούλησιν, διότι ὁ
νοῦς ἵσταται ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἀντικείμενον,
ἡ δὲ βούλησις ἐν ἐμμέσῳ, διὰ τοῦ νοῦ· διὸ καὶ ἡ μεγίστη τοῦ
ἀνθρώπου εὐδαιμονία δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς βουλή-
σεως, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ νοῦ, ἐν τῇ τελείᾳ περὶ τοῦ θεοῦ γνώσει.

Ἄλλος δ' ὀνομαστικὸς ἐπίσης διάσημος ἦν Πέτρος Ἀλλίακος
γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1350 καὶ ἀποθανὼν 1425.

---

(1) Ioh. Buridan, summa de dialectica Par. 1487. Compendium lo-
gicae, Ven. 1489. quaestiones in octo libros phys. de anima, parva
naturalia, Par. 1516. in Arist. metaphys. Paris 1518. quaest. in de-
cem libros ethic. Par. 1449,

Τὰ οὐσιώδη συγγράμματά του εἰσὶν ἐρμηνεῖα εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ ἡ περὶ ψυχῆς πραγματεία αὐτοῦ (1).

Ὁ Πέτρος διακρίνων προσόντα θεῖα, λογικὰ καὶ τέλεια ἐνοεῖ θεῖα προσόντα ἀπλᾶ ὀνόματα ἢ σημεῖα, λογικὰς ἐννοίας, τέλεια ἐκείνας τὰς ἐννοίας, αἱ εἰσι βάσις τῶν ὀνομάτων καὶ ἐννοιῶν.

Αἱ ἰδέαι κατὰ τὸν Πέτρον εἰσὶν αὐτὰ τὰ ὄντα· ἐπομένως αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων δὲν εἶναι ἡ θεῖα οὐσία· διὸ ἐν τῷ θεῷ εἰσι τόσαι ἰδέαι, ὅσα ὄντα εἰσὶν· διὸ ἐν τῷ θεῷ εἰσι μόνον ἰδέαι τῶν καθ' ἕκαστα, διότι μόνον καθ' ἕκαστα δημιουργοῦνται· τὸ δὲ καθόλου σχηματίζεται ὑποκειμενικῶς ἐν τῷ νῷ ἡμῶν.

Ὁ Πέτρος δίδων πλείονα βεβαιότητα ταῖς παραστάσεσιν ἢ τοῖς αἰσθητοῖς δείκνυσι καὶ οὗτος τάσιν σκεπτικὴν· ἐπίσης δὲ μετὰ Ὁκκάμου ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἀποδείξεις οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν, ἀλλ' εἰσὶν ἀποδείξεις πιθανότητος μόνον.

Ὀνομαστικοὶ δ' ἦσαν καὶ ἕτεροι, Νικόλαος Αὐτρικούριος, Ἰωάννης Μερικούριος, Κλιμίτονος Λαγγλέϊος καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ἐν οἷς καὶ ὁ Γαβριὴλ Βιέλιος, ὃς ἔσχατος τῶν σχολαστικῶν καλεῖται καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1495.

Ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν (2) ἐκθέτει τὴν τοῦ Ὁκκάμου θεωρίαν ζητῶν καὶ οὗτος νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι ἀντικειμενικῶς πραγματικόν, ἀλλὰ φυσικὸν σημεῖον· ἐνὶ λόγῳ ἐν ἅπασιν ἔπεται τῷ Ὁκκάμῳ, διαφέρει δὲ μόνον ὅτι τὴν ὀνομαστικὴν θεωρίαν ἐσυστηματοποίησεν.

Ἡ δ' ὀνομαστικὴ θεωρία ἀπηγορεύθη τοῦ νὰ διδάσκηται ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἀνῆρέθη αὐθις ἐν ἔτει 1481 ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἡ ὀνομαστικὴ ὅμως θεωρία ἔληξεν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀναγεννήσεως· ἡ ἐμπειρία τῶν νεωτέρων χρόνων στηρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐφ' ἧς καὶ ἡ ὀνομαστικὴ θεωρία· ἀλλ' ἡ ἐμπειρία τῶν νεωτέρων χρόνων προέβη περαιτέρω.

---

(1) Petri de Aliaco quaestiones super quatuor libros sentent., Argent. 1490. tractatus et sermones 1490.

(2) Biellii collectorium ex Occamo super quatuor libr. sent. Sub. 1495.

Ἐναντίοι δὲ τοῦ Ὀκκάμου ἦσαν ἰδίως οἱ πραγματικοί, Βάλτερος Βουρλέϊγος, Θωμᾶς Στρασσοῦργιος, Μαρσίλειος Ἰγγενος καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα ὑπῆρξαν ἄνδρες, οἵτινες τὸ ἐπικίνδυνον τῆς τῶν ὀνοματικῶν θεωρίας γνωρίσαντες ἐτήρουν τὴν τῶν πραγματικῶν. Εἰς τούτων τῶν ἀνδρῶν ἦτο Βάλτερος Βουρλέϊγος Ἀγγλος γεννηθεὶς τῷ 1275, συμμαθητὴς τοῦ Ὀκκάμου.

Οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν ἐρμηνεῖαι εἰς τὴν λογικὴν, φυσικὴν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Κατὰ τοῦ ὀνοματικοῦ συστήματος ἀντιτάσσει δύο τινά, πρῶτον μὲν ὅτι ἐκτὸς τοῦ νοῦ ἡμῶν ὑπάρχει τι μὴ ἴδιον, δεύτερον δὲ ὅτι πᾶν καθόλου δὲν εἶναι ἀπλῆ ἔννοια τοῦ νοῦ. Ὁ πρῶτος τῆς φύσεως σκοπὸς, λέγει, εἶναι ἐκτὸς ἡμῶν· ὁ δὲ κύριος τῆς φύσεως σκοπὸς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον τόσον, ὅσον εἰς τὸ καθόλου, εἰς τὸ εἶδος· ἄρα τὸ καθόλου, τὸ εἶδος, ὑπάρχει ἐκτὸς ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν τοῦ νοῦ προϊόν· ἐκεῖνο, δὲ ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία ζητεῖ, εἶναι ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικόν· ἡ ἐπιθυμία ἀναφέρεται εἰς τὸ καθόλου, διότι ὁ διψῶν ἢ πεινῶν ὀρέγεται ποτοῦ καὶ φαγητοῦ ἐν γένει καὶ οὐχὶ ἰδίου.

Τὸ εἶδος καὶ τὸ ἄτομον, λέγει, πρέπει εἰς τὸ αὐτὸ γένος νὰ ὑπάγωνται· τὸ ἄτομον (Σωκράτης) ἀνάγεται εἰς τὸ γένος τῆς οὐσίας ἐπομένως καὶ εἰς τὸ εἶδος, δι' οὗ ἡ ὀριστικότης τοῦ Σωκράτους ἐκφράζεται. Ἐάν τις ὅμως ὑποθέσῃ, ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος εἶναι ἔννοια ἀπλῆ, ἀπλοῦν τοῦ νοῦ προϊόν, δὲν εἶναι πλέον οὐσία, ἀλλὰ κατηγορήμα, διότι πᾶσα ἔννοια καθὸ ὑποκειμενικὴ τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι κατηγορήμα, συμβεβηκὸς τῆς ψυχῆς.

Ὁ Βάλτερος ἡσχολήθη περὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Βακονθόρπιος πρεσβεύων τὴν πραγματικὴν θεωρίαν ἀντέλεγεν ἐν πολλοῖς τῷ Θωμᾷ Ἀκυνάτῃ τῷ Ἀβηρρόῃ ἐπόμενος.

Καὶ ὁ Θωμᾶς Στρασσοῦργιος (Ἀργεντῖνος) ἦν πραγματικὸς τῷ Αἰγιδίῳ Κολόνα ἐπόμενος.

Καὶ ὁ Μαρσίλειος Ἰγγενος ὢν πραγματικὸς νέον δείκνυσιν οὐδέν.

Κατὰ τὸν 14 καὶ 15 αἰῶνα Θωμισταὶ ἦσαν Βερνάρδος ἐξ Ἀβέργης, Πέτρος Παλούδης καὶ Ἰωάννης Καπλέολος· πρὸ πάντων δὲ καὶ Ῥαϋμοῦνδος Σαβοῦνδος καὶ Ἰωάννης Γέρσων ἔχοντες καὶ τι ἴδιον.

Ῥαϋμοῦνδος Σαβοῦνδος ἱατρὸς Ἰσπανὸς, καθηγητὴς τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Τουλούσης (1437) κατέστη διάσημος διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ θεολογίας. Ἐν τούτῳ τῷ συγγράμματι λέγει, ὅτι εἰσὶ δύο βιβλία, τὸ τῆς φύσεως καὶ τὸ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ βιβλίον τῆς φύσεως περιέχει ὅλας τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως· διὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ δύνανται αἱ ἀλήθειαι νὰ εὑρεθῶσι λογικῶς. Τοῦτο ζητεῖ κυρίως ἡ φυσικὴ θεολογία αὐτοῦ νὰ κατορθώσῃ, δηλαδή νὰ ἀποδείξῃ ὅλας τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τοῦ λόγου ἐκ τῶν προτέρων· καὶ ἐπειδὴ τὸ βιβλίον τῆς φύσεως εἰσάγει εἰς τὴν ἱερὰν γραφὴν, θέλει ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἱερᾶς γραφῆς· διὰ τοῦτο δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τοῦ λόγου ζητῶν νὰ ἀποδείξῃ διὰ τοῦ λόγου ἐκ τῶν προτέρων τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀληθὴς θρησκεία.

Αὕτη ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι λογικὴ· εἰσὶν ὅμως καὶ ἰσχυρισμοὶ κατὰ τοῦ λόγου, ὡς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ τριάς εἶναι ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἐκ μόνου τοῦ λόγου δὲν ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὁ Σαβοῦνδος λέγων, ὅτι ἡ τριάς, ἡ ἐνανθρώπησις, δὲν εὑρίσκεται διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐνοεῖ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις καὶ πίστις πρέπει νὰ προηγηθῶσι τοῦ λόγου, ἵνα οὗτος εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνῶσιν τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων, ὃ ἐστὶ τὰ μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν παράγονται ἐκ τοῦ λόγου πρὶν ἢ δοθῶσιν ἐξ ἀποκαλύψεως· ἀποκαλυφθέντα ὅμως δύναται ὁ λόγος νὰ παραγάγῃ, διότι καθί-

σταται διὰ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως ἱκανός. Ἡ θεωρία τοῦ Σαβούνδου ὑποθέτει τὴν τοῦ Ἀνσέλμου, Οὔγωνος, Θωμᾶ Ἀκυνάτου καὶ ἄλλων καὶ συνέχεται ἐν τοῖς δόγμασι μετ' αὐτῶν.

Διὰ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας ὁ ἄνθρωπος κτᾷ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν· ἡ φύσις εἶναι κλίμαξ, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀναβαίνει εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ἐν τῇ ἐκτὸς φύσει διακρίνει τέσσαρας βαθμίδας, τὴν τῶν ὄντων καὶ ζώντων, τὴν τῶν ὄντων, ζώντων καὶ αἰσθανομένων, καὶ τὴν τῶν ὄντων, ζώντων, αἰσθανομένων, νοούντων καὶ ἐλευθέρως βουλομένων. Αἱ βαθμίδες αὗται δεικνύουσι τὴν τῶν ἀνοργάνων, τὴν τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἄνθρωπος ἐρευνῶν τὴν διαφορὰν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντων γινώσκει ἑαυτόν.

Πάντα ἐνοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἡ δ' ἔνωσις αὕτη τῶν ὄντων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑποθέτει αἷτιον ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου, ὃ τὴν ἔνωσιν παρήγαγεν· διὰ τοῦτο πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγνώρισῃ ἓνα θεὸν ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἑαυτοῦ.

Ἐπειδὴ ὅλαι αἱ ἰδιότητες δίδονται τοῖς οὐσι παρὰ θεοῦ, πρέπει ὁ θεὸς ταύτας νὰ ἔχῃ τελείας, καὶ ἔχει οἴκοθεν. Ὁ θεὸς εἶναι ἀπλοῦς, τὸ ὃν αὐτοῦ· ὥς ὃν ὁ θεὸς ἀποκλείει πᾶν μὴ ὄν· ἀποκλείων δὲ τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀναρχος, ἀτελεύτητος, αἰδῖος, ἀφθαρτος· ὁ θεὸς ἐνεργεῖα ὧν ἀποκλείει πᾶσαν δύναμιν, διότι αὕτη περικλείει τὸ μὴ ὄν· διὸ ὁ θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος, ἀπολύτως τέλειος.

Ὁ θεὸς ἀποκλείων τὸ μὴ ὄν ἔχει ἐξ ἀνάγκης τὸ ὃν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ ὃν τῶν δημιουργημάτων. Τοῦτο ὅμως πηγάζει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τουτέστι τὰ ὄντα δημιουργοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐπειδὴ τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μηδενός, συμμίγνυται αὐτοῖς ἀναγκαίως τὸ μὴ ὄν, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ἔχουσιν ἀναγκαίως ἰδιότητας ταῖς τοῦ θεοῦ ἀντιθέτους, δηλ. περιορισμὸν, σύνθεσιν, τὸ εὐμετάβλητον, τὸ ἑγχρονον. Τὰ ὄντα ὁ θεὸς παρήγαγεν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ἐν γνώσει, εἰδώς. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἔχει ἀρχήν· ἐπειδὴ ἀρχὴν, ἔχει καὶ τέλος, σκοπὸν, ἵνα μετάσχη τῆς τοῦ θεοῦ τελειότητος.

Ὁ Σαβούνδος παραδέχεται διττὴν γένεσιν, φυσικὴν καὶ τεχνικὴν. Ὁ θεὸς ἐγέννησε τὸν υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, τὸν δὲ κόσμον ὡς ἔργον τεχνικόν· ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ γέννησις ὑποθέτει τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν, προέρχεται ἐν τῷ θεῷ ἐξ ἑνὸς ὁ προσωπικὸς λόγος, ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ προσωπικὴ ἀγάπη· καὶ αὕτη εἶναι ἡ τριαδικὴ ζωὴ τοῦ θεοῦ.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως αἱ τοῦ Σαβούνδου ἰδέαι δὲν διέφερον τῶν ἰδεῶν τῶν σχολαστικῶν. Ὁ ἄνθρωπος ὑπερέχει τῶν ἄλλων κατὰ τε τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν.

Καὶ περὶ πτώσεως καὶ λυτρώσεως πραγματευόμενος ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ λογικῶς, καὶ τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήρια ἐκ τοῦ λόγου παράγων τεκμαίρεται τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλήθειαν.

Ἡ χριστιανικὴ θεωρία τὴν πίστιν θεωρεῖ πρῶτον καὶ τὸν λόγον ὕστερον, τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως ὑποθέτει πρὸ πάσης λογικῆς συζητήσεως· ὁ δὲ Σαβούνδος ἀπ' ἐναντίου ζητεῖ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τοῦ λόγου νὰ κατασκευάσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ἔπειτα νὰ συζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησία τὴν ὁδὸν ταύτην τοῦ Σαβούνδου ἀπεδοκίμασεν.

Ἰωάννης Γέρσων ὁ μυστικιστὴς ἐγεννήθη τῷ 1363, ἐσπούδασε καὶ ἐδίδαξεν ἐν Παρίσις καὶ ἀπέθανε τῷ 1429. Τὰ συγγράμματα τοῦ Γέρσωνος εἰσι φιλοσοφικά, θεολογικά, ἠθικά, ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, μυστικὴ, ἀσκητικὴ κλ. οὐσιωδέστερα δ' εἰσὶν ἡ μυστικὴ αὐτοῦ θεολογία καὶ τινὰ ἄλλα (1).

Ὁ Γέρσων ζητήσας νὰ ἐπαναγάγῃ ἀπὸ τῆς θεωρίας εἰς τὸν μυστικισμὸν περιγράφει τὴν μυστικὴν θεολογίαν ὡς ἔκτασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν θεόν, ὡς ἐπὶ τῆς πείρας στηριζομένην γινῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ὁ Γέρσων ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ τὸν πραγματισμὸν μετὰ τοῦ ὀνοματισμοῦ. Ὁ Γέρσων παραδέχεται, ὅτι τὸ γινωσκόμενον ἐν τῷ γινώσκοντι ὑπάρχει κατὰ τρόπον τοῦ γινώσκοντος, ἐπομέ-

---

(1) Gersonis opera, Colon. 1483. Paris 1521, 1606. Antr. 1706. Περὶ Γέρσωνος πραγματεύονται Engelhardt 1823. Lecuy 1835. Jourdain, 1838. C. Schmidt 1839. Mettenleiter, 1857. καὶ I. B. Schwab Würzb. 1859.

νως ὅτι πρέπει νὰ ὑποτεθῇ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἰδανικοῦ τῶν ὄντων. Τὰ ὄντα ἔχουσιν ἕτερον ὄν (πραγματικόν), καὶ ἕτερον ὄν (ἰδανικόν) ἐν τῷ γινώσκοντι. Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ἐν ἡμῖν ἔννοια εἶναί τι ἕτερον τοῦ νοουμένου, ὅτι τὸ νοηθέν ἐν τῇ ἐννοίᾳ λαμβάνει ἄλλον τρόπον τοῦ ὄντος καὶ ἄλλον ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι, διότι τὸ νοοῦν ἀντιλαμβάνεται τῆς καθαρᾶς οὐσίας τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτά εἰσιν ἐν αὐτῷ ὡς ἄϋλα ἀμετάβλητα, ἐν αὐτοῖς δ' εἰσὶν εὐμετάβλητα, ὑλικά, συμβεβηκότα· ἐντεῦθεν ἐξάγει ὁ Γέρσων, ὅτι τὸ ἰδανικόν δὲν εἶναι ἐν τοῖς οὓσιν ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλ' εἶναι διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ τῶν ὄντων ἀντιλαμβανομένου πνεύματος. Τὰ ἀπὸ τῶν ὄντων ἀφαιρούμενα δὲν εἶναι ἐν τοῖς οὓσιν, ὡς ὁ ἀφαιρῶν νοῦς νοεῖ· τουτέστι τὰ ὄντα ἐν ἑαυτοῖς δὲν εἶναι καθόλου, ὡς ὁ νοῦς αὐτὰ νοεῖ, δηλαδὴ καθόλου· ἄρα τὰ ὄντα δὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀναγκαῖον καὶ αἰδῖον, ἀλλὰ μόνον ἐν ταῖς ιδέαις τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν.

Οἱ εἰδολογικοὶ ἡμάρτησαν, διότι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν ιδιότητα, ἣν αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν διὰ τῆς τοῦ πνεύματος φύσεως λαμβάνουσι· διὰ τοῦτο συγχέουσι τὸ ἐν τοῖς οὓσιν ὄν, τὸ πραγματικόν, καὶ τὸ ἐν τῷ γινώσκοντι πνεύματι, τὸ ἰδανικόν· διὰ τοῦτο ἀπατῶνται νομίζοντες, ὅτι ἔστι τι αἰδῖον, ὃ δὲν εἶναι ὁ θεός, καὶ τέλος ὅτι ὁ θεός εἶναι τὸ ἰδανικόν ἐν τοῖς οὓσιν, δηλαδὴ ἡ κυρίως οὐσία των. Ὁ Γέρσων θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ τηρηθῇ μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἰδανικοῦ ἐσωτερικὴ ἀναφορὰ, ὅτι δὲν πρέπει αἱ ἐννοιαὶ νὰ ἐκληφθῶσι φαινόμενα τοῦ πνεύματος μόνον ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὅτι πρέπει ἐσωτερικὴ ἀναφορὰ νὰ τηρηθῇ τῆς καθόλου ἐννοίας καὶ τοῦ πράγματος ἐκτὸς ἡμῶν.

Τὸ καθόλου δὲν εἶναι μὲν ἐν τοῖς οὓσιν, ἔχει ὅμως τὴν βάσιν αὐτοῦ ἐν τῷ καθ' ἕκαστον· τὸ καθόλου δὲν εἶναι πλάσμα τοῦ νοῦ ἀπλοῦν· τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας εἶναι ἡ οὐσία τῶν καθ' ἕκαστα· καὶ ἂν ὁ νοῦς γινώσκει, ὅτι πολλὰ ὄντα κατ' οὐσίαν συμφωνοῦσι, τοῦτο εἶναι αὐτῷ τὸ ἐξ ἀντικειμένου αἷτιον.

Οἱ εἰδολογικοὶ δὲν τηροῦσιν ἐσωτερικὴν ἀναφορὰν τῆς ἐννοίας πρὸς τὸ ὄν· διὰ τοῦτο τὴν ἐννοίαν ἐκλαμβάνουσιν ἀεὶ ὡς φαινόμενον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς λογικῆς δὲν ἐξέρχονται· διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καθόλου ἀφαιροῦσι πᾶσαν πραγματικότητα καὶ ἀρνοῦνται τὸ καθόλου, διότι εἶναι τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἀτίδιον· καὶ ὅμως τὰ ὄντα ἔχουσιν ἐν τῷ θεῷ ὡς ἐν ἡμῖν τὸ ἰδανικὸν αὐτῶν ὄν· ἐν τῷ θεῷ εἰσιν αἱ ἰδέαι τοῦ καθόλου καὶ τοῦ ἰδίου.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Γέρσων ἐζήτει τὸν ὀνοματισμὸν καὶ εἰδολογισμὸν νὰ συνδυάσῃ διὰ τοῦ πραγματισμοῦ.

Ὁ Γέρσων χωρισμὸν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς θρησκείας δὲν παρεδέχετο, διότι ὁ χωρισμὸς ἀναιρεῖ ἀμφοτέρας, ἀλλ' ὅτι ἡ φιλοσοφία λαμβάνει διὰ τῆς θεολογίας πλήρη ἀσφάλειαν· ἡ φιλοσοφία διὰ τῆς περὶ κόσμου θεωρίας δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ θεοῦ, δὲν δύναται ὅμως νὰ γνωρίσῃ πότε ὁ κόσμος ἤρξατο, οὐδὲ περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως, διότι ταῦτα γινώσκονται ἐξ ἀποκαλύψεως· ἡ θεολογία χρῆται τῇ φιλοσοφίᾳ ὡς θεραπαινίδι· ἡ πίστις προηγεῖται τῆς γνώσεως καὶ εἶναι ὑπὲρ αὐτήν.

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλῆ, ἀμερῆς, πνευματικὴ, μετὰ δὲ τοῦ σώματος ἡ μορφή καὶ τὸ κινεῖν.

Ἡ ψυχὴ ἔχει δυνάμεις, αἵτινές εἰσιν οὐσία αἱ αὐταὶ μετ' αὐτῆς, διάφοροι δ' αὐτῆς μόνον κατ' ὄνομα· κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς λαμβάνει διαφόρους ὀνομασίας, αἵτινές εἰσιν αἱ δυνάμεις. Περὶ δὲ δυνάμεων ὁ Γέρσων συμφωνεῖ τῷ Οὐγῶνι καὶ Ῥιχάρδῳ καὶ Βοναβεντούρᾳ. Τούτοις συμφώνως διακρίνει ὁ Γέρσων τριπλὴν τῆς γνώσεως μορφήν, τὴν παράστασιν (cogitatio) τῆς αἰσθητῆς γνώσεως, τὴν μελέτην (meditatio) τοῦ λόγου καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ καθαροῦ νοῦ (contemplatio).

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς παραστάσεως ὑψοῦται εἰς τὴν νόησιν καὶ ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν θεωρίαν. Ἐν ταύταις ὅμως ταῖς ἰδέαις τοῦ Γέρσωνος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῶσιν αἱ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ἐλλείψεις· οὐδ' αἱ τοῦ Ῥαϋμούνδου Σαβούνδου (1) παρατηρήσεις ἠδύναντο ταύτας τὰς ἐλλείψεις ν' ἀνα-

(1) Raymundi liber naturae (theologia naturalis) 1488. 1496. 1507.

πληρώσωσιν. Πολλὰ τῶν τοῦ Σαβούνδου παρατηρήσεις περὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας εἰσὶν ὅμοιαι ταῖς τοῦ Καντίου, ὅλα ὅμως ταῦτα ἦσαν δοκίμια πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, τὰ ὅποια ὅμως ἀπέτυχον.

17) Μετὰ δὲ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας συνεβάδιζε καὶ ὁ τοῦ μέσου αἰῶνος μυστικισμὸς, ὃς ἀποπλανηθεὶς ἐγένετο παραίτιος αἱρέσεων καὶ ἀποπλανήσεων.

Οἱ μυστικισταὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Γερμανοὶ ὄντες συνέγραψαν γερμανιστί, διότι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐκήρυττον γερμανιστί.

Πρῶτος ἰδρυτὴς τοῦ Γερμανικοῦ μυστικισμοῦ ἦτο Μείστερος Ἐκκαρτος γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἐν Σαξωνίᾳ· ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐδίδαξεν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐν Παρισίοις, ἔπειτα ἐν Σαξωνίᾳ καὶ Στρασβούργῳ. Ὁ Ἐκκαρτος περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Τριθεμίου ὡς ἔμπειρος ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἀριστοτελικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ νοῦν λεπτὸν ἔχων καὶ εὐγλωττίαν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀμέσως ἐφημίσθησαν ὡς ἀπάτας περιέχοντες, καὶ αὐτὸς κατηγορηθεὶς ἐπὶ αἱρέσει ἠναγκάσθη νὰ ἀποσύρῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1329.

Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Ἐκκαρτον εἶναι ὃν ἀπλοῦν, ὑπὲρ πᾶν προσόν, ἐπέκεινα ὄντος, ἐπέκεινα οὐσίας· ἐν τῷ θεῷ ἀναιροῦνται πᾶσαι αἱ διαφοραί. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ὅτι ἐλήφθη ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Καίτοι ὁ Ἐκκαρτος τὸν θεὸν θεωρεῖ ἀπλοῦν, ὑποθέτει ὅμως διαφορὰν μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν θείων προσώπων. Τὴν θεότητα ἐκλαμβάνει ἀδιαφορίαν, ἀκίνητον, ὡς σκότος, ἐν ᾧ ὁ θεὸς εἶναι κεκρυμμένος, ἄγνωστος· ἐν τῷ σκότει τοῦ θείου ὄντος φαίνεται τὸ φῶς τοῦ πατρὸς, ὃς τὴν οὐσίαν του γινώσκων γεννᾷ ἐν τῇ αὐτοῦ γνώσει τὸν υἱόν, καὶ ἑαυτὸν ἐν τῷ υἱῷ ἀγαπῶν ποιεῖ συγχρόνως μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ τὸ πνεῦμα· οὕτως ὁ θεὸς ἐγένετο τρισυπόστατος.

1509. Περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Holberg, 1843, Matzke, 1846. M. Hut-
tler, 1851, C. Kleiber, 1856 κτλ.

Ὁ θεὸς εἶναι τὸ ὄν τὸ ἔχον ἐν ἑαυτῷ πάντα. Ὅταν ὁ πατήρ γινώρῃσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν ἀίδιον λόγον ἐκφράσῃ, τουτέστι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐκφράζει ἐν τῷ λόγῳ καὶ πάντα τὰ ὄντα· ὁ θεὸς λόγος εἶναι συγχρόνως ἡ ἐνιαία ἰδέα πάντων τῶν ὄντων· ἐν τῷ λόγῳ ἐξέφασε πάντα τὰ ὄντα ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους. Ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἶναι φῶς, ὃ φωτίζει ἀεὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν φῶς (1).

Ὁ θεὸς ἐστὶν ἄνευ ὄντος ὑπὲρ ὄν, καὶ διὰ τοῦτό ἐστι πάντα τὰ ὄντα. Τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν αὐτῷ ἐν ὄν, ἐν ἀδιάκριτον· ὁ θεὸς εἶναι τὸ καθόλου ὄν πληροῦν καὶ περιέχον πᾶν ἴδιον· ἐν τῷ θεῷ ὡς τῷ καθόλου ἀναιροῦνται τὰ ἴδια. Τὰ ἴδια ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ καθόλου λαμβάνουσι σύστασιν ἰδίαν. Ἐν τῷ θεῷ τὰ ὄντα εἰσὶν ἄνευ τόπου καὶ χρόνου, ἀδιαίρετα καὶ ἐν, ἐν δὲ τῇ πραγματικότητι ἔγχωρα καὶ ἔγχρονα, διηρημένα καὶ διάφορα.

Ἐν δὲ τούτοις τὸ σύστημα τοῦ Ἐκκάρτου φαίνεται πανθεϊστικόν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸν θεὸν ὁ Ἐκκαρτος βούλεται ὑπερβατικὸν ἐκτὸς πάσης φύσεως καὶ οὐχὶ φύσιν, οὐδ' ἔγχρονον, οὐδ' ἔγχωρον, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα, ἄμικτον, ἄμορφον, ἀγέννητον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Ὁ Ἐκκαρτος ἰσχυρίζεται δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, ἐπειδὴ ὁμῶς ἀναγκαίαν, ἰσχυρίζεται καὶ τὸν κόσμον ἀίδιον, διότι θεωρουμένης τῆς δημιουργίας ἀναγκαίας θεωρεῖται καὶ ὁ κόσμος ἀίδιος. Ἐὰν ὁμῶς ἡ δημιουργία ἀναγκαία καὶ ἀίδιος ὑποτεθῇ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ κυρίως δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενός.

Τὸ θεῖον ῥέει, κατ' αὐτὸν, εἰς πάντα, ἐπομένως πάντα εἰσὶν ὁ θεός· ἐπομένως τὸ δημιουργοῦν καὶ δημιουργούμενον δὲν διακρίνονται οὐσίᾳ ἀλλήλων· διὰ τοῦτο κατὰ τρόπον Νεοπλατωνικὸν τὴν σχέσιν τοῦ θεοῦ πρὸς τὰ ὄντα θεωρήσας ἐνέπεσεν εἰς τὸν πανθεϊσμόν.

Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου συντελοῦσα ὡς μέσον πρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ εἶναι ἀναγκαία· διὸ διακρίνει διττὴν γέννησιν τοῦ

---

(1) Eckhardts predigten im Anhang zu den Predigten Taülers. Rasel. 1521.

υιού τοῦ θεοῦ, μίαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ θεοῦ καὶ ἑτέραν διὰ τῆς ἐκτὸς δημιουργίας.

Καὶ τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει ἀπλῆν, μορφήν τοῦ σώματος παρὰ θεοῦ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν. Ἡ ψυχὴ ἔχει δύο ὀφθαλμοὺς, τὸν τῆς αἰσθήσεως καὶ τὸν τοῦ λόγου· ἐν τῇ ψυχῇ ἔστι τι ἐσωτερικόν, ὃ ὀνομάζεται νοῦς αὐτῆς, πνεῦμα, ἐσωτάτη οὐσία, ἐν αὐτῇ ἐνοικεῖ ὁ θεός· ὡς ἐν τῷ θεῷ, οὕτως ἔστι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ τὸ θεμέλιον, ἀνάλογον τῷ θεμελίῳ τοῦ θεοῦ. Τὸ θεμέλιον τοῦτο εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ψυχῆς, ὃ ἔστι τὸ θεμέλιον εἶναι εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ θεοῦ· ὁ θεὸς προφέρει τὸν λόγον αὐτοῦ ἄμέσως εἰς τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς· τοῦτο τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον, πνεῦμα, εἰσδύει εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ αὐτός ἐστιν ἐν ἀπλοῦν, οὔτε πατήρ, οὔτε υἱός, οὔτε ἅγιον πνεῦμα. Πόθεν ὅμως ὁ ἐσωτερικὸς τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς σύνδεσμος μετὰ τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς; Ὁ Ἐκκαρτος δοξάζει, ὅτι τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι θείας οὐσίας, τουτέστι τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τοῦ θεοῦ εἶναι οὐσία τὰ αὐτά· ἐντεῦθεν καὶ ὁ νέος Πλατωνισμὸς φαίνεται καὶ ἡ Κάββαλα, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ πανθειστικὴ θεωρία αὐτῶν.

Ἐν τῇ ψυχῇ ἔστι διττὸν, ἀδημιούργητον καὶ δημιουργηθέν· τὸ ἀδημιούργητόν ἐστι τὸ πνεῦμα, τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς, ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ δημιουργηθέν εἶναι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος διὰ φυσικῆς γνώσεως δὲν δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ τὸν θεόν, ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος· ἡ ψυχὴ ἐν τῷ πνεύματι ἐποπτεύει τὸν θεόν ἄμέσως, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μυστικῇ ἐποπτεῖᾳ συνταυτίζεται ἡ γνῶσις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ τοῦ θεοῦ· ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ὁ τοῦ θεοῦ εἶναι εἷς (Predigten ἐν τῷ αὐτῷ)· διὰ τῆς ταυτότητος τῆς γνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τῆς θείας γινώσκονται τὰ ὄντα ἐν τῇ ἀληθεῖ οὐσίᾳ αὐτῶν, διότι ταῦτα γινώσκονται ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ μυστικῇ ἐποπτεῖᾳ συνίσταται ἡ καλουμένη τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γέννησις.

Ἐπειδὴ ὁ Ἐκκαρτος τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνει τὴν αὐτὴν, ἐκλαμβάνει καὶ τοὺς ἀνθρώπους τέκνα θεοῦ. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ σύστημα αὐτοῦ δείκνυται πανθει-

στικόν· καὶ οὐ μόνον ἐν τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννήσεως, ἣν θεωρίαν ἀπεδοκίμασεν ἡ ἐκκλησία, διότι κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεός· ὡς ἐπίσης ἀπερρίψεν ἡ ἐκκλησία καὶ τὴν περὶ ἐνανθρωπήσεως θεωρίαν αὐτοῦ.

Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Ἐκκαρτος, εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα, ἵνα καθαρισθῇ· τὸ δὲ σῶμα εἶναι πρόσκομμα τῆς ἀνωτέρας ζωῆς τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ὑπερνικήσῃ τοῦτο τὸ πρόσκομμα διὰ μυστικῶν ἀσκήσεων· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ οὐ μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῶν δυνάμεων καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ αὐτῆς τῆς βουλήσεως καθὼ καὶ τούτων δυνάμεων, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὸ καθαρὸν θεμέλιον, ὃ ἀποτελεῖ τὴν ἰδίαν οὐσίαν αὐτῆς· ἐν τῷ θεμελίῳ τούτῳ ρίπτεται ὅλως εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐς αἰὲ μείνῃ ἐν αὐτῷ· ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ ἀθανασία αὐτῆς· οὐχὶ κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἐν ἡμῖν ἀθάνατον, ἀλλὰ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον, ὃ ἐστὶ θεῖον· ἡ ψυχὴ ἀπορρέει ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ θεμέλιον αὐτοῦ· μόνον τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον εἰσέρχεται εἰς τὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ βυθίζεται εἰς τὸν ἄπειρον ὠκεανὸν τῆς θείας οὐσίας χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ τὴν μυστικὴν ἀτομικότητα αὐτῆς· καὶ ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ οὐσία τῆς προσωπικῆς ἀθανασίας.

Τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι τι ἄμέσως θεῖον· μόνον καθ' ὅσον ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἐν ἰδίαις δυνάμεσιν εἶναι δημιουργικὴ. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ἐκκαρτος δὲν φαίνεται ἀκόλουθος, διότι κατὰ τὴν πανθεϊστικὴν θεωρίαν δὲν διατηρεῖται ἡ προσωπικὴ ἀθανασία, ὡς ἀνακολούθως ἰσχυρίζεται. Ἡ μυστικὴ τοῦ Ἐκκάρτου εὗρεν ὁπαδοὺς πολλοὺς, ὡς Ἰωάννην τὸν Ταύλερον, Ἐρρίκον Σοῦσον, Ἰωάννην Ρουῦνσβρόκκιον καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἰωάννης Ταύλερος (γεννηθ. τῷ 1290 ἀποθαν. 1316) τῷ Ἐκκάρτῳ ἐπόμενος διακρίνει τὸν θεὸν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ θεμέλιον. Τὸ θεμέλιον διακρίνει τῶν προσώπων καὶ ἐκλαμβάνει ὡς ἔρημον ἀκατάληπτον, ὡς σκότος ἄρρητον, ὃ ὅμως αὖθις εἶναι τὸ ἀληθὲς φῶς τοῦ θεοῦ (Taul. Predigt. ἐν τῷ αὐτῷ). Ὁ πατὴρ βλέπων εἰς τὸ θεμέλιον γεννᾷ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξέρχεται ἐξ

ἀμφοτέρων. Ὁ θεός, λέγει, εἶναι πάντα, καὶ πάντα ἐν τῷ θεῷ εἶσιν αὐτός ὁ θεός, ὅς μεταδίδει ἑαυτὸν ἐξ ἀγαθότητος πᾶσι, καὶ ἐπομένως ὁ θεός ἐστὶν ἐν πᾶσιν.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Γαύλερον εἶναι τριπλοῦς, ἐξωτερικὸς, ἐσωτερικὸς καὶ τρίτος ὁ ψυχικὸς· ὁ ἐξωτερικὸς εἶναι αἰσθητικὸς, ὁ ἐσωτερικὸς λογικὸς καὶ ὁ τρίτος ψυχικὸς· καὶ οἱ τρεῖς ὁμῶς εἶσιν εἷς ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο διακρίνονται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ αἰσθητικότης, ὁ λόγος καὶ ἡ καθαρὰ οὐσία τῆς ψυχῆς· τὴν οὐσίαν ταύτην τῆς ψυχῆς ὀνομάζει ὁ Γαύλερος καὶ σπινθήρα τοῦ λόγου καὶ ἐσωτάτην οὐσίαν αὐτῆς, καὶ αὐτὴν λέγει καὶ θεμέλιον αὐτῆς. Τοῦτο τὸ θεμέλιον εἶναι κεκρυμμένον τῇ ψυχῇ καὶ ἀπερρύη ἀπὸ τοῦ θεμελίου τοῦ θεοῦ· μόνος ὁ θεός δύναται νὰ ἐνοικῇ ἐν αὐτῷ· ἐν αὐτῷ ἡ ψυχὴ ἐστὶ θεοειδής· τὸ θεοειδὲς καθίσταται ἐν τῇ ψυχῇ ζῶν, ἅμα ἐν τῷ τοῦ θεοῦ θεμελίῳ γεννηθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· καὶ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ γεννήσει ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς ψυχῆς ὑφίσταται ἡ μυστικὴ ζωή.

Ὁ λόγος δὲν παρέχει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν· ἡ λογικὴ γνῶσις εἶναι ἄγνοια μᾶλλον ἢ γνῶσις· ἵνα τὸ θεῖον φῶς ἀνατείλῃ, πρέπει ἡ λογικὴ γνῶσις νὰ ἀπορρίφθῃ· οὕτω μόνον κέκτηται ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, τὴν μυστικὴν ἐποπτείαν.

Ἵνα ἡ ψυχὴ ἔλθῃ εἰς αὐτὴν, ἵνα γείνη ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ ἐν αὐτῇ, πρέπει νὰ ἐπανεέλθῃ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς, καὶ εἰς ἑαυτὴν ἐπανελθοῦσα νὰ ἐγκαταλείψῃ ἑαυτὴν καὶ τὰς γνώσεις αὐτῆς καὶ εἰς τὸ θεμέλιον βυθισθῇ, ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ θεοῦ· οὕτω γεννᾶται ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀναιρέσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἡ μὲν ἀνθρωπίνη πάσχη, ἡ δὲ θεία ἐνεργῇ. Ὅταν ὁ θεός εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐνεργῇ, γεννᾶται ἐν αὐτῇ ὁ υἱός· ὁ θεός γεννᾷ τὸν υἱὸν ἐν τῇ ψυχῇ· ἡ ψυχὴ ἐνοῦται μυστικῶς μετὰ τοῦ θεοῦ· καὶ ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς θεμελίῳ εἶναι συγχρόνως ἡ ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ θεοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ θείᾳ γεννήσει σύρεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ ἱερὸν σκότος τοῦ θείου θεμελίου· τὸ ἅγιον πνεῦμα χέει ἑαυτὸ ὑπὲρ τὴν ψυχὴν ἀγάπην ἀνέκφραστον καὶ χαράν· ἡ ψυχὴ φέρεται ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν, ὑπὲρ ἑαυ-

τὴν, ὁ θεὸς γεννᾶται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ θεῷ, ἡ ψυχὴ γίνεται μετὰ τοῦ θεοῦ ἐν, ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεός, καὶ αὕτη εἶναι ἡ μεγίστη αὐτοῦ μακαριότης.

Τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι ταῦτόν μετὰ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ταυτότητος τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεμελίου τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ πραγματικὴ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἀναγέννησις δυνατή. Πάντα εἰς τὸν θεὸν ἐπανερχόμενα ἀναλύονται· τὸ ἐγὼ ὅμως τοῦ πνεύματος δὲν ἀναλύεται, ἀλλ' εἰσέρχεται εἰς τὸ θεῖον σκότος, τὸ θεῖον θεμέλιον· ἀνακολούθως ἐξ ἅπαντος, διότι καὶ τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι πανθεϊστικόν.

Ἐντεῦθεν φανερὴν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ταυλέρου εἶναι ἀκριβὴς ἀντιγραφὴ ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐκκάρτου.

Ἐρρίκος δ' ὁ Σοῦσος (γεννηθεὶς 1300 ἀποθανὼν 1365) ἐπίσης τῷ Ἐκκάρτῳ ἐπόμενος ἐκλαμβάνει τὸν θεὸν ἀπλοῦν, ζῶντα, λογικόν· ἐν τῷ βυθῷ ῥέει ἡ τριάς τῶν προσώπων εἰς ἔνωσιν αὐτῶν, ὅλα τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν τῷ θεῷ αὐτὸς ὁ θεός, ὃς ἐστὶ τὸ καθόλου, καὶ ὡς τοιοῦτος περιέχει τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς οὗτός ἐστιν ὡς τὸ καθόλου.

Ἐκτε τούτων καὶ ἄλλων ἀποδείκνυται, ὅτι καὶ τούτου ὁ μυστικισμὸς προῆλθεν ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐκκάρτου. Σύγχρονος τοῦ Σούσου ἦτο Ἰωάννης ὁ Ροῦνσβρόκκιος (γεννηθεὶς 1293 ἀποθανὼν 1381), ὃς ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ θεός εἶναι οὐσία ὑπὲρ τὰ ὄντα, ὁ ἀνεξάντλητος βυθός· ἐξ αὐτοῦ ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος ἐλευθέρως ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ θεός ἐστὶ φύσει εἰς ἐν τρισὶ προσώποις.

Ἐν τῇ ψυχῇ παραδέχεται τρία, τὸ αἰσθητικόν, τὸ λογικόν καὶ τὸ πνευματικόν, ἃ εἰσὶν οὐσία ἐν· ὁ θεός ἔδωκε τῇ ψυχῇ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἡ δ' εἰκὼν εἶναι ὁ υἱός· ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται πρὸς τὸν θεὸν κατ' αὐτὸν δι' ἐνεργητικῆς ζωῆς, ἐσωτερικῆς καὶ ἐποπτικῆς. Ταῦτα τὰ τρία στάδια τῆς μυστικῆς ζωῆς ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ἡ ἐνεργητικὴ ζωὴ εἰς τὸ αἰσθητικόν, ἡ ἐσωτερικὴ εἰς τὸ λογικόν καὶ ἡ ἐποπτικὴ εἰς τὸ ἐποπτικόν.

Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι καὶ ὁ Ροῦνσβρόκκιος ἐπρέσβευε τὰς

αὐτὰς ἀρχάς, ὡς καὶ ἄλλοι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος μυστικισταί.

Ἀλλὰ καὶ ἡ «Γερμανικὴ θεολογία» κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα συγγραφεῖσα θεμελιούται ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Κατ' αὐτὴν τὸ τέλειον ὃν περιέχει πάντα, καὶ ὃν ἀμετάβλητον, ἀκίνητον, κινεῖ καὶ μεταβάλλει πάντα. Τὸ πᾶν ἐστὶν ἐν καὶ τὸ ἐν πάντα.

Καὶ τοῦ κόσμου ἡ δημιουργία παρίσταται ἀναγκαία κατὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμα.

Ἡ Γερμανικὴ θεολογία περιέχει οὐ μόνον ἰδέας πανθεϊστικὰς, ἀλλ' αὐτὰς συνδέει καὶ μετὰ τοῦ δυαδισμοῦ, διότι θέτει τὸ φυσικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀντιθέτως· διὸ τὸ φυσικὸν ὡς ἀντίθετον ὑποθέτουσα τῷ ὑπερφυσικῷ ἐκλαμβάνει τὴν φύσιν καὶ τὸ κακὸν ἐν. Τὸ ἠθικὸν κακὸν ἐκλαμβάνει ἡ Γερμανικὴ θεολογία ὡς ἀπείθειαν πρὸς τὸν θεόν· ἡ ἀπείθεια ἔχουσα ἀναφορὰν εἰς τε τὸν θεὸν καὶ τὸ ἐγὼ εἶναι ὡς πρὸς τὸν θεὸν πτώσις ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὡς πρὸς τὸ ἐγὼ δὲ τὸ κακὸν, ἔξοδος τῆς ἰδίας βουλήσεως ὑπὲρ τὴν θείαν.

Τῷ ἠθικῷ κακῷ ἀντίθετον εἶναι τὸ ἠθικὸν ἀγαθόν, ἡ ὑπακοὴ τῷ θεῷ· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἰδέα εἶναι πανθεϊστικὴ.

Μετὰ τῶν προτέρων μυστικιστῶν διακρίνει τρεῖς βαθμίδας τῆς μυστικῆς ὑψώσεως, δηλαδὴ τὸν καθαρμὸν, τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἔνωσιν.

Πάντα τὰ ἴδια ὑποτίθενται μηδέν· διὰ τοῦτο πρέπει καὶ πᾶν ἀτομικὸν νὰ ὑποτεθῇ μηδέν, ὅπως ὁ θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰσχυρὸς γενόμενος ἐνεργῇ μόνος. Δι' ἀναιρέσεως τοῦ ἰδίου ἐνοῦται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεὸς καὶ ὁ θεὸς ἄνθρωπος.

Ἡ θεωρία αὕτη, ὡς τοῦτο φανερόν εἶναι, δὲν διαφέρει τῆς τοῦ Ἐκκάρτου καὶ Ταυλέρου. Οὕσα ὁμῶς θεωρία πανθεϊστικὴ συνδέει μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὸν δυαδισμὸν τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου, τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ φυσικοῦ. Τὸ δὲ ἴδιον χαρακτηρίζει ὡς πηγὴν τοῦ κακοῦ.

Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ Γερμανικοῦ μυστικισμοῦ ἠγέρθη ὁ

κατὰ τῆς σχολαστικῆς πόλεμος ἐκταθεὶς μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς.

Ἐνταῦθα δὲ δείκνυται νέα περίοδος, ἡ περίοδος τῆς καταστροφῆς τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

~~~~~

Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τὰ σποράδην συστήματα τὰ ἀπιδόντα εἰς ἀναίρεσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διὰ ἀναγεννήσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἰδίως δ' ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ ἱστορία τῆς περιόδου ταύτης περιλαμβάνει πρῶτον μὲν τὰ αἷτια, δι' ἃ ἤρξατο νὰ ἐκπίπτῃ ἡ ὑπόληψις τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ φιλοσοφία νὰ λαμβάνῃ ἐλευθερίαν μεγαλειτέραν· δεύτερον δὲ τὰ δοκίμια τὰ γεγόμενα πρὸς ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐκ τῶν καθαρῶν αὐτῆς πηγῶν, καὶ τρίτον τὰ ἐκ τῆς γνώσεως αὐτῶν τῶν πηγῶν προκύψαντα δοκίμια πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐζήτει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κωλυμάτων καὶ περιορισμῶν. (1)

Ἡ Ἰταλία ἐχρησίμευσεν ὥς κοιτὶς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων. (2) Ἦδη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα εἰσῆχθη ἡ μάθησις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν Φλωρεντίᾳ· τῷ μὲν 1350 Λεόντιος Πιλάτος διωρίσθη διδάσκαλος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, τῷ δὲ 1397 Μιχαὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς, καὶ Ἰωάννης

(1) Jules Ioly, hist. du mouvement intellectuel au 16 me siècle καὶ 17, Paris 1860.

(2) Girolamo Tiraboschi storia della letteratura italiana 13 tom. 1772—82. Ludw. Heeren, gesch. des Studiums der classischen Literatur seit dem Aufleben des Wissenschaften, 2 Bde Gött. 1797—1802. Ernst Aug. Erhard, Gesch. des Wiederaufblühens wissensch. Bildung, 1828—32. Jacob Burckhardt, die Cultur der Renaissance in Italien, 1860.

ἐκ Ῥαβέννης διδάσκαλος τῆς λατινικῆς. Καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τῆς Ἰταλίας διωρίσθησαν διδάσκαλοι τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης, ἡγοράσθησαν χειρόγραφα ἐξ Ἑλλάδος, ιδρύθησαν βιβλιοθῆκαι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

α) *Αἷτια τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑπολήψεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δι' ἀναγεννήσεως ἀρχαίων συστημάτων.*

Ἡ κυριαρχία τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐκατονταετηρίδας· καθ' ὅλην ὅμως τὴν διάρκειαν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ἐλογίζετο ὁ μόνος κυρίαρχος, καὶ ἡ ἁρμονία τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ὡς τὸ κύριον δόγμα.

Ἡ ἀναγέννησις ὅμως τῆς ἀρχαίας γραμματολογίας καὶ ἡ ἔπειτα θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἦσαν τὰ κύρια αἷτια τὰ ἐπιταχύναντα τὴν πτώσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ τὴν διανοητικὴν ἐλευθερίαν προαγαγόντα, ἐκ δὲ τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας προήχθη ἡ τῶν ἐπιστημῶν μεταρρύθμισις.

Ἡ διεφθαρμένη κατάστασις τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας πηγάζασα ἐκ τῆς ἀνικανότητος καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τῆς ἀπεριορίστου καὶ αὐθαιρέτου ἰσχύος τοῦ στρατοῦ, ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπιρροῆς τῶν διαφωνιῶν καὶ λογομαχιῶν θρησκευτικῶν κομμάτων καὶ ἐκ τῶν νέων ἐπιδρομῶν νέων καὶ ἀγρίων ἐθνῶν, ἰδίως δὲ Ἀράβων καὶ Τούρκων, ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τὰς Μούσας καὶ τοὺς σπουδαίους καταφυγόντας εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην, ἰδίως δὲ εἰς Ἰταλίαν· διότι τινὲς πόλεις αὐτῆς εἶχον πολιτεύματα ἐλεύθερα. Ἐν αὐταῖς ἡ ἀνακαινισθεῖσα Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ παιδεία ἤγειρε τὴν συνείσθησιν τῆς ἐλευθέρας ἐρεῦνης, αἰσχύνην διὰ τὰ δουρικὰ φρονήματα, καὶ τὴν ἀτελεῖαν τῆς ἐπιστήμης κατάστασιν φανεράν καταστήσασα κατέστησεν ἀναγκαίαν καὶ τὴν θεραπείαν καὶ βελτίωσιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ πρὸς μετάδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας συνετέλεσαν οὐχ ἥττον καὶ οἱ κορυφαῖοι τῆς Ἰταλίας ποιηταί, οἷοι ὁ Δάντης, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκκάκιος. διότι οὗτοι τοὺς ἀρχαίους

συγγραφείς ὑποληπτόμενοι ἐνέσπειραν τὸν ἐνθουσιασμόν· καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ πάπαι ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων.

Ἐν δὲ τῇ τότε Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ προσῆρχον ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος φιλοσοφία, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν παρὰ πάντων ἐσπουδάζοντο. Ἡ δ' εἰς τὸ πρωτότυπον ἀνάγνωσις αὐτῶν ἐδίδαξεν ἀρκούντως, ὅτι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφία ἦτο διάφορος ἐκείνης, ἣν ἐδίδασκον οἱ σχολαστικοὶ ὡς Ἀριστοτελικήν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος ἀπεδείκνυε τὸν Πλάτωνα φιλόσοφον ἔξοχον. Ἐκ δὲ τῆς τούτων γνώσεως ἐγνώρισαν, ὅτι τὸ τότε γένος τῶν ἀνθρώπων ἦτο κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ὑποδεέστερον. Ἐπειδὴ δ' ὁ πλεῖστος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δὲν συνίστατο εἰς ἄλλο, εἰ μὴ εἰς κενὰς ἐννοίας καὶ τύπους κενούς, ὁ δὲ τῆς ἀρχαιότητος εἶχε ζῶν, ἐγνώρισαν, ὅτι ἡ σχολαστικὴ δὲν εἶναι φιλοσοφία ἀληθής.

Τὴν δ' Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετέδωκαν πολλοὶ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, ἡ χάριν ὑποθέσεων ἢ μετοικεσίας εἰς Ἰταλίαν μεταβαίνοντες, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκεῖσε καταφυγόντες.

Πρῶτος δὲ τῶν ἀνδρῶν, ὃν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ὡς πρεσβευτὴν εἰς Ἰταλίαν ἀπέστειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ 1395 ἐν Ἑνετίᾳ, Ῥώμῃ, Μεδιολάνῳ καὶ Φλωρεντίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν ἐδίδαξε καὶ πλείστους ἐμόρφωσεν, ἦτο Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς τῷ 1415 ἀποθανών.

Τούτου τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν καὶ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων δεινὸς ὢν τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων κατὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν προασπιστῆς, καὶ τούτου ὁ μαθητὴς Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος, καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, καὶ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀποστόλης, καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος καὶ Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης Λάσκαρις, οἱ πάντες Βυζάντιοι. Καὶ Δημήτριος ὁ Χαλκονδύλης Ἀθηναῖος, καὶ Γεώργιος Ἑρμώνυμος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Μάρκος Μουσοῦρος Κρής· οὗτοι δὲ οὐ μόνον ἐδίδαξαν συγ-

κομίσαντες τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ἀλλὰ καὶ τὰ πονήματα τῶν ἐνδόξων συγγραφέων εἰς τὸ λατινικὸν μετέφρασαν καὶ πλείστους ἐξόχους ἄνδρας ἀνέδειξαν.

Οὗτοι μὲν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μετέδωκαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ πάπαι αὐτὴν ἐπροστάτευσαν σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας ἰδρύσαντες.

Διὰ δὲ τῶν μέσων τούτων ἡγέρθη ἐνθουσιασμὸς διὰ τὴν τῶν ἀρχαίων σπουδὴν, ἐκ δὲ τῶν σχολείων προῆλθον οἱ τὴν σχολαστικὴν ἀναιρέσαντες. Διὰ δὲ τῆς σπουδῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ἀπεδείκνυτο μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τῆς πρωτοτύπου Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐκείνης, ἣν οἱ σχολαστικοὶ ἐξέδιδον ὡς Ἀριστοτελικήν. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη ἀνεκαλύφθη διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῆς λατινικῆς μεταφράσεως πρὸς τὸ πρωτότυπον· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ περὶ Πλάτωνος· οἱ σπουδάζσαντες αὐτὸν ἐν πρωτοτύπῳ εὔρον, ὅτι αἱ θεωρίαι αὐτοῦ συνεφώνουν τῷ χριστιανισμῷ περισσότερο ἢ αἱ περὶ φύσεως τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαι· διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἐγκαταλιπόντες μετέστησαν εἰς τὸν Πλάτωνα· ἐνὶ λόγῳ ἡ γνῶσις τῶν ἀρχαίων ἀνεκάλυψε τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἁμαρτήματα τῆς σχολαστικῆς καὶ προὔκάλεσε τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν μετάβασιν. Ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἡ γνῶσις τῶν ἀρχαίων ἐστερεοῦτο, τόσῳ μᾶλλον ἐξέπιπτεν ἡ ὑπόληψις τῆς σχολαστικῆς, τόσῳ μᾶλλον ἀπεμάνθανε τὸ πνεῦμα τὰ πρότερα καὶ εἰς ἐλευθέρας συζητήσεις ἐσυνήθιζε. Καὶ ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων τὴν σχολαστικὴν ἔνεκα τῆς φλυαρίας αὐτῆς ἀπεστρέφοντο. Ὁ Μελάγχθων προετίμησε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἡ δὲ προτίμησις αὕτη εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τοὺς τόπους τοὺς ἀσπασαμένους τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Πρὸς δ' ἐξασθένησιν τῆς σχολαστικῆς συνετέλεσεν οὐ μόνον ἡ μετάδοσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς τότε πολιτικῆς, ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς, ἡ αὔξησις τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, ἡ σπουδὴ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς ἱατρικῆς καὶ ἀστρο-

νομίας, διότι δι' αὐτῶν ηὔξησαν τὰ ἀντικείμενα τῆς θεωρίας καὶ τῶν πραγματικῶν γνώσεων, διὰ δὲ τῆς τούτων αὐξήσεως ἀνεκαλύφθη τὸ μάταιον τῶν κενῶν ἐννοιῶν. Ἐκτοτε ἀνεφαίνοντο ἄνδρες καταπολεμοῦντες τὴν σχολαστικὴν. Οἱ πρῶτοι ὅμως πολέμιοι αὐτῆς ἦσαν οἱ ὑπὸ τῆς γνώσεως τῶν ἀρχαίων ἐνθουσιασθέντες καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν πρωτοτύπῳ γνωρίσαντες· οὗτοι ἐζήτουν τὴν σχολαστικὴν νὰ ἀποδείξωσιν ὡς πῆρωμα τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἐπιπολαίου παιδείσεως· καὶ τοιοῦτοι εἰς κρημνισμόν τῆς σχολαστικῆς συντελέσαντες ἦσαν Ἑρμόλαος Βάρβαρας, Ἰωάννης Πίκος Μιράνδολας, Λαυρέντιος Βάλλας, Ρουδόλφος Ἀγρικόλας καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι συνετέλεσαν εἰς κρημνισμόν τῆς σχολαστικῆς, ἀλλὰ καὶ φιλόλογοι καὶ φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι, διότι πάντες οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἐπιστήμης καὶ μεθόδου καὶ πρὸ πάντων τῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄνδρες οὗτοι, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ τὰ κύρια ἀμαρτήματα τῆς σχολαστικῆς νὰ ἀνακαλύψωσι, δὲν ἠδυνήθησαν αὐτὴν καὶ ὅλως ν' ἀναιρέσωσιν. Ἡ τάσις ὅμως αὐτῶν δὲν ἦτο ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ὠδήγησεν ἄλλους εἰς ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

*β). Δοκίμια εἰς ἀνακαίνισιν τῆς ἀνατολικῆς
καὶ ἐλληνικῆς φιλοσοφίας.*

Οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν ν' ἀναιρέσωσιν ἐμορφώθησαν ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς σπουδῆς τῶν ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων. Τὰ δὲ πλεῖστα δοκίμια πρὸς ἀνακαίνισιν ἐλληνικῶν συστημάτων ἐγένοντο κατὰ πρῶτον μὲν ἐν Ἰταλίᾳ, μετέπειτα δὲ ἐξ αὐτῆς μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν.

Ἡ δ' ἐξέτασις, ἐπίκρισις καὶ ἀναίρεσις τῶν συστημάτων συνετέλεσεν εἰς τελειοποίησιν τῆς κριτικῆς, ἥ δὲ κριτικὴ παρήγαγε τὴν ἐλευθερίαν τῶν συζητήσεων.

1) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἐλληνικῆς γραμματολογίας καὶ φιλοσοφίας

ιδρύθη ἐν Ἰταλίᾳ πρὶν ἢ Ἑλλήνες πεπαιδευμένοι ἔλθωσιν ἐξ ἀνατολῆς εἰς Ἰταλίαν. Ἦδη ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ αἰῶνι ἦτο ἐν Ἰταλίᾳ Βαρλάμ, ὁ μοναχὸς, ὃς ἐν ἔτει 1330 ἐστάλη πρεσβευτὴς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου πρὸς τὸν Πάπαν Βενέδικτον XII, ὃπου συνηντήθη μετὰ τοῦ ποιητοῦ Πετράρχου καὶ αὐτῷ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἐδίδαξεν.

Ὁ δὲ Πετράρχης διὰ τῶν ποιημάτων, τῶν μαθητῶν καὶ φίλων αὐτοῦ ἐξήπλωσε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· τοῦτον δ' ἐμιμήθησαν καὶ ὁ ποιητὴς Βοκκάκιος καὶ ὁ Λεόντιος Πιλάτος, τοῦ Βαρλάμ μαθητὴς καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καθηγητὴς ἐν Φλωρεντίᾳ· ὥστε τὸ ἔδαφος διὰ τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας ἦτο ὀμαλὸν, ὅτε οἱ πεπαιδευμένοι Ἑλλήνες ἦλθον εἰς Ἰταλίαν. Ὁ πρῶτος τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦτο Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς ὁ ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν πρεσβευτὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1395 κατώκησεν. Ἐν δὲ πολλαῖς πόλεσι διδάξας, ἐν Ἑνετίᾳ, Ῥώμῃ, Μεδιολάνῳ καὶ Φλωρεντίᾳ, πολλοὺς ἀνδρας ἐμόρφωσεν καὶ διασήμεους, ὡς Παῦλον Βεργέριον, τὸν Καμαλδουλένσερον Ἀμβρόσιον, Πόγγιον Βρακκολῖνον, Λεονάρδον Ἀρετῖνον καὶ Φραγκῖσκον Βάρβαρον· ἔτι δὲ μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων Ἑλλήνων ηὐξήθη κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἔνεκα τῆς ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν τοῖς λογίοις Ἑλλησιν ἦν καὶ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων καὶ ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ἄλλοι.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι μετέφραζον εἰς τὸ λατινικὸν καὶ συγχρόνως ἐδίδασκον· οἱ δὲ κάτοχοι τῶν Ἑλληνικῶν γενόμενοι ἦσαν Ἀγγελος Πολιτιανὸς, Βέμβος, Σαδολέτος, Βοναμῖκος, Φραγκῖσκος Φίλελφος, Λαυρέντιος Βάλλας, Ῥουδόλφος Ἀγρικόλας, Μαρσίλειος Φίκινος, Πῖκος Μιράνδολας καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἡ μορφή, ἣν νὰ μιμηθῶσιν ἐζήτουν, ἔφερεν εἰς τὸ περιεχόμενον· διὰ τοῦτο εἴλκυσεν ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία τοὺς νόας καὶ ἀντετάχθη τῇ σχολαστικῇ καὶ τῇ Ἀριστοτελικῇ φιλοσοφίᾳ.

Ἐν Φλωρεντία συνεστήθη Πλατωνικὴ ἀκαδημία, ποίησις, τέχνη καὶ φιλοσοφία ἐκεῖ ἐκαλλιεργήθησαν. Ὁ Πλάτων ἐλατρεύετο ὡς θεός, ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐορτάζετο, καὶ ἐζητεῖτο συγχώνευσις τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τίνες δ' ἦσαν οἱ διασημότεροι Πλατωνικοί, κατὰ τίνα τρόπον διεφέροντο πρὸς τὴν σχολαστικὴν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, καὶ τίνα τὰ ἐπὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας θεμελιωθέντα συστήματα;

Οἱ διασημότεροι Πλατωνικοὶ ἦσαν Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων, Βησσαρίων, Φίκινος, Ἰωάννης Πῖκος Μιράνδολας καὶ ἄλλοι.

Ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων ἐν Κωνσταντινουπόλει γεννηθεὶς ἦλθεν ἐν ἔτει 1438 μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φερράρας καὶ Φλωρεντίας· ὧν Πλατωνικὸς ἐδίδαξε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐν Φλωρεντία καὶ κυρίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Πλήθων ἔγραψε περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ζητήσας τὴν Πλατωνικὴν ν' ἀναδείξῃ ἀνωτέραν τῆς Ἀριστοτελικῆς (1).

Αὐτῷ δ' ἀντέστη Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὁ κληθεὶς Γεννάδιος, ὅτε ἀνέβιδάσθη εἰς τὴν ἑδραν τοῦ πατριάρχου. Τινὰ μὲν, ἃ ὁ Πλήθων φέρει κατ' Ἀριστοτέλους, εἰσὶν ὀρθὰ, τινὰ δὲ ἡμαρτημένα.

Ὁ δὲ Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος ἦν μαθητὴς Πλήθωνος καὶ ἐχειροτονήθη καρδινάλιος, διότι ἦν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ Βησσαρίων ἔγραψε περὶ φύσεως καὶ τέχνης ζητήσας νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης δὲν ἀφίστανται πολὺ ἀλλήλων. Κατὰ τούτου τοῦ πονήματος ἔγραψε Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος· ὁ δὲ Βησσαρίων ἔγραψε πῶς πρέπει νὰ φιλονεικῇ τις περὶ τῶν μεγάλων φιλοσόφων Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος.

(1) Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάωνα διαφέρεται Paris 1840.

Περὶ Πλήθωνος πραγματεύονται Leo Allatius, de Georgiis diatriba, 1651. W. Gass, Genadius und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der Griech. Kirche, καὶ ἄλλοι.

Ὁ δὲ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἔγραψεν ἀντιπαράθεσιν τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἀποδοὺς τῇ Ἀριστοτελικῇ τὴν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ Βησσαρίων ἀπῆντησεν ἀποδοὺς τῷ Πλάτῳ τὴν ὑπεροχὴν χωρὶς ὅμως καὶ τὸν Ἀριστοτέλη νὰ ἀποβάλλῃ, ἀλλὰ ἐζήτει νὰ ἐξισώσῃ ἀμφοτέρους. Ἡ διαφωνία αὕτη ἐξηκολούθησε.

Διάσημος δὲ Πλατωνικὸς ἦν καὶ ὁ Μαρσίλιος Φίκινος υἱὸς ἱατροῦ γεννηθεὶς τῷ 1433 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1499, σπουδάσας τὸν Πλάτωνα μετέφρασεν εἰς τὸ λατινικὸν ὡς καὶ τὸν Πλωτῖνον καὶ τὸν Ἰάμβλιχον καὶ τὸν Πρόκλον. Παραλαβὼν ὅμως τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐζήτει νὰ ἐκτείνῃ αὐτὴν ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς (1).

Ἡ περὶ γνώσεως θεωρία αὐτοῦ ὑποθέτει τὴν αἴσθησιν, τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον, καὶ εἶναι αὕτῃ ἡ Πλατωνικὴ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐκταθεῖσα. Ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ ἐζήτει ἐπακτικῶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ βαθμίδας ὑποθέτει, εἶναι ἡ κατωτάτη τὸ σωματικόν, ἡ δευτέρα τὸ εἶδος, ἡ τρίτη ἡ ψυχὴ, ἡ τετάρτη τὸ ἀκίνητον, καὶ ἡ πέμπτη ἡ ἀπόλυτος ἐνότης ὁ θεός.

Καὶ ἐν τῇ περὶ κόσμου θεωρίᾳ εἶναι Πλατωνικὸς καὶ περὶ αὐλότητος καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπίσης. Ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν ὁ Φίκινος παραδέχεται συμφώνως τῷ χριστιανισμῷ ἐκ τοῦ μηδενός· παραδεχόμενος δὲ τὴν φυσικὴν μαγείαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν συμφωνεῖ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς, ἐξ ὧν πολλὰς φαντασμαγορίας παρέλαβεν.

Ἄλλος δ' ἐπίσης διάσημος Πλατωνικὸς ἦτο Ἰωάννης Πῖκος Μιράνδολας γεννηθεὶς τῷ 1463 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1494· ἐν μὲν Βολωνίᾳ ἐσπούδασε τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἐν δὲ Παταβίῳ καὶ Παρισίοις τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν· εἰς δ' Ἰταλίαν ἐπανελθὼν ἐσπούδασε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· σπουδάσας δὲ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνέγνωσε πολλὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τὴν Κάβαλαν, ἧς καὶ πολλὰς ἰδέας παρέλαβεν (2).

(1) Theologia Platonica Fl. 1482. Τὰ ἅπαντα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν Basil. 1576.

(2) Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν Heptaplus de opera sex

Ἡ θεωρία τοῦ Πίκου περὶ γνώσεως ἦτο τῇ τοῦ Φικίου σύμφωνος. Τὰ εἶδη τῶν ὄντων εἰσὶν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἔμφυτα, ἡ δὲ πεῖρα ἐγείρει τὴν ψυχὴν, ἵνα τὰ εἶδη φέρῃ εἰς συνειδὸς καὶ δι' αὐτῶν γνωρίσῃ τὰ ὄντα· ἐπίσης δὲ μετὰ Φικίνου παραδέχεται ἄμεσον φωτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἰ καὶ δὲν δεικνύει τὸν τρόπον τοῦ φωτισμοῦ.

Ἐν δὲ τῇ περὶ θεοῦ θεωρίᾳ ζητεῖ νὰ ἐξισώσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ Πλατωνικὴν θεωρίαν.

Ἀπὸ τοῦ θεοῦ, λέγει, πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν πᾶσαν ἀτέλειαν, δηλαδὴ τὸν θεὸν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὑπεράνω πάντων τῶν προσόντων ἀπολύτως τέλειον.

Ἐν δὲ τῷ περὶ κόσμου ἔπεται τῇ Καββάλα διακρίνων ἐν τῷ ἐνὶ κόσμῳ τρεῖς, τὸν ὑπερουράνιον, τὸν οὐράνιον καὶ τὸν ὑποσέληνον· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ κέντρον εἶναι ὁ θεὸς, ἐν δὲ τῷ οὐρανίῳ τὸ πῦρ, καὶ ἐν τῷ ὑποσελήνῳ ἡ πρώτη ὕλη· ἔστι δὲ καὶ κόσμος τέταρτος, καὶ οὗτος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὃς πάντας συνδέων εἶναι εἰκὼν θεοῦ.

Τὴν δὲ μακαριότητα ὁ Πίκος ἐκλαμβάνει ὡς ἐπάνοδον ἐκάστου εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ θεωρία τοῦ Πίκου εἶναι σύμμικτος ἐκ νέων Πλατωνικῶν καὶ Καββαλικῶν ἰδεῶν.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰωάννου ἔλαβε καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Φραγκίσκος Πίκος Μιράνδολας ζητῶν νὰ δείξῃ τὰ ἁμαρτήματα τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας, ἰδίως δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡ σοφία πηγάζει μόνον ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, καὶ ὅτι πηγὴ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας εἶναι ἡ ἱερὰ γραφή.

Ὁ Φραγκίσκος Πατρίτιος γεννηθεὶς τῷ 1529 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1597 ἠγέρθη ἐπὶ τῶν Πλατωνικῶν ἀρχῶν στηριζόμενος κατὰ

dierum geneleos, apologia tredecim quaestionum, tractatus de ente et uno, cum objectionibus quibusdam et responsionibus, oratio quaedam elegantissima de hominis dignitate κλπ.

Τὰ συγγράμματα τῶν δύο ἐξεδόθησαν Bas. 1572—73 καὶ 1601. Georg. Dreydorff, das system des Joh. Pico von Mirandola und Concordia, Marburg 1858.

τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἀριστοτελικῆς (1).

Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν συγγραμμάτων του ἀνασκευάζει, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ οἰκοδομεῖ· ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ ἐγείρει τὸ ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ τι πρῶτον ; ἵνα τοῦτο τὸ ζήτημα λύσῃ καταφέρεται κατ' Ἀριστοτέλους ζητῶν ν' ἀποδείξῃ κατὰ ιδέας νεοπλατωνικάς, ὅτι ὑπὲρ τὸ πρῶτον κινουὺν ἐστὶν ὁ νοῦς καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἓν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἓν εἶναι τὸ πρῶτον, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον κινουὺν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ πρῶτον ὄν, ἀλλὰ τὸ ἓν. Τοῦτο τὸ ἓν ἐστὶν ἐστερημένον παντὸς κατηγορουμένου. Τὸ ἓν περιέχει ἐν ἑαυτῷ πάντα καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ἐν πᾶν, τὰγαθόν, ἐνέργεια. Μετὰ δὲ τὸ ἓν εἶναι ἡ ἐνὰς, ἣν ὀνομάζει ὁ Πλάτων ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία υἶὸν θεοῦ· αἱ δὲ ἰδία ἐνάδες εἰσὶν αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων· παρὰ δὲ τὸ ἓν καὶ τὴν ἐνάδα ἔστι καὶ τρίτον, ἡ ἀγάπη, τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἐνὶ λόγῳ αἱ ἰδέαι τοῦ Πατριτίου εἰσὶ νεοπλατωνικαί, ἐπομένως καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ὀρθή.

Ὁ Πατρίτιος ἐν τῇ περὶ φύσεως θεωρίᾳ αὐτοῦ θεωρεῖ τὸ φῶς ὡς τὸ ἐξ οὗ ἡ ζωὴ, ἡ γένεσις καὶ ἡ κίνησις ἐν τῇ φύσει παράγεται.

Καὶ ὁ Θωμᾶς Μῶρος γεννηθεὶς τῷ 1480 ἐν Λονδίῳ καὶ τῷ 1535 ἀποθανὼν ἢ μᾶλλον φονευθεὶς ἐθεμελίωσε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐπὶ Πλατωνικῶν ἰδεῶν καὶ ἐσχεδίασε ἰδανικὸν πολιτείας κατὰ μίμησιν τοῦ Πλάτωνος.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐθεμελίωσαν τὴν Πλατωνικὴν σχολήν· οὐδεὶς τούτων ὅμως ἐξέθηκε τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος ἄμικτον νέων Πλατωνικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἰδεῶν.

2) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας.

Πρῶτος Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων μέγιστον ἔχων ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος συνέγραψε περὶ διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐξυψώσας τὴν Πλατωνικὴν

(1) Τὰ κύρια συγγράμματα αὐτοῦ εἰσὶ *discussiones peripateticæ* καὶ ἡ *philosophia nova*.

ὑπὲρ τὴν Ἀριστοτελικήν. Ὁ δὲ Γεώργιος Σχολάριος Γεννάδιος ἔπειτα ἐπικληθεὶς, ἐζήτησε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν νὰ ὑψώσῃ ὑπὲρ τὴν Πλατωνικὴν δείξας, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ ἦσαν τῷ χριστιανισμῷ σύμφωνοι.

Καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς διεφέρετο πρὸς τὸν Πλήθωνα καὶ ἄλλοι· ὑπὸ δὲ τῷ Βησσαρίωνι ἤρξαντο νὰ γίνωνται πολλαὶ μεταφράσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ ἐρμηνεῖαι εἰς αὐτοὺς, σχολαὶ ἐσχηματίσθησαν ἐρμηνεύουσαι τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν ὑπεστηρίζουσαι. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀβηρρόης καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς ἦσαν οἱ κυρίως ἐρμηνευταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, διηρέθησαν καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς λαμβάνοντες οἱ μὲν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀβηρρόου, οἱ δὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Οἱ μὲν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀβηρρόου παραλαβόντες φέρονται Ἀλέξανδρος Ἀχιλλῖνος ἀποθανὼν τῷ 1512, ὁ Αὐγουστῖνος Νῆφος ἀποθανὼν τῷ 1546, ὁ Λουκῖλιος Βανίνης, οἱ δὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως Πέτρος Πομπονάτιος ἀποθανὼν 1524, Σίμων Πόρτας, Παῦλος Ἰόβιος ἀποθανὼν 1552, Κάσπαρης Κονταρίνης ἀποθανὼν 1542, Ἰωάννης Γενέσιος Σελπουβέδας, Ἰάκωβος Ζαβαρέλλας, Ἰούλιος Καίσαρ Σκαλίγερους, Φραγκῖσκος Πικκολομίνης ἀποθανὼν 1604 καὶ Καίσαρ Κρεμωνῖνος ἀποθανὼν τῷ 1630.

Παρὰ τὰ δύο ταῦτα μέρη ἀνεφάνη καὶ τρίτον ζητοῦν τὸν Ἀριστοτέλη νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὅπως ἡ ἀγνὴ αὐτοῦ θεωρία ἐξαχθῇ. Πρῶτος ὁ προβαλὼν τοῦτο ἦτο Ἀνδρέας Καισαλπῖνος ἀποθανὼν τῷ 1603.

Ὁ Λεόνικος Θωμαῖος τὸ γένος Ἑλλήν ἐγεννήθη τῷ 1456 καὶ ἀπέθανεν τῷ 1533· οὗτος παρὰ μὲν τοῦ Δημητρίου Χαλκοκονδύλη ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρὰ δὲ Θωμᾶ Βίωνος Καϊετάνου τὴν φιλοσοφίαν. Τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν σπουδάσας ἔγεινε κάτοχος καὶ τῆς Πλατωνικῆς.

Ὁ Θωμαῖος ἐζήτηε νὰ συνδυάσῃ τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ἀριστοτελικήν.

Ἄλλος δ' Ἀριστοτελικὸς ἦτο Ἀλέξανδρος Ἀχιλλῖνος ζητή-

σας νὰ ἀναιρέσῃ τὸν Ἀριστοτέλη λέγων, ὅτι ὁ θεὸς γινώσκει οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἕτερον.

Ὁ Πέτρος Πομπονάτιος ἦτο Ἀριστοτελικὸς, εἰ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς φιλοσοφίας του ἦτο ὑλικὸς, ἐγεννήθη τῷ 1462 καὶ ἀπέθανεν τῷ 1524.

Ὁ Πομπονάτιος ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι θνητὴ· ὁ Πομπονάτιος ὑπέθετεν, ὅτι ἡ ἀϋλότης καὶ ἀθανασία εἶναι τὸ αὐτὸ, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἡ νοητικὴ ψυχὴ δὲν διαφέρει τῆς αἰσθητικῆς οὐσιωδῶς, διότι ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιώδους τοῦ σώματος μορφὴ εἶναι μία. Ἐπειδὴ τὴν ψυχὴν ὁ Πομπονάτιος ὑπέθετε φυτικὴν καὶ αἰσθητικὴν, ὑπέθετε καὶ θνητὴν, διότι ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ αὐτῆς δεῖται τοῦ σώματος ὡς ἀντικειμένου, ἐπομένως ἄνευ σώματος ἐνέργεια νοητικὴ καὶ βουλευτικὴ δὲν εἶναι δυνατὴ.

Τὰ θαύματα ὑπέθετεν ὡς φυσικὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τῇ ἠθικῇ ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς, ἐν τῇ μεταφυσικῇ παραδέχεται τὸν ὑλικὸν θεϊσμόν καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τὸν ὑλισμόν. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀντίθεσιν τῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας ὑπέσκαψεν ἀμφοτέρους.

Ὁ Αὐγουστῖνος Νῖφος τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἀσπασάμενος ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὸν Πομπονάτιον. Ἐγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

Ὁ Ἀνδρέας Καισαλπῖνος γεννηθεὶς τῷ 1519 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1603 ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Πίσῃ καὶ πρῶτος ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸν Ἀριστοτέλη ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ νὰ ἀντικαταστήσῃ φιλοσοφίαν. Ὁ Καισαλπῖνος ὁμῶς ἐνέπεσεν εἰς τὸν πανθεϊσμόν. Ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ τάσσει πρῶτον τὴν ἐπαγωγὴν καὶ ἔπειτα τὴν διαίρεσιν ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστα προβαίνουσιν. Ἐν δὲ τῷ περὶ ὀρισμοῦ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Τὸ πρῶτον κινεῖν εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς, μορφὴ ἀπόλυτος, ἐνέργεια καθαρὰ· ὡς τοιοῦτος δ' εἶναι εἷς. Τὰ ὄντα ὀρεγόμενα

αὐτοῦ κινεῦνται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἐκλαμβάνει τὸν θεὸν ὡς πρῶτον κινεῦν νοῦν καθαρὸν, διότι ἡ γνῶσις εἶναι ἀρχὴ τῆς ὀρέξεως. Ἐπειδὴ τὸν θεὸν δὲν ἐκλαμβάνει ὑπερβατικόν, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ἐνυπάρχοντα, ἔμμονον, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ πανθεϊστικόν, διότι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ εἰς πολλὰς διαιρουμένας δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς αὐτῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Καισαλπίνου δὲν εἶναι γνησία Ἀριστοτελική. Ἐπειδὴ οἱ μὲν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἀριστοτέλους ἔβλεπον ὑλικὸν θεῖσμον, οἱ δὲ δυαδισμὸν καὶ πανθεῖσμον, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι αὐτὸν ὀρθῶς δὲν ἐννόησαν.

Ὁ Ἰάκωβος Ζαβαρέλλας τῷ 1532 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1589 ἀποθανὼν ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Παταβίῳ. Καὶ οὗτος ἠθούλετο νὰ ἐξηγήσῃ τὸν Ἀριστοτέλη καθαρῶς ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Οὗτος ὅμως εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἐρμηνευτὰς, ἰδίως δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ Ζαβαρέλλα ἴσταται καὶ ὁ Καϊσαρ Κρεμωνῖνος τῷ 1552 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1631 ἀποθανών· οὗτος ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Φερράρᾳ. Ὁ Κρεμωνῖνος ὅμως ἔφερεν εἰς τὸν δυαδισμόν.

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τῆς σχολαστικῆς ἠγέρθησαν καὶ φιλόλογοι τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς ὅρους αὐτῆς προσβαλόντες.

Πρῶτος κατὰ τῆς σχολαστικῆς ἦν Λαυρέντιος Βάλλας γεννηθεὶς τῷ 1415 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1565 (1).

Τῷ Κυντιλιανῷ ἐπόμενος ζητεῖ ν' ἀναιρέσῃ τὸν Ἀριστοτέλη.

Τὰς αὐτὰς δόξας εἶχε καὶ Ῥουδόλφος Ἀγρικόλας γεννηθεὶς τῷ 1443 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1485.

Τὸν Κικέρωνα καὶ Κυντιλιανὸν σπουδάσας καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μετέδωκεν ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ οὗτος κατεπολέμησε τὴν σχολαστικὴν.

Ἐπίσης δὲ αὐτὴν κατεπολέμησε καὶ ὁ Λουδοβῖκος Βίβης τῷ 1492 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1540 ἀποθανών.

(1) Τὰ συγγράμματά του ἦσαν *de libero arbitrio*, *dialecticae disputationes contra Aristotelicos* καὶ *de voluptate et vero bono*.

Ὁ Μάριος Νιζόλιος γεννηθεὶς τῷ 1498 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1576 ἀνῆρσε τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν καὶ μεταφυσικὴν.

Ὁ Νιζόλιος τὸν ὀνοματισμὸν ἀποδεχόμενος θεωρεῖ τὸ καθόλου ὡς μὴ πραγματικόν, ἀλλ' ὄνομα ἀπλοῦν. Ὁ Νιζόλιος ὅμως οὐδὲν θετικὸν σύστημα προήγαγε· θετικὸν δὲ σύστημα τῆς διαλεκτικῆς ἰδρύσατο ὁ Πέτρος Ῥάμος· οὗτος τῷ 1515 γεννηθεὶς ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν (1).

Τὴν ἐλληνικὴν καὶ λατινικὴν σπουδάσας καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα συνέταξε λογικὴν καὶ ἄλλα τινά· καὶ πρῶτον ἤρξατο νὰ ἀναιρέσῃ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν ἀπέρριψε, διότι δὲν ἤρχετο ἀπὸ τοῦ ὀρισμοῦ· ἔπειτα δ' ἐπεχείρησε ν' ἀναιρέσῃ καὶ τὴν φυσικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἡ ἀναίρεσις ὅμως αὐτοῦ αὕτη μὴ εἰς τὰς ἀρχὰς ἀποβλέπουσα δὲν ἦτο ἐσωτερικὴ. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ῥάμου δὲν περιέχει μὲν τι νέον, συνετέλεσεν ὅμως εἰς ὀρθοτέραν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας.

Παρὰ δὲ τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ Πλατωνικὴν φιλοφίαν εἰσήγαγεν Ἰοῦστος Λεῖψιος τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν· ἐγεννήθη τῷ 1547 καὶ ἀπέθανε τῷ 1606 (2).

Ὀλίγοι δ' ἠκολούθησαν αὐτῷ, ὁ Γάσπαρης Σκιόπιος καὶ ὁ Θωμᾶς Γατάκερος. Ἐπίσης δ' ὁ Γασσένδης (1592—1655) εἰσήγαγε τὴν Ἐπικούρειον φιλοσοφίαν (3).

Αἱ διαφωνίαι τῶν διαφόρων ἀνδρῶν ἔφερον ἐξ ἐνὸς μὲν εἰς ἔκλεξιν, ἐξ ἐτέρου δὲ εἰς σκέψιν, ἥτις εἰς τινα μόνον μέρη τῆς γνώσεως ἀπέβλεπε.

Πρῶτος ὁ Μοντέγνης γεννηθεὶς τῷ 1533 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1592 ἐσχεδίασε τὰς βάσεις τῆς σκεπτικῆς θεωρίας (4).

(1) Τῷ 1543 ἐξέδωκε *dialecticae institutiones καὶ Aristotelicae animadversiones*. Περὶ αὐτοῦ (Ῥάμου) ἔγραψεν ὁ Waddington-Kastus, de Petri Rami vita, scriptis, philosophia, Paris 1848, καὶ Charles Desmaze Paris 1864.

(2) Συνέγραψε *Manuductio ad philosophiam Stoicam, Physiologiae Stoicorum, de constantia καὶ ἄλλα*.

(3) *De vita, moribus et doctrina Epicuri*, Lugd. 1647. Petri Gassendi opera, Lugd. 1658 καὶ Flor. 1727.

(4) *Essais*, Bourdeaux 1580· καὶ ἔκτοτε ἐξεδίδοντο συνεχῶς.

Τὸ πρῶτον μετέφρασε τὴν φυσικὴν θεολογίαν τοῦ 'Ραϊμούν-
δου Σαβούνδου εἰς τὸ γαλλικὸν καὶ ἔπειτα ἔγραψεν ἀπολογία
ὑπὲρ τούτου τοῦ συγγράμματος τοῦ περιέχοντος τὴν σκεπτικὴν
αὐτοῦ θεωρίαν.

Ὁ Μονταίγνης ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τῆς πείρας ἀληθῆς καὶ
βεβαίᾳ γνῶσις δὲν ὑπάρχει, οὐδεμίᾳ ἐπιστήμῃ ἐπ' αὐτῆς θεμε-
λιοῦται, καὶ ἐπειδὴ ἡ αἰσθητὴ πείρα εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς
γνώσεως ἡμῶν, δὲν εἶναι ἐπιστήμῃ δυνατὴ. Τὴν ἀλήθειαν τού-
του ἐπικυροῖ, λέγει, καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, διότι ὅλα τὰ συστή-
ματά εἰσι πλήρῃ ἀντιφάσεων· αἱ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις ἡμῶν
δεικνύουσιν, ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶναι μηδαμινή· διὰ τοῦτο τὸ
τέλος πάσης ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀμφιβολία.

Τὸ δὲ ζήτημα : ποῖον εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, τὸ μέγιστον
τέλος τοῦ ἀνθρώπου : ἔφερε τοὺς φιλοσόφους εἰς λύσεις ἐναν-
τίας· διὸ πρέπει νὰ παραδοθῶμεν τῇ ἀποκαλύψει καὶ τῇ πίστει,

Ὁ Μονταίγνης δὲν ἀπορρίπτει τὰς ἀληθείας, ἀλλὰ μόνον δει-
κνύει τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Ὁ Πέτρος Χάρρων γεννηθεὶς τῷ 1541 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1603
ἠκολούθησε τὰ ἔχνη τοῦ Μονταίγνητος (1).

Ἐν αὐτῷ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἷς θεὸς ἐστίν, ὅτι ἡ χρι-
στιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡ καθολικὴ εἶναι ἡ μόνη ἀλη-
θής. Τὸ ἄλλο δ' αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι περὶ σοφίας· ἐν αὐτῷ
ζητεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὄργανον ἀνθρώ-
πινον· διὸ ὑποληφθεὶς ἄθρησκος κατεπολεμήθη.

Ὁ Χάρρων ἐκλαμβάνων τὸ γινῶθι σαυτὸν ὡς τὴν βάσιν πά-
σης ἀνθρωπίνης σοφίας διαιρεῖ τὴν σοφίαν εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ
μὲν πραγματεύεται περὶ τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, τὸ δὲ περὶ
τοῦ πρακτικοῦ.

Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ
σώματος σύνθετον καὶ ἐν αὐτῷ διακρίνει πνεῦμα, ψυχὴν καὶ
σάρκα. Τὸ πνεῦμα εἶναι θεῖος σπινθὴρ, θεία εἰκὼν, καὶ τείνει

(1) Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰσὶ trois vérités contre tous les athées ido-
lâtres, Juifs, Mahometans Hérétiques et schismatiques.

Dijon 1801 de la sagesse· τὸ δὲ προηγούμενον Paris 1594.

πρὸς τἀγαθόν, ἡ δὲ σὰρξ πρὸς τὸ κακόν· μεταξὺ δ' ἀμφοτέρων ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ ἢ κακὴ πρὸς τὸ ἐν ἢ τὸ ἔτερον τρεπομένη.

Τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται, εἰσὶν ὁ λόγος καὶ ἡ πεῖρα· ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ αἴσθησις ἀπατῶσιν ἡμᾶς, εἶναι ἡ ἀμφιβολία δεδικαιολογημένη.

Ἡ βούλησις εἶναι ἡ ἀρχουσα ἡμῖν δύναμις, ὑπ' αὐτὴν ἐστὶν ἡ ὑλικὴ ὀρεξις ἡ ἔδρα τῶν παθῶν.

Τὴν σκέψιν ὅμως ὁ Χάρρων δὲν περιορίζει εἰς τὸ πρακτικόν κυρίως, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ θεωρητικόν.

Ὁ δὲ Φραγκῖσκος Σάγχιος τὸ γένος Ἰουδαῖος γεννηθεὶς ἐν Βρακάρα τῆς Πορτογαλίας τῷ 1562 ἀπέθανε τῷ 1632· εἰς τὸν ὕλισμὸν κλίνων ἡσχολήθη τὸ πρῶτον περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἐν δὲ Γαλλίᾳ ἐσπούδασε τὴν σκέψιν τοῦ Μονταίγνητος καὶ Χάρρωνος. Τὸ κύριον σύγγραμμα αὐτοῦ (*quod nihil scitur*) περιέχει τὴν σκεπτικὴν θεωρίαν αὐτοῦ (1).

Ὁ Σάγχιος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἐπιστήμη· τὸ ἐξαγόμενον αὐτοῦ εἶναι, ὅτι οὐδὲν γινώσκεται, τουτέστιν ἀποθετικόν· καὶ τοῦτο νὰ ἀποδείξῃ προτίθεται.

Ὁ Σάγχιος λέγει, ὅτι ὁ ὁρισμὸς εἶναι λέξις κενὴ, ἡ ἀπόδειξις δὲν φέρει εἰς ὀρθὴν γνῶσιν, διότι ἡ ἀπόδειξις γίνεται διὰ συλλογισμῶν· ἐπειδὴ δὲ ταῦτά εἰσι λέξεις ἀπλαῖ, δὲν εἶναι ἐπιστήμη δυνατή.

Ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶν ἄπειρα, εἰσὶ καὶ ἀγνώριστα. Τὰ ὄντα ἐν τῇ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς δὲν εἶναι μόνιμα.

Ἡ γνῶσις ἐστὶ τριπλῇ, δι' αἰσθήσεως, διὰ τοῦ νοῦ καὶ μικτῇ (διὰ νοῦ καὶ αἰσθήσεως)· διὰ τῆς αἰσθήσεως γινώσκομεν τὰ ἐκτὸς, διὰ τοῦ νοῦ ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἐν ἡμῖν, διὰ τῆς τρίτης, τῆς μικτῆς, ἡ γνῶσις ἐπὶ τῆς πείρας θεμελιουμένη κτᾶται διὰ τοῦ νοῦ· δι' οὐδεμιᾶς ὅμως τούτων ἐντελῶς γινώσκομεν· εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀτέλεια τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἡ ἡμαρτημένη μέθοδος ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν ταῖς σχολαῖς.

(1) Franz Sanchez, tractatus de multum nobili et prima universalis scientia, quod nihil scitur, Lugd. 1581.

Ἐκ τούτων τεκμαίρεται ὁ Σάγχιος, ὅτι ἀληθὴς ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατὴ· (nihil scitur, οὐδὲν γινώσκεται). Τέλος δ' ὁ Σάγχιος λέγει, ὅτι, ἐὰν οἱ μανθάνοντες δύνανται τὰς δυσχερείας νὰ ἀπομακρύνωσιν, ὁμολογεῖ τότε, ὅτι εἶναι ἐπιστήμη δυνατὴ. Οὐδεὶς ὅμως μέχρι τοῦδε τὰς δυσχερείας ὑπερενίκησε ἱκανῶς, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μένη ἐν τῷ (nihil scitur) οὐδὲν γινώσκεται· ἀλήθειαν δὲ ἀψευδῇ παρέχει μόνη ἡ χριστιανικὴ πίστις, καὶ μόνη αὕτη ἀπαλλάττει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀνησυχίας τῆς ἀμφιβολίας.

Τὸ ἐξαγόμενον τοῦ Σαγχίου εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατὴ· ἐξ ἑτέρου δ' ἰσχυριζόμενος, ὅτι διὰ νέας μεθόδου εἶναι δυνατὴ, ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτόν.

Ὁ Σάγχιος ἐζήτησε παντὶ σθένει νὰ καταστρέψῃ τὴν σχολαστικὴν καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην. Ἡ σκέψις ἡ τότε τὴν παλαιὰν ὁδὸν ἐγκαταλιποῦσα ἐζήτησε νέαν· αὕτη ὅμως ὥς νέα ἦτο ἀσυνήθης καὶ ἀντιφατικὴ εἰς τὸν τότε τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι.

3. Δοκίμια εἰς μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας.

Παρὰ τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Ἀριστοτελικὴν, τὴν Στωϊκὴν, Ἐπικούρειον καὶ Σκεπτικὴν φιλοσοφίαν εἰσήγαγεν ὁ Τελέσιος τὴν φυσιολογίαν· διὰ δὲ τούτων ἐζήτουν νὰ μεταρρύθμισωσι τὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ δὲ Νικόλαος Κουσάνος ἵσταται τρόπον τινὰ ἐν τῷ μέσω τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων φιλοσοφίας.

Ἐν ἔτει 1401 γεννηθεὶς ἐσπούδασε τὰ νομικὰ, τὰ μαθηματικά, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν φιλολογίαν, τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς. ἀπέθανε τῷ 1464 (1).

Ὁ Κουσάνος τάσσωσι τὴν πίστιν ὑπὲρ τὸν λόγον λέγει, ὅτι ὁ νοῦς φωτίζεται ὑπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἀληθὴς γνῶσις προέρχεται.

(1) Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν, Paris 1514. Bas. 1565. συνέγραψε de docta ignorantia καὶ ἄλλα.

Ἐν τῷ συστήματι τοῦ Κουσάνου φαίνονται στοιχεῖα μυστικισμοῦ ληφθέντα ἐκ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τῶν Γερμανῶν μυστικιστῶν καὶ τοῦ Ἑριγένους· κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ νοῦς εἶναι ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἡ ἐποπτεία ὑπὲρ τὸν νοῦν.

Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Κουσάνου εἶναι ἡ ταυτότης τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ θεῷ· αὕτη δ' ἡ ἀρχή, ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων, ἀποκλείει καὶ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ μὴ ὄντος.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ὑπὲρ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, εἶναι καὶ ἀναγκαῖος· ἄνευ τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι δυνατόν, διότι τὸ μὴ μέγιστον εἶναι πεπερασμένον καὶ ὡς τοιοῦτον παραχθέν.

Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ, παρήχθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἄρα ὁ θεὸς προηγεῖται παντὸς πεπερασμένου, παντὸς παραχθέντος καὶ εἶναι ἀναγκαῖος, ἀπολύτως ἀναγκαῖος· διὸ ὁ θεὸς καθὸ αὕτη ἡ ἀλήθεια προηγεῖται καὶ πάσης ἀμφιβολίας· ὥστε ἀμφιβολία περὶ θεοῦ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν μετὰ τὸν θεόν.

Τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ἐνότης οὐ μόνον ἄπειρον, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατον, τὸν θεὸν γνωρίζομεν μόνον δι' ἐποπτείας.

Ἡ τριάς ὡς ἐνότης, ὁμοιότης καὶ συνδετικότης, καλεῖται ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν πατὴρ, υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς ἐνότητος, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐνώσεως ἡ τριάς δὲν ἔπεται, διότι αὗται δὲν εἶναι πρόσωπα, ἡ τοῦ Κουσάνου τριάς δὲν εἶναι ὀρθή.

Ὁ θεὸς οὐδὲν ἔχει ὄνομα, διότι ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν διαφοράν· ὄνομα δ' ἀποδίδομεν αὐτῷ μόνον κατ' ἀναφοράν εἰς τὰ ὄντα.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Κουσάνον ἡ διαφορὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ βαθμὸν καὶ οὐχὶ κατ' οὐσίαν, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ πανθεϊστικόν, εἰ καὶ ἰσχυρίζεται ἀνακολούθως, ὅτι τὸ ὄν τοῦ κόσμου καὶ τὸ τοῦ θεοῦ κατ' οὐσίαν διάφορα.

Τὸν θεὸν θεωρεῖ ὡς ψυχὴν τοῦ κόσμου, τὸν δὲ κόσμον ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα.

Ἡ ἀγαθότης ἐκλαμβάνεται αἰτία τῆς δημιουργίας· ἡ δὲ δη-

μιουργία ὡς ἐκ τοῦ μηδενὸς παραχθεῖσα ἔχει ἀρχήν.

Δημιουργίαν δ' ὁ Κουσάνος ἐνοεῖ μετάδοσιν, τουτέστιν ἐνοεῖ, ὅτι ὁ θεὸς γίνεται πάντα ἐν πᾶσιν, τουτέστιν ὅτι δημιουργεῖ ἑαυτόν· ὥστε πᾶν δημιουργήμα εἶναι θεὸς δημιουργηθείς. Ὁ κόσμος εἶναι φαινόμενον τοῦ θεοῦ.

Τὸ σύμπαν διαιρεῖται εἰς πνευματικόν, σωματικόν καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ δὲ γῆ κινεῖται, ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ κέντρον καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ κόσμου.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέσον τῶν τριῶν κόσμων, ἐνοῦνται οὗτοι εἰς ἓν, καὶ ὁ ἄνθρωπος περιέχει ἐν αὐτῷ ὅσα οἱ κόσμοι.

Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ζωτικὸν καὶ αἰσθητικὸν τοῦ σώματος· πνεῦμα ὀνομάζεται ἡ ψυχὴ καθ' αὐτήν, ὡς ζωτικὴ δὲ ψυχὴ· ἡ ψυχὴ εἶναι τι ἀτομικόν· ἡ ψυχὴ ὡς πνεῦμα ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ ἐστὶ σῶμα δυνάμει καὶ τὸ σῶμα ψυχὴ ἐνεργείᾳ, ὡς ἀπλῆ δ' ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Ἡ αἴσθησις καὶ ὁ νοῦς εἰσὶν ἄκρα, ὁ δὲ λόγος τὸ μέσον ἀμφοτέρων.

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μεσίτης μεταξὺ θεοῦ καὶ ἡμῶν· ἐν κοινωνίᾳ μετ' αὐτοῦ γινόμεθα τέκνα θεοῦ· εἰς δὲ ταύτην τὴν κοινωνίαν εἰσαγόμεθα διὰ τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ, γινόμεθα Χριστὸς καὶ ἐν τῷ Χριστῷ θεός.

Τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχον ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς μορφὰς τῶν ὄντων, εἶχε χρεῖαν μόνον νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸ, ἵνα εὕρῃ ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς ὁμοιότητας τῶν ὄντων καὶ διὰ τοῦτο νὰ σχηματίσῃ ὅλας τὰς ἐννοίας αὐτῶν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Κουσάνου ἐνυπάρχουσιν ἐν τοῖς Γερμανοῖς μυστικισταῖς, οἷς ἔπεται. Ἡ θεωρία, ἣν ἐκεῖνοι, ἐκ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀνέπτυξαν, ἐζήτει ὁ Κουσάνος ν' ἀναγάγῃ εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ τὴν τριάδα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν νὰ ἐξηγήσῃ λογικῶς.

Αἱ ὑποθέσεις τοῦ Κουσάνου, αἵτινές εἰσιν ὑποθέσεις τῶν νέων Πλατωνικῶν, φέρουσιν εἰς πανθεῖσμόν. Ἐπειδὴ ἡ κυρία ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἡ ταυτότης τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ θεῷ, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ οὔτε κατ' εἶδος ὀρθὸν οὔτε καθ' ὕλην.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Κουσάνου παραλαβὼν ὁ Ἰάκωβος Φάβρος Σταπουλένσης εἰσήγαγεν εἰς Γαλλίαν.

Καὶ Κάρολος Βόβιλλος γεννηθεὶς τῷ 1470 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1553 συνέγραψε πολλὰ, μαθηματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά.

Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τοῦ λόγου πρὸς τὴν πίστιν ἔπεται τῷ Λούλλω· ἀναγνωρίζει δὲ τρία ἤδη δημιουργημάτων ἐν τῷ κόσμῳ, καθαρὰ νοητικά, ἃ εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, καθαρὰ αἰσθητικά, ἃ εἰσὶ τὰ σωματικά, καὶ μικτὰ, ἃ εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι· (de intellectu c- 1, I.) ὁ νοῦς τῶν ἀγγέλων ἔχει γνῶσιν καθαρὰν, ὁ δ' ἀνθρώπινος εἶναι δύνამις κενή, ἄγνοια.

Ἡ αἰσθησις εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ, ἡ ἐξωτερικὴ ἔχουσα τὰ ἀντικείμενα ὑπ' ὅψιν ζητεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ εἶδη τὰ αἰσθητὰ, εἰσάγουσα αὐτὰ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν τηροῦσαν αὐτά. Ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις εἶναι τὸ μέσον τῆς ἐκ τῆς αἰσθήσεως γνώσεως καὶ τῆς νοητικῆς· ὁ νοῦς ἐνεργεῖ μόνος ὦν χωριστὸς τῆς ὕλης· ἡ ἐνέργεια τῆς αἰσθήσεως δὲν ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὴν, ἀλλ' ἡ τοῦ νοῦ· ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθήσεων ζητεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ νοητὰ εἶδη τῶν ἐκτὸς ἀντικειμένων καὶ ἀποκτήσας εἰσάγει αὐτὰ εἰς ἑαυτόν.

Τὰ δημιουργήματα ἀποδεικνύουσι καὶ ὑποθέτουσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ, οὐχὶ ὅμως τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ὁ θεὸς εἶναι εἷς, ἀπλοῦς, ἄπειρος, τέλειος· πρὸ τῆς δημιουργίας δὲν ἦτο ἄργος, ἀλλ' ἐνεργητικὸς παράγων ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγαθότητος.

Ἐπειδὴ ὁ κόσμος παρήχθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος· ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα παρήχθησαν ἐκ τοῦ μηδενός, δὲν εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ σκιαὶ τῆς μιᾶς οὐσίας, τοῦ θεοῦ.

Ὁ κόσμος πρῶτον συνελήφθη ἐν τῷ θείῳ νῶ, ἰδανικῶς, τὸ ἀγέννητον παράδειγμα τοῦ κόσμου εἶναι ὁ θεῖος νοῦς, ἡ δὲ θεῖος λόγος, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

Οἱ ἄγγελοι εἰσὶ τὰ δημιουργηθέντα παραδείγματα, αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων.

Τὸ ὑποκείμενον τῶν ὕλικῶν ὄντων εἶναι ἡ ὕλη, οὗσα δύνამις καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Κουσάνου περιέχονται ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ· ἡ γνωστικὴ ἄγνοια, ἡ ἀποθετικὴ θεολογία καὶ ἄλλα παρ' αὐτῷ εἰσὶν, ὡς παρὰ τῷ Κουσάνῳ. Περιέχονται ὅμως ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ καὶ τινα, ἃ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Κουσάνου.

Ὁ Ἰορδάνος Βροῦνος τὸ σύστημα αὐτοῦ στηρίζει ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κουσάνου, εἰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ πρὸς ἄλλον σκοπὸν, διότι ὡς πρὸς μὲν τὴν μέθοδον συνέχεται τῷ Λούλλῳ, ὡς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον τῷ Κουσάνῳ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Βρούνου ἀπὸ τῶν πολλῶν ἀνυψοῦται εἰς τὸ ἕν. ἂν ὅμως πέραν τοῦ ἑνὸς ὑπάρχῃ τι ὃν ὑπερβατικόν, τοῦτο δύναται νὰ γνωρίσῃ μόνῃ ἡ θεολογία, τουτέστιν ἡ πίστις· πρὸς τοῦτο ὅμως εἶναι ὁ ὑπερφυσικὸς φωτισμὸς ἀναγκαῖος.

Ὁ θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἀγνώριστος, γνωριστὸς δὲ καθίσταται διὰ τῆς πίστεως. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ συστήματος τοῦ Βρούνου δὲν εἶναι ἡ ὑπερβατικότητα, ἀλλὰ τὸ ἔμμονον τοῦ θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ θεὸς εἶναι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ· διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου εἶναι οὐσιωδῶς πανθεϊστικόν· ἀπὸ τοιούτων δ' ὁρμώμενος ἀρχῶν καταπολεμεῖ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὴν σχολαστικὴν. Περὶ τὸ μέσον τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος γεννηθεὶς ἐν Νώλᾳ, ἐξ οὗ καὶ Νωλανὸς προσηγορεύθη, εἶχε κλίσιν εἰς τὴν ποίησιν. Τὴν θεωρίαν τῆς μετουσιώσεως καὶ ἄλλα δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀναιρέσας ἔφυγεν ἐξ Ἰταλίας καὶ μετέβη εἰς Γενεύην καὶ ἀλλαχοῦ· ἐκ Παρισίων μετέβη εἰς Λονδῖνον καὶ ἐκεῖ ἐδημοσίευσεν συγγράμματα τινὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου· ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γερμανίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν· ἐν Παταβίῳ ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ· ἐπειδὴ κατὰ τῆς ἐκκλησίας κατεφέρετο καὶ αὐτῆς περιεφρόνει, συνελήφθη τῷ 1598 ἐν Ἐνετίᾳ καὶ μετηνέχθη εἰς Ῥώμην, ὅπου ὡς αἵρετικὸς καταδικασθεὶς παρεδόθη εἰς τὸ πολιτικὸν δικαστήριον, ὃ ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν καταδίκην τῆς πυρκαϊᾶς ἐκτελεσθεῖσαν τῷ 1600.

Οὗτος ἦν εἰς ὑπερβολὴν ἀνήσυχος· ἐσπούδασεν τοὺς Πυθαγο-

ρείους, τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, τὸν Ῥαϊ-
μοῦνδον Λοῦλλον καὶ τὸν Κουσάνον.

Ὁ Ἰακώβης ἀνύψωσε τὸν Βροῦνον ἀντιπαραθέσας αὐτὸν πρὸς
τὸν Σπινόζαν· εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Βροῦνος ἰσχυρίζεται ἐν τῷ
πᾶν καὶ τὸ πᾶν ἐν, δὲν ἔχει ὁμῶς τὴν διανοητικὴν τοῦ Σπινόζα
τελειότητα. Ἡ δὲ μεταρρύθμισις, ἣν ἐπήνεγκεν, ἦτο, ὅτι τὸ
σύστημα τοῦ Κοπερνίκου ἀσπασάμενος ἀνενέωσε τὸν πανθεϊ-
σμόν τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ ἀνέπτυξεν αὐτόν (1).

Ὁ Βροῦνος διακρίνει τέσσαρας γνωστικὰς δυνάμεις, τὴν αἴ-
σθησιν, τὸν λόγον, τὸν νοῦν καὶ τὸ πνεῦμα· ἡ αἴσθησις δὲν δύ-
ναται νὰ γνωρίσῃ τὴν νοητὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν
ἐνότητα τοῦ ὄντος· οὐδ' ὁ λόγος δύναται νὰ γείνη κάτοχος τῆς
ὅλης ἀληθείας, διότι τὴν ἀλήθειαν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ μόνον
διὰ συλλογισμοῦ· ἀνώτερος δὲ τοῦ λόγου εἶναι ὁ νοῦς, διότι αὐτῷ
ἀνήκουσιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ συλλογισμοῦ· ὁ νοῦς φέρει εἰς τὴν ἐνό-
τητα, ἐν ἣ βλέπει τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων.

Τὴν μεγίστην ὁμῶς βαθμίδα κτᾶ τὸ πνεῦμα, διότι ἐποπτεύει
τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ ὁδὸς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως πορεύεται ἀπὸ τῶν κάτω
πρὸς τὰ ἄνω· τὸ δὲ θεῖον τρέπεται ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

Ὁ Βροῦνος παραδέχεται τὴν Ἀριστοτελικὴν θεωρίαν περὶ τῶν
τεσσάρων ἀρχῶν, τοῦ ὕλικου, τοῦ ποιητικοῦ, τοῦ εἶδους καὶ τοῦ
τελικοῦ αἰτίου.

Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης διακρίνει δύο εἶδη οὐσίας, ἐν κατ'
εἶδος καὶ ἐν κατ' ὕλην· τὸ εἶναι οὐδενὶ δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν
δὲν προηγεῖτο ἡ δύναμις (παθητικὴ)· ἄνευ τῆς παθητικῆς ду-
νάμεως ἡ ὕλη εἶναι ὡς τὸ παθητικὸν ὑποκείμενον πάσης γενέ-
σεως τῆς ἐνεργητικῆς αἰτίας· ὡς πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὕλη διὰ τὰ
τεχνικὰ ἔργα, οὕτω καὶ διὰ τὰ τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ τὰ τῆς φύ-
σεως εἶναι κύκλος, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὕλη πρώτη, ἐξ ἧς πάντα·
ἄρα πάσης γενέσεως ὑποτίθεται ὕλη καὶ μάλιστα ἀγέννητος,

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶ περὶ αἰτίου, ἀρχῆς καὶ
τοῦ ἐνὸς ἐν Λονδ. 1584, ὃ ὁ Ἰακώβης μετέφρασεν. Περὶ Βρούνου ἐκτὸς τοῦ
Ἰακώβη πραγματεύεται ὁ Σχελλίγγιος καὶ ἄλλοι. Ueberweg σ. 27 καὶ ἐφ.

ἄτδιος· ἡ ὕλη ἐστὶ μία ἐν τε τοῖς σωματικοῖς καὶ τοῖς πνευματικοῖς.

Ἡ δευτέρα θεμελιώδης ἀρχὴ παντός ὄντος εἶναι τὸ εἶδος· τὸ εἶδος εἶναι ἡ οὐσιώδης ἐνέργεια, δι' ἧς ἡ ὕλη ὑψοῦται εἰς ἐνέργειαν· ὕλη καὶ εἶδος εἰσιν αἱ ἔμμενοι ἀρχαὶ τῆς τῶν ὄντων ἀτομικότητος.

Ὡς ἡ ὕλη ἐστὶ μία, ἐστὶ καὶ ἡ μορφή μία, ἐξ ἧς ὅλαι· αὐτὴ ἐστὶν ἡ οὐσία, ἧς αἱ ἄλλαι μορφαὶ εἰσι συμβεβηκότα. Ἡ μία μορφή εἶναι καὶ τὸ ποιητικὸν αἷτιον πάντων· τὸ ποιητικὸν ὅμως αἷτιον δύναται νὰ σχηματίσῃ μορφὰς ἐν τινὶ ὕλῃ ὑπὸ τὸν ὅρον τὸ νὰ ᾗναι λογικόν, διότι ἐνέργεια μορφὴν ποιοῦσά ἐστὶ τεχνικὴ, ὡς τοιαύτη δύναται νὰ ᾗναι μόνον ἐν λογικῷ ὑποκειμένῳ· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὴν πρώτην μορφὴν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὡς λογικῶς ἐνεργοῦσαν δύναμιν· οὕτω δ' ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν ἐνός καθόλου νοῦ ἐν ἑαυτῷ περιέχοντος ἰδανικῶς ὅλας τὰς ἰδίας μορφάς· ὡς ἡ πρώτη μορφή εἶναι συγχρόνως ποιητικὸν αἷτιον πάντων, οὕτως εἶναι ποιητικὸν αἷτιον ὁ καθόλου τοῦ κόσμου νοῦς· αὐτός εἶναι ἐξωτερικὸν αἷτιον ὡς ὢν ἐκτὸς τῶν ἰδίων προϊόντων αὐτοῦ· εἶναι ὅμως καὶ ἐσωτερικὸν αἷτιον ὡς ἐνεργῶν εἰς τὴν ὕλην ἔσωθεν.

Οὕτω δέδδται συγχρόνως καὶ τὸ τελικὸν αἷτιον πάντων· ὡς ἡ τέχνη, οὕτως ἐνεργεῖ καὶ ἡ φύσις οὐχὶ ἄνευ σκοποῦ.

Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς τέχνης καὶ τῆς φύσεως ἀποβλέπει εἰς τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ παραχθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ κέντρον τῆς τοῦ Βρούνου φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἔννοια τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς, ἥτις εἶναι τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος καὶ ἧς ἡ κυρία δύναμις εἶναι ὁ νοῦς· διὸ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἐνεργεῖ κατὰ λογικοὺς νόμους καὶ σκοπούς· αὐτὴ ἐστὶν ἡ καθόλου μορφή φέρουσα ἐν τῷ αὐτῆς νῷ ὅλας τὰς ἰδίας μορφάς καὶ παριστῶσα ἐν τῷ κόσμῳ· αὐτὴ ἐστὶν ἡ γόνιμος φύσις κατ' ἀντίθεσιν τοῦ κόσμου ὡς γεγονυίας φύσεως καὶ ἀρχὴ ἔμμενος. Αὐτὴ ἐστὶν ὡς ἡ πρώτη τοῦ παντός ἀρχή, ἡ δ' ὕλη ἡ πρώτη αὐτοῦ δύναμις· ἡ μορφή ὅμως καὶ ἡ ὕλη δὲν διαφέρουσιν οὐσιωδῶς, διότι ἡ μορφή εἶναι τὸ ἐνεργεῖα αἷτιον τῆς

δυνάμεως, ἡ δὲ ὕλη ἐστὶ τὸ παθητικὸν αἷτιον αὐτῆς· ἐπομένως καὶ τὸ ἐνεργητικὸν καὶ τὸ παθητικὸν αἷτιόν ἐστι ταυτόν· ὥστε ἡ τοῦ παντὸς ψυχὴ εἶναι συγχρόνως ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ παθητικὴ ἀρχή, τὸ αἷτιον τὸ ποιοῦν πάντα καὶ τὸ αἷτιον τὸ γινόμενον πάντα· ἡ τοῦ σύμπαντος ἀνάπτυξις εἶναι ἀνάπτυξις τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς· αὐτὴ ἀναπτύσσει ἑαυτὴν εἰς τὸ σύμπαν. Ἡ ὕλη εἶναι ζῶσα, ἡ μήτηρ τῶν μορφῶν γεννωμένων ἐξ αὐτῆς διὰ τῆς ἐμμόνου αὐτῆς δυνάμεως.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι οὐσιώδης ἐνότης. Ἡ ὕλη εἶναι μία ἐν ἅπασιν τοῖς οὖσιν, ἐπίσης καὶ ἡ μορφή εἶναι μία, καὶ ἀμφοτέραι αἱ ἐνότητες ἐνοῦνται ἐν μιᾷ, διότι ὕλη καὶ μορφή ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ κόσμου εἰσὶν ἓν· διὸ τὸ ἐν πᾶν καὶ τὸ πᾶν ἓν· ὅλα τὰ ὄντα εἰσὶ μία μόνη οὐσία προοιούσα εἰς πολλὰς μορφάς. Τὰ ὄντα δὲν εἶναι κυρίως οὐσίαι, ἀλλ' εἶδη ἐμφανίσεως τῆς μιᾶς, τρόποι ἐμφανίσεως αὐτῆς· πᾶσα γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι μεταβολὴ μόνον τοῦ τρόπου τῆς ἐμφανίσεως, διότι ἡ οὐσία μένει ἀεὶ ἡ αὐτὴ· μόναι αἱ ἐκτὸς μορφαὶ γίνονται, μεταβάλλονται καὶ φθείρονται· ἡ οὐσία μένει ἀμετάβλητος. Ὁ κόσμος εἶναι ἔμψυχος, καὶ, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ μεταδίδεται πᾶσιν, εἰσὶ πάντα ἔμψυχα· ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἐν τοῖς οὖσιν οὐσά ἐστιν ὑπὲρ τὰ ὄντα· διὸ δὲν ἀπόλλυται ἐν αὐτοῖς.

Ὁ θεὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου, ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἶναι κατ' οὐσίαν ἓν· ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον (γινόμενον), ἡ μορφή καὶ ἡ ὕλη, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις· ὁ θεὸς εἶναι ἡ καθόλου οὐσία, ἡ μορφή τῶν μορφῶν, ἡ αἰτία τῶν αἰτιῶν, ἐν αὐτῷ εἰσὶ πάντα ἓν· αὕτη ἡ ταυτότης τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὄντων εἶναι ἡ τοῦ συστήματος τοῦ Βρούνου θεμελιώδης ἰδέα· ἡ δημιουργία εἶναι ἔκθεσις τῶν ἐν τῷ θεῷ, τῶν ἐν τῇ ταυτότητι· ὁ θεὸς ὡς ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἀναπτύσσει ἐνέργεια ὅσα ἐν αὐτῷ εἰσὶ δυνάμει. Ἡ δημιουργία ὅμως δὲν εἶναι παραγωγὴ ἐλευθέρᾳ, ἐλευθέρᾳ πρᾶξις, ἀλλ' ἀναγκαία. Ὁ Βρούνος λέγει ὅτι τὰ ἐν τῷ θεῷ εἰσὶν ἀναγκαῖα· ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης ἐν τῷ θεῷ εἰσὶν ἓν· ὁ θεὸς δὲν δύναται ἄνευ τοῦ κόσμου νὰ νηθῇ.

Ὁ κόσμος κατὰ τὸν Βροῦνον ὡς ἄπειρος εἶναι καὶ ἀκίνητος, ἢ κίνησις ὑπάρχει μόνον τοῖς οὐρανίοις σώμασιν· τὴν κίνησιν αὐτῶν λαμβάνουσιν ἔσωθεν, ἐκ τῆς ψυχῆς· διὸ τὰ μέρη κινούμενά εἰσι, τὸ δ' ὅλον ἀκίνητον. Τὸ δὲ καθόλου στοιχεῖον τῆς τοῦ παντός ζωῆς εἶναι ὁ αἰθήρ· ἕκαστον ἄστρον κινεῖται περὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ καὶ τὸν ἴδιον ἥλιον αὐτοῦ· ἡ γῆ δὲν εἶναι κέντρον τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἄστρον περὶ τὸν ἥλιον κινούμενον· ὁ Βροῦνος δὲν παρέλαβε τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ τὸ τοῦ Κοπερνίκου ἐκ τῶν Πυθαγορείων ληφθέν.

Ἡ δ' ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἔχει πρὸς τὸ σῶμα τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν ἔχει ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ πρὸς τὸ σύμπαν.

Ὁ σκοπὸς τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ μέγιστον διὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν διὰ τὴν βούλησιν· τοῦτο δὲ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως· ἡ ὁρμὴ δὲν ἐπαναπαύεται ἐφ' ὅσον δὲν κτᾶται τὸ τέλειον. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν κτῆσιν τῆς θείας γνώσεως, καὶ ἡ βούλησις εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ, ἥς μέγιστος βαθμὸς ἐστὶν ἡ ἡρωϊκὴ ἀγάπη, ἥτις ἐστὶν ἡ μεγίστη ἀρετὴ.

Ἐὰν ἡ γένεσις ᾗναι ἡ διαστολὴ τῆς οὐσίας ἀπὸ τοῦ κέντρου, εἶναι ὁ θάνατος συστολὴ τῆς οὐσίας ἐν τῷ κέντρῳ· ἡ οὐσία δὲν θνήσκει· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· αὐτὴ ὁμῶς θέλει ὑπάρξαι ἐν ἄλλῃ μορφῇ, ἐν ἄλλῳ σώματι· ὡς ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβάλλεται, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβάλλεται.

Ὁ Βροῦνος ἐκ μὲν τοῦ Κουσάνου ἤντλησε τὰς θεωρίας αὐτοῦ, ἐκ δὲ τοῦ Κοπερνίκου τὰς περὶ τοῦ οὐρανοῦ· θέλει νὰ τηρήσῃ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ὑποθέτει ἀτομικὴν ἀνεξαρτησίαν· τὸν δ' ἀτομικὸν ἄνθρωπον ἐκλαμβάνει φαινόμενον ἐφήμερον ἐν τῇ αἰδίῳ ῥοῇ τῆς γενέσεως· ὁ ἀγὼν εἰς ἡρωϊκὴν ἀγάπην εἶναι μάταιος, ἡ ἠθικὴ του οὐδὲν ἔχει μεγαλοπρεπές, μάλιστα δὲ ὁ Βροῦνος ὑποθέσας μίαν οὐσίαν κοινὴν ἀνῆρπεν αὐτήν.

Τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου εἶναι πανθεϊστικόν· διότι ὁ θεὸς παρίσταται φύσις γόνιμος καὶ γενομένη. Καίτοι ὁμῶς τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου δὲν κατέδειξε τὴν σχέσιν τῶν πολλῶν πρὸς

τὸ ἐν, κατέστη ὅμως ἡ βάσις τῆς μοναδολογίας τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως τοῦ Σχελλιγγίου. Εἰς δὲ μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας ἄλλα τε πολλὰ συνετέλεσαν καὶ ἡ πολιτική.

Ὁ Νικόλαος Μακκιαβέλης τῷ 1469 γεννηθεὶς κατεκρίθη ἰδίως διὰ τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, καὶ δικαίως, διότι ὁ δόλος καὶ ἡ βία, ἃ συνιστᾷ τῷ ἡγεμόνι, εἰσὶ μέσα ἀνήθικα. Καίτοι περὶ πολιτικῶν συνέγραψε, συνέδραμεν ὅμως ἐμμέσως τὴν ἐπιστήμην.

Ὁ Βερναρδῖνος Τελέσιος γεννηθεὶς τῷ 1508 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1580 συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς ἐξασθένησιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, διότι σπουδάσας τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς καταδείξας ἰδρύσατο νέον αὐτῆς σύστημα· ὥστε ἡ τοῦ Τελεσίου μετορρύθμισις ἀφορᾷ ἐν μόνον μέρος τῆς φιλοσοφίας, τουτέστι τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην (1).

Ὁ Τελέσιος πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων παραδέχεται δύο ἀρχὰς ἐναντίας, τὴν θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα· ἡ θερμότης ἐνεργεῖ ἀπὸ τοῦ κέντρου, ἡ δὲ ψυχρότης ἐπὶ τὸ κέντρον· ἐπειδὴ ὅμως αἱ δύο αὗται δυνάμεις δὲν ἐξαρκοῦσιν εἰς ἐξήγησιν τοῦ παντός, ὑπετέθη καὶ τι ὑποκείμενον, ἡ ὕλη, ἥτις εἶναι δεκτικὴ διαστολῆς καὶ συστολῆς διὰ τῆς θερμότητος καὶ ψυχρότητος· ὥστε αὗται εἰσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς τοῦ Τελεσίου φυσικῆς. Πῶς ὅμως ἐκ τούτων τῶν τριῶν ἀρχῶν τὸ σύμπαν σχηματίζεται; τοῦτο τὸ ζήτημα, ἵνα λύσῃ, χωρίζει τὸ σύμπαν εἰς δύο μέρη, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ὁ οὐρανὸς ἐκ τῆς θερμότητος παραγόμενος εἶναι ἡ ἔδρα αὐτῆς, ἡ δὲ γῆ ἡ ἐκ τῆς ψυχρότητος εἶναι ἡ ἔδρα αὐτῆς· μεταξὺ ὅμως τῆς θερμότητος καὶ ψυχρότητος εἶναι ἡ ὕλη· ἀνευ ὕλης κοσμοποιεῖα νὰ παραχθῇ δὲν ἡδύνατο.

Ἡ θερμότης καὶ ψυχρότης εἰσὶν ἐναντίαι· ἡ μία ἀνθίσταται τῇ ἐτέρᾳ· τοῦτο δ' εἶναι δυνατὸν, ὅτι ἐκάστη ἔχει αἰσθησιν τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἐτέρας· ἀμφότεραι ὁρμῶσιν εἰς τήρησιν ἑαυτῶν καὶ

(1) Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι: *de natara rerum juxta propria principia*, Rom. 1565. Neapel 1586.

ἐπέκτασιν τῆς ἐνεργείας των· ἡ ὁρμὴ αὕτη θὰ ᾗτο ἀδύνατος, ἐὰν δὲν εἶχον αὐται αἰσθήσιν τοῦ ἐναντίου.

Ἐὰν δ' αἱ φυσικαὶ ἀρχαὶ θεωρηθῶσι δυνάμεις αἰσθητικαὶ, πρέπει νὰ ᾗναι καὶ ὅλα τὰ ὄντα τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα αἰσθητικὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν δυνάμεων.

Ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ὁρμώμενος ἐξηγεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὰ φαινόμενα τῶν ὄντων.

Τὰ ζῶον συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπλῆ μορφή, ἀλλ' ἀρχὴ κινητικὴ καὶ ζωτικὴ (σωματικὸν πνεῦμα).

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει οὐ μόνον ψυχὴν ζωϊκὴν, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέραν, ἀσώματον, θεϊαν· αὕτη ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἀθάνατον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δημιουργηθεῖσα ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ εἰσὶ δύο δυνάμεις, γνωστικὴ καὶ ὀρεκτικὴ· ἡ μὲν γνωστικὴ ὀνομάζεται νοῦς, ἡ δ' ὀρεκτικὴ βούλησις.

Καίτοι δ' ὁ Τελέσιος διεφέρετο πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, ἐν τοῖς πλείστοις ὁμῶς συνεφώνει αὐτῷ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Τελεσίου εἶναι σύμμικτον ἐκ μυστικισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Τελεσίου ἠσπάσατο ἕτερος ἀνὴρ, ὁ Θωμᾶς Καμπανέλλας· οὗτος ἐγεννήθη τῷ 1568 ἐν Καλαυρίᾳ, ἐσπούδασε τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδίως τὰ συγγράμματα τοῦ Τελεσίου (1)· εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· περιῆλθε πολλὰ μέρη καὶ τῷ 1598 ἐν Νεαπόλει κατεδικάσθη διὰ πολιτικὰς δοξασίας εἰς ἰσόβια δεσμὰ (26 ἔτη)· ἐν φυλακῇ συνέγραψε τὸ πλεῖστον τῶν συγγραμμάτων του· ἔπειτα διαφυγὼν τὴν ἱερὰν τῆς Νεαπόλεως ἐξέτασιν ᾗλθεν εἰς Παρίσιους, ὅπου τῷ 1639 ἐτελεύτησεν.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του οὐσιωδέστερον εἶναι ἡ καθόλου φιλοσοφία αὐτοῦ, ἐφ' ἧς τὸ σύστημά του στηρίζεται (2).

Ὁ Καμπανέλλας τὸν Τελέσιον σπουδάσας κατέστη τῷ Ἀριστοτέλει ἐναντίος· ἐν τῇ πορείᾳ ὑπὲρ τὴν φυσικὴν εἰς τὴν με-

(1) Συνέγραψε de sensu et de investigatione rerum καὶ ἄλλα.

(2) Τὰ ἄπαντα ἐξεδόθησαν ἐν Τορίνῳ 1854.

ταφυσικὴν βούλεται νὰ κατασταθῇ μεταρρύθμιστής τῆς φιλοσοφίας, δὲν θέλει ὅμως νὰ ἀντιφάσκη τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει καὶ τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ᾔηται σύμφωνος μετ' αὐτῶν.

Τὴν μεταφυσικὴν διαιρεῖ εἰς τρία, εἰς τὴν περὶ γνῶσεως θεωρίαν, εἰς τὴν περὶ τοῦ ὄντος καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς πράξεως· ἐπειδὴ ἐν ἡμῖν εἰσιν ἡ ὑπαρξίς, ἡ γνῶσις καὶ βούλησις, ἀνάγει τὴν μὲν μαθηματικὴν καὶ τὴν μαγίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, τὴν δὲ θεολογίαν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν λογικὴν εἰς τὴν γνῶσιν, τὰς δὲ πρακτικὰς ἐπιστήμας εἰς τὴν βούλησιν.

Ὁ Καμπανέλλας λέγει, ὅτι οἱ σκεπτικοὶ δὲν δύνανται νὰ εἴπωσιν ὅτι οὐδὲν γινώσκουσι, διότι λέγοντες, ὅτι οὐδὲν γινώσκουσι, παραδέχονται αὐθις γνῶσιν, καὶ παραδεχόμενοι ἀναίρουσιν αὐτοὶ ἑαυτούς· ἄρα ἔστι γνῶσις, ἔστι βεβαιότης κατὰ τὸν Καμπανέλλαν, καὶ ἐπειδὴ ἔστι γνῶσις, βεβαιότης, ὑπάρχουσιν ἀρχαὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀμφιβολίαν· πῶς ὅμως εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν βεβαιότητα ἐρχόμεθα; Ἐν ἡμῖν ἔχομεν διττὴν γνῶσιν, τοιαύτην, ἣτις εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀναφέρεται, εἰς τὸ ἐμπειρικόν, καὶ τοιαύτην, ἣτις ἀντικείμενον ἔχει τὸ ὑπεραισθητόν· ἡ δ' ἐμπειρικὴ γνῶσις κατὰ τὸν Καμπανέλλαν πηγάζει ἐκ τῆς αἰσθήσεως· ἡ αἰσθησις ὅμως ἐκ τοῦ ὑποκειμένου εἶναι πάθησις, διότι οὐδὲν αἰσθητὸν γίνεται, ὃ δὲν δύναται νὰ μὴ ἐνεργῇ εἰς ἡμᾶς.

Τὸ ἀντικείμενον παράγει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ μεταβολὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον, τουτέστι περιέχει ὁμοιότητα μετὰ τοῦ ὑποκειμένου· ἄρα τὸ αἰσθητὸν παράγει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τί ὅμοιον αὐτῷ, ἢ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ διὰ τῆς μεταβολῆς, ἣν αὐτὸ ἐν αὐτῷ παράγει, ὅμοιον ἑαυτῷ· τὸ ἀντικείμενον γινώσκουμεν, διότι γινόμεθα ὅμοιοι αὐτῷ. Ἐὰν ἡ αἰσθησις ὀρίζεται διὰ θιγῆς τοῦ αἰσθητοῦ μετὰ τοῦ αἰσθητικοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταβολῆς καὶ ὁμοιότητος τοῦ ὑποκειμένου μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, ἔπεται, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι σωματικὴ, διότι ὑπὸ σωματικοῦ μόνον σωματικὸν δύναται νὰ θιχθῇ καὶ μεταβληθῇ. Ὁ Καμπανέλλας ἐκλαμβάνει τὸ νοεῖν ἀσθενέστερον τοῦ αἰσθάνεσθαι· τὸ καθόλου προέρχεται ἐκ τῆς ἀσθενείας τῆς αἰσθητικῆς γνῶσεως, ἐν ἣ ἡ ἰδία

τύπωσις ἀφαιρεῖται καὶ μένει μόνον τὸ ὅμοιον ἐν πολλοῖς οὖσιν.

Ἐν τούτῳ εἶναι καὶ ὁ Καμπανέλλας, ὡς ὁ Τελέσιος, ὑλιστής. Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων προβαίνει εἰς τὸν νοῦν, ἡ δ' αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς τὸ καθ' ἕκαστον θεωρεῖ, τὸ καθόλου σχηματίζει, ἔπεται, ὅτι τὸ καθόλου πηγάζει ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἡ γνῶσις εἶναι αἰσθησις.

Παρά δὲ τὴν αἰσθητὴν ἀναγνωρίζει ὁ Καμπανέλλας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἀνωτέραν γνῶσιν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναφερομένην, τουτέστι τὴν νοητικὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα, ὃ διττῶς ἐνεργεῖ πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ψυχὴν στρεφόμενον καὶ πρὸς τὸ ὑπεραισθητόν· ἐνὶ λόγῳ ὁ Καμπανέλλας ἐπαναλαμβάνει τὰς περὶ γνώσεως τοῦ Τελεσίου θεωρίας. Ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, διὰ δὲ τῶν αἰσθήσεων οὐδὲν ἄληθές γινώσκομεν, φανερόν εἶναι, ὅτι σοφία δὲν ὑπάρχει· ἐπομένως μόνον τὰ φαινόμενα γνωρίζομεν, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα τὰ καθόλου, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα εἶναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως, πρέπει νὰ ᾔηται αὐτῆς καὶ τὰ καθόλου. Τοῦτο εἶναι κυρίως τὸ ἀσθενές τῆς θεωρίας του, ὅτι τὸ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι παραδέχεται ταῦτά ἄνευ ἀποδείξεως.

Πάντα τὰ ὄντα κατὰ τὸν Καμπανέλλαν συνίστανται ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος· ἡ σύνθεσις αὕτη παράγει τρίτον τι ὠρισμένον. Τὸ δὲ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν θεωρεῖ ὡς τὰς ἀρχὰς πάντων τῶν πεπερασμένων ὄντων.

Ὁ Καμπανέλλας ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἕκαστον ὃν ἔχει δύναμιν, αἰσθησιν καὶ ἀγάπην καὶ ἐξ αὐτῶν συνίσταται, αἵτινες εἰσὶν αἱ ἀρχαί, τὰ αἷτια τῶν ὄντων· ἀναλόγου δ' ἀρχὰς διακρίνει ἐν τῷ μὴ ὄντι, τὴν ἀδυναμίαν, τὴν ἄγνοιαν καὶ τὸ μῖσος.

Περὶ δὲ θεοῦ πραγματευόμενος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ ὑπαρξίς ὄντων ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος συνισταμένων ὑποθέτει ὑπάρχον ὃν τὸ μὴ ὄν ἀποκλείον, εἶναι καὶ καλεῖται τοῦτο τὸ ὄν θεός. Ἄρα ὁ θεὸς ἀποκλείων τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀμετάβλητος, ἀπλοῦς καὶ τὰ τούτοις ὅμοιος· ὁ θεὸς δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' ὑπερούσιος, δὲν εἶναι ὄν, ἀλλ' ὑπερόν· ἐνὶ λόγῳ ὁ θεὸς εἶναι πάντα ἐν ταύτῳ δ' οὐδὲν, ἀκατάληπτος, ἄρ-

ρητος. Ὁ θεὸς ὑπὲρ τὸν κόσμον, ὑπερβατικὸς, εἶναι ἐν τῷ θείῳ σκότει ἐν ταύτῳ τὸ φῶς, ἡ γνωστικὴ ἄγνοια οὕσα αὐτὴ ἡ σοφία. Καὶ ἐν τῷ θεῷ εἰσὶ δύνამεις, σοφία καὶ ἀγάπη, εἰσὶν ὁμῶς ἐν· διὰ τῆς δυνάμεως ὁ θεὸς παράγει πάντα, διὰ τῆς σοφίας γινώσκει καὶ διὰ τῆς ἀγάπης βούλεται τὴν παραγωγὴν τῶν ὄντων ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία ὑποθέτει τὰς ἰδέας τῶν ὄντων ἐν τῷ θείῳ νῶ καὶ προέρχεται ἐλευθέρως ἐκ τῆς ἀγάπης.

Ἐν τῇ φυσιολογίᾳ τῷ Πελεσίῳ ἐπόμενος παραδέχεται δύο ἀρχάς, τὴν θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα· αὗται ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἄμορφον ὕλην, καὶ ἐκ τῆς ἐναντιότητος αὐτῶν παράγονται τὰ διάφορα ὄντα.

Ἡ ὕλη ὑποθέτει τὸν τόπον, ἐν ᾧ παραλαμβάνεται· ἄρα ὁ θεὸς τὸν τόπον ἐδημιούργησεν ὡς ἔδραν τοῦ σωματικοῦ, ὡς ὑποκείμενον τῆς ὕλης, ἐξ ἧς διὰ τῆς ἐναντιότητος τῆς θερμότητος καὶ ψυχρότητος τὰ ὄντα παράγονται· κατὰ πρῶτον ἐχωρίσθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ ἐν μὲν τῷ οὐρανῷ ἐπικρατεῖ ἡ θερμότης, ἐν δὲ τῇ γῇ ἡ ψυχρότης. Τὸ δὲ σύμπαν εἶναι ἔμφυχον· ὅλα τὰ ὄντα συμπάσχουσι καὶ ἀντιπάσχουσιν πρὸς ἄλληλα· ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος, αἰσθητικῆς ψυχῆς καὶ νοητικῆς· ἡ νοητικὴ ψυχὴ οὕσα ὑπὲρ τὴν αἰσθητικὴν εἶναι ἀπλῆ καὶ διὰ τοῦτο ἀθάνατος.

Ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ θεωρῶν τὸν ἄνθρωπον ἐν τοῖς ἔργοις ἐλεύθερον ἐκλαμβάνει τὸ κακὸν στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ ὄν, μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ εἰς τὸν θεῖον ἀντιστοιχοῦντα.

Τὸν θεὸν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἀγαπῶσιν πάντα τὰ ὄντα· αὐτὸν μόνος ὁ ἄνθρωπος γινώσκει.

Ἡ θρησκεία συνδέει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὰς τρεῖς ἀρχάς, τὴν δύναμιν, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀγάπην, μετὰ τοῦ θεοῦ.

Ὁ θεὸς ἦλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀνθρώπου φέρων τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν βίον.

Τὸ σύστημα τοῦ Καμπανέλλα περιλαμβάνει ἰδέας Ἀριστοτελικάς, Πλατωνικάς, νέας Πλατωνικάς καὶ ἰδίως τὰς τοῦ Τελεσίου περὶ γνῶσεως καὶ φύσεως. Μόνον δὲ περὶ ἀρχῶν ἔχει τι

ἴδιον· οὐδὲν ὅμως βέλτιον εἰς τόπον τῆς σχολαστικῆς ἔταξεν, ἣν κατεπολέμησεν.

Καὶ ἐν τῇ Καββάλα, ἣν Πίκος ὁ Μιράνδουλας εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν εἰσήγαγεν, ἐνομιζέτο, ὅτι τὸ μέσον εὐρέθη πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς σχολαστικῆς.

Ὁ ὁδηγὸς τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐν Γερμανίᾳ ἦτο ὁ Ἰωάννης Ρεϋχλῖνος, ὃς τὰς τοῦ Ν. Κουσάνου ιδέας παραλαβὼν ἰσχυρίζετο τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ θεῷ.

Ἰωάννης Ρεϋχλῖνος ἦτοι Καπνίων (ὡς ὁ αὐτὸς τὸ ὄνομά του ἐξελλήνισεν) ἐγενήθη τῷ 1455, ἐσπούδασεν τὴν ἐβραϊκὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν· εἰς Φλωρεντίαν δ' ἐλθὼν εἰσήχθη ὑπὸ Μαρσιλίου Φικίνου καὶ Πίκου τοῦ Μιράνδουλα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Καββάλας· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1522. (1).

Ἡ Κάββαλα κατὰ τὸν Ρεϋχλῖνον στηρίζεται ἐπὶ ἀμέσου θείας ἀποκαλύψεως. Αὕτη διδάσκει ὅλας τὰς ἀληθείας περὶ θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου κόσμου, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ βάσις τῆς καββαλιστικῆς θεωρίας εἶναι ἡ διὰ τοῦ μεσίτου ἀντικατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἀποκάλυψις ἡ γενομένη τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανεέλθῃ διὰ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν οὐράνιον παράδεισον, ὃν ἀπώλεσεν.

Ἡ καββαλιστικὴ τέχνη ἐξ ἀποκαλύψεως πηγάζουσα εἶναι τὸ μέσον, ἔν' ἐλθῇ τις εἰς τὴν καββαλιστικὴν θεωρίαν. Τὴν τέχνην ταύτην ἔλαβε πρῶτος ὁ Μωϋσῆς καὶ μετέδωκε τῷ Ἰώσουα καὶ τοῖς ἐβδομήκοντα· ἐξ αὐτῶν δὲ αὕτη μετεδόθη προφορικῶς. Καὶ ἡ καββαλιστικὴ θεωρία μετεδόθη ἐξ ἀμέσου ἀποκαλύψεως· ἡ δὲ Κάββαλα ὡς θεία ἀποκάλυψις εἶναι δῶρον θεῖον ὀλίγοις διδόμενον. Ὁ καββαλιστὴς ζητεῖ νὰ ὑπερπηδῇ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου· ὁ Ταλμουδιστὴς περιορίζεται ἐν τῷ αἰσθητῷ· διὸ ὁ καββαλιστὴς τὸν μεσίτην θεωρεῖ ὡς τὸν λυτρωτὴν ἀπὸ

(1) Συνέγραψε *de arte cabbalistica et de verbo mirifico*· ἡ ἀρίστη ἔκδοσις ἐστὶν ἡ ὑπὸ Börling, Leip. 1858—59.

τῆς ἁμαρτίας καὶ ὡς τὸν ὁδηγὸν εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, ὁ δὲ ταλμουδιστῆς ὡς τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα τὸν μέλλοντα νὰ φέρῃ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος εἰς κοσμοκρατορίαν. Πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται εἰς γνῶσιν; Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἵσταται μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τρέπεται πρὸς ἀμφοτέρα, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ· ὁ νοῦς γινώσκει ἀμφοτέρα· τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν ὁ νοῦς ἔρχεται εἰς γνῶσιν τοῦ αἰσθητοῦ, εἰσὶν ἡ αἰσθησις, ἡ φαντασία, τὸ κριτικὸν καὶ ὁ λόγος· ἡ αἰσθησις εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ· τῇ ἐσωτερικῇ ἔπεται ἡ φαντασία, μετ' αὐτὴν ἡ κριτικὴ δύναμις καὶ τέλος ὁ λόγος· πρὸ πάντων δὲ ζητεῖται πρὸς γνῶσιν τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον. Τὸ δὲ μέσον, δι' οὗ ἀποκτᾶται τὸ ὑπεραισθητὸν ἀντικείμενον, εἶναι τὸ πνεῦμα· δι' αὐτοῦ γινώσκει ὁ νοῦς τὸ θεῖον· τὸ πνεῦμα ἐπείσερχεται ἐξωθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον· καὶ εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς βλέπων τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, τὸν θεῖον, διὰ τοῦ θεοῦ φωτὸς ἀμέσως εἰς αὐτὸ ἀκτινοβολοῦντος· ὥστε ἡ γνῶσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου κτᾶται ἐξ ἀμέσου ἀποκαλύψεως· ὁ νοῦς φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἔρχεται εἰς γνῶσιν τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ παρέχει τῷ νῷ τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ἡ ἄμεσος αὕτη ἐποπτεία τοῦ θεοῦ ἐν τῷ πνεύματι καλεῖται πίστις· ἐπομένως ἡ πίστις εἶναι ἄμεσος γνῶσις τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἐν τῷ πνεύματι· ὅθεν ἡ γνῶσις τῆς πίστεως εἶναι ἀνωτέρα τῆς λογικῆς γνώσεως· ἡ γνῶσις τῆς πίστεως εἶναι βεβαιότερα ἢ ἡ γνῶσις τοῦ λόγου, διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἐπισφαλῶν συλλογισμῶν, ἀλλ' ἐπὶ θείας ἀποκαλύψεως καὶ ἀμέσου ἐποπτείας. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τῆς πίστεως εἰς οὐδεμίαν ἔρχεται γνῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ· ὁ δὲ λόγος περιορίζεται εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον.

Ὁ θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν ὄν καὶ μὴ ὄν, διότι ἐστὶ τὸ αἷτιον τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἐνότητα, διότι εἶναι αἷτιος αὐτῆς· ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὰς ἀντιθέσεις, ὑπὲρ τὸν λόγον, ἀκατάληπτος καὶ ἄρρητος, Ἐνσὸφ (οὐχὶ

τί), ἡ ἀπόλυτος ταυτότης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἡ καθαρὰ θεότης ἄνευ προσόντων.

Μετὰ τὸ Ἐνσὸφ ἔπονται οἱ δέκα Σεφίρὸτ τῆς καββάλας, τὰ δέκα προσόντα ἥτοι πρόσωπα τοῦ θεοῦ, δι' ὧν ἀποκαλύπτεται.

Οἱ δέκα Σεφίρὸτ εἰσὶν ὁ στέφανος, ἡ σοφία, ὁ νοῦς, ἡ χάρις, ἡ δικαιοσύνη, τὸ κάλλος, ὁ θρίαμβος, ἡ δόξα, ἡ ἔδρα καὶ τὸ βασιλείον· ὑπὲρ αὐτὰ ἐστὶ τὸ Ἐνσὸφ ὡς ὁ ἄπειρος βυθὸς τοῦ θεοῦ· αὐτὰ δ' εἰσὶ τὰ προσόντα, τὰ ὀνόματα, ἃ ὁ θεὸς δίδει ἑαυτῷ, ὅπως γνωρισθῇ καὶ ὀνομασθῇ.

Οἱ δὲ Σεφίρὸτ εἰσὶ συγχρόνως αἱ δημιουργικαὶ δυνάμεις τῆς θεότητος, δι' ὧν αὐτὴ παράγει τὸν κόσμον. Μετὰ δὲ τῶν καββαλιστῶν διακρίνει ὁ Ῥεϋχλῖνος τρεῖς κόσμους, τὸν αἰσθητὸν, τὸν νοητὸν καὶ τὸν θεῖον.

Ἡ Κάββαλα φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν μεγίστην μακαριότητα ὑφισταμένην ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐποπτείᾳ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἐν τῇ ἐποπτείᾳ ἀποθεοῦται ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἐξωτερικὴ αἴσθησις εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, αὕτη εἰς τὸ φανταστικόν, τοῦτο εἰς τὸ κριτικόν, αὐτὸ εἰς τὸν λόγον, οὗτος εἰς τὸν νοῦν, αὐτός εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τοῦτο εἰς τὸν θεόν· ἡ δ' ἀποθέωσις εἶναι τὸ μέγιστον τέλος τῆς καββάλας.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ῥεϋχλῖνος παραλαβὼν τὸ σύστημα τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τὴν κάββαλαν ἀντέφασκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Τὴν δ' αὐτὴν ὁδὸν ἐβάδισε καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Ῥεϋχλίνου Ἑρρίκος Κορνήλιος Ἀγρίππας ὁ Νεπτεσχέϊμος, ὃς ὅμως μᾶλλον εἰς τὸ πρακτικόν τῆς καββάλας, τουτέστι τὴν μαγίαν, ἀπέβλεψεν.

Ὁ Ἀγρίππας ἐγεννήθη τῷ 1487 ἐν Κολωνίᾳ, ἐσπούδασε τὴν νομικὴν καὶ τὴν ἱατρικὴν καὶ ἀπέθανεν τῷ 1535.

Ἐδίδαξε τὸ περὶ θαυμασίου ῥήματος τοῦ Ῥεϋχλίνου, καὶ συνέγραψε τὴν μυστικὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, περὶ ματαιότητος καὶ ἀβεβαιότητος τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἄλλα (1).

Ὁ θεὸς ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀγρίππαν ἡ ἀπόλυτος ἐνότης· συγ-

(1) De occulta philosophiae, de incertitudine et vanitate scientiarum· ἐξεδόθησαν Lyon 1550 καὶ 1600.

χρόνως δὲ εἶναι εἰς ἓν τρισὶ προσώποις· εἰς ὧν καὶ τρισυπόστα-
τός ἐστιν ὑπὲρ πάντα. Τοῦτο τὸ ἓν περιέχει πολλὰ, ἃ εἰσιν,
ὅσα καὶ ὁ Ῥεϋχλῖνος παραδέχεται· δι' αὐτῶν (τῶν προσόντων)
καταβαίνει ὁ θεὸς εἰς τὰ ὄντα δίδων αὐτοῖς ὑπαρξιν, μορφήν
καὶ δύναμιν.

Ὁ θεὸς τὸ σύμπαν ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐν δὲ τῷ
παντὶ εἰσὶ τρεῖς κόσμοι, ὁ τῶν στοιχείων, ὁ οὐράνιος καὶ ὁ νοη-
τός· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἐν τῷ σύμπαντι, ἐστὶ τοῦτο
ἔμψυχον.

Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ποιῶσι τὸ δι' οὗ τὸ ἀνώ-
τερον καταβαίνει εἰς τὸ κατώτερον καὶ τὸ κατώτερον ἀναβαί-
νει εἰς τὸ ἀνώτερον.

Αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων εἰσιν ἐν τῷ θεῷ νῶν ῥέουσai ἀπὸ τῆς τοῦ
κόσμου ψυχῆς εἰς τὰς ἰδίας ψυχάς.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς μικρόκοσμος συνίσταται ἐκ τοῦ σώματος,
τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ σώματος· τὸ πνεῦμα τοῦ σώ-
ματος ὀνομάζεται καὶ πνεῦμα φυσικὸν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ λο-
γικοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ψυχὴ.

Ἡ ψυχὴ δημιουργηθεῖσα κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐστὶν ἀτομικὴ θεία
οὐσία· ἐν αὐτῇ διακρίνεται τριττόν τι, τὸ πνεῦμα, ἡ αἰσθητικὴ
ψυχὴ καὶ ἡ λογικὴ. Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ τὸ θεῖον
ἀμέσως γινώσκεται, καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς γνώσεως ἐπονομά-
ζεται πίστις. Τῷ δὲ λόγῳ ὑπάρχει ἡ ἔμμεσος γνῶσις, καὶ ἡ
αἰσθητὴ παράστασις τῇ αἰσθητικῇ ψυχῇ. Τὸ πνεῦμα εἶναι φύ-
σει ἀθάνατον· ἡ δ' αἰσθητικὴ ψυχὴ ἀπόλλυται μετὰ τοῦ σώμα-
τος· ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι μὲν φύσει ἀθάνατος, γίνεται
ὁμῶς γενομένη ἐν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Κατὰ τὸν Ἀγρίππαν ἡ λογικὴ καὶ διαλεκτικὴ εἶναι τοῦ δια-
βόλου ἐφεύρεσις, πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι ἀπατηλὴ καὶ ματαία καὶ
τῇ θρησκείᾳ ἐναντία· μόνη δ' ἡ πίστις φέρει εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ δὲ μεγίστη καὶ τελειοτάτη ἐπιστήμη εἶναι ἡ μαγία, διότι
αὕτη δείκνυσι πῶς τὰ ὄντα εἰσὶν ὅμοια καὶ ἀνόμοια καὶ πῶς
ἀλλήλοις συνδέονται.

Ἡ μαγία περιλαμβάνει τὴν φυσικὴν, τὴν μαθηματικὴν καὶ

τὴν θεολογίαν καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ὑπάρξεως τριῶν κόσμων.

Τὰ δὲ περὶ τῶν στοιχείων καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν ἀναφερόμενά εἰσι φανταστικά.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὸ περὶ ματαιότητος καὶ ἀβεβαιότητος τῶν ἐπιστημῶν, ὃ ἐθαυμάσθη, συνετέλεσεν εἰς ἀποστροφὴν πρὸς τὸ δουλικὸν τῆς ἐποχῆς φρόνημα καὶ εἰς ἔγερσιν τοῦ πνεύματος εἰς ἐλευθέρας συζητήσεις.

Ὁ Ἀγρίππας συνέδεσεν, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων δείκνυται, τὸν μυστικισμόν καὶ τὴν σκέψιν μετ' ἀλλήλων.

Καὶ Φραγκῖσκος Γεώργιος Βένετος γεννηθεὶς τῷ 1460 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1540 περιῆλθε πλεῖστα τῆς Ἰταλίας μέρη, καὶ ἀναγνοὺς Νεοπλατωνικά, Νεοπυθαγόρεια, Ῥαββινικά καὶ καββαλιστικά συγγράμματα ἡσπάσατο τὰς θεωρίας τοῦ Ῥεϋχλίνου καὶ Ἀγρίππα.

Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ ἁρμονίας κόσμου λέγει, ὅτι πάντα διετάχθησαν κατ' ἀριθμούς· ὅτι τὸ ἓν ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ καταβαίνει διὰ τριῶν· τὰ δὲ τρία εἰσὶν ἐννέα τάξεις νόων, ἐννέα οὐρανῶν καὶ ἐννέα εἰδῶν τῶν φθαρτῶν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Γεωργίου δὲν εἶναι νέαι, ἀλλὰ καββαλιστικαί, νέαι Πυθαγόρειοι καὶ νέαι Πλατωνικαί.

Μετὰ δὲ τῆς θεοσοφίας συνεδέθη καὶ ἡ ἱατρικὴ ὑπὸ Φιλίππου Αὐρεόλου Θεοφράστου Παρακέλσου Βομβάστου Ὁχενεΐμου. Οὗτος γεννηθεὶς τῷ 1493 περιῆλθε πολλοὺς τόπους τῆς Εὐρώπης, ἐκ δὲ τῶν περιοδειῶν πολλὰ μαθὼν ἐσχημάτισεν ἴδιον σύστημα ἱατρικῆς· ἐφονεύθη τῷ 1541.

Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 1616—1618 εἰς τρεῖς τόμους, ἐν Στρασβούργῳ.

Ὁ Παράκελσος σπουδάσας συγγράμματα καββαλιστικά ἰσχυρίζετο, ὅτι πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι δῶρον θεῖον· ἐπειδὴ ὁ θεὸς δίδει πάντα καὶ ἀποκαλύπτει πάντα διὰ τῆς φύσεως, ἐπινόει ὁ ἄνθρωπος οὐδέν· ἐπειδὴ ἡ καββαλιστικὴ τέχνη πάντα δείκνυσι, πρέπει νὰ σπουδάζεται παρὰ παντὸς μὴ βουλομένου νὰ πλανᾶται διηνεκῶς.

Ἡ ἱατρικὴ πηγάζει ἐκ τῆς θεολογίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς ἀλχημίας. Τὸ ἴδιον τούτου τοῦ συστήματος εἶναι ἡ μεγάλη ἀξία, ἣν ἔδιδεν ὁ Παράκελσος τῇ πείρᾳ διὰ τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Παράκελσος διέκρινε τριττὸν, τὸ σῶμα τὸ πηγάζον ἐκ τῶν στοιχείων, τὸ πνεῦμα τὸ πηγάζον ἐκ τῶν ἄστρων, καὶ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τὴν πηγάζουσαν ἐκ τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο διακρίνει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τριπλοῦν φῶς, τὸ φυσικόν, τὸ τοῦ λόγου καὶ τὸ θεῖον· ταῦτα δὲ ὄντα τρεῖς τῆς γνώσεως πηγαὶ ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τρία συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας.

Ἡ πίστις οὕσα ἡ ἄμεσος τοῦ θεοῦ ἐποπτεία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀθάνατον ψυχὴν, ὁ δὲ λόγος εἰς τὸ ἀστέριον πνεῦμα· ὥστε ἡ πίστις ἐστὶν ἀναγκαία πηγὴ τῆς θείας γνώσεως· ὁ λόγος δὲν γινώσκει τὸ θεῖον, ἀλλὰ τὸ ἐγκόσμιον μόνον· πίστις καὶ λόγος πρέπει νὰ χωρισθῶσιν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ νὰ ἀντιφάσκωσι, διότι ἀμφότερά εἰσιν ἐκ τοῦ θεοῦ· θεωρία καὶ πράξις πρέπει νὰ συμβαδίζωσι· τὸ δ' ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ φύσις.

Ὁ θεὸς εἶναι πηγὴ οὐ μόνον τῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντος. Πάντα τὰ ὄντα ἦσαν ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ ἐν τῷ θεῷ βυθῷ ἀόρατα· διὰ δὲ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου ἦτο διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θείας βουλήσεως ἡ ὕλη ἐγένετο πρὸς τὰ ἔξω πραγματικὴ, καὶ οὕτω προῆλθεν ἡ πρώτη ὕλη (limbus) τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἐκ δὲ τῆς πρώτης ὕλης ὁ ἄνθρωπος· τῶν δὲ φθαρτῶν ὄντων ἀρχὴ εἶναι ἡ πρώτη ὕλη, τὸ πρῶτον ὕδωρ, ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ σπέρμα πάντων τῶν ὄντων· ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο ἄποιος, ἄμορφος, τὸ μέγα μυστήριον· ἐκ τῆς ὕλης ταύτης προῆλθε τὸ σύμπαν.

Ἡ ἐκ τῆς πρώτης ὕλης πρώτη δημιουργία ἦτο τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· ἡ δὲ δευτέρα δημιουργία ἦτο τὰ ἄστρα παρὰχθέντα ἐκ τοῦ πυρός, τοῦ αἰθέρος, ἐκ δὲ τοῦ ἀέρος παρήχθησαν τὰ ἀέρια πνεύματα, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος τὰ ἔνυδρα καὶ ἐκ τῆς γῆς τὰ ἐπίγεια.

Τέλος δ' ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα θεοῦ τεθείς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μακροκόσμου ὡς τέλος τῆς δημιουργίας.

Αἱ ὕλिकाὶ ἀρχαὶ τῶν δημιουργημάτων εἰσὶ κατὰ τὸν Παρά-
 κελσον τὸ θεῖον, τὸ ἄλας καὶ ὁ ὑδράργυρος· ταῦτά εἰσι τὰ πρω-
 τογενῇ εἶδη τῆς πρώτης ὕλης. Ἐκ τούτων τῶν τριῶν πηγάζει
 ἕκαστον στοιχεῖον καὶ ἕκαστον ὄν, διότι ἄνευ μὲν θεοῦ αὕξῃσις
 δὲν γίνεται, ἄνευ δ' ὑδραργύρου οὐδὲ ρευστότης ὑπάρχει, καὶ
 ἄνευ ἄλατος οὐδὲ στερεόν· ταῦτα δὲ τὰ τρία εἰσὶν ἐν ἑκάστῳ.
 Ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς πρώτης ὕλης προῆλθον διὰ τοῦ θεοῦ
 πνεύματος τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἃ διαφόρως μιχθέντα ἀποτε-
 λοῦσι τὴν βάσιν τῶν ἄλλων ὄντων· τὰ ὄντα ὅμως, ἵνα ἐκ τῶν
 στοιχείων σχηματισθῶσι, δέονται ἀρχῶν ἐνεργητικῶν, διότι τὸ
 στοιχεῖον παρέχει μόνην τὴν ὕλην· αὕτη δ' ἡ ἐνεργητικὴ δύνα-
 μὶς ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Παρακέλσου ὁ ἀρχεὺς ἥτοι τὸ πνεῦμα
 τὸ ζωογονοῦν τὸ στοιχεῖον· ὁ ἀρχεὺς οὗτος δὲν εἶναι πνεῦμα
 προσωπικόν, ἀλλὰ δύναμις μόνον ἐνεργητικὴ ἐνεργοῦσα ἀλόγως.
 Αἱ δὲ δυνάμεις δὲν εἶναι ἐκ τῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐκ τῶν δυνά-
 μεων τοῦ ἀρχέως· οὗτος παρασκευάζει τὴν ὕλην ἀρχομένην νὰ
 σχηματίζεται ἐσωτερικῶς· ἐπομένως ἐν ἅπασιν ἔστι τις ἀρχὴ
 πνευματικὴ ἐνεργοῦσα ἔσωθεν· οὐδὲν ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ νεκρὸν,
 ἀλλὰ πάντα πανταχοῦ ζῶντα, καὶ ἐν τῷ ἄδῃ καὶ τῷ ὕδατι
 καὶ τῷ ἀέρι καὶ τῇ γῇ καὶ τῷ πυρί· ἐνὶ λόγῳ εἰσὶν ἄπειρα
 πνεύματα· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ζωῆς τὸ καλούμενον ἀρχεὺς εἶναι
 τὸ αἷτιον τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς τῶν νόσων θεραπείας· ὁ ὑπο-
 τασσόμενος τῇ θεῖᾳ βουλήσει κτᾶ τὸν φιλοσοφικὸν λίθον καὶ
 ὑποτάσσει αὐτῷ πάντα καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον.

Ὁ Παράκελσος ὑποθέτει τέσσαρας τῶν ὄντων ἀρχάς, τὸ
 ἄστρον, τὴν ρίζαν, τὸ στοιχεῖον καὶ τὸ σπέρμα· αὗται αἱ ἀρ-
 χαὶ ἦσαν ἐν τῷ χάει (μεγάλῳ μυστηρίῳ καλουμένῳ)· τὸ ἄστρον
 ἐστὶν ἡ ἐνεργὸς δύναμις ἡ μορφοῦσα τὴν ὕλην καὶ τὸν σχημα-
 τισμὸν αὐτῆς τελειοποιοῦσα. Τὰ ἄστρα ὁ Παράκελσος ἐκλαμ-
 βάνει λογικὰ ὄντα συνουσιαζόμενα καὶ ταῦτα, ὡς τὰ ἄλλα δη-
 μιουργήματα.

Τὸ δὲ σῶμα, ὡς εἴρηται, συναπαρτίζεται ἐκ τοῦ θεοῦ, τοῦ
 ἄλατος καὶ τοῦ ὑδραργύρου.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὡς κεφαλῇ τῆς ὁρατῆς δημιουργίας ἐπάνα-

λαμβάνονται πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ· οὗτός ἐστιν ἡ ἐνότης τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, ἥτις ἐκ θεοῦ καταγομένη ὑποῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ τὸν κόσμον εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἀγάπην τοῦ θεοῦ· ἡ ἀθάνατος ψυχὴ εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τὸ οὐράνιον πνεῦμα εἶναι ἡ πρώτη περιφέρεια περὶ τὸ κέντρον, καὶ περὶ αὐτὴν τὸ σῶμα τῶν στοιχείων ὡς δευτέρα περιφέρεια.

Καὶ ἐν τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ διακρίνεται ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν· τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχὴ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὀνομάζει ὁ Παράκλτος τὴν θεϊαν εἰκόνα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ κυρίως θεῖον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἴσταται ἡ ψυχὴ ἐν ἀμέσῳ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ θεοῦ· διὸ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἔδρα τῆς θείας σοφίας, εἶναι τὸ κυρίως ὄργανον τῆς ἀμέσου τοῦ θείου ἐποπτείας οὔσης ὑποθέσεως πάσης ἀνωτέρας γνώσεως.

Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐγένετο ἐκ τῶν στοιχείων, ἐκ τῶν οὐρανίων σωμάτων, δηλαδὴ τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐνεφύσησεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα, τὴν ἀθάνατον ψυχὴν.

Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἐξαπατηθέντες ἡμάρτησαν καὶ τὴν θεϊαν εἰκόνα ἀπώλεσαν, ἔπαυσαν τοῦ νὰ ᾔναι ἡλιακοὶ καὶ ἔγειναν ἐπίγειοι· ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμεινεν ὁλόκληρος. Ἡ δ' ἀναγέννησις ἐστὶν ἀντικατάστασις τῆς θείας εἰκόνης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Καὶ ἂν ταῦτα φαίνονται φανταστικὰ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Παρακέλτου, ἡ σχολὴ ὅμως αὐτοῦ καὶ τὴν χημείαν προήγαγε καὶ τὴν φυσικὴν σχεδὸν ἐπιστήμην κατέστησεν.

Ὁ δὲ Ἱερώνυμος Καρδάνος γεννηθεὶς τῷ 1501 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1576, συνέμιξε τὸν μυστικισμόν μετὰ τῆς φυσικῆς, τῆς ψυχολογίας καὶ γνωστικῆς· ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι φαινόμενον παράδοξον, πλήρης ἀντιφάσεων καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι καὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ.

Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τῷ 1663 ἐν 10 τόμοις ἐν Λουγδούνῳ.

Ἐν τῇ φυσικῇ παρεδέχετο ἀέρα, ὕδωρ καὶ γῆν, διότι τὸ πῦρ

δέν ἐθεώρει στοιχεῖον· ἀρχὰς τῆς γενέσεως ὑπέθετε τὴν οὐράνιον θερμότητα καὶ τὴν ἐπίγειον ὑγρασίαν, καὶ τὴν μὲν ποιητικὴν, τὴν δὲ παθητικὴν· καὶ τὴν ποιητικὴν ψυχὴν ὑπέθετε ζωογονοῦσαν τὸ πᾶν.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὃν ἀνώτερον τῶν ζώων ὑπέθετε, διέκρινε πνεῦμα καὶ λόγον, ὅτι ὁ λόγος μετὰ τοῦ σώματος γεννώμενος συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ, τὸ δὲ πνεῦμα ἦτοι ὁ νοῦς ὢν τῆς ὕλης χωριστός ἐστι καὶ ἀθάνατος.

Ἡ δὲ τῶν Σταυροφόρων ἐταιρία ἰδρύθη ὑπὸ Ἀνδρέου Οὐάλεντινου ἐμπαίξαντος τὰς μωρίας τῶν θεοσόφων καὶ ἀλχημικῶν. Ἡ ἐταιρία αὕτη παράγει πᾶσαν γνῶσιν ἐκ τοῦ θείου φωτός.

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνάγονται καὶ οἱ δύο Ἑλμόντοι, Ἰωάννης Βαπτιστὴς καὶ Φραγκῖσκος.

Ὁ Ἰωάννης Ἑλμόντος ἐγεννήθη τῷ 1577, ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν, ἰδίως τὴν Στωϊκὴν, τὸν Ταύλερον καὶ Κέμπιδα καὶ τέλος τὸν Παράκελσον, οὗ τὰ συγγράμματα ἐθαύμαζεν· ἀπέθανε τῷ 1644. Καὶ οὗτος συνέδεσε τὴν φυσικὴν μετὰ τῆς καθολιστικῆς θεωρίας καὶ εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἰατρικῆς ἀπέβλεπεν.

Τὰ συγγράμματά του ἐξέδωκεν ὁ υἱός του Φραγκῖσκος Μερκούριος Ἑλμόντος τῷ 1648 καὶ 1690 ἐν Ἀμστελοδάμῳ. Τοῖς μυστικισταῖς σύμφωνος κατεπολέμει τὴν λογικὴν γνῶσιν, διότι τὴν ἔδραν τοῦ λόγου δέν παρεδέχετο ἐν τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ αἰσθητικῇ· διὰ τοῦτο ὁ λόγος κατ' αὐτὸν δέν δύναται νὰ ᾖ πηγὴ ἀληθοῦς γνώσεως, διότι οὗτος δέν εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, δέν γεννᾷ ἐπιστήμην, ἀλλὰ δόξαν· διὰ τοῦτο ἡ λογικὴ κατ' αὐτὸν εἶναι ἀνωφελὴς τῇ ἐπιστήμῃ ὡς ἀπάγουσα ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς.

Ἡ ἀληθὴς γνῶσις κτᾶται μόνον διὰ τοῦ νοῦ ὡς ἀνήκοντος τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ εἶναι ἄμεσος καὶ δέν δεῖται τοῦ συλλογισμοῦ. Ἐν τῷ νῷ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἄμεσος· ὁ νοῦς γινώσκει τὰ ὄντα ὡς ταῦτά εἰσιν· ἡ ἀλήθεια τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς γνώσεως μετὰ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, καὶ αὐτὴ ἡ ὁμοιότης στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι

ὁ νοῦς τὴν ἀλήθειαν παραλαμβάνει ἀμέσως εἰς ἑαυτὸν τοιαύτην, οἷα ἐστίν· ἡ ἄμεσος αὕτη γνῶσις πρέπει κατ' ἀντίθεσιν τῆς τοῦ λόγου γνώσεως νὰ θεωρηθῇ ὡς πίστις οὔσα ἡ βάσις τῆς ὅλης γνώσεως ἡμῶν· ἡ ὅλη γνῶσις κατὰ τὸν Ἑλμόντον πηγάζει ἐκ θεοῦ, ὡς καὶ πᾶν ἀγαθόν.

Τῷ Παρακέλσῳ ἐπόμενος ἔθεσε βάσιν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν περὶ δημιουργίας· φυσικὰ δὲ στοιχεῖα ὑπέθετε τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα, διότι κατ' αὐτὸν τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ δὲν ἦσαν στοιχεῖα· ὡς συστατικὰ δὲ τοῦ ὕδατος ὑπέθετε τὸ ἄλας, τὸ θεῖον καὶ τὸν ὑδράργυρον· τὸν δ' ἀέρα ὑπέθετε στοιχεῖον τοῦ οὐρανοῦ, ὕλην αὐτοῦ.

Τὴν ἀρχὴν τὴν σχηματίζουσαν τὰ ὄντα ἐσωτερικῶς ὀνομάζει καὶ ὁ Ἑλμόντος ἀρχέα τοῦ ὄντος· ἕκαστον φυσικὸν σῶμα ὀρίζεται ἐσωτερικῶς ὑπὸ δύο ἀρχῶν, τῆς ὕλης καὶ τοῦ σχηματίζοντος αὐτὴν ἐσωτερικῶς ἀρχέως· ὁ ἀρχεὺς εἶναι αὔρα ζωτικὴ, πνεῦμα ζωτικὸν μετὰ τοῦ σπέρματος συνδεόμενον· ἐν τῷ ἀρχεῖ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, ἡ ἰδέα, καθ' ἣν οὗτος σχηματίζει τὸ σπέρμα.

Πρὸς δ' ἐξήγησιν τῶν ὄντων ἀναγκαῖα εἶναι αὐτῷ καὶ ἡ ἀπόλυτος αἰτία· ἐξ αὐτῆς ῥέει ἡ οὐσιώδης τοῦ ὄντος μορφή· ὁ ἀρχεὺς παρασκευάζει ὡς σπερματικὸν πνεῦμα τὸ σπέρμα πρὸς ὑποδοχὴν τῆς οὐσιώδους μορφῆς.

Ὁ ἀρχεὺς εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι πλαστικὴ ἀρχή· εἰσὶ δὲ ὁ ἀρχεὺς καὶ οἱ ἀρχεῖς, διότι ἐν ἑκάστῳ μέρει τοῦ ὁργανισμοῦ ὑπάρχει ζωτικὴ δύναμις ἐνεργὸς, ἰδιός τις ἀρχεὺς, σχηματίζων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὕλην· ὅλοι ὁμῶς αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις συγκρατοῦνται ὑπὸ μιᾶς ἐπικρατούσης· καὶ αὕτη ἡ κοινὴ δύναμις εἶναι ὁ ἐπικρατῶν ἀρχεὺς.

Ἡ σωματικὴ ὕλη καθίσταται ὑπὸ τοῦ ἀρχέως δεκτικὴ τῆς οὐσιώδους μορφῆς, τουτέστι τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς· καὶ ὅταν ἡ δεκτικότης τελεσθῇ, δημιουργεῖται ἡ ψυχὴ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ σώματος. Τῇ δ' αἰσθητικῇ ψυχῇ ὑπάρχει ἡ μνήμη, ὁ λόγος καὶ ἡ βούλησις.

Ἡ δ' ἀθάνατος ψυχὴ, τὸ πνεῦμα, ἐστὶν ὑπὲρ τὴν αἰσθητικὴν· ἡ ἀθάνατος ψυχὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς οὐσία, ἀπλῆ καὶ ἀμερής· μετὰ

δὲ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς δημιουργεῖται συγχρόνως καὶ ἡ ἀθάνατος καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ σώματος· ἐν τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ ἐστὶν ἡ θεία εἰκὼν ἀχώριστος τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς· τὸ ἀθάνατον πνεῦμα εἶναι ἡ θεία εἰκὼν, νοῦς καθαρὸς γινώσκων ἀμέσως τὴν ἀλήθειαν· ὁ δὲ νοῦς, ἡ βούλησις καὶ ἀγάπη εἰσὶ συγχρόνως ἐν τῷ πνεύματι.

Πρὸ τῆς πτώσεως κατ' αὐτὸν δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ αἰσθητικὴ ψυχὴ· τὸ ἀθάνατον πνεῦμα ἦρχεν ἀμέσως διὰ τοῦ ἀρχέως τοῦ σώματος· ἡ ζωὴ, ἣν τὸ σῶμα ἐκ τοῦ ἀθανάτου πνεύματος ἔλαβεν, ἦτο ἀθάνατος· ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐγίνωσκεν ἀμέσως πᾶσαν ἀλήθειαν· ἡ φθορὰ εἰσῆλθεν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ παρεμόρφωσεν αὐτόν.

Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου ἐπομένως ἐνεργηθήσεται διὰ τῆς θείας χάριτος.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐλμόντος δὲν εἶχεν ἰδέας νέας, ἀλλ' ὅτι τὴν θείαν γνῶσιν ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἐποπτείαν.

Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Φραγκῆσκος Ἐλμόντος ἔχει σύστημα σύμμικτον ἐκ καθολιστικῶν, νέων Πλατωνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν· καὶ ἐκ μὲν τῆς χριστιανικῆς θεωρίας παρέλαβε τὴν χριστιανικὴν περὶ δημιουργίας θεωρίαν, ἐκ δὲ τῆς νέας Πλατωνικῆς καὶ τῆς καθολιστικῆς τὴν ταυτότητα τῶν ὄντων, τὴν ταυτότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἐλμόντου, ὃ καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ὑπελήπτετο, ἦτο λεπτὸς ὕλισμός· καὶ ἂν δὲν ἔχει τι ἴδιον, ἀπεκάλυψεν ὅμως πολλὰ σφάλματα τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν δύναται νὰ ταχθῇ καὶ ὁ Ἀγγλος Ροβέρτος Φλούδδιος (de fluctibus) γεννηθεὶς τῷ 1574 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1637· οὗτος σπουδάσας τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, τοὺς καθολιστὰς, τὸν Παράκελσον καὶ ἄλλους παρέλαβεν ἐν τῇ κοσμολογίᾳ τὸν δυαδισμόν.

Ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἀρχαὶ τῶν πρότερον· τὸ νέον αὐτοῦ περιορίζεται μόνον ἐν τῇ μορφῇ, καθ' ἣν τὸ σύστημά του ἐξέθηκεν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία τοῦ Λουθήρου ὑποθέτει τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ τὴν καθεσλιστικὴν.

Μαρτῖνος ὁ Λούθηρος ἐγεννήθη τῷ 1483 καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1563 περίπου.

Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ Παύλου ἐπιστολὴν (de servo arbitrio) καὶ ἄλλα. (1)

Κατὰ τὸν Λούθηρον ἡ ἐλευθερία εἶναι ὄνομα κενὸν καὶ πρὸς τὴν πρόγνωσιν τοῦ θεοῦ ἀσυμβίβαστος.

Ἡ θεωρία τοῦ Λουθήρου ἐπιστηρίζουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀνελευθερίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον προδιάταξιν εἶναι πανθεϊστικὴ καὶ δυαδική, διότι ἐν αὐτῇ καὶ ὁ πανθεϊσμός ἐπικρατεῖ καὶ ὁ δυαδισμός. Τὰς ιδέας τοῦ Λουθήρου παρέλαβε καὶ ὁ Καλβῖνος καὶ ὁ Μελάγχθων καὶ ἄλλοι.

Φίλιππος Μελάγχθων τῷ 1497 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1560 ἀποθανὼν ἦτο ἐκλεκτικός, διότι παρέλαβε στοιχεῖα Ἀριστοτελικὰ καὶ Πλατωνικά. Ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ἡσπάσατο τὸν ὀνοματισμὸν, ἐν δὲ τῇ περὶ φύσεως ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τῆς θείας προνοίας.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του (2) ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Μελάγχθων περὶ λογικῆς, φυσικῆς, ψυχολογίας καὶ ἠθικῆς ἡκολούθει τῷ Ἀριστοτέλει παραλαβὼν καὶ ἐξ ἄλλων συστημάτων τοῦ δ' ὀρθοῦ ὁδηγὸν εἶχε τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Καίτοι δὲ ὁ Μελάγχθων ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς δὲν συνεφώνει τῷ Ἀριστοτέλει, διότι τὴν ἠθικὴν διήρесе κατὰ τὸν δεκάλογον, εἰσήγαγεν ὅμως τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς τοὺς τόπους τῶν διαμαρτυρουμένων καὶ ἂν ἡ φιλοσοφία οὐσιωδῶς δὲν προώδευσεν, ἐξήσκησεν ὅμως τὸν νοῦν καὶ παρήγαγεν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συζητήσεσι καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους.

(1) Luthers Werke von Walch ἐξεδόθησαν ἐν 24 τόμοις, Halle 1740—51· περὶ αὐτοῦ συνεγράφησαν πλείστα (Uberweg III, σ. 17).

(2) Melanchthons Werke von Peucer. Wittenberg 1562—64 ἐξεδόθησαν· πραγματεύονται πολλοὶ περὶ αὐτοῦ (Uberw. ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὁ δὲ Νικόλαος Ταυρέλλος γεννηθεὶς τῷ 1547 καὶ τῷ 1606 ἀποθανὼν ἐξ ἑνὸς μὲν ζητεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἐξ ἑτέρου δὲ νὰ θεμελιώσῃ νέαν τῇ θρησκείᾳ σύμφωνον· ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἡ βάσις τῆς θεολογίας. (1)

Κατὰ τὸν Ταυρέλλον ἡ φιλοσοφία παρέχει σοφίαν ἀνθρωπίνην, ἡ δὲ θεολογία θεϊαν· δεικνύων ὅμως, ὅτι τῆς μὲν θεολογίας βάσις εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἡ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν συνεφώνει τῇ θεολογίᾳ, ἐζήτει νὰ ἀναιρέσῃ αὐτήν.

Ἐνόμιζε δ' ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ νοητικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις ὑπάρχουσα φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ.

Εἰς δὲ γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν ἐρχόμεθα διὰ ταύτης τῆς δυνάμεως, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνεργητικὴ· ἔτι δ' ἐδόξαζεν, ὅτι αἱ νοητικαὶ ἔννοιαι δὲν εἰσέρχονται εἰς τὸ πνεῦμα ἔξωθεν, καὶ κατεπολέμει τὴν διαφορὰν τοῦ ποιητικοῦ καὶ παθητικοῦ νοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς μηδαμινὴν, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλῆ, ἀμερὴς, καὶ ἐπομένως κατὰ μὲν τὸ ἓν μέρος εἶναι ἐνεργητικὴ κατὰ δὲ τὸ ἄλλο παθητικὴ. Τὸ πνεῦμα ἡμῶν δεσμεύεται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων εἰς αἰσθητὰς εἰκόνας καὶ παραστάσεις· δι' ἀσκήσεως τοῦ νοῦ τὰ κωλύματα τῆς νοητικῆς δυνάμεως αἴρονται.

Διὰ τῆς ἁμαρτίας, λέγει, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐσκοτίσθη καὶ ἐξησθένησεν, ὥστε οὔτε τὰγαθὸν νὰ ἐπιθυμήσῃ δύναται οὔτε τὸ ἀληθὲς νὰ γνωρίσῃ.

Οἱ θεολόγοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διὰ τῆς ἁμαρτίας διεφθάρη· τὸ κακὸν ὅμως, λέγει, δὲν εἶναι οὐσία, διότι ὁ θεὸς ὑποτίθεται αἷτιος τοῦ κακοῦ· τὸ κακὸν εἶναι συμβεβηκὸς καὶ αὐτοῦ αἷτιον εἶναι τὰγαθόν· ἐὰν τοῦτο ὑποτεθῇ, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐγείνεν οὐσιωδῶς κακὴν, διότι, εἰ τοιαύτη ἐγίνετο, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματά του εἰσὶν : *Albes caesae, sive Andreae Caesalbini monstrosa dogmata, de mundo, de rerum aeternitate, philosophiae triumphus* καὶ ἄλλα. Περὶ τούτων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ πραγματευθέντων *Überw.* III, 25 καὶ 26.

πλέον τι ἀγαθόν· ἄρα ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ οὐσιώδους τῆς ψυχῆς διαφθορά· ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔμεινεν οὐσιωδῶς πλήρης· ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία, καὶ τὸ κακόν, πρέπει νὰ νοηθῇ συμβεβηκός· ἡ βούλησις τοῦ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἦτο ἐλευθέρα εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν, νῦν δὲ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κακοῦ πεσοῦσα οὐδὲν ἀγαθὸν δύναται νὰ πράξῃ πλέον· ἡ ἀναγκαιότης ὅμως αὕτη τοῦ κακοῦ οὐδὲν ἐστὶν οὐσιῶδες, διότι τὸ βούλεσθαι αὐτὸ καθ' αὐτό ἐστὶν αἰεὶ ἀγαθόν.

Τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν ὁ Ταυρέλλος ὀρίζει ὡς ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν φύσιν· διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ ἤρχεν ὁ ἄνθρωπος τῆς φύσεως· τοῦ θεοῦ δ' ἀπαλλοτριωθείς ἀπώλεσε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἄρχῃ τῆς φύσεως καὶ ὑπεδουλώθη αὐτῇ· ἡ δὲ συνέπεια ἦτο, ὅτι ἡ αἴσθησις, ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ ἐβυθίσθη εἰς τὸ ὑλικόν· καὶ αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, ὅτι ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἀσθενὴς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀπὸ τῆς κληρονομικῆς ἁμαρτίας ἐλευθεροῦται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς λυτρώσεως καὶ δικαιολογήσεως· ἡ δικαιολόγησις γίνεται διὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, ἐν ᾗ ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Ὁ Ταυρέλλος ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ εἶδη τῶν ὄντων δὲν εἶναι ἀναρχα, διότι ταῦτά εἰσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις καὶ δὲν εἶναι εἰμὴ ἔννοια ἀπὸ τῶν ἀτόμων ἀφαιρούμεναι· ἐὰν τὰ ἄτομα δὲν εἶναι ἀίδια, δὲν εἶναι καὶ τὰ εἶδη. Ἐὰν πάντα ἔχουσιν ἀρχὴν, προῆλθον ἐκ τινος αἰτίας οὐσης πρὸ τῶν ὄντων· ἡ δ' αἰτία αὕτη ἢ ἐξ ἄλλης προῆλθεν ἢ εἶναι αὐταίτιον· ὡς αὐταίτιον δ' εἶναι πρώτη· καὶ αὕτη ἡ πρώτη αἰτία εἶναι ὁ θεός.

Ὁ δὲ κόσμος δὲν προῆλθεν ἐκ θεοῦ ἀπ' αἰῶνος· εἶναι ἀδύνατον νὰ ᾔῃαι ὁ κόσμος ἀίδιος· ἀναγκαιῶς ἔλαβεν ἀρχήν· καὶ ἐπειδὴ ἔχει ἀρχήν, εἶναι εὐμετάβλητος.

Ἐὰν δὲ τὴν πρώτην αἰτίαν ὑποθέσωμεν γνῶσει τε καὶ βουλήσει ἐνεργητικὴν, τὸν δὲ κόσμον πρᾶξιν ἐλευθέραν, εἶναι ἀδύνατον ὁ κόσμος νὰ νοηθῇ ἀναρχος. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι αὐταίτιος, ἐνεργεῖ ἐμμόνως εἰς τὸ ὅτι μόνος παράγει ἑαυτόν· ἡ ἐνέρ-

γεια αὕτη ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν ἀναγκαία, συγχρόνως ὅμως ἐνέργεια τῆς θείας βουλήσεως, διότι ὁ θεὸς ὑπάρχει διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ· λέγων δ' ὁ Ταυρέλλος, ὅτι ὁ θεὸς παράγει ἑαυτὸν ἐννοεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱόν· τὸ παράγον ἐστὶν ὁ πατὴρ, τὸ παραγόμενον ὁ υἱὸς καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐνέργεια τῆς παραγωγῆς τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἐπειδὴ οὐτε ὁ κόσμος οὐτε ἡ ὕλη εἶναι ἀτίδιος, ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος ἐκ τοῦ μηδενός.

Τὸ σύστημα τοῦ Ταυρέλλου μάτην ἐζήτησε νὰ συνδυάσῃ τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς θεολογίας, διότι ἔπесεν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν θεολογίαν.

Ὁ δὲ Οὐαλεντῖνος Βεΐγελος τῷ 1535 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1588 ἀποθανὼν ἐσπούδασε τὴν θεολογίαν καὶ τὴν ἀλχημίαν συγγράψας πολλὰ ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ.

Τὰ συγγράμματά του ὅμως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡσπάσατο τὰς φυσικὰς ἰδέας τοῦ Παρακέλσου· παρέλαβε δὲ καὶ τὸν μυστικισμόν παρὰ τῶν Γερμανῶν μυστικιστῶν (1).

Ὁ Βεΐγελος λέγει, ὅτι ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός· πρῶτον ἐδημιούργησε τοὺς ἀγγέλους, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν καὶ τὸν ὁρατὸν κόσμον, ὅπως θέσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Ἐκ τοῦ κόσμου δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων παράγεται ὁ κόσμος τῶν ἄστρων καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ ὁρατὸς κόσμος. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ τοῦ σώματος, τοῦ ἀστερίου πνεύματος καὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς φερούσης ἐν αὐτῇ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ.

Καὶ ἐν τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει διακρίνεται ἡ αἴσθησις, ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἡ μὲν αἴσθησις ἀνήκει τῷ σώματι, ὁ δὲ λόγος τῷ οὐρανίῳ πνεύματι καὶ ὁ νοῦς τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ· ἡ αἴσθησις ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητὸν, ὁ λόγος εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ ὁ νοῦς εἰς τὸ θεῖον· διὰ τοῦτό ἐστι καὶ σοφία φυσικὴ καὶ θεία· ἡ μὲν φυσικὴ σοφία ἐστὶν ἡ φιλοσοφία, ἡ δὲ θεία ἡ θεολογία.

Ἡ φυσικὴ γνῶσις πηγάζει ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἡ δὲ ὑπερ-

(1) Περὶ αὐτοῦ πραγματεύεται Julius Otto Opel. Leip 1864.

φυσική ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἔσωθεν, διότι τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν· ὁ θεὸς ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν, εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν.

Αἱ κοσμολογικαὶ τοῦ Βεϊγέλου θεωρίαι οὐδὲν περιέχουσιν ἴδιον, ἀλλ' ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Παρακέλσου.

Ὁ Βεϊγελος λέγει, ὅτι ὁ Ἀδὰμ δι' ἁμαρτίαν ἀπώλεσε τὴν θεϊαν εἰκόνα, ἐν ᾗ ὁ θεὸς ἐνοικεῖ, ἐξῆλθε τοῦ πνεύματος εἰς τὴν σάρκα καὶ διὰ τοῦτο ὑπετάγη τῷ ἄστρῳ καὶ τῇ φύσει καὶ ἐξώκειλεν εἰς τὸ κακόν, διότι ἐξέκλινεν ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπεραισθητῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀναγέννησις οὕσα ἔργον τοῦ θεοῦ ἀποβλέπει εἰς ἀντικατάστασιν τῆς θείας εἰκόνης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τοῦτο γίνεται δι' εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ἀνθρώπου· ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται εἰς τὴν ὑπεραισθητὴν γνῶσιν καὶ καθίσταται ἱκανὸς εἰς ἐξάσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἀλλὰ διὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Βεϊγέλου ἐξαφανίζεται ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις ἐν τῇ θείᾳ, διότι ἐν ἡμῖν γινώσκει ὁ θεὸς καὶ ἐποπτεύει ἑαυτὸν.

Κατὰ δὲ τοῦ μυστικισμοῦ ἐξάνεστη ἡ ἐμπειρία καὶ μάλιστα ὁ ἐμπειρικὸς ἰδανισμὸς ἦτοι ὁ ὀρθολογισμὸς, ὅστις ἢ τὰ μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ ἠρνεῖτο ἢ ἀπ' αὐτῶν τὸ ὑπερφυσικὸν ἀφῆρεσεν καὶ αὐτοῖς φυσικὴν σημασίαν ἀπέδωκεν.

Ἰδρυταὶ τοῦ συστήματος τούτου φέρονται ὁ Λαίλιος Σόκινος, γεννηθεὶς τῷ 1525 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1562, καὶ ὁ Φαῦστος Σόκινος ἀνεψιὸς αὐτοῦ γεννηθεὶς τῷ 1539 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1604.

Οἱ Σόκινοι ἰσχυρίζοντο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὸν θεὸν νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, ἀλλὰ γινώσκει αὐτὸν ἐξ ἀποκαλύψεως.

Κατὰ τὸ σύστημα αὐτῶν τὰ θεῖα πρόσωπά εἰσι δυνάμεις, ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι θεὸς, ἀλλ' ἄνθρωπος, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ θνήσκουσι· μόνον δὲ διὰ τῆς θείας χάριτος ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος νὰ μείνῃ ἀθάνατος· κληρονομικὴ ἁμαρτία δὲν ὑπάρχει, ἐπομένως καὶ ἡ περὶ λυτρώσεως θεωρία ἀνήρηται.

Ἡ πίστις δικαιολογεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἡ δὲ δικαιολόγησις ἀφαιρεῖ τὰς ἁμαρτίας, ἡ δὲ ἀφαίρεσις αὐτῶν ἀπαλλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ θανάτου.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐκλαμβάνει τὸν Χριστὸν τὸν δικαιολογούντα τὸν ἄνθρωπον μεσίτην, χάριν δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἀρνεῖται τὴν θεϊαν πρόγνωσιν.

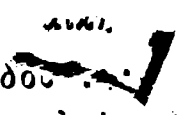
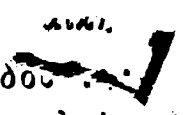
Τὸ νεωτεριστικὸν καὶ ἀντεκκλησιαστικὸν τοῦτο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς προσεπάθησε νὰ ἀναιρέσῃ τὴν σχολαστικὴν, ἥτις ὅμως ἤρξατο τότε νὰ ἀκμάζῃ παραλαβοῦσα τὴν τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου θεωρίαν. Τότε ἀνεφάνησαν καὶ ἄνδρες πολλοὶ καὶ συγγράμματα πολλὰ συνεγράφησαν.

Ἡ τότε σχολαστικὴ ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θεμελιωθεῖσα, ἡ χριστιανικὴ ἐπιστήμη ἐβάδισε τὴν ὁδὸν αὐτῆς συζητήσασα τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ πίστει.

Ἡ σύνοδος τοῦ Τριέντου ἐστερέωσε τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν δογμάτων τούτων στηριζομένη ἐζήτησε νὰ ἀναπτύξῃ θεωρητικῶς τὴν σχέσιν τῆς χάριτος καὶ ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ συστήματα τῶν Θωμιστῶν καὶ Αὐγουστινιανῶν· προῆλθον ὅμως καὶ συστήματα ἐναντία τοῖς δόγμασι τῆς ἐκκλησίας· ἰδρυταὶ τῶν συστημάτων τούτων ἦσαν ὁ Βάϊος καὶ ὁ Ἰανσένιος ὁ θεωρήσας τὴν σχολαστικὴν μητέρα τῶν αἱρέσεων, διότι αὕτη διαιρέσασα τὸν ἄνθρωπον εἰς δύο, εἰς φιλόσοφον καὶ χριστιανόν, εἰς φυσικὸν καὶ ὑπερφυσικόν, ἐπὶνέγκε ζημίαν τῇ θεολογίᾳ ἀνυπολόγιστον.

Ἄλλ' ὁ Ἰανσένιος ἀναιρέσας τὴν περὶ λυτρώσεως καὶ χάριτος θεωρίαν ἐβάδισεν εἰς ὁδὸν αἰρετικὴν, ἣν ἡ ἐκκλησία κατεπολέμησεν.

Ἡ δὲ πολιτικὴ ἔλαβεν ἀρχὴν νέαν οὐ μόνον ὑπὸ Ν. Μακιαβέλη, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἰωάννου Βοδινοῦ, προηγηθέντος τοῦ Οὐγγωνος Γροτίου· καὶ ἂν ἡ νέα αὕτη πολιτικὴ δὲν ἐπενήργησεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἐπενήργησεν ὅμως ἐμμέσως εἰς προαγωγὴν αὐτῆς.

Ἐκ δὲ τῆς ὅλης περιόδου ^{αὐτῆς} στικῆς φιλοσοφίας ἀποδείκνυται ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν νοητικὴν ἐλευθερίαν ἐγένετο βαθμηδόν, ὅτι ἡ λογικὴ ἔλαβε μεταρρύθμισεις τινὰς ὑπὸ Ῥάμου, Γοκληνίου καὶ ἄλλων, ἡ δὲ μεταφυσικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τοιαύτας ὡς μείναςα θεραπαινὶς τῆς θεο-

λογίας· καὶ ἂν μὴ τὸ ὅλον τῆς μεταφυσικῆς, πολλαὶ ὅμως αὐτῆς ιδέαι μετεδόθησαν σχοῦσαι ἐπιρροὴν οὐ σμικρὰν εἰς τὰ ἔπειτα συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος οὕσα ἐξηρτημένη ἐκ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἠδύνατο ὥς ἡ ἐλληνική, ν' ἀναπτυχθῇ ἐπιστημονικῶς καὶ μεθοδικῶς.

Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἤρξατο ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς φύσεως καὶ τοῦ νοῦ· ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος τὴν φύσιν ἀπεφήνατο ἀλλότριον τοῦ πνεύματος· ἡ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀνεπτύχθη, διότι ἀπεχωρίσθη τῆς θρησκείας καὶ κατέστη αὐτῆς ἀνεξάρτητος. Τὴν ἀντίθεσιν ὅμως ὑποθέτουσα, εἰς τὴν ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία κατέληξεν, ἐζήτει τὴν ἑνωσιν αὐτῶν· οὕτω δὲ συνεχίζεται ἡ τῶν νεωτέρων χρόνων μετὰ τῆς τῶν ἀρχαίων.

Ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπολαβοῦσα τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν καὶ διττὸν διηρέθη μετὰ τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν καὶ τὴν ἰδανικὴν· καὶ ἡ μὲν ἐμπειρικὴ ἐβλάστησε καὶ ἐκαρποφόρησεν ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἰσπανίᾳ κτλ. ἡ δὲ ἰδανικὴ ἐν Γερμανίᾳ. Πῶς ὅμως ὁ ἄνθρωπος κατέστη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας καὶ πῶς αὕτη ἀνεπτύχθη, τοῦτο μέλλει νὰ καταδειχθῇ ἐν τοῖς συστήμασι τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ἡ ἀμαρτ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Γ. Ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία	5
Α. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ Ῥωμαίοις ἦτοι ἡ Ἑλληνορωμαϊκὴ	9
α) Φιλοσοφία Κικέρωνος	10
α) Λογικόν	14
β) Φυσικόν	15
γ) Ἠθικόν	17
β) Σχολὴ Ἐπικούρειος	20
γ) Σχολὴ Στωϊκὴ	21
1) Σενέκας	21
2) Μουσώνιος Ροῦφος	25
3) Ἐπίκτητος	26
4) Μάρκος Αὐρήλιος	32
δ) Σχολὴ Κυνικὴ	34
ε) Σχολὴ Περιπατητικὴ	35
ς) Σχολὴ Πλατωνικὴ	37
Β. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἀνατο- λικοῖς ἦτοι ἡ Ἑλληνοανατολικὴ	41
Ι. Ἑλληνική.	
α) Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία	44
β) Ἡ Πυθαγορίζουσα Πλατωνικὴ φιλοσοφία	56
ΙΙ. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἦτοι ἡ Ἑλληνοϊουδαϊκὴ	67
Φίλων ὁ Ἰουδαῖος	74
ΙΙΙ. Νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.	
Εἰσαγωγή	95
Α. Ἀρχὴ τῆς σχολῆς ταύτης ἦτοι πρώτη πε- ρίοδος	103

	Σελ.
1) Ἀρμώνιος Σακκάς.....	103
2) Πλωτῖνος	104
<i>A) Ὑπεραισθητὸς κόσμος.</i>	
1) Τὸ πρῶτον ὄν, τὸ ἕν.....	107
2) Τὸ δεύτερον ὄν, ὁ νοῦς	125
3) Τὸ τρίτον ὄν, ἡ ψυχὴ.....	135
B. Φυσικὴ (ὁ αἰσθητὸς κόσμος).....	139
Γ. Ἠθικὴ.....	157
3) Ἀμέλιος	173
4) Πυρφύριος	174
<i>B. Δευτέρα περίοδος.</i>	
5) Ἰάμβλιχος	185
6) Οἱ μετὰ τὸν Ἰάμβλιχον.....	195
Τρίτη περίοδος.....	204
7) Πρόκλος	204
8) Οἱ μετὰ τὸν Πρόκλον.....	220
ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
<i>τῆς ιστορίας τῆς φιλοσοφίας.....</i>	227
<i>B) Φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶρος.</i>	
Εἰσαγωγή	229
ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
<i>τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶρος.</i>	
A. Φιλοσοφία τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας...	239
Γνωστικοί	240
1) Ἰουστῖνος Μάρτυς.....	244
2) Εἰρηναῖος	245
3) Ἰππόλυτος	246
4) Τερτυλλιανός.....	248
5) Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς.....	251
6) Ὠριγένης	254
7) Ἀθανάσιος	262

	Σελ.
8) Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός	265
9) Γρηγόριος Νύσσης	268
10) Μινούκιος Φηλιξ	273
11) Ἀρνόβιος	273
12) Ἱερώνυμος	274
13) Λακτάντιος	274
14) Ἰλάριος	276
15) Ἀμβρόσιος	277
16) Αὐγουστῖνος	277
17) Συνέσιος	288
18) Νεμέσιος	288
19) Ἰωάννης Φιλόπονος	289
20) Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης	289
21) Μάξιμος	290
22) Ἰωάννης Δαμασκηνός	291

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος.

Β. Σχολαστικὴ φιλοσοφία.

Εἰσαγωγή	293
I Πρώτη περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας	296
1) Ἀλκουῖνος	297
2) Ἰωάννης Ἐριγένης	297
3) Ἰωάννης Ῥοσκελλῖνος	309
4) Ἀνσέλμος	312
5) Ἀδελάρδος καὶ ἄλλοι	319
6) Ἀβαιλάρδος	320
7) Γίλβερτος Πορρετάνος	322
3) Βερνάρδος	324
9) Οὐγὼν ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος	325
10) Ῥιχάρδος ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος	333
11) Πέτρος Λομβάρδος	338
12) Ἀλᾶνος Ῥύσσελος	340

	Σελ.
13) Ἰωάννης Σαλισβουρῆς	341
II. Δευτέρα περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας	342
I) Ἀραβικὴ φιλοσοφία	345
α) Ἀραβες Ἀριστοτελικοί	345
1) Ἀλκένδης	346
2) Ἀλφαράβης	346
3) Ἀβικέννας	346
4) Ἀβεμβάκης καὶ Ἀβικεβρών	349
5) Ἀβηρρόης	349
2) Δογματικοί	353
3) Μυστικισταί	356
II. Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία.	
1) Κάββαλα	358
2) Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις	364
III. Σχολαστικοί.	
1) Ἀλέξανδρος Ἀλῆς	367
2) Βιέλμος Αὐέργνης	368
3) Βικέντιος Βελουάκος	369
4) Ἀλδέρτος ὁ Μέγας	370
5) Θωμᾶς Ἀκυνάτης	377
6) Σύγχρονοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου	392
7) Ἰωάννης Δούνσιος Σκῶτος	394
8) Οἱ μετὰ τὸν Ἰωάννην Σκῶτον	405
9) Μαϋρόνης	405
10) Ἰωάννης Φιδάνσας ἢ Βοναθεντούρας	405
11) Ῥογήρος Βάκων	409
12) Ῥαϋμοῦνδος Λοῦλλος	411
13) Οἱ περὶ τὸν Θωμᾶν καὶ Σκῶτον	414
14) Σχολὴ τῶν ὀνοματικῶν	419
15) Ὁκκαμος	420
16) Οἱ περὶ τὸν Ὁκκαμον καὶ οἱ ἐναντίοι αὐτοῦ	425

	Σελ.
17) Ῥαϋμοῦνδος Σαβοῦνδος	429
18) Ἰωάννης Γέρσων	431
19) Μυστικισμός	
20) Ἑκκαρτος	434
21) Ταύλερος	437
22) Σοῦσος	439
23) Γερμανικὴ θεολογία	440

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

<i>τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος</i>	443
α) Αἵτια τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑπολήψεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δι' ἀναγεννήσεως ἀρχαίων συστημάτων	444
β) Δοκίμια εἰς ἀνακαίνισιν τῆς ἀνατολικῆς καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας	447
2) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας	452
3) Δοκίμια εἰς μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας . . .	459
Νικόλαος Κουσάνος	459
Ἰορδάνος Βροῦνος	463
Βεναρδῖνος Τελέσιος	468
Θωμᾶς Καμπανέλλας	469
Ἰωάννης Ῥεϋχλῖνος	473
Ἑρρῖκος Κορνήλιος καὶ Ἀγρίππας	475
Θεόφραστος Παράκελσος	477
Ἰερώνυμος Καρδάνος	480
Ἰωάννης καὶ Φραγκῖσκος Ἑλμόντος	481
Λούθηρος καὶ Μελάγχθων	484
Νικόλαος Ταυρέλλος	485
Οὐαλεντῖνος Βεΐγελος	487
Λαίλιος Σόκινος καὶ Φαῦστος	488
Βάϊος καὶ Ἰανσένιος	489

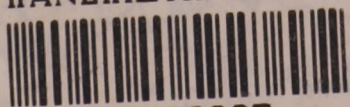

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Παρακαλεῖται ὁ ἀναγνώστης ν' ἀναγινώσκη ἐν

σελίδι	7, στιχ.	6 Κοίντιος
"	7,	" 26 ν' ἀφαιρέσῃ τὸ «δέν»
"	31,	" 13 ἀντὶ «θοῦ» τοῦ «θεοῦ»
"	44,	" 22 «καὶ σχολή συνεστήθη ἐπιστημονικὴ»
"	64,	" 28 «ἀποκαλύψεις»
"	264,	" 29 «ἐλευθερία»
"	316,	" 7 «ζητήματος»
"	409,	" 26 «ἀστρολογικά»
"	420,	" 29 «ὕφ' οὗ»
"	450,	" 34 «de opere»
"	451,	" 10 «δηλαδή»

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000023625

ΔΣ
320
TOC:DEM
142/2

